

[illegible]

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑

จอมพล สฤษดิ์ และคุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาวาโท พระศรการวิจิตร
(ช้อย ชลทรัพย์)

ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ
วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๙

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

ฆบรามคคดลสฆพลสร

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑

จอมพล สฤษดิ์ และคุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นาวาโท พระศรการวิจิตร
(ช้อย ชลทรัพย์)

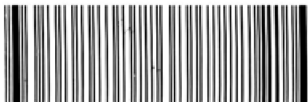
ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ
วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๙ ป.๑๓๕ก.

เลขทะเบียน ศท.

เลขหมู่ ป ๑๓๕
ค๑

จัดพิมพ์ปี:

คำนำ

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์ ได้แจ้งความจำนงว่า เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระศรการวิจิตร (ช้อย ชลทรัพย์) ผู้เป็นบิดาของคุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์ ซึ่งจะได้จัดขึ้น ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน พระนคร กำหนดงานในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ศกนี้ นั้น ประสงค์จะขอจัดพิมพ์หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรมีความยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามประสงค์

หนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ นี้ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาได้โปรดให้จัดพิมพ์แจกในงานศพหม่อมเจ้าดนัยวรนุช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นครั้งแรก นับถึงบัดนี้เป็นเวลานานถึง ๔๒ ปีแล้ว บัดนี้หาฉบับได้ยาก แม้ในหอสมุดแห่งชาติก็มีแต่ฉบับเก่าขาดกรอบชำรุดอ่านไม่ได้ ฉะนั้นการที่ท่านเจ้าภาพได้มีจิตรศรัทธารับจัดพิมพ์เรื่อง ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ นี้ จึงนับเป็นกุศลสาธารณประโยชน์อันยิ่งใหญ่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายเกี่ยวกับหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ นี้ ไว้ในคำนำเมื่อจัดพิมพ์ครั้งแรกว่า

"ที่จริงการศึกษาหาความรู้พงศาวดารแลตำนานการเก่า ย่อมถือว่าเป็นส่วนสำคัญอย่าง ๑ ในการศึกษาทั่วทุกประเทศ ในสยามประเทศนี้แม้แต่โบราณมา ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ตั้งต้นแต่สมเด็จพระ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อน ๆ มา ก็ย่อมทรงเป็นพระราชธุระทำนุบำรุงความรู้พงศาวดารตลอดมาแทบทุกรัชกาล ยกตัวอย่างเพียงในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ได้เป็นพระราชธุระทรงชำระพระราชพงศาวดารกรุงเก่า แลโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแต่เมื่อเสด็จดำรงพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวรสถานมงคล* ทรงรับหน้าที่ชำระหนังสือพงศาวดารเหนืออันเป็นเรื่องพงศาวดารตอนก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาอีกเรื่อง ๑ มาในรัชกาลที่๓พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดูเหมือนจะได้โปรดให้ผู้ใดรวบรวมเรื่องราวเมืองสโขทัยครั้งเป็นราชธานี ที่ว่าเป็นหนังสือนางนพมาศแต่งเรื่อง ๑ และได้ทรงอาราธนาให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเรียบเรียงพระราชพงศาวดาร ต่อที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงไว้ คือตั้งแต่ตอนตั้งกรุงธนบุรีมาจนถึงปีชวด จัตวาศกจุลศักราช ๑๑๕๔ พ.ศ. ๒๓๓๕ ในรัชกาลที่ ๓ หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้มาถึงในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้กรมหลวงวงศาธิราชสนิทชำระ แลทรงตรวจแก้ไขเองอีกครั้ง ๑ คือ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ นั้น ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เอาพระทัย

* ในคำอธิบายหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท นั้นผิดไป.

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ได้เสาะแสวงหาหนังสือพงศาวดารรวบรวมไว้ในหอหลวงหลายเรื่อง ที่ได้พบฉบับแล้ว คือเรื่องราวครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ที่อ่านแลแปลจากศิลาจารึก ซึ่งเสด็จไปพบแต่ครั้งยังทรงผนวช แลโปรดให้เอามาไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ก็ควรนับเป็นเรื่อง ๑ หนังสือพงศาวดารกรุงเก่าแปลจากภาษารามัญ ที่เรียกกันว่า คำให้การ ขุนหลวงหาวัดเรื่อง ๑ หนังสือพงศาวดารเขมร มีรับสั่งให้แปลออกเป็นภาษาไทยเมื่อปีเถาะสัปตศกจุลศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ เรื่อง ๑ พงศาวดารหม่ารามัญโปรดให้แปลออกเป็นภาษาไทยเมื่อปีมะเส็ง นพศก จุลศักราช ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ ยังตำนานต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ก็หลายเรื่อง มาถึงในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) แต่งหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ต่อเรื่องที่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงไว้ในรัชกาลที่ ๑ ถึงมาจนสิ้นรัชกาลที่ ๔ เรื่อง ๑ ในส่วนพระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์เองก็มีหลายเรื่อง คือหนังสือพระราชวิจารณ์เป็นต้น นอกจากที่ทรงพระราชนิพนธ์ ยังโปรดให้พิมพ์หนังสือพงศาวดารต่าง ๆ ซึ่งยังมิได้เคยพิมพ์มาแต่ก่อนให้ปรากฏแพร่หลายขึ้นในรัชกาลที่ ๕ เป็นอันมาก แลที่สุดเมื่อปีมะแม นพศก จุลศักราช ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสร แลเมื่อปีมะเส็ง สัปตศก จุลศักราช ๑๒๖๗ พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งหอสมุดสำหรับพระนครขึ้น การศึกษาโบราณคดีจึงเป็นหลักฐานยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงนิยมการศึกษาโบราณคดีมาแต่แรก เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาการอยู่ในยุโรป ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องสงครามในการรับราชสมบัติเมืองโปแลนด์ไว้ในภาษาอังกฤษเรื่อง ๑ ซึ่งชมกันในยุโรปมาก เมื่อเสด็จกลับเข้ามากรุงสยามแล้ว ก็ได้เป็นพระราชธุระสอบสวนโบราณคดี ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง แต่ยังเสด็จดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชอีกเรื่อง ๑ ได้ทรงรับเกียรติยศเป็นสภานายกกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งแต่แรกจัดตั้งเป็นหอสมุดสำหรับพระนครตลอดมา จนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ทรงอุดหนุนการศึกษาโบราณคดีมาเป็นนิจมิได้ขาด ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องบ่อเกิดรามเกียรติ์ ตำนานเรื่องพระร่วง เรื่องท้าวแสนปม เป็นต้น

หนังสือพงศาวดารและตำนานในภาษาไทยที่พิมพ์แล้วก็มี ที่ยังไม่แพร่หลายยังมีหลายเรื่อง บางเรื่องเป็นเรื่องยาวซึ่งควรจะพิมพ์เฉพาะเรื่อง บางเรื่องเป็นเรื่องดีแต่เรื่องไม่สู้ยาว ควร รวม หลายเรื่อง พิมพ์เป็นเล่มเดียวได้ ถ้าพิมพ์หนังสือพงศาวดารและตำนานเหล่านี้ให้แพร่หลายได้หมดจะเป็นคุณแก่การศึกษาไม่น้อยทีเดียว กรรมการได้นำความเห็นดังกล่าวมานี้ขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้าพระมาตุจฉา พระองค์ทรงดำริเห็นชอบด้วย จึงมีรับสั่งให้พิมพ์หนังสือพงศาวดารเป็นของประทานแจกในงานศพ หม่อมเจ้าดนัยวรนุช (๑)

---

(๑) คือพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ครั้งแรกเมื่อพ.ศ. ๒๔๕๗

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

กรรมการหอพระสมุดเลือกหนังสือได้ ๖ เรื่อง พิมพ์รวมกันเป็นเล่มสมุด ๑ คือ ๑, หนังสือพงศาวดารเหนือ ๒. หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๓. หนังสือเรื่องครั้งกรุงสุโขทัยตามศิลาจารึก ๔. พงศาวดารเขมร ๕. พงศาวดารพม่ารามัญ ๖. พงศาวดารล้านช้าง หนังสือ ๖ เรื่องนี้ เรื่องใดเป็นอย่างไร จะทราบได้ในคำอธิบายต่อไปนี้

หนังสือพงศาวดารเหนือ

หนังสือพงศาวดารเหนือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ยังดำรงพระเกียรติยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมเรื่องมาเรียบเรียงเมื่อปีเถาะ นพศก จุลศักราช ๑๑๖๙ พ.ศ. ๒๓๕๐ ต้นฉบับที่มีในหอพระสมุดมีบานแพนกดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้า พระวิเชียรปรีชาน้อยเจ้ากรมราชบัณฑิตยขวาได้รับพระราชทานเรียงเรื่องสยามราชพงศาวดารเมืองเหนือ ตั้งแต่บาธรรมราช สร้างเมืองสัชชนาไลยเมืองสวรรคโลก ได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามพระเจ้าธรรมราชาธิราช เป็นลำดับลงมาจนถึงพระเจ้าอู่ทอง สร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณราชธานี โดยกำลังสติบัญญาสักกานุรูปอันน้อย ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ขอเดชะ"

หนังสือที่รวมเรียกว่าพงศาวดารเหนือนี้ ที่จริงเป็นหนังสือหลายเรื่องมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่เดิมดูเหมือนจะจดจำไว้เป็นเรื่องต่าง ๆ กัน

ได้เคยเห็นมาบางเรื่องมีอยู่ในที่อื่น จะพึงเอามารวบรวมแลแต่งหัวต่อเชื่อมให้เป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชาเรียบเรียง วิธีเรียบเรียงอยู่ข้างจะไขว้เขวลับสน บางที่เรื่องเดียวกันเล่าซ้ำเป็นสองหนก็มี หนังสือพงศาวดารเหนืออนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้พิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อปีมะเส็ง เอกศก จุลศักราช ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ มีเรื่องตำนานพระแก้วมรกฏติดอยู่ข้างท้ายด้วย ในการพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ (๑) เพื่อจะให้สดวกแก่ผู้อ่าน ข้าพเจ้าได้ลงชื่อเรื่องไว้ทุก ๆ เรื่องในพงศาวดารเหนือ แต่เรื่องที่เล่าซ้ำกันได้ตัดออกเสีย แต่ขอให้ผู้อ่านเข้าใจว่า หนังสือพงศาวดารเหนืออื่นพิมพ์ตามฉบับเดิม ข้าพเจ้าไม่ได้สอบสวนลงเนื้อเห็นความจริงเท็จของเรื่องราวไว้ในที่นี้

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ เป็นหนังสือเรื่องพงศาวดารกรุงเก่า ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีรับสั่งให้เรียบเรียงขึ้นเมื่อปีวอก โทศก จุลศักราช ๑๐๔๒ พ.ศ. ๒๒๒๓ ที่เรียกว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเพราะพระปริยัติธรรมดา (แพเปรียญ) แต่ยังเป็นที่หลวงประเสริฐอักษรนิติ ไปได้ต้นฉบับมาให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหนังสือพระราชพงศาวดารความแปลกเป็นฉบับ ๑ ต่างหาก จำจะต้องเรียกชื่อให้แปลกกว่าฉบับอื่น กรรมการจึงให้เรียกว่า

---

(๑) หมายถึง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ฉบับหลวงประเสริฐ ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้ไปหามาได้ หนังสือเรื่องนี้ได้พิมพ์เมื่อปีมะแม นพศก จุลศักราช ๑๒๖๙ พ.ศ. ๒๔๕๐ ครั้งหนึ่ง ฉบับครั้งนั้นยังบกพร่อง ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ต้นฉบับหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรีมาอีกฉบับ ๑ สอบสวนได้ความที่ฉบับเดิมลบเลือนครบบริบูรณ์ ตีพิมพ์ไว้ในเล่มนี้

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ทั้งเนื้อเรื่องแลศักราชผิดกับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม แลฉบับพระราชหัตถเลขาอยู่หลายแห่ง ข้าพเจ้าได้สอบสวนกับหนังสือพงศาวดารประเทศอื่นเห็นเนื้อความแลศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐแม่นยำมาก ข้าพเจ้าเชื่อว่าศักราชที่ลงไว้ในฉบับหลวงประเสริฐเป็นถูกต้องตามจริง

เรื่องครั้งกรุงสุโขทัย

เรื่องนี้เดิมจารึกไว้ในหลักศิลา ๓ หลัก เมื่อครั้งนครสุโขทัยเป็นราชธานีของสยามประเทศ ศิลาจารึกที่ ๑ เป็นคำจารึกของพระเจ้าขุนรามคำแหง เล่าถึงพระราชวงศ์พระร่วงแลเรื่องราวกรุงสุโขทัยครั้งพระเจ้าขุนรามคำแหงครองราชสมบัติ เป็นจารึกดีที่สุดในทางพงศาวดารของไทย ศิลาจารึกหลักนี้ เดี๋ยวนี้อยู่ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามจารึกด้วยตัวอักษรไทย (๑) ที่พระเจ้าขุนรามคำแหงทรงคิดแบบขึ้น เมื่อปีมะแมเบญจศก จุลศักราช ๖๔๕ พ.ศ. ๑๘๓๖ ตัวอักษร

---

(๑) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ยังคงอยู่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในหอสมุดวชิรญาณ.

NATIONAL LIBRARY

นี้ไม่มีผู้ใดอ่านออกอยู่หลายร้อยปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เสด็จธุดงค์ไปถึงเมืองสุโขทัยได้มาพร้อมกับพระแท่นมนังศิลา แลศิลาจารึกภาษาเขมรอีกหลัก ๑ เพียรทรงพิจารณาอักษรไทยนี้ จนทรง ทราบวิธี อ่านหนังสือของ พระเจ้า ขุนรามคำแหงจึงทราบเรื่องในศิลาจารึกนี้

ศิลาจารึกที่ ๒ เป็นคำจารึกของพระบาทกมรเดงอัด ศรีสุริยพงษรามมหาธรรมราชา คือพระเจ้าลิไทย นัยหนึ่งเรียกว่า พระมหา-ธรรมราชา ซึ่งครองนครสุโขทัยในรัชกาลที่ ๕ เป็นราชนัดดาของพระเจ้าขุนรามคำแหง แสดงราชประวัติของพระองค์เอง มีเรื่องราวซึ่งเป็นข้อสำคัญในความรู้พงศาวดารเหมือนกัน จารึกที่ ๒ นี้ของเดิมสร้างเป็น ๒ หลัก จารึกด้วยอักษรขอมเป็นภาษาเขมรหลัก ๑ จารึกด้วยอักษรไทยในภาษาไทยหลัก ๑ ความต้องกัน หลักอักษรไทยเห็นจะมีผู้เอามาเสียจากเมืองสุโขทัยช้านาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพบ และได้มาแต่หลักภาษาเขมร โปรดให้สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นหัวหน้ากรรมการแปลเป็นภาษาไทยได้ความตามที่ได้พิมพ์ไว้นี้ ส่วนหลักภาษาไทยนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชคุปต์) ไปพบอยู่ที่วัดใหม่ริมพระนครหลวงในแขวงกรุงเก่า จะมาอยู่ที่นั่นช้านานเท่าใดไม่ทราบ มีผู้ลับมีดเสียจนตัวอักษรเสียจนลบเลือนไปมาก ส่งจารึกนี้มาไว้กับหลักคู่กันที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (๑) อ่านสอบตัวหนังสือเท่าที่มีอยู่ พอได้ความว่าเป็น

(๑) ในปัจจุบันอยู่ในหอสมุดวชิรญาณทั้ง ๒ หลัก

เนื้อความเดียวกับหลักภาษาเขมรนั้นเอง ตัวหลักศิลาทั้ง ๒ ก็มีรูปร่างอย่างเดียวแลเท่ากัน จึงรู้ได้เป็นแน่ว่า เมื่อแรกสร้างหลักศิลาจารึกคงจะสร้างขึ้น ๒ หลักพร้อมกัน ด้วยในเวลานั้นไพร่พลเมืองสุโขทัยจะยังมีมากทั้งไทยแลขอม ศิลาจารึกหลักที่ ๒ นี้ น่าเสียดายอยู่หน่อย ที่มิได้มีผู้ใดคัดภาษาเขมรไว้แต่เมื่อยังมีบริบูรณ์ กรรมการหอพระสมุดพึ่งให้ไปคัดเมื่อสัก ๕ ปีมานี้ เห็นจะเป็นด้วยหลักศิลาที่ตั้งไว้ในศาลารายวัดพระศรีรัตนศาสดารามไม่มีที่กำบังแดดแลฝนมาแต่ก่อน อักษรลบเลือนไปเสียมาก จะเอาภาษาเขมรมาสอบกับภาษาไทยในเวลานี้อีกไม่ได้ จึงจำต้องถือเอาความตามที่สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงแปลไว้ว่าเป็นถูกต้อง[๑]

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หลักที่ ๓ เป็นคำจารึกของพระเจ้าลิไทยมหาธรรมราชาเหมือนกัน เล่าเรื่องรับพระบรมธาตุแลพระมหาโพธิจากลังกา มาประดิษฐานไว้ที่เมืองนครปุ ที่อยู่หลังเมืองกำแพงเพชรเดี๋ยวนี้ ศิลาจารึกนี้แต่เดิมเห็นจะอยู่ที่เมืองนครปุ[๒] ได้ลงมาไว้ในพิพิธภัณฑสถานเมื่อในรัชกาลที่ ๕ เดี๋ยวนี้รับเอามาไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ

พงศาวดารเขมร

หนังสือพงศาวดารเขมรฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งให้ขุนสุนทรโวหาร ในกรมพระอาลักษณ์ แลพระยา

---

(๑) ต่อมาศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ได้อ่านและแปลเป็นภาษาไทย และภาษาฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้พิมพ์รวมเป็นเล่มเรียกว่า ประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑

(๒) ได้สอบสวนใหม่ปรากฏว่าชื่อนครชุม ไม่ใช่นครปุ

ธรรมาธิบดี พระเสนาพิจิตร หมื่นมหาสมุท ๓ นายเป็นล่ามเขมร แปลออกเป็นภาษาไทย เมื่อปีเถาะสัปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว ได้โปรดให้พิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อปีมะเส็งเอกศก จุลศักราช ๑๒๓๑ พ.ศ. ๒๔๑๒ หนังสือพงศาวดารฉบับนี้ ต้นฉบับเดิมคงจะได้มาจากกรุงกัมพูชา จะได้มาในรัชกาลที่ ๔ หรือก่อนนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ มีหนังสือพงศาวดารเขมรอีกฉบับ ๑ เรียกว่าพงศาวดารเมืองละแวก ความซ้ำกัน แลเนื้อเรื่องมีน้อย ต้นฉบับภาษาไทยที่หอพระสมุดได้มาเขียนแต่ในรัชกาลที่ ๓ เชื่อว่าในรัชกาลที่ ๑ ยังไม่ได้พงศาวดารเขมรฉบับที่พิมพ์นี้ ข้าพเจ้าได้สืบสวนถึงกรุงกัมพูชาหมายว่าจะหาพงศาวดารเขมรมาสอบ ได้ความว่าพงศาวดารเขมรที่มีอยู่ในกรุงกัมพูชาก็เท่าที่พิมพ์นี้เอง

พงศาวดารพม่ารามัญ

หนังสือพงศาวดารพม่ารามัญที่พิมพ์นี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ขุนสุนทรโวหาร กรมพระอาลักษณ์ กับขุนอักษรรามัญ นายชำเปรียญ นายสุดเปรียญ นายจุ รวม ๔ นายเป็นล่ามแปลออกเป็นภาษาไทย เมื่อปีมะเส็งนพศก จุลศักราช ๑๒๑๙ พ.ศ. ๒๔๐๐ ต้นฉบับเดิมที่ได้มาเห็นจะเป็นภาษารามัญ แลผู้แต่งเป็นรามัญ เพราะพงศาวดารพม่าที่พม่าแต่งของเขามีอีกเรื่อง ๑ เรียกว่าเรื่องมหาราชวงศ์ ซึ่งหอพระสมุดกำลังแปลอยู่ เป็นหนังสือยืดยาวหลายเล่มสมุดไทย

พงศาวดารล้านช้าง

หนังสือพงศาวดารล้านช้างมี ๒ ฉบับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เรียบเรียงไว้ฉบับ ๑ พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ไปได้ต้นฉบับตามภาษาเดิม ส่งมาพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณอีกฉบับ ๑ สอบกันดูเห็นฉบับของพระยาประชากิจกรจักรแม่นยำ แถมเรื่องราวชัดเจนดี จึงเอาฉบับของพระยาประชากิจกรจักรมาพิมพ์ในเล่มนี้ วิธีภาษาที่แต่งเป็นภาษาไทยล้านช้างผิดกับภาษาไทยที่พูดกันข้างใต้ ผู้อ่านแต่แรกคงจะฉงนอยู่บ้าง แต่เมื่อพิเคราะห์ดูหรืออ่านไปให้ชินสักหน่อย ก็จะเข้าใจได้สะดวกไม่ยากอันใด”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์ ได้พร้อมกันบำเพ็ญเป็นปิตุปัฏฐานธรรมอุทิศส่วนกุศลแด่ท่านบิดาผู้มีพระคุณ และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลวิทยาทาน หากนาวาโท พระศรการวิจิตร จะได้ล่วงรู้ด้วยญาณวิถีทางหนึ่งทางใดก็ตาม ขอจงบันเทิงใจรับอนุโมทนาให้สัมฤทธิ์ตาม อุทิศ เจตนา และ อำนวย อิฐวิบุลมนุญผลตามคตินิยมในฐานะนั้นเทอญ.

หลวงวิเชียรแพทยาคม

รักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร.

๒๐ เมษายน ๒๔๙๙

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

นาวาโท พระศรการวิจิตร

(ช้อย ชลทรัพย์)

ชาตะ วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓

มตะ วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๙

NATIONAL LIBRARY

ประวัติ

นาวาโท พระศรการวิจิตร

(ช้อย ชลทรัพย์)

นาวาโท พระศรการวิจิตร (ช้อย ชลทรัพย์) ถือกำเนิดจากตระกูลคหบดีชาวตำบลบางกะปิ จังหวัดพระนคร เมื่อวันจันทร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีขาล ตรงกับวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันเพียง ๒ คน แต่ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว

กล่าวเฉพาะ น.ท. พระศรการวิจิตร เมื่อยังเยาว์มีนิสัยแตกต่างกว่าเด็กรุ่นเดียวกันคือ ชอบการศึกษาเล่าเรียน และชอบสวยงามแต่งตัวสะอาดหมดจดมาตั้งแต่เป็นเด็ก ฝ่ายมารดาเห็นว่ามีนิสัยชอบการศึกษาเล่าเรียน จึงนำตัวไปฝากพระวัดราชนัดดาซึ่งเป็นญาติห่าง ๆ ไว้เพื่อให้เรียนหนังสือไทยเบื้องต้นที่โรงเรียนวัดราชนัดดา คุณพระศรการวิจิตรได้มีความขยันหมั่นเพียรจนสอบได้ได้ชั้นประถม ศึกษา แล้วจึงย้ายไปเรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดราชบุรณะ (โรงเรียนสวนกุหลาบในปัจจุบันนี้) ครั้นอายุได้ ๑๖ ปีเศษจึงสมัครเข้าโรงเรียนนายเรือพรรคกลินซึ่งเวลานั้นเรียกว่า "โรงเรียนนายช่างกล" ได้ศึกษาอยู่จนจบหลักสูตรชั้นสูงสุดของพรรคกลิน (ชั้น ๕) ออกรับราชการเป็นนายทหาร ได้รับยศทหารเป็นว่าที่นายเรือตรี เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๓ เวลานั้นอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์นับว่าเป็นนายทหารเรือพรรคกลิน

ที่ยังหนุ่มมาก มีรูปร่างสง่าผ่าเผย หน้าตาคมสันหมดจด เป็นที่ชอบพอรักใคร่ของบรรดามิตรสหาย และเป็นที่พอใจของผู้บังคับบัญชาซึ่งมอบหมายการงานให้ทำเสมอมา จนเป็นที่โปรดปรานของเสด็จในกรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ถึงกับได้มีฉายาเรียกกันว่า "หม่อมช้อย" ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนยศทหารขึ้นตามลำดับความดีความชอบ ดังต่อไปนี้ –

๑๒ มีนาคม ๒๔๕๓	เป็นนายเรือตรี
๒๗ พฤษภาคม ๒๔๕๗	เป็นนายเรือโท
๒๖ พฤษภาคม ๒๔๖๐	เป็นนายเรือเอก
๒๓ เมษายน ๒๔๖๓	เป็นนาวาตรี
๑๙ เมษายน ๒๔๖๗	เป็นนาวาโท

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์

๒๙ พฤษภาคม ๒๔๖๑	เป็นหลวงศรการวิจิตร
๑ เมษายน ๒๔๗๒	เป็นพระศรการวิจิตร

การใช้ชื่อสกุล

เมื่อทางราชการประกาศให้ใช้ชื่อสกุลกันนั้น นาวาโทพระศรการวิจิตร ได้ใช้ชื่อสกุลว่า "ชลทรัพย์" ครั้นถึงสมัยเลิกใช้บรรดาศักดิ์ จึงขอใช้ราชทินนามเป็นชื่อสกุล เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕ แต่ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับใช้บรรดาศักดิ์เดิม น.ท.

พระศรการวิจิตร จึงกลับให้ชื่อสกุลว่า "ชลทรัพย์" ตามเดิมตลอดมาจนปัจจุบันนี้

การมงคลสมรสและครอบครัว

เมื่อออกรับราชการเป็นนายทหารแล้ว น.ท. พระศรการวิจิตรก็ได้ทำการสมรสและได้เกิดบุตร ธิดาด้วยกัน ๗ คนคือ

เกิดจากนางดวงแข ๔ คน

๑. นายประเสริฐ ชลทรัพย์

๒. นางสุชฎางค์ คุปตินทร์

๓. นายประชุม ชลทรัพย์

๔. นายวิชิต ชลทรัพย์

เกิดจากนางประเทียบ ๓ คน

๑. คุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์

๒. ร.อ. สุรัตน์ ชลทรัพย์

๓. น.ต. จงกลณี ชลทรัพย์

บรรดาบุตร ธิดาของคุณพระศรการวิจิตรทุกคน ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีตามสภาพที่เป็นบุตรนายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ ทั้งได้รับการอบรมทางกิริยามารยาทจาก บิดามารดาให้เรียบร้อย อยู่เสมอมาตั้งแต่เด็ก เฉพาะอย่างยิ่ง คุณหญิงวิจิตรา ธนะรัชต์ นั้นเป็นอภิชาตบุตรี ซึ่งเป็นศรีสง่าแก่วงษ์ตระกูล เป็นศรีภริยาของ พณ ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ อยู่ในเวลานี้

NATIONAL LIBRARY

ตำแหน่งต่าง ๆ ในราชการทหารเรือ

๑	เมษายน	๒๔๕๓	ประจำเรือกล
๘	ตุลาคม	๒๔๕๕	สำรองราชการกองยุทธโยธา กรมทหารเรือฝ่ายบก
๑๕	สิงหาคม	๒๔๕๖	ต้นกล ร.ล. สุครีพครองเมือง
๑๐	เมษายน	๒๔๕๙	นายช่างกลใหญ่กองเรือกลชั้น ๔ กรมชุมพลทหารเรือ
๑	มิถุนายน	๒๔๖๐	หัวหน้า แผนกโรงงาน การ จักรกรมสรรพาวุธทหารเรือ
๑	กรกฎาคม	๒๔๖๘	นายช่างแส่งใหญ่กรมสรรพาวุธทหารเรือ
๘	เมษายน	๒๔๗๐	สำรองราชการกรมยุทธโยธาทหารเรือ
๒๘	ธันวาคม	๒๔๗๐	ผู้ช่วยผู้บังคับการกองโรงงานการจักรกรมยุทธโยธาทหารเรือ
๒๖	มีนาคม	๒๔๗๒	ทำการ แทน ผู้บังคับ การกองโรงงานการจักรอีกตำแหน่งหนึ่ง
๗	เมษายน	๒๔๗๔	ผู้บังคับการ กองช่างต่อเรือ กรมยุทธโยธาทหารเรือ
๑	เมษายน	๒๔๗๕	หัวหน้าแผนกช่างต่อเรือกรมอู่หลวง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๘ กรกฎาคม ๒๔๗๕	หัวหน้าแผนกช่างต่อเรือกองอู่ทหารเรือ
๕ มกราคม ๒๔๗๕	สำรองราชการกรมทหารเรือ

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์

๒ ธันวาคม ๒๔๕๔	เหรียญบรมราชาภิเศก รัชกาลที่ ๖
๑๗ มิถุนายน ๒๔๕๘	วิจิตราภรณ์มงกุฎสยามชั้น ๕
๑ มกราคม ๒๔๖๑	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๘	เหรียญบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๗
๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๙	จตุรถาภรณ์มงกุฎ
๒๖ พฤษภาคม ๒๔๗๐	เหรียญจักรมาลา
๒๘ มีนาคม ๒๔๗๔	เหรียญที่ระลึกงานฉลองพระมหานคร

เมื่อถูกย้ายตำแหน่งจากหัวหน้าแผนกช่างต่อเรือ กองอู่ทหารเรือไปสำรองราชการกรมทหารเรืออยู่ประมาณ ๓ เดือน กระทรวงกลาโหมก็ได้มีคำสั่งให้ออกจากประจำการเป็นนายทหารนอกราชการ รับพระราชทานบำนาญสังกัดกรมทหารเรือ ตั้งแต่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง ๔๓ ปี

ในระหว่างที่ น. ท. พระศรการวิจิตร ยังรับราชการเป็นนายทหารเรือประจำการอยู่นั้นมีสิ่งที่สมควรยกย่องเป็นพิเศษ คือ เป็นผู้มีนิสัยโอบอ้อมอารีรักญาติมิตร ใจคอกว้างขวางชอบสนุกสนานเฮฮารักสวยรักงาม ชอบเป็นนักดนตรีสมัครเล่นเพลงไทยเดิมที่นิยมกันในสมัยนั้นเวลามีงานรื่นเริงที่มีการบรรเลงเครื่องสายคณะนายทหารเรือ มักมี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

คุณพระศรการวิจิตรร่วมวงอยู่ด้วยเสมอ ครั้งหนึ่งเคยแสดงละครพูดร่วมกับข้าพเจ้าด้วย คุณพระเองเป็นตัวนางเอกในเรื่อง การแสดงคราวนี้เป็นการฉลองสายสะพายปฐมาภรณ์มงกุฎไทย ซึ่งนาวาเอกพระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ เจ้ากรมสรรพาวุธทหารเรือ ได้รับพระราชทาน เป็นการแสดงกตเวทีต่อท่านซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาที่เที่ยงธรรมและสุขุมที่สุด นอกเวลาหน้าที่ช่างกลจะเห็นท่านแต่งกายสะอาดเรียบร้อยเป็นสง่าผ่าเผยกอรปด้วยมีรูปร่างงดงาม เป็นเสน่ห์ชวนให้มีผู้พอใจคบหาสมาคม ไม่ว่าจะเป็นบุรุษหรือสตรีเพศอยู่เนืองนิตย์ บางคราวถึงกับทำให้ครอบครัวทางบ้านกลุ้มอกกลุ้มใจไปได้บ้างก็เคยมี แต่ถ้ากล่าวถึงการงานในหน้าที่หรือฝีมือทางช่างแล้ว เป็นคนพินิจพิเคราะห์ละเอียดลออ ได้ผลของงานเป็นที่พอใจของผู้บังคับบัญชามาก จึงได้รับความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกโรงงานการจักรและนายช่างแสงใหญ่กรมสรรพาวุธทหารเรือต่อเนื่องกันเป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี ช่างสมชื่อว่า " ศรการวิจิตร " เสียจริง ๆ ผู้เขียนขอสดุดีท่านปลัดทูลฉลองกระทรวงทหารเรือในสมัยนั้น ที่ตั้งราชทินนามให้แก่คุณพระศรการวิจิตรเหมาะสมแก่นิสัยใจคอและการงานได้เป็นอย่างดียิ่ง

นาวาโท พระศรการวิจิตร เมื่อพ้นหน้าที่ราชการประจำออกรับพระราชทานบำนาญแล้ว ได้ไปตั้งหลักฐานอยู่ที่จังหวัดนครพนม และได้สมัครเข้ารับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร ประจำจังหวัด นั้นใน สมัยแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ เนื่องจากมีบุคคลิกลักษณะดังกล่าวแล้ว ประกอบทั้งมีพรรคพวกสนับสนุนมากจึงได้รับ เลือก เป็น ส.ส.ประจำ จังหวัดนครพนมสมัยแรก ต่อจากนั้นได้ตั้งสำนักงานผู้แทนสหกรณ์การค้า

และขนส่งที่ถนนรองเมือง จังหวัดพระนคร เป็นการค้าส่วนตัว ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ป่วยเป็นโรคอัมพาต ต้องรักษาพยาบาลกันทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณทุเลาลงในพ.ศ. ๒๔๘๓ พอที่จะลุกขึ้นเดินได้แต่ไม่แข็งแรงเท่าเดิม จึงได้พักผ่อนอยู่กับบ้าน ต่อมาได้ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูง จึงเป็นเหตุให้เส้นโลหิตในสมองแตกและถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ตำบลพญาไท คำณวนอายุได้ ๖๕ ปี ๘ เดือน กับ ๑๑ วัน ยังความเศร้าโศรกให้บังเกิดแก่ครอบครัวและญาติมิตรที่รักใคร่ทั่วไป

ในโอกาศสุดท้าย ที่มีการ บำเพ็ญกุศล และพระราชทาน เพลิง ศพ นาวาโท พระศรการวิจิตรนี้ กองทัพเรือขอแสดงความอาลัยในมรณกรรมของท่านผู้นี้ ไว้ในวาระสุดท้ายนี้ด้วยขอให้บรรดาบุญกุศลที่ญาติมิตรและแผนกฌาปนกิจ ของกรมสวัสดิการทหารเรือได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลให้ตลอดกาลมานั้น จงเป็นผลสนองให้วิญญาณของนาวาโท พระศรการวิจิตร แม้สิงสถิตย์อยู่ ณ ภพใด จงได้รับเป็นปัจจัยให้ประสบสุขสมบัติตามควรแก่สุคติ ขอให้สัมฤทธิ์ตามอุทิศเจตนาและอำนวยอิฏฐวิบุลมนุญผลตามคตินิยมในสัมปรายภพจงทุกประการ.

จอมพลเรือ V. Om ...

สำนักงานเลขานุการกองทัพเรือ

๕ เมษายน ๒๔๘๙

ส่วนหนึ่ง

ของ

น.ท. พระศรการวิจิตร ร.น.

"แหม่มช้อย" หรือ "พระเอกช้อย" นั้นเป็นสรรพนามของเสด็จในกรม คือ พล.ร.อ. กรมหลวงชุมพรเขตร์อุดมศักดิ์ ได้ทรงเรียกนักเรียนนายช่างกล ช้อย ชลทรัพย์ เพราะทรงเห็นว่า น.ร.ช. ช้อย มีรูปร่างลักษณะเหมาะสมที่จะเป็นเช่นนั้น ต่อมาภายหลังเมื่อได้ออกจากนักเรียนแล้ว เป็น ร.ท. ช้อย ชลทรัพย์ ร.น. และได้ย้ายไปอยู่เป็น หัวหน้าโรงงาน กรมสรรพาวุธ ในสมัยที่ พล.ร.ท. พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ เป็นเจ้ากรม แต่ขณะนั้นยังเป็น น.อ. พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ อยู่

ความสามัคคี, ความสมัครรักใคร่ ความเป็นกันเองในระหว่างนายทหาร ตลอดจน ครอบครัว ต่างก็มี อย่าง สนิทสนมเป็น กันเอง ทุกคน เช่นมีการ รับประทานอาหาร ร่วมกันทำกับข้าวไป คนละอย่างไปรวมกันบางคราวก็ไปทางเรือบ้าง บางคราวก็ไปทางทุ่งนาบ้าง ใช่แต่เท่านั้นเรือโท ช้อย ชลทรัพย์ ยังเป็นนักดนตรีสมัครเล่นอีกด้วยที่ออกหน้าออกตาก็คือ "ไวโอลิน" แต่ซออู้หรือซอด้วงตลอดทั้งโทนรำมะนาก็เล่นได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่ถูกอกถูกใจบรรดาเพื่อนฝูงซึ่งเป็นนักดนตรีด้วยกัน จะเห็นได้ว่าเกือบจะทุกวันเสาร์หรืออาทิตย์จะต้องมีนักดนตรี

NATIONAL LIBRARY

ที่อยู่ในพระนครต่างถึงไปรวมวงกัน ณ บ้านพักของ นาวาโทพระศรการวิจิตร เป็นเนืองนิตย์ ทั้งนายทหารที่ประจำอยู่ในกรมสรรพาวุธขณะนั้นต่างก็ไปร่วมสนุกอยู่ด้วยเป็นส่วนมาก จนพวกนักดนตรีที่ไปร่วมคณะด้วยนั้นได้เรียก น.ท. พระศรการ ฯ ว่า "วงแหม่มช้อย" หรือไม่ก็เรียกว่า "วงพระเอกช้อย" ทั้งนี้ก็เพราะเห็นว่ารูปร่างของพระศร-การ ฯ นั้นหล่ออยู่มากมาย และเป็นผู้สามารถในการติดต่อกับแฟนทั่ว ๆ ไป เป็นอย่างดียิ่ง จนเพื่อน ๆ บางคนถึงกับออกปากว่าต้องแล้วแต่ "แหม่มช้อย" ท่านเถอะ ส่วนเราไม่ได้เรื่อง เราติชมมาตั้งนานก็ไม่เห็นใครเขาให้อะไรกินเลย พอ "แหม่มช้อย" มาเท่านั้นอะไร ๆ ก็ยกมาเป็นแถวสองแถว

นายทหารผู้ใหญ่ก็ดี ตลอดจนทหารผู้น้อยก็ตาม น.ท. พระศรการ ฯ ได้ติดต่อไว้เป็นอย่างดีจนเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทุกชั้นตลอดจนลูกเด็กเล็กแดงด้วย

เมื่อครั้ง น.อ. พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ ได้ตราและสายสพายกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงค์ตำแหน่งเจ้ากรมสรรพาวุธนั้น บรรดานายทหารทั้งหมดประชุมกันเห็นควรจะแสดงละครเพื่อเป็นการฉลอง ขณะนั้น ร.ต. บุญทรง บุณยชาต ร.น. เป็นแพทย์ประจำกรม ฯ และเป็นผู้ที่มีฝีปากว่า "ดรุณเวช" เพราะเขียนบทละครให้แก่ปราโมทย์ในสมัยนั้นจึงอุปโหลกให้เป็นผู้ร่างบท แต่ก็เป็นการยากเพราะนายทหารทุก ๆ คนที่ประจำการ อยู่ในขณะนั้นจะต้องมีตัวแสดง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ด้วย แต่จะยากเท่ายาก ร.ต. บุญทรง ฯ ก็รับและเพิ่มเติมตัวละครเข้าอีกจนครบ โดยเขียนตามเค้าเรื่อง "เสียรอยลด์ฮยด" ซึ่งเขียนให้ปราโมทย์ในขณะนั้น แต่ต้องเติมตัวละครเข้าไปอีกจนครบดังปรากฏตามรูปที่ถ่ายไว้ในหนังสือเล่มนี้ แต่เป็นเวลาตั้ง ๔๐ ปีกว่ามาแล้วอาจมีบางท่านจำไม่ได้ว่าใครเป็นใคร ฉะนั้นขอให้ดูเลขประจำตัวในรูปแล้วไปดูรายนามนายทหารซึ่งได้เรียงตามเลขนั้น ๆ ไว้แล้ว

+ ๑. ร.อ. แล้ว เกษตร์ชล (ขุน–?)	
๒. น.ท. พระศรฤทธิรณชัย	๒. เลี่ยม ทศานนท์
๓. ร.อ. ปลั่ง	
+ ๔. ร.ท. ขุนประเสริฐศราวุธ	๔. ย้อย
+ ๕. ร.อ. หลวงสินธุการรัชกร	๕. สิน
+ ๖. น.ท. พระศรการวิจตร	๖. ช้อย ชลทรัพย์
๗. น.ท. หลวงศรไกรรณรงค์	๗. เรียม ภานุสะ
๘. ร.อ. ขุนชาญใช้จักร	๘. ฮวด ควรถนอม
๙. น.ต. หลวงเรืองเดชสาครขันธุ์	๙. ดี โมนยกุล
๑๐. น.ท. หลวงทรงบุณยแพทย์	๑๐. บุญทรง บุณยะชาต
+ ๑๑. น.ต. หลวงสินทัคจักรวิธี	๑๑. สอน ฉายานนท์
๑๒. น.ต. หลวงจักรวิธานนิเทศ	๑๒. สนิธ
๑๓. จอมพลเรือ หลวงยุทธศาสตรโกศล	๑๓. ประยูร ศวสตระรุจิ
๑๔. ร.อ. ขุนแสงสรสิทธิ์	๑๔. เลิก

๑๕. น.ท. พระมงคลนาวาวุธ ๑๕. มงคล

\+ ๑๖. ร.อ. มาน

(+. นั้นคือผู้ที่ถึงแก่กรรมแล้ว)

ทั้งนี้ จะเห็นว่า น.ท. พระศรการวิจิตร ร.น. มีเกียรติเป็น "นางเอก" สมสรรพนามที่เสด็จในกรม ฯ ได้ทรงประทานไว้แต่เดิมมา "นางเอก" ผู้นี้ แสดงได้ แนบเนียน ดี มากไม่เก้อไม่เขิน สนุกสนานเป็นที่ถูกอก ถูกใจ ของ พล. ร.ท. พระยาดำรงค์ราชพลขันธ์ เจ้ากรมสรรพาวุธ ทร. ตลอดจนทุก ๆ ท่านที่ได้ไป ดูลคร คราวนั้นด้วย ที่เขียนมานี้เป็น "ส่วนหนึ่ง" ของ น.ท. พระศรการวิจิตร์ ร.น. เท่านั้น ส่วนอื่น ๆ ยังมีอีกมากมาย หวังว่าผู้อื่นจะได้เขียนให้เป็นอนุสรณ์ต่อไป

น.ท. หลวงหฤษฎพิพรรษ ร.น.

๒๑_เม.ย. ๙๙

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ความเจริญของกรมสรรพาวุธทหารเรือ

สมัย น.ท. พระศรการวิจิตร

กรมสรรพาวุธทหารเรือเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ได้มี น.อ. พระอรสุมพลาภิบาล (คอน บุนนาค) เป็นเจ้ากรม (ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็น พล.ร.ท. พระยาดำรงราชพลขันธ์) และ น.ท. พระรัตนจักร (กาว อัมระปาล) เป็นรองเจ้ากรม เวลานั้นกองโรงงานช่างแสงของกรมสรรพาวุธทหารเรือยังเรียกกันว่า กองโรงงานเฉย ๆ มีชาวต่างประเทศ เป็น หัวหน้า โรงงานใน สมัยนั้น คงมี หน้าที่ แต่ การซ่อม เครื่องสรรพาวุธที่ชำรุดแต่อย่างเดียว การสร้างยังไม่สู้จะมีเพราะการหล่อหลอมและการตีเหล็กยังไม่มีความสามารถดีพอ เนื่องจากขาดเครื่องอุปกรณ์และขาดช่างที่มีฝีมือคงสร้างได้แต่สิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ เครื่องมือในการช่างก็ไม่สู้จะมีอะไรเป็นล่ำเป็นสัน และนอกจากนั้นการปฏิบัติงานของโรงงานก็ยังไม่เป็นระเบียบแบบแผนที่ดี

ครั้นเมื่อประมาณ ๑ กันยายน ๒๔๕๙ ร.อ. ช้อย ชลทรัพย์ ได้มาเป็นหัวหน้ากองโรงงาน และมี ร.ท. ฮวด ควรถนอม ร.ท. สอน ฉายานนท์ ร.ท. สนธิ วังสะสนธิ์ มาเป็นนายทหารประจำโรงงาน สำหรับ ร.อ. ช้อย ชลทรัพย์ ต่อมาภายหลังได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น น.ต. หลวงศรการวิจิตร และเป็น น.ท. พระศรการวิจิตรในที่สุด

นับตั้งแต่เวลาที่ น.ท. พระศรการวิจิตร ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองโรงงานเป็นต้น มาได้พยายาม เปลี่ยนแปลงแก้ไขกิจการงาน

ของกองโรงงาน ขึ้นมากมาย หลายประการ จนทำ ให้เจริญ ก้าวหน้าขึ้นภายในเวลาอันรวดเร็ว สิ่งที่ น.ท. พระศรการวิจิตรได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปนั้นคือ

๑. จัดระเบียบการงานและแผนภูมิการปกครอง ซึ่งแต่เดิมการปฏิบัติงานยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยและก้าวก่ายกัน น.ท. พระศรการวิจิตรได้มาจัดวางระเบียบ การปฏิบัติงาน ขึ้น และจัดแผนภูมิ การปกครองขึ้นใหม่โดยจัดแบ่งแยกเป็นช่างต่าง ๆ ตามแบบของโรงงานปัจจุบันเพื่อมิให้งานต่าง ๆ สับสนและปะปนกัน ได้เปลี่ยนชื่อกองโรงงานเป็นกองโรงงานช่างแสง ได้ขอขยายอัตราเพิ่มเติมให้มีเจ้าหน้าที่ประจำทุกตำแหน่งช่างที่จะปฏิบัติงานได้ในเวลาอันรวดเร็ว

๒. จัดการขยายสถานที่ทำงาน

ก. ได้สร้างกองบังคับการ กองโรงงานช่างแสงขึ้นต่างหาก แต่เดิมได้รวมอยู่ภายในโรงงานนั้นเอง

ข. ได้สร้างโรงช่างไม้ขึ้นอีกต่างหาก ซึ่งแต่เดิมก็รวมอยู่ในโรงงานเช่นเดียวกัน และได้แยกช่างไม้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ช่างไม้ซ่อมสร้างและช่างไม้แบบหล่อ

ค. ได้ขยายโรงงานออกไปอีกเพื่อจัดเป็นห้องสำหรับเจ้าหน้าที่รับ และจ่าย เครื่องมือและห้อง คลังเก็บ วัสดุต่าง ๆ สำหรับใช้ ในการซ่อมสร้าง

ง. ได้แยกโรงตีเหล็กออกมาจากโรงหล่อหลอม เพราะในเวลานั้นงานทั้งสองนี้ได้รวมอยู่ในโรงเดียวกัน สำหรับโรงตีเหล็กที่ได้แยก มาใหม่นี้ ก็ได้ จัดหา เครื่อง อุปกรณ์ ในการ ตีเหล็ก มาใช้อย่าง

NATIONAL LIBRARY

สมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้จัดหาเครื่องมือตีเหล็กที่ใช้กำลังลมมาใช้ และสำหรับโรงหล่อหลอมก็ได้จัดการสร้างเตาหล่อขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งแต่เดิมทำการหล่อได้น้ำหนักเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

๓. การวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับการหล่อหลอม เนื่องจากในสมัยนั้นการหล่อหลอมของกองโรงงานช่างแสงยังไม่ก้าวหน้า ถึงแม้จะมีชาวต่างประเทศมาเป็นหัวหน้ากองโรงงานแล้วก็ตาม เพราะชาวต่างประเทศมิใช่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเหมือนกันทุกคน น.ท. พระศรการวิจิตร ได้พยายามค้นหาวิธีผสมเนื้อทองขาวและเนื้อทองบรอนซ์ เพื่อใช้ทำส่วนประกอบต่าง ๆ ของสรรพาวุธค้นหาวิธีผสมเนื้อพลวงสำหรับเสริมปลอกแบริ่งเครื่องยนต์ ค้นหาวิธีผสมเนื้อทองปืนโดยพยายามเอาปืนโบราณมาตัดเพื่อดูเนื้อภายใน และพยายามทำการผสมให้มีความแข็งและเหนียวเหมือนเนื้อของปืนนั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ทำส่วนประกอบต่าง ๆ ของสรรพาวุธเกี่ยวกับปืนและตอร์ปิโด แต่สิ่งเหล่านี้อาจดูเป็นของง่ายสำหรับสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะสมัยปัจจุบันมีตำหรับตำราหรือมีหลักฐานอยู่พร้อมมูล แต่ตำหรับตำราหรือหลักฐานเหล่านั้นมิใช่เป็นเพราะ สติปัญญา ความคิดของ บุคคลรุ่นเก่าทำ มรดกตกทอดมาให้ดอกหรือ

๔. การคิดสร้างสรรพาวุธและเครื่องอุปกรณ์

ก. ได้คิดทำปืนหลอดของปืน ๕๗ ขึ้นใช้

ข. ได้คิดทำกระสุนซ้อมยิงของปืน ๕๗ ขึ้นและพอใช้ราชการได้

ค. ได้คิด ดัดแปลง ทำเครื่อง สับจุด สำหรับ ปืน ๕๗ ขึ้นทำให้ได้

ประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการฝึกยิงเป้าปืนใหญ่เรือ

ง. ได้พยายามออกแบบทำตามอย่างต่างประเทศ เช่นทำปืนสลุขึ้นใช้ราชการซึ่งไม่แพ้ฝีมือที่ทำจากต่างประเทศเลย นับว่าคนงานหรือช่างกองโรงงานช่างแสงในเวลานั้นได้รับการอบรมให้เป็นช่างที่มีฝีมือดีมากโดยน้ำพักน้ำแรงของ น.ท. พระศรการวิจิตรเป็นต้นมา เมื่อคราวที่ ร.ล. พระร่วงได้เข้ามาใหม่ ๆ ได้มีเครื่องมืออุดเรือติดเข้ามาด้วย ทางราชการได้สั่งให้กรมสรรพาวุธทหารเรือพิจารณาทำขึ้นใช้สำหรับเรืออื่น ๆ บ้าง เมื่อกองโรงงานช่างแสงได้จัดทำขึ้นแล้วเอามาวางเทียบกันกับของที่มากับเรือ ไม่มีผู้ใดกล้าชี้ได้ว่าอันไหนเป็นของนอกหรืออันไหนเป็นของทำที่กองโรงงานช่างแสง ความสามารถในฝีมือช่างนี้ย่อมเป็นประจักษ์พยานได้ ถึงแม้ในเวลานี้ว่าทางราชการได้มอบความไว้วางใจให้ทำสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับฝีมือและความละเอียดถี่ถ้วนอยู่เสมอ น.ท. พระศรการวิจิตรได้ย้ายไปจากกรมสรรพาวุธทหารเรือประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๑ นับเป็นเวลา ๒๙ ปีมาแล้ว บรรดาช่างที่ยังเหลือทำงานอยู่ในกรมสรรพาวุธต่างยังระลึกถึงบุญคุณในวิชาช่างที่ได้ถ่ายเทไว้ให้ตลอดจนความกรุณาปราณีอันเป็นนิสสัยของท่านที่ได้มีต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ถึงแม้บรรดาช่างใหม่ ๆ ที่ปฏิบัติงานอยู่เวลานี้ก็นับว่าเป็นหนี้บุญคุณอยู่ไม่น้อยในการที่ได้รับถ่ายทอดฝีมือในทางช่างจาก น.ท. พระศรการวิจิตรไว้

พล.ร.ต. พุฒ สุวรรณประโภต
๑๔ พ.ค.

ผู้ให้กำเนิดการรมปืนที่ สพ. ทร.

เนื่องจากข้าพเจ้าได้เคยอยู่ใต้การบังคับบัญชาของ น.ท. พระศรการวิจิตรด้วยผู้หนึ่งที่กองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารเรือบางนา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ (๓๐ ปีล่วงแล้ว) เวลานั้นท่านเป็นหัวหน้ากองโรงงานช่างแสง กองนี้มีหน่วยขึ้นคือ แผนกช่างแสงปืนและแผนกช่างแสงตอร์ปิโด ข้าพเจ้าเมื่อย้ายจากกองดินระเบิดได้มาประจำอยู่ในแผนกช่างแสงปืน

วันหนึ่งเป็นวัน, เดือนอะไรจำไม่ใคร่ได้แน่ ท่านได้เรียกข้าพเจ้าเข้าไปหาและพูดว่า "นี่แน่ะ คุณอ๊อด ลองเอาตำหรับน้ำยารมปืนอันนี้ไปลองผสมดูทีหรือ เขาว่าทาแล้วสีสวยปืนไม่เป็นสนิมด้วย" เนื่องจากในยุคนั้นข้าพเจ้ากับ ร.อ. หลวงชลศาสตร์เสนีย์(ถ้วน หวังในธรรม) ได้ถูกส่งไปเรียนวิชาเคมีอยู่กับ ด.ร. ยีโบโลนี ชาวอิตาเลียนที่กองดินระเบิดบางนา จึงพอรู้จักตัวยาต่าง ๆ อยู่บ้าง เมื่อได้ค้นจากตำราบ้างลองทำดูบ้าง งานรมปืนเล็กก็สำเร็จนับว่าเป็นงานช่างชิ้นหนึ่งซึ่งท่านได้ให้ไว้เป็นสมบัติแก่ราชนาวี ตั้งแต่นั้นมาปืนสั้นและปืนยาวรัชกาลต่าง ๆ ก็ใช้รมยากันที่กรมสรรพาวุธทหารเรือบางนา ตลอดมาจนปัจจุบันนี้

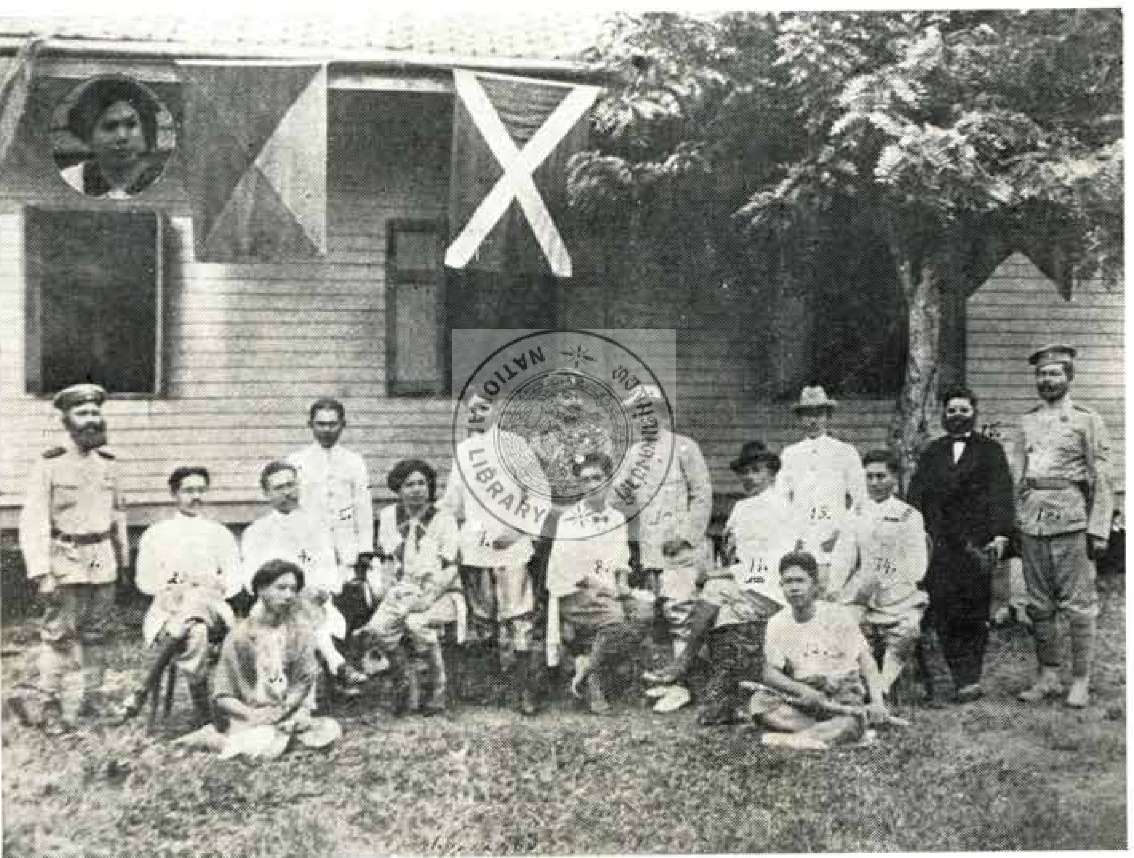
อนุสรณ์ชิ้นที่สองคือ น้ำยาทาแบบพิมพ์เขียว บางท่านเมื่ออ่านพบเข้าก็คงนึกว่า ของสิ่งนี้เป็น หญ้าปากคอกไม่น่าจะเอามาเขียนอ่านให้เสียเวลา แต่ที่เขียนนี้ก็เพื่อเล่าสู่กันฟัง เป็นการแสดงถึงนิสัยรักการ

ช่างของท่านว่าเป็นผู้ที่พยายามคิด และทำสิ่งต่าง ๆ ใช้เอง ถึงจะทำไม่ได้ทั้งหมดก็เพียงลดการซื้อเขาให้น้อยลง ก็เป็นการประหยัดและฝึกให้เป็นผู้มีนิสัยชอบการค้นคว้าในวิทยาการ เวลานั้นที่กองโรงงานช่างแสงต้องใช้แบบสีเขียวโดยซื้อน้ำยาสำเร็จรูปบรรจุมาเป็นขวด ๆ มาทำแบบ ในปีหนึ่ง ๆ ก็เป็นจำนวนเงินไม่น้อย ท่านก็เรียกข้าพเจ้าไปชี้แจงความประสงค์ให้ฟัง ข้าพเจ้าได้สนองความต้องการของท่านโดยทดลองผสมจนสำเร็จได้น้ำยา ที่ผสมเอาเอง ที่กรมสรรพาวุธ ทร. บางนาโดยไม่ต้องซื้อน้ำยาสำเร็จรูปจากภายนอก เป็นการประหยัดพระราชทรัพย์ลงอีกมาก.

พระ ม.จ. หลวง อุดมสัณโภ.
๒๔ เม.ย. ๕๕.
จก. ฟฟ.ทร.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

สารบาน

พงศาวดารเหนือ

NATIONAL LIBRARY

สารบาน

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สารบานจาฤกศิลา

สารบานพงศาวดารเขมร

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สารบานพงศาวดารพม่ารามัญ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สารบานพงศาวดารเมืองล้านช้าง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

บานแพนกเดิม

๏ ศุภมัสดุ ลุศักราช ๑๒๓๓ สัปสังวัจฉรบุษยมาศกาฬปักษ์ เอกาทศีมดิถีศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงษ์ วรุตมพงษ์บริพัตร วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิ ราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว อันเถลิงถวัลยราชบรมราชาภิเษก ผ่านพิภพกรุงเทพมหานคร อมร รัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหสวริย พิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วยพระบรมราชวงศานุวงษ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ จึง พระบาทสมเด็จบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการ มานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรม หมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมพระอาลักษณแลกรมอักษรพิมพ์ ให้จัดหาหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดารลำดับกษัตริย์ในประเทศต่างๆ สร้างไว้สำหรับทรงทอดพระเนตรเป็นเครื่องประดับพระปัญญาแลสำหรับ แผ่นดินสืบไป จึงพระเจ้าราชวรวงศ์เธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ได้จัดอาลักษณจำลองเรื่องพระราชพงศาวดารลำดับกษัตริย์ในประเทศ ต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหลายภาษา แลเรื่องพระราชพงศา-

วดารฝ่ายประเทศสยามนี้ นักปราชญ์แลผู้มีบันดาศักดิได้ฟังได้รู้เรื่อง ด้วยกันเปนอันมาก ก็กล่าวตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองเปนปฐมกษัตริย์สร้าง กรุงศรีอยุธยา แล้วลำดับกษัตริย์เนื่องกันลงมา จนกรุงเสียแก่ พม่า แล้วขุนหลวงตากมาสร้างกรุงธนบุรี คือ กรุงอมรรัตนโกสินทร ในที่อยู่กันทุกวันนี้ สืบกษัตริย์กันลงมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่พระราชพงศาวดารเหนือ กล่าวความ ตั้งแต่สร้างเมืองศรีสัชนาไลยแลเมืองศุโขทัย แล้วสืบกษัตริย์กันลง มาเปนอันมาก ก่อนแผ่นดินพระเจ้าอู่ทองขึ้นไปหลายสิบชั่วกษัตริย์ ยัง หาใคร่จะมีผู้ใดได้พบได้อ่านรู้เรื่องทั่วกันไปไม่ ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าพระ ราชพงศาวดารเหนือนั้น ก็ได้ตั้งกษัตริย์ลำดับเนื่องกันลงมาเปนอัน มาก ควรที่นักปราชญ์แลผู้มีบันดาศักดิจะรู้ไว้ พอเปนเครื่องประดับ ปัญญาให้รอบรู้โดยธรรมเนียมที่ประพฤติการ แลมีอุบายต่างๆ กัน ได้ตีพิมพ์ณโรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง กล่าวความแต่ต้น ดังนี้

พระราชพงศาวดารเหนือ

๑ ศุภมัสดุพระพุทธศักราช จำเดิมแต่องค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเจ้า เสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน พระองค์ประดิษฐานบวรพุทธศาสนา ๕๐๐๐ พรรษา ณ วันอังคารเดือนหกขึ้นสิบห้าค่ำปีมะเส็งสัมฤทธิศก พระพุทธเจ้านิพพาน พระอาจารย์เจ้าตั้งปีมะเมียเป็นเอกศก ล่วงแล้วสี่เดือน พระยาอชาตศัตรูให้ชุมนุมพระอรหันต์ยกปฐมสังคายนายที่หนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๑๐๐ ปีระกาสัมฤทธิศก จุดศักราช ๑๑ ปี จึงพระเจ้ากาลาโสกราช ให้ตั้งทุติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๒๑๗ ปีมะแมอัฐศก จุลศักราช ๓๙ ปี จึงพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช ตั้งตติยสังคายนายครั้งหนึ่ง แล้วล่วงไปได้ ๒๓๘ ปีมะเมียสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๓ ปี พระมหินทเถรเจ้าตั้งจตุตถสังคายนายครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วง ๔๓๓ ปี พระเจ้าวัฏฏคามินีอภัยในลังกาทวีป ชุมนุมพระอรหันต์มากกว่า ๑๐๐๐ ทำปัญจมสังคายนายยกขึ้นในใบลานจารเป็นอักษรลังกาปีหนึ่งสำเร็จ เมื่อพระพุทธศักราชล่วง ๙๕๖ ปี พระพุทธโฆษาจารย์ไปแปลธรรมในลังกา แล้วได้อาราธนาพระแก้วมรกต ซึ่งสถิตย์อยู่เมืองลังกาเข้ามา เรือซัดไปเข้าปากน้ำบันทายมาศ

เรื่องพระยาสักรดำตั้งจุลศักราช

๑ ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช ๓๐๖ ปีกุญ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงกษัตริย์เมืองศักกะสิถามหานคร ทรงพระนามชื่อพระยาสักรดำมหาราชาธิราช ทรงอานุภาพมหิทธิฤทธิอันถาเลิศกว่ากษัตริย์ทั้งหลาย พระองค์เสวยราชสมบัติ พระองค์เสด็จออกยังพระที่นั่งเย็นเป็นที่รโหฐานพิมานจตุรมุขเบื้องอุดรทิศ จึงทรงพระดำริด้วยพระพุทธศาสนาเป็นฝ่ายข้างพระพุทธจักรนั้นฝ่ายหนึ่ง จึงมีพระราชโองการสั่งแก่อดิตพราหมณ์ปโรหิตว่า ตั้งแต่วันนี้ไปจนสิ้นพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอนุญาตไว้ ๕๐๐๐ พรรษา ให้ตั้งจุลศักราชไว้สำหรับกรุงกษัตริย์สืบไปเมื่อหน้า จึงให้ตั้งณวันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมค่ำหนึ่ง จุลศักราชปีชวดเอกศกเป็นมหาสงกรานต์ไปแล้ว จึงให้ยกขึ้นเป็นจุลศักราชวันเดือนปีใหม่ ถ้าแลมหาสงกรานต์ยังมิไป ยังเอาเป็นปีใหม่ไม่ได้ ด้วยฤดูเดือนนั้นยังไม่ครบ ๓๖๐ วัน พระองค์ให้ตั้งพระราชกำหนดจุลศักราชแล้วพระองค์สวรรคตในปีนั้น เสวยราชสมบัติ ๗๒ ปี จุลศักราชได้ศก ๑

สร้างเมืองสวรรคโลก ยกบาธรรมราชขึ้นเป็นพระยาธรรมราชาครองเมืองสวรรคโลก

๑ จึงเจ้าฤๅษีสัชนาลัยแลเจ้าฤๅษีสิริมงคล ทั้งสองพี่น้องมีอายุยืนได้ ๑๐๐ ปี แต่พระชินสีห์ยังดำรงราชสมบัติจนได้ตรัสแก่สัพพัญญุตญาณ

เป็นพระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ทั้งหลาย ทสคาเม มีบ้านอันชื่นแก่นาง สารีอันเปนมารดาพระสารีบุตรเถรเจ้า แลพราหมณ์ทั้ง ๑๐ บ้านย่อม เป็นลูกหลานเจ้าฤๅษีทั้งสองมีอายุยืนได้ ๓๐๐ ปี สูง ๓ วา อายุ ได้ ๒๐๐ ปีสูง ๙ ศอก หมู่ชะพ่อชีพราหมณ์กินบวชแลทรงพรตบห่อน จะฆ่าสัตว์ จึ่งมีอายุยืน ผู้มีเวรจึ่งพลันตาย ผู้หาเวรมิได้อายุยืน เจ้าฤๅษีสัชนาไลยจึ่งว่าแก่เจ้าฤๅษีสีหธมงคล ว่าเราจะเข้านฤพานแล้ว เอ็นดูแก่ลูกหลานแห่งเรา อันจะสืบไปในอนาคตกาล แล้วก็ให้โอวาท ไว้ในพระพุทธศาสนา กำกับไสยศาสตร์ให้ไว้ด้วยกัน แลเจ้าฤๅษี สัชนาไลย จึ่งให้หาลูกหลานอันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่กว่าชนทั้งหลาย จึ่ง สั่งสอนว่าสูเจ้าทั้งหลายอันอยู่ทั้ง ๑๑ บ้านอย่าประมาทลืมตน ทั้งฝั่ง น้ำสมุทรก็หมดไปแล้ว เขาจะสร้างบ้านสร้างเมือง จะมีภัยเป็นอัน มาก สูท่านจงชวนกันทำกำแพงกั้นตัว อย่าให้เมามัวแก่ตัณหา สาตรา เร่งตกแต่งไว้ ผู้ใดถ้าเป็นใหญ่ให้ครอบครองกัน ชะพ่อชีพราหมณ์ ภายหน้า จะเป็นคฤหัสถ์ตัดจุกเกล้า ฆ่าสัตว์ น้ำพิษพืชมูลชมพู จะกลายเปนเหล้า ชะพ่อชีพราหมณ์จะมาทุกตำบล จะละคำพระ ทศพล จะเอาคำโทโสโลโภ มักได้ให้ท่านฉิบหาย ปู่จะสั่งเจ้า ไว้ สูเจ้าจงเอาหนมเพลิงเข้าไว้ในเมือง เป็นที่สร้างพรตบูชากูณฑ์ ผู้เฒ่าจะสั่งสอนจงทำตามคำ ครั้นเจ้าฤๅษีสั่งสอนลูกหลานแล้ว ก็ เหาะขึ้นไปถึงเขาใหญ่ชื่อภูเขาหลวง สร้างสมณธรรมภาวนาได้บัญจม ฌานสมาบัติขาดจากตัณหา ด้วยปัญญาแห่งตน

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ จึ่งบาธรรมราช ให้หาชะพ่อชี่พราหมณ์ทั้งหลาย นายบ้านมาพร้อมกันแล้ว จึ่งบั่นหน้าที่ให้ชะพ่อชีพราหมณ์กำหนดกฎหมายเกณฑ์หน้าที่ ให้ทำกำแพงหนา ๘ ศอก สูง ๔ วา กว้าง ๕๐ เส้น ยาว ๑๐๐ เส้น จึ่งบาธรรมราชผู้รู้ฤกษ์พานาที ได้ยินในสำนักนี้เจ้าฤๅษีผู้เป็นปู่ว่า ณวันพฤหัสบดีเดือนอ้ายขึ้นหกค่ำปีมะโรงโทศก ภายหน้าจะได้ฤกนาคมาเป็นพระยาตั้งแต่พระพุทธเจ้านิพพานได้ ๕๐๐ ปี พระฤๅษีเจ้าท่านทำนายไว้ ถ้าอัครสาวกแลสมณพราหมณ์ชีมีเป็นธรรมเมื่อใดอกเมืองจะหักเจ็ดภาคหาผู้จะยามิได้ ฝ่ายคฤหัสถ์จะเป็นฝ่ายชี ๆ จะเป็นฝ่ายคฤหัสถ์ รู้นักจะพลันตาย อย่าหมายใจต่างทาง ปู่รำคาญแต่เท่านี้จะมีไปภายหน้า แลมีบาธรรมราชเป็นประธาน ให้ชะพ่อชีพราหมณ์ตัดเอาแลงมาทำเป็นกำแพง มีบาธรรมราชเป็นผู้ใหญ่ ว่าท่านทั้งหลายย่อมบังคับบัญชากันให้เอาแลงมาทำเป็นแผ่น ก่อเป็นกำแพงถึงเจ็ดปีจึ่งแล้ว บานประตูเป็นพนักงานเมืองใด ทำประตูสะกัด ๕๐ เส้น ยาว ๑๐๐ เส้น ทำด้วยปูน สร้างวัดวาอารามกุฎีสถาน ให้เป็นทานแก่สงฆ์ทั้งหลาย อันได้บรรลุโลกุตรธรรม เป็นพระโสดาบันแลสกิทาคามิอนาคามิ แล้วจึ่งชะพ่อชีพราหมณ์ ตั้งวิหารพระอิศวรแลพระนารายณ์เป็นที่ตั้งพิธี ชวนกันอดอาหาร ๗ วัน กินบวช ๗ วัน จึ่งสระเกล้า จึ่งขึ้นได้อัมพวายแก่พระอิศวรเป็นเจ้าอยู่ท่าพระดาบสอันจะมา

๏ แลเจ้าฤๅษีคำนึงถึงตระกูล พอเข้าฌานสมาบัติอันเป็นบาทแห่งอภิญญาแล้ว เหาะมาในอากาศเวหา ก็เข้าถึงพนมภูผา ยังชะ

พ่อชีพราหมณ์ทั้งหลาย ก็มาให้บูชา แลบาธรรมราชเป็นประธาน จึ่งถามว่าข้าแต่ปู่เจ้าทั้งสอง ข้าพเจ้าก่อสร้างเมืองตามคำเจ้ากูบริบูรณ์แล้ว ขอพระนามกรเมืองแก่เจ้ากู แล้วเจ้าฤๅษีสัชนาไลยว่าวันนี้เราขึ้นไปเยือนพระอินทรถึงสวรรคเทวโลกเราจึงลงมาวันนี้ ก็ให้ชื่อว่าเมืองสวรรคโลกมาจนถึงบัดนี้ แล้วเจ้าฤๅษีสัชนาไลยแลเจ้าฤๅษีสิทธิมงคล ให้ประชุมชีพ่อพราหมณ์ทั้งหลาย แล้วก็ว่าผู้ใดจะสมควรแก่เมืองนี้ พราหมณ์ก็ว่ามีแต่บาธรรมราช เป็นผู้เฒ่าผู้แก่กว่าตูข้าทั้งหลาย แลฤๅษีว่าในแผ่นดินนี้จะเป็นพระยามีสามตระกูล คือกษัตริย์ แลเศรษฐี แลพราหมณ์ ประเสริฐในแผ่นดินนี้ แลเจ้าฤๅษีจึงตั้งบาธรรมราชให้เป็นพระยา ชื่อพระยาธรรมราชา จึงตั้งนางท้าวเทวี อันเป็นหลานสาวแห่งนางโมลคัลลบุตรนายบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสีอยู่ในราชวังแล้ว แลเจ้าฤๅษีจึงคิดได้ว่าธาตุแลกระดูกนิ้วซ้ายตูหากไปเอามาเมื่อพระเจ้านิพพาน ตูก็เอามากับพระธาตุอันพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชแจกไว้ยังอยู่ที่ใต้ต้นไม้รัง มีแร้งตัวเมียหากอยู่เฝ้ารักษา แลท่านจงเอามาประดิษฐานไว้เถิด ครั้นเจ้าฤๅษีสั่งสอนลูกหลานแล้ว ก็เหาะไปในอากาศเวหา ถึงภูผาหลวงได้ ๗ วันก็นิพพาน

๏ แลพระยาธรรมราชาเจ้าจึงให้หาชีพ่อชีพราหมณ์ ชุมนุมกันพิภาษเอาพระธาตุพระพุทธเจ้าขึ้นมาบรรจุไว้ในเมือง จึงให้ช่างก่อที่บรรจุพระธาตุ จึงให้บาพิศณุคนหนึ่ง บาชีพิศคนหนึ่ง บาฤทธิรจนาคนหนึ่ง บาอินท์คนหนึ่ง บาพรหมคนหนึ่ง บาทั้งห้าคนนี้

ย่อมเป็นช่างคิดอ่านด้วยกันว่าเราจะทำให้ดูงาม ดูหลากกว่าช่างทั้งหลายในแผ่นดินนี้ ครั้นคิดด้วยกันแล้ว จึงให้ตัดเอาแลงมาทำเป็นแผ่นยาว ๓ ศอก กว้างศอก ๑ ยาว ๕ ศอก กว้าง ๒ ศอก ทำเป็นบัวหงาย แลหน้ากระดานแลฐานทรงมันให้งาม จึงขุดเป็นสระกรุด้วยแลงทำด้วยปูน จึงตั้งฐานชั้นหนึ่ง แลสมเด็จพระเจ้าธรรมราชาธิราชเสด็จไปด้วยชีพ่อชีพราหมณ์ทั้งหลาย ถึงต้นไม้รังซึ่งแร้งทำรังนั้นแล้วจึงขุดเอาผะอบแก้วใหญ่ห้ากำใส่พระธาตุนั้นขึ้นมา จึงบูชานมัสการด้วยดอกไม้ธูปเทียนแล้ว เชิญพระธาตุมาถึงเมืองแล้ว พระธรรมราชาเจ้าจึงป่าวร้องแก่คนทั้งหลายผู้ศรัทธา ก็เอาทองมาประมวญกันได้ ๒๕๐๐ ตำลึงทอง ให้ช่างตีเปนสำเภาเภตรา จึงใส่พระธาตุพระพุทธเจ้าลอยอยู่ในน้ำบ่อ จึงก่อเป็นพระธาตุเจดีย์สวมอันนี้หนึ่งจึงแล้วแต่องค์ ยอดยังไม่มี แลพระสงฆ์เจ้าทั้งหลายจึงนมัสการ อันว่าชีพ่อชีพราหมณ์ทั้งหลายอันอยู่ในบัญจมัชฌคาม อันเป็นตำบลเหล่าแห่งนางโมคคัลลี อันเป็นพระมารดาพระโมคคัลลาน์ แลนางสารีเป็นพระมารดาพระสารีบุตร อันอยู่ในบัญจมัชฌคามก็ตายมาเป็นเมืองสวรรคโลก แลพระธาตุพระสารีบุตรเจ้า ก็บรรจุไว้ในเจดีย์พระธาตุช้างเหนือ แลธาตุพระโมคคัลลานเจ้า ก็บรรจุไว้ในบ้านนางโมคคัลลี แลนางทั้งสองนี้ก็เป็นญาติแก่กัน แลบ้านอุตรคามนี้ เดิมแต่ล้วนชีพ่อชีพราหมณ์ไปค้าขายแก่กัน ก็บวชถือศีลด้วยกัน แลเจ้าธรรมกุมารลูกพระธรรมราชา แลเจ้าอุโลกกุมาร เป็นเจ้าภิกษุทรงไตรปิฎกแลออกจากพระศาสนา พระบิดามารดาแลเผ่าพันธุ์ให้เป็นพระยา จะ

ได้ช่วยกันป้องกันอันตรายศัตรู อันจะมาแต่ทิศต่าง ๆ ครั้นคิดแล้ว จึ่งให้พระสาส์นนั้นไปแก่ชาวบ้านปัญจมัชฌคาม ให้ทำกำแพงล้อมบ้าน ให้รอบคอบแล้วให้ตั้งเรือนหลวงแล้ว จึ่งให้มารับเอาเจ้าอุโลกกุมาร ราชาภิเษกให้เป็นพระยาศรีธรรมาโศกราช ในเมืองหริภุญไชย ด้วย นางพราหมณี แล้วให้ชาวบ้านอุตรคามทำกำแพงล้อมบ้านให้มั่นคง แล้ว จึ่งจะพ่อชีพราหมณ์ผู้ใหญ่ มารับเอาธรรมกุมารไปราชา ภิเษกด้วยนางพราหมณี ก็ได้ชื่อว่ากัมโพชนครคือเมืองทุ่งยั้ง แล ให้สาส์นนั้นไปถึงบ้านบุรพคาม ตกแต่งกำแพงแลคูให้ทำพระราชวังให้ บริบูรณ์แล้ว จึ่งให้ชะพ่อชีพราหมณ์ผู้ใหญ่มารับเอาเจ้าสีหกุมาร ไปราชาภิเศกด้วยนางพราหมณีนั้น จึ่งให้ชื่อเมืองบริบูรณ์นคร อัน ว่าเมืองทั้งสี่เมืองนี้ก็เป็นกษัตริย์ซื่อตรงต่อกัน แล้วจะได้มีใจโลภ แก่ราชสมบัติหามิได้ ต่างกันต่างก็อยู่ ครั้นถึงเทศกาลก็ถวายบังคม ลาแล้วก็ไป แลจะได้มีใจชิงแย่งจิตรริษยาแก่กันหามิได้ แต่กษัตริย์ สืบ ๆ กันมาได้ ๓ ชั่วตระกูล

เรื่องพระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรคโลก

๑ พระพุทธศักราชได้ ๕๐๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก จุลศักราช ๘๒ ปีกุญ พระยาอภัยคามินีศิลาจารย์บริสุทธิ์อยู่ในเมืองหริภุญไชยนคร ย่อม ออกไปจำศีลอยู่ในเขาใหญ่ จึ่งร้อนถึงอาสน์นางนาคอยู่มิได้ ก็ขึ้น มาในภูเขาใหญ่นั้น ก็มาพบพระยาอยู่จำศีล เธอก็มาเสพเมถุนด้วย นางนาค ๆ อยู่ได้เจ็ดวันแล้วจะลาไป พระยาจึ่งให้ผ้ารัตตกัมพลแล

พระธำมรงค์ไปแก่นางนาคให้ชมต่างพระองค์ นางนาคก็กลับลงไป พระยาก็เข้ามาเมืองดังเก่า แลนางนาคก็มีครรภ์แก่ แลนางนาคก็ว่าลูกตนมิใช่เป็นไซ่ แลจะเป็นมนุษย์ทีเดียว แลจะคลอดในเมืองนั้นมิได้ แล้วจึงขึ้นมาถึงภูเขาที่อาศัยแห่งพระยานั้น ก็ประสูติกุมาร ผ้าแลแหวนนั้นนางก็ไว้แก่ลูกตนแล้วก็หนีลงไปเมืองนาค

๏ แลมีพรานพเนจรคนหนึ่ง ออกไปหาเนื้อในป่า ได้ยินเสียงกุมารร้องไห้ แลพรานเข้าไปก็เห็นกุมาร แล้วพรานก็สัญญาว่าลูกท้าวหลานพระยาแลเห็นตูมากกลัวตู แลซัดลูกเสีย พรานจึงเอากุมารนั้นไปให้ภรรยาตนเลี้ยงไว้เป็นบุตรบุญธรรม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ แลสมเด็จพระเจ้าอภัยคามินราช ใช้ให้เสนาอำมาตย์สร้างพระมหาปราสาท จึงให้เกณฑ์เอาชาวบ้านมาลากไม้ตั้งเสาพระมหาปราสาท แลพรานนั้นก็ต้องเกณฑ์มาลากไม้ จึงเอากุมารนั้นเข้ามาไว้ด้วย แลร้อนด้วยรัศมีพระอาทิตย์ พรานนั้นจึงเอากุมารเข้ามาไว้ในร่มพระมหาปราสาท ๆ ก็โอนไปเป็นหลายที พระยาเห็นก็หลากพระทัย จึงให้เอาพรานนั้นเข้ามาถามดู แลพรานจะพรางมิได้ก็บอกว่าลูกเขาซัดเสียในป่า แลข้าพเจ้าเอามาเลี้ยงไว้เป็นลูก พระยาจึงถามว่ามีอันใดอยู่ด้วยกุมารนั้นบ้าง จึงกราบทูลว่ามีแหวนแลผ้าอยู่ด้วยกัน แลพระยาจึงให้พรานเอามาดูก็รู้ว่าเป็นราชบุตรแห่งตน พระองค์จึงให้รางวัลแก่พรานนั้น แล้วพระองค์จึงให้หาชะแม่นมรับเอากุมารนั้นมาเลี้ยงไว้แล้ว พระองค์ให้ชื่อกุมารนั้นว่าเจ้าอรุณราชกุมาร

๑ แล้วยังมีกุมารผู้หนึ่งอันเกิดร่วมชาติมนุษย์ด้วยนางอัครมเหสี ชื่อว่าเจ้าฤทธิกุมาร เป็นน้องเจ้าอรุณราชกุมาร แลเจ้าพี่น้องทั้งสองร่วมใจกัน แลเจ้าอรุณราชกุมาร ได้พุทธทำนายพระพุทธเจ้า เมื่อไปฉันเพลนอกบ้านปัญจมัชฌคาม แลพระยาอภัยคามินีมาคิดแต่ในพระทัยว่า เมืองใดจะสมควรแก่ลูกแห่งกูนี้ จึงเห็นแต่เมืองสัชนาไลยยังแต่พระราชธิดา แลพระราชบุตรหามิได้ แลพระยาอภัยคามินีจึงเอาเจ้าอรุณราชกุมารเป็นพระยาในเมืองสัชนาไลย ก็ได้นามชื่อพระยาร่วง แลพระองค์จึงให้สร้างพระวิหารทั้ง ๕ ทิศ สร้างพระจำลองไว้แทนพระองค์ ติดพระมหาธาตุแลพระระเบียงสองชั้นแล้วเอาแลงทำเป็นค่าย แลเสาโลมรอบพระวิหาร แลพระองค์ก็ให้หาช่างทองมาทุกบ้านทุกเมือง จึงให้เอาทองแดงมาทำเป็นลำพระขรรค์ยาว ๘๘ ศอกกึ่ง ต้น ๕ ศอกกึ่ง ปลาย ๓ ศอก แลแก้วใส่ยอด ๑๕ ใบ แลบัลลังก์แท่นรองยอดใหญ่ ๙ กำ ตระกูลทองดี ๑๐ ชั้นแลหุ้มทองแดง ชลิบชนุนลงมาถึงตีนคูหา แลสร้างอุโบสถให้เป็นทานแก่พระสงฆเจ้า แลให้สร้างที่ต้นรังพระธาตุเป็นวิหารแลพระเจดีย์ จึงให้ชื่อว่าวัดเขารังแร้ง แลพระเจ้าอรุณราชคือพระยาร่วงนั้น แลท้าวพระยาประเทศเมืองใด ๆ จะทนทานอานุภาพพระองค์ก็หามิได้ มาถวายบังคมทั่วสกลชมพูทวีป เพราะพระองค์ต้องพุทธทำนายพระพุทธเจ้า แลอายุพระองค์เจ้าได้ ๕๐ ปี พอคำรบพระพุทธศักราชได้ ๑๐๐๐ ปี จุลศักราช ๑๑๙ ปีมะโรงนพศก จึงคนอันเป็นใหญ่กว่าทั้งหลายนำเอาช้างเผือกงาดำกับเขียวงูมาถวายแก่พระองค์ ด้วยบุญที่พระองค์

ทำหุ่นช้างใส่ดอกไม้ ถวายแก่พระพุทธเจ้าแต่ชาติก่อน แลเมื่อพระองค์จะลบศักราชพระพุทธเจ้า จึ่งให้นิมนต์พระอชิตเถร แลพระอุปคุตเถร แลพระมหาเถรไลยลายคือพราหมณ์ เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพ แลพระอรหันต์เจ้าทั้ง ๕๐๐ พระองค์ ทั้งพระพุทธโฆษาจารย์วัดรังแร้ง แลชุมนุมพระสงฆเจ้าทั้งหลาย ณวัดโคกสิงคาราม กลางเมืองสัชนาไลย แลท้าวพระยาในชมพูทวีปคือไทยแลลาวมอญจีนพม่าลังกาพราหมณ์เทศเพศต่าง พระองค์เจ้าให้ทำหนังสือไทยเฉียงมอญพม่าไทยแลขอมเฉียงขอมมีมาแต่นั้น

๏ พระยาร่วงมีพระราชโองการตรัสแก่เจ้าฤทธิกุมาร ว่าพระยากรุงจีนเหตุใดจึ่งมิมาช่วยลบศักราช มาเราพี่น้องจะไปเอาพระยากรุงจีนมาเป็นข้าเราให้ได้ ครั้นพระยาทั้งสองพี่น้องคิดด้วยกันแล้วจึ่งบังคับอำมาตย์ทั้งหลาย ให้แต่งเรือลำหนึ่งยาวแปดวาปากกว้างสี่ศอก ครั้นได้ฤกษ์วันอาทิตย์เสด็จออกไปด้วยกำลังน้ำ แลอันเป็นชาติแห่งนางช้างวลาหกเทวบุตร แลนอกนั้นเทวบุตรไปด้วย พระองค์ทั้งสองมีแต่พระธรรค์ธนูศิลป์ ทั้งพระภูมิแลพระพายเจ้าก็พัดพาไปแลนางเมขลาเจ้าสมุทรก็ยินดีรักษามิให้เป็นอันตราย แลไปได้เดือนหนึ่งจึงถึงกรุงจีน แลวันเมื่อไปถึงนั้นบังเกิดเป็นอัศจรรย์ให้เป็นหมอกตกมิให้เห็นพระจันทร์พระอาทิตย์ แลจีนทั้งหลายให้จนตกหนังหัวพองทั้งเมือง สะท้านสะเทือนหวั่นไหวนักหนา แลพระยากรุงจีนจึงให้หาเสนาอำมาตย์มาชุมนุมในท้องพระโรง แลพิพากษาด้วยกันแล้ว จึ่งใช้ให้ขุนแก้วการจีนพิจารณาดูในท้องมหาสมุทร แลขุนแก้วการจีนไปช้าง

ใต้ข้างเหนือ มิได้เห็นสำเภาลำใดลำหนึ่งในท้องทะเลมิได้ แลเห็นแต่เรือน้อยลำหนึ่ง มีไทยสองคนขี่ลอยมา แลขุนแก้วการจีนได้เห็นแล้ว จึงกลับไปทูลพระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็รู้ในพระทัยแห่งพระองค์ ด้วยมีพระพุทธทำนายไว้แต่ก่อนอยู่ในเมืองแห่งกู ว่ามีไทยสองคนพี่น้องจะข้ามทะเลมาแสวงหาเมีย แลชายผู้หนึ่งจะเป็นจ้าวแก่ชาวชมพูทวีป แลจะลบศักราชพระพุทธเจ้า แล้วแลมาถึงกูนเที่ยงแท้แล้ว ครั้นพระยากรุงจีนรู้ในพระทัยแล้ว จึงใช้พลจีนออกมารับพระองค์ขึ้นมาถึงเรือนหลวงแล้ว จึงให้นั่งบนแท่นแก้ว แลพระยากรุงจีนจึงถวายบังคมแล้วจึงชวนเจรจา แลพระยาร่วงก็ทรงภาษาได้ทุกประการ แลพระเจ้ากรุงจีน จึงนำเอาพระราชธิดามาถวายให้เป็นพระอัครมเหสี ด้วยเหตุว่านางนั้นได้ทำบุญไว้ด้วยพระองค์แต่ชาติก่อนมา ได้สร้างพระไตรบีฎกทั้งสามไว้ในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้ากกุสันธ์ แลเมื่อพระพุทธเจ้าเราไปนั่งฉันจันหันในบ้านบัญจมัชฌคาม เป็นนาคให้น้ำเป็นทานแก่พระพุทธเจ้าเรา ๆ ก็ทำนายไว้ว่า นาคนี้จะได้ลบศักราชพระตถาคตเมื่อถ้วน ๑๐๐๐ ปี ได้แก่พระยาร่วงเจ้านี้ แลพระยากรุงจีนก็รู้ทุกประการ เห็นตามพระทัยพระยาร่วงทุกประการ อันจะขัดนั้นมิได้ จึงให้นางราชกัลยาณีแก่พระองค์เจ้า แลพระยากรุงจีนใช้ให้อำมาตย์แต่งสำเภาเภตราลำหนึ่งกับเครื่องบรรณาการ แลพระยากรุงจีนจึงผ่าตามังกรออกเป็นสองภาค แลข้างหางให้มาแก่พระราชธิดา ถ้าแลเมื่อหน้าไปจะมีราชสาส์นถึงกันแล้ว ให้เอาตราประกับกันดูถ้าแลเป็นดวงเดียวกัน จึงสันทัดว่าราชสาส์นพระราชธิดา พระเจ้า

ร่วงจึ่งมาสู่สำเภากับด้วยนางพสุจเทวี แลเจ้าฤทธิราชกุมาร แลฝูงจีนทั้งหลาย ๕๐๐ เป็นบริวารใช้สำเภาไปได้เดือนหนึ่งจึงถึง ด้วยอานุภาพแห่งเทพยดา ครั้นถึงเมืองสัชนาไลยแล้ว ขณะนั้นน้ำทะเลขึ้นมาถึงเมืองสัชนาไลย จึ่งใช้สำเภาไปมาหากันได้ พระองค์เสด็จขึ้นถึงเรือนหลวงแห่งพระองค์เจ้าแล้ว แลท้าวพระยาทั้งหลายกราบถวายบังคม แลจีนทั้งหลายก็ทำถ้วยชามถวาย จึ่งมีเกิดถ้วยชามแต่นั้นมา ท้าวไททั้งสองก็อยู่เย็นเป็นสุข ตั้งแต่ทำบุญให้ทานรักษาศีล แลถือความสัจอยู่มิให้พลาดพลั้ง จึ่งมีตะบะเดชะว่าสิ่งใดก็เป็นสิ่งนั้นทุกอัน แลพระองค์ก็จึ่งให้เอาพสุจกุมารผู้เป็นน้อง ตั้งพระราชวังอยู่นอกเมือง แลเจ้าพสุจกุมาร เจ้าฤทธิกุมาร เป็นอันรักใคร่กันเป็นนักหนา มิได้ฉันทาโทษาแก่กัน ไปมาด้วยกัน เข้าไปถวายบังคมด้วยกันมิได้ขาด ในพระราชวัง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ แลเมืองพิไชยเชียงใหม่มีแต่พระราชธิดา แลหาพระราชบุตรมิได้ แต่อำมาตย์เมืองพิไชยเชียงใหม่ จึ่งกราบทูลขอพระราชทานเจ้าฤทธิกุมารจะให้เสวยราชสมบัติสืบตระกูลมิให้ขาดเสียได้ แลสมเด็จพระอรุณราช จึ่งพระราชทานเจ้าฤทธิกุมารผู้เป็นน้อง เสด็จขึ้นไปด้วยกัน แลให้เจ้าพสุจกุมารอยู่รักษาเมืองกับนางพสุจเทวี พระองค์ทรงช้างเผือกงาดำมีฤทธิ์ยิ่งนักหนา กับด้วยอำมาตย์เสนาเสด็จประพาสตีนพนมใหญ่ถึงกลางหน แลจึ่งเจ้าฤทธิกุมารผู้น้องผันหน้าช้างเข้าต่อกันแล้ว พระองค์จึ่งจับเอาคนทีทองเติมไปด้วยน้ำทรงอธิษฐานให้เป็นแดนแว่นแคว้นแห่งเจ้าแต่วันนี้ไป พระองค์จึ่งทรงเทน้ำในคนทีทองลงไป

เป็นสำคัญ แล้วจึงเอาตะปูทองแดงใหญ่ ๓ กำ ๓ วา ๓ ตัว ปักไว้เป็นประธาน ครั้นพระองค์ปักแดนไว้ให้แล้ว ก็เสด็จขึ้นถึงเมืองแล้ว นางมลิกาลูกเจ้าเมืองเชียงใหม่มาต้อนรับเสด็จเข้าไปในเรือนหลวงแล้ว ท้าวพระยาอำมาตย์เสนาทั้งหลาย ก็กราบถวายบังคมแก่พระองค์เจ้าแล้ว

๏ แลขณะนั้น พระอรหันต์เจ้านับได้เป็นหลายพระองค์ แลพระมหากษัตริย์เจ้า จึงให้ไปว่านางมลิกาเทวีผู้นี้เป็นไฉน อำมาตย์จึงให้ไปถามพระอรหันต์เจ้าๆ จึงเล็งด้วยทิพยจักษุรู้แล้ว จึงบอกแก่อำมาตย์ว่า อุบาสิกาเขาได้ให้ทานเข้าบิณฑบาต อันรายไปด้วยดอกมะลิแลทานเชื่อเองแล้ว อำมาตย์จึงไปทูลแก่พระองค์ก็ชื่นชมยินดีนักหนา จึงราชาภิเษกเจ้าฤทธิกุมารให้เป็นพระยาด้วยกับด้วยนางมลิกาเทวี เมืองพิไชยเชียงใหม่จึงติดกตัญญูแต่นั้นมา แลลาวผู้หญิงจึงสู่ขอเอาผัวเป็นจารีตสืบมา แลพระยาร่วงจึงกลับคืนลงมาเมืองพระองค์ดังเก่า

๏ แลพระยาร่วงขณะนั้นคะนองนัก มักเล่นเบี้ยแลเล่นว่าว ไม่ถือตัวว่าเป็นท้าวเป็นพระยา เสด็จไปไหนก็ไปคนหนึ่งคนเดียว แลพระองค์เจ้าก็รู้ทั้งบังเหลือม รู้จักไตรเพททุกประการ ว่าให้ตายก็ตายเอง ว่าให้เป็นก็เป็นเอง อันหนึ่งขอมผุดขึ้นมาแล้วก็กลายเป็นหินแลง แลขอมก็ขึ้นไม่ได้ด้วยวาจาสัจแห่งพระองค์ๆ ได้ทำบุญแต่ชาติก่อนมา แลเดชะแก้วอุทกประสาทพระยากรุงจีนหากให้มาแก่พระองค์ๆ จะไปได้ ๗ วันน้ำมิเสวยก็ได้

๏ ในกาลวันหนึ่ง พระองค์ก็ทรงว่าวคว้าลงขาดลอยไปถึงเมืองตองอู แลพระยาตองอูนั้นเป็นข้าพระร่วงเจ้า แต่ก่อนชื่อนายอู ไปคล้องช้างเผือกให้แล้วจึงเอาบ้านเมือง ด้วยเดชะคล้องช้างเผือกอันเป็นทิพย์จึงได้เป็นพระยานั้น แลว่าวพระยาร่วงเจ้าขาดลอยไปตกอยู่บนปราสาท พระยาร่วงเจ้าตามไปถึงเมืองตองอู แลพระยาร่วงเจ้านั่งอยู่ในบรรณศาลานอกเมือง ครั้นค่ำพระองค์ก็ลอบเข้าไปทำชู้ด้วยธิดาพระยาตองอู อยู่ในปราสาทอันแล้วไปด้วยเหล็กลาดลงมาทุกชั้น แต่เมื่อพระร่วงเจ้าจะขึ้นเอาว่าวนั้น พระองค์เจ้าให้พระยาตองอูยืนขึ้น พระองค์ก็เหยียบบ่าพระยาตองอูขึ้นเอาว่าว ครั้นเอื้อมหยิบมิถึงพระหัตถ์ พระองค์ก็เหยียบศีรษะขึ้นเอาว่าว ด้วยพระองค์คิดว่าเป็นข้ามิได้ถือความ แลพระองค์เอาว่าวได้แล้วพระองค์ก็หนีมา แลลูกสาวจึงบอกแก่พระยาตองอูผู้บิดา ๆ จึงรู้ จึงให้ไปตามเอาตัวพระองค์คืนมา แลสาวไส้พระองค์ออกใส่พานทองไว้ จึงส่งตัวพระองค์มาจากเมือง แลพระองค์ก็ไม่รู้ว่าเขาเอาไส้ไว้ ด้วยกรรมที่พระองค์เป็นกา แลพระยาตองอูเป็นปลา แลกาลากไส้ออกไว้จะกินก็บมิกิน แต่นั้นมาลาวมักเป็นผีกินไส้กินพุงคนทั้งหลาย ครั้นพระร่วงเจ้ามาถึงเมืองสัชนาไลย แลมายังพระอัครมเหสีแลพระสนมทั้งหลาย ถวายบังคมแล้ว ก็เปลื้องอาภรณ์ออกจากพระองค์ไว้แล้ว แลเจ้าพสุจกุมารก็เข้าไปถวายบังคม จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งเจ้าพสุจกุมารว่า กูจะไปอาบน้ำมิเห็นกูมา เจ้าเป็นพระยาแทนพี่เถิด แลเจ้าพสุจกุมารก็ไม่รู้แลสำคัญว่า ๆ เล่น

ครั้นพระองค์ลงไปอาบน้ำที่กลางแก่งเมือง ก็อันตรธานหายไปไม่ปรากฏ ในพุทธศักราช ๑๒๐๐ พระยาร่วงสิ้นทิวงคต จุลศักราช ๑๕๗ ปีชวดสัปตศก

๏ เสนาอำมาตย์ท้าวพระยาทั้งหลาย ก็ร้องไห้ร่ำไรไปมา ทั้งพระสนมชาวแม่ทั้งหลายเป็นทุกข์หนักหนา แลเจ้าพสุจกุมารจึ่งให้ราชทูตถือข่าวสาส์นขึ้นไปทูลพระยาลือกุมารราชนครเมืองพิไชยเชียงใหม่ผู้เป็นน้องพระองค์ พระยาลือรู้แล้วจึงลงมาราชาภิเษกเจ้าพสุจกุมารให้เป็นพระยาในเมืองสัชนาไลยแล้ว ครั้นพระร่วงเจ้าทิวงคตวันหนึ่งแล้ว ช้างอันเกิดร่วมชาตินั้นก็ตายคนละวัน แลพระยาลือกุมารขึ้นไปเมืองพิไชยเชียงใหม่ดังเก่า

๏ แต่มีเสนาคนหนึ่งชื่อไตรภพนารถ คิดอ่านราชการณรงค์สงครามรอบคอบนัก จึ่งทูลแก่พระยาพสุราชว่า เมืองเรานี้พระเจ้าข้าหาผู้มีบุญมิได้แล้ว แลอันตรายจะบังเกิดมีไปเมื่อภายหน้า ขอพระองค์ให้แต่งกำแพงแลหอรบไว้ให้มั่นคง แล้วจึงมีพระราชโองการตรัสสั่งขุนไตรภพนารถรับพระราชโองการตรัสสั่งแล้ว จึงให้หาเสนาอำมาตย์ซ้ายขวา แลตำรวจนอกในไพร่พลโยธาทั้งหลาย ให้ย่อกำแพงเข้าไปเป็นป้อมให้รอบเมือง แลให้ย่อชาลาถมไว้ แลที่ถมนั้นให้ไว้ปืนใหญ่ทุกแห่งทุกตำบล แลค่ายชั้นในแลค่ายชั้นนอก แลตั้งค่ายเชิงเรือง พนมแห่งหนึ่ง พนมหัวช้างแห่งหนึ่ง พนมบ่อนเบยแห่งหนึ่ง แลให้แต่งพระนครราชธานี แล้วตั้งป้อมแลช่องปืนใหญ่ แล้วให้ตกแต่งหัวเมืองเอก ๕ หัวเมือง เมืองโท ๘ หัวเมือง แต่งสรรพยุทธทั้งปวง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ไว้สำหรับต่อสู้ข้าศึก แล้วให้แต่งคนเร็วม้าใช้แล่นหากัน จงฉับพลันทุกหน้าด้าน

๏ แล้วให้กำหนดกฎหมายไว้ทุกหน้าด้าน แล้วให้กำหนดกฎหมายไปถึงเมืองกัมโพชนคร ให้กำหนดกฎหมายสืบ ๆ กันไปถึงเมืองคีรี เมืองสวางคบุรี เมืองยางคีรี นครคีรี เมืองขอนคีรี แลเมืองเหล็ก เมืองสิงเทา เมืองทั้งนี้ขึ้นแก่เมืองกัมโพชนคร ท้าวพระยาตกแต่งบ้านเมืองทุกแห่ง แลเมืองพิบูลย์นคร อันขึ้นแก่เมืองหริภุญไชย คือเมืองลำพูนทุกวันนี้ แลเมือง ๘ หัวเมืองนั้น ให้แต่งเครื่องสาตราวุธแลตรวจด่านทาง ให้แต่งคนเร็วม้าใช้ไปฟังข่าวแก่กันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวทุกเมือง แลเจ้าพสุจราช ให้พาพานิชพ่อค้าสำเภาลำหนึ่ง ให้ถือราชสาส์นไปถึงเมืองกรุงจีน ถึงพระเจ้ากรุงจีนผู้เป็นตา ทูลขอช่างหล่อปืน ๑๖ คน แลพระเจ้าตากให้มาตามพระเจ้าหลานทูลขอ มาได้ ๗ เดือนก็ถึงเมืองสัชนาไลย เจ้าพสุจราชจึงให้ช่างหล่อปืนใหญ่ ๑๒๐ บอก ปืนนกสับ ๕๐๐ บอก จึงมีช่างหล่อสัมฤทธิ์ถมบัดแต่นั้นมา พระองค์จึงให้คนทั้งหลายรักษาไว้ตามช่องทั้งดินแลลูกเป็นอันมาก ลูกนั้นให้เอาดินปั้นเผาเป็นเฉลียงให้เป็นลูกปืน

เรื่องพระเจ้าศรีธรรมไตรบิฎก

๏ ครั้นถึงเดือนอ้ายขึ้นค่ำหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมไตรบิฎก พระเจ้าเชียงแสน ให้เสนาอำมาตย์แลมหาอุปราชตรวจจัดรี้พลโยธาช้างม้าเครื่องสาตราวุธทุกท้าวพระยา ปืนหอกดาบโล่ธนูหน้าไม้ เกราะเหล็ก

เกราะเขา แล้วจึงตั้งพระยาเชียงราย พระยาเชียงสือเป็นแม่ทัพหน้า ตั้งพระยาเชียงเงิน พระยาเชียงตุงเป็นปีกขวา ตั้งพระยาเชียงน่าน พระยาเชียงฝางเป็นปีกซ้าย

๏ เจ้าพสุจราชจึงให้อุปทูตขึ้นไปฟังข่าวได้รู้อาการทั้งปวงแล้ว จึงกลับมาทูลแก่พระยาพสุจราช ๆ จึงให้กฎหมายไปแก่พระยาพิไชยเชียงใหม่ อันเป็นพระญาติแห่งพระองค์แล้ว พระยาสือธิราชถึงทิวงคต ยังแต่บุตรชายผู้เป็นหลานแห่งพระองค์ ชื่อพระพรหมวิชิ จึงให้ขับพลเมืองนคร เมืองแพร่ เมืองน่าน เข้าเมืองเชียงใหม่สิ้นเชิง ท้าวพรหมวิชจึงให้ทหารอาสานั่งด่านทาง ให้รู้ว่าถึงตำบลใด พระยาพสุจราช จึงให้ขับครัวเข้าเมืองสัชนาไลยสิ้นเชิง แต่ครัวชายฉกรรจ์นั้น ให้อยู่ตั้งรบถอยหลังเข้ามาหาค่าย พระศรีธรรมไตรปิฎกจึงให้ขับพลเข้าในเมืองสัชนาไลย ให้ตั้งค่ายหลวงใกล้เมืองสัชนาไลยทาง ๕๐ เส้น จึงให้พลทหารโยธาล้อมเมืองสัชนาไลยเข้าไว้ จะเข้ามิได้ด้วยช้างในปืนใหญ่ปืนน้อยมาก จะเข้าข้างหัวเมืองพลโยธาอาสาสู้ตายลงเป็นอันมาก พระยาพสุจราชจึงให้พลโยธาโห่ร้องตีกลองใหญ่ทุกประตู ข้าศึกสะท้านสะท้อนด้วยเสียงกลองแลปืนใหญ่ อาสาข้างนอกตายเปล่ือง

๏ พระพุทธโฆษาจารณ์เจ้าวัดเขารังแร้งรู้อาการแล้ว จึงชุมนุมพระสงฆ์ทั้งหลาย ว่าเราทั้งหลายอย่าให้เขาทั้งหลายรบกัน ไพร่พลทั้งปวงจะตายเป็นอันมาก ครั้นคิดด้วยกันแล้ว พระพุทธโฆษาจารย์เจ้าจึงไปถวายพระพรแก่สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกๆ ก็ฟังอำนาจพระ

อรหันต์เจ้า แล้วพระพุทธโฆษาจารย์เจ้าเข้าไปห้าม พระยาพสุจราชๆ ก็ฟังคำพระอรหันต์เจ้า ด้วยพระยาศรีธรรมไตรบีฎก เป็นคู่กันกับนางประทุมเทวี แต่ชาติก่อนให้ทานมิร่วมใจกัน จึ่งมาเกิดไกลกัน จึ่งให้มารบกัน พระยาพสุจราช รู้แจ้งเพราะพระอรหันต์เจ้าแล้ว จึ่งมายังชาวเจ้าชาวแม่ นางเฒ่านางแก่ทั้งหลาย ให้ประดับประดานางประทุมเทวีแล้ว พสุจราชจึ่งไปถวายบังคม แล้วก็เวนพระราชธิดาให้แก่พระยาศรีธรรมไตรบีฎกๆ ก็ยินดีนักหนา แล้วอนุญาตแก่กัน แล้วพระยาศรีธรรมไตรบีฎกก็ให้ยกทัพถึงเมืองเชียงแสน แล้วท้าวพระยาก็ต่างคนต่างไปบ้านเมืองตน

๏ พระยาศรีธรรมไตรบีฎกก็ได้พระราชกุมารในสำนักนางประทุมเทวีสองคน ผู้หนึ่งชื่อเจ้าไกรสรราช ผู้หนึ่งชื่อเจ้าชาติสาคร เจ้ากุมารทั้งสองประกอบด้วยฐานภาพ ทั้งรูปทรงก็งาม ทั้งใจก็เป็นกุศล

๏ แต่ชาติก่อนพระเจ้าศรีธรรมไตรบีฎกเป็นภิกษุ ได้สร้างพระไตรบีฎกเมื่อศาสนาพระกกุสนธเจ้า ครั้นพระองค์เกิดมาตรัสรู้ในไตรบีฎกทั้งสาม พระองค์จึ่งรู้ในพระทัยว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปบิณฑบาตทางตะวันตกตะวันออก แล้วเสด็จไปอาศรัยฉันจันหันใต้ต้นสมอ แถควรจะไปสร้างเมืองไว้ในสถานที่นั้น พระเจ้าศรีธรรมไตรบีฎกคิดแล้ว จึ่งมีพระราชโองการตรัสสั่ง จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ ให้ทำเป็นพ่อค้าเกวียนไปด้วยคนละ ๕๐๐ เล่ม เต็มไปด้วยทุนทรัพย์ทั้งหลาย

๏ จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ รับพระราชโองการแล้วทูลลา พวกพานิชพ่อค้าตามสั่งแล้ว จ่านกร้อง จ่าการบุรณ์ จึ่งมาจาก

เมืองเชียงแสน มาถึงเมืองน่านแล้วก็มาเมืองลิหล่ม พักพลไหว้พระบาทธาตุพระพุทธเจ้าแล้วจึงข้ามแม่น้ำตรอมตนิม แล้วจึงข้ามแม่น้ำแก้วน้อย แล้วจึงถึงบ้านพราหมณ์ ที่พระพุทธเจ้าไปบิณฑบาตบ้านพราหมณ์ข้างตะวันออก ๑๕๐ เรือน ข้างตะวันตก ๑๐๐ เรือนมีเศษ

เรื่องสร้างเมืองพิศณุโลก

๑ ค่านกร้อง จ่าการบุรณ์ คิดอ่านกันว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเจ้าเราใช้เรามาที่นี้ ชะรอยจะเป็น ปริศนามาแก่เรา ทั้งสองนี้แล้วมีอาญาฐานที่นี้ก็เป็นอันราบคาบนักหนาทั้งสองฟาก มีบ้านพราหมณ์ก็อยู่ทั้งสองฟาก มาเราจะสร้างเมืองถวายแก่เจ้าเราเถิด ครั้นเจ้าทั้งสองคิดกันแล้ว ค่านกร้องจึงให้พ่อค้าเกวียน ๕๐๐ เล่มข้ามไปข้างตะวันตกก็ตั้งทับประกับเกวียนไว้แล้ว จึงทำสารบาญชีชะพ่อพราหมณ์แลไพร่ของตนรวมกันเป็นคน ๑๐๐๐ ทำอิฐ จ่าการบุรณ์ทำบาญชีชะพ่อพราหมณ์แลไพร่ของตน รวมกันเป็นคน ๑๐๐๐ เท่ากัน ทำอิฐได้เป็นอันมาก แล้วจึงให้หาชะพ่อพราหมณ์ อันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ตามไสยศาสตร์จึงให้ชะพ่อพราหมณ์กินบวชถือศีล เขนง๗ วันแล้วสระเกล้า แล้วขึ้นโต๊ะถีบอัมพวายแก่พระอิศวรเป็นเจ้า จึงเอาพระอิศวรออกไปเลียบที่ตั้งเมืองจึงให้พราหมณ์ชักรอบทิศตั้งเมืองแล้ว จึงปันหน้าที่ยาว ๕๐เส้นสะกัดสิบเส้นสิบวา ปันหน้าที่ไว้แก่พราหมณ์จะได้เท่าใด ไทยจะได้เท่าใด ลาวจะได้เท่าใด ครั้นปันหน้าที่แล้ว พอได้ณวันพฤหัสบดีเดือนสามขึ้นค่ำหนึ่งปีฉลูศก เพลาเช้า ต้องกับเพลาเมื่อพระพุทธเจ้าฉันจังหันใต้ต้นสมอ

NATIONAL LIBRARY

วันนั้น พระอุบาฬีเถรแลพระศิริมานนท์ก็นิพพานในที่นั้น แต่ก่อนก็เรียกว่าพนมสมอ บัดนี้ก็เรียกว่าเขาสมอแครง เขาบรรจุพระธาตุเจ้าทั้งสองไว้ในที่นั้น แลครั้นพระสงฆ์องค์ใดเข้ามาอยู่ที่นั้นก็ย่อมเรียกตามที่นั้นว่าเป็นอรัญวาสี จ่านกร้องสร้างข้างตะวันตก จ่าการบูรณ์สร้างข้างตะวันออกแข่งกัน ทำปีหนึ่งกับเจ็ดเดือนจึงแล้วรอบบ้านพราหมณ์ทั้งหลายทั้งคูรอบกันหนทางเด็กเลี้ยงวัว ลูกชาวบ้านหิรัญไชยไปมา บั้นพระนอนเล่นทั้งสองฟากเป็นประตูแปดอันตามอันดับกัน เจ้าทั้งสองจะให้ชื่อประตู ก็ถามคนอันเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลายจึงว่าทั้งสองสิเป็นมหาเสนา การทั้งนี้ตามแต่บัญญาเจ้าทั้งสองเถิด สร้างเมืองปีหนึ่งกับ ๗ เดือนจึงแล้วดังนี้แล ครั้นจ่านกร้องจ่าการบูรณ์ทำเมืองแล้วทั้งสองฟาก ทั้งทวารบานประตูบริบูรณ์แล้ว จึงสั่งชีพ่อพราหมณ์ให้รักษาเมือง ครั้นได้ฤกษ์ดีจึงนำเอาเกวียนแลคน ๕๐๐ เล่ม ขึ้นไปส่องเดือนจึงถึงเมืองเชียงแสนราชธานี จ่าทั้งสองเข้าไปถวายบังคม จ่าทั้งสองจึงกราบทูลพระกรุณาว่า พระองค์เจ้าใช้ตูเข้าไปถึงที่พระพุทธเจ้าฉันจันหันใต้ต้นสมอ สถานที่นั้นเป็นอันสนุกนักหนา ข้าพเจ้าชวนกับชีพ่อพราหมณ์ทั้งหลายสร้างเมืองถวายแก่พระองค์เจ้าแล้ว

๏ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกยินดีนักหนา จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งแก่เสนาอำมาตย์ ให้ชุมนุมท้าวพระยาทั้งหลาย พระองค์จึงให้จ่าทั้งสองไปก่อนเป็นทัพหน้า ท้าวพระยาทั้งหลายเป็นปีกซ้ายขวาเจ้าไกรสรราช เจ้าชาติสาคร พระราชโอรสทั้งสองเป็นกองรั้งหลังตามเสด็จพระราชบิดาพระราชมารดาออกจากพระนคร ณวันอาทิตย์เดือนอ้ายแรม

หกค่ำเพลาเช้าไปได้สองเดือนจึงถึง พระองค์ให้ตั้งทับพลับพลาทองริมน้ำ ใกลเมืองประมาณ ๑๐๐ เส้น สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงให้ท้าวพระยาทั้งหลาย แลเจ้าไกรสรราช เจ้าชาติสาคร ตามเสด็จเข้าไปในเมือง แล้วจึงให้ชื่อเมือง จึงมีพระราชโองการตรัสถามชะพ่อพราหมณ์ว่าเราจะให้ชื่อเมืองอันใดดี พราหมณาจารย์จึงกราบทูลตอบพระราชโองการว่าพระองค์เจ้ามาถึงวันนี้ในยามพิศณุ พระองค์ได้ชื่อเมืองตามคำพราหมณ์ว่าเมืองพิศณุโลก ถ้าจะว่าตามพระพุทธเจ้ามาบิณฑบาตร ก็ชื่อว่าโอฆบุรีตะวันออก ตะวันตกชื่อจันทบูร พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงมีพระราชโองการตรัสสั่ง ท้าว พระยา ทั้ง หลาย ว่าเราชวนกันสร้างพระธาตุแลพระวิหารใหญ่ ตั้งพระวิหารทั้งสี่ทิศ ครั้นสร้างของพระยาแล้ว ต่างคนต่างก็สร้างคนละองค์

เรื่องสร้างพระชินสีห์ พระชินราช

๑ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก จึงรำพึงในพระทัยจะใคร่สร้างพระพุทธรูปให้แล้วด้วยสัมฤทธิ ครั้นพระองค์รำพึงแล้วจึงให้หาช่างได้บาพิศณุคนหนึ่ง บาพรหมคนหนึ่ง บาธรรมราชคนหนึ่ง บาราชกุศลคนหนึ่ง ได้ช่างมาแต่เมืองสัชนาไลย ๕ คน มาแต่เมืองหริภุญไชยคนหนึ่ง เป็นช่าง ๖ คน จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งช่างทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายให้ชวนกันรักษาศีล ๕ ประการอย่าให้ขาด ครั้นสั่งช่างแล้วจึงพระราชทานรางวัลแก่ไพร่ทั้งหลาย ให้ขนดินแลแกลบให้แก่ช่าง ๆ จึงจะประสมดินปั้นเป็นรูปพระพุทธเจ้าสามรูป ตามมี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระราชโองการตรัสสั่งนั้น ให้เหมือนพิมพ์เดียวแลใหญ่น้อยเท่ากัน ครั้นปั้นเบ้าคุมพิมพ์แล้ว ท้าวพระยาทั้งหลายก็นำเอาทองสัมฤทธิมาถวายแก่พระองค์เจ้า ชวนกันหล่อพระพุทธรูปเป็นอันมาก แลช่างหล่อชวนกันกินบวชเจ็ดวัน ก็ทำพลีกรรมแก่เทวดาทั้งเจ็ดทิศ ครั้นได้ฤกษ์ดีจึงเอาพิมพ์เข้าเตา วันเชอหล่อนั้นวันพฤหัสบดีเพ็ญเดือนสี่ปีจอ ชุมนุมพระสงฆ์ทั้งหลายมีพระอุบาลี แลพระศรีมานนท์เป็นประธาน แลพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย หล่อให้พร้อมกันทั้งสามรูป แลรูปพระศรีศาสดาพระชินสีห์ทั้งสองพระองค์นั้นทองแล่นเสมอกันบริบูรณ์ ยังแต่พระชินราชเจ้านั้นมิได้เป็นองค์เป็นรูปหามิได้ แต่ช่างหล่อถึงสามทีก็มิได้เป็นองค์ แลพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ก็เกิดเป็นทุกข์ยิ่งนักหนา แลพระองค์ก็ตั้งสัจจาธิษฐานว่า ด้วยบุญเดชะอันกูได้เรียนพระไตรปิฎก แลได้ทำพิธีกรรมฐานสอนสงฆ์ทั้งหลายให้อยู่ทางมรรคผล แก่พระสงฆ์เจ้า อนึ่งจะปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลนับมิได้ แต่พระองค์เจ้ารักษาศีลแลถือความสัจมิได้ขาด แลมีใจกรุณาแก่คนแลสัตว์ทั้งหลาย ครั้นพระองค์ตั้งสัจอธิษฐานแล้ว จึงมีพระราชโองการว่าแก่เจ้าประทุมเทวี ให้ตั้งสัจอธิษฐานบ้างเถิด ครั้นนางตั้งสัจอธิษฐานแล้ว ก็ร้อนถึงอาสน์พระอินทร์เจ้า ๆ จึงนฤมิตเป็นตาปะขาว ลงมาช่วยทำรูปพระคุมพิมพ์ปั้นเบ้า ถ้าจะนฤมิตเป็นไปทีเดียวก็ได้ แต่ว่าจะให้ปรากฏแก่ตาคนทั้งหลาย ช่วยทำเป็นช่าง น้ำก็มิกินข้าวก็มิกิน ตาก็มิหลับ ใจก็แข็งหาที่จะกลัวมิได้ แลมีรูปอันแก่กว่าคนทั้งหลาย แต่เที่ยวไปมาช่วยสองวันที่หนึ่งสามวันที่หนึ่ง จึงทำตรีศูลย์ไว้ในพระ

พักตร์ให้เป็นสำคัญ ให้รู้ว่าพระอินทร์เจ้าสุราลัยลงมาช่วย ครั้นถึงเดือนหนึ่งพิมพ์พระพุทธรูปแห้งแล้ว จึงให้ช่างทั้งหลายตั้งเตาจะหล่อพระชินราช แต่ณวันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้นแปดค่ำ ปีกุญตรีศก เพลาเช้า พุทธศักราช ๑๕๐๐ ปีกุญสัมฤทธิศก ด้วยอานุภาพพระอินทราธิราชเจ้า ทองก็แล่นรอบคอบบริบูรณ์ทุกประการหาที่ติมิได้ ครั้นบริบูรณ์แล้วพระอินทรเจ้าเสด็จออกจากเมือง อำมาตย์จึงเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าศรีธรรมไตรบิฎก ให้รู้อาการว่าตาปะขาวที่มาช่วยกันนั้นไปแล้ว พระองค์เจ้าจึงให้ไปตามแลดูให้รู้เหตุ อำมาตย์ตามไปถึงกลางหนทาง ก็อันตรธานหายไปในที่นั้น อำมาตย์จึงเอาไม้ไปปักไว้เป็นสำคัญ จึงเข้ามาทูลให้พระองค์เจ้ารู้เป็นอันแม่นมั่นว่าพระอินทรเจ้ามาช่วย พระองค์เจ้าจึงให้ตีดินนั้นออก จึงเห็นตรีศูลในพระพักตร์แห่งพระพุทธรูปนั้น พระองค์เจ้าจึงให้ช่างทั้งนั้นช่วยกันขุดเกศาพระพุทธรูปนั้น ก็เป็นรูปอันงามบริบูรณ์แล้วทั้ง ๓ พระองค์ ๆ หนึ่งชื่อพระชินราช องค์หนึ่งชื่อพระชินสีห์ องค์หนึ่งชื่อพระศรีศาสดา พระองค์ฝากชื่อไว้ว่าราชด้วย ชื่อพระเจ้าพระองค์หนึ่ง ให้เอาไปตั้งไว้ในสถานสามแห่งไว้เป็นที่เสี่ยงทาย ไว้ท่ามกลางเมืองพิษณุโลกแล้วพระองค์เจ้าจึงให้ตั้งพระราชวังฝ่ายตะวันตกบริบูรณ์แล้วจึงให้เอาเจ้าสุดเทวีลูกพระยาลัชนาไลยมาแล้ว พระองค์จึงให้ราชาภิเษกกับด้วยเจ้าไกรสรราชณเมืองละโว้ แลพระองค์เจ้ากับท้าวพระยาทั้งหลาย ช่วยกันฉลองวัดวาอารามแลพระพุทธรูปเจ็ดวันแล้ว พระองค์ให้ตั้งบ้านส่วยสักพระพุทธรูปทั้ง ๓ พระองค์นั้นบริบูรณ์แล้ว พระ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

องค์จึงตั้งจ่านกร้องแลจ่าการบุรณ์ ให้เป็นมหาเสนาซ้ายขวาคนทั้งสอง ครั้นได้ฤกษ์วันดีเป็นวันอาทิตย์ พระองค์เจ้าจึงให้ยกพลเสนาท้าวพระยาตามลำดับมาจากวัง ทั้งนั้นหาภัยอันตรายมิได้ พระองค์เจ้าเสด็จไปสถานที่ใด ย่อมมีเงินแลทองเกิดทุกราวทาง ครั้นว่าอันใดก็เป็นเงินเป็นทอง ทุกแห่งทุกหนทุกตำบล เสด็จขึ้นไปได้เดือนหนึ่งจึงถึงนครบุรีรมย์ แลเจ้าชาติสาครข่มเหงท้าวพระยาทั้งหลาย มิได้ให้ยิ่งกว่าตนได้ ย่อมรักษาตระกูลแห่งตนอยู่ด้วย

สร้างเมืองเสนาราชนคร

๑ สมเด็จพระเจ้าไกรสรราช จึงสั่งอำมาตย์เสนาในให้สร้างเมืองหนึ่งใกล้เมืองละโว้ทาง ๕๐๐ เส้น จึงแต่งพระราชวังแลคูหอรบเสาโต้เชิงเรียงบริบูรณ์แล้ว จึงให้อำมาตย์รับเอาดวงเกรียงกฤษณราชกับพระราชเทวี ไปราชาภิเษกร่วมเมืองนั้น ชื่อว่าเสนาราชนครแต่นั้นมา แต่พระพุทธศาสนาล่วงแล้วได้ ๑๕๐๐ ปี พงศาวดารนี้มีแต่เมืองสัชนาไลยมาเป็นโบราณมายังไม่สิ้น ท้าวพระยาจะมีมาหน้านั้นก็ยังมาก แลพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ให้แต่งเจ้าชาติสาครไปกินเมืองเชียงราย แลพระองค์มีพระชนม์ได้ ๑๕๐ ปี (ก็ทิวงคต) พระพุทธศักราช ๑๕๐๐ แลอำมาตย์ทั้งหลายจึงให้สาส์นนั้นไปบอกแก่เจ้าชาติสาครผู้เป็นลูกพระองค์นั้น ก็เสด็จลงมาจากเมืองเชียงรายแห่งตน ก็สั่งสการศพพระบิดาแล้ว แลจะได้บอกไปมาหากันญาติผู้เป็นพี่น้องให้รู้มิได้ แต่นั้นมาเมืองใครๆ อยู่ มิได้ไปมาหากันก็เป็นอันไกลกันแล้ว เจ้าชาติสาคร

ก็ได้เสวยราชสมบัติ แทนสมเด็จพระราชบิดาเมืองพิไชยเชียงแสน แต่ตระกูลกษัตริย์ทิวงคต มาได้เจ็ดชั่วกษัตริย์ไปแล้ว พุทธศักราช ๑๕๐๑ ปี

เรื่องพระยากาพวรรณดิศสร้างเมืองต่าง ๆ

๑ (อนึ่งเมื่อ) พระพุทธศักราช ๑๐๐๒ ปี จุลศักราช ๑๐ ปีระกาสัมฤทธิศก จึงพระยากาพวรรณดิศราช บุตรของพระยากากะพัตรได้เสวยราชสมบัติเมืองตักกะสิลามหานคร จึงให้พราหมณ์ทั้งหลายยกพลลงไปสร้างเมืองละโว้ได้ ๑๙ ปี เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๐๑๑ พรรษา จุลศักราชได้ ๑๙ ปีระกาสัมฤทธิศก แล้วพระยากาพวรรณดิศราช ให้พระยาทั้งหลายไปตั้งเมืองอยู่ทุกแห่ง แลขุนนางขึ้นไปถึงเมืองทวารบุรี เมืองสันดนาหะ แลเมืองอเส เมืองโกสัมพีแล้วมานมัสการที่พระพุทธเจ้าตั้งบาตรตำบลบ้านแม่ซ้องแม้วนั้น พระยากาพวรรณดิศราช ก็ถอยลงมาเมืองสวางคบุรี ที่บรรจุพระรากขวัญของพระพุทธเจ้าไว้แต่ก่อนนั้น แล้วพระยากาพวรรณดิศราช จึงอาราธนาพระรากขวัญกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามา ว่าจะบรรจุไว้เมืองละโว้ จึงพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้ามาทำพระอริยปาฏิหาริย์ถอยกลับขึ้นไปเหนือน้ำถึงเมืองสวางคบุรี แล้วก็อาราธนาลงมาแล้วกลับขึ้นไปถึงเจ็ดครั้ง พระรากขวัญกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไม่อยู่ได้ใน เมืองละโว้ จนพระพุทธ ศักราชล่วงได้ ๑๐๑๕ พรรษา จุลศักราชได้ ๑๗ ปีมะโรงสัปตศก แล้วพระยากาพวรรณดิศราช กลับ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ขึ้นไปทำนุบำรุงเมืองนาเคนทรแล้ว กลับลงมาเมืองสวางคบุรี จึงอาราธนาพระรากขวัญกับพระบรมธาตุ กับร้อพระกรของพระพุทธเจ้าที่บรรจุไว้ในพระเจดีย์แต่ครั้งพระอานนท์ แลพระอนุรุทธเถรเจ้า กับพระยาศรีธรรมโสกราช ท่านชุมนุมกันบรรจุไว้แต่ครั้งก่อนนั้นลงมาบรรจุไว้ในพระเจดีย์เมืองละโว้สิ้นสองปี พระองค์สวรรคต เมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้ ๑๐๔๓ พรรษา จุลศักราชได้ ๔๐ ปีเถาะสัมฤทธิศก ลำดับนั้นพระยาพาลีราช ได้ครองเมืองศุโขไทยสืบมา

เรื่องที่กัลปนา

๑ อนึ่งพระยาร่วงพระราชทานที่ไร่แลนาสัดวัดวาอาราม ไว้เป็น พระกัลปนาอุทิศไว้ สำหรับวัดโลกสิงคารามตำบลนา ๕๐๐ ไร่ ตำบลโอทาน้ำ ๒๕๐ ไร่ ตำบลคลองวัดกุบไปถึงบ่าปุน ๓๕๐ ไร่ ตำบลนาดอนได้ ๔๖๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดโลกสิงคาราม แลที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดแก้วราชประดิษฐาน ตำบลนาตะแคงได้ ๒๕ ไร่ ตำบลทุ่งขาลาได้ ๗๖๐ ไร่ ตำบลศรีษะกระบือได้ ๗๕๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดแก้วราชประดิษฐาน แลที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดอุทยานใหญ่ ตำบลบ้านป่าอ้อยเหลืองได้ ๑๒๕๐ ไร่ ตำบลม่วงถวายด่านระกาเป็นแดนไปถึงปู่เจ้าศาลตลุงได้ ๕๒๐ ไร่ ขึ้นแก่วัดเขาหลวง แต่นาวัดเจ้าจันทร์มาถึงบ่อหิน มีคันนาใหญ่กลางทุ่งเป็นแดนได้ ๑๕๐ ไร่ ตำบลนามาได้ไร่แลนา ๓๕๐ ตำบลบ้านหนองจระเข้ได้ไร่แลนา ๕๖๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดเขาหลวง ที่ไร่แลนาสัดขึ้นแก่วัดเขาอินทร์อรัญวาสี จันหันพระธรรมไตรโลก แต่โพธิ์

เฝ่านอกวัดป่าแก้วมาถึงถนนหลวงได้ไร่แถนา ๕๐๐ ไร่ แต่เชิงพนมน้อยมาถึงบ่อแก้วได้ไร่แถนา ๔๐ ไร่ ตำบลนามะกอกปมได้ไร่แถนา ๕๖๐ ไร่ ตำบลตาลต้นเดียวทุ่งยั้งได้ไร่แถนา ๒๕๐ ไร่ อันนี้ขึ้นแก่วัดเขาอินทร์ แลที่ไร่แถนาสัดไว้สำหรับวัดไตรภูมิป่าแก้ว ตำบลบ้านเชียงขวางคชได้ไร่แถนา ๒๙๐ ไร่ ตำบลบ้านหนองอินทร์ได้ไร่แถนา ๕๗ ไร่ ตำบลบ้านพระยานนทภักดิได้ไร่แถนา ๖๐๐ ไร่ ตำบลบ้านฝ้ายต้นได้ไร่แถนา ๘๗๐ ไร่ มีเข้าเดือนเป็นแดน

ทำเนียบคณะสงฆ์

๑ อันนี้ขึ้นแก่วัดไตรภูมิป่าแก้ว แลอันนี้คณะวัดพระมหาธาตุหนขวา ถ้าหาพระครูธรรมไตรโลกวัดเขาอินทรแก้วมิได้ ให้พระครูยาโชดวัดอุทยานใหญ่ ขึ้นเป็นพระครูธรรมไตรโลกวัดเขาอินทร์แก้ว ถ้าหาพระครูธรรมเสนามิได้ ให้เอาพระครูธรรมไตรโลก เป็นพระครูธรรมเสนา ถ้าหาพระสังฆราชามิได้ ให้เอาพระครูธรรมเสนาเป็นพระสังฆราชาวัดพระมหาธาตุ แต่คณะคามวาสีคณะฝ่ายซ้ายวัดไตรภูมิป่าแก้ว ถ้าหาพระครูญาณไตรโลกมิได้ ให้เอาพระครูญาณสิทธิเป็นพระครูญาณไตรโลก ถ้าหาพระครูธรรมราชามิได้ ให้เอาพระครูญาณไตรโลกเป็นพระครูธรรมราชา ถ้าหาพระสังฆราชามิได้ ให้เอาพระครูธรรมราชาเป็นพระสังฆราชาวัดไตรภูมิป่าแก้ว อันนี้ฝ่ายซ้ายเป็นประเพณีแต่โบราณมา

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เรื่องพระร่วงเมืองศุโขทัย

๏ ขณะนั้นบุตรพระยาร้อยเอ็ดเป็นนายส่วยน้ำถึงแก่พิราลัย ขณะนั้นนายคงเคราเป็นส่วยน้ำเสวยเมืองละโว้ไปส่งเมืองกัมพูชาธิบดี สามปีส่งทีหนึ่ง แต่นั้นมานายคงเคราคุมไพร่ ๓๐๐ คนรักษาน้ำเสวยอยู่ในทุ่งทะเลชุบศร มีเรือเล็กร้อยหนึ่ง นายคงเครามีบุตรคนหนึ่งอายุ ๑๑ ขวบ ชื่อนายร่วง แต่ชาติก่อนเอาผลมะทรางทำน้ำอัฐบาน ถวายพระโกนาคมพุทธเจ้า จึงว่าไรเป็นนั้น ครั้นอยู่มาน้ำมากเอาเรือพายเล่นในท้องพรหมมาศเหนื่อยแล้วขึ้นมา จึงว่าน้ำลงเชี่ยวนัก ให้ไหลกลับไปถึงเรือนเราเถิด พอตกคำลงน้ำก็ไหลกลับมาส่งถึงบ้าน นายร่วงเห็นดังนั้นก็นิ่งอยู่ ครั้นอยู่มานายคงคุมไพร่เป็นนายกองนั้นตาย ไพร่ทั้งปวงจึงยกนายร่วงบุตรนายกอง เป็นนายกองบังคับไพร่ต่อมา

๏ ครั้นอยู่มาครบคำรบ นักคุ้มคุมเกวียน ๕๐ เล่มกับไพร่ ๑๐๐๐ หนึ่งมาบรรทุกน้ำเสวยพระเจ้าพันธุมสุริยวงศ์สืบมา ตุ่งน้ำเล่มละ ๒๕ ใบ ครั้นมาถึงที่สระน้ำนั้นก็จอดเกวียนพร้อมกัน จึงให้หานายกองให้เปิดประตูจะตักน้ำ หาพบนายกองไม่ ถามไพร่ ๆ บอกว่านายร่วงบุตรนายคงเป็นนายได้รักษา จึงบอกนาย ๆ ก็มาพูดจากับนักคุ้มว่าตุ่งน้ำเอามาหนักเสียเปล่า ครั้งนี้ใช้ชลอมใส่ไปเถิด จะได้มากได้พอนานจึงมาตัก นักคุ้มก็ตอบว่าตาห่างจะขังน้ำได้ฤๅ นายร่วงว่ากลัวจะไม่มีที่ใส่อีก นักคุ้มกลัวก็รับ จึงเกณฑ์สานชะลอมเล่มละ ๒๕ ใบ ให้นักคุ้มนำกราบทูลพระเจ้าละแวกเถิด ครั้นกำหนดจะกลับ

จึงเปิดประตู เอาชะลอมลงจุ้มน้ำยกขึ้นใส่เกวียนบรรทุกลงแล้ว นักคุ้มกลัวก็ยกไปจากที่นั้น ครั้นแรมร้อนมาถึงแดนด่าน คนคุมน้ำมาสงสัยในใจอยู่ว่าชะลอมจะขังน้ำได้ฤๅ บันดาลให้น้ำในเล่มเกวียนนั้นไหลลงเห็นทั่วกันจึงสรรเสริญ ฉะนั้นจึงจารึกลงไว้ ที่นั้นจึงเรียกว่าด่านพระจารึก จึงยกไปทางตึกโร ครั้นถึงเมืองเข้าแล้วผู้คนก็เล่าลือกันว่าเอาชะลอมบรรทุกมาไม่มีน้ำ พระเจ้ากัมพูชาจึงเอานักคุ้มนายกองคุมเกวียนไปถาม ก็ทูลทุกประการ ยกชะลอมน้ำแกล้งเทลงในเพนียงจนไม่มีที่ใส่ เสนาอำมาตย์จึงกราบทูลพระเจ้ากัมพูชา ๆ ตกพระทัยว่าผู้มีบุญเกิดแล้ว เราคิดว่าจะจับตัวฆ่าเสียให้ได้ เสนาพฤฒามาตย์ราชปโรหิตพระยาพระเขมรก็เห็นด้วย จึงเกณฑ์ทัพเมืองขอมไปตามจับ ขอมรับอาสามาตามจับ นายร่วงรู้ข่าวดังนั้นก็หนีไปถึงแดนเมืองพิจิตร ไปอาศัยเขาอยู่ริมวัดขอข้าวชาวบ้านกิน ชาวบ้านเอาข้าวมาให้แก่นายร่วง กับปลาหมอตัวหนึ่ง นายร่วงอดอาหารมาก็กิน หยิบปลาข้างละแถบแล้วโยนลงไปในสระให้ปลาเป็นว่ายไป จนคุ้มเท่าบัดนี้ นายร่วงก็หนีไปจากที่นั้นไปอาศรัยอยู่วัดเมืองศุโขทัย พอได้อุปสมบทสมภารจึงเรี่ยรายชาวบ้าน เอานายร่วงอุปสมบทเป็นภิกษุ จึงเรียกพระร่วง ขอมดำดินมาถึงเมืองละโว้ที่สระน้ำเสวยนั้น ถามชาวบ้านว่านายร่วงนายกองส่วยน้ำอยู่ฤๅ ชาวบ้านบอกว่าขึ้นไปเมืองเหนือ ขอมรู้ดังนั้นก็ยกแยกกันไป ครั้นไปถึงเมืองสวรรคโลกถามชาวบ้านว่านายร่วงมาแต่เมืองใต้มาอยู่นี่ฤๅ ชาวบ้านบอกว่าเขาเล่าลือกันว่าไปอยู่เมืองศุโขไทยบวชเป็นภิกษุอยู่ ขอมได้ความดังนั้นก็ไปเมืองศุโขไทย ผุดขึ้น

กลางวัด พอพระร่วงมากวาดวัดอยู่ ขอมจึงถามว่าพระร่วงอยู่ไหน พระร่วงบอกว่าอยู่นี่เถิดจะบอกให้ ขอมก็อยู่ที่นั่นเป็นหินอยู่คุ้มเท่าบัดนี้

๏ พระพุทธศักราช ๑๕๐๒ ปี เจ้าเมืองศุโขไทยทิวงคต เสนาบดีประชุมกันว่า วงศานุวงศ์ไม่มีแล้วเราจะเห็นผู้ใดเล่า เห็นแต่พระร่วงบวชอยู่วัด ก็เห็นอยู่พร้อมกัน จึงเสนากรมการพร้อมกันไปวัดอัญเชิญพระร่วงเจ้าลาผนวชแล้ว รับพระร่วงเข้ามาครองกรุงศุโขไทยพระยาศรีจันทราธิบดี จึงยกพลขึ้นไปเมืองสาวัตถี จึงเอาอ่างแก้วที่วัดสวรรค์ทารามไปลูกหนึ่งกับพระไตรปิฎก ครั้นไปถึงเมืองฌเชียงหลวง จึงให้เอางาช้างเผือกงาดำมาแกะเป็นรูปพระร่วง กับเขียวงูใหญ่ ทั้งพระไตรปิฎก กับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ทั้งอ่างแก้วมาบรรจุไว้ที่หินปูนใช้ได้ ๑๒ ปี พระองค์สวรรคต

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เรื่องพระยาแกรก

๏ พระมหาพุทธสาครเป็นเชื้อมา ได้เสวยราชสมบัติอยู่ริมเกาะหนองโสนจึงเรียกวัดเดิมกัน จึงมีพระมหาเถรไลยลายองค์หนึ่ง เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพมาแต่ก่อน ได้พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ๒๕๐ พระองค์ กับทั้งพระศรีมหาโพธิ์สองต้น มาแต่เมืองลังกาสิหฬเธอจึงพาพระมหาสาครไปเมืองสาวัตถี จึงถ่ายเอาอย่างวัดเชตุวนารามมาสร้างไว้ต่อเมืองรอ แขวงบางทานนอกเมืองกำแพงเพ็ชร ชื่อวัดสังฆคณาวาศหนึ่ง แล้วจึงเอาพระศรีมหาโพธิ์ใส่อ่างทองคำมาปลูก

ไว้หริมหนองนากะเถ นอกวัดเสมาปากน้ำ จึงเชิญพระบรมธาตุบรรจุไว้ด้วย ๓๖ พระองค์ จึงให้ชื่อวัดพระศรีมหาโพธิลังกา แล้วจึงบรรจุไว้ในพระเจดีย์บ้าง ในพระพุทธรูปใหญ่บ้าง ในพระปรางค์บ้าง เป็นพระบรมธาตุ ๓๒ พระองค์ด้วยกัน แล้วบรรจุไว้ในพระพุทธไสยาศน์วัดป่าโมกนั้น ๓๖ พระองค์ ในพระปาเลไลยนอกเมืองพันธุมบุรีนั้น ๓๖ พระองค์ ในพระปรางค์วัดเดิมกันเมืองหนองโสนนั้น ๓๖ พระองค์ ที่พระพุทธบาท ๓๖ พระองค์ ในถ้ำเขานครสวรรค์ ๓๖ พระองค์ ในถ้ำขุดคะสรรค์ ๓๖ พระองค์ ในเขาหินตั้งเมืองศุโขไทย ๓๖ พระองค์ ในเขาคุ้มแก้ว ๓๖ พระองค์ ในเมืองชองแก้ว ๓๖ พระองค์ ในพระเจดีย์วัดเสนาศน์ ๓๖ พระองค์ ในพระเจดีย์วัดคณะทาราม ๓๐ ในพระมหาธาตุ ๓๐ พระองค์ สามวัดนี้อยู่ในเมืองพิศณุโลก สิ้น ๙๗ ปีสวรรคต ศักราชได้ ๓๓๖ ปี พระยาโคดมได้ครองราชสมบัติอยู่ ณ วัดเดิม ๓๐ ปี สวรรคตมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระยาโคตรตะบอง ได้ครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา ทรงอานุภาพยิ่งนัก

๏ อยู่มาโหราทำฎีกาถวายทำนายว่า ผู้มีบุญจะมาเกิดในเมืองนี้ พระยาโคตรตะบองจึงสั่งให้จับหญิงมีครรภ์มาฆ่าเสีย ทั่วขอบเขตทุกแห่ง ครั้นมานานโหรากราบทูลว่าผู้มีบุญเกิดแล้ว พระยาโคตรตะบองสั่งให้บ่าวร้องเอาทารกมาคลอกเสียให้สิ้น แต่ทารกผู้นั้นไฟคลอกไม่พอง ด้วยเทวดารักษาอยู่จึงมิตาย ครั้นเพลาเช้าสมณะไปบิณฑบาต พบทารกเอามาเลี้ยงไว้

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๑ ครั้นอยู่นานมาราษฎรมาป่าวร้องกันว่า โหรทูลว่าผู้มีบุญจะมา ก็ตื่นกันเป็นโกลาหลจะไปดูผู้มีบุญ พระยาโคตรตะบองจึงตรัสแก่เสนาบดีว่า ถ้าเดินมาจะสู้ ถ้าเหาะมาจะหนี ชาวเมืองชวนกันไปดูผู้มีบุญ ทารกที่เพลิงคลอกนั้นอยู่วัดโพธิ์ผีให้อายุได้ ๑๗ ปีก็ถัดไปดูผู้มีบุญ สมเด็จอำมรินทราแปลงตัวลงมาเป็นคนชราจูงม้ามาถึงที่ทารกผู้นั้นอยู่ จึงถามทารกว่าจะไปไหน ทารกตอบว่าจะไปดูผู้มีบุญ เจ้าของม้าจึงว่าจะถัดไปเมื่อไรจะถึง ฝากม้าไว้ด้วยเถิดจะมาเล่าให้ฟัง ทารกก็รับเอาม้าไว้ เจ้าของม้าจึงว่าถ้าอยากข้าวเอาข้าวของเราในแพ้มกินเถิด อนุญาตให้แล้ว เจ้าของม้าก็ไป แต่ทารกคอยนานอยู่แล้วหารู้ว่าตัวเป็นผู้มีบุญไม่ จึงเปิดแพ้มดูเห็นของกินแล้วก็หยิบกินเข้าไป ด้วยเป็นเครื่องทิพย์ก็มีกำลังขึ้น จึงเห็นน้ำมันในขวดก็เอาทาตัวเข้า แผลซึ่งที่ไฟคลอกงออยู่นั้นก็เหยียดออกได้หมดหายบาดแผลสิ้น จึงแลเห็นเครื่องกกุธภัณฑ์ ก็คิดในใจว่ากูนี้ผู้มีบุญฤๅ เอาเครื่องกกุธภัณฑ์ใส่เข้าแผ่นขึ้นหลังม้า ม้าก็เหาะมาพอถึงที่พระตำหนัก พระยาโคตรตะบองแลเห็นก็หวาดหวั่นไหวตกใจจึงหยิบตะบองขว้างไปหาถูกพระองค์ไม่ ไปตกลงเมืองล้านช้าง พระยาโคตรตะบองก็หนีไป พระยาแกรกครองราชสมบัติ ชะพ่อพราหมณ์ถวายพระนามชื่อพระเจ้าสินธพอำมรินทร์ ราษฎรเป็นสุขยิ่งนัก

๏ พระยาโคตรตะบองตามตะบองไปเมืองล้านช้าง เจ้าเมืองสัจจนาหะกลัวบุญญาธิการพระยาโคตรตะบอง จึงยกพระราชบุตรให้เป็น**อัครมเหสี** เจ้าเมืองสัจจนาหะรำพึงคิดแต่ในพระทัยว่า ที่ไหนคง

จะคิดขบถต่อกูเป็นมั่นคง จะจับฆ่าเสีย มารำพึงคิดแต่ในใจว่า ทำไฉนจะรู้แยบคาย จึงให้ไปหาลูกสาวมา ให้ลอบถามดูว่าจะทำอย่างไรจึงจะตาย นางก็รับคำพระราชบิดาแล้ว ก็กลับมาอ้อนวอนพระราชสามีว่า พระองค์ก็ทรงมหิทธิฤทธิ์ล้ำเลิศไม่มีผู้ใดจะเสมอ ทำไมพระองค์จึงจะตาย แต่นางร่ำไรอ้อนวอนเป็นหลายครั้ง พระยาโคตรตะบองจึงบอกว่า อันตัวเรานี้มีกำลัง หามีผู้ใดจะอาจเข้ามาทำร้ายเราได้ จะฆ่าด้วยอาวุธอันใดมิได้ตาย ถ้าเอาไม้เสียบทวารหนักจึงจะตาย นางปลอบประโลมถามได้ความดังนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระราชบิดา ๆ ได้ฟังดังนั้นดีพระทัยนัก จึงคิดแก่เสนาบดีทำกาจับหลักไว้ที่พระบังคน เอาหอกซัดเข้าไว้ทำสายใย ครั้นพระยาโคตรตะบองเข้าที่พระบังคน อุจาระตกลงไปถูกสายใยเข้า หอกก็ถีบขึ้นมาสวนทวารเข้าไป พระยาโคตรตะบองมานึกแต่ในใจว่าเสียรู้ด้วยสตรี จะอยู่ทำไมในเมืองนี้ จะกลับลงไปในแดนเมืองเราเถิด พระองค์ดำริดังนั้นก็หนีไป พอเข้าแดนกรุงพระนครแล้ว ก็ข้ามไปถึงที่นั้นก็สิ้นพระชนม์ลง เสนาบดีกราบทูลพระเจ้าสินธพอำมรินทร์ว่า พระยาโคตรตะบองมาสิ้นพระชนม์ลงที่หลังวัด

๑ ฝ่ายพระเจ้าสินธพอำมรินทร์ สั่งให้ทำการศพพระราชทานเพลิงเสีย ที่พระราชทานเพลิงนั้นสถาปนาเป็นพระอารามขึ้น ให้นามชื่อวัดศพสวรรค์จนทุกวันนี้

๑ พระพุทธศักราช ๑๘๕๐ ปีมะโรงสัปตศก พระเจ้าสินธพอำมรินทร์เสวยราชสมบัติได้ ๓ ปี เสด็จออกยังพระที่นั่งสิงเขตปราสาทจัตุรมุข

เบื้องบุรพทิศ ณวันอาทิตย์เดือนห้าขึ้นสามค่ำ เป็นวันประชุมเจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงขุนหมื่นข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย มารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจาแต่ณวันพุธแรม ๑๓ ค่ำ ตามเมืองใกล้ไกล

๏ ยังมีพระไทยเถรองค์หนึ่งเป็นเชื้อมาแต่พระนาคเสน เอาเถร กห์ปายา มาถวาย จึงลบพระพุทธศักราช ๑๘๕๗ เป็นจุลศักราช ๓๐๖ ปีมะโรงฉศก เป็นจุลศักราชใหม่สำหรับอาณาจักรจะได้ใช้สืบไปกว่าจะสิ้นพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า ๕๐๐๐ พรรษา แล้วพระองค์สร้างวัดวิหารแกลบไว้ เป็นหลักพระพุทธศาสนา พระเจ้าสินธพอำมรินทร์เสวยราชสมบัติ ๕๙ ปี พระองค์สวรรคต

(ต่อนี้กล่าวถึงบุพกรรมแห่งพระยาสุทัศน์ซึ่งครองเมืองอินทปัต แลมีเรื่องพระยาแกรกความซ้ำกันกับที่กล่าวมาแล้ว)

๏ ยังมีบุรุษผู้หนึ่งทำบุญให้ทานแลรักษาศีล แลได้สร้างพระเชตุพนถวายแก่พระพุทธเจ้า ทั้งนาอาบแลน้ำฉันไม้สีฟันแลน้ำบ้วนพระโอษฐ์ ทั้งดอกไม้แลข้าวกระยาคู ข้าวบิณฑบาตเป็นอาหาร แลใจบุรุษผู้นั้นไม่รู้จักฉินทาโทษาแก่ท่านผู้อื่น ตั้งแต่ให้ทานรักษาศีลมิได้ขาด แต่ในศาสนาพระพุทธกัสสปทศพลเป็นเจ้า แลบุรุษนั้นครั้นตายได้ไปเกิดในสวรรค์ แล้วก็มีมาเกิดในศาสนาพระพุทธเจ้าเรานี้ ในตระกูลเศรษฐีมีในบ้านอโรชคาม มีเศรษฐี ๕๐๐ เป็นบริวาร ชื่อเจ้าสุทัศน์กุมาร จำเริญใหญ่ขึ้นมา แลเศรษฐีผู้บิดาให้มีเรือน จึงร้อนอาสน์พระอินทราธิราช แลพระอินทรเจ้าจึงให้พระวิศุกรรม มานฤมิตเป็นปราสาททองมีพื้นได้ ๗ ชั้น ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ

ทั้งโรงช้างม้าแลเรือนหลวง กำแพงแก้ว ๗ ชั้น สวนอุทยานแลสระโบกขรณีเต็มไปด้วยบัว ๕ ประการ แลกำแพงเมืองย่อมแล้วด้วยทอง ชื่อว่าเมืองอินทบัตนคร แลเศรษฐีทั้งหลายจึ่งราชาภิเษกเจ้าสุทัศนเป็นกษัตริย์ แต่พระพุทธเจ้ายังทรมานอยู่โปรดสัตว์ทั้งหลาย แลเที่ยวมาบิณฑบาตณเมืองนั้น แลยังมีพรรณพิกพิการผู้หนึ่ง ถือกะลาขอทานเขากินในกลางถนนกลางตลาด ก็มาพบพระพุทธเจ้าในหนทาง จึ่งเอาข้าวที่ในกะลานั้นใส่บาตรด้วยมืออันเน่าห้อยอยู่ แลนิ้วมืออันนั้นขาดลงในบาตรพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้ามาถึงที่ฉันจันหัน พระพุทธเจ้าก็ยกเอานิ้วมืออันตกลงนั้นออกเสีย จึ่งฉันจันหัน ครั้นฉันแล้วพระพุทธเจ้าจึ่งแย้มพระโอษฐ์ แลพระอานนท์ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึ่งตรัสว่า ดูกรอานนท์ พรรณพิกพิการอันให้บิณฑบาตเป็นทานแก่ตถาคตแล้วจะได้เป็นพระยาในเมืองนี้ จะได้ลบศักราชตั้งไสยศาสตร์ ครั้นพระพุทธเจ้าทำนายแล้วเท่านั้น แลพระยาสุทัศนแต่ได้เป็นพระยาในเมืองอินทรบัตนคร แลมีชนมายุได้ ๑๕๐ ปี ก็ทิวงคตเดือน ๒ แรม ๖ ค่ำวัน ๕ ปีมะเส็งพุทธศักราชได้ ๑๒๐๐ ปี ยังแต่บุตรหลานสืบ ๆ กันมา ปรางค์ปราสาทอันแล้วไปด้วยทองก็หายสิ้นทุกสิ่งทุกอัน ก็อันตรธานเป็นศิลาทุกประการ แลจำเดิมแต่นั้นมา พระยาโคตมเทวราชผู้หลาน ได้เป็นพระยาในเมืองนั้น แลชาวบ้านเล่าลือว่าผู้มีบุญมาเกิดแล้ว แลบ้านเมืองเราสนุกสบายยิ่งนัก

๏ ยังมีบุตรพรรณพิกผู้หนึ่ง เกิดมามีรูปอันลามก หลังขดเอวคดแข้งโกง เป็นคนเน่าทั้งตัว เหตุมิได้รักษาศีลแลให้ทานดุจ

อานนทเศรษฐี แลบุตรพรรณพิกผู้นั้นคลานเข้าไปจะดูผู้มีบุญ แล สมเด็จพระอินทรเจ้าลงมาแต่สวรรค์ ทำเพศเป็นมนุษย์ขี่ม้าข้าม หนทางมา เห็นพรรณพิกนั้นจึงถามว่า ท่านจะคลานไปไหน พรรณพิก จึงขานว่าข้าจะอุตส่าห์คลานไปไหว้ท่านผู้มีบุญ แลพระอินทรเจ้าจึงว่า ดูกรท่าน เราฝากม้าแลเครื่องทั้งนี้ไว้แก่ท่านบัดเดียวหนึ่งเถิด พรรณพิก จึงว่าท่านไปอย่าช้า แลพระอินทรเจ้าจึงส่งม้าแลเครื่องทั้งนั้นไว้ให้แล้ว จึงสั่งว่าถ้าเรานานมา แลของทั้งนี้เป็นของท่านเถิด ครั้นสั่งแล้ว พระอินทรเจ้าก็ไปจากที่นั้น พรรณพิกจึงคิดว่าบุรุษผู้นี้เอาม้าแล เครื่องมาฝากเราไว้ จะมีอันใดบ้าง จึงแลดูเห็นขวดน้ำมันยาทิพย์ จึง เอามาทาที่คดคอกกเหียดคอออกก็ตรงเป็นอันดี แลจึงทาทั้งตัวกระงับดับ หายโทษสิ้น ทั้งตัวก็งามดังทอง จึงคิดใจใหญ่ว่าชะรอยตูนเป็นผู้มีบุญ เที่ยงแท้ จึงเปลื้องผ้าเก่าที่ตนนุ่งห่มไปนั้นเสีย จึงทรงเครื่องทิพย์ แลมงกุฎพระขรรค์งามดุจดังเทวดา แลพระยาโคตมเทวราชรำพึงว่า ถ้าผู้มีบุญมาในแผ่นดินจะต่อด้วยกัน ถ้ามาในอากาศจะเอาตัวหนีไปอื่น ครั้นพรรณพิกทรงม้าแก้วม้าก็พาเหาะไปในอากาศเวหา ครั้นพระยา โคตมเทวราชแลเห็นผู้มีบุญเหาะมาในอากาศ ก็สะดุ้งตกใจกลัวจึง พานางอัครมเหสีแลบุตร ทั้งเสนาอำมาตย์ไพร่พลโยธา พลช้าง ม้าออกจากพระนครในวันนั้นทั้งแปดหมื่น ไปข้างปาจิณทิศได้ ๑๕ เส้น แล้วแสวงหาที่จะตั้งเมือง แลพระอินทราเจ้าจึงเอาพรรณพิกอันงามนั้น ตั้งเป็นพระยา ได้ชื่อว่าพระยาแกรก ยกนางอันเป็นเผ่าพันธุ์ของ พระยาโคตมเทวราชให้เป็นนางอัครมเหสี แลพอจุลศักราชถ้วน ๑๐๐

พระอินทรเจ้าเปนประธาน ให้ลบศักราชในเมือง แลมีลูกหลานสืบ ๆ กันมา ถอยจากตระกูลกษัตริย์แต่นั้นมา

๑ แลพระยาโคตมเทวราช เสด็จมาถึงบ้านโกณฑัญญคาม พราหมณ์ชื่อโกณฑัญญพราหมณ์ เปนใหญ่กว่าพราหมณ์ทั้งหลายได้ ๕๐๐ ครั้นเห็นพระยาแต่ไกล โกณฑัญญพราหมณ์ทั้งหลายก็ไปต้อนรับพระมหากษัตริย์ๆ จึ่งมีพระบรมราชโองการตรัสถามว่า ดูราชีพ่อพราหมณ์ทั้งหลาย บ้านท่านนี้ชื่อใด ชีพ่อพราหมณ์ทูลว่าบ้านนี้ชื่อโกณฑัญญคาม แต่ตูข้าเปนชีพ่อพราหมณ์ได้ ๕๐๐ คน จึ่งมีพระราชโองการว่า เราจะสร้างเมืองในสถานที่นี้ ท่านทั้งหลายจะยินดีฤๅไม่ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยินดีด้วยกันทั้งสิ้น พระเจ้าโคตมเทวราช จึ่งถามพราหมณ์แลเศรษฐีทั้งหลายว่า บ้านนี้เปนโบราณมาฤๅสร้างขึ้นใหม่ เศรษฐีทูลว่าบ้านนี้เปนบ้านโบราณมาได้สองชั่วสามชั่วผู้เฒ่าผู้แก่ พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จเข้ามาบิณฑบาตในบ้านนี้ พระยาได้ฟังดั่งนั้นยินดี ให้เสนาอำมาตย์ตั้งพลับพลาทอง แล้วให้ชีพ่อพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ กับเศรษฐีประชุมพร้อมกัน จึ่งให้ชีพ่อพราหมณ์ตั้งพิธีกินบวชสิ้น แลรำเชนงเจ็ดวันแล้วสระเกล้าขึ้นโล้อัมพวาย ถวายแก่พระอิศวรพระนารายน์ แล้วไปเลียบที่จะตั้งพระราชวัง ให้พราหมณ์ป่าวเทวดา เป่าสังข์ทั้งสามรอบ แลปักไม้แลเซ่นสรวงให้พราหมณ์เสียจัญไร แลจ่ายหน้าที่ไว้อำมาตย์เสนาแลคนทั้งหลายขุดคูแลพูนกำแพงถึงเจ็ดเดือน ทั้งพระราชวังแลเมือง ทั้งบ้านเศรษฐีแลบ้านพราหมณ์ เข้าอยู่ในเมืองสิ้น ไพร่พลอยู่ชั้นนอก

สามชั้นรอบเมือง พระเจ้าโคตมเทวราช ก็เอาบ้านพราหมณ์เป็นเมือง แถโกณฑัญญพราหมณ์มีบริวาร ๕๐๐ โกณฑัญญเศรษฐีมีบริวาร ๕๐๐ สมเด็จพระเจ้าโคตมเทวราชเสด็จอยู่สำราญเป็นสุข พุทธศาสนาได้ ๑๒๐๐ ปี จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งอำมาตย์ผู้หนึ่งว่า ท่านจงเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย แถอำมาตย์นั้นหูหนักไม่ได้ยินถนัด ได้ยินไปว่าพระมหากษัตริย์สั่งว่า ท่านทั้งหลายสร้างพถาโอจงทุกคน ๆ เถิด เสนาบดีจึงทูลว่า พระองค์เจ้าสั่งให้ตูข้าพเจ้าสร้างพถาโอจงทุกคน พระองค์เจ้าจะต้องพระราชประสงค์อันใด จึงมีพระราชโองการว่า เราสั่งให้ท่านทั้งหลายเคารพผู้เฒ่าผู้แก่ สั่งสอนเท่านั้นสิว่าให้สร้าง พถาโอเล่า แถมีพระโองการตรัสห้ามมิให้เอาเป็นอำมาตย์แต่นั้นมา แถพระยาโคตมเทวราช มีพระราชบุตรองค์หนึ่งชื่อเจ้ากาญจนกุมาร เป็นพระยาแทนพระบิดา นานมาจึงชื่อเจ้าไวยยักษา ครั้นใหญ่มาชื่อเจ้าโคตรตะบอง ไปสร้างเมืองพิจิตร จึงมีชื่อพระยาโคตรตะบอง เจ้าไวยยักษาไปสร้างเมืองพิไชย จึงได้ชื่อพระยามือเหล็ก

เรื่องพระนเรศวรหงษา

๏ จุลศักราช ๒๑๕ ปีเถาะเบญจศก พระเจ้าจันทโชติกับเจ้าฟ้าปฎิมาสุดาดวงจันทร์ ขึ้นไปครองเมืองละโว้ ทั้งพระพี่นางทรงพระนามชื่อเจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นไปด้วย พระยาจันทโชติ เสวยราชสมบัติ

ได้ ๕ ปี สร้างวัดกุฏิทองถวายพระอาจารย์ พระอัครมเหสีสร้างวัดลงกาวิหาร

๏ ศักราช ๒๒๐ ปีมะแมสัมฤทธิศก พระเจ้าอโนรธามังฉ่อเจ้าเมืองสะเทิม ปรึกษาเสนาบดีว่าเราจะยกไปตีเมืองละโว้ เดือนสิบสองให้เกณฑ์ช้าง ๓๐๐๐ ม้า ๕๐๐๐ พลแสนหนึ่ง สรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาตราเสร็จ ให้พระยาเริงจิตรตองเป็นทัพหน้า ช้างเครื่องร้อยหนึ่ง ม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่ง นันทะกะยอซูเป็นปีกขวา ช้างร้อยหนึ่ง ม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่ง นันทะกะยอทางปีกซ้าย ช้างร้อยหนึ่ง ม้า ๑๕๐ พลหมื่นหนึ่ง โปวิจาราเป็นทัพหลัง ช้าง ๗๐๐ พลสองหมื่น ครั้นได้พิชัยฤกษ์ วันอังคารเดือนสิบสองขึ้น ๑๓ ค่ำ ยกทัพหลวงออกจากพระนคร มาหางกลาง ๓๙ วันถึงเมืองละโว้นั้น ณ วันเดือนอ้ายแรม ๑๓ ค่ำ พระเจ้าอโนรธามังฉ่อ สั่งให้นายทัพนายกองเข้าล้อมเมืองไว้สี่ด้านถึง ๗ วัน ห้ามผู้ใดออกมารับทัพไม่ พระเจ้าจันทโชติจึงปรึกษาเสนาบดีว่า ทัพมาล้อมครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก เสนาบดีจะคิดประการใดดี เสนาบดีก็นิ่งอยู่ หมื่นจะสู้กราบทูลว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก คิดจะใคร่เป็นไมตรี ด้วยทหารเรายังมิชำนาญศึก พระเจ้าจันทโชติก็เห็นด้วย จึงเข้าไปปรึกษาเจ้าฟ้าปฎิมาสุดาดวงจันทร์ ว่าศึกครั้งนี้ยกมามิรู้ตัว ไพร่บ้านพลเมืองก็สะท้านสะเทือนอยู่ เราจะถวายพระพี่นางไปเป็นทางพระราชไมตรีเห็นศึกจะอ่อนลง เจ้าฟ้าปฎิมาสุดาดวงจันทร์ก็เห็นด้วย เสด็จออกสั่งให้เสนาบดีแต่งวอกับนางกำนัลร้อยหนึ่ง วันศุภมงคลฤกษ์ จึงเชิญ

เจ้าฟ้าแก้วประพาฬขึ้นสู่สีวิกากาญจนอลงกฎ กับข้าสาว ออกไปกับพระราชสาส์น ถวายพระพี่นางเป็นทางพระราชไมตรี จึงให้เสนามุขมนตรีนำเอาพระเจ้าพี่นางมาถวาย ครั้นถึงค่ายพระเจ้าอโนรธามังฉ่อ เสนาอำมาตย์นำขึ้นเฝ้า ถวายพระราชสาส์นทราบแล้วก็ดีพระทัย สั่งให้รับนางมาตำหนักใน ทอดพระเนตรสิริวิลาศงามยิ่งนัก มีความประดิพัทธในนางยิ่งนัก จึงให้จัดทองสิบชั่ง ช้างร้อย ม้าร้อย ให้เสนาบดีนำกลับลงไปถวายพระเจ้าจันทโชติ แต่นั้นมาเมืองละโว้กับเมืองสเทิม เป็นสุวรรณปฐพีเดียวกัน พระราชสาส์นไปมาหากัน

๏ ครั้น ณ วันพุฒเดือนสามแรมสามค่ำ ยกทัพกลับไปถึงพระนคร จึงแต่งการพิธี จึงอภิเษกเจ้าฟ้าแก้วประพาฬ เป็นพระอัครมเหสีเอกทั้งสองพระนครไพศาลสมบูรณ์ทั้งหญิงชาย เจ้าฟ้าแก้วประพาฬทรงพระครรภ์ถ้วนคำรบประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดาเสน่หายิ่งนัก ครั้นจำเริญใหญ่ขึ้น พระราชบิดาให้เอาช่างมาทำลูกขลุบให้พระราชกุมารเล่นเป็นนิจจนใหญ่ห้าขวบ พระราชบิดาถวายพระนามพระราชกุมารชื่อพระนเรศวร ทุกประเทศธานีเกรงบุญสมภารยิ่งนัก

๏ เจ้าฟ้าปฏิมาสุดาดวงจันทร์ มีพระราชกุมารองค์หนึ่ง ครั้นพระชนม์ได้ ๑๔ ปี ลาพระราชบิดาจะขึ้นไปเยี่ยมเยียนพระเจ้าป้าณเมืองสเทิม พระราชบิดาจัดแจงพลทหารให้แล้วลายกไปถึง พระเจ้าอโนรธามังฉ่อให้รับพระราชนัดดาเข้ามา ก็ชื่นชมโสมนัส พระกุมารทั้งสองก็รักใคร่กัน

๏ ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พากันขึ้นไปเล่นบนปราสาท พระเจ้าอโนรธามังฉ่อเสด็จออกอยู่ที่พระแกล ทอดพระเนตรเห็นเจ้ากุมารทั้งสองขึ้นไปบนปราสาท เห็นพระราชนัดดาเป็นสิกร จึงคิดแต่ในพระทัยว่า อ้ายลูกคนนี้มันจะเอามอญเป็นข้ามันเสียหมด ดำริว่าฉะนั้นแล้วก็นิ่งอยู่ ครั้นอยู่มาพี่น้องวิวาทกันด้วยขี่ม้าคลีที่สนามเล่น พระนเรศวรแพ้พระราชกุมารเป็นหลายครั้ง คิดแค้นจะใคร่ฆ่าพระราชกุมารนั้นเสีย พระราชกุมารรู้ จึงคิดกันกับพี่เลี้ยงจะหนีไป ให้เกลี้ยกล่อมมอญจะพามาด้วย ครั้นพี่เลี้ยงไปเกลี้ยกล่อมพวกพลก็เข้ามา ครั้นพร้อมเสร็จให้ผูกพลายทองแดงออกเล่นทุกวัน ได้ที่เพลาค่ำประมาณยามเศษยกหนี พวกพลนั้นยกไปก่อนห้าวันหกวัน แล้วหาที่เป็นเที่ยวหากิน เพลารุ่งเช้าชาวพระนครพูดจากันแซ่ไปว่า พระราชกุมารหนีไป พาชาวเมืองไปด้วยเป็นอันมาก ทราบถึงพระนเรศวร ๆ เอากิจการกราบทูลพระราชบิดาว่า พระราชกุมารพาพลชาวเมืองไป จะขออาสาออกไปจับ พระราชบิดาห้ามว่าอย่าไปเลยสู้เขาไม่ได้ พระนเรศวรก็มิฟัง ให้เกณฑ์ทัพ พระนเรศวรทรงช้างต้นพลายคุ่นสูง ๖ ศอกยกตามมาแดนไทยทัน ศักราช ๙๓๑ ปี จะเข้าชนพลายทองแดง ๆ เล็กทานมิได้ถอยมา พระนเรศวรได้ทีจับเอาลูกขลุบเงื้อขึ้น จะทิ้งเอาพระราชกุมาร ๆ ร้องว่าเจ้าพี่เล่นเป็นทารกหาควรไม่ พระนเรศวรได้ยินละอายพระทัยก็วางลูกขลุบลงเสีย พอพลายทองแดงได้ต้นพุดซาที่มั่นยันถนัด หันรับช้างพระนเรศวรแปรไป พระราชกุมารบ่ายของ้าวจ้วงฟันเห็นเป็นสิกร พระนเรศวรตกพระทัยพระพักตร์เผือดไปเกี่ยวช้างพระ

ที่นั่ง พระราชกุมารพาพวกพลมาพระนคร (พา) ครอบครัวมาถวายพระราชบิดา แล้วกราบทูลกิจจานุกิจทุกประการ ให้แต่งการสมโภชพระราชกุมาร ขนานนามพระนารายน์ แต่นั้นมาเมืองสเทิมกับเมืองตะโว้ ขาดทางพระราชไมตรีกันแต่นั้นมา มอญนเรศวรซึ่งได้มานั้นอยู่ที่เมืองบ้าง อยู่บางขามโพชายบ้าง คุ้มเท่าบัดนี้

๏ จุลศักราช ๒๔๒ ปีระกาโทศก มหาอำมาตย์ได้ครองราชสมบัติได้ ๑๒ ปีสวรรคต พระนารายน์สร้างวัดปีหนึ่ง ศักราช ๒๔๙ ปีมะเมียนพศก พระนเรศวรยกพล ๔๐ แสนมาล้อมกรุง ตั้งค่ายอยู่ตำบลลนนตรี ทราบว่าพระนารายน์ได้ครองราชสมบัติ เกรงพระเดชเดชานุภาพเป็นอันมาก จึงให้แต่งหนังสือเป็นใจความว่าเรายกพยุหแสนยากร จะใคร่สร้างวัดพนันคนละวัด พระน้องเราจะเห็นประการใด ถ้าเราแพ้จะยกกลับ ถ้าพระน้องแพ้เราจะครองเมือง ครั้นแต่งเสร็จแล้วให้สมิงจาโปถือเข้าไปถวาย เสนานำแขกเมืองเข้าเฝ้ากราบทูลทุกประการ จึงตรัสว่าพระเจ้าพี่จะสร้างก็สร้างเถิด คนละมุมเมืองข้างทิศพายัพ เราอยู่ข้างทิศหรดี ไปทูลพระนเรศวร ๆ ก็สั่งนายทัพนายกองจัดการทำอิฐเป็นอันมาก ก่อพระเจดีย์กว้าง ๔ เส้นสูง ๙ เส้น ๑๐ วา พระนารายน์ก่อพระเจดีย์กว้าง ๓ เส้น สูง ๗ เส้น ๔ วา ๒ ศอก พระนเรศวรก่อ ๑๕ วันถึงบัวกลุ่ม ให้นามวัดภูเขาทอง พระนารายน์จะแพ้ คิดเป็นกลอุบายทำโครงเอาผ้าขาวดาด พระนเรศวรเห็นดังนั้นคิดกลัวเลิกทัพกลับไป พระนารายน์ให้ก่อจนแล้ว ให้นามวัดใหญ่ชัยมงคล

๏ แล้วพระนารายณ์ไปสร้างพระปรางค์เมืองละโว้ ขนานนามเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองลพบุรี แต่นั้นมาเป็นเมืองลูกหลวง พระนารายน์ทรงประชวรลงมา ครั้นถึงพระราชวัง ๓ วันสวรรคต ถวายพระเพลิงที่วัดพระองค์สร้าง ให้ชื่อวัดนารายน์อิศรา แต่นั้นมาเมืองว่างเปล่าอยู่ อำมาตย์ ๙ คนรบฆ่าฟันชิงราชสมบัติกัน โลหิตในเมืองนั้นประดุจหนึ่งท่วมท้องช้าง แต่ทำศึกสิ้น ๒ ปี ศักราชได้ ๓๑๑ ปีมะเส็งเอกศก พระเจ้าหลวงได้ราชสมบัติเก้าปี จึ่งกำหนดตั้งพิกัดอากรขนอนตลาดไว้ทุกตำบล จึ่งสั่งให้ยกวังเป็นวัด เรียกว่าวัดเดิมแต่นั้นมา ศักราช ๓๒๐ ปีมะแมสัมฤทธิศกลงมาสร้างเมืองใหม่ สร้างตำหนักวังอยู่ท้ายเมือง ไปสร้างวัดโปรดสัตว์ยังห่าแล้วไม่ สวรรคตลงที่นั้น ศักราช ๒๗๓ ปีมะแมโทศก ครั้นสิ้นกษัตรย์ห่ามผู้ใดจะบำรุงพระพุทธศาสนาแลอาณาประชาราษฎรไม่ พราหมณ์ปโรหิตคิดกันว่า จะเสี่ยงเรือสุพรรณหงษ์เอกไชยกับเครื่องกกุธภัณฑ์ไป

เรื่องพระเจ้าสายน้ำผึ้ง

๏ ขณะนั้นหมู่เด็กเลี้ยงโคอยู่ณทุ่งนา ๕๗ คน เลี้ยงโคตำบลมีปลวกอันสูงใหญ่สูงศอกเศษ ตั้งตัวเป็นคนหนึ่งขึ้นว่าราชการบนจอมปลวกนั้น หมู่เด็กทั้งปวงหมอบราบอยู่เป็นนิจ จึ่งตั้งเป็นขุนอินทรเทพ ขุนพิเรนทรเทพ เป็นที่ขุนนางใหญ่ ว่าราชการบนปราสาทปลวก โกรธข้าราชการสั่งให้เพ็ชฌฆาตเอาไปฆ่าเสียด้วยไม้ขี้ตอก ไปตัดศีร์ษะ ๆ นั้นก็ขาด เรียกว่าบ้านหัวปลวกแต่นั้นมา ครั้งนั้นพราหมณ์ปโรหิต

โหราสโมสร เลี้ยงเครื่องกกุธภัณฑ์กับเรือเอกชัยสุพรรณหงษ์ไป ตามชลมารค ไปถึงบ้านเด็กเล่น เรือสุพรรณหงษ์ก็หยุดอยู่ พล พายเรือมิได้ไป พราหมณ์เป่าสังข์แตรงอนแตรฝรั่งขึ้นพร้อมกัน รับ เอานายหมู่เด็กมาครองราชสมบัติ จึงเรียกว่าบ้านเด็กเล่นแต่นั้นมา จึงเชิญขึ้นเสวยราชสมบัติ ให้เอาพวกเด็กเล็กเพื่อนกันลงมาตั้งให้เป็น ข้าราชการ อยู่มาวันหนึ่งลงไปสรงน้ำ เห็นลูกมอญมาขายผ้าพ่อลูก ได้เบญจลักษณ์ จึงให้มหาดเล็กไปตามดูให้รู้ว่านางจะอยู่ที่ไหน มหาด เล็กก็ไปดูเห็นที่อยู่แล้ว ก็กลับมาทูลประพฤติเหตุทุกประการ อยู่ มากาลวันหนึ่งนางนั้นมีระดูโลหิตติดผ้า เอาผ้าไปตากฝังจับเห็นเป็น อัศจรรย์ คนก็เห็นมาก ครั้นถึงวันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำเวลาเช้า จึง แต่งเรือลงไปรับกับคานหามถึงแล้ว ชาวบ้านตกใจเป็นอันมาก ก็ รับนางขึ้นคานหามมาพระราชวัง แต่นั้นมาจึงเรียกว่าบ้านคานหามมา จนบัดนี้ ครั้นถึงพระราชวังจึงรับนางขึ้นราชาภิเษกเป็นเอกอัครมเหสี ไพร่บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไป

๏ ขณะนั้นพระเจ้ากรุงจีนได้บุตรบุญธรรมในจีนหมากเอามาเลี้ยงไว้ ให้นามชื่อว่านางสร้อยดอกหมาก ครั้นวัฒนาการเจริญขึ้น จึงให้ หาโหรมาให้ทำนายว่า ลูกกูคนนี้จะควรคู่ด้วยกษัตริย์เมืองใด โหร พิเคราะห์ดูหาเห็นว่าจะอยู่แห่งใดไม่ เห็นอยู่แต่ทิศตะวันตกกรุงไทย มี บุญญาภิสังขารมากนัก เห็นจะควรกับพระราชธิดา จึงกราบทูลว่า จะได้กับพระเจ้ากรุงไทยเป็นแน่ พระเจ้ากรุงจีนให้แต่งพระราชสาส์น เข้ามา ให้ขุนแก้วการะเวกถือเข้ามา ขุนนางผู้ใหญ่นำเข้าเฝ้าถวาย

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระราชสาส์น จึงสั่งให้เบิกทูตานุทูตเข้าไปเฝ้า ในพระราชสาส์นนั้นว่า พระเจ้ากรุงจีนให้มาเป็นทางพระราชไมตรีถึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาด้วยเราจะยกพระราชธิดาให้เป็นพระอัครมเหสี ให้เสด็จออกมารับโดยเร็ว ครั้นได้แจ้งในพระราชสาส์นดังนั้นก็ดีพระทัย จึงตรัสว่าเดือน ๑๒ จะยกออกไป ให้ตอบแทนเข้าของไปเป็นอันมาก ทูตทูลลากลับไป จึงสั่งให้จัดเรือเอกไชยเป็นกระบวนพยุห

๏ จุลศักราช ๓๙๕ ปีมะเมียเบญจศก ครั้นณวันเดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ได้ศุภวารฤกษ์ดี จึงยกพยุหไปทางชลมารคพร้อมด้วยเสนาบดี เสด็จมาถึงแหลมวัดปากคลองพอน้ำขึ้น จึงประทับพระที่นั่งอยู่หน้าวัด จึงทอดพระเนตรเห็นผึ้งจับอยู่หัวกไก่ได้ช่อฟ้าหน้าบัน จึงทรงพระดำริว่า จะขอนมัสการพระพุทธปฏิมากร เดชะบุญญาภิสังขารของเราๆ จะได้ครองไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎรด้วยกันเสร็จ ขอให้น้ำผึ้งย้อยหยดลงมา กลัวเอาเรือรับขึ้นไปประทับแทบกำแพงแก้วนั้นเถิด พอตกพระโอษฐ์ลงดังนั้น น้ำผึ้งก็ย้อยลงมากลัวเอาเรือพระที่นั่งรองขึ้นไปถึงที่ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเห็นประจักษ์แก่ตาแล้ว เสด็จนมัสการจึงเปลื้องเอาพระภูษา ทรงสักการะบูชา พระพุทธ ปฏิมากรนั้นเสร็จแล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งกลอยลงมาตามเดิม พระสงฆ์สมภารลงมาถวายชัยมงคลว่า มหาบพิตรพระราชสมภารจะสำเร็จความปรารถนา จะครองไพร่ฟ้าอยู่เย็นเป็นสุขทั่วทิศ จึงถวายพระนามว่าพระเจ้าสายน้ำผึ้ง ครั้นน้ำหยุดจะลง พระองค์ก็สั่งให้ท้าวพระยาพฤฒามาตย์ทั้งหลายและเสนามนตรีกลับขึ้นไปรักษาพระนคร แต่พระองค์เสด็จไปทรงเรือ

พระที่นั่งเอกชัยลำเดียว ด้วยอำนาจพระราชกุศลที่ได้สร้างมาแต่ปางหลัง ก็เสด็จไปโดยสะดวกจนถึงเขาไพ่ พอจีนทั้งหลายเที่ยวอยู่ในท้องทะเลนั้นเห็นเป็นอัศจรรย์นัก จึงนำเอาเนื้อความกราบทูลพระเจ้ากรุงจีน ๆ ก็สะดุ้งตกใจนัก จึงสั่งให้เสนาผู้ใหญ่ไปดูว่าจะมีบุญจริงฤๅ ๆ ประการใด ให้ประทับสองแห่ง ที่อ่าวนาคคืนหนึ่ง ครั้นเพลาค่ำจีนใช้คนสอดแนมดูว่าจะเป็นประการใด ครั้นไปฟังดูได้ยินเสียงดุริยางค์ดนตรีครึกครื้นไป จึงเอาเนื้อความดังนั้นกราบทูล จึงสั่งให้เชิญมาอยู่อ่าวเสือคืนหนึ่งจึงแต่งการรับ ครั้นเพลาราตรีกาล เทพยดาบันดาลดุริยางคดนตรี ครั้นรุ่งขึ้นจึงพระเจ้ากรุงจีนแต่งการกระบวนแห่รับพระเจ้าสายน้ำผึ้งเข้ามาพระราชวัง จีนทั่วประเทศสรรเสริญบุญทั่วไป พระเจ้ากรุงจีนให้ราชาภิเษกนางสร้อยดอกหมาก เป็นพระอัครมเหสีพระเจ้าสายน้ำผึ้ง พระเจ้ากรุงจีนแต่งสำเภา ๕ ลำ กับเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก ให้จีนมีชื่อ ๕๐๐ คนเข้ามาด้วย จึงพระเจ้ากรุงจีนให้เชิญพระเจ้าสายน้ำผึ้งไปเฝ้า ตรัสว่าบ้านเมืองหามีผู้ใดรักษาไม่ แลเกลือกจะมีศึกมาย่ำยี ให้พากันกลับไปพระนครเถิด พระเจ้าสายน้ำผึ้งก็ถวายบังคมลาพานางลงสำเภา สิบห้าวันมาถึงแดนพระนคร ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยกับพระราชาคณะ ราษฎร เทพนิกร ก็โสมนัสยินดีทั่วไปจึงแต่งการรับเสด็จ พระราชาคณะฐานานุกรม ๑๕๐ ไปรับที่เกาะ จึงเรียกเกาะพระแต่นั้นมา แล้วก็เชิญเสด็จมาท้ายเมืองที่ปากน้ำแม่เบี้ย แลเสนาบดีราชาคณะจึงเชิญเสด็จเข้าพระราชวัง สั่งให้จัดที่ตำหนักซ้ายขวาสำเร็จแล้ว จึงให้เฒ่าแก่กับเรือพระที่นั่งลงมารับ

นาง ๆ จึงตอบว่า มาด้วยพระองค์โดยยาก มาถึงพระราชวังแล้วเป็นไฉนจึงไม่มารับ ถ้าพระองค์ไม่ลงมารับแล้วไม่ไป เฒ่าแก่เอาเนื้อความกราบทูลทุกประการ พระองค์แจ้งดังนั้นก็ว่าเป็นหยอกเล่น มาถึงนี่แล้วจะอยู่ที่นั่นก็ตามเถิด นางรู้ความดังนั้นสำคัญว่าจริงยิ่งเศร้าพระทัยนัก ครั้นรุ่งเช้าแต่งกระบวนแห่มารับ จึงเสด็จพระราชดำเนินมาด้วย ครั้นถึงเสด็จไปบนสำเภารับนาง ๆ ตัดพ้อว่าไม่ไป พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงสัพยอกว่าไม่ไปแล้วก็อยู่นี่ พอตกพระโอษฐ์ลงนางก็กลั้นใจตาย พวกจีนไทยร่ำรักแซ่ไป จุลศักราช ๔๐๖ ปีมะโรงฉศกจึงเชิญศพมาพระราชทานพระเพลิงที่แหลมบางกะจะ สถาปนาเป็นพระอาราม ให้นามชื่อวัดพระเจ้าพระนางเชิงแต่นั้นมา

๏ พระเจ้า สายน้ำผึ้ง จึงยกพล ลงไปขุด บาง เตย จะ สร้าง เมืองใหม่ พระอาจารย์ห้ามว่าน้ำเค็มนัก ยังไม่ถึงพุทธทำนายสร้างไม่ได้ จึงสร้างวัดหน้าพระธาตุถวายพระอาจารย์ แล้วมาสร้างวัดมงคลบพิตร พระเจ้าสายน้ำผึ้งอยู่ในราชสมบัติได้ ๔๒ ปี สวรรคต จุลศักราช ๔๔๗ ปีมะเส็งสัปตศก

๏ พระยา ธรรมิกราชา พระราชบุตร พระเจ้า สายน้ำผึ้งได้ เสวยราชสมบัติ มีช้างเผือกสองช้าง สร้างวัดมุขราช ประชาราษฎรสมณะชีพราหมณ์เกษมสุขทุกชายหญิง เล่นเต้นรำ มิได้มีวิวาทลักฉกกัน ทรงทศพิธราชธรรมบำรุงพระพุทธศาสนา ประเทศราชเกรงพระเดชานุภาพยิ่งนัก แต่ดอกไม้ทองเงินขึ้นเป็นอันมาก ขนอนอากรบ่อนเบี้ยช่วงเรือลำละ ๑๐ เบี้ย ๔๐ เบี้ย มิให้เรียกแก่ราษฎรถ้าเหลือ ฝนตกตาม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ฤดูน้ำงามตามฤดู เสวยราชย์ ๔๒ ปี จุลศักราช ๔๕๗ ปีมะเมียอัฐศก ให้ขุดคลองบางตะเคียนออกไปบางยีหน

๏ จุลศักราช ๖๖๙ ปีชวดเบญจศก เมืองหงษาวดีใช้ให้ผีเป็นพระลอยลงมาทางเมืองเถิน ลงมาตามลำน้ำ คนทั้งปวงเห็นเป็นอัศจรรย์จึงอาราธนาไว้บูชา พระลอยลงมามิได้อยู่เมืองใด แต่ทำปาฏิหารสมาธิแก่ราษฎรบูชามาทุกเมือง จนเขาเนื้อความกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ครั้นลอยลงมาถึงหน้าตำหนัก ลอยอยู่นั้นน้ำก็ไหลลงเชี่ยวหวนน้ำอยู่ สั่งให้ตั้งฉัตรราชวัติสมโภช ชาวพระนครชมชื่นทุกคน เป็นโกลาหลทั่วทิศได้ ๗ วัน พระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไป เชิญพระขึ้นมาประดิษฐานไว้ในกรุง กระยาจกชราผู้หนึ่งแอบอยู่ที่ทางเสด็จร้องขึ้นว่า อย่าเสด็จลงไปเลยมิใช่พระ เขาใช้ทำมาหลอก เชิญเสด็จกลับเสียเถิด ก็เสด็จกลับขึ้นไป จึงให้หาตัวชายชราผู้นั้นหาพบไม่ ก็ตกพระทัยจึงสั่งให้ป่าวร้องให้หาคนชรา

๏ ครั้นอยู่มาบุตรชาวบ้านบางน้ำผึ้งรบให้ตาพาไปไหว้พระลอยที่เขาลือกันนั้น จะใคร่ได้เห็น ตาพาลูกหลานมา ครั้นถึงกลางน้ำ ตาผู้นั้นทำให้เหมือนพระลอย ครั้นแล้วก็กลับมา ลูกหลานก็ว่า ตาแกทำพระลอยได้ ข่าวรู้ไปถึงกรุงกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ๆ ให้เอาตัวตาผู้นั้นมา ๆ กราบทูลว่ามิใช่พระ เป็นผีเขาใช้ให้มาดูบ้านเมือง จึงขอทำลวาย พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอม จึงให้ทำสายสิญจน์มงคลเครื่องเซ่นข้าวเปลือกข้าวสารเสร็จแล้ว ก็ลงไปริมน้ำอ่านโองการ ซัดข้าวเปลือก ข้าวสาร สายสิญจน์วง พระนั้น ๆ ก็จมน้ำไป วุ่น วายเป็น

ถลหม่านขึ้นกลัวว่าจะเข้าคลองในเมือง จึงสั่งให้สวดพระพุทธมนต์ สายสิญจน์กั้นไว้ทุกคลอง พระนั้นเข้ามิได้ ไปอยู่บางกะจะ ตาแก่นั้นตามไปได้กลิ่น บอกแก่ผู้กำกับว่าอยู่นี้ แต่จะขึ้นไปเมืองเหนือ จึงสั่งให้ทำขั้นดักไว้คลองสะแก แต่เที่ยวหากันอยู่นั้นถึง ๓ วัน ทันกันเข้าที่ปากน้ำประสบจับได้ มัดด้วยสายสิญจน์ ลงไปกราบทูลว่าได้แล้ว จะจัดแจงฆ่าถ่วงเผานั้นหามีพระเกียรติยศไม่ จะได้กลับคืนขึ้นไปหาเจ้าของ พระเจ้าอยู่หัวก็โปรดบัญชาตาม จึงสั่งให้ต่อโลงตอกหมันยาชันให้มั่นคงแล้ว เอาผีใส่ลงในโลง ผนึกยาชันมิให้น้ำเข้าได้ แล้วเอาสายสิญจน์วงพันเช่นว่าแล้ว ก็อ่านโองการกำชับว่าใครจะมาทุบต่อย่าให้ออก จงไปถึงเจ้าของ ก็ยกโลงลงน้ำลอยทวนน้ำขึ้นไปถึงเมืองหงษาวดี พระเจ้าอยู่หัวให้หาตาผู้นั้นมาจะปูนบำเหน็จก็หาพบไม่ จุลศักราช ๖๗๓ ปีเถาะเอกศก พระองค์ทรงสร้างวัดกุฎีดาววัด ๑ พระอัครมเหษีทรงสร้างวัดมเหยงค์วัด ๑ พระองค์อยู่ในราชสมบัติ ๙๗ ปี พระองค์สวรรคต ศักราช ๖๗๒ ปีมะโรงโทศก

เรื่องพระมาลีเจดีย์

๑ พระยาเชียงทองเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ว่ายังมีพระอาจารย์พระองค์หนึ่ง มาถวายพระพรว่า สมเด็จพระพุทธเจ้ายังทรงพระทรมานอยู่นั้น เสด็จพระราชดำเนินไปสู่ลังกาทวีป เป็นเหตุด้วยพระภิกษุสององค์วิวาทกัน สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองลังกาทวีปมาสู่พระเชตุพนเมืองสาวัตถี จึงตรัสธรรมเทศนาแก่พระอานนท์ว่า สืบ

ไปเมื่อหน้าเมืองสาวัตถี จะกลายเป็นเมืองหงษาวดี เหตุว่าจะมีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช จะสร้างพระมาลีเจดีย์องค์หนึ่งในกลางพระนคร แลพระมหากษัตริย์นั้นมีศรัทธายิ่งนัก ให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ให้คนเข้าสองประตู ออกสองประตู จึงพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชตรัสสั่งชาวพระคลัง ให้เอา ทองคำ มา กองไว้ ใน พระนคร ถ้าคนเข้าไปช่วยทำพระมาลีเจดีย์นั้น ก็ให้รับเอาทองคำตำลึงหนึ่งก่อน จึงให้ช่วยทำการ แลทุกวันนี้ยังปรากฏมีอยู่ แลพระมาลีเจดีย์นั้นอยู่ทิศอุดร พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ครั้นแจ้งประพฤติเหตุแล้ว ก็มีพระทัยยินดีนัก จุลศักราช ๘๑๓ ปีชวดตรีศก จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งขุนการเวก แลพระยาศรีธรรมราชา ภูดาษราชวัตรเมืองอินทร์ ภูดาษกินเมืองพรหม ยกกระบัตรนายเพลิงกำจาย นายชำนององครักษ์ นายหาญใจเพชร นายเด็จสงคราม ข้าหลวงแปดนายกับไพร่ ๕๐๐ คุมเอาเครื่องบูชาขึ้น ไปถวายพระมาลีเจดีย์ แลข้าหลวงขุนการเวก ยกออกจากกรุงแต่ ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ไปทางสุพรรณบุรี ไปถึงบ้านชบา ยกแต่บ้านชบาไปถึงเมืองพระยาเจ็ดตน ยกจากเมืองพระยาเจ็ดตนไปถึงบ้านรังงาม ยกจากบ้านรังงามไปด่านทราง ยกจากด่านทรางไปถึงเจ้าปู่หิน ยกแต่เจ้าปู่หินไปจากแม่น้ำชุมเกลียวนั้น มีพระพุทธไสยาศน์องค์หนึ่งทองสัมฤทธิ์ พระองค์ยาวห้าเส้น ขุนการเวกแล ข้าหลวงทั้งปวง ก็ชวนกันเข้า ไปนมัสการ จึงตั้งสัจจาธิษฐานว่า ขอเดชะพระบารมี พระพุทธไสยาศน์ให้ข้าพเจ้าทั้งปวงนี้ ไปถึง ได้นมัสการพระมาลีเจดีย์ ในเมืองหงษาวดี

สำเร็จความปรารถนานั้นเถิด ข้าหลวงทั้งปวงกราบถวายบังคมนมัสการ ก็ลาออกจากแม่น้ำชุมเกรียว ก็เข้าไปถึงเขาฝรั่งยางหิน ไปถึงตำบลเขาหลวง พอสิ้นแดนกรุงศรีอยุธยา ไปถึงด่านทุ่งเขาหลวงสิ้นเขตแดน นับได้ ๓๘ วัน ครั้นแล้วจึงตั้งสัจจาธิษฐานอีกครั้งหนึ่ง ยกออกจากทุ่ง ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวง จึงตั้งนมัสการพระศรีรัตนตรัยแล้ว ก็ยกไปชายระยะบ้าน ไม่มีผู้คนเดินเลย บ่ายหน้าต่อทิศอุดร เป็นป่าใหญ่เดินไปมาไม่ต้องแดด เป็นทุ่งอยู่กลางเป็นป่าละเมาะ คนทั้งปวงสิ้นอาหาร กินแต่ผลไม้เป็นอาหาร สิ้นหนทาง ๓๐ วัน จึงเข้าเมืองหงษาวดี มีด่านบ้านพราหมณ์รายไปบ้าง ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงเดินต่อ ๆ กันไป สิ้นหนทางนั้น ๓๐ วัน จึงถึงเมืองหงษาวดีนั้น คิดเข้ากันสิ้นทาง ๒ เดือนกับ ๒๑ วัน จึงเข้าเมืองหงษาวดี ขุนการเวกกับพระยาศรีธรรมราชา ข้าหลวงทั้งปวงพากันเข้าไปในพระอาราม พบปะขาวรูปหนึ่ง ขุนการเวกจึงถามปะขาวว่าอารามนี้ท่านผู้ใดเป็นใหญ่ ปะขาวบอกว่าพระสังฆราชา ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง จึงเข้าไปนมัสการพระสังฆราชา ๆ จึงซักไซ้ไต่ถามว่าอุบาสกทั้งปวงนี้มาแต่สถานที่ใดฤๅ ขุนการเวกกราบทูลพระสังฆราชาว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ เป็นข้าทูลละอองสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุธยา ๆ มีพระกมลหฤทัยเลื่อมใสศรัทธาในพระมาลัยเจดีย์ยิ่งนัก จึงตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้คุมเอาเครื่องสักการบูชาพอสมควร ขึ้นมานมัสการพระมาลัยเจดีย์นั้น พระสังฆราชาปราศรัยว่า อาตมภาพขออนุโมทนา ด้วยพระราชทรัพย์แห่งพระองค์

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

นั้นเถิด วันนี้ท่านไปอยู่สำนักนี้ให้สบายก่อนเถิด ต่อพรุ่งนี้จะให้ปะขาวนำไปนมัสการตามความปรารถนา

๏ ครั้นรุ่งเช้าพระสังฆราชา ให้ปะขาวนำข้าหลวงทั้งปวงเข้าไปในอาราม ทำประทักษิณพระระเบียงนั้นได้รอบหนึ่ง แลพระระเบียงนั้นเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัส ขุนการเวกจึงให้นายน้อยหาญใจเพชรวัดพระระเบียงข้างหนึ่ง แต่ยาวได้ ๒๐ เส้น ขอพระระเบียงยาว ๒ เส้น ๑๐ วา มีพระพุทธรูปรายรอบหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ทั้งสิ้น เป็นพระพุทธรูปสูง ๑๐ วา เสาพระระเบียงแปดเหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมนั้นวัดได้ ๘ ศอก สูงถึงท้องขื่อวัดได้ ๒๐ วา ก่ออิฐกระชับรักแล้วถือปูน หุ้มด้วยทองแดงหนาสามนิ้ว แลที่แปกลอนระแนงระเบียงทำด้วยไม้แก่น พื้นพระระเบียงดาษด้วยดีบุกหน้าสิบสองนิ้ว ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ก็เข้านมัสการในพระระเบียง พอเพลาพลบค่ำก็ชวนกันกลับมาที่อยู่

๏ ครั้นเพลารุ่งเช้าพระสังฆราชา ให้ปะขาวนำขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ขึ้นไปนมัสการพระมาลีเจดีย์ คือองค์พระมาลีเจดีย์ธาตุ ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ก็เข้าไปถึงตีนบันไดใต้พระมหาธาตุ นายหาญใจเพชรวัดฐานพระมาลีเจดีย์นั้น ด้านหนึ่งยาว ๓๕ เส้น ๕ วา ทั้งสี่ด้านยาว ๑๔๑ เส้น บันไดขึ้นพระมาลีเจดีย์นั้นทำด้วยทองแดงตั้งลงกับอิฐ แม่บันไดรอบใหญ่ ๔ กำกึ่ง ลูกบันไดใหญ่รอบ ๓ กำ ปะขาวขุนการเวก ข้าหลวงทั้งปวง ขึ้นไปดูประตูพระมหาธาตุนั้นกว้าง ๒ เส้น สูงได้ ๕ เส้น มีหงส์ทองคำสี่ตัวเข้าประชุมกันเป็นแท่นรอง พระพุทธรูปบนหลังหงส์สองร้อยองค์ แต่ล้วนทองคำทั้งแท่ง สูงสองศอก

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

แลข้อเท้าหงส์นั้นใหญ่รอบ ๑๑ กำ ตัวหงส์นั้นสูง ๑๖ ศอกทำด้วยทองคำทั้งแท่ง แลองค์พระมหาธาตุแผ่ทองคำเป็นแผ่นอิฐ หนานั้นสามนิ้วกว้างสามศอกยาวห้าศอก ทองคำหุ้มองค์พระมหาธาตุขึ้นไปจนถึงยอด แล้วเอาลวดทองแดงร้อยหูกันเข้า เอาสายโซ่คล้องเข้าเป็นตาข่ายหุ้มรัดข้างหน่วงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง แลยอดพระมาลัเจดีย์มีลูกแก้วใหญ่ได้ห้าอ้อมมัชฌิมบุรุษ ขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวง ขึ้นแต่เชิงบันไดนั้นแต่เช้า ขึ้นไปถึงประตูพระมาลัเจดีย์พอเพลาเที่ยงก็ได้นมัสการ แล้วกลับลงมาถึงเชิงบันไดก็พอค่ำ พ้นพระมาลัเจดีย์ซึ่งรองหงส์เหยียบอยู่นั้นดาษด้วยแผ่นเงินหนาสามนิ้ว กว้างสามศอกเป็นสี่เหลี่ยม ประชาวบอกข้าหลวงว่า เหล็กกระดูกพระมาลัเจดีย์ที่ร้อยลูกแก้วนั้น ใหญ่รอบ ๑๑ กำ ขุนการเวกจึงถามว่า พระมาลัเจดีย์ใหญ่นักหนาฉะนี้คือท่านผู้ใดสร้าง ประชาวจึงบอกว่า พระพุทธศักราช ๒๑๑ ปี ยังมีพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชสร้างพระมาลัเจดีย์ไว้นั้น ให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ให้คนเข้าสองประตู ให้ออกสองประตู เอาทองกองไว้ ถ้าผู้ใดรับเอาทองคำตำลึงหนึ่งนั้น จึงให้ผู้นั้นเข้าไปทำการ ถ้าผู้ใดมิรับเอาทองคำตำลึงหนึ่งนั้นก็มิได้ให้เข้าไปทำการ เลยทำการพระมาลัเจดีย์นั้นแต่คนตกตายทำบัญชีไว้ได้ถึง ๙ โกฏิ แลคนตายครั้งนั้น พระอัตถกถาจารย์เจ้าผู้รู้วิสัชนาว่าได้ไปสวรรค์ทั้งสิ้น แลขุนการเวกจึงถามประชาวว่า เมื่อก่อนนั้นก่อด้วยอิฐฤๅ ๆ ศิลา ประชาวบอกว่าก่อด้วยอิฐ จึงนำขุนการเวกไปดูอิฐที่เหลือนั้นสักร้อยแผ่น ขุนการเวก

ก็ให้วัดแผ่นอิฐนั้นหน้าสี่ศอกหกนิ้ว โดยกว้างห้าศอก โดยยาวห้าวา สองศอก ขุน การเวก จึงถามประชาวว่าใน เมือง หงษาวดีนั้น ยังมีสิ่งใด ประหลาดอยู่บ้าง ประชาวจึงนำขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงไปดูบ่อ น้ำมันดินน้ำมันงา ขุนการเวกจึงให้วัดบ่อน้ำมันดินนั้น โดยยาว เส้นหนึ่ง กับ ห้าวาจตุรัส ทั้งสอง บ่อ ขุน การเวก จึงถามว่า ผู้ใดทำไว้ ประชาวบอกว่าน้ำมันดินนั้น ท้าวมหาพรหมประดิษฐานไว้ สำหรับ พระภิกษุสามเณร ประชาวนางชีทั้งปวง ให้เป็นยาทาแก้เมื่อยขบ แก้เจ็บหลัง กับแก้ถนะมีทระเงียบเหงาหาวนอน แล้วก็ให้ทานสัตว์ ทั้งหลายกินแก้โรคต่าง ๆ มีเรี่ยวแรงทำการได้สะดวก แลบ่อน้ำมัน งานั้น พระอินทราชาธิราช ใช้ให้พระเวศุกรรมเทวบุตรลงมาประดิษฐานไว้ ให้พระสงฆ์ตามดูหนังสือแลบูชาพระศรีรัตนตรัยเจ้า แลให้ทานสัตว์ทั้ง หลายตามแต่ผู้ใดจะปรารถนา ขุนการเวก แล ข้าหลวงทั้งปวง ก็กลับ มาหาพระสังฆราช ๆ ว่า พรุ่งนี้จะให้ประชาว นำไปนมัสการ พระเชตุพนมหา วิหาร ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมาที่อยู่ ครั้นเพลารุ่งเช้า ประชาวก็ นำขุนการเวกแลข้าหลวงทั้งปวงไปที่พระเชตุพนมหาวิหาร แลบันไดนั้น ขุนการเวกให้วัด บันไดก่ออิฐโดยกว้างได้ ๑๗ เส้นกับ ๑๐ วา แต่ เชิง บันได ขึ้นไป บน ถนน ๑๕ เส้น ถนน ยาวได้ ๑๗ เส้น กับ ๑๐ วา ประชาวก็พาเข้าไปในพระเชตุพนชั้นใน กว้าง ๓๐ เส้นกับ ๑๐ วา เสา ก่อด้วยอิฐเป็นแปดเหลี่ยม วัดดูแต่เหลี่ยมหนึ่งได้เจ็ดวา แต่ประตู พระเชตุพนเข้าไปจนถึงพระอาสนบัลลังก์ ที่ตรัสพระธรรมเทศนา วัด ได้ ๓๗ เส้นกับ ๑๐ วา ด้านแปพระเชตุพนยาวได้ ๗๕ เส้น เสาสูง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ถึงท้องชื่อวัดได้ ๑ เส้น ๑๐ วา พระรัตนบัลลังก์อยู่หว่างกลางห้องหนึ่งนั้น พื้นบนดาษด้วยทองคำหนาสามนิ้ว มีพื้นถัดลงมาอีกห้องหนึ่งดาษด้วยนากหนาสามนิ้ว มีพื้นถัดลงมาอีกชั้นหนึ่ง ดาษด้วยเงินหนาสามนิ้ว รอบรัตนบัลลังก์ทั้งสี่ด้าน ที่อาสน์พระสงฆ์กว้างสามเส้น พื้นนั้นดาษด้วยเงินหนาสามนิ้ว ที่พื้นบริษัทนั่งนั้น ดาษด้วยดีบุกหนาห้านิ้ว นับเสาพระเชตุพนได้ ๓๐๐๐ เสา มีกำแพงแก้วรอบพระเชตุพนสูงสิบวา ขุนการเวกจึงถามประชาว่า พระเชตุพนนี้ท่านผู้ใดสร้าง ประชาบอกว่าอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีสร้างถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้า ที่อันนั้นเป็นที่สวนเจ้าเชต จึงให้ชื่อพระเชตุพนมหาวิหาร ตามนามพระราชกุมารผู้เจ้าของสวน มหาเศรษฐีสร้างสิ้นทรัพย์ถึง ๕๔ โกฏิ สร้างพระเชตุพนขึ้นจนสำเร็จ มหาเศรษฐีจ้างแต่คนในเรือนแห่งมหาเศรษฐีนั้นเองให้ทำการ จ้างทองคำเสมอคนละตำลึงทอง คนในเรือนมหาเศรษฐีนั้น นับได้ ๑๒ อักโขภิณี มหาเศรษฐีนั้นอยู่ปรางคปราสาทเจ็ดชั้น มีกำแพงแก้วสูงสองวา ขุนการเวกจึงถามประชาว่า เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์และบริษัทนั่งเต็มพระเชตุพนฤๅมิได้ ประชาบอกว่าเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสพระธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์และบริษัทเต็มออกไปจนกำแพงแก้วแล้วยังมิพอ บริษัทยังเหลืออยู่นั้นก็เป็นอันมาก ประชากับขุนการเวกและคนทั้งปวงก็กลับมา ขุนการเวกให้วัดทางแต่พระเชตุพนมาถึงพระมาลัยเจดีย์ เป็นทาง ๒๕ เส้น ก็พากันมานมัสการพระสังฆราชา ๆ ก็ปราศรัยว่า อุบาสกไปนมัสการพระเชตุพนเห็นสนุก

ดีอยู่ฤๅ ขุนการเวกกับข้าหลวงทั้งปวงจึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้มาพบมาเห็นทั้งนี้ ก็เป็นบุญลาภแก่ข้าพระพุทธเจ้านักหนา ได้มานมัสการบูชาเกิดความยินดีหาที่สุดมิได้ พระสังฆราชาจึงสั่งให้ปะขาวนำไปดูระฆังทองหล่อหนา ๑๑ นิ้ว ปากกว้าง ๕ วา ๒ ศอก สูง ๑๑ วา ไม้ดีระฆังใหญ่รอบ ๓ กำยาว ๓ วา โรงระฆังสูง ๑๕ วา เสานั้นไม้แก่น ข้าหลวงทั้งปวงก็กลับมานมัสการพระสังฆราชา ขุนการเวกจึงถามว่าพระสงฆเจ้ามีสักกี่อาราม เป็นพระสงฆมากน้อยสักเท่าใด พระสังฆราชาจึงบอกว่า พระสงฆ์มีแต่อารามเดียวเท่านั้นมิได้มีบัญชี มีพระวรรษาเป็นพระสงฆ์ ๒๐๐๐๐๐ กับ ๓ พระองค์ พระสังฆราชาจึงถามขุนการเวกว่าพระสงฆ์เจ้ากรุงศรีอยุธยานั้น ผ้าอันใดเป็นผ้าพระสมณะสำรวม ขุนการเวกกราบทูลว่า พระสงฆในกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายคันถธุระนุ่งห่มผ้ารัตตกัมพลแดง ฝ่ายวิปัสนาย้อมทรงเหลือง พระสังฆราชาก็ว่า ทรงผ้ารัตตกัมพลแดงนั้นได้ชื่อว่าพระพุทธชิโนรสแท้จริง แลพระสังฆราชาว่าในเมืองหงษาวดีนั้นทรงผ้าแดงทั้งสิ้น พระสังฆราชาจึงเขียนอักษร ส่งให้กับขุนการเวกนั้นตัว ๑ ถ้าจะว่าเป็นอักษรขอมเรียกว่าตี ว่าตามอักษรไทยเรียกตามตัวว่าเลขเจ็ด ก็พิเคราะห์โดยธงไชยก็ได้ทั้งสามตัวนั้นแล เลขเจ็ดตัวนั้นได้แก่เมืองหงษาวดี ตีนั้นได้แก่เมืองลังกาทวีป ตะนั้นได้แก่กรุงศรีอยุธยา เหตุว่าเป็นท่าน้ำ ต่ำกว่าเมืองเชียงใหม่ ๑๕๐ เส้น พระสังฆราชาจึงเขียนเป็นบาฬีแปลศัพท์พิเคราะห์เป็นคำไทยส่งให้ขุนการเวก ให้เอาลงไปถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาโพ้นเถิด ขุนการเวกกับข้า–

NATIONAL LIBRARY

หลวงทั้งปวงอยู่ได้ประมาณ ๒๕ วัน แตคนซึ่งไปด้วย ๕๐๐ นั้น ที่ประมาทไม่ตั้งอยู่ในศีลกล่าวมุสาทำปาณาติบาต ตายเสียที่ตามระยะทาง ๓๐๐ คน ที่เห็นสบายสนุกนั้นก็ลาบวชอยู่ ณ เมืองหงษาวดี ๕๐ คน ขุนการเวกพระยาธรรมราชาข้าหลวงแปดนาย กับไพร่ ๑๕๐ ก็กราบลาพระสังฆราชา กลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงแล้วก็เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วก็กราบทูลแจ้งประพฤติเหตุ ซึ่งพระสังฆราชาจดหมายสั่งมานั้น ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหนังสือพระสังฆราชานั้น พระเจ้าอยู่หัวมีพระทัยปรีดาภิรมย์หรรษายิ่งนัก ทรงพระกรุณาตรัสถามข้าหลวงทั้งปวงต่าง ๆ แล้วพระราชทานรางวัลต่าง ๆ ตามควร ขุนการเวก พระยาธรรมราชา ภูดาษวัดเมืองอินทร์ ภูดาษกินเมืองพรหม นายเพลิงกำจาย นายชำนองยงศรักษ์ นายหาญใจเพชร นายเด็จสงคราม กับไพร่ ๑๕๐ คน บรรดามาด้วยกันทั้งสิ้นนั้น ก็กราบถวายบังคมลาบวช ทรงพระกรุณาโปรดให้บรรพชา ตามเลื่อมใสศรัทธา

เรื่องพระยากง

๑ ขณะนั้นพระยากง ได้ครองเมืองกาญจนบุรี พระอัครมเหสีทรงพระครรภ์ ให้หาโหรมาทำนายว่าจะเป็นหญิงหรือชาย โหรพิเคราะห์ดูก็รู้ว่าจะเป็นพระราชกุมาร โหรจึงกราบทูลว่า พระราชกุมารนี้มีบุญมากนัก ใจก็ฉกรรจ์ จะฆ่าพระราชบิดาเสียเป็นมั่นคง ครั้นทรงพระครรภ์แก่ กำหนดจะประสูติพระราชกุมาร พระราชบิดา

เอาพานรับพระราชกุมาร พระนลาฏกระทบขอบพานเป็นรอยบู้อยู่เป็นสำคัญ พระยากงมาคิดแต่ในพระทัยว่าจะเอากุมารนี้ไว้มิได้ พระยากงให้เอาพระราชกุมารไปฆ่าเสีย มารดารู้ว่าพระราชบิดาจะเอาบุตรไปฆ่าเสีย นางคิดกรุณาแก่บุตรยิ่งนัก จึงทำอุบายถ่ายเทปกปิดเสียให้กลบเกลื่อนสูญไปด้วยความคิดของนาง จึงมอบเอากุมารราชบุตรอายุ ๑๑ เดือนไปให้ยายหอมเลี้ยงไว้ ครั้นเจริญวัยใหญ่ขึ้น ยายหอมจึงเอากุมารไปให้พระยาราชบุรีเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม พระยาราชบุรีให้ดูแลการงานเบ็ดเสร็จทุกสิ่ง ครั้นถึงเทศกาลเอาดอกไม้ทองเงินไปถวายพระยากงทุกปีมิได้ขาด บุตรบุญธรรมจึงถามว่า ทำไมเอาดอกไม้ทองเงินไปให้พระยากาญจนบุรีด้วยเหตุอันใด พระยาราชบุรีบิดาเลี้ยงจึงว่าเราเป็นเมืองขึ้นแก่เขา พระราชบุตรตอบว่า ไม่เอาไปให้นั้นจะเป็นประการใด พระยาราชบุรีว่าไม่ได้ เขาจะว่าเราคิดขบถ จะยกทัพลงมาจับเราฆ่าเสีย พระราชบุตรว่ากลัวอะไร พระยาราชบุรีก็นิ่งอยู่ ถึงปีแล้วหาเอาดอกไม้ทองเงินไปไม่ พระยากงเจ้าเมืองกาญจนบุรี เห็นว่าพระยาราชบุรีเป็นขบถ เกณฑ์พลลงมาจะจับพระยาราชบุรีฆ่าเสีย ครั้นพระยาราชบุรีรู้ดังนั้น จึงเกณฑ์คนประจำหน้าที่ ให้บุตรบุญธรรมเป็นแม่ทัพ ยกออกรับทัพพระยากาญจนบุรี ๆ ครั้นมาใกล้ประมาณ ๓๐ เส้น ให้ตั้งค่ายมั่นลงไว้แล้วให้มีหนังสือให้คนถือเข้าไปถึงพระยาราชบุรีเป็นใจความว่า ให้พระยาราชบุรีออกมาหาเรา แม้นมิออกมาหาเราจะปล้นเอาเมือง พระยาราชบุรีทราบดังนั้น ปรึกษากับบุตรบุญธรรมว่าจะคิดประการใดดี ราช

บุตรจึงว่าจะขออาสาชนช้าง พระราชบิดาก็จัดช้างพลายงางอนสูง ๖ ศอก ผูกเครื่องมั่น ให้บุตรบุญธรรมเป็นนายทัพ ครั้นได้ฤกษ์ก็ยกออกไป พระยากงเห็นดังนั้น ก็ผูกช้างพลายมงคลออกมาท่ามกลางพล เข้าโจมไล่ช้างพระราชกุมาร ๆ รับช้างพระยากง ๆ เสียท่วงวางตัวทานบมิอยู่ พระราชกุมารจ้วงฟันพระยากงตายกับคอช้าง ไพร่พลนายทัพนายกองแตกระส่ำระสายหารับไม่ หนีไปเมือง พระราชกุมารขับพลไล่รุกขึ้นไปถึงเมืองกาญจนบุรีเข้าล้อมเมืองไว้ แล้วเข้าปล้นเอาเมืองได้ โหราปุโรหิตจึงยกพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามชื่อพระยาพาน ครั้นเข้าปฐมยาม พระยาพานก็เข้าไปข้างใน ตั้งใจหมายจะสังวาสด้วยมารดา ก็เข้าไปในตำหนัก วิฬารแม่ลูก ๆ ร้องจะกินนม แม่ห้ามลูกไว้ว่าอย่าร้องไป ดูลูกเขาจะเข้าหาแม่ พระยาพานก็สะดุ้งตกใจ ไฉนวิฬารมาร้องดังนี้ก็ถอยออกมา ครั้นถึงทุติยยามก็กลับเข้าไปอีก ม้าแม่ลูกอยู่ที่ใต้ถุน ลูกนั้นร้องจะกินนม แม่ม้าจึงว่าอย่าเพ่อกินก่อน ดูลูกเขาจะเข้าไปหาแม่ พระยาพานก็ตกใจ เหตุไฉนม้าจึงว่าดังนี้ ก็ถอยออกมา ครั้นถึงตติยยาม ก็กลับเข้าไปอีกถึงมารดา ๆ จึงถามว่าท่านเป็นบุตรผู้ใด พระยาพานบอกว่าเป็นบุตรพระยาราชบุรี มารดาจึงถามว่า พระยาราชบุรีได้มาแต่ไหน เจ้านี้เป็นลูกของข้า เมื่อประสูติบิดาเอาพานทองรับ พระพักตร์กระทบพานเป็นรอยบุ๋มอยู่ ถ้ามิเชื่อส่องพระฉายดูเถิด พระองค์คือลูกของข้า โหรทำนายว่ามีบุญนัก บิดาจึงให้เอาเจ้าไปฆ่าเสีย แม่จึงเอาไปฝากยายหอมไว้ พระยาพานได้สำคัญเป็นแน่ก็ทรงพระกันแสงว่าได้ผิดแล้ว

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ฆ่าบิดาเสียดังนี้เศร้าพระทัยนัก จึงตรัสว่ายาย หอม หา บอก ให้รู้ ไม่ ก็ให้เอายายหอมไปฆ่าเสีย แร้งลงกิน จึงเรียกว่าท่าแร้งมาจนคุ้มเท่าบัดนี้

๏ ขณะเมื่อพระยาพานฆ่าบิดากับยายเลี้ยงคิดเป็นเวร ตั้งแต่ทำบุญให้ทานแก่ยาจกวรรณิพกมิได้ขาดเป็นนิจ พระอัครมเหสีมีครรภ์แก่ประสูติพระกุมารพระองค์หนึ่ง พระองค์เสน่หาในพระราชบุตรเป็นกำลัง จึงทรงพระดำริว่าบิดารักเราผู้บุตร เหมือนหนึ่งเรารักพระราชโอรสเรานั้น มิควรที่เราจะกระทำเลย เพราะว่าเราเป็นคนโมหะจิต มิได้คิดให้ผิด ด้วยเราหารู้ไม่ฉะนั้น ก็เสียพระทัยสลดลง จึงปรึกษากันว่าทำไฉนจึงจะล้างกรรมเวรอันนี้ได้ ทรงพระดำริว่ายังเห็นอยู่แต่องค์พระคิริมานนท์พอจะส่องสว่างได้ จึงให้อำมาตย์ราชเสวกาไปอาราธนาพระคิริมานนท์ แลพระองคุลิมาล มาฉันในพระมณเฑียรสถานให้ได้โดยเร็ว อำมาตย์ก็ชวนกันไปเที่ยวอาราธนาพระคิริมานนท์ พระองคุลิมาล ซึ่งได้พระอรหัตตรัสรู้ธรรมพิเศษ เข้ามารับบิณฑบาตรฉันในพระราชวัง ครั้นเพลาเช้าก็เข้าไปในพระราชวัง พระยาพานกราบนมัสการ ถวายเครื่องสุปะพยัญชนะแล้วเสร็จ ยกพระหัตถ์ขึ้นนมัสการตรัสถามพระผู้เป็นเจ้าว่า โยมนี้เป็นคนมืดมนหารู้จักคุณแลโทษไม่ ฆ่าบิดาเสียฉะนี้ผิดนักหนาแล้ว โยมนี้ทำผิดคิดจะหาความชอบฉะนี้เห็นจะเป็นประการใด พระมหาเถรทั้งสองถวายพระพรว่า มหาบพิตรทำให้ผิดประเพณีให้เป็นครุกรรมถึงบิตุฆาต จะไปสู่มหาอเวจีช้านานนัก นี่หากว่าพระองค์รู้สึกตัวว่าทำผิดคิดจะใคร่หาความชอบ

จะให้ตถอดไปนั้นมิได้ แต่ว่าจะบำบัดเบาลง ๑๐ ส่วนเท่า คงอยู่สัก เท่าส่วน ๑ ให้ก่อพระเจดีย์สูงชั่วนกเขาเหินจะค่อยคลายโทษลง พระยาพานได้ฟังดังนั้น ก็เดือมใสศรัทธา พระมหาเถรทั้งสองก็ลาไปอาราม ครั้นพระมหาเถรไปแล้ว จึงดำรัสสั่ง ให้เสนาบดีคิดการสร้างพระเจดีย์ใหญ่สูงชั่วนกเขาเหิน สร้างวัดเบื้องสูงท่าประธมทำพระวิหาร ๔ ทิศ ไว้พระจงกรมองค์ ๑ พระสมาธิทั้ง ๓ ด้าน ประตูแขวนฆ้อง ใหญ่ปากกว้าง ๓ ศอกทั้ง ๔ ประตู ทำพระระเบียงรอบพระวิหาร แล้วบรรจุพระบรมธาตุพระเขี้ยวแก้วในพระเจดีย์ใหญ่เสร็จแล้ว ฉลองเล่นมหรสพครบ ๗ วัน ๗ คืน ให้ทานยาจกวรรณิพกแล้ว ให้บุรณะพระแท่นประสูติพระพุทธเจ้า ณ เมืองโกสินาราย

๏ จุลศักราช ๕๕๒ ปีเถาะโทศก พระยาพานยกทัพขึ้นไปเมืองลำพูน ไปนมัสการพระบรมธาตุพระพุทธเจ้า ถึงสามปีแล้วก็ยกทัพ กลับลงมาเมืองใต้ จึงปรายเงินทองต่างข้าวตอกดอกไม้ ถวายพระบรมธาตุมาทุก ๆ ตำบล มาแต่เมืองลำพูนลำปาง ลงมาทางเดิมบางนางบวชจนถึงเมืองนครไชยศรีสิ้นเก้าปี รู้ทั่วกันว่าพระยาราชบุรีเป็นบิดาเลี้ยงจะมาจับ ก็ยกทัพหนีขึ้นไปยังประเทศราช เสนาบดีจึงเชิญขึ้นครองราชสมบัติ ๔๙ ปีสวรรคต จุลศักราช ๖๖๙

๏ มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลาย ยกพระราชกุมารขึ้นเสวยราไชสวรรยาธิปัติ ถวายพระนามพระพรรษา ราษฎรเป็นสุขยิ่งนัก ตั้งแต่ นั้นมาได้ ๙๐ ปี สร้างวัดศรีสรรเพชญ์

วัดสวนหลวง พระองค์เสด็จสวรรคต จุลศักราช ๙๐๖ ปีวอกฉศก พระรามบัณฑิตย์ได้เสวยราชสมบัติ ถวายพระนามสมเด็จพระรามพงษ์บัณฑิตย์อุดมราชาบื่นเกล้าพระเจ้าอยู่หัว เสด็จยังพระที่นั่งจัตุรมุขเบื้องบูรพา จึ่งมีพระราชโองการ ตรัสแก่ขุนวิชาชำนาญธรรมเป็นนักปราชญ์ผู้ใหญ่ว่าด้วยจุลศักราชนั้น มากำกับอยู่ด้วยพระพุทธศักราช นั้นหาควรไม่ ไปภายหน้า กุลบุตรจะเกิดมาเมื่อภายหลัง น้ำใจก็จะกระด้างทั้งปัญญาก็จะน้อย ทั้งมิจฉาทิฐิก็จะมากกว่าสัมมาทิฐิ ครั้นจะไว้จุลศักราชต่อไปบัดนี้ พระพุทธศักราชจะพั้นเฟือนไป ด้วยมิจฉาทิฐิ จะยกย่องแต่ฝ่ายจุลศักราช พระพุทธจักรก็จะอยู่ในอำนาจอาณาจักร ทั้งอายุสัตว์ก็จะถอยจากเดิมนี้ ประเพณีจะแปรปรวนไปทุกที่ จึ่งมีพระราชโองการตรัสแก่มหาโชติพราหมณ์กับขุนวิชาชำนาญธรรม ให้ยกจุลศักราชออกเสีย ให้ตั้งพระพุทธศักราชไว้เป็นกำหนดสืบไป พระพุทธศักราชล่วงได้ ๙๕๕ พรรษานักกษัตรกุกกุฏะสังวัจฉรศรีธนญไชยสร้างวัดโลกสุธาพระใจร้าย พระพุทธศักราชได้ ๙๕๗ พรรษานักษัตรสังวัจฉร พระสังฆราชลงมาแต่เมืองหงษาวดี จะลงมาถามถึงอัตถกถาจะเลื่อมสูญฤายัง ผู้ใดจะทรงไว้ได้ทั้งพระไตรปิฎก อยู่วัดโพธิหอม

ขณะนั้นองค์อินทร์เป็นเชื้อมาแต่พระยากาฬปักษ์ มาได้ราชสมบัติได้ ๓๕ ปี สร้างวัดหน้าพระเมรุ ไว้เป็นหลักพระพุทธศาสนา จุลศักราช ๙๐๐ ปีชวดสัมฤทธิศกเสด็จสวรรคต

เรื่องพระเจ้าอู่ทอง

๏ ขณะนั้นพระเจ้ากาแต เป็นเชื้อมาแต่นเรศร์หงษาวดี ได้มาเสวยราชสมบัติ แล้วมาบูรณะวัด โปรดสัตว์วัดหนึ่ง วัดภูเขาทองวัดหนึ่ง วัดใหญ่วัดหนึ่ง สามวัดนี้แล้ว จึงให้มอญน้อยเป็นเชื้อมาแต่พระองค์ ออกไปสร้าง วัดสนามไชย แล้วมาบูรณะวัดพระปาเลไลยในวัดตานมะขวิด แขวงเมืองพันธุมบุรีนั้น ข้าราชการบุรณะวัดแล้ว ก็ชวนกันบวชเสียสิ้นสองพันคน จึงขนานนามเมืองใหม่ชื่อว่าเมืองสองพันบุรี แล้วพระองค์ จึงยกนาเป็นส่วนสัตว์วัดไว้ พระองค์อยู่ในศิริราชสมบัติ ๔๐ ปีจึงสวรรคต จุลศักราช ๕๒๕ ขาลเบญจศก

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ พระยาอู่ทองกับพระเชษฐา แลพระราชบุตรกับครอบครัวยกลงมาแต่เมืองฉเชียงหลวง มาณเมืองสวรรคเทวโลกลงมายังกรุง ครั้นลงมาถึงที่อันหนึ่ง ครั้นเห็นสงบเงียบอยู่ ก็ยกไปท้ายเมืองฝั่งใต้ จึงตั้งทัพประทับพลับพลาอยู่ ที่นั้น ราษฎรนั้นนับถือว่าเป็นผู้มีบุญ ก็เข้าประชุมสโมสรพร้อมกัน จึงยกให้เป็นเจ้าแผ่นดิน บังคับบัญชาราชการตามประเพณีอย่างธรรมเนียมมาแต่ก่อน ครั้นเรียบราบสำเร็จแล้ว จึงยกพระเชษฐาธิราชให้ครองเมืองสุคันธคีรี พระเจ้าท้องถิ่นราชเป็น ประฐม กษัตริย์ สืบมา พระยาสุคันธคีรี เจ้าเมือง เชียงใหม่จะใคร่หาภรรยาให้แก่บุตรเป็นอัครมเหสี พระยาสุคันธคีรี ให้หาโหรามาพิเคราะห์ดูจะอยู่ทิศใด โหรกราบทูลว่าคู่ต่างเมือง มีผู้มาบอกข่าวว่าบุตรพระยาอู่ทองคน หนึ่งงามดังนางสวรรค์ เจ้า ไชยทัตจะใคร่ ได้ เป็น

พระอัครมเหสี จึงเอาเพศเป็นเถร เจ้าไชยเสนผู้น้อง เป็นภิกษุ ไปเพื่อน พากันมาสององค์ ครั้นมาถึงราชธานี เข้าแล้วก็อาศัยอยู่ริมพระราชวัง ฟังดูคนทั้งหลายในเมืองจะพูดจากันเป็นประการใด ก็ลาเพศเป็นเถรแล้ว ก็ปลอมเข้าไปในวัง จะเข้าวังนั้นมิได้ เห็นแต่ต้นพิกุลอยู่บนกำแพงวัง ก็ปีนข้ามกำแพงวังเข้าไป กำบังกายมิให้คนเห็น เจ้าจึงเข้าไปหานาง ๆ จึงถามว่าท่านนี้เป็นบุตรผู้ใด พระองค์จึงบอกว่าเรานี้เป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ พี่จะใคร่ได้นางเป็นอัครมเหสี แต่ไปมาหากันจนมีครรภ์แก่ พระยาอู่ทองพิจารณาดูเห็นผิดประหลาดอยู่ ครั้นจะว่ากลัวลูกจะน้อยใจ พระทวารถึงเจ็ดชั้นยังเข้ามาได้ผิดประหลาดนัก เห็นอยู่แต่ท่อน้ำ ทรงพระดำริฉะนั้นแล้ว ก็สั่งให้ทำลอบเหล็กใบหนึ่ง ดักไว้ที่ท่อน้ำ เจ้าไชยทัตหาทันรู้ไม่ เคยประดาน้ำเข้าไปก็ติดลอบตาย พระยาอู่ทองใช้คนไปดู เห็นเจ้าไชยทัตตายอยู่ จึงว่าทำผิดคิดมิชอบ เข้าลอบตายเอง จึงให้เอาศพนั้นมาเห็นรูปงามนักหนา จะเป็นเชื้อกษัตริย์องค์ใดเสียดายนัก จึงทรงดำริว่าจะมาแต่ผู้เดียวฤๅ ก็ให้เที่ยวหาดู ครั้นมาพบน้องชายเจ้าที่วัดรามวาศ เอาตัวมาถึงวังก็รู้ว่าเป็นบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ จึงให้ลาผนวชออกแล้ว ก็ราชาภิเศกกับพระราชบุตรี

๏ พระยาอู่ทองตรัสแก่เสนาบดีว่า พระตำหนักเวียงเหล็ก ให้หาที่ไชยภูมิจะสร้างเมืองใหม่ จึงให้อำมาตย์ข้ามไปฝั่ง ที่ฝั่งเกาะตรงวังข้ามเกณฑ์ไพร่ถางแผ้ว พอพบพระฤๅษีองค์หนึ่งอยู่ในดงโสนริมหนองน้ำ ทรงนามชื่อสักธรรมโคดม ๆ จึงถามคนถางว่าจะทำเป็น

ประการใด ในแว่นแคว้นของเรานั้น คนแผ้วถางจึงบอกว่า พระมหากษัตริย์จะสร้างเมืองใหม่ พระฤาษีจึงว่าเรามาอยู่สถานที่นี้ก็นานมาแล้ว แต่พระพุทธเจ้ายังสร้างพระบารมีอยู่จนได้ตรัสได้ ๙๑๗ ปีแล้ว จะมาสร้างเมืองดีอยู่แล้ว เราก็จะลาไปอยู่เขาแก้วบรรพต แต่ที่อันนั้นเป็นกองกูณฑ์อัคคี หาเป็นที่ชัยภูมิไม่ ให้ไปข้างทิศหรดีเป็นที่ชัยภูมิดี มีต้นหมันเป็นสำคัญอยู่ต้นหนึ่ง จึงให้อำมาตย์ไปเที่ยวดูได้เห็นเป็นแน่ ก็นำเอาเหตุทั้งนี้มากราบบังคมทูล ทรงทราบจึงให้หาเสนาพฤฒามาตย์มาสโมสรพากันไปหาพระดาบส ว่ามหากษัตราธิราชเจ้าให้อาราธนาเข้าไปในพระราชวัง พระดาบสเธอจึงตอบว่าเรายังหาเข้าไปไม่ ท่านจงจัดให้คนไปตัดไม้มากองกูณฑ์อัคคีดูให้รู้เหตุ จึงอำมาตย์เสนาบดีทั้งหลายทั้งปวงก็ใช้ให้คนไปตัดไม้มา ตามคำพระดาบสสั่งทุกประการ แล้วพระดาบสจึงให้จุดเพลิงเผาไม้ฟืน ซึ่งกองไว้นั้นรุ่งโรจน์ เปลวเพลิงสูงเท่าต้นตาล รัศมีสว่างรุ่งเรืองไปทั่วประเทศ ครั้นเพลิงสงบเป็นปกติค่อยบรรเทาลงแล้ว พระดาบสก็เอาน้ำพระวิศณุมนต์มาประพรมกองกูณฑ์อัคคีแล้ว พระดาบสจึงว่าแก่เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงว่า จะมีกษัตริย์ไปภายหน้านั้นเป็นอันมาก จะเป็นเมืองท่าสำเภา แต่ทว่าจะเกิดยุทธนาการไม่รู้วาย ครั้นว่าเท่าดังนั้นแล้ว จึงให้อำมาตย์เสนาบดีผู้ใหญ่ กลับมากราบทูลพระมหากษัตริย์เถิด เสนาบดีผู้ใหญ่ก็ชวนกันไปกราบทูลประพฤติเหตุ ซึ่งได้เห็นนั้นสิ้นทุกประการ ครั้นเพลารุ่งเช้าจึงให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ออกไปอาราธนาพระดาบสเข้ามาในพระราชวัง อำมาตย์เสนาบดีผู้ใหญ่ก็ไป

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พร้อมกันตามรับสั่ง ครั้นถึงที่นั้นหาพบพระดาบสไม่ จึ่งให้คนเที่ยวค้นหาไปทุกแห่งทุกตำบลก็หาพบไม่ จึ่งสั่งให้เสนาบดีผู้ใหญ่ไปแผ้วถางให้ราบรื่นเป็นอันดี

(ต่อนี้เป็นเรื่องท้าวอู่ทอง แถมเรื่องเจ้าไชยทัตไชยเสน ความซ้ำกับข้างต้น)

๑ แลในเมืองพระยาแกรกมาอยู่ ครั้นสิ้นบุญพระยาแกรกแล้ว ก็ถอยลงมาถึงสามชั่วพระยาแล้ว ยังแต่ผู้หญิงอันสืบตระกูล แลเศรษฐีทั้งสอง คือ โชดกเศรษฐี แลกาลเศรษฐี ๆ ทั้งสองคนนั้นคิดอ่านด้วยกันแล้ว จึ่งเอาเจ้าอู่ทองลูกโชดกเศรษฐีประสมด้วยกันกับพระราชธิดาให้ครองเมืองนั้นได้เจ็ดปี ห่าลงเมือง โคกระบือช้างม้าตาย แลคนทั้งหลายก็ตายวิปริตหนักหนา อำมาตย์จึ่งทูลแก่ท้าวอู่ทองว่าไพร่พลเมืองตายเป็นอันมาก พระองค์จึ่งให้ยกพลช้างม้าออกจากพระนครเมื่อเที่ยงคืน ว่าสถานที่ใดสบายเราจะไปสร้างเมืองอยู่ในที่นั้น แลไปข้างฝ่ายทักษิณได้ ๑๕ วัน จึ่งถึงแม่น้ำอันหนึ่ง แลเห็นเกาะอันหนึ่งเป็นปริมณฑลงามแลจะข้ามมิได้ จึ่งให้ตั้งทัพตามริมน้ำทั้งไพร่พลทั้งหลาย ตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปตัดเรือจะข้ามน้ำเข้าหาเกาะ ครั้นได้เรือแล้ว เสนาอำมาตย์ไพร่พลช้างม้าข้ามมาหาเกาะแล้ว จึ่งบุกป่าโสนเข้าไปกลางเกาะ เห็นดาบสคนหนึ่งอยู่ในใต้ต้นไม้ พระยาก็ตรัสปราศรัยด้วยดาบส แลพระยาจึ่งถามว่าเจ้ากูมาอยู่ที่นี้ช้านานแลฤๅ ๆ พึ่งจะมาอยู่ พระดาบสจึ่งบอกว่าเรามาอยู่ที่นี้ แต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรมานมีพระชนม์อยู่ อายุเราได้ ๑๕๐ ปีแล้ว แลอาจารย์

เราสองคน คนหนึ่งไปตายในเขาสรรพลึงค์ คนหนึ่งไปตายในพนม ภูผาหลวง ยังแต่เราผู้เดียวนี้แล เมื่อพระพุทธเจ้ามาถึงนี่ เราได้ นิมนต์ให้นั่งบนตอตะเคียน อันลอยมาค้างอยู่ในที่นี่ เราก็ถวาย มะขามป้อมสมอแก่พระพุทธเจ้า ๆ จึงแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์จึง ทูลถามพระพุทธเจ้า ๆ จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสแก่พระอานนท์ว่า ฐานที่นี้ จะเป็นเมืองอันหนึ่ง แต่เรามาหกโยชน์ เขาก็เรียกว่าศรีอโยธยา พระพุทธเจ้ามีพระบัณฑูรไว้ดังนี้ ครั้นพระดาบสบอกแล้ว พระยา ยินดีนักหนา พระยาเสด็จไปเลียบดูที่จะตั้งพระราชวังแลเรือนหลวง แลตั้งกำแพงแลค่ายคูไปรอบเมือง แต่แต่งพระราชวังแล้ว พระองค์ จึงเสด็จไปสู่เมือง กับด้วยชนนีชาวแม่ แพทย์พราหมณาจารย์ ทั้งหลายเข้ามาเมือง

๏ แลสมเด็จท้าวอู่ทองเมื่อเข้าไปในเมืองวันนั้น พระดาบสยังเข้า ฌานสมาบัติบูชากูณฑ์ใต้ต้นไม้ สถานนอกอาศรม ครั้นพระยาไป พระดาบสก็ออกจากฌานในวันนั้น ครั้น ณ วันอาทิตย์เดือนอ้ายขึ้นหก ค่ำ ปีมะโรงโทศกเพลาเช้า พระดาบสจึงเขียนรูปเมืองด้วยถ่านเพลิง ทั้งเพลิงขึ้นไปในอากาศตกลงมา แลปถ้นออกเป็นทางสามแพร่ง แสดง ให้เป็นอุบัติเหตุว่า ผู้ใดเกิดในที่นั้นย่อมมุสาวาท ความจริงน้อยไป พระยาอู่ทองได้ยินแล้วก็กำหนดไว้แต่ในใจ แลพระดาบสจึงบอกแก่ พระยาอู่ทองว่า เราจะอยู่ด้วยบพิตรมิควรแก่เรา สถานที่นี้เป็นของ ท่านเถิด เราจะลาท่านขึ้นไปรักษาพระพุทธบาทพระพุทธเจ้าอยู่ว่า

จะสิ้นชีวิตเรา ครั้นพระดาบสว่าแล้วก็เข้าฌานสมบัติ ออกจากฌานแล้วก็ขึ้นไปที่พระพุทธบาทแล้ว ก็เข้านิพพานในที่นั้น

๏ ท้าวอู่ทองก็ครองเมืองศรีอโยธยาเป็นสุข มีพระราชบุตรสามพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าอ้าย องค์หนึ่งชื่อเจ้ายี่ องค์หนึ่งชื่อเจ้าสามจำเริญใหญ่มามีรูปอันงามประกอบด้วยปัญญา แต่ท้าวพระยาทั้งหลายก็กลัวอานุภาพเธอนักหนา เจ้าอ้ายไปกินเมืองนคร เจ้าน้องยี่ไปกินเมืองตะนาว เจ้าน้องสามไปกินเมืองเพชรบุรี

๏ ฝ่ายพระเจ้าอู่ทอง มีพระราชบุตรีอีกองค์หนึ่ง เมื่อจะประสูตินั้น ท้าวอู่ทองฝันเห็นว่าดอกบัวลอยมา เธอจึงตรัสให้พราหมณ์มาทาย พราหมณ์จึงทายว่า พระองค์เจ้าจะได้บุตรเขยมาต่างเมืองข้างเหนือ พราหมณ์ได้พระราชทานรางวัลแล้ว ก็ออกมาจากพระราชวัง

๏ เจ้าพัตตาสุจราชผู้เป็นพระยาวรราชเสวยสมบัติในเมืองสัชนาไลย มีพระราชกุมารสองพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าธรรมไตรโลก พระองค์หนึ่งชื่อบรมไตรโลก แต่สมเด็จพระเจ้าพัตตาสุจราช ทรงพระชราภาพนักหนาแล้ว พระชนมายุได้ ๑๖๐ ปีก็ถึงทิวงคต ณ วันศุกร์เดือนสิบสองขึ้นห้าค่ำปีฉลู ครั้นทำสักการศพพระบิดาแล้ว อำมาตย์เสนาทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าธรรมไตรโลก เป็นพระยาแทนบิดาเป็นช้านาน พระองค์เจ้ามาคิดในพระทัยว่า ท่านผู้ใดให้ทานเป็นอันพอใจแลรักษาศีลเป็นอันมาก แต่พระองค์จะใคร่ออกทรงบรรพชาให้ได้พระองค์จึงออกไปจากเมืองสัชนาไลยได้ ๒ ราตรี ถึงเมืองโอฆบุรี

เป็นเมืองแห่งพระญาติ และพระยาญาติห้ามมิฟัง จึงออกไปกับพระยาทั้งหลายแห่ห้อมล้อมไปยังท้ายเมือง ตัดพระเกศาโกนเกล้า จึงพระยาญาติทั้งหลายก็เอาพระเกศาใส่ผอบทองบรรจุไว้ แลพระองค์เจ้าก็อุปสมบท พระอุบาฬีเถรเป็นพระอุปัชฌาย์ พระศิริมานนท์เป็นกรรมวาจา พระสุเมธังกรเป็นอนุสาวนะ ชุมนุมพระสงฆ์ ๒๐๐ องค์ ทรงผนวช ณ วันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้นค่ำหนึ่ง เพลาเช้า ก็งามนักหนา ประดุจดังภิกษุอันได้ ๖๐ พรรษา สมเด็จพระเจ้าโกรพราช ยังอำมาตย์เสนาชวนกันสร้างอารามถวายแก่พระองค์ตามบทคาถาทั้งแปดบทดังนี้

ปฐมํ โพธิบัลลังกํ ทุติยํ อนิมิสสกํ,
ตติยํ จังกมํ เสฏฐํ จตุตถํ รตนาฆรํ.
ปัญจมํ อชปาลัญจ มุจจลินเทน ฉัฏฐมํ,
สัตตมํ สิริเทวาน อัฏฐมํ ปรินิพพุตํ.

ครั้นพระเจ้าโกรพราชสร้างอารามถวายแล้ว พระองค์เจ้าตั้งเมตตาปฏิบัติกรรมฐาน แลพระสงฆ์ทั้งหลายให้ชื่ออริยสงฆ์แต่นั้นมา แลพระเจ้าโกรพราชจึงให้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระเกศไว้ จึงให้ชื่อว่าวัดจุฬามณีแต่นั้นมาถึงบัดนี้แล

๏ สมเด็จพระยาสุคนธคีรีเจ้าเมืองพิชัยเชียงใหม่ มีพระราชบุตรสองพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อเจ้าไชยทัตกุมาร องค์หนึ่งชื่อเจ้าไชยเสนกุมาร สองพระองค์เป็นพระภิกษุขึ้นไปเรียนพระไตรปิฎกถึงเมืองภุกามได้สามพรรษาก็จบพระธรรมแล้ว เจ้าจึงไปเรียนไตรเพทช่างไสยศาสตร์ได้จบบริบูรณ์ก็กลับมาเมืองวิเทห์ ร้อมาเมืองหงษา แลมาอาศัยอยู่อาราม

แห่งหนึ่งจะใคร่ลองคุณความรู้อันตนได้เรียนมา แลพี่น้องทั้งสองชวนกันขึ้นไปถึงบนปราสาทพระยาแล้ว ฉวยอุ้มเอาพระราชธิดาลงมาจากปราสาทมาถึงวัดเวลาเที่ยงคืน หาผู้ใดจะรู้มิได้ แลพี่น้องทั้งสองยินดีนักหนา แต่อุ้มไปอุ้มมาได้สามวันแล้ว เจ้ากูก็เอาทวะดึงษาการมาเป็นกรรมฐาน ปลงปัญญาญาณว่ารูปผี ครั้นเวลากลางคืนพระเจ้าหงษาย่อมมาดูลูกสาวตน มิเห็นลูกสาวตนในกลางคืนนั้นก็คิดหลากพระทัย จึ่งเอาพันธุ์ผักกาดใส่ผมไว้ ครั้นพันธุ์ผักกาดตกลงกึ่งอกถึงกุฎี แลพระยาจึ่งให้อำมาตย์ไปกุมเอาตัวเจ้ากูทั้งสององค์นั้นมา พระยาจะให้เอาไปฆ่าเสีย เจ้ากูจึ่งว่ามหาบพิตรอย่าเพ่อฆ่าเรา ๆ จะลองวิชาคุณอันเราได้เรียนมานั้นให้ท่านดูก่อน จึ่งให้คนตักน้ำใส่ขันอันใหญ่มาแล้ว เจ้ากูองค์หนึ่งเป็นนกยาง องค์หนึ่งเป็นปลาว่ายอยู่ในขันนั้น แลนกยางจึ่งคาบเอาปลาพาบินไป พระยาหงษาเห็นหลาก จึ่งให้คนตามไปดู มิได้เห็นบาตรแลจีวรในกุฎี แลเจ้ากูทั้งสองก็เข้าไปถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว แลพระบิดามารดาก็ยินดีนักหนา แลพระยาสุคนธคีรีจะใคร่ได้เจ้าไชยทัตมาเป็นพระยาแทนพระองค์ ๆ จึ่งให้ประจุออกจากสมณะแล้ว แต่ว่ามิพอใจผู้หญิงคนใดคนหนึ่ง แลพระเจ้าสุคนธคีรีให้หาโหรามาทายดูจึ่งรู้ว่าคู่พระองค์เจ้าอยู่ต่างเมือง แลเขาก็เล่าลือว่าลูกสาวพระยาอู่ทองมีผู้หนึ่งงามดังนางฟ้า เจ้าไชยทัตจะใคร่ได้เป็นอัครมเหสี แลเอาเพศเป็นสามเณร กับเจ้าไชยเสนผู้น้องอันเป็นเจ้าพระภิกษุเป็นเพื่อนกัน มาถึงเมืองศรีอยุธยาราชธานี มาอยู่อาศัยในวัดใกล้พระราชวัง ฟังกิตติศัพท์คนทั้งหลายเล่าลือแก่กัน ครั้นรู้ตระหนักแล้วเจ้าก็ลาเพศออก

จากสามเณร แล้วซ่อนกำบังกายเข้าไปในพระราชวังเข้ามิได้ จึงเห็นต้นพิกุลต้นหนึ่งอยู่ใกล้กำแพงวัง เจ้าจึงขึ้นข้ามเข้าไปได้ จึงให้นิทราไว้มิให้ผู้ใดรู้ แต่เจ้าจึงเข้าไปหานางได้แล้ว นางถามว่าท่านนี้เป็นบุตรผู้ใด จึงบอกว่าเรานี้เป็นบุตรเจ้าเชียงใหม่ พี่หาภรรยาที่ชอบใจมิได้ พี่จึงมาหาเจ้า จะใคร่ได้เจ้าไปเป็นนางอัครมเหสี แต่เที่ยวไปหานางทุกวันจนนางทรงครรภ์แก่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอู่ทองเห็นลูกดูหลากตาแต่มิออกปากกลัวลูกจะน้อยใจ แล้วคิดว่าพระทวารบานประตูได้ร้อยชั้นยังเข้ามาได้ จะมาในที่ใด ถ้าเว้นไว้แต่ท่อน้ำ ครั้นพระองค์เจ้ารำพึงแล้ว จึงตรัสสั่งคนทั้งหลายให้ทำเป็นลอบเหล็กดักไว้ที่ท่อน้ำนั้น

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายเจ้าไชยทัต เคยประดาน้ำเข้าไปทุกวัน ๆ นั้น ก็เข้าลอบเหล็กติดอยู่ช้านานก็ตายในที่นั้น ต้องคำโบราณว่าทำลอบเข้าลอบตายเอง พระเจ้าอู่ทองจึงให้คนไปดูก็เห็นคนตายอยู่ จึงเอารูปนั้นมาดูเห็นหลาก เป็นบัณฑิตย์รูปงาม แต่พระองค์จึงเสียดาย พระองค์คิดว่าจะมาแต่ผู้เดียวฤๅ ๆ ว่ามีเพื่อน พระองค์จึงให้คนค้นหา จึงได้พบน้องชายอยู่อาราม ก็ให้คุมเอาตัวมาในพระราชวัง จึงให้ถามดูรู้ว่าบุตรพระเจ้าเชียงใหม่ แต่พระราชเทวีอันทรงครรภ์แก่ก็ทรงพระกันแสงให้รักสามี ว่ากูจะเป็นม่าย แต่ลูกจะหาพ่อมิได้จะอายแก่ไพร่พลทั้งหลาย เขาจะหายประมาณครรภ์ เห็นหน้าพระเจ้าอาวัดดุจดังเห็นหน้าผัวอันตาย พระเจ้าอู่ทองจึงให้เจ้าไชยเสนอันเป็นภิกษุนั้นลาพระผนวชแล้ว จึงราชาภิเษกให้เป็นพระยา

๑ แลสมเด็จพระเจ้าอู่ทองตรัสใช้คนทั้งหลาย ให้ไปเอาคนปล้ำพนันเมืองทั้งคู่ แลรูปพระยาแกรกนั้น มาแต่เมืองอินทปัตนคร มาไว้ในเมืองศรีอยุธยา พระเจ้าอู่ทองมีพระชนมายุได้ ๑๐๐ ปีเศษก็ทิวงคต ณวันศุกร์เดือน ๘ ขึ้นหกค่ำปีฉลูฉศกพุทธศักราชได้ ๑๖๐๐ ปี

๑ เจ้าไชยเสนได้เป็นพระยา ในเมืองศรีอยุธยาราชธานี ทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนา ช้านานได้ ๒๗ ปี แลพระราชกุมารจึงมีวัยอันเจริญใหญ่มา แลพระเจ้าไชยเสนผู้เป็นอาว์ จึงราชาภิเษกเจ้าสุวรรณกุมารเป็นพระยาแทนพระองค์แล้ว พระองค์เสด็จไปด้วยราชเทวี แลฝูงนางเป็นบริวาร ช้างม้าเป็นอันมาก ถึงเมืองพิชัยเชียงใหม่ แลพระยาญาติกาชนชมนักหนา แลพระเจ้าสุคนธ-ครจึงราชาภิเษกเจ้าไชยเสน ให้เป็นพระยาแทนพระองค์เจ้า สมเด็จพระเจ้าสุวรรณราชา คิดถึงคุณพระบิดาอันมาแต่ไกล แลเกิดพระองค์ ๆ จึงให้ช่างทั้งหลายหล่อพระรูปสัมฤทธิรูปหนึ่งหน้าตัก ๙ วา แล้วพระองค์ทำบุญให้ทานแก่เจ้ากูโยคาวจรฉลอง พระพุทธรูป อุทิศไปแก่พระบิดาแล้ว พระองค์มีพระราชธิดาสองพระองค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้ากัลยาเทวี องค์หนึ่งชื่อเจ้าสุนันทาเทวี มีรูปอันงามดุจดังนางเทพธิดาอันมีในสวรรค์นั้นแล

เรื่องพระบรมราชา

๑ จะกล่าวถึงพระเจ้าธรรมไตรโลก เสวยราชสมบัติณเมืองสัชนาไลยราชธานี มีราชบุตรสามพระองค์ ๆ หนึ่งชื่อพระธรรมราชา พระ

องค์หนึ่งชื่อเจ้าบรมราชา พระองค์หนึ่งชื่อเจ้าราชาธิราช พระบิดาจะใคร่ให้พระธรรมราชาผู้เปนพี่เจ้าทั้งสองนั้นเปนพระยา แลพระองค์ก็รู้ว่ากษัตริย์ลูกด้วยกัน อันเนื่องกันสืบ ๆ มาแต่โบราณ พระธรรมราชาแลพระบรมราชาต่างคนต่างสัญญากัน ยกพลโยธาแลจัดเครื่องบรรณาการไปถวาย ขอพระราชธิดาพระเจ้าสุวรรณราชณเมืองศรีอยุธยา แลพระองค์จึ่งพระราชทานนางทั้งสองให้ธรรมไตรโลก แลนางกัลยาเทวีได้แก่พระธรรมราชา นางสุนันทาเทวีได้แก่พระบรมราชา แลกษัตริย์ทั้งสองได้แล้วจะคืนไปเมืองมิได้ หลงด้วยรูปทรงนางทั้งสอง แลสมเด็จพระเจ้าสุวรรณราชาผู้เปนพ่อตา จึ่งให้บุตรทั้งสองทำกำแพงคนละครั้ง ทั้งหอรบหบทาท้าวให้มั่นคง อยู่เปนสุขในเรือนหลวงแห่งพระองค์เจ้า แลสมเด็จพระเจ้าสุวรรณราชาให้ก่อพระมหาธาตุสวมไม้ตะเคียนที่พระพุทธเจ้านั่ง แลสร้างอารามอุโบสถ ที่พระธรรมศาลา พระพุทธรูป พระปฏิมากร กุฎีสถานให้เปนทาน แล้วพระองค์เจ้ารักษาศีลเมตตาภาวนา พระชนมายุได้ ๙๘ ปี พระองค์ทิวงคต ณ วันพุธเดือนหกแรมหกค่ำปีฉลูฉศก แลกษัตริย์ทั้งสองพี่น้องคิดอ่านด้วยกันทำสการศพพระองค์แล้ว อำมาตย์ทั้งหลายจึ่งราชาภิเษกเจ้าธรรมราชาให้เปนพระยา จำเดิมแต่นั้นมาพระเจ้ากรุงจีนรู้ข่าวว่าพระเจ้า หลาน ได้เสวย ราชสมบัติ ณ เมืองศรีอยุธยา พระองค์ให้แต่งจีนคนหนึ่งมีกำลัง จะให้เข้าไปปล้ำพนันเมือง จึ่งให้จีนใช้สำเภาเข้ามาสู้ด้วยไทย สู้ไทยมิได้แลแพ้แล้วก็หนีไป แลภายหน้าไปครั้นสิ้นบุญพระเจ้าธรรมราชาผู้พี่แล้ว อำมาตย์

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เสนาจึ่งราชาภิเษกพระบรมราชาเสวยราชสมบัติ ณ เมืองศรีอยุธยาราชธานี แลอัครมเหสีชื่อนางสุนันทาเทวี มีครรภ์พระราชบุตรคนหนึ่ง ครั้นถ้วนทศมาศจะประสูติวันนั้นก็เป็นอันมืดมนอนธการ แลจีนจามพราหมณ์นักเทศคุลาฝรั่งอังกฤษญี่ปุ่นวิลันดา ก็แต่งสำเภาเข้ามาค้าขายถึงนครศรีอยุธยา ก็ถวายเครื่องราชบรรณาการแก่สมเด็จพระเจ้าบรมราชา ด้วยบุญญาธิการแห่งพระองค์ ๆ จึ่งให้พระนามแก่พระราชกุมารชื่อวรเชษฐกุมาร ครั้นพระชนม์ได้ ๑๖ ปี สมเด็จพระบรมราชามีพระทัยจะใคร่มอบสมบัติให้แก่พระวรเชษฐกุมาร แลพระองค์จะใคร่ผนวชในพระศาสนา หวังจะเอานฤพานเป็นเบื้องหน้า จึ่งมีพระโองการตรัสสั่งแก่เสนาอำมาตย์ ให้ส่งข่าวสาส์นไปถึงพระยาญาติฝ่ายข้างเหนือข้างใต้ ให้รู้ว่าพระบรมราชาจะทรงผนวชบวชเป็นบวรณพสาศรแล้ว ครั้นวันพุธเดือนหกขึ้นค่ำหนึ่งปีฉลูฉศก เสด็จไปจากพระนครด้วยพระยาวรเชษฐ ทั้งพระสนมชาวแม่ทั้งหลาย แลเสนามนตรี แห่ห้อมล้อมไปเป็นบริวาร ไปถึงวัดสมโณโกฎิ มีพระสังฆราชเป็นอุปัชฌาย์ มหาเทพโมฬีเป็นกรรมวาจา มหาธรรมไตรโลกวัดสุทธาเป็นอนุสาวนะ ชุมนุมพระสงฆเจ้า ๑๐๐ พระองค์ นั่งหัตถบาศอุปสมบทะเจ้าบรมราชาเป็นภิกษุ แลพระสงฆเจ้าทั้งหลายก็จะออกบวชใหม่ โดยประมาณมากกว่า ๑๐๐ สมเด็จพระบรมราชาค่อยเจริญเมตตาภาวนา ณ วัดสมโณโกฎิ แลพระมหาเทพโมฬีถวายอารามวัดสมโณโกฎิแก่พระองค์เจ้าแล้ว ก็ลาขึ้นมาอยู่ในอาราม

วัดป่าหลวงนอกเมืองชลอน ตราบเท่าสิ้นชนมายุพระองค์เจ้าในอาราม ที่นั้นแล

เรื่องขุนสิงหพสาคร

๑ ศักราชถ้วน ๑๐๐๐ พระร่วงเจ้าลบทีหนึ่ง แลพระยาธรรมิกราช จะได้ลบ แลโหราพฤฒาจารย์มิได้เอาทูลบอกกล่าว ก็ล่วงพ้นมา แล้วแล อันนี้ท่านพระเจ้าโคตมมหาราชแต่เมื่อยังเป็นพรรณิพก ยังมิได้เป็นพระยาแกรก แลพระโคตมมหาราชยังอยู่เมืองอินทปัตนคร แล พระองค์ตรัสแก่ขุนสิงหพสาคร ให้เอาสินค้าของหลวงออกไปขาย ขุนสิงหพสาครรับพระราชโองการแล้วก็ทูลลา จึงนำพานิชพ่อค้า ทั้ง ๕๐๐ ลงสำเภาลำหนึ่ง แลสิ่งของเป็นอันมาก ครั้นได้ฤกษ์ดี จึงใช้สำเภาออกไปจากเมืองอินทปัตนคร หวังว่าจะไปบริเฉทประ ภังยิหน แลไปช้านานได้เจ็ดเดือนก็หลงเข้าอับอยู่ เพราะว่าหาลม มิได้ มิรู้ที่จะไปมาได้ช้านาน ๑๕ วัน อนึ่งเป็นอกุศลแก่ชาวพ่อค้า ทั้งหลาย แลลมอันบังเกิดขึ้นมา มิใช่ลมจะโคลงลาตันหามิได้ แลเป็น พายุพัดสายสมยชาด แลพายุพาเอาสำเภาไปจากทะเลแล่นตัดออกจาก ปากอ่าว แล้วก็ไปถึงมหาสมุทรอันใหญ่ ครั้นสำเภาลำใดไปถึงที่นั้น บห่อนจะกลับคืนมาได้ แลแต่ไปช้านานได้เจ็ดเดือน จึงเห็นเมือง กุเวรนครเป็นเมืองพระกาลเจ้า ปราสาทแลกำแพงก็แล้วไปด้วยเงิน ทอง คนทั้งหลายแลเห็นก็ยินดีนักหนาว่าทีนี้เรามาพบเมืองแล้ว เรามิ กลัวตายเลย จึงจอดสำเภาเข้าแล้ว ต่างคนต่างขึ้นไปซื้อขายกินกลาง

ตลาดนั้น ก็ลงมาสำเภาแห่งตน แลข้าขุนสิงหพสาครได้เห็นแม่นาง คนหนึ่ง เหมือนเจ้าผู้หญิงตน แลมันก็มาบอกแก่ขุนสิงหพสาครนั้น ว่าได้เห็นแม่นางคนหนึ่งเหมือนนายผู้หญิง ขุนสิงหพสาครได้ยินก็ยินดี จึงขึ้นไปแลดูก็เห็นเมียตน ไม่รู้ว่าตายหามิได้ ครั้นเห็นแม่นาง ๆ เห็นผัวตนก็ยินดี แล้วก็ร้องไห้ร่ำไรไปมาต่อกันแล้ว แม่นางจึงบอก แก่ผัวตนว่า ท่านหลงมาเข้าเมืองพระกาฬเจ้าแล้ว ยังอีกเจ็ดวันนาที พ่อค้าทั้งหลายแลตัวท่านก็จะตายด้วยกันสิ้น ข้าจะบอกให้รู้เอาตัว รอดเถิด แลข้าจะเล่าเนื้อความให้ท่านฟัง แลท่านค้าของหลวง แลท่านมาจากข้านั้น ท้องข้ายังอ่อนอยู่ ท่านมาช้านาน ท้องข้าแก่ขึ้น ได้แปดเดือนจะคลอดลูก แลพระกาฬเจ้าให้อำมาตย์ไปผูกรันพัด แล ผูกคอข้ามาจากที่นั้นข้าก็ตาย ก็ได้มาเกิดเป็นผีกินอยู่เมืองนี้ แล ข้าจะบอกให้ท่านรู้ แลเงินข้าใส่หีบไว้ ๒๐ ชั่ง แลทองชั่ง ๑ แล ข้าผู้ชาย ๙ คน ข้าผู้หญิง ๑๐ คน ทั้งของท่านของข้ารวมด้วยกัน แลทรัพย์ทั้งนั้นเมื่อจะขาดใจข้าให้น้องสาวท่านเอาไว้ ถ้าแลท่านไปถึง บ้านท่านถามน้องสาวท่านเอาเถิด แลท่านทำบุญหลั่งน้ำมาถึงข้า ด้วยเถิด แลข้าจะบอกท่านให้ทำข้าวตากข้าวตูใส่ถุงใส่ไถ้ให้จงมาก แล้วพันเข้ากับตัว แลขึ้นไปปลายเสากะโดงคอยแลดู ถ้าแลปลาย เสากระโดงพัดไปถึงต้นหมากเดื่อ อันโอนมาริมมหาสมุทรทะเล แล ท่านจับกิ่งหมากเดื่อจงมั่นแล้ว จึงไต่ตามกิ่งหมากเดื่อเข้าไปต้นเถิด ท่านจึงจะรอดตัว แลท่านเร่งไปเถิด พระกาฬท่านร้ายนัก ครั้นเห็น ท่านผู้ใดผู้นั้นก็จะตายทันใจ ถ้าผู้ใดทำสักการบูชาพระกาฬเจ้าดีใจ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

นักหนา ท่านเอยพระกาลพระกุลเจ้าย่อมร้ายนักพึดตีเอาให้ได้ ถ้าผู้ใดทำรูปพระกาลพระกุล ให้ไหว้นบนอบทำสักการบูชาจึงจะพ้นความตาย แลคนทั้งหลายมิทันเฒ่าทันแก่พึดเอามาไว้เป็นข้า ข้าห้าวบ่าวพระยาก็ดี เข็ญใจก็ดี เป็นสัตว์เดียรฉานก็ดี ย่อมสูบเอาหัวใจแลเลือดทั้งหลายกินเป็นอาหาร แลทั้งตัวก็เอามาไว้เป็นบ่าวเป็นข้าตามวิบากแล้ว เว้นไว้แต่บุญผู้นั้นมาก จึงจะเอามิได้ด้วยบุญผู้นั้นแล ข้าสั่งท่านเท่านี้ท่านจงไปเถิด แลขุนสิงหพสาครก็ลงมาสู่สำเภาแห่งตน มิให้ผู้ใดรู้สักคน แลจึงทำข้าวตูข้าวตากใส่ไถ้เป็นอันมากแล้วก็พันเข้ากับตัวแล้ว ก็ขึ้นใบต้นหนด้วยตนเอง จึงให้พานิชชักสมอขึ้นแล้ว ก็ให้บ่ายหัวสำเภาไปตามริมมหาสมุทรตามคำเมียสั่ง แลลมต้องใบก็พาเอาสำเภานั้นไปเป็นอันเร็ว แลปลายเสากระโดงระกิ่งหมากเดื่อเข้าแล้ว ตนก็ฉวยจับเอากิ่งหมากเดื่อนั้นได้ก็โหนขึ้นอยู่ที่นั้น แลสำเภานั้นแล่นไปได้ ๗ วัน ก็ตกลงท้องมหาสมุทรอันใหญ่สู่มหาอเวจี แลพานิชทั้งหลายก็ตายฉิบหายสิ้น คือตกนรกทั้งเป็น แลขุนสิงหพสาครก็ค่อยไต่ตามกิ่งหมากเดื่อนั้นลงมา ๗ วัน จึงถึงค่าคบอันใหญ่แล้วจะลงมามิได้เลย ด้วยค่าคบนั้นใหญ่ประมาณ ๑๐ วา กินแต่ลูกหมากเดื่อเป็นอาหารอยู่ช้านาน แลเห็นเชือกเขาพันต้นหมากเดื่อขึ้นไป จึงไต่ตามเครือเขามาได้ ๗ วัน จึงถึงโคนต้น จึงเห็นราชสีห์ยืนอยู่ในที่นั้น ก็ตกใจกลัวนักหนา จึงเอาลูกหมากเดื่อทิ้งแต่เช้าไปถึงตะวันเที่ยง จึงรู้ว่าราชสีห์ตาย จึงลงมาผลักให้ล้มลงแล้ว เอาดาบมาเถือเอาหนังราชสีห์พันเข้าแล้วก็แบก

ไต่ตามแนวป่าขึ้นมา แลกินแต่ข้าวตากข้าวตูมาเป็นช้านานได้ ๑๕ วัน จึ่งชาวด่านเขาได้ตัวเขาก็พาเอาตัวมาถึงเมืองพระยา ๆ จึ่งให้ถาม แลขุนสิงหพสาครจึ่งบอกแก่พระยาว่า พระเจ้าโคตมมหาราชเมืองอินทบัตนครให้ไปค้าสำเภา ๆ ก็อับปางเสียสำเภา เหลือมาแต่ข้าผู้เดียว จึงได้หนังราชสีห์มาแต่ป่าพระหิมพานต์ แลพระยาจึ่งให้เลี้ยงดูแล้ว จึ่งให้เถือเอาหนังราชสีห์ไว้หน่อยหนึ่ง แล้วจึ่งให้ส่งไปแก่พระยาให้เถือเอาหนังราชสีห์ไว้ทุก ๆ เมือง กว่าจะถึงเมืองอินทบัตนั้น ยังหนังราชสีห์นั้นเท่าพรมปูนั่งนั้นแล ครั้นถึงเมืองอินทบัตนคร ขุนสิงหพสาครจึ่งเอาหนังราชสีห์เข้าไปถวายแก่พระเจ้าโคตมมหาราช ๆ จึ่งถามหาเหตุ แลขุนสิงหพสาครจึ่งกราบทูลอาการทั้งปวงแก่พระมหากษัตริย์เจ้า ๆ เห็นความจริง จึ่งให้พระราชทานเงินทองแก่ขุนสิงหพสาครเป็นอันมาก แล้วขุนสิงหพสาครก็ทูลลามาบ้านแห่งตน แล้วจึ่งถามข้าไทแลน้องสาวแห่งตนตามคำเมียตนสั่งมา ข้าไทแลน้องสาวบอกเนื้อความดังนั้นให้ผัวตนฟัง ก็สมคำเมียตนที่ตายบอกมานั้นทุกประการแล ฯ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ตำนานพระแก้วมรกฏ

๑ แต่นี้จะกล่าวเรื่องตำนานพระแก้วมรกฏต่อไป ดำเนินความแต่ต้นดังนี้ จะกล่าวนิทานพระแก้วเจ้าอันประเสริฐล้ำเลิศยิ่งนักหนา ยังมีพระอรหันต์เจ้าพระองค์หนึ่งทรงนามชื่อว่าพระนาคเสน อันจบด้วยไตรปิฎก แลมีปัญญาอันฉลาดลึกล้ำ แลรู้โจทนาแก้ปริศนาปัญหาทั้งปวง ซึ่งพระอรหันต์เจ้าองค์นั้นเธอเป็นอาจารย์แก่พระยามิลินทราชมหากษัตริย์นั้นแล เดิมเมื่อพระศรีสากยมุนีโคดมบรมพุทธครูเจ้า พระองค์ได้เสด็จดับขันธ์เข้าสู่เมืองแก้ว กล่าวคืออมตมหานฤพานไปแล้วนั้น ครั้นอยู่มานานได้ ๕๐๐ พระวัสสา ยังมีพระอรหันต์เจ้าพระองค์หนึ่งมีนามปรากฏชื่อว่าพระมหานาคเสน เป็นศิษย์แห่งพระมหาธรรมรักขิตเถร อยู่ในอโสการามอันมีในปาตลีบุตรมหานครแล ครั้นพระมหาธรรมรักขิตเถรเจ้านิพพานไปแล้ว อยู่มาข้างหลังพระมหานาคเสนองค์เป็นศิษย์เธอจึงพิจารณาเห็นโดยปัญญาแห่งเธอว่า ควรเราจะสร้างพระพุทธรูปเจ้าไว้ ให้เป็นที่นมัสการแก่มนุษย์แลเทพาไปข้างหน้านั้นควรแล แต่ว่าเราจะสร้างด้วยเงินแลคำให้มั่นคงถึง ๕๐๐๐ พระวัสสานั้นหาได้ไม่ ด้วยคนทั้งปวงเขามีโลภะโทสะโมหะมาก กลัวแต่เขาจะทำให้พระพุทธเจ้าฉิบหายยับเยินเสียแต่ข้างหน้านั้นแล ควรเราจะสร้างพระพุทธรูป

เจ้าด้วยแก้วลูกประเสริฐ อย่าให้พวกคนบาปทั้งปวงทำอันตรายให้ฉิบหายได้แต่ข้างหน้านั้นจึงควรแล แต่ว่าเราจะได้ลูกะแก้วอันสมควรจะสร้างพุทธรูปเจ้าแต่ที่ไหน ครั้นพระมหานาคเสนคิดวิตกดังนั้นแล้ว

๑ เมื่อนั้นบั้นสมเด็จอมรินทราธิราชบพิตร พระองค์จึงคิดเห็นอัธยาศรัยแห่งพระมหานาคเสนเถรเจ้า อันมีความปรารถนาจะใคร่สร้างพระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้วดังนั้นแล้ว จึงสมเด็จบพิตรพระองค์จึงเสด็จลงมาจากสวรรค์กับด้วยพระวิศณุกรรมเทพบุตรนั้นแล้ว พระองค์จึงเข้าไปไหว้พระมหานาคเสนเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้พระผู้เป็นเจ้ามีความปรารถนาจะใคร่สร้างพระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้วลูกประเสริฐ จะให้เป็นที่นมัสการบูชาแก่มนุษย์แลเทพยดาทั้งปวงนั้นแล แต่นั้นบั้นพระมหานาคเสนเจ้าจึงรับขานกับพระอินทราว่า เออเราก็มีความปรารถนาอยากจะใคร่สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้วลูกประเสริฐนั้นจริงแล แต่นั้นบั้นโกสินทร์อมรินทราธิราชบพิตร พระองค์ จึง ไหว้พระ มหานาคเสนเจ้าต่อไปว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าแลพระผู้เป็นเจ้ามีความปรารถนาจะใคร่สร้างพระพุทธรูปเจ้า ด้วยแก้วลูกประเสริฐจริงแท้ ข้าจะช่วยสงเคราะห์ให้แล้วโดยสมความปรารถนา ข้าจะใช้ให้วิศณุกรรมเทพบุตรไปเอาแก้วอันมีในเขาเวบุลบรรพตมาถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าแล ครั้นสมเด็จพระอินทราไหว้พระมหานาคเสนเท่านั้นแล้ว พระอินทร์จึงตรัสแก่พระวิศณุกรรมเทพบุตรว่า ดูกรเจ้าวิศณุกรรม เจ้าจงไปนำเอามายังแก้วลูกประเสริฐ อันมีอยู่ในเขาเวบุลบรรพตนั้นมาโดยเร็วเถิด

NATIONAL LIBRARY

เราจะเอามาถวายแก่พระนาคเสนเจ้า ท่านจะสร้างเป็นพระพุทธรูปไว้ให้เป็นที่นมัสการบูชาแก่มนุษย์แลเทพาไปข้างหน้าแล

๏ เมื่อนั้นบันพระวิศณุกรรมเทพบุตร กราบทูลสมเด็จอมรินทราธิราชเจ้าว่า ข้าแต่พระอินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ข้าพเจ้าไปเอาแก้วลูกประเสริฐในเขาเวบุลบรรพตนั้น ซึ่งพวกกุมภัณฑ์คนธรรพ์ยักษ์อารักษเทพยดาทั้งปวงที่เขาอยู่รักษาแก้วไว้นั้นก็มีมากนักหนาจะให้แต่ข้าพเจ้าไปคนเดียวนั้นเห็นเขาจะไม่ให้ ข้าพเจ้าขอเชิญองค์สมเด็จพระอินทราเจ้าจงเสด็จไปด้วยข้าพเจ้าเถิด ซึ่งพวกกุมภัณฑ์คนธรรพ์ยักษ์ทั้งปวง ครั้นเขาได้เห็นองค์สมเด็จพระอินทราเจ้าแล้วเขาจะให้แก้วลูกประเสริฐ ถวายแก่สมเด็จพระราชบพิตรเจ้าแล

๏ เมื่อนั้นบันสมเด็จพระอินทรา ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังถ้อยคำแห่งพระวิศณุกรรมเทพบุตรกราบทูลนั้นแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปสู่เขาเวบุลบรรพต พร้อมกับพระวิศณุกรรมเทพบุตรนั้นแล ครั้นถึงแล้วพระองค์ก็เห็นคนธรรพ์กุมภัณฑ์ทั้งปวง อยู่ในเขาเวบุลบรรพตเป็นอันมาก พระอินทร์จึงทรงตรัสแก่พวกกุมภัณฑ์คนธรรพ์ยักษ์ทั้งปวงว่า ดูกรท่านทั้งหลายทั้งปวง เราเข้ามาสู่เขาเวบุลบรรพตบัดนี้ ด้วยเราจะมาขอเอาแก้วลูกประเสริฐไปถวายแก่พระมหานาคเสนเจ้า ด้วยท่านมีความปรารถนาจะสร้างแปลงเป็นพระพุทธรูปเจ้าแล ท่านทั้งปวงจงให้แก้วลูกประเสริฐแก่เราเถิด

เมื่อนั้นบันกุมภัณฑ์คนธรรพ์ยักษ์ทั้งปวง จึงกราบทูลสมเด็จพระอินทราว่า ข้าแต่พระองค์เจ้า ซึ่งแก้วลูกประเสริฐอันข้าพระพุทธเจ้า

ทั้งปวงรักษาไว้นี้ มิใช่เป็นแก้วสิ่งใดสิ่งอื่นเลย แม้นแก้วมณีโชติอันเป็นของพระบรมจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า มีแก้วทั้งหลายพันลูกเป็นบริวารล้อมอยู่ ครั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะถวายแก้วลูกนี้แก่องค์สมเด็จพระมหาราชเจ้านั้น ครั้นบรมจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าเกิดมาแต่ข้างหน้านั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงก็หาแก้วลูกประเสริฐจะถวายท่านมิได้เสีย อนึ่งซึ่งแก้วมณีโชติลูกนี้ก็มีอิทธิเดชมหิทธิศักดานุภาพนักหนาถ้าสำแดงฤทธิเดชที่ใดดังนั้น คนทั้งปวงก็จะมีความสงสัยว่า พระยาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตนประเสริฐเกิดมาในที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงก็มิอาจที่จะถวายแก้วมณีโชติลูกนี้แก่องค์สมเด็จมหาราชเจ้าได้แล แต่ว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะขอถวายแก้วมรกตลูกหนึ่ง มีรัศมีอันเขียวงามบริสุทธิ์ แก่องค์สมเด็จมหาราชเจ้าแล ซึ่งมณีโชติลูกนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงยังถวายไม่ได้ ขอองค์สมเด็จมหาราชเจ้าจงเอาแก้วมรกตลูกนี้เพื่อถวายแก่พระมหานาคเสนเจ้าเถิด ซึ่งแก้วมรกตลูกนี้มีแก้วลูกประเสริฐเป็นบริวารพันลูกล้อมเป็นบริวาร อยู่ถัดกำแพงอันล้อมแก้วมณีโชติลูกนั้นแล

๏ เมื่อนั้นบันสมเด็จอมรินทราธิราช ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังถ้อยคำพวกกุมภัณฑ์คนธรรพยักษ์ทั้งปวงหากกราบทูลนั้นแล้ว พระองค์ก็พาเอาพระวิศณุกรรมเสด็จเข้าไปสู่ที่มีแก้วมรกตนั้นแล พระองค์ก็ถือเอายังแก้วมรกตลูกประเสริฐ ครั้นได้แล้วพระองค์ก็พาเอาพระวิศณุกรรมเทพบุตร เสด็จรีบมาจากเขาเวบุลบรรพต ครั้นถึงอโศการามแล้ว พระองค์ก็เอาแก้วมรกตลูกนั้นเข้าไปถวายแก่พระนาคเสนเจ้า

แล้ว พระองค์ก็กราบลาพระมหานาคเสนเจ้าแล้วก็เสด็จคืนเมือสู่เมือง สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของพระองค์นั้นแล อยู่มาแต่นั้นบั้นพระมหานาคเสน เจ้า ครั้นท่านได้แก้วมรกตลูกนั้นแล้วก็มีความยินดีเป็นที่สุด แล้วท่าน จึงรำลึกนึกในใจว่า เราจะได้บุคคลผู้ใดมีปัญญาอันฉลาด อาจ มาสร้างแปลงยังพระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้วมรกตลูกนี้ ให้สำเร็จดัง ความปรารถนาของเรานี้เล่า ครั้นพระมหานาคเสนเจ้านึกในน้ำพระ ทัยดังนี้แล้ว

๏ เมื่อนั้นพระวิศณุกรรมเทพบุตร ก็ฉลาดรู้อัธยาศัยน้ำใจแห่ง พระมหานาคเสนเจ้าแล้ว พระวิศณุกรรมจึงจำแลงแปลงกายเป็นมนุษย์ คนหนึ่งเข้ามาไหว้พระมหานาคเสนเจ้าแล้วว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้านี้ ก็ฉลาดเคยสร้างแปลงพระพุทธรูปเจ้าแล ถ้าและพระผู้เป็นเจ้ามีความ ปรารถนาจะใคร่สร้างพระพุทธรูปเจ้า ด้วยแก้วมรกตลูกนี้ ข้าก็จะ สร้างแปลงให้สำเร็จความปรารถนาพระผู้เป็นเจ้าเถิด

๏ เมื่อนั้นบั้นพระมหานาคเสนเจ้า ครั้นได้ฟังยังถ้อยคำพระวิศณุ กรรมเทพบุตรอันจำแลงแปลงเป็นมนุษย์เข้ามาบอกแก่ตนนั้นแล้ว ท่าน ก็มีน้ำใจยินดีเป็นที่สุด ท่านจึงพูดกับบุรุษคนนั้นว่าถ้าท่านเคยฉลาด สร้างแปลงอย่างนั้น ท่านจงสร้างแปลงยังพระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้ว มรกตลูกนี้ ให้เป็นที่นมัสการแก่มนุษย์และเทพบุตรทั้งปวงเถิด

๏ เมื่อนั้นจึงพระวิศณุกรรมเทพบุตร อันจำแลงแปลงเป็นบุรุษนั้น ครั้นได้ฟังพระมหานาคเสนบอกตนเท่านั้นแล้ว ท่านก็สร้างแปลงยัง พระพุทธรูปเจ้าด้วยแก้วมรกตลูกนั้น นานได้ ๗ วันจึงสำเร็จการแล้ว

พระวิศณุกรรมเทพบุตรจึ่งนิมิตรเปนมหาวิหารอันใหญ่แล้ว ให้ประดับไปด้วยเครื่องประดับทั้งปวงต่าง ๆ มีแก้วเปนประธาน ให้ทั่วไปในอโสการามที่นั้นแล้ว จึ่งตั้งไว้ยังพระแก้วเหนือแท่นรัตนบัลลังก์กาญจน์อันประเสริฐ ในท่ามกลางพระมหาวิหารที่นั้นแล้ว จึ่งพระวิศณุกรรมเทพบุตรก็เสด็จขึ้นไปสู่สวรรคเทวโลกอันเปนที่อยู่แห่งตนนั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระอินทร์พระพรหม แลเทพยดานาคครุธมนุษย์กุมภัณฑ์ทั้งปวง ครั้นได้รู้ว่าพระวิศณุกรรมเทพบุตรได้สร้างแปลงยังพระแก้วเจ้า ให้แก่พระมหานาคเสนเจ้าแล้ว ก็มีความชื่นชมโสมนัสทุกคนทุกพระองค์แล้ว จึ่งนำมายังสิ่งของอันควรบูชาทั้งปวง มีดอกไม้แลธูปเทียนเปนประธานแล้ว ก็พากันเข้ามาถวายนมัสการบูชาพระแก้วเจ้าเปนอันมากนัก แม้ว่าพระอรหันตาสาวกเจ้าทั้งปวงได้ร้อยโกฏิพระองค์อันอยู่ในชมพูทวีปทั้ง ๔ ทิศ ๘ ทิศ มีพระมหานาคเสนเปนประธาน ก็พร้อมกันเข้ามานมัสการพระแก้วเจ้าทั้งสิ้น แม้ท้าวพระยามหากษัตริย์ แลเสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวงอันอยู่แต่ประเทศราชทั้ง ๔ ทิศ ๘ ทิศ ก็พากันเข้ามาถวายนมัสการบูชาพระแก้วเจ้าทั้งสิ้น ซึ่งพระแก้วเจ้าพระองค์นี้อันหาจิตรวิญญาณมิได้ ก็กระทำปาฏิหาริย์เปล่งออกยังฉัพพรรณรังษีมากนักหนาหาที่จะเปรียบมิได้

๏ เมื่อนั้นพระอินทร์พระพรหม กับทั้งหมู่เทพยดานาคครุฑกุมภัณฑ์ทั้งปวง แลพระอรหันต์เจ้าทั้งปวง ครั้นได้เห็นยังอัศจรรย์นั้นแล้วก็มีน้ำใจยินดีซึ่งอานุภาพพระแก้วเจ้านั้นเปนที่สุด ก็พร้อมกันไปซ้องสาธุการมากนักหนา แล้วก็สมเสพด้วยเสียงดุริยดนตรีทิพย์ต่าง ๆ นั้นแล

๏ เมื่อนั้นจึงพระมหานาคเสนเจ้า จึงนำเอามายังพระบรมธาตุเจ้า ๗ พระองค์อันงามบริสุทธิ์ แลมีฉัพพรรณรังษีต่าง ๆ กัน อันพระอินทร์ พระพรหมแลเทพยดาทั้งปวงหากรักษาไว้นั้นมาแล้ว ท่านจึงให้ตั้งไว้ยังพานเงิน ๙ พานซ้อนกันขึ้นแล้ว จึงตั้งไว้ยังสุวรรณพานทอง ๗ พานซ้อนกันขึ้นแล้วเล่า ตั้งยังพานแก้ว ๙ พานซ้อนกันขึ้นบนพานเงินพานทองนั้นแล้ว จึงเชิญพระบรมธาตุเจ้า ๗ พระองค์นั้นใส่ลงในผอบแก้วลูก ๑ อันวิจิตรงามมากนักด้วยฤทธิ์แห่งตนแล้ว จึงยกผอบแก้วขึ้นประดิษฐานไว้บนพานเงินพานทองพานแก้วนั้นแล

๏ เมื่อนั้นจึงพระอรหันต์เจ้าทั้งปวง มีพระมหานาคเสนเจ้าเป็นประธาน กับพระอินทร์พระพรหมแลหมู่เทพยดาแลคนทั้งปวงก็มีความชื่นชมโสมนัสหาที่สุดมิได้ ก็พร้อมกันถวายนมัสการบูชาด้วยสุคนธรสทั้งปวง มีดอกไม้เป็นประธานแล้ว ก็พร้อมกันสรรเสริญยกยอคุณพระแก้วเจ้านั้นเป็นที่สุด จึงเทพยดาเจ้าทั้งปวงก็หว่านลงยังดอกไม้ทิพย์ถวายบูชาแล้ว ก็สรงยังพระบรมชินธาตุเจ้า ๗ พระองค์ด้วยน้ำสุคนธรสอันหอมนักในผอบแก้วนั้นแล้ว จึงพระบรมธาตุ ๗ พระองค์นั้นก็กระทำปาฏิหาริย์เปล่งพระรัศมี ๖ ประการ ให้รุ่งเรืองสว่างไปทั่วทิศทั้ง ๔ ทิศทั้ง ๘ แล้ว ก็ให้รุ่งขึ้นทั่วพื้นอากาศเวหาทั้งมวลนั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระมหานาคเสนเจ้า จึงตั้งสัตยาธิษฐานขออาราธนาเชิญพระบรมธาตุเจ้า ๗ พระองค์นั้น ให้เสด็จเข้าไปในพระองค์พระแก้วเจ้านั้นแล

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ เมื่อนั้นพระบรมธาตุเจ้า ๗ พระองค์นั้น จึ่งพระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในพระโมฬี พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าพระพักตร์ พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในพระหัตถ์กำขวา พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในพระหัตถ์กำซ้าย พระองค์หนึ่งเสด็จเข้าในเข่าข้างขวา พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในเข่าข้างซ้าย พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าในพระชงฆ์แห่งพระแก้วเจ้าสิ้นทั้ง ๗ พระองค์นั้นแล้ว

๏ เมื่อนั้นพระแก้วเจ้าก็ทำปาฏิหาริย์ยกขึ้นยังฝ่าพระบาทกำขวา ดุจดังจะเสด็จลงจากแท่นบัลลังก์กาญจน์นั้น

๏ เมื่อนั้นพระอินทร์พระพรหมเทพยดา แลคนทั้งปวง เห็นเป็นหน้าอัศจรรย์นักหนา ก็ร้องป่าวกันให้ซ้องสาธุการเป็นอันมากแล้ว ก็ถวายบูชาด้วยแก้วแลเงินคำผ้าผ่อนเครื่องอาบอบแก่พระแก้วเจ้าเป็นมากนั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระมหานาคเสนเจ้า ครั้นท่านได้เห็นอัศจรรย์ดังนั้นแล้ว ท่านท่านจึ่งเล็งอรหัตมรรคญาณไปแต่ข้างหน้านั้น จึ่งเห็นว่าพระแก้วนี้จะไม่ได้อยู่ในเมืองปาตลีบุตรเป็นมั่นคง ท่านจึ่งทำนายไว้ว่า ดูกรท่านทั้งปวง ซึ่งพระแก้วเจ้าของเราองค์นี้ มิใช่จะอยู่เมืองปาตลีบุตรที่นี้เป็นมั่นคงเลย ท่านยังจะเสด็จไปโปรดสัตว์ในประเทศ ๕ แห่ง คือลังกาทวีปเป็นกำโพชวิสัยแห่ง ๑ ศรีอยุธยาวิสัยแห่ง ๑ โยนกวิสัยแห่ง ๑ สุวรรณภูมิวิสัยแห่ง ๑ ปมหลวิสัยแห่ง ๑ เข้ากันเป็น ๕ แห่งนี้แล ครั้นพระมหานาคเสนเจ้าทำนายไว้ดังนี้แล้ว ซึ่งคนทั้งปวงอันได้นมัสการบูชาพระแก้วก็ตั้งอยู่ชั่วแดนอายุแห่งตน ครั้นจุติ

NATIONAL LIBRARY

จากมนุษย์โลกแล้ว ก็เมื่อเกิดในสวรรคเทวโลกสิ้นทุกคนนั้นแล ซึ่งพระมหานาคเสนเจ้าอันประกอบด้วยศีลาทิคุณบริสุทธิ์ แลปรากฏในพระศาสนาพระสัพพัญญูพุทธเจ้าแห่งเรานี้ เหมือนอย่างพระสุริยอาทิตย์ยังปรากฏในนภากาศเวหา แลยกยอพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองงามต่อถึง ๕๐๐๐ พระวัสสา ท่านจึงสร้างพระแก้วเจ้าพระองค์นี้ไว้ให้เป็นที่นมัสการบูชาแก่เทพยดาแลคนทั้งปวง ครั้นท่านตั้งอยู่ตามเขตอายุของท่านนั้น อันมีสังโยชนธรรมหากสิ้นแล้ว ท่านก็ถึงแก่พระนิพพานธาตุ มิวิบากขันธ์แลกรรมชะรูปในอันนั้นแล

๏ อยู่มาแต่นั้นไปข้างหน้า จึงชาวเมืองปาตลีบุตรทั้งปวงมีพระมหากษัตริย์ แลเสนาอำมาตย์ราชมนตรี เศรษฐีพราหมณ์เป็นประธานก็พร้อมกันปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าสืบ ๆ มานานได้ ๓๐๐ ปี ตั้งแรกแต่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพพานไปแล้วนั้น มาผสมเข้า ๓๐๐ ปีนั้นพระพุทธศาสนาครบ ๕๐๐ พระวัสสา จึงมาถึงพระมหากษัตริย์เจ้าองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าตะกะละเป็นหลานแห่งพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าบุนดะละราชาธิราช ท่านก็ได้ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ในเมืองปาตลีบุตรที่นั้น ท่านก็ปฏิบัติรักษาพระแก้วเจ้าองค์นั้นต่อไป ท่านจึงมีพระราชโอรสองค์หนึ่งทรงพระนามว่าศิริกิตติกุมาร ครั้นพระเจ้าตะกะละอันเป็นพระราชบิดาได้ถึงแก่กรรมไปแล้วนั้น จึงเจ้าศิริกิตติราชกุมารอันเป็นพระราชโอรสก็ได้ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ในเมืองปาตลีบุตรที่นั้นสืบแทนพระราชบิดาแห่งตนแล้ว ก็ปฏิบัติรักษาพระแก้วเจ้าต่อไปนั้นแล แต่นั้นการ

ศึกสงครามก็เกิดมีในเมืองปาตลีบุตรที่นั้นมากนัก คนทั้งปวงก็รบพุ่งกันฉิบหายล้มตายมาก แต่นั้นซึ่งคนทั้งปวงพวกเข้าอยู่ปฏิบัติรักษาพระแก้วเจ้านั้น เขาเห็นเหตุจะไม่ดีกลัวพระแก้วเจ้าจะฉิบหายเสีย เขาจึ่งเชิญเอาพระแก้วขึ้นสู่สำเภาลำหนึ่ง พร้อมกับด้วยพระบีฎกธรรมเจ้า กับสิ่งของอันคนทั้งปวงบูชาพระแก้วเจ้านั้นขึ้นสู่สำเภาลำนั้นแล้ว เขาพาหนีไปสู่กัมโพชวิสัยคือว่าลังกาทวีป ครั้นพระแก้วเจ้าเข้าไปอยู่ในลังกาทวีปนานได้ ๒๐๐ ปีแล้ว แรกแต่สมเด็จพระบรมโลกนารถเสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานมาผสมเข้ากับ ๒๐๐ ปีนั้น พระพุทธศักราชครบ ๑๐๐๐ พระวัสสา

๑ ในกาลครั้งนั้นกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าอนุรุธราชาธิราช ท่านก็ได้ครองราชสมบัติในพระนครภุกาม แลกษัตริย์พระองค์นั้นมีฤทธาศักดานุภาพนัก อาจสามารถเหาะไปด้วยล่องอากาศเวหาได้ พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชพระองค์นั้นท่านก็คำนับยังพระศาสนาเป็นที่สุด ท่านก็ปฏิบัติรักษาคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า คุณพระสงฆเจ้า เป็นนิจมิได้ขาด ที่นั้นยังมีพระภิกษุเจ้าพระองค์หนึ่ง มีนามปรากฏ ชื่อว่าสีลขันธ์ ได้อุปสมบทภาวเป็นภิกษุสงฆ์ได้ ๕ พระวัสสา ท่านนั้นได้ร่ำเรียนมาก มีปัญญาก็ฉลาดนัก ท่านก็มาพิจารณาดูยังบีฎกธรรมอันมีอยู่ในเมืองภุกาม ที่นั้นท่านก็เห็นว่าพระบีฎกธรรมนั้นผิดอักขระพยัญชนะหาถูกต้องไม่ ท่านจึ่งให้หัวพระอาจารย์อันอยู่ในวิหารที่นั้นว่า ข้าแต่พระอาจารย์เจ้าซึ่งเราทั้งปวงได้กระทำบรรพชากรรม แลอุปสมบทกรรมมา แต่ก่อนนั้น

ผิดเสียแล้ว แลด้วยว่าไม่ถูกอักขระพยัญชนะ บัดนี้เราจะคิดอ่านสถานใดดีเล่า

๑ เมื่อนั้นบันพระอาจารย์จึงตอบความท่านสัดชันธ์ว่า แต่ช้างหลังอันเราทั้งปวง ก็ยังหาได้พิจารณาดู ในพระปิฎกธรรมทั้งปวงให้รู้เห็นที่ผิดแลชอบเสีย ถ้าแม้จะกระทำบรรพชากรรม แลอุปสมบทกรรมก็ดี เราทั้งปวงก็ได้ทำสืบ ๆ มาตามอย่างธรรมเนียมท่านแต่ก่อนนั้นแล ถ้าแลพระปิฎกธรรมทั้งปวงหากผิดด้วยอักขระพยัญชนะเสียอย่างนั้น เจ้าจงคิดอ่านพิจารณาดูด้วยปัญญาของเจ้าเถิด ครั้นพระอาจารย์กล่าวเท่านั้นแล้ว จึงเจ้าสัดธันธภิกขุนั้น ท่านจึงพิจารณาดูว่าตัวของข้านี้ก็ได้อุปสมบทภาวเป็นภิกขุแล้ว แต่จะขึ้นฤๅไม่ขึ้นนั้น ก็ยังหารู้ไม่ ควรแต่ดูจะไปอุปสมบทในเมืองลังกาทวีปเถิด ท่านพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ท่านจึงเข้าไปบอกแก่พระเจ้าอนุรุธราชาธิราช อันเป็นพระเจ้านครภุกามนั้นว่า ดูกรมหาบพิตรพระราชสมภาร พระองค์จงเข้าพระทัยในถ้อยความอาตมาจะถวายพระพรบัดนี้เถิด ซึ่งพระปิฎกธรรมทั้งปวงอันมีอยู่ในเมืองของพระองค์นี้เป็นผิดเสีย ไม่ถูกต้องตามอักขระพยัญชนะเลย แม้ว่าเราจะทำบรรพชากรรมและอุปสมบทกรรมมาแต่ข้างหลังนั้นเป็นผิดเสียแล้วแล พระองค์เจ้าจงทรงเห็นในน้ำพระทัยของพระองค์เถิด

๑ เมื่อนั้นบันพระเจ้าอนุรุธราชาธิราช ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังถ้อยความอันพระสัดธันธภิกขุหากถวายพระพรนั้นแล้ว พระองค์จึงทรงตรัสต่อพระสัดธันธภิกขุว่า ถ้าแลพระปิฎกธรรมทั้งปวงอันมีอยู่

ในเมืองของเราผิดเพี้ยนเสีย ไม่ถูกต้องตามอักขระพยัญชนะอย่างนั้น ซึ่งพระปิฎกธรรมอันไม่ผิดด้วยตัวอักขระพยัญชนะนั้น ยังจะมีแต่เมืองไหนเล่า

พระสัดธันธ์ภิกษุจึงถวายพระพรว่า ซึ่งพระปิฎกธรรมไม่ผิดอักขระพยัญชนะนั้น พระมหาพุทธโฆษาจารย์เถรเจ้า ท่านหากเขียนไว้ ในเมืองลังกาทวีปนั้นเป็นอันบริสุทธินักหนาแล

๑ เมื่อนั้นพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชมหากษัตริย์ ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังดังนั้นแล้วท่านก็มีความยินดีเป็นที่สุด แล้วพระองค์ก็ทรงตรัสแก่เสนาบดี ให้จัดแจงแต่งสำเภา ๒ ลำ แล้วให้นิมนต์พระสงฆ์ ๘ พระองค์ กับพระสัดธันธ์ภิกษุนั้น กับแต่งให้อำมาตย์ ๒ คน แลบ่าวไพร่ทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็ให้ขึ้นบนสำเภาทุกคน พระองค์ก็ให้นำไปยังสิ่งของบรรณาการเป็นอันมาก มอบให้แก่อำมาตย์ทั้ง ๒ แล้ว พระองค์ก็สั่งสำเภานั้นไปสู่เมืองลังกาทวีปนั้นแล จึงพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชนั้น ครั้นพระองค์ได้ส่งสำเภา ๒ ลำนั้นไปแล้ว ท่านสังเกตดูว่ากาลบัดนี้สมควรที่สำเภา ๒ ลำนั้นจะถึงเมืองลังกาทวีปแล้ว ท่านจึงขึ้นหลังม้าอัสดรเหาะไปทางอากาศเวหา ท่านก็ไปถึงเมืองลังกาทวีปพร้อมกับสำเภา ๒ ลำในวันเดียวนั้น ครั้นพระองค์ได้ไปถึงเมืองลังกาทวีปแล้ว พระองค์จึงแต่งให้อำมาตย์ ๒ คนนั้น นำเอาเครื่องราชบรรณาการไปถวายแก่พระเจ้าลังกาทวีป ท่านจึงสั่งให้กราบทูลพระเจ้าลังกาว่า พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชอันเป็นสหายท่านก็เสด็จมาถึงเมืองลังกาทวีปที่นี้ด้วย ท่าน

มีความปรารถนา จะขอเขียน เอาพระปิฎกธรรม ทั้ง ๓ กับพระคัมภีร์สัททาวิเสสขึ้นไปไว้ปฏิบัติรักษาในเมืองภุกามนั้นแล

๏ เมื่อนั้นบั้นพระมหากษัตริย์เจ้าพระนครเมืองลังกาทวีป ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังข่าวสาร อันอำมาตย์ทั้งสองหากกราบทูลนั้นแล้ว พระองค์ก็มีความ ยินดี เป็นที่สุด พระองค์จึงตรัสแก่อำมาตย์ทั้งปวงให้นำเอาสิ่ง ของบรรณา การข้าวปลาอาหารเป็นอันมากให้ ไป ทูลถวายแก่พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชแล้ว พระองค์ซ้ำให้ปลูกโรงเป็นตำหนักพักเซาแก่พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชนั้นแล้ว

๏ เมื่อ นั้นเจ้า ภิกษุสีลขันธ์องค์นั้น ท่านก็เข้า ไป ไหว้พระมหาสังฆราชทั้งปวง ในเมืองลังกาทั้งปวงนั้นว่า ข้าแต่ พระคุณเจ้า ซึ่งพระปิฎกธรรมทั้งสามแลพระคัมภีร์สัททาวิเสสอันมี ในชมพูทวีปนั้น ก็ผิดด้วยอักขระพยัญชนะเสียนัก แม้จะกระทำบรรพชากรรมแลอุปสมบทกรรมก็กลัวจะไม่ชอบ ข้าทั้ง ปวงจึงได้พร้อมกันเข้ามา ในเมืองลังกาทวีปที่นี้ ด้วยมีความปรารถนาจะขอ เขียนเอาพระปิฎกธรรม ทั้งสามกับพระคัมภีร์สัททาวิเสสขึ้นไปไว้ เป็นมูลพระศาสนา ในชมพูทวีป อนึ่งข้าทั้งปวงซ้ำจะขอบวชเป็นสามเณร แลอุปสมบทภาว เป็นภิกษุ ให้บริสุทธิ์ก่อน

เมื่อนั้นเจ้าสีลขันธ์ภิกษุไหว้ ขึ้นทั้งนั้น ซึ่งพระสังฆราชเจ้า จึงกล่าวตอบพระสีลขันธ์ภิกษุ ว่า เธอสาธุดีแล ข้า ทั้งปวงจะ บอกกล่าวแก่พระภิกษุสงฆ์แลคนทั้งปวงให้ทั่ว ไป ในลังกาทวีป นี้ก่อน ครั้นมหาสังฆราชกล่าวตอบพระสีลขันธ์เท่านั้นแล้ว ท่านก็ ให้บอกกล่าวไปแก่

พระภิกษุสังฆ์แลคนทั้งปวงมีพระมหากษัตริย์เจ้าพระนครลังกาทวีปเป็นประธาน

๏ เมื่อนั้นพระมหากษัตริย์แลเสนาอำมาตย์ราชมนตรีแลคนทั้งปวงก็มีความยินดีหาที่สุดมิได้ จึ่งพร้อมกันนำมายังเครื่องสมณะบริกขารเป็นอันมากแล้ว จึ่งมหาสังฆราชเจ้านั้น ก็ให้พระภิกษุสังฆ์ทั้งปวงเข้ามาพร้อมมูลกันในอุโบสถวัดนั้น แล้วก็ให้เจ้าภิกษุสังฆ์ ๘ องค์อันไปแต่ชมพูทวีปนั้น มีพระสัดธันธ์เป็นประธาน ก็ให้บวชเป็นสามเณรแล้วก็ให้อุปสมบทภาวเป็นภิกษุสังฆ์ทั้ง ๘ องค์นั้นแล

๏ เมื่อนั้นเทพยดาเจ้าทั้งปวงก็มีความยินดีมากนักหนา ก็หว่านลงยังข้าวตอกดอกไม้ถวายบูชาเป็นอันมากนั้นแล

๏ เมื่อนั้นจึ่งพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชเจ้า ท่านก็วานพระภิกษุสังฆ์ทั้งปวงเขียนเอายังพระปีฎกธรรมสาร ซึ่งตนพระองค์ก็เขียนเอาด้วยตนเอง ครั้นสำเร็จเสร็จการอันเขียนเอายังพระปีฎกธรรมนั้นได้ครบถ้วนแล้ว พระองค์ก็ขอเอาพระแก้วมรกฎเจ้ากับพระมหากษัตริย์เจ้าพระนครลังกาซึ่งเป็นพระสหาย ครั้นได้แล้วท่านก็ให้ยกเอาพระแก้วมรกฎเจ้ากับทั้งพระปีฎกธรรมอันพวกเมืองภุกามหากเขียนเอานั้นขึ้นสู่สำเภาลำ ๑ แล้วก็ให้ยกเอาพระปีฎกธรรมอันพวกชาวเมืองลังกาช่วยเขียนนั้น กับพระภิกษุ ๘ องค์นั้นขึ้นสู่สำเภาลำ ๑ แล้วพระองค์ก็สั่งให้ออกมาจากลังกาทวีปทั้ง ๒ ลำนั้นแล้ว จึ่งพระอนุรุธราชาธิราช พระองค์ก็เสด็จขึ้นสู่หลังม้าแก้วอัสดรแล้วก็เหาะมาทางอากาศ พระองค์

ก็มาถึงพระนครภุกามแล้วก็อยู่ตามสุขสวัสดิ์ พระองค์ก็คอยท่าสำเภา ๒ ลำนั้นอยู่แล

๑ บัดนี้จะกล่าวถึงสำเภา ๒ ลำนั้นก่อน ครั้นออกมาถึงท่ามกลางมหาสมุทร ซึ่งสำเภาลำอันใส่พระปิฎกธรรมพวกชาวลังกานั้นก็เข้าไปถึงเมืองภุกามโดยสวัสดิ์ ซึ่งสำเภาลำใส่พระแก้วเจ้ากับพระปิฎกธรรมอันชาวเมืองภุกามหากเขียนเอานั้น ก็พลัดเข้าไปถึงเมืองอินทปัตมหานครนั้นแล

๑ เมื่อนั้นพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชมหากษัตริย์ ครั้นพระองค์ได้ทรงคอยยังสำเภา ๒ ลำนั้น ก็เห็นแต่สำเภาพระปิฎกธรรมเข้ามาแต่ลำเดียว ซึ่งสำเภาทรงพระปิฎกธรรมแลพระแก้วเจ้านั้น ก็ไม่เห็นเข้ามาเลย พระองค์ก็น้อยน้ำพระทัยเป็นนักหนา พระองค์ก็นึกแหนงแคลงพระทัยอยู่ จะเป็นเหตุผลอันตรายประการใดก็ไม่รู้เลย พระองค์ก็พิจารณาไปในน้ำพระทัยอยู่ดังนี้มิได้ขาด ครั้นอยู่มามินานเท่าใด พระองค์จึงได้ข่าวว่าสำเภาอันทรงพระปิฎกธรรมกับพระแก้วเจ้านั้น พลัดเข้าไปในเมืองอินทปัตมหานคร พระองค์ก็มิอาจที่จะอยู่ช้าได้ พระองค์ขึ้นสู่หลังม้าแก้วอาชาไนย ก็เสด็จไปด้วยลองอากาศเวหา จึงไปถึงเมืองอินทปัตมหานครแล้ว พระองค์ก็เสด็จลงสู่อารามแห่งหนึ่ง อันใกล้เมืองอินทปัตมหานครนั้น แล้วพระองค์ก็เสด็จลงจากหลังม้าแก้วอาชาไนยแล้ว พระองค์ก็แลเห็นแผ่นศิลาแห่งหนึ่งใหญ่หนานัก พระองค์ก็ถ่ายบัสสาวะลงเหนือหลังศิลาแผ่นนั้น น้ำบัสสาวะของพระองค์นั้นก็ถอดหินนั้นลงมาดุ่มนั้นแล

๏ เมื่อนั้นยังมีพระภิกษุองค์หนึ่ง อันอยู่ในอารามที่นั้น ท่านก็มาเห็นยังน้ำมูตรแห่งพระมหากษัตริย์องค์นั้น อันถอดหลั่งหินถึงไป ท่านก็บังเกิดความอัศจรรย์เป็นนักหนา ท่านจึงถามพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชเจ้าพระองค์เจ้านั้นว่า ดูกรอุบาสก ท่านนี้มาแต่เมืองใด ท่านนี้มีชื่อใด

๏ เมื่อนั้นพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชมหากษัตริย์ ท่านก็บังความเสีย ไม่บอกตามสัตย์ซื่อ ท่านจึงใช้ไปว่าข้านี้เป็นคนใช้พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชเจ้ามหานครภุกาม แต่เจ้าภิกษุองค์นั้นซ้ำถามว่าท่านนี้มีธุระกิจการอะไร ท่านจึงเข้ามาเมืองอินทบัตมหานครนี้เล่า พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชจึงให้ว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเจ้าพระนครภุกามนั้นใช้ให้ข้ามานำสำเภาอันทรงพระแก้วเจ้า กับทั้งพระปิฎกธรรม ซึ่งพลัดหลงเข้ามาถึงเมืองอินทบัตมหานครนี้แล

๏ เมื่อนั้นจึงเจ้าภิกษุองค์นั้น ครั้นท่านได้ยินความพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชบอกเล่านั้นแล้ว ท่านก็ไปแจ้งความแก่พระสังฆราชเจ้าว่านั้นตามเหตุผลทุกประการ ครั้นพระมหาสังฆราชทราบถ้อยความดังนั้นแล้ว ท่านก็เข้าไปถวายพระพรแก่พระเจ้าอินทบัตมหานครนั้นว่า อาตมาภาพขอถวายพระพรแก่มหาราชบพิตร ซึ่งพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชเจ้าพระนครภุกาม แต่งให้คนใช้มานำเอาพระปิฎกธรรมกับทั้งพระแก้วอันพลัดหลงมาในเมืองพระองค์นี้แล

๏ เมื่อนั้นบันพระมหากษัตริย์เจ้าพระนครอินทบัต ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังเหตุผล อันพระมหาสังฆราชถวายพระพรนั้นแล้ว พระ

องค์จึงทรงคิดในพระทัยแล้วพระองค์จึงให้พระมหาสังฆราชเจ้าว่า ข้า แต่พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งสำเภาพระปิฎกธรรมกับทั้งพระแก้วเจ้าอันพลัด เข้ามาถึงบ้านเมืองของเรานี้ ก็เพราะบุญสมภารของข้า แลข้าไม่ ให้แล ครั้นพระองค์ทรงตรัสเท่านั้นแล้ว จึงพระมหาสังฆราชเจ้าก็ลา หนีเมือพระอาวาสของท่าน แต่นี้ความก็เลื่องลือไปทั่วพระมหานครอินท ปัตนั้นแล

๑ เมื่อนั้นจึงพระเจ้าอนุรุธราชาธิราช ครั้นพระองค์ได้ทรงทราบ ยังข่าวสาร อันชาวเมืองทั้งปวงหากได้บอกกันว่า พระเจ้าอินทปัต มหานครไม่ให้ยังสำเภาพระปิฎกธรรมกับพระแก้วเจ้าแก่ตน พระองค์ ก็ทรงพระกริวโกรธเป็นนักหนา พระองค์จึงพิจารณาดูน้ำพระทัยของ พระองค์ว่า แม้กูจะฆ่าเสียยังกษัตริย์เจ้าเมืองอินทปัตมหานครเสนา อำมาตย์ก็ได้ แต่ว่ากูได้เกิดมาในชาตินี้กูก็ได้เป็นพระยาธรรมิกราชาธิราช ย่อมได้พูดยังสัตย์แลคนทั้งปวงโดยชอบธรรมมากนัก ครั้นแลจะฆ่าเสีย ยังคนทั้งปวงเหล่านี้ มหากรรมอันหนักก็ถึงยังองค์กูพระมหากษัตริย์ เจ้านี้แล อย่ากระนั้นเลยควรแก่กูพระมหากษัตริย์จะแสดงศักดานุภาพ ให้แก่คนทั้งปวงได้เห็นเป็นที่อัศจรรย์ ให้เขาเข็ดขามเกรงกลัวแก่ฤทธิ เดชของกูเถิด ครั้นพระองค์ทรงพระราชดำริในพระทัยดังนี้แล้ว พระองค์ก็เอาไม้มากระทำเป็นรูปดาบ จึงทาด้วยฝุ่นหินดีบุกแล้ว พระ องค์ก็เหาะขึ้นไปสู่อากาศเวหา แล้วจึงกระทำประทักษิณรอบกำแพง เมืองอินทปัตมหานครสามคาบ สกดคนทั้งปวงมีพระมหากษัตริย์เป็น ประธานแล้ว จึงเสด็จเข้าไปในพระมหาปราสาทราชมณเฑียรแห่งพระ

มหากษัตริย์เมืองอินทปัตมหานครนั้น แล้วท่านจึงเอาดาบไม้นั้นขีดพระศอเจ้าพระนครนั้นแล้ว แลขีดคอพระอัครมเหสี แลคอเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงแล้ว จึงเสด็จไปโดยอากาศแล้วจึงป่าวร้องด้วยพระสุรสิงหนาทว่าดูราท่านทั้งปวงเฮย ถ้าแลท่านทั้งปวงจะไม่ให้ยังสำเภาพระปิฎกธรรมกับพระแก้วเจ้าแก่เราพระมหากษัตริย์ดังนี้ เราผู้พระมหากษัตริย์ก็จะตัดศีรษะท่านทั้งปวงพรุ่งนี้เสียจงสิ้น ถ้าท่านทั้งปวงมิเกรงกลัวเข็ดขามแก่พระราชอาชญาของเราพระมหากษัตริย์ดังนั้น ท่านทั้งปวงจงลูบคอท่านทั้งปวงดูเถิด

๑ เมื่อนั้นบันพระมหากษัตริย์แลเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดาอยู่ในเมืองอินทปัตมหานครนั้น ครั้นได้ยินสิงหนาทองอาจป่าวร้องทั่วเมืองอินทปัตมหานครนั้นแล้ว ก็มีความตกใจเป็นนักหนา จึงพากันลูบคอดูทุกคนก็เห็นฝุ่นหินติดอยู่ที่คอทุกคน ก็มีความเข็ดขามเกรงกลัวแก่ฤทธิเดชของพระองค์เจ้าอนุรุธราชาเป็นนักหนา จึงพระมหากษัตริย์เจ้าพระนครอินทปัตก็มิอาจที่จะเอาไว้ได้ พระองค์จึงใช้ให้อำมาตย์ทั้งสองผู้ฉลาดด้วยปัญญาไปกราบทูลแก่พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชว่า ข้าแต่พระองค์เจ้า ซึ่งสำเภาพระแก้วเจ้ากับทั้งพระปิฎกธรรมอันพลัดหลงเข้ามาในที่นี้ ถ้าแลเป็นสำเภาของพระองค์เจ้าจริงแท้ ซึ่งพระเจ้าอินทปัตมหานครท่านก็ทรงเห็นแก่ทางพระราชไมตรี ท่านก็ไม่ขัดขวางไว้เลย ท่านก็ใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ มาทูลถวายคืนให้แก่พระองค์เจ้าแล แต่ว่าพระองค์เจ้าเสด็จมาเป็นแต่พระองค์หนึ่งพระองค์เดียว จะมอบหมายแก่พระองค์เจ้าก็ไม่สมควรเลย ขอเชิญพระองค์เจ้าเสด็จไปยัง

พระนครภุกามเสียก่อน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจักขอพระราชทานส่งไปต่อภายหลัง

๏ เมื่อนั้นจึ่งพระเจ้าอุรุธราชาธิราช ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังถ้อยคำอำมาตย์ทั้ง ๒ หากกราบทูลนั้น พระองค์ก็เสด็จหนีมาโดยทางอากาศก็มาถึงพระนครภุกามแล้ว

๏ เมื่อนั้นฝ่ายพระเจ้าอินทปัตมหานคร ครั้นเมื่อพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชเสด็จหนีไปเมืองภุกามแล้ว พระองค์ก็ให้เสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวง ยกเอาพระแก้วมรกตเจ้าให้ประดิษฐานในที่อันสมควรแล้ว พระองค์ก็ให้จัดแจงส่งไปกับทั้งสำเภาพระบีฎกธรรม ให้แก่พระเจ้าอนุรุธราชาธิราชนั้นแล

๏ เมื่อนั้นฝ่ายพระเจ้าอนุรุธราชาธิราช ครั้นพระองค์ได้สำเภาพระบีฎกธรรม ซึ่งพระเจ้าอินทปัตมหากษัตริย์ส่งไปนั้นแล้ว พระองค์ก็ให้คนทั้งปวง ยกเอาพระบีฎกธรรมเจ้าจากสำเภาขึ้นไปไว้ในที่อันสมควรแล้ว พระองค์ก็ไม่เห็นยังพระแก้วเจ้านั้น แล้วพระองค์ก็ทรงเห็นในน้ำพระทัยว่า ซึ่งพระเจ้าอินทปัตมหานครมีความปรารถนาจะใคร่ได้พระแก้วเจ้าไว้ปฏิบัติรักษา พระองค์ก็ไม่มีอาลัยกับพระแก้วเจ้านั้นแล พระองค์ก็ยกย่องพระพุทธศาสนาในเมืองภุกามที่นั้น ให้รุ่งเรืองงามมากนั้นแล

๏ ขณะนั้น จึ่งพระศาสนาของพระบรมพุทธครูเจ้านั้น ก็ล่วงลับดับไปนานได้ ๑๑๗๒ จึ่งพระเจ้าอนุรุธราชาธิราชนั้น พระองค์ให้ตัดเสียซึ่งพระพุทธศักราชอันเก่าซึ่งล่วงไปแล้วนั้น ท่านจึงให้ตั้งเอายังพระ

พุทธศักราชแรกแต่นั้นมา ซึ่งพระปิฎกธรรมทั้ง ๓ พระคัมภีร์ก็ดี พระคัมภีร์สัททาวิเสสทั้งปวงก็ดี ก็ไม่ผิดด้วยอักขระพยัญชนะสักแห่ง พระองค์ก็แผ่ไปในสกลชมพูทวีปทั้งปวงต่อ ๆ มาจนกาลบัดนี้แล

๏ บัดนี้จะกล่าวถึงพระเจ้าอินทปัตมหานครนั้นก่อน ครั้นพระองค์ได้พระแก้วมรกฎแล้ว พระองค์ก็ทรงตรัสแก่เสนาอำมาตย์ ให้บอกแก่ชาวเมืองทั้งปวงทั่วไปในพระนครทั้งปวงแล้ว ก็พร้อมมูลกันมาฉลองบูชาพระแก้วเจ้าด้วยสิ่งทั้งปวงอันควรบูชาเป็นอันมากนักหนา อยู่มาแต่นั้น พระองค์ก็ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าเป็นนิจมิได้ขาดนั้นแล แต่นั้นซึ่งพระพุทธศาสนาของพระบรมพุทธครูเจ้านั้น ก็รุ่งเรืองงามไปทั่วสกลชมพูทวีปทั้งปวง ด้วยอานุภาพแห่งพระแก้วเจ้านั้นแล พระแก้วเจ้าองค์นั้นก็ตั้งอยู่ในเมืองอินทปัตมหานครนั้นสิ้นกาลนานนัก ได้หลายชั่วพระมหากษัตริย์ ซึ่งครองราชสมบัติในเมืองอินทปัตมหานครนั้น ต่อมาถึงพระมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าเสนกราชกษัตริย์ ก็ได้ครองราชสมบัติในเมืองอินทปัตมหานครนั้น ท่านก็ได้ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าต่อไปนั้นแล

๏ ครั้นอยู่มาแต่นั้น ซึ่งพระเจ้าเสนกราชองค์นั้น ท่านก็มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง ครั้นเจริญพระกายใหญ่มาพอเล่นแล้ว จึงเจ้าราชบุตรพระองค์นั้น ก็เอาแมลงวันเขียวมาเลี้ยงไว้ตัวหนึ่ง ใส่ไว้ในผอบคำแล้ว ก็เล่นไปทุกวันนั้นแล

๏ ในกาลนั้นยังมีสัปบุรุษคนหนึ่ง อันเป็นอาจารย์แห่งพระเจ้าเสนกราช จึงอาจารย์คนนั้นก็ได้ลูกชายคนหนึ่ง ซึ่งบุตรอาจารย์คน

นั้นก็เลียงแมลงมุมเสือตัวหนึ่ง จึงกุมารทั้งสองก็ถือเอาซึ่งของเล่นแห่งตนไปเล่นอยู่ด้วยกันทุกวัน ยังมีในวันหนึ่งซึ่งแมลงมุมเสือของกุมารลูกปุโรหิตอาจารย์นั้น ก็กินแมลงวันเขียวของเจ้าราชบุตรองค์นั้นเสีย จึงเจ้าราชบุตรองค์นั้นก็ร้องไห้มากนัก จึงบ่าวชายของเจ้าราชบุตรองค์นั้น ก็เข้าไปในพระราชวังแล้ว ก็กราบบังคมทูลพระเจ้าอินทบัตมหานครนั้นว่า ข้าแต่พระองค์ ซึ่งแมลงมุมเสือของลูกปุโรหิตอาจารย์นั้น ก็มากินแมลงวันเขียวของเจ้าราชบุตรของพระองค์เสียแล้ว แลซึ่งเจ้าราชบุตรก็ร้องไห้อยู่เป็นนักหนา

๏ เมื่อนั้นจึงพระเจ้าอินทบัตมหานคร ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังยังถ้อยคำอันราชบุรุษหากกราบทูลนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงพระกริ้วโกรธเป็นนักหนา แล้วจึงตรัสแก่เพชฌฆาตทั้งปวงว่า ให้ไปจับเอากุมารคนนั้นมาแล้ว พระองค์ให้ผูกไปถ่วงสระเสียนั้นแล แต่นั้นฝ่ายปุโรหิตอาจารย์ผู้เป็นบิดาแห่งกุมารคนนั้น ก็มีความเคียดแค้นเป็นนักหนา จึงกล่าวว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นี้หาชอบธรรมไม่ ควรแต่กูจะหนีไปในประเทศราชที่อื่นเถิด ครั้นปุโรหิตาจารย์คิดเท่านั้นแล้วมินาน ก็พาเอาบุตรภรรยาบ่าวชายหญิงของท่านออกจากเมืองหนีไปในประเทศที่อื่นนั้นแล

๏ แต่นั้นยังมีพระยานาคตัวหนึ่ง อันอยู่ในสระที่นั้น ท่านก็โกรธแก่พระเจ้าอินทบัตมหานครนั้นว่า พระมหากษัตริย์พระองค์นี้หาชอบธรรมไม่ มัดเอาคนหาโทษบมิได้มาจมเสียในสระที่อยู่ของเราให้ตายเสีย พระมหากษัตริย์พระองค์นี้กระทำไม่ชอบธรรม ควรเรา

จะกระทำปาฏิหาริย์ ให้น้ำท่วมเมืองอินทปัตนครที่นี้เถิด ครั้น พระยานาคตรัสเท่านั้นแล้ว ก็ให้น้ำท่วมเมืองอินทปัตมหานครด้วยฤทธา ศักดานุภาพแห่งตนนั้นแล ซึ่งผู้คนอันอยู่ในเมืองอินทปัตมหานครก็ ฉิบหายจมน้ำตายเป็นอันมาก เท่ายังเศษเหลืออยู่แต่พวกคนทั้งปวง อันขึ้นอยู่บนเรือบนสำเภานั้นแล แต่นั้นยังมีมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งท่าน ก็ยกเอาพระแก้วเจ้า กับทั้งพวกคนทั้งปวงที่อยู่รักษาพระแก้วเจ้าขึ้นสู่ สำเภาลำหนึ่งแล้ว ก็ออกหนีไปแต่เมืองอินทปัตมหานครแล้ว ก็ขึ้นไป สู่บ้านแห่งหนึ่ง ฝ่ายหนเหนือนั้นแล

๏ บัดนี้มาจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนาม ว่าพระเจ้าอาทิตยราช พระองค์ก็ได้ครอบครองราชสมบัติในกรุงศรี อยุธยา ครั้นพระองค์ได้ทรงทราบว่าน้ำท่วมเมืองอินทปัตมหานครแล้ว พระองค์ก็ทรงพระวิตกไปเป็นอันมาก กลัวแต่พระแก้วเจ้าจะฉิบหาย เสีย พระองค์ก็เสด็จไปจากกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา พร้อมด้วย จัตุรงคเสนาทะแกล้วทหารเป็นอันมาก ครั้นไปถึงเมืองอินทปัตมหานคร แล้ว พระองค์ก็ให้สืบสวนได้พระแก้วมรกฏเจ้าได้แล้ว ก็กวาดเอาผู้คน ที่สมัครกับพระแก้วเจ้านั้นเป็นอันมาก ก็เสด็จกลับเข้ามายังกรุงเทพมหา นครศรีอยุธยาแล ซึ่งพระเจ้าอาทิตยราชพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ครั้นพระองค์ได้พระแก้วเจ้ามาแล้ว ก็มีน้ำพระทัยเลื่อมใสยินดีในพระ แก้วเจ้าเป็นที่สุด พระองค์จึงทรงตรัสแก่เสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวง ให้จัดแจงแต่งการฉลองบูชาพระแก้วเจ้าเป็นอันมาก ด้วยสิ่งมีต้นว่า แก้วแลเงินคำเป็นประธานแล้ว จึงให้ป่าวร้องแก่ราษฎรทั้งปวงให้ทั่ว

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ไปในทิศทั้ง ๔ ทั้ง ๘ ฝ่ายคนทั้งปวงอันอยู่ในทิศทั้ง ๔ ทั้ง ๘ นั้นก็นำมายังสิ่งของแก้วแหวนแลเงินคำ แลธูปเทียนแลดอกไม้อันมีกลิ่นสุคนธรสต่าง ๆ มาพร้อมกันแล้ว ก็ฉลองบูชาพระแก้วเจ้านั้นสิ้นกาลอันนานได้เดือนหนึ่งแล้ว แล้วก็เชิญแห่เอาพระแก้วเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้ในพระศรีรัตนศาสดาราม อันประดับประดาด้วยแก้วแลเงินคำเป็นอันงามบริสุทธิ์เป็นนักหนาแล้ว จึ่งพระเจ้าอาทิตยราชมหากษัตริย์ พระองค์ก็ทรงพระปิติโสมนัสในน้ำพระทัยหาที่สุดมิได้ พระองค์ก็ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้านั้นเป็นนิจมิได้ขาด ซึ่งว่าคนทั้งปวงอันอยู่ในพระมหานครก็ดี อันอยู่นอกพระนครทั้ง ๔ ทิศ ๘ ทิศก็ดี ก็เข้ามาถวายนมัสการบูชาพระแก้วเจ้าทุกวันมิได้ขาดนั้นแล ด้วยเดชะอานุภาพพระแก้วเจ้านั้น ซึ่งพระพุทธศาสนาของพระบรมพุทธครูเจ้า ก็รุ่งเรืองงามมากนักในกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยา หาที่จะประมาณมิได้ ซึ่งพระแก้วเจ้านั้น ก็ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยาสิ้นกาลอันนานมานักหนา สืบมาได้หลายชั้นพระมหากษัตริย์เจ้าแล้ว อยู่มาข้างหน้าแต่นั้นจึงเจ้าพระยายากำแพงเพชร ก็ลงมาทูลขอพระแก้วเจ้าขึ้นไปไว้ในเมืองกำแพงเพ็ชร ท่านก็ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าต่อไปมินานเท่าใดท่านก็ได้ราชบุตรคนหนึ่ง ครั้นราชบุตรคนนั้นเจริญใหญ่ขึ้นแล้ว ท่านก็ตั้งขึ้นให้ไปเป็นเจ้าเมืองละโว้ ครั้นราชบุตรคนนั้นได้เป็นเจ้าเมืองละโว้แล้ว ก็ระลึกนึกถึงพระแก้วเจ้าเป็นที่สุด ด้วยท่านมีน้ำใจอยากได้พระแก้วเจ้าเมื่อไว้ปฏิบัติรักษาบูชา ท่านจึงมาสู่เมืองกำแพงเพชรแล้ว จึงขึ้นกราบทูลพระมารดาว่า ข้าแต่พระราชมารดา

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เป็นเจ้า ข้านี้จะใคร่ได้พระแก้วเจ้าเมื่อไว้ปฏิบัติรักษาบูชาในเมืองละโว้ ขอพระราชมารดาเจ้าจงกราบทูลพระราชบิดา ขอเอาพระแก้วเจ้าให้แก่ข้าบ้างเถิด เจ้าเมืองละโว้อันเป็นราชบุตรมีความอ้อนวอนแก่พระราชมารดาเป็นหลายพักหลายหนอยู่

๏ ฝ่ายพระราชมารดา ครั้นได้ยินยังถ้อยคำลูกของตนอ้อนวอนอยู่ดังนั้น ก็มิอาจที่จะขัดขืนได้ ท่านจึงขึ้นไปกราบทูลเจ้าเมืองกำแพงเพชรอันเป็นพระราชสามีว่า ข้าแต่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเกศา ซึ่งเจ้าเมืองละโว้อันเป็นพระราชโอรสของพระองค์นั้น มีความปรารถนาให้ข้าพระพุทธเจ้ามากราบทูล ขอพระราชทานเอาพระแก้วเจ้าขึ้นปฏิบัติรักษาในเมืองละโว้ ขอพระองค์ได้โปรดให้แด่ว ซึ่งความปรารถนาเถิด

๏ เมื่อนั้นฝ่ายเจ้าเมืองกำแพงเพชรผู้เป็นพระราชสามี ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังถ้อยคำพระอัครมเหสีกราบทูลนั้นแล้ว พระองค์ก็ทรงพระราชเมตตาในพระราชโอรสเป็นนักหนา พระองค์จึงทรงตรัสว่า ดูกรเจ้ามเหสี ถ้าแลเจ้าราชบุตรมีความปรารถนาอย่างนั้นเราก็จะให้โดยความมักนั้นทุกประการแล แต่ว่าพระแก้วเจ้านี้อยู่ในอารามที่นั้น ก็มีอยู่มากนักเป็นหลายองค์อยู่ ถ้าเจ้าราชโอรสรู้จักพระแก้วเจ้าเป็นแน่แท้ก็ให้เอาขึ้นไปเถิด เมื่อพระองค์ได้ทรงตรัสเท่านั้นแล้ว

๏ ฝ่ายพระอัครมเหสี ก็กราบถวายบังคมลาลงมาแล้วก็บอกเล่าแก่พระราชบุตรแห่งตนให้แจ้งแล้ว ก็ให้หามายังนายประตูปราสาทที่อยู่รักษาพระแก้วเจ้านั้นแล้ว จึงกล่าวว่าดูกรเจ้านายประตู บัดนี้

ซึ่งเจ้าเมืองละโว้อันเป็นพระราชโอรสของข้านี้ ท่านมีความปรารถนาจะใคร่ได้พระแก้วเจ้าขึ้นไปไว้ปฏิบัติรักษาในเมืองละโว้ ข้าก็ได้กราบทูลก็ทรงพระกรุณาแล้ว แลแต่ว่าข้านี้ยังไม่รู้ว่าพระแก้วเจ้าองค์ใด จะเป็นพระแก้วมรกฏเจ้าแน่แท้นั้น ข้าทั้งสองแม่ลูกก็ยังหารู้ไม่ เจ้าจงแก้ไขบอกด้วยกลอุบายแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเถิด

๏ เมื่อนั้นจึงนายประตูรักษาพระแก้วเจ้า ก็รับพระประสาทแล้วก็กราบทูลว่าข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าจะเอาดอกไม้แดงทอดไว้ที่ฝ่าพระหัตถ์พระแก้วมรกฏเจ้าแล้ว พระแม่เจ้าจงรู้ในสำคัญนั้นเถิด

๏ ฝ่ายพระอัครมเหสี แลพระราชโอรส พระองค์ได้ทรงฟังนายประตูกราบทูลบอกอาการนั้นแล้ว ก็มีความยินดีเป็นที่สุด จึงพระราชทานทองคำสองตำลึงให้แก่นายประตูแล้ว จึงนายประตูก็กราบถวายบังคมลาลงมาแล้ว ครั้นเวลากลางคืนนายประตูก็เอาดอกไม้แดงเข้าไปวางไว้ในฝ่าพระหัตถ์พระแก้วมรกฏเจ้านั้นแล้ว

๏ ฝ่ายพระอัครมเหสี แลพระราชโอรส ก็พากันเข้าไปในปราสาทพระแก้วเจ้า ก็เห็นสำคัญอันนายประตูหากทำไว้นั้นแล้ว เจ้าพระราชบุตรก็ให้บ่าวชายของท่านยกเอาพระแก้วเจ้าได้แล้ว ก็พาหนีไปยังเมืองละโว้แล้ว ท่านก็ได้ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าอยู่นานได้ปีปลายเก้าเดือนแล ท่านก็เอากลับลงมาส่งให้แก่เจ้าเมืองกำแพงเพชร อันเป็นพระราชบิดาของท่านนั้นแล

๏ แต่นั้นมาข้างหน้ายังมีพระยาองค์หนึ่ง มีนามปรากฏชื่อว่าพระยาพรหมทัต ท่านครองราชสมบัติในเมืองเชียงราย ซึ่งพระยาพรหมทัต

องค์นั้น ท่านก็ได้เป็นมิตรเป็นไมตรีกับพระเจ้ากำแพงเพชรมาแต่ก่อน ครั้นได้ทราบ ว่าเจ้าเมือง กำแพงเพชร ได้พระแก้วมรกฏมา ปฏิบัติรักษา ดังนั้น ท่านก็ มีความ ปรารถนา อยากได้พระแก้ว มรกฏเจ้า ขึ้นมาปฏิบัติ รักษาในเมืองเชียงราย ท่านจึงพาเอาเสนาอำมาตย์ไพร่พลทั้งปวง ลง มาสู่เมืองกำแพงเพชรแล้ว ก็ขอเอายังพระแก้วเจ้ากับเจ้าเมืองกำแพง เพชรอันเป็นพระสหายได้แล้ว ท่านก็แห่เอาพระแก้วมรกฏเจ้าขึ้นไปไว้ ณ เมืองเชียงราย ท่านก็ปฏิบัติรักษาบูชาเป็นนิจทุกวันมิได้ขาด แม้คน ทั้งปวงก็เข้ามานมัสการบูชาเสมออยู่ทุกวันมิได้ขาดนั้นแล ครั้นอยู่มา แต่นั้นไปข้างหน้า ซึ่งเจ้าเมืองเชียงใหม่อันเป็นอาเจ้าเมืองเชียงรายนั้น ก็เกิดอริวิวาทกัน จึงเจ้าเมืองเชียงใหม่ผู้เป็นอา ก็ลอบล้อมเอา ไพร่พลโยธาทะแกล้วทหารเป็นอันมาก ท่านก็ยกขึ้นไปรบพุ่งกับเมือง เชียงราย ๆ ก็แตกกระจัดกระจายไปแล้ว ท่านก็ให้คนทั้งปวงเชิญเอา พระแก้วเจ้าแล้ว ก็กวาดเอาครอบครัวผู้คนหนีลงมาไว้ ณ เมืองเชียง ใหม่แล้ว ท่านก็สร้างปราสาทหลังหนึ่งในวังของท่านนั้นแล้ว ท่าน ก็ให้ประดับประดาไปด้วยแก้วแลเงินคำเป็นอันมากบริสุทธิ์แล้ว ก็เชิญ พระแก้วเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้ในปราสาทนั้นแล้ว ท่านก็ให้บอกกล่าว ป่าวร้องแก่ราษฎรทั้งปวงทั้งขอบแขวงทุกตำบล จึงคนทั้งปวงก็นำมา ยังเครื่องสักการะบูชา เข้ามาพร้อมมูลกันเป็นอันมากแล้ว ก็ฉลอง บูชาพระแก้วเจ้านั้นได้ ๗ วัน ๗ คืนนั้นแล

๑ ในครั้งนั้นพระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ในครั้งนั้นก็รุ่งเรือง งามเป็นที่สุด ด้วยเดชานุภาพพระแก้วเจ้านั้น ซึ่งเจ้าเมืองเชียงใหม่

พระองค์นั้นท่านก็ได้ปฏิบัติรักษาพระแก้วเจ้าอยู่นานต่อแดนอายุของท่าน ครั้นสิ้นอายุแล้วท่านก็ได้ถึงแก่กรรมไปนั้นแล แต่นั้นมาราชตระกูลลูกหลานทั้งปวง ก็ได้ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่สืบต่อกันไป ก็เป็นช้านานหลายชั้นแล้ว แรกตั้งแต่องค์สมเด็จพระบรมโลกนารถศาสดาจารย์ แต่พระองค์เสด็จดับขันธ์เข้าสู่อมตมหานครนฤพานไปแล้วนั้นต่อมาถึงพระมหานาคเสนสร้างพระแก้วมรกตเจ้าต่อ ๆ มา จนถึงพระแก้วมรกตเจ้าไปอยู่เมืองเชียงใหม่นั้น ซึ่งพระพุทธศักราชล่วงไปได้ ๒๐๐๐ ครบจุลศักราชได้ ๘๑๘ พรรษา ซึ่งพระแก้วมรกตเจ้าก็อยู่ในเมืองเชียงใหม่ที่นั้นแล

๑ ครั้นอยู่ไปข้างหน้าแต่นั้นยังมีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง เป็นบุตรของพระเจ้าวิชุนราชมหากษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุดมรัตนชวาละวัติมหานครนั้นแล้ว ซึ่งเจ้าราชกุมารพระองค์นั้นทรงพระนามว่าเจ้าโพธิสารราชกุมารแล ครั้นพระองค์เจริญพระวัยใหม่มาได้สิบห้าปีแล้ว จึงพระเจ้าวิชุนราชมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาของเธอนั้น ท่านก็ได้ถึงพิราลัยไปนั้นแล จึงเจ้าโพธิสารราชกุมารท่านก็ได้ครองราชสมบัติ ในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุดมรัตนชวาละวัติมหานคร แทนพระราชบิดาของพระองค์นั้นแล อยู่ไปข้างหน้าแต่นั้นจึงพระแซกคำเจ้าเสด็จมาโดยอากาศ ก็มาตั้งอยู่ในเมืองชวาละวัติมหานครที่นั้นแล แต่นั้นพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์ ก็ให้คนทั้งปวงทำการฉลองบูชาพระแซกคำเจ้ามากนักแล้ว ก็ให้ปฏิบัติ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

รักษาบูชาเป็นนิตย์มิได้ขาดนั้นแล ซึ่งพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์พระองค์นั้น ท่านมีบุญสมภารก็มาก มีเดชานุภาพก็มากนัก

๏ แต่นั้นยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งท่านครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่ ท่านได้ยินข่าวสารว่าพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์พระองค์นั้น มีบุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์มหิทธิศักดานุภาพมากนัก ดังนั้น ท่านก็มีความยินดีซึ่งบุญพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์เป็นนักหนา ท่านจึงให้อำมาตย์นำเอาพระราชธิดาองค์หนึ่งอันเป็นบุตรของท่านนั้น ชื่อว่านางยอดคำราชกัญญา มาถวายพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์พระองค์นั้นแล

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ จึงพระเจ้าโพธิสารมหากษัตริย์พระองค์นั้น ท่านก็ได้ตั้งไว้ยังนางยอดคำราชกัญญาองค์นั้น ให้เป็นอัครมเหสีแล้ว จึงแปลงพระนามว่านางหอสูงนั้นแล อยู่ไปข้างหน้าแต่นั้นจึงนางหอสูงราชเทวีองค์นั้น ก็ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าเจ้าไชยเสษฐาราชกุมารนั้นแล ครั้นอยู่ไปข้างหน้าแต่นั้น ยังมีห้ามคนหนึ่งก็ประสูติพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าเจ้ากถนาวะราชกุมารนั้นแล ครั้นอยู่ไปข้างหน้าแต่นั้นอีกจึงพระอัครมเหสีองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่านางหอขอกก็ประสูติพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าเจ้าสีวตะวงษาราชกุมารนั้นแล ซึ่งพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์พระองค์นั้น แรกแต่ท่านได้ครองราชสมบัติ ในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัติมหานครมานั้น ท่านก็ได้ยังพระราชโอรสสามองค์นั้นแล

๏ บัดนี้มาจะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในเมืองเชียงใหม่ ครั้นท่านได้ให้นางยอดคำอันเป็นราชธิดาของท่านนั้น มาเป็นพระอัครมเหสีแห่งพระเจ้าโพธิสารราชมหากษัตริย์ ในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตม รัตนชวาละวัตีมหานครแล้ว อยู่ไปมินานเท่าใดเลยท่านก็ได้ถึงแก่กรรมไปนั้นแล จึงเมืองเชียงใหม่หาตระกูลวงศ์เจ้านายที่จะสืบแทนบ้านเมืองต่อไปนั้นมิได้

๏ ฝ่ายเสนาอำมาตย์ราชบัณฑิตย์ทั้งปวง ก็มาปรึกษาพร้อมมูลกันในสีหิงคมหาอาราม พร้อมกับมหาสังฆราชเจ้ากูเจ้าวัดที่นั้นแล้ว จึงแต่งให้อำมาตย์ทั้งหลายนำเอาซึ่งเครื่องราชบรรณาการ ให้เป็นราชทูตเข้าไปสู่เมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัตีมหานครแล้วก็ขอเอาเจ้าไชยเสษฐาราชกุมาร ให้ไปเมื่อครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่นั้นแล

๏ ฝ่ายพระเจ้าโพธิสารราช มหากษัตริย์ พระองค์เป็นเจ้าพระมหานครศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัตีมหานคร ก็มิอาจที่จะขัดขืนได้ด้วยเห็นแก่ราชไมตรี ท่านจึงให้เสนาอำมาตย์ทั้งปวง จัดแจงแต่งยังจตุรงค์เสนาทั้งสี่พร้อมแล้ว ท่านก็พาเอาเจ้าไชยเสษฐาราชกุมารอันเจริญอายุได้สิบสองปีนั้น ขึ้นไปครอบครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่แล้ว จึงทรงพระนามว่าพระไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์นั้นแล จึงพระเจ้าโพธิสารราช มหากษัตริย์ ครั้นพระองค์ได้พาเอาเจ้าไชยเสษฐาธิราชกุมาร อันเป็นราชโอรสของพระองค์ ขึ้นไปตั้งแต่งให้ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่แล้ว พระองค์ก็พาเอาเสนา

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

อำมาตย์ราชจตุรงค์ทั้งปวง ก็เสด็จกลับคืนมาหาเมือง ศรีสัตนาคนหุต อุตมรัตนชวาละวัด มหานครของพระองค์นั้นแล ครั้นอยู่มา แต่นั้นไป นานได้ ๓ ปี พระองค์ มีอายุแต่ชาติมาได้ ๔๒ ปี พระองค์ก็ ถึงแก่พิราลัยไปตามบุญกรรมของท่านนั้นแล แต่นั้นเสนาอำมาตย์ราชบัณฑิตย์แลไพร่พล เมืองทั้งปวง ก็ปรึกษา พร้อมมูลกันยกเอาเจ้า กิณนาวะราชกุมาร ขึ้นครองราชสมบัติเป็นเจ้ากษัตริย์ ในเมืองศรีสัตนาคนหุต อุตมรัตนชวาละวัดมหานครนั้นแล้ว จึงปรึกษาพร้อมมูลกัน ก็ยกเอาเจ้าศรีวรวงษาราชกุมาร ให้ไปเป็นเจ้าเมืองเวียงจันทนบุรีราชธานีแล้ว จึงแต่งทูตนำราชสาส์น ไปบอกข่าวแก่พระเจ้า ไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์ ในเมืองเชียงใหม่ว่า พระเจ้า โพธิสารอันเป็นพระราชบิดาของพระองค์นั้นก็ได้ถึงพิราลัยไปแล้วแล

๏ เมื่อนั้น จึงพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์ ครั้นพระองค์ได้ทรงฟังข่าวสารนั้นแล้ว ก็มิอาจที่จะ ตั้งอยู่ได้ ด้วยน้ำ พระทัยของท่านก็รำลึกนึกถึงยังพระราชบิดาแลบ้านเมืองของท่านนั้น พระองค์จึงพิจารณาในน้ำพระทัยว่า ควรแก่กู ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ ได้ ไปดูบ้านเมืองของกูก่อน จะได้ทำบุญ ให้ทานพร้อมกับด้วยญาติ พี่น้อง ทั้งปวง ถวายพระราชกุศลไปแก่พระราชบิดาของกูจึงควรแล ครั้นพระองค์ทรงคิดในน้ำพระทัยดังนี้แล้ว พระองค์ จึงทรงพระวิตกต่อไปว่า เมื่อกู ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ ไปถึงเมืองชวาละวัดมหานคร ของกูแล้ว ที่จะได้กลับ คืนมาหาเมืองเชียงใหม่ นั้นจะช้า เร็วประมาณ สักเท่า ใดกู ก็หาทราบไม่เลย ควรแต่กู ผู้เป็นพระ มหากษัตริย์เชิญเอาพระแก้วเจ้า ไป

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ด้วยควร ครั้นพระองค์ทรงพระวิตกดั่งนี้แล้ว พระองค์ก็จัดแจงยังเสนาอำมาตย์ราชจตุรงค์พร้อมเสร็จแล้ว พระองค์ก็ให้ไปอาราธนาเชิญเอาพระแก้วเจ้ามาแล้ว พระองค์ก็เสด็จมายังเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัตีมหานคร พร้อมกับด้วยเสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวงนั้นแล ครั้นพระองค์ถึงมาถึงเมืองชวาละวัตีมหานครแล้ว พระองค์ก็ให้เชิญเอาพระแก้วมรกตเจ้าขึ้นประดิษฐานไว้ในปราสาท ที่พระแซกคำเจ้าอยู่นั้น พระองค์ก็ให้เสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวงจัดแจงสิ่งของซึ่งจะทำบุญให้ทานเป็นอันมากแล้ว พระองค์ก็พร้อมด้วยเจ้านายขัตติยราชวงศา เสนาอำมาตย์ไพร่บ้านพลเมืองทั้งปวง ก็พากันฉลองบูชาคุณพระแก้วมรกตเจ้าแล้ว ก็ทำบุญให้ทานเป็นอันมากนานได้ ๗ วัน ๗ คืน ครั้นเสร็จราชการทำบุญให้ทานแล้ว พระองค์ก็ปฏิบัติรักษาบูชาพระแก้วเจ้าอยู่เป็นนิตย์ทุกวันมิได้ขาดนั้นแล ซึ่งพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์นั้น ท่านก็อยู่ในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัตีมหานครนานได้ ๓ ปีนั้นแล

๑ บัดนี้มาจะกล่าวถึงเสนาอำมาตย์ราชมนตรีทั้งปวง อันอยู่ในเมืองเชียงใหม่ที่นั้นก่อนแล ครั้นเมื่อพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์หนีมาอยู่เมืองชวาละวัตีมหานครแล้วนั้น ครั้นอยู่มานานได้ ๓ ปี เขาจึงพิจารณากันว่า บ้านเมืองเรานี้ไม่มีพระมหากษัตริย์ครอบครองราชสมบัตินั้น กลัวจะมีความพิบัติฉิบหายเสีย เขาพิจารณากันดั่งนี้แล้ว เขาจึงพร้อมมูลสืบหา ขัตติยราชวงศาอันเป็นเนื้องแนวเชื้อสายกษัตริย์มาแต่ก่อนนั้น เขาจึงเห็นยังพระสงฆ์องค์หนึ่งมี

นามปรากฏชื่อว่าพระเมกุฏิอันเป็นราชวงษามาแต่ก่อน เขาจึ่งได้ไปขออาราธนาให้ลาพรตเสีย แล้วจึ่งพร้อมมูลกันทำพิธีขัติยราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ให้ครอบครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่นั้นแล

๏ บัดนี้ จะกล่าว ถึงพระ เจ้าไชย เสษฐาธิราช มหา กษัตริย์ ซึ่งพระองค์เสด็จอยู่ในเมืองชวาลวัตมหานคร ครั้นพระองค์ได้ทรงทราบยังข่าวสาร อาการ พระเมกุฏิได้ขึ้น ครองราช สมบัติในเมือง เชียงใหม่แล้ว พระองค์ก็ทรงกริ้วโกรธ นัก จึ่งให้เสนาบดี กะเกณฑ์ไพร่ พลโยธาทแกล้วทหารทั้งปวงแล้ว พระองค์ก็เสด็จยกขึ้นไปตีเอาเมืองเชียงแสนได้แล้ว พระองค์ก็รวบรวมไพร่พลโยธาทั้งปวง จะยกขึ้นไปตีเอาเมืองเชียงใหม่นั้นแล

๏ เมื่อนั้นฝ่ายพระเมกุฏิ อันเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่นั้น ครั้นเธอได้ยินข่าวสารว่า พระเจ้าไชยเสษฐาธิราชนั้นยกขึ้นมาตีเอาเมืองเชียงแสนได้แล้ว เธอก็มีความเข็ดขามเกรงกลัวแต่พระราชเดชานุภาพพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชนั้นเป็นนักหนา ท่านจึ่งยกเอาเมืองเชียงใหม่ไปถวายแก่เจ้าเมืองอังวะแล้ว เจ้าเมืองอังวะก็ให้เกณฑ์กองทัพยกเข้ามาหนุนเมืองเชียงใหม่เป็นอันมากนัก

๏ เมื่อนั้นฝ่ายพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชเจ้ามหากษัตริย์ พระองค์ก็พาไพร่พลโยธาอาสาทแกล้วทหารทั้งปวง ยกเข้าไปถึงปลายแดนเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึ่งทรงทราบว่าพระเมกุฏิยกเอาเมืองเชียงใหม่ไปถวายพวกพม่า ๆ จึ่งยกกองทัพขึ้นมาอุดหนุนเมืองเชียงใหม่ เป็นอันมากนัก พระองค์จึ่งทรงดำริการว่า ครั้นกูจะยกกองทัพเข้าไปตี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เมืองเชียงใหม่ การศึกสงครามครั้งนี้จะยืดยาวเป็นมหาสงครามอันใหญ่ ถ้าไพร่ลาวตายก็เสียข้าพระราชบิดาของกู ถ้าไพร่เมืองเชียงใหม่ตายก็จะเสียข้าพระราชมารดาของกูก็จะฉิบหายทั้งสองฝ่าย ครั้นพระองค์ทรงดำริการดังนี้แล้ว พระองค์จึงให้ถอยทัพกลับมาตั้งอยู่ในเมืองเชียงแสนนานได้ ๙ ปีแล้ว พระองค์จึงเลิกทัพกลับลงมาเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัติมหานครของพระองค์ แล้วพระองค์จึงพิจารณาดูน้ำพระทัยของพระองค์ว่า ซึ่งเมืองชวาละวัติมหานครนี้ก็เป็นที่คับแคบนัก มีภูเขาใหญ่น้อยก็มากนัก ไม่สมควรที่ผู้เป็นพระมหากษัตริย์จะอยู่ครองราชสมบัตินี้เลย ควรแต่ผู้เป็นพระมหากษัตริย์ จะไปสร้างแปลงอยู่ในที่อันกว้างขวางนั้นจึงควรแล ครั้นพระองค์ทรงพิจารณาดังนี้แล้ว พระองค์ก็จัดแจงตั้งแต่งเจ้านายเสนาบดีไว้ในเมืองศรีสัตนาคนหุตอุตมรัตนชวาละวัติมหานครไว้เรียบร้อยเป็นอันดีแล้ว พระองค์ก็พาเอาเสนาบดีไพร่พลทั้งปวงขึ้นไปเอาพระแก้วเจ้าแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปเวียงจันทบุรีแล้ว พระองค์ก็ให้จัดแจงสร้างแปลงบ้านเมืองให้ดีงามแล้ว พระองค์ก็อยู่ครองราชสมบัติในเมืองเวียงจันทบุรีแล้ว ท่านก็ให้สร้างปราสาทหลังหนึ่งในวังของท่านนั้นแล้ว ก็ให้ประดับประดาปราสาทหลังนั้นด้วยแก้วแลเงินคำเป็นอันงามบริสุทธิ์แล้ว ท่านก็ให้เชิญเอาพระแก้วเจ้าแลพระแซกคำเจ้า ขึ้นประดิษฐานไว้ในปราสาทหลังนั้นแล้ว พระองค์ก็ให้จัดแจงยังเครื่องสมณะบริกขารทั้งปวง มีบาตรคำฉัตรคำร่มคำพานคำ แลเครื่องสำหรับบูชาด้วยแก้วแลเงินคำอันรุ่งเรืองงามมากนักแล้ว ก็ถวายบูชาไว้ยัง

พระแก้วเจ้าพระแซกคำเจ้านั้น แต่ซึ่งพระเจ้าไชยเสษฐาธิราชมหากษัตริย์ พระองค์ก็ให้สร้างพระเจดีย์ลูกหนึ่งไว้ฝ่ายตวันออก ถัดเจดีย์พระเจ้าศรีธรรมาโศกราชสร้างไว้นั้นแล้ว พระองค์จึงให้กระทำพระเจดีย์น้อย ๓๐ ลูกให้แวดวงเป็นบริวารทั่วทุกก้ำทุกพาย แล้วพระองค์จึงปลง พระ นาม พระ มหา เจดีย์ เจ้า ว่าพระโลกจุฬามณีศรี เชียง ใหม่ แล้วพระองค์จึงให้จัดแจงข้าหญิงร้อยหนึ่ง ข้าชายร้อยหนึ่ง ให้เป็นข้ารักษาพระแก้วเจ้าแลพระแซกคำเจ้าแล้ว พระองค์ก็ให้ทำการสมโภชบูชาพระแก้วเจ้า แลพระแซกคำเจ้า แลทำบุญให้ทานนานได้เดือนหนึ่งจึงเสร็จการ ด้วยเดชะการทำบุญนั้นแล้วพระองค์ก็อยู่ครอบครองราชสมบัติเมืองเวียงจันทบุรีราชธานี ด้วยอันเป็นบรมสุขเกษมต่อแดนอายุของพระองค์นั้นแล ครั้นสิ้นอายุแล้ว พระองค์ก็ถึงพิราลัยไปตามบุญกรรมของท่านนั้นแล

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดดำรงราชานุภาพ
๑๑๓
กรมศิลปากร

คำนำพระราชพงศาวดาร
ฉบับหลวงประเสริฐ

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ เดิมพระปริยัติธรรมธาดา (แพ เปรียญ) แต่ยังเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ไปพบต้นฉบับที่บ้านราษฎรแห่ง ๑ จึ่งขอมาให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ กรรมการหอพระสมุดเห็นเป็นหนังสือพระราชพงศาวดารแปลกจากฉบับอื่นๆ ที่มีแล้ว จึงให้เรียกชื่อว่า "พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ" ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้พบ แลพามาให้หอพระสมุด

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานแพนกว่าเป็นหนังสือฉบับหลวง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีรับสั่งให้แต่งขึ้น เมื่อวัน ๕ ๑๒ ๕ ค่ำ ปีวอกโทศก จุลศักราช ๑๐๔๒ กล่าวเนื้อความตั้งต้นแต่สร้างพระพุทธรูปพระเจ้าพนัญเชิง เมื่อจุลศักราช ๖๘๖ จะจบเพียงไหนทราบไม่ได้ ด้วยต้นฉบับที่หอพระสมุดได้มาได้แต่เล่ม ๑ เล่มเดียว ความค้างอยู่เพียงปีมะโรงฉศก จุลศักราช๙๖๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เมื่อเตรียมทัพจะเสด็จไปตีเมืองอังวะ คะเนดูเห็นจะมีเล่ม ๒ อีกเล่มเดียว ความจะมาจบเพียงแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองเป็นอย่างมาก

สมุดต้นฉบับที่ได้มา เป็นสมุดดำเขียนด้วยตัวรง ฝีมือเขียนครั้งกรุงเก่า มีรอยถูกฝนชื้น ตัวหนังสือลบเลือนอยู่หลายแห่ง

แต่โดยมากมีรอยพอเห็นตรงลบเลือนได้ กรรมการหอพระสมุดได้ให้พิมพ์พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ใน ร.ศ. ๑๒๖ ปีที่ได้มานั้นเป็นครั้งแรก ครั้นปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๔๕๖ นี้ หอพระสมุดได้หนังสือพระราชทานพงศาวดารความเดียวกับหลวงประเสริฐมาอีกฉบับหนึ่ง ๒ เล่มสมุดไทย เป็นฉบับหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรีเขียนเมื่อปีมะเมียฉศก พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นเหตุให้ยินดี คาดว่าจะได้เรื่องราวพระราชพงศาวดารฉบับนี้จนจบ แต่ครั้นเอาหนังสือ ๒ ฉบับสอบกันเข้า ได้ความปรากฏว่า ฉบับหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นฉบับลอกจากเล่มของหลวงประเสริฐอักษรนิตินั้นเอง เพราะที่สุดไปค้างเขินอยู่ตรงคำต่อคำ เหมือนกับฉบับหลวงประเสริฐ เป็นอันได้ความว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐนี้มีเพียงเท่าที่ได้มาตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรีแล้ว จึงสิ้นหวังที่จะหาเรื่องต่อได้อีกต่อไป แต่ที่ได้ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีมามีประโยชน์อยู่อย่าง ๑ ที่ได้ความซึ่งลบเลือนในฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติบริบูรณ์

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ แม้ความที่กล่าวเป็นอย่างย่อ ๆ มีเนื้อเรื่องที่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับอื่นออกไปอีกมาก แต่ที่สำคัญนั้น ศักราชในฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติแม่นยำ กระบวนศักราชเชื่อได้แน่ว่าพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ จึงเป็นหลักแก่การสอบหนังสือพงศาวดารได้เรื่องหนึ่ง

ด.ร.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า

ฉะบับหลวงประเสริฐ

๏ ศุภมัสดุ ๑๐๔๒ ศกวอกนักษัตร (พ.ศ. ๒๒๒๓) ณ วัน ๔ ฯ๑๒ ๕ ค่ำ ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหรเขียนไว้แต่ก่อน แลกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคุงเท่าบัดนี้

๏ จุลศักราช ๖๘๖ ชวดศก (พ.ศ. ๑๘๖๗) แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าพแนงเชิง

๏ ศักราช ๗๑๒ ขาลศก (พ.ศ. ๑๘๙๓) วัน ๖ ฯ๖ ๕ ค่ำเพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๙ บาท แรกสถาปนากรุงพระนครศรีอยุทธยา

๏ ศักราช ๗๓๑ ระกาศก (พ.ศ. ๑๙๑๒) แรกสร้างวัดพระราม ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเสด็จนฤพาน จึงพระราชกุมารท่านสมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสวยราชสมบัติ ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ จอศก (พ.ศ. ๑๙๑๓) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จมาแต่เมืองสุพรรณบุรีขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุทธยา แลท่านจึงให้สมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสด็จไปเสวยราชสมบัติเมืองลพบุรี.

๏ ศักราช ๗๓๓ กุญศก (พ.ศ. ๑๙๑๔) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองเหนือ แลได้เมืองเหนือทั้งปวง

๏ ศักราช ๗๓๔ ชวดศก (พ.ศ. ๑๙๑๕) เสด็จไปเอาเมืองนครพังค่า แลเมืองแสงเชราได้เมือง

๏ ศักราช ๗๓๕ ฉลูศก (พ.ศ. ๑๙๑๖) เสด็จไปเมืองชากังราว แลพระยาใสแก้ว แลพระยาคำแหงเจ้าเมืองชากังราวออกต่อรบท่าน ๆ ได้ฆ่าพระยาใสแก้วตาย แลพระยาคำแหงแลพลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้ แลทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา

๏ ศักราช ๗๓๖ ขาลศก (พ.ศ. ๑๙๑๗) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า แลพระมหาเถรธรรมากัลญาณ แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรพทิศหน้าพระบันชั้นสิงหสูงเส้น ๓ วา

๏ ศักราช ๗๓๗ เถาะศก (พ.ศ. ๑๙๑๘) เสด็จไปเอาเมืองพิศณุโลก แลได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมืองแลครัวอพยพมาครั้งนั้นมาก

๏ ศักราช ๗๓๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๑๙) เสด็จไปเอาเมืองชากังราวเล่า ครั้งนั้นพระยาคำแหงแลท้าวผ่าคอง คิดด้วยกันว่าจะยอทัพหลวง แลจะทำมิได้แลท้าวผ่าคองเลิกทัพหนี แลจึงเสด็จยกทัพหลวงตาม แลท้าวผ่าคองนั้นแตก แลจับได้ตัวท้าวพระยาแลเสนาขุนหมื่นครั้งนั้นมาก แลทัพหลวงเสด็จกลับคืน

๏ ศักราช ๗๔๐ มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๒๑) เสด็จไปเอาเมืองชากังราวเล่า ครั้งนั้นมหาธรรมราชาออกรบทัพหลวงเป็นสามารถ แลเห็นว่าจะต่อด้วยทัพหลวงมิได้ จึงมหาธรรมราชาออกถวายบังคม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๗๔๘ ขาลศก (พ.ศ. ๑๙๒๙) เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ แลให้เข้าปล้นเมืองนครลำภางมิได้ จึ่งแต่งหนังสือให้เข้าไปแก่หมื่นนครเจ้าเมืองนครลำภาง ๆ นั้นจึ่งออกมาถวายบังคม แลทัพหลวงเสด็จกลับคืน

๏ ศักราชได้ ๗๕๐ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๓๑) เสด็จไปเอาเมืองชากังราวเล่า ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าทรงประชวรหนัก แลเสด็จกลับคืน ครั้นเถิงกลางทางสมเด็จพระบรมราชาเจ้านฤพาน แลจึ่งเจ้าทองลันพระราชกุมารท่าน ได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยาได้ ๗ วัน จึ่งสมเด็จพระราเมศวรยกพลมาแต่เมืองลพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา แลท่านจึ่งให้พิฆาตเจ้าทองลันเสีย

๏ ศักราช ๗๕๗ กุญศก (พ.ศ. ๑๙๓๘) สมเด็จพระราเมศวรเจ้านฤพาน จึ่งพระราชกุมารท่านเจ้าพญาราม เสวยราชสมบัติ

๏ ศักราช ๗๗๑ ฉลูศก (พ.ศ. ๑๙๕๒) สมเด็จพระยารามเจ้ามีความพิโรธแก่เจ้าเสนาบดี แลท่านให้กุมเจ้าเสนาบดี ๆ หนีรอด แลข้ามไปอยู่ฟากปท่าคูจามนั้น แลเจ้าเสนาบดีจึ่งให้ไปเชิญสมเด็จพระอินทราชาเจ้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี ว่าจะยกเข้ามาเอาพระนครศรีอยุธยาถวาย ครั้นแลสมเด็จพระอินทราชาเจ้าเสด็จมาเถิงได้ จึ่งเจ้าเสนาบดียกพลเข้าไปปล้นเอาพระนครศรีอยุธยาได้ จึ่งเชิญสมเด็จพระอินทราชาเจ้าขึ้นเสวยราชสมบัติ แลท่านจึ่งให้สมเด็จพญารามไปกินเมืองปท่าคูจาม

๏ ศักราช ๗๘๑ กุญศก (พ.ศ. ๑๙๖๒) มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้านฤพาน แลเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล แลจึ่ง

เสด็จขึ้นเถิงเมืองพระบาง ครั้นพญาบาลเมืองแลพญารามออกถวายบังคม

๏ ศักราช ๗๘๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๖๗) สมเด็จพระอินทราชาเจ้าทรงพระประชวรนฤพาน ครั้งนั้นเจ้าอ้ายพระยาแลเจ้ายี่พญาพระราชกุมารท่านชนช้างด้วยกัน ณ สพานป่าถ่าน เถิงพิราไลยทั้ง ๒ พระองค์ ที่นั้น จึงพระราชกุมารเจ้าสามพระยา ได้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า แลท่านจึงให้ก่อพระเจดีย์สองพระองค์ สวมที่เจ้าพญาอ้ายแลเจ้าพญายี่ชนช้างด้วยกันเถิงอนิจภาพตำบลป่าถ่านนั้น ในศักราชนั้นสถาปนาวัดราชบุณ

๏ ศักราช ๗๙๓ กุนศก (พ.ศ. ๑๙๗๔) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้ แลท่านจึงให้พระราชกุมารท่าน พระนครอินทรเจ้าเสวยราชสมบัติเมืองนครหลวงนั้น ครั้งนั้นท่านจึงให้พญาแก้วพญาไทย แลรูปภาพทั้งปวง มายังพระนครศรีอยุธยา

๏ ศักราช ๘๐๐ มะเมียศก (พ.ศ. ๑๙๘๑) ครั้งสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์ เสวยราชสมบัติ แลสมเด็จพระราเมศวรเจ้าผู้เป็นพระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิศณุโลก ครั้งนั้นเห็นน้ำพระเนตรพระพุทธเจ้าพระชินราชตกออกมาเป็นโลหิต

๏ ศักราช ๘๐๒ วอกศก (พ.ศ. ๑๙๘๓) ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระราชมณเฑียร

๏ ศักราช ๘๐๓ ระกาศก (พ.ศ ๑๙๘๔) ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๘๐๔ จอศก (พ.ศ. ๑๙๘๕) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่ แลเข้าปล้นเมืองมิได้ พอทรงพระประชวร แลทัพหลวงเสด็จกลับคืน

๏ ศักราช ๘๐๖ ชวดศก (พ.ศ. ๑๙๘๗) เสด็จไปปราบพรรค แลตั้งทัพหลวงตำบลปะท้ายเขษม ครั้งนั้นได้เชลย ๑๒๐๐๐๐ ทัพหลวงเสด็จกลับคืน

๏ ศักราช ๘๑๐ มะโรงศก (พ.ศ. ๑๙๙๑) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้านฤพาน จึ่งพระราชกุมารท่านสมเด็จพระราเมศวรเจ้าเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า

๏ ศักราช ๘๑๓ มะแมศก (พ.ศ. ๑๙๙๔) ครั้งนั้นมหาราชมาเอาเมืองชากังราวได้แล้วจึ่งมาเอาเมืองสุโขไทย เข้าปล้นเมืองมิได้ก็เลิกทัพกลับคืน

๏ ศักราช ๘๑๖ จอศก (พ.ศ. ๑๙๙๗) ครั้งนั้นคนทั้งปวงเกิดทรพิษตายมากนัก

๏ ศักราช ๘๑๗ กุญศก (พ.ศ. ๑๙๙๘) แต่งทัพให้ไปเอาเมืองมะลากา

๏ ศักราช ๘๑๘ ชวดศก (พ.ศ. ๑๙๙๙) แต่งทัพให้ไปเอาเมืองลิสบทิน ครั้งนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงตำบลโคน

๏ ศักราช ๘๑๙ ฉลูศก (พ.ศ. ๒๐๐๐) ครั้งนั้นข้าวแพงเป็นทะนานละ ๘๐๐ เบี้ย เมื่อคิดเสมอเบี้ยเฟื้องแล ๘๐๐ นั้น เกียนหนึ่งเป็นเงินสามชั่งสิบบาท

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๘๒๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๐๑) ครั้งนั้นให้บุณพระสาสนาบริบูรณ์ แลหล่อรูปพระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ชาติ

๏ ศักราช ๘๒๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๐๓) เล่นการมหรศพฉลองพระ แลพระราชทานแก่สงฆ์แลพราหมณ์แลพรรณิพกทั้งปวง ครั้งนั้น พระยาซเลียงคิดเป็นขบถพาเอาครัวทั้งปวงไปออกแต่มหาราช

๏ ศักราช ๘๒๓ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๐๔) พระยาซเลียงนำมหาราชมาจะเอาเมืองพิศณุโลก เข้าปล้นเมืองเป็นสามารถมิได้เมือง แลจึงยกทัพเปรอไปเอาเมืองกำแพงเพชร แลเข้าปล้นเมืองเถิงเจ็ดวันมิได้เมือง แลมหาราชก็เลิกทัพคืนไปเชียงใหม่

๏ ศักราช ๘๒๔ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๐๕) เมืองนครไทยพาเอาครัวอพยพหนีไปเมืองน่าน แลให้พระกลาโหมไปตามได้คืนมา แล้วพระกลาโหมยกพลไปเอาเมืองสุโขไทย ได้เมืองคืนดุจเก่า

๏ ศักราช ๘๒๕ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๐๖) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าไปเสวยราชสมบัติเมืองพิศณุโลก แลตรัสให้พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามสมเด็จบรมราชา ครั้งนั้นมหาราชท้าวลูกยกพลมาเอาเมืองสุโขไทย จึงสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า แลสมเด็จพระอินทราชาเจ้าเสด็จไปกันเมือง แลสมเด็จพระบรมราชาเจ้าตีทัพพระยาเถียรแตก แลทัพท่านมาปะทัพหมื่นนคร แลท่านได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร แลครั้งนั้นเป็นโกลาหลใหญ่ แลข้าศึกลาวทั้งสี่ช้างเข้ารุมเอาช้างพระที่นั่งช้างเดียวนั้น ครั้งนั้นสมเด็จพระอินทราชาเจ้าต้องปืน ณ พระภักตร์ แลทัพมหาราชนั้นเลิกกลับคืนไป

๏ ศักราช ๘๒๖ วอกศก (๒๐๐๗) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าสร้างพระวิหารวัดจุฬามณี.

๏ ศักราช ๘๒๗ รกาศก (พ.ศ. ๒๐๐๘) สมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้าทรงพระผนวชณวัดจุฬามณีได้ ๘ เดือน แล้วลาพระผนวช.

๏ ศักราช ๘๓๐ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๑๑) ครั้งนั้นพระมหาราชท้าวบุญชิงเอาเมืองเชียงใหม่แก่ท้าวลูก.

๏ ศักราช ๘๓๓ เถาะศก (พ.ศ. ๒๐๑๔) ได้ช้างเผือก.

๏ ศักราช ๘๓๔ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๑๕) พระราชสมภพพระราชโอรสท่าน.

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๘๓๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๑๖) หมื่นนครให้ลอกเอาทองพระเจ้าลงมาหุ้มลาบ.

๏ ศักราช ๘๓๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๑๗) เสด็จไปเอาเมืองชเลียง.

๏ ศักราช ๘๓๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๑๘) มหาราชขอมาเป็นไมตรี.

๏ ศักราช ๘๓๙ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๒๐) แรกตั้งเมืองนครไทย

๏ ศักราช๘๔๑ กุญศก (พ.ศ. ๒๐๒๒) พระสีหราชเดโชเถิงแก่กรรม.

๏ ศักราช ๘๔๒ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๒๓) พญาล้านช้างเถิงแก่กรรมแลพระราชทานให้อภิเศกพญาซ้ายขาวเป็นพญาล้านช้างแทน.

๏ ศักราช ๘๔๔ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๒๕) ท่านให้เล่นการมหรศพ ๑๕ วันฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ.

๏ ศักราช ๘๔๕ เถาะศก (พ.ศ. ๒๐๒๖) สมเด็จพระบรมราชาเจ้าเสด็จไปวังช้างตำบลไทรย้อย

๏ ศักราช ๘๔๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๒๗) สมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าแลสมเด็จพระราชโอรสสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ทรงพระผนวชทั้ง ๒ พระองค์.

๏ ศักราช ๘๔๗ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๒๘) พระราชโอรสท่านลาพระผนวช แลประดิษฐานพระองค์นั้นไว้ในที่พระมหาอุปราช.

๏ ศักราช ๘๔๘ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๒๙) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าไปวังช้างตำบลสำฤทธิบูรณ.

๏ ศักราช ๘๔๙ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๓๐) ท้าวมหาราชลูกพิราไลย.

๏ ศักราช ๘๕๐ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๓๑) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเอาเมืองทวาย แลเมื่อจะเสียเมืองทวายนั้นเกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ โคตกลูกตัวหนึ่งเป็นแปดเท้า ไก่ฟักไข่ออกตัวหนึ่งเป็นสี่เท้า ไก่ฟักไข่สามฟองออกลูกเป็นหกตัว อนึ่งข้าวสารงอกเป็นใบอนึ่งในปีเดียวนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกเสด็จนฤพาน ณ เมืองพิศณุโลก

๏ ศักราช ๘๕๒ จอศก (พ.ศ. ๒๐๓๓) แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิไชย.

๏ ศักราช ๘๕๓ กุญศก (พ.ศ. ๒๐๓๔) สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุทธยา ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี.

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๘๕๔ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๓๕) ประดิษฐานมหาสถูปพระบรมธาตุ สมเด็จพระบรมไตรโลก แลสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า

๏ ศักราช ๘๕๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๓๙) ท่านประพฤติการเบญจาพิศพระองค์ท่าน แลให้เล่นการดึกดำบรรพ์.

๏ ศักราช ๘๕๙ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๐๔๐) ท่านให้ทำการปฐมกรรม.

๏ ศักราช ๘๖๑ มะแมศก (พ.ศ. ๒๐๔๒) แรกสร้างพระวิหารวัดศรีสรรเพชญ.

๏ ศักราช ๘๖๒ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๔๓) สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าแรกให้หล่อพระพุทธเจ้าพระศรีสรรเพชญ แลแรกหล่อในวัน ๑ ๔ฯ ๖ ค่ำ ครั้นถึงศักราช ๘๖๕ กุญศก (พ.ศ. ๒๐๔๖) วัน ๖ ๑๑ฯ ๘ ค่ำฉลองพระพุทธเจ้าพระศรี สรรเพชญ คณนาพระพุทธเจ้านั้น แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีนั้นสูงได้ ๘ วา พระภักตร์ นั้นยาวได้ ๔ ศอก กว้างพระภักตร์นั้น ๓ ศอก แลพระอุระนั้นกว้าง ๑๑ ศอก แลทองหล่อพระพุทธเจ้านั้นหนัก ๕ หมื่น ๓ พันชั่ง ทองคำ หุ้มนั้น หนักสองร้อยแปดสิบหกชั่ง ข้างหน้านั้นทองเนื้อ ๗ น้ำสองขา ข้างหลังนั้นทองเนื้อ ๖ น้ำสองขา.

๏ ศักราช ๘๗๗ กุญศก (พ.ศ. ๒๐๕๘) วัน ๓ ๑๕ฯ ๑๑ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๘ ชั้น ๓ ฤกษ์ ๙ ฤกษ์ สมเด็จพระรามาธิบดี เสด็จไปเมืองนครลำภางได้เมือง.

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๘๘๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๖๑) ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีสร้างพระศรีสรรเพชญ เสวยราชสมบัติ แรกตำราพิชัยสงคราม แลแรกทำสารบาญชี พระราชสำฤทธิทุกเมือง.

๏ ศักราช ๘๘๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๖๗) ครั้งนั้นเห็นงาช้างต้นเจ้าพระยาปราบแตกข้างขวายาวไป อนึ่งในเดือน ๗ นั้นคนทอดบาตรสนเท่ห์ ครั้งนั้นให้ฆ่าขุนนางเสียมาก.

๏ ศักราช ๘๘๗ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๖๘) น้ำน้อยข้าวเสียสิ้นทั้งปวง อนึ่งแผ่นดินไหวทุกเมือง แล้วแลเกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ ครั้นรุ่งปีขึ้นศักราช ๘๘๘ จอศก (พ.ศ. ๒๐๖๙) ข้าวแพงเป็น ๓ ทนานต่อเฟื้องเบี้ยแปดร้อย เกวียนหนึ่งเป็นเงินชั่งหกตำลึง ครั้งนั้นประดิษ-ฐานสมเด็จหน่อพุทธางกูรเจ้าในที่อุปราช แลให้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิศณุโลก.

๏ ศักราช ๘๙๑ ฉลูศก (พ.ศ. ๒๐๗๒) เห็นอากาศนิมิตรเป็นอินทธนูแต่ทิศหรดีผ่านอากาศมาทิศพายัพมีพรรณขาว วัน ๑ ๆ๗ ๑๒ ค่ำสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าเสด็จพระที่นั่งหอพระ ครั้นค่ำลงวันนั้น สมเด็จพระรามาธิบดีเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระอาทิตยเจ้าเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุทธยา ทรงพระนามสมเด็จบรมราชาหน่อพุทธางกูร.

๏ ศักราช ๘๙๕ มะเส็งศก (พ.ศ ๒๐๗๖) สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระราชกุมารได้เสวยราชสมบัติ.

๏ ครั้นถึงศักราช ๘๙๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๗๗) พระราชกุมารท่านนั้นเป็นเหตุ จึงได้ราชสมบัติแก่พระไชยราชาธิราชเจ้า.

NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๙๐๐ จอศก (พ.ศ. ๒๐๘๑) แรกให้พูนดินณวัดชีเชียงในเดือนหกนั้น แรกสถาปนาพระพุทธเจ้าแลพระเจดีย์ เถิงเดือน ๑๑ ก็เสด็จไปเชียงไกรเชียงกราน เถิงเดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ เพลาค่ำประมาณยามหนึ่งเกิดลมพยุพัดหนักหนา แลคอเรืออ้อมแก้วแสนเมืองมานั้นหัก แลเรือไกรแก้วนั้นทลาย อนึ่งเมื่อเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชรนั้นว่าพระญานารายน์คิดเป็นขบถ แลให้กุมเอาพระญานารายน์นั้นฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพชร.

๏ ศักราช ๙๐๗ มะเสงศก (พ.ศ. ๒๐๘๘) วัน ๕ ๖ฯ ๗ ค่ำ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเชียงใหม่ ให้พญาพิศณุโลกเป็นทัพหน้าแลยกพลออกตั้งทัพไชยตำบลบางบาน ณวัน ๗ ๑๕ฯ ๗ค่ำ จึงยกทัพหลวงจากทัพไชยไปเมืองกำแพงเพชร เถิง ณ วันที่ ๓ ฯ๗ ค่ำ เสด็จออกตั้งทัพไชยณเมืองกำแพงเพชร ณวัน ๑ ๑๔ ๗ ค่ำ ยกทัพไปตั้งเชียงทองแล้วยกไปตั้งณเมืองเชียงใหม่ เถิงณวัน ๑ ๕ฯ ๙ ค่ำ ทัพหลวงเสด็จกลับคืนจากเชียงใหม่ เถิงวัน ๕ ๑๕ฯ ๙ ค่ำ ทัพหลวงเถิงเมืองกำแพงเพชร แล้วจึงเสด็จมายังพระนครศรีอยุทธยา ฝ่ายพระนครศรีอยุทธยานั้นในวัน ๔ ๕ฯ ๓ ค่ำ เกิดเพลิงไหม้เถิง ๓ วันจึงดับได้ แลบาญชีเรือนเพลิงไหม้นั้น ๑๐๐๕๐ เรือน ณวัน ๑ ๑๑ฯ ๒ ค่ำ สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า เสด็จไปเมืองเชียงใหม่ แลให้พญาพิศณุโลกเป็นทัพหน้า แลยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองกำแพงเพชร แรมทัพหลวงอยู่ณ เมืองกำแพงเพชร นั้นเดือน หนึ่ง เถิงณวัน ๕ ๖ฯ ๓ ค่ำ เสด็จออกตั้งทัพไชย เถิงณวัน ๑ ๑ฯ ๓ ค่ำ จึงยกทัพหลวงเสด็จ

ไปเมืองเชียงใหม่ แลณวัน ๓ ๆ ๔ ค่ำ ได้เมืองลำพูนไชย ๖ ๆ ๔ ค่ำ มีอุบาทว์เห็นเลือดติดอยู่ณประตูบ้านแลเรือนแลวัดทั้งปวง ในเมืองแลนอกเมืองทั่วทุกตำบล เถิงณวัน ๒ ๑๕ ๔ ค่ำ ยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่ มายังพระนครศรีอยุทธยา,

๏ ศักราช ๙๐๘ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๐๘๙) เดือน ๖ นั้น สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้านฤพาน จึงสมเด็จพระเจ้ายอดฟ้าพระราชกุมารท่านเสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุทธยา ในปีนั้นแผ่นดินไหว.

๏ ศักราช ๙๑๐ วอกศก (พ.ศ. ๒๐๙๑) วัน ๗ ๆ ๕ ค่ำ เสด็จออกสนามให้ชนช้าง แลช้างพญาไฟนั้นงาหักเป็น ๓ ท่อน อนึ่งอยู่ ๒ วันช้างต้นพระฉัททันต์ไล่ร้องเป็นเสียงสังข์ อนึ่งประตูไพชยนต์ร้องเป็นอุบาทว์ เถิงวัน ๑ ๆ ๘ ค่ำ สมเด็จพระเจ้ายอดฟ้าเป็นเหตุ จึงขุนชินราชได้ราชสมบัติ ๔๒ วัน แลขุนชินราชแลแม่ญัวศรีสุดาจันทร์เป็นเหตุ จึงเชิญสมเด็จพระเธียรราชาธิราชเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แลครั้นเสวยราชสมบัติได้ ๗ เดือน พระยาหงษาบั้งเสวกี ยกพลมายังพระนครศรีอยุทธยาในเดือน ๔ นั้น เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้า เสด็จออกไปรบศึกหงษานั้น สมเด็จพระอรรคมเหษี แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรี เสด็จทรงช้างออกไปโดยเสด็จด้วย แลเมื่อได้รบศึกหงษานั้น ทัพหน้าแตกมาปะทัพหลวงเป็นโกลาหลใหญ่ แลสมเด็จพระอรรคมเหษี แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรีนั้น ได้รบด้วยข้าศึกเถิงสิ้นพระชนม์บนคอช้างนั้น แลศึกหงษาครั้งนั้น เสียสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

เจ้า แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรไปแก่พญาหงษา แลจึงเอาพระยาปราบแลช้างต้นพญานุภาพ ตามไปส่งให้พระยาหงษาเถิงเมืองกำแพงเพชร แลพระยาหงษาจึงส่งพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าสมเด็จพระราเมสวรเจ้า มายังพระนครศรีอยุทธยา

๏ ศักราช ๙๑๑ ระกาศก (พ.ศ. ๒๐๙๒) ณ วัน ๗ ๑๐ฯ ๒ ค่ำ ได้ช้างเผือกพลายตำบลป่าตนาวศรีสูง ๔ ศอกมีเศษ ชื่อบรรจจัยนาเคนทร์ ครั้งนั้นแรกให้ก่อกำแพงพระนครศรีอยุธยา

๏ ศักราช ๙๑๒ จอศก (พ.ศ. ๒๐๙๓) เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำ ทำการพระราชพิธีปฐมกรรมสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้าตำบลท่าแดง พระกรรมวาจาเป็นพฤฒิบาศ พระพิเชฏรู้เป็นอัษฎาจารย์ พระอินโทรเป็นกรรมการ

๏ ศักราช ๙๑๔ ชวดศก (พ.ศ. ๒๐๙๕) ครั้งนั้นให้แปลงเรือแซเป็นเรือไชยแลหัวสัตว์

๏ ศักราช ๙๑๕ ฉลูกศก (พ.ศ. ๒๐๙๖) เดือน ๗ นั้น แรกทำการพระราชพิธีมัธยมกรรมสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตำบลไชยนาทบุรี

๏ ศักราช ๙๑๖ ขาลศก (พ.ศ. ๒๐๙๗) เสด็จไปวังช้างตำบลบางลมุงได้ช้างพลายพัง ๒๐ ช้าง อนึ่งในเดือน ๑๒ นั้น ได้ช้างพลายเผือกตำบลป่ากาญจนบุรีสูง ๔ ศอกมีเศษ ชื่อพระคเชนโทรดม

๏ ศักราช ๙๑๗ เถาะศก (พ.ศ. ๒๐๙๘) วัน ๒ ๗ฯ ๗ ค่ำ ได้ช้างเผือกพลายตำบลป่าเพชรบุรี สูงสี่ศอกคืบมีเศษ ชื่อพระแก้วทรงบาศ

๏ ศักราช ๙๑๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๙๙) เดือน ๑๒ แต่งทัพไปละแวก พระญาองค์สวรรคโลกเป็นนายกองถือพล ๓๐๐๐๐ ให้พระญามนตรีถืออาชญาสิทธิ์ พระมหาเทพถือวังเกียน ฝ่ายทัพเรือให้พญาเยาวเป็นนายกอง ครั้งนั้นลมพัดจัด ทัพเรือมิทันทัพบกและพญารามลักษณ์ซึ่งเกณฑ์เข้าทัพบกนั้น เข้าบุกทัพในกลางคืน แลทัพพญา ราม ลักษณ์นั้นแตก มาปะทัพใหญ่ ครั้งนั้น เสียพญา องค์สวรรค โลก นายกอง แลช้างม้ารี้พลมาก

๏ ศักราช ๙๑๙ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๐๐) วัน ๑ ๗ ๕ ค่ำ เกิดเพลิงไหม้ในพระราชวังมาก อนึ่งในเดือน ๓ นั้นทำการพระราชพิธีอาจาริยาภิเศก แลทำการพระราชพิธีอินทราภิเศกในวังใหม่ อนึ่งเดือน ๔ นั้นพระราชทานสัตสดกมหาทาน แลให้ช้างเผือกพระราชทานมีกองเชิงเงิน ๔ เท้าช้างนั้น เป็นเงิน ๑๒๐๐ บาท แลพระราชทานรถเทียมด้วยม้า แลมีนางสำหรับรถนั้นเติมอรถ ๗ นาง อนึ่งในเดือน ๗ นั้น เสด็จไปวังช้างตำบลโตรกพระ ได้ช้างพลายพัง ๖๐ ช้าง

๏ ศักราช ๙๒๑ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๐๒) เสด็จไปวังช้างตำบล ได้ช้างพลายพัง ๔๐ ช้าง

๏ ศักราช ๙๒๒ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๐๓) เสด็จไปวังช้างตำบลวัดไก่ ได้ช้างพลายพัง ๕๐ ช้าง อนึ่งอยู่ในวัน ๗ ๘ ๑๒ ค่ำได้ช้างเผือกแลตาช้างนั้นมิได้เป็นเผือก แลลูกติดมาด้วยตัวหนึ่ง

๏ ศักราช ๙๒๓ รกาศก (พ.ศ. ๒๑๐๔) พระศรีศิลปบวชอยู่วัดแล้วหนีออกไปอยู่ตำบลม่วงมดแดง แลพระสังฆราชวัดป่าแก้วให้

พระศรีศิลป์ให้เข้ามาเข้าพระราชวัง ณ วัน ๗ ๆ๙ ค่ำ ครั้งนั้นพญาสีหราชเดโชเป็นโทษรับพระราชอาชญาอยู่ แลพระญาสีหราชเดโชจึงให้ไปว่าแก่พระศรีศิลป์ว่า ครั้นพ้นวันพระแล้วจะให้ลงพระราชอาชญาฆ่าพระญาสีหราชเดโชเสีย แลขอให้เร่งยกเข้ามาให้ทันแต่ในวันพระนี้ แลพระศรีศิลป์จึงยกเข้ามาแต่ในวัน ๕ ๑๔ ๘ ค่ำ เพลาเย็นนั้น มายังกรุงครั้นรุ่งขึ้นในวันพระนั้น พระศรีศิลป์เข้าพระราชวังได้ ครั้งนั้นได้พระศรีศิลป์มรณภาพในพระราชวังนั้น ครั้นแลรู้ว่าพระสังฆราชป่าแก้วให้ฤกษ์แก่พระศรีศิลป์เป็นแม่นแล้วไซร้ก็ให้เอาพระสังฆราชป่าแก้วไปฆ่าเสีย

๏ ศักราช ๙๒๔ จอศก (พ.ศ. ๒๑๐๕) เสด็จไปวังช้างตำบลไทรย้อย ได้ช้างพลายพัง ๗๐ ช้าง

๏ ศักราช ๙๒๕ กุญศก (พ.ศ. ๒๑๐๖) พระเจ้าหงษานิพัตรยกพลลงมาในเดือน ๑๒ นั้น ครั้นเถิงวัน ๑ ๕๒ ค่ำ พระเจ้าหงษาได้เมืองพิศณุโลก ครั้งนั้นเมืองพิศณุโลกข้าวแพงเป็น ๓ สัดต่อบาท อนึ่งคนทั้งปวงเกิดเป็นทรพิศม์ตายกันมาก แล้วพระเจ้าหงษาจึงได้เมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง แล้วจึงยกพลลงมายังกรุงพระนครศรีอยุทธยา ครั้งนั้นฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุทธยาออกเป็นพระราชไมตรี แลสมเด็จพระมหากระษัตริย์เจ้าทั้งสองฝ่ายเสด็จมาทำสัตยาธิษฐานหลั่งน้ำสิโนทกตำบลวัดพระเมรุ แล้วจึงพระเจ้าหงษาขอเอาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราเมศวรเจ้า แลช้างเผือก ๔ ช้างไปเมืองหงษา ครั้งนั้นพญาศรีสุรต่านพญาตานีมาช่วยรบศึก พญาตานีนั้นเป็นขบถแลคุมชาวตานีทั้งปวงเข้าในพระราชวัง ครั้นเลเข้าในพระราชวังได้ เอาช้างเผือกมาขี่ยืนอยู่ ณ ท้องสนาม แล้ว

จึ่งถงช้างออกไป ณ ทางตะแลงแกง แลชาวพระนคร เอาพวนชิ่งไว้ รบด้วยชาวตานี ๆ นั้นตายมาก แลพระญาตานีนั้นลงสำเภาหนีไปได้ ในปีเดียวนั้นพระเจ้าล้านช้างให้พระราชสารมาถวาย ว่าจะขอสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระเทพกระษัตรเจ้า แลทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พระเจ้าล้านช้าง แลครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเทพกระษัตรเจ้าทรงพระประชวร จึ่งพระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระแก้วฟ้าพระราชบุตรี ให้แก่พระเจ้าล้านช้าง.

๏ ศักราช ๙๒๖ ชวดศก (พ.ศ. ๒๑๐๗) พระเจ้าล้านช้างจึ่งให้เชิญสมเด็จพระแก้วฟ้าพระราชบุตรี ลงมาส่งยังพระนครศรีอยุทธยา แลว่าจะขอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเทพกระษัตรเจ้านั้น แลจึ่งพระราชทานสมเด็จพระเทพกระษัตรเจ้า ไปแก่พระเจ้าล้านช้าง ครั้งนั้นพระเจ้าหงษารู้เนื้อความทั้งปวงนั้น จึ่งแต่งทัพมาซุ่มอยู่กลางทาง แลยกชิงเอาสมเด็จพระเทพกระษัตรเจ้าได้ ไปถวายแก่พระเจ้าหงษา อนึ่งในปีนั้น น้ำ ณ กรุงพระนครศรีอยุทธยานั้นน้อยนัก.

๏ ศักราช ๙๓๐ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๑๑) ในเดือน ๑๒ นั้น พระเจ้าหงษายกพลมาแต่เมืองหงษา ครั้นถึงวัน ๖ๅ๑ ค่ำ พระเจ้าหงษามาถึงกรุงพระนครศรีอยุทธยา ตั้งทัพตำบลหล่มพลี แลเมื่อศึกหงษาเข้าล้อมพระนคร ศรีอยุทธยานั้น สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิเจ้าทรงพระประชวรนฤพาน แลครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระมหินทราธิราช ตรัสมิได้ นำพาการศึก แต่พระเจ้าลูก เธอพระศรีเสาวนั้น ตรัสเอาพระไทยใส่ แลเสด็จไปบัญชาการ ที่จะรักษาพระนครทุกวัน ครั้น

สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า ตรัสรู้ว่าพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวเสด็จไปบัญชาการเศิกทุกวันดังนั้นก็มิไว้พระไทย ก็ให้เอาพระเจ้าลูกเธอพระศรีเสาวนั้นไปฆ่าเสีย ณ วัดพระราม

๏ ครั้งนั้น การเศิก ซึ่งจะรักษา พระนคร นั้น ก็คลายลง ครั้ง เถิง ศักราช ๙๓๑ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๑๒) ณ วัน ๑ ๑๑ ๙ ค่ำ เพลารุ่งแล้วประมาณ ๓ นาฬิกาก็เสียกรุงพระนครศรีอยุทธยาแก่พระเจ้าหงษา ครั้นถึงวัน ๒ ๑๒ ค่ำ ทำการปราบดาภิเศกสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุทธยา อนึ่งเมื่อพระเจ้าหงษาเสด็จ กลับคืนไป เมืองหงษานั้น พระเจ้าหงสาเอา สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าขึ้นไปด้วย

๏ ศักราช ๙๓๒ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๑๓) พญาลแวกยกพลมายังพระนครศรีอยุธยา พญาลแวกยืนช้างตาบลสามพิหาร แลได้รบพุ่งกันแลชาวในเมืองพระนครยิงปืนออกไป ต้องพญาจันปาธิราชตายกับคอช้าง ครั้งนั้นเศิกพญาลแวกเลิกทัพกลับคืนไป ในปีนั้นน้ำ ณ กรุงพระนครศรีอยุธยามาก

๏ ศักราช ๙๓๓ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๑๔) น้ำน้อย อนึ่งสมเด็จพระนารายน์บพิตรเป็นเจ้า เสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติเมืองพิศณุโลก

๏ ศักราช ๙๓๔ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๑๕) น้ำน้อยนัก

๏ ศักราช ๙๓๕ ระกาศก (พ.ศ. ๒๑๑๖) น้ำน้อยเป็นมัธยม

๏ ศักราช ๙๓๖ จอศก (พ.ศ. ๒๑๑๗) น้ำมากนัก ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงพระประชวรทรพิศม์

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๙๓๗ กุญศก (พ.ศ. ๒๑๑๘) พญาลแวกยกทัพเรือมายังพระนครศรีอยุทธยา ในวัน ๗ ฯ๑๐ ๑ ค่ำนั้น ชาวเมืองลแวกตั้งทัพเรือตำบลพแนงเชิง แลได้รบพุ่งกัน ครั้งนั้นศึกลแวกต้านมิได้ เลิกทัพกลับไป แลจับเอาคน ณ เมืองปากใต้ไปครั้งนั้นมาก ในปีนั้นน้ำ ณ กรุงศรีอยุทธยาน้อย

๏ ศักราช ๙๔๐ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๒๑) พญาลแวกแต่งทัพให้มาเอาเมืองเพชรบุรีมิได้เมือง แลชาวลแวกนั้นกลับไป ครั้งนั้นพระยาจีนจันตุหนีมาแต่เมืองลแวกมาสู่พระราชสมภาร ครั้นอยู่มาพระยาจีนจันตุก็หนีกลับคืนไปเมือง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ศักราช ๙๔๒ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๒๓) รื้อกำแพงกรุงพระนครออกไปตั้งเถิงริมแม่น้ำ

๏ ศักราช ๙๔๓ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๒๔) ญาณประเชียรเรียนสาตราคมแลคิดเป็นขบถ คนทั้งปวงสมัครเข้าด้วยมาก แลยกมาจากเมืองลพบุรี แลยืนช้างอยู่ตำบลหัวตรี แลบรเทศคนหนึ่งอยู่ในเมืองนั้นยิงปืนออกไปต้องญาณประเชียรตายกับคอช้าง แลในปีนั้นมีหนังสือมาแต่เมืองหงษา ว่าปีมะเส็งตรีนิศกนี้อธิกมาศมิได้ ฝ่ายกรุงพระนครศรีอยุธยานั้นมีอธิกมาศ อนึ่งในวัน ๗ ฯ๙ ๒ ค่ำ รู้ข่าวมาว่าพระเจ้าหงษานฤพาน อนึ่งในเดือน ๓ นั้น พญาลแวกยกพลมาเอาเมืองเพชรบุรี ครั้งนั้นเสียเมืองเพชรบุรีแก่พญาลแวก

๏ ศักราช ๙๔๔ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๒๕) พญาลแวกแต่งทัพให้มาจับคนปลายด่านตวันออก

๏ ศักราช ๙๔๕ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๒๖) ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้แต่จวนกลาโหม แลเพลิงนั้นลามไปเถิงในพระราชวัง แลลามไหม้ไปเมืองท้ายเมือง ครั้งนั้นรู้ข่าวมาว่า ข้างหงษาทำทางมาพระนครศรีอยุทธยา.

๏ ศักราช ๙๔๖ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๒๗) ครั้งนั้นสมเด็จพระนารายน์เปนเจ้าเสวยราชสมบัติณเมืองพิศณุโลก รู้ข่าวมาว่าพระเจ้าหงษากับพระเจ้าอังวะผิดกัน ครั้งนั้นเสด็จไปช่วยการเศิกพระเจ้าหงษา แลอยู่ในวัน ๕ ๑๓ ๕ ค่ำ ช้างต้นพลายสวัสดิมงคล แลช้างต้นพลายแก้วจักรรัตนชนกัน แลงาช้างต้นพลายสวัสดิมงคลดุ่ยข้างซ้าย แลโหรทำนายว่าห้ามยาตรา แลมีพระราชโองการตรัสว่า ได้ตกแต่งการนั้นสรัพแล้วจึ่งเสด็จพยุหบาตราไป ครั้นเถิงณวัน ๔ ๑๖ ๕ ค่ำ เสด็จออกตั้งทัพไชยตำบลวัดยมท้ายเมืองกำแพงเพชร ในวันนั้นแผ่นดินไหว แล้วจึ่งยกทัพหลวงเสด็จไปเถิงเมืองแครง แล้วจึ่งทัพหลวงเสด็จกลับคืนมาพระนครศรีอยุทธยา ฝ่ายเมืองพิศณุโลกนั้นอยู่ในวัน ๕ ๑๘ ๑๐ ค่ำ เกิดอัศจรรย์แม่น้ำทรายหัวเมืองพิศณุโลกนั้นป่วนขึ้นสูงกว่าพื้นน้ำนั้น ๓ ศอก อนึ่งเห็นสตรีภาพผู้หนึ่งหน้าประดุจหน้าช้าง แลทรงสัณฐานประดุจงวงช้าง แลหนั้นใหญ่ นั่งอยู่ณวัดปราสาทหัวเมืองพิศณุโลก อนึ่งช้างใหญ่ตัวหนึ่งยืนอยู่ณท้องสนามนั้น อยู่ก็ล้มตาย กับทบัดเดียวนั้น อนึ่งเห็นตั๊กแตนบินมาณอากาศเปนอันมาก แลบังแสงพระอาทิตย์บดมาแล้วก็บินกระจัดกระจายสูญไป ในปีเดียวนั้นให้เทครัวเมืองเหนือทั้งปวงลงมายังกรุงพระนครศรีอยุทธยา ในปีเดียวนั้นพระเจ้าหงษาให้พระเจ้าลาวกี่ แลพญาพสิมยกพลลงมายังกรุงพระนคร แลณวัน

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๔ ฯ ๒ ค่ำ เพลาเที่ยงคืนแล้ว ๒ นาฬิกา ๙ บาท เสด็จพยุหบาตรา ไปตั้งทัพตำบลสามขนอน ครั้งนั้นศึกหงษาแตกพ่ายหนีไป อนึ่งม้าตัวหนึ่งตกลูกแลศีศะม้านั้นเปนศีศะเดียว แต่ตัวม้านั้นเปน ๒ ตัว แลเท้าม้านั้นตัวละสี่เท้าประดุจชิงศีศะแก่กัน.

๏ ศักราช ๙๔๗ ระกาศก (พ.ศ. ๒๑๒๘) พระเจ้าล้าวถียกพลลงมาครั้งหนึ่งเล่า ตั้งทัพตำบลสะเกษ แลตั้งอยู่แต่ณเดือนยี่ถึงเดือนสี่ ครั้นถึงวัน ๔ ฯ ๕ ค่ำเวลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกาบาท เสด็จพยุหบาตราตั้งทัพไชยตำบลหล่มพลี แลณวัน ๗ ฯ ๕ ค่ำ เสด็จจากทัพไชยโดยทางชลมารคไปทางป่าโมกมีนกกระทุงบินมาทั้งซ้ายขวาเปนอันมาก นำหน้าเรือพระที่นั่งไป ครั้นถึงวัน ๕ ฯ ๕ ค่ำเสด็จทรงช้างพระที่นั่งพลายมงคลทวีปออกตาช้างม้าทั้งปวงอยู่ณริมน้ำ แลพระยาทิตยทรงกลดแลรัศมีกลดนั้นส่องลงมาต้องช้างพระที่นั่ง มีทรงสัณฐานประดุจเงากลดนั้นมาถึงช้างพระที่นั่ง ครั้งนั้นตีทัพพระเจ้าล้าวถีซึ่งตั้งอยู่ตำบลสะเกษนั้นแตกพ่ายไป ในปีเดียวนั้นมหาอุปราชยกพลมาโดยทางกำแพงเพชร ตั้งทำนาอยู่ที่นั่น.

๏ ศักราช ๙๔๘ จอศก (พ.ศ. ๒๑๒๙) ณวัน ๒ ฯ ๑๒ ค่ำ พระเจ้าหงษางาจีสยางยกพลลงมาถึงกรุงพระนครศรีอยุทธยา ณ วัน ๕ ฯ ๒ ค่ำ แลพระเจ้าหงษาเข้าล้อมพระนคร แลตั้งทัพตำบลขนอนปากคู แลทัพมหาอุปราชาตั้งขนอนบางตนาว แลทัพทั้งปวงนั้นก็ตั้งรายกันไปล้อมพระนครอยู่ แลครั้งนั้นได้รบพุ่งกันเปนสามารถ แลพระเจ้าหงษาเลิกทัพคืนไปในศักราช ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) นั้นวัน ๒ ฯ ๕ ค่ำ เสด็จโดยทางชลมารค

ไปตีทัพมหาอุปราชา อันตั้งอยู่ขนอนบางตนาวนั้นแตกพ่ายลงไปตั้งอยู่ ณ บางกระดาน วัน ๒ ๑๐ ๒ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินออกไปตีทัพมหาอุปราชา อันลงไปตั้งอยู่ ณ บางกระดานนั้นแตกพ่ายไป วัน ๕ ๑ ๗ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินพยุหบาตราออกตั้งทัพชัย ณ วัดเดชะ แลตั้งค่ายขุดคูเป็นสามารถ วัน ๕ ๑ ๗ ค่ำ เอาปืนใหญ่ลงสำเภาขึ้นไปยิงเอาค่ายพระเจ้าหงษา ๆ ต้านมิได้ก็เลิกทัพไปตั้ง ณ ป่าโมกใหญ่ วัน ๒ ๑๐ ๔ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินออกไปตีทัพข้าศึก ๆ นั้นแตกพ่าย แลไล่ฟันแทงข้าศึกเข้าไปจนค่ายพระเจ้าหงษานั้น วัน ๓ ๑๐ ๔ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินออกตั้งเป็นทัพซุ่ม ณ ทุ่งหล่มพลี แลออกตีทัพข้าศึก ครั้งนั้นได้รบพุ่งตลุมบอนกันกับม้าพระที่นั่ง แลทรงพระแสงทวนแทงเหล่าทหารตาย ครั้นข้าศึกแตกพ่ายเข้าค่าย แลไล่ฟันแทงข้าศึกเข้าไปจนถึงน่าค่าย วัน ๒ ๑๐ ๓ ค่ำ เพลานาฬิกาหนึ่งจะรุ่ง เสด็จยกทัพเรือออกไปตีทัพพระยานคร ซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำมุทุเลานั้น ครั้งนั้นเข้าตีทัพได้ถึงในค่าย แลข้าศึกพ่ายหนีจากค่ายแลเผาค่ายข้าศึกเสียสิ้น แลพระเจ้าหงษาก็เลิกทัพคืนไป แลพระญาละแวกมาตั้ง ณ บางซาย ครั้งนั้นเสด็จออกไปชุมพลทั้งปวง ณ บางกระดาน ถึงวัน ๕ ๑ ๓ ค่ำเพลาอุษาโยค เสด็จพยุหบาตราจากบางกระดานไปตั้งทัพไชย ณ ซายเคือง แล้วเสด็จไปละแวก ครั้งนั้นได้ช้างม้าผู้คนมาก

๏ ศักราช ๙๕๐ ชวดศก (พ.ศ. ๒๑๓๑) ณ วัน ๒ ๘ ๑๒ ค่ำ แผ่นดินไหว

๏ ศักราช ๙๕๑ ฉลูศก (พ.ศ. ๒๑๓๒) ข้าวแพงเป็นเกียนละสิบตำลึง ปิดตราพญานารายน์กำชับ ณ วัน ๖ ฯ๗ ๒ ค่ำ แผ่นดินไหว

๏ ศักราช ๙๕๒ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๓๓) วัน ๑ ฯ๑๓ ๘ ค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระพฤฒาราชนฤพาน วัน ๓ ฯ๒ ๑๒ ค่ำ มหาอุปราชายกทัพมาโดยทางกาญจนบุรี ครั้งนั้นได้ตัวพญาพสิมตำบลจรเข้สามพัน

๏ ศักราช ๙๕๔ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๓๕) วัน ๖ ฯ๒ ๑๒ ค่ำ อุปราชายกมาแต่เมืองหงษา ณ วัน ๗ ฯ๑ ๑ ค่ำ เพลาลช้างต้นพระยาไชยานุภาพตกออกมาใหญ่ประมาณ ๕ องคุลี ครั้นเถิงเดือนยี่มหาอุปราชายกมาเถิงแดนเมืองสุพรรณบุรี แต่ตั้งทัพตำบลพังตรุ วัน ๑ ฯ๑ ๒ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา ๒ บาท เสด็จพยุหบาตราโดยทางชลมารค พันไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี ตั้งทัพชัยตำบลม่วงหวาน แล ณ วัน ๔ ฯ๑๒ ๒ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๙ บาท เสด็จพยุหบาตราโดยทางสถลมารค อนึ่งเมื่อจะใกล้รุ่งขึ้นวัน ๑๒ ค่ำนั้น เห็นพระสารีริกธาตุปาฏิหารไปโดยทางซึ่งจะเสด็จนั้น เถิงวัน ๒ ฯ๒ ๒ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๕ นาฬิกา ๓ บาท เสด็จทรงช้างต้นพระยาไชยานุภาพ เสด็จออกรบมหาอุปราชาตำบลหนองสาหร่าย ครั้งนั้นมิได้ตามฤกษ์ แลผ่าฤกษ์หน่อยหนึ่ง แลเมื่อได้ชนช้างด้วยมหาอุปราชานั้น สมเด็จพระนารายน์บพิตรเป็นเจ้าต้องปืน ณ พระหัตถ์ข้างขวาหน่อยหนึ่ง อนึ่งเมื่อมหาอุปราชาขี่ช้างออกมายืนอยู่นั้น หมวกมหาอุปราชาใส่นั้นตกลงเถิงดิน แลเอาคืนขึ้นใส่เล่า ครั้งนั้นมหาอุปราชาขาดคอช้างตายในทีนั้น แลช้างต้นพระยา

ไชยานุภาพ ซึ่งทรงแสได้ชนด้วยมหาอุปราชาแต่มีไชยชำนะนั้น พระราชทานให้ชื่อเจ้าพระยาปราบหงษา

๏ ศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก (พ.ศ. ๒๑๓๖) วัน ๒ ๕ฯ๑๐ ค่ำ เสด็จเถิงพระมหาปราสาท ครั้งนั้นทรงพระโกรธแก่มอญ ให้เอามอญเผาเสีย ประมาณ ๑๐๐ ณ วัน ๖ ๑๐ฯ๒ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๖ บาท เสด็จพยุหบาตราไปเอาเมืองสแวก แลตั้งทัพไชยตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพญาศรีสุพรรณในวัน ๑ ๓ฯ๕ ค่ำนั้น

๏ ศักราช ๙๕๖ มะเมียศก (พ.ศ. ๒๑๓๗) ยกทัพไปเมืองสโตง

๏ ศักราช ๙๕๗ มะแมศก (พ.ศ. ๒๑๓๘) วัน ๑ ๓ฯ๑ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๙ บาท เสด็จพยุหบาตราไปเมืองหงษา ครั้งก่อนพ้นไม้ข่มนามตำบลหล่มพลี ตั้งทัพไชยตำบลม่วงหวาน เถิงวัน ๒ ๗ฯ๑๓ ๕ ค่ำ เพลาเที่ยงคืนแล้ว เข้าปล้นเมืองหงษามิได้ ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมา

๏ ศักราช ๙๕๘ วอกศก (พ.ศ. ๒๑๓๙) วัน ๓ ๕ฯ๖ ค่ำ ลาวหนึ่งขุนจ่าเมืองรบลาวตำบลตะเคียนด้วน แล ณ วัน ๕ ๖ฯ๓ ค่ำ ฝนตกหนักหนาสามวันดุจฤดูฝน

๏ ศักราช ๙๖๑ กุญศก (พ.ศ. ๒๑๔๒) วัน ๕ ๑๑ฯ๑๑ ค่ำ เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๗ บาท เสด็จพยุหบาตราไปอยู่เมืองตองอู พ้นไม้ข่มนามตำบลหล่มพลีตั้งทัพไชยตำบลวัดตาล แลในเดือน ๑๑ นั้นสงกรานต์พระเสาร์แต่ราษีกันย์ไปราษีตุลย์ ครั้นเถิงวัน ๔ ๑๐ฯ๔ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินเถิงเมืองตองอู แลทัพหลวงเข้าตั้งใกล้เมืองตองอูประมาณ ๓๐

เส้น แลตั้งอยู่ที่นั้นสองเดือน ขาดอาหารพ้นกำลัง ไพร่พลทั้งปวงตายด้วยอดอาหารเป็นอันมาก ครั้นวัน ๔ ๖ ค่ำ ทัพหลวงเสด็จกลับคืนมายังพระนครศรีอยุธยา

๏ ศักราช ๙๖๓ ฉลูศก (พ.ศ. ๒๑๔๔) เดือน ๗ เดือนเดียวนั้นมีสุริยุปราคา ในปีนั้นรับพระอิศวรแลพระนารายน์เป็นเจ้า ไปถวายพระพรพร้อมกันวันเดียวทั้ง ๔ กานหาม

๏ ศักราช ๙๖๔ ขาลศก (พ.ศ. ๒๑๔๕) เสด็จไปประพาสลพบุรี

๏ ศักราช ๙๖๕ เถาะศก (พ.ศ. ๒๑๔๖) ทัพพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอาเมืองขอมได้

๏ ศักราช ๙๖๖ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๑๔๒) วัน ๕ ๗ ๓ ๒ ค่ำ เสด็จพยุหบาตราจากป่าโมกโดยทางชลมารค แลพ้นไม้ข่มนามตำบลเอกราช ตั้งทัพไชยตำบลพระหล่อ วันนั้นเป็นวันอุน แลเป็นสงกรานต์ พระเสาร์ไปราษีธนูเป็นองษาหนึ่ง ครั้งนั้นครั้นเสด็จพระราชดำเนินเถิงเมืองหลวงตำบลทุ่งดอนแก้ว

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

อธิบายจารึกศิลาวัดจุฬามณี

ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับอื่น มีความปรากฏตอน ๑ ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถสร้างวิหารวัดจุฬามณีแล้ว แลเสด็จออกทรงผนวชอยู่วัดจุฬามณี ๘ เดือน ความข้อนี้ ทราบว่าผู้ศึกษาพงศาวดารตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ ได้พากันค้นหาวัดจุฬามณีในกรุงเก่าไม่พบ แลไม่มีใครรู้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงผนวชที่วัดจุฬามณีไหน ต่อมาได้หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ จึงทราบชัดว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติอยู่เมืองพิศณุโลกคราว ๑ ไปทรงผนวชที่วัดจุฬามณีเมืองพิศณุโลก แลจึงได้ความเข้าใจกันในพวกโบราณคดีว่า ทำไมผู้ศึกษาพงศาวดารแต่ก่อนจึงหาวัดจุฬามณีในกรุงเก่าไม่พบ ในขณะที่โจทกันอยู่ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เสด็จขึ้นไปตรวจราชการมหาดไทย ที่เมืองพิศณุโลก ไปพบศิลาจารึกมีอยู่ที่วัดจุฬามณี จึงคัดประทานมาทันลงพิมพ์พร้อมกับเมื่อพิมพ์พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐครั้งแรก จารึกนี้เป็นพยานว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถได้ทรงผนวชที่เมืองพิศณุโลกแน่นอน จึงได้พิมพ์คำจารึกไว้ด้วย

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

จุศักราช ๘๒๖ ปีวอกนักษัตร อันดับนั้นนสมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถบพิตรเป็นเจ้า ให้สร้างอารามจุฬามณีที่จะเสด็จออกทรงมหาภิเนษกรม ขณะนั้นเอกราชทั้งสามเมือง คือ พระยาล้านช้าง แลมหาราชพญาเชียงใหม่ แลพญาหงสาวดี ชมพระราชศรัทธา ก็แต่งเครื่องอัฐบริขารให้มาถวาย

จุศักราช ๘๒๗ ปีระกานักษัตร เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำครุเทพวาร สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถบพิตรเป็นเจ้า เสด็จทรงพระผนวช แลสมเด็จพระราชเอารสท่านกราบลงกับพระบาทแล้วก็สู่พระราเชนทรยาน แลท่านก็ให้บวชพระสงฆ์ปริวัตรก่อนห้าพระองค์ แล้วท่านจึงทรงเครื่องบรรพชิต แลพระสงฆ์บวชโดยเสด็จทั้งสิ้นคณะ ๒๓๔๘ พระองค์ แต่สมเด็จพระรามาธิบดีศรีบรมไตรโลกนารถบพิตรเป็นเจ้าทรงพระผนวชอยู่ได้แปดเดือนสิบห้าวัน ครั้นถึงเดือนห้าสมเด็จพระเอารสท่านแลพฤฒามาตย์ทั้งหลายถวายบังคม ขออัญเชิญพระองค์เสด็จลาผนวช ช่วยครองราษฎรกรรมทั้งปวง ท่านก็เสด็จปริวัตรแล้วก็ล่องลงมายังกรุงพระมหานครศรีอยุทธยา

พุทธศักราชได้ ๒๒๒๒ ปีปลาย ๑๐ เดือนห้าวันวอกโทศก (จุลศักราช ๑๐๔๒) รุ่งแล้วห้าโมง หลวงสิทธิมหาดเล็กรับพระราชโองการแลหมื่นราชสังฆการีรับหมายรับผ้าพระราชทาน ให้พระครูธรรมไตรโลกนารถราชมุนีศีลวิสุทธาจารย์อธิการณอารามจุฬามณี ทาบรอยพระพุทธบาท ด้วยพระเดชสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารธรรมิกราชา

ธิราชเจ้าผู้ประเสริฐในภพมิ่งพระโองการตรัสให้อนุญาต ให้ไปประดิษฐานไว้ ณ อารามวัดจุฬามณีเป็นที่นมัสการ แต่สมณะพราหมณาจารยแลประชาราษฎรอันมิได้มานมัสการพระพุทธบาท แลจึ่งพระราชทานแผ่นศิลาควร (ฤทุณา) พระพุทธบาทแลแผ่นศิลาแผ่นหนึ่งให้ลงจาฤกพระราชพงษาวดารแลพระราชตำราแลกัลปนาข้าพระจุฬามณี อันประจุพระเกษาแลเป็นข้าพระพุทธบาท ลุศักราช๑๐๔๓ปีระกาตรีณิศก วันศุกร ขึ้นค่ำหนึ่งยามศุกร ๑๐ ขั้นฤกษ ๒๓ รับพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ในมณฑป

ตำรานี้พิจารณาแล้ว แลปิดตรามนุษย์ถือสมุดพระศรีสุเรนทราธิบดี อภัยพิริยาพรหมเทพราชมาตยาธิบดีศรีกลาสมุด สมุหพระสุรัสวดีประจำอักษรไว้กลาง (ขหนบวน) ศกเดือนอ้ายขึ้นสิบเบ็จค่ำระกานักษัตรตรีณิศก จึ่งพระศรีสรรเพชญสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศวรราชาธิราชเมศวรธรรมิกราชเดโชชัยบรมเทพาดิเทพตรีภูวนาธิเบศรโลกเชษฐ วิสุทธิมงกุฎพุทธางกูรบรม จักร พรรดิศวรธรรมิกราชาธิราชอันประเสริฐ เสด็จอยู่ในพระที่นั่งศรีสุริยาศน์อมรินทราชมหาสถานโดยอุตราภิมุข จึ่งพระพิมลธรรมอนันตญาณสุทธอุดมราชกระวีศรีสังฆ บรินายกติปิฎก ธรวร ญาณคำภีรสธรรมราชมุนีบพิตรถวายพระพรทูลพระกรุณ ว่าเมืองพิศณุโลกแต่ก่อนนั้น มีข้าพระเป็นกัลปนาพระราชทานอุทิศไว้สำหรับพระอาราม แลบัดนี้ข้าพระทั้งปวงแตกฉานซ่านเซนอยู่แลคนเป็นเดิมข้าพระไปอยู่อื่นนั้นควรภิกษุ....

(ศิลาชำรุด)........ ทั้งสิบแปดคนนี้เป็นข้าพระณอารามจุฬามณี .... (ชำรุด) .... สิบแปดคนนี้แลถวายไว้ ให้คงเป็นข้าพระ ณอารามจุฬามณี ตามเดิมมาแต่ก่อนแล้ว ถ้าบุคคลใดแลเอาคนข้าพระสิบแปดคนอัน พระกัลปนาพ ....(ชำรุด) .... ท่านไว้เป็นข้าพระอารามพระจุฬามณี ไปใช้สอยกิจราชการ........(ชำรุด)........ไปทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.... (ชำรุด) บุท........ (ชำรุด) .... จงไปตกนรกหมกไหม้ใต้บาดาลได้ทุกข์นิรันดร แล้วอย่าได้พบพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์จงทุกชาติเลย ฯ

จารึกหลักศิลาศุโขไทยที่ ๑

(คัดตามระเบียบอักษรไทยโบราณ ที่จารึกในหลักศิลา)

หลักศิลานี้อยู่ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

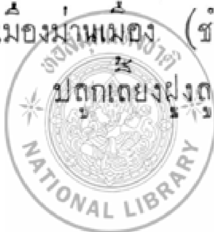
พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง ตูพี่น้องท้องเดียวห้าคน ผู้ชายสาม ผู้หญิงโสง พี่เผือผู้อ้ายตายจากเผือตั้งแต่ยังเล็ก เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สิบเก้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาท่เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหวัวซ้าย ขุนสามชนขบบมาหวัวขวา ขุนสามชนเกลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อกูหนีญญ่ายพ่ายจแจ้ ๆ กูบ่หนี กูขี่ช้างบุกพลกูขบบเข้าก่อนพ่อกู กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่งช้างขุนสามชนตัวชื่อมาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขึ้นชื่อกูชื่อพระรามคำแหง เพื่อกูพุ่งช้างขุนสามชน เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตววเนื้อตววปลากูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากสํหมากหวานอนนกูกินอร่อยกินดีกูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนองง่องช้างได้กูเอามาแก่พ่อกู กูไปท่บ้านท่เมืองได้ช้างได้ของได้ปววได้นางได้เงือนได้ทอง ได้เอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยงงพี่กู กูพร่ำบำเรอแก่พี่กูอย่างบำเรอแก่พ่อกู พี่กูตายจึงได้เมืองแก่กูทงงกล เมื่อชววพ่อขุนรามคำแหง เมืองศุโขไทยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีเข้า

เมืองบ่เอาจะกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงววไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจกกใคร่ค้าช้างค้า ใครจกกใคร่ค้าม้าค้า ใคร่จกกใคร่ค้าเงือนค้าทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใคร่ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ ล้มตายหายกว่าอย้าวเรือน พ่อเชื้อเสื้อค้า มนนช่างขอลูกเมียเยียเข้าไพร่ฟ้าข้าไทย ป่าหมากป่าพลูพ่อเชื้อมนนไว้แก่ลูกมนนสิ้น ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิผิดแผกแสกข้างถนนส่วนใดแท้แล้ จึงแล่งความแก่ข้าด้วยซื่อบเข้าผู้ลกกมกกผู้ซ่อน เหนเข้าท่านบ่ใคร่พีนเหนสินท่านบ่ใคร่เดือดคนใดขี่ขายมาหาพาเมือง มาคูข้อยเหนือเพื่อกู มนนบ่มีช้างบ่มีม้าบ่มีปววบ่มีนางบ่มีเงือนบ่มีทองให้แก่มนน ของมนนตั้งงเปนบ้านเปนเมืองใด ข้าเสือกข้าเสือหววพุ่งหววรบก็ดีบ่ฆ่าบ่ตี ในปากปตูมีกดิ่งอนนหนึ่งแขวนไว้หนนไพร่ฟ้าหน้าใส กลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยมีความเจบท้องข้องใจ มนนจกกกล่าวเถิงเจ้าเถิงขุนบ่ไร้ ไปลนนกดิ่งอนนแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก่มนนด้วยซื่อ ไพร่ในเมืองสุโขไทยนี้ จึงชมสร้างป่าหมากป่าพลูทั่ววเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มนน ในเมืองสุโขไทยนี้มีน้ำตรพงงโพยสีใสกินดีดงงกินน้ำโขงเมื่อแล้ง รอบเมืองสุโขไทยนี้ตรีร ไปได้สามพันสี่ร้อยวา คนในเมืองสุโขไทยนี้มกกทานมกกทรงสีลมกกโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขไทยนี้ทั้งงชาวแม่ชาวเจ้าทวยปววทวยนางลูก เจ้าลูก ขุนทั้งงสิ้น ทั้งง หลาย ทั้งง ผู้ชายผู้หญิงฝูงทวยมีสรธาในพระพุทธสาสนทรงสีลเมื่อพรนษาทุกคน เมื่อ

โอกพรนษากรานกถินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกถินมีพนมเบี้ยมีพนม
หมากมีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนนบริพารกถินโอยทาน แล
ปีแลญิบลานไปสูดญดกถินเถิงอรญญิกพู้น เมื่อจักเข้ามาวยงรยง
กนนแต่อรญญิกพู้น เท่าหววลานดํบงคํด้วยสยงพาดสยงพิน สยง
เลื้อนสยงขบบใครจักมักเหล้นเหล้น ใครจักมักหววหวว ใคร
จักมักเลื้อนเลื้อน เมืองสุโขไทยนี้มีสี่ปตูลี่ (ชํารุด) หซวงเที้ยน
ญ่อมคนสยดกนนเข้ามาดูท่านเผาทยนท่านเหล้นไฟ เมืองสุโขไทยนี้มี
ดั่งจักแผก กลางเมืองสุโขไทยนี้มีพิหารมีพระพุทธรูปทอง มีพระ
อฐฐารศมีพระพุทธรูป มีพระพุทธรูปอนนใหญ่ มีพระพุทธรูปอนนราม
มีพิหารอนนใหญ่ มีพิหารอนนราม มีปู่ครูมีสังฆราชมีเถรมีมหา
เถร เบื้องตวนนตกเมืองสุโขไทยนี้มีอรญญิก พ่อขุนรามคําแหงกทํ
โอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญรยนจบปีฎกไตร หววกกว่าปู่ครู
ในเมืองนี้ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรมมราชมา ในกลางอรัญญิกมีพิหาร
อนนหนึ่งมนนใหญ่สูงงามนัก มีพระอฐฐารศอนนหนึ่งลุกยืน เบื้อง
ตวนนโอกเมืองสุโขไทยนี้มีพิหารมีปู่ครูมีทเลหลวงมีป่าหมากมีป่าพลูมีไร่
มีนา มีถิ่นถานมีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงมีป่าขามดูงามดั่งแกล้
เบื้องตีนนอนเมืองสุโขไทยนี้ มีตลาดปสานมีพระอจนมีปราสาทมีป่า
หมากพร้าวป่าหมากลางมีไร่มีนามีถิ่นถานมีบ้านใหญ่บ้านเล็ก เบื้อง
หววนอนเมืองสุโขไทยนี้มีกุฎีพิหารปู่ครูอยู่ มีสรีดภงส มีป่าพร้าว
มีป่าลางมีป่าม่วงป่าขามมีน้ำโคก มีพระขพุงผีเทพดาในเขาอนนนั้น
เปนใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขไทยนี้แล้ ไหว้

ดีพี่ดูกเมืองนี้หยั่งเมืองนี้ดี ผิไหว้บดีพลีบ่ถูกผีในเขาอันนบ่คุ้มบ่เกรง เมืองนี้หาย ๑๒๑๔ ศกมโรง พ่ขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสชชนาไลย ศุโขไทยนี้ ปลูกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า จึ่งให้ช่างฟันนขดารหินตั้ง หว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดบบเดือนโอกแปดวันน วันเดือน เตมทั้งแปดวันน ฝูงปู่ครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งงเหนือขดารหินสูดธรรมแก่ อุบาสกฝูงทวยจำศีล ผิใช่วันนสูดธรรม พ่ขุนรามคำแหงเจ้าเมือง ศรีสชชนาไลยศุโขไทย ขึ้นนั่งงเหนือขดารหินให้ฝูงทวยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงทวยถือบ้านถือเมืองกนน วันเดือนพ่เดือนเตมท่านแต่งช้างเผือก กรพดดดยางทั้ยนญ้อมทองงาม ทงงววาชื่อรูจาศี พ่ขุนรามคำแหง ขึ้นขี่ไปนบพระพีหารอรญญิก แลเอามาจารึกอันนหนึ่งมีในเมืองชเลียง สถาปกไว้ด้วยพระศรีรตนธาตุ จารึกอันนหนึ่งมีในถ้ำชื่อถ้ำพระราม อยู่ฝั่งงน้ำสำพาย จารึกอันนหนึ่งมีในถ้ำรตนธาร ในกลองบ้าตั้นนี้มี สาลาสองอันน อันนหนึ่งชื่อสาลาพระมาส อันนหนึ่งชื่อพุทธภุ้ง ขดาร หินนี้ชื่อมนงงสีลาบาตรสถาปกไว้หินจึ่งทั้งงหลายเหน พ่ขุนพระราม คำแหงลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตยเปนขุนในเมืองศรีสชชนาไลยศุโขไทย ทงง มากาวลาวแลไทยเมืองใต้หล้าฟ้า (ชำรุด) ศุโขไทยชาวอูชาวของมา ออก ๑๒๐๙ ศกปีกุร ให้ขุดเอาพระธาตุออกทงงหลายเห็นกท้าบูชา บำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวันน จึ่งเอาลงฝังงในกลางเมืองศรีสชชนา ไลยก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้าจึ่งแล้ว ตั้งงวยงผาล้อมพระมหาธาตุสาม เข้าจึ่งแล้ว เมื่อก่อนลายสือไทยนี้บมี ๑๒๐๕ ศกปีมแม พ่ขุนรามคำแหง หาใคร่ใจในใจแลใส่ลายสือไทนี้ ลายสือไทยนี้จึ่งมีเพื่อขุนผู้นั้นนใส่ไว้

ใส่ใจ ขุนพระรามคํแหงนั้น หากเปีนท้าวเปีน พรครูแก่ไทยทงงหลาย หากเปีนครูอาจารย์ส่งงสอนไทยทงงหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้แก่คน อนนมี่ในเมื่องไทย ด้วยรู้ด้วยหลวกกด้วยแกล้วด้วยหาญด้วยแคะด้วย แก่งหาคนจกกเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้าเศิ่กมี่เมืองกว้างซางหลาย ปราบเบื้องตวนนออก รอดสรลวงสองแควลํบาจายสคา เท้าฝ่งง ของเถิงวยงจนนวยงคําเปีนที่แล้ว เบื้องหววนอนรอดคนทีพระบางแพรก สุพรรณภูมิราชบูรี่ เพชบูรี่ ศรีธรรมราช ฝ่งงทเลสมุทรเปนที่แล้ว เบื้องตวนนตกรอดเมืองฉอดเมือง (ชำรุด) นหงศาพดี่สมุทรห้าเปนแดน เบื้องตี่นนอนรอดเมืองแพลเมืองม่านเมือง (ชำรุด) เมืองพลวงพ้นฝ่งง ของเมืองชวาเปนแดนแล้ว ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้นชอบด้วย ธรรมทุกคน.

NATIONAL LIBRARY

จารึกหลักศิลาเมืองสุโขทัยที่ ๒

อักษรขอมโบราณ

หลักศิลานี้อยู่ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กมรเตญอัตศรีสุริยวงศรามมหาธรรมิกราชาธิราช ๑๒๖๙ ศกกุด บรบาทกมรเตญอัตหฤทัยไชยเชตฐา..บรบาท กมรเตญอัตศรีธรรมราชนำเสนาพลยหผอง อวิศรี ....

อภิเษกบรนาม บรบาทกมรเตญอัตศรีสุริยวงษราม มหาธรรมราชาธิราช.......................................บี่ยังบราวินัยบรอภิธรรม โดยโลกาจา รัยยะ กฤตยะทรมาน.......................................พรหมณะตะบั้สวี่ สมเด็จบพิตรชญาบัตเวทสาสตราคมธรรมมันยายังผอง ทำเนประโยชติศาสตร คือคติตำราหิวาช.......................................ติวรรษมาศ สุริยะฆราส จันทรฆราสเสด็จอากเตียงนุเสส บรปฤชญาตะโอหาร ฤา วิบั้สสะคุณานตะ ติควรโมก อวิติไกรยนุ ศักราชตะอธิกะ เสด็จปดิติวงตรล ควรระบิใจ ธนาส อากเตียงสรวัชญาธิกมาศ ทินวารนักษัตรนุสังเกษบ คุโดยกรมสิทธิ สมเด็จบพิตรอากตัก

อากลับ อากเล็ก ฉนำ คณะนา ตะคิปยะโดยรู้นุสิธศักดิบระกรมสบ
มาตราปรากฏศรียศักดิเอียด เฉะหะนุบรานนะบี้ สำนดากเฉยเสด็จ
คงดำรงเสวยราชวิภวะดิศรีสัชนาไลยสุโขไทยโนวฉนำ ๒๒ ดุ ตะ ๑๒๘๓
ศกฉลู สมเด็จบพิตรเปรออราชบัณฑิต เท่าอัญเชิญ มหาสามิสังฆราช
ตะมานศิลาเรียนจบ บระบิดกไตรย ตะสถิตยโนวลังกาทวีป ตะมาน
ศิลาจาริย์รู้กษิณครบผอง เจรง อมวินกร จันนะโมกลุตะมารัก
ลันตรเทพเปรอศิลปี่ลำดับสร้างบระกุฎิวิหาร กมลง ไปรสวายตะ
มานโดยทิสบั้จจิมสุกโขไทยเนะ ปราบปราม จักกัตเลจสิน ถวาย
มะไทยบระไพสบทิศบรวิษณุกรรม กิตนิรมานกาละนาชะ .... มุนา
สมเด็จบระมหาเถรานุเถระภิกษุสังฆผองโมกบระบาท กรมระเคญอัตเปรอ
ลำดับสลาเลียชเทียนทูปบุษกลยพฤกษ์สิงทช ....
....ถวายบูชาตรานมรค เปรออมาตย์มนตรีราชกุลผอง
เทาดล ทูลบูชาสักการะอำวิสรกโนตะโมก ลุเชิงเทินดลศรุก บาน
จันทร บานวารแรวก ลุสุโขไทยเนะ มวยวัดเทพเปรอปล กราส
ชำระบระราชมารคอำวิทวาร ตี้ปุระ เทาลุ ทวารทิบั้จจิม ดลตะ
ไปรสวายนาสร้างกุฎิวิหารสถานสยงตัส นุวิดาน ตะวิจิตร์ จำเลง
ระแวก รัศมียาทิตย์มวตบันลาย บัญชังกะชะวนิการำยวลรังยิ้
ตราบครบอันตราลกราลนุวัสตร สำรพารังคจำเลงคิดพุทธบาทจุตะ
ธรณีสบอันเลอ ถวายบูชากิริยาผองเจริญเจต บวงอาวิตคณะ
นาลาบีออสเลยโทะนุเปรี่ยบเมิล บระราชมารคโนะ ประไปรยวร
สตะอรคะรูหาญผลู สวรรคเทพ อราธนา มหาสมิสังฆราช บวช

NATIONAL LIBRARY

บระวรษาออสไตรมาศกาลนุจุต บระวรษาถวายมหาทานฉลองประลํา ฤทธิ สิทธิประลอง บระองค์พระพุทธกรมเตญอัตประดิษฐานทุกกัน ตล สํรุกสุโขไทยเนะโดยบุรวสถาน พระมหาธาตุโนะ สดับธรรมสบไถง อําวิ์มวยเกตุฤบุรณมี่ คิกราชทรัพย์กฤษณาประทานมาศเชิง ๑๐ ปรัก เชิง ๑๐ โอดาการ ๑๐ สลา ๒ จีวรแพร ๔ บาตบิจุเชนย ธนถ กันดล รุจโนะ ชักกระกิริยาทานบวรผอง ตะเทติไส้ตะอัยตะคณนาเอนก ประการ กาลบุรณะ บระวรษาถุ อัสตมิโรจ พุทธวาระ บุรณพูสุ ฤกษ์นาถางค์ ไถงโนะ บระบาทกรมเตงอัตสรี สุริยวงษ์รามมหาธรรม ราชา ธิราชกษมาทานศีลชะดาบสเวศบรจเนก บระสุวรรณประติมา ตะประ ดิษฐานเถ ราชมณเฑียรนาเสด็จนมัสการบูชาสบไถง ไถหยเทพ อัญเชิญมหาสามิเทพปวัสชาสามะโนะกาลนา นุปวัส สุศิละโนะ บระบาทกรมเตง อัตศรี สุริยวงษ์รามะมหาธรรม ราชาธิราช เสด็จจรถวาย เนเด็ก อัญชลีนมัสการ ประสุวรรณประติมานุประบีตกไตรยติประดับ ทุกเถะ ประราชมณเฑียร นุมหาสามิ ส่งฆราชอธิสถานเราะหะ นะนุผลบุนย์ ดิอัตตัวปวัสตะสาสนะประพุทธกรมเตงอัต สุวะเนอัดบวง ตฤษณาจักรวัรติสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัตติอัตกฤษณา สวรรค์เถงอัตอะจานะชา ประพุทธินำส์ตัวผอง ฉลองไตรภพเนะกุ อธิสถานโระโนะไถหยเทพ โยกไตรสรณาคม กษณะโนะ ไผทกรม เนะ กะเกรี่ยกสบทิศ อธิสถาน ปวัสไถหยะเทพทรงประจรตุ อําวิ สุวรรณ ประสาทบาทจารเทาฤตะประไปรสวายนา เสด็จประดิษฐาน

ประบาทจุ ตธรณีดลประถวีเนะประกัมบัติวิทสบทิศโส่ตะกลนาจะโน....
.... เถ ถนลเทาตล .... โมะตะชาอันทิน
เถยมารเส็ดจถวายบระบารมีตะกาละโนะ บิมานมหาสวลยรูวโนะ
คือ เส็ดจเปรยประดิษฐานศิลาจารึกะเนะเลงตะชนะคณะผองกือ ....
..............ไปรประไจยบุนย์ บาปรอตถวายบุนย์ธรรม ....
มานบระบาทสบนักเถยนา ไผทโกรม เกรยรุวะนะ อีลูชะมิรุตมาน
อำเบบุนย์ธรรมผองมุนบวงเตถเยง ยตรุวะเนะ มวตเยงสดับ
อนักโพลกำลองธรรมคุเนะอิลุบิยล ผลบุนย์ปรกฤตะตระเจียกควรบิ
ชนะคณะผองปยายามตะกุศลบุนยะ สบอนักรีบาปผองบวงตะบิถวาย
เถย ....ม มหาเถระไตรบีตกกะตะโมกอวี
ถงกาทวีป สิโทนสิทวลเถย ทักษิณาไปรสวาย ทุกประคาถา
สรเสริญ บระยศกิติผองนาเส็ดจ ถวายบระผนวชคือเสร็จจาระ
ศิลาทุกกัมลองพัทสิมานาไปรสวาย โดยทิศบัจจิมศุโขไทยเนะ

แปลหลักศิลาเมืองศุโขไทยที่ ๒

ซึ่งจารึกเป็นอักษรขอมโบราณ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงษ์เธอ

กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงแต่ง

(คัดจากวชิรญาณรายเดือนเล่ม ๑ ฉบับที่ ๓ ปี ๑๒๔๖ น่า ๒๓๙)

เรื่องความในอักษรเขมรที่จารึกลงไว้ในเสาศิลาสี่เหลี่ยมโต ๕ กำ สูงสองศอกคืบเศษนั้น เสาศิลานั้นประดิษฐานอยู่ณเมืองศุโขไทยศรีสัชนาไลย เป็นเมืองหลวงฝ่ายเหนือ แต่เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งยังทรงพระผนวช เสด็จขึ้นไปประพาศณหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้รับเสาศิลาทั้งสองแท่งลงมายังกรุงเทพ ฯ แล้วโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตย์ แปลเป็นภาษาไทยได้ความว่า ดังนี้

เมื่อครั้งมหาศักราช ๑๒๖๙ ศกกุน พระบาทสมเด็จพระกะมะระเด็งอัตศรีธรรมราช เป็นพระมหาอุปราชอยู่เมืองศรีสัชชนาไลย เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระกะมะระเด็งอัคฤๅไทยไชยเชฐเมืองศุโขไทย พระมหาอุปราชทราบว่าพระราชบิดาทรงพระประชวรหนักพระองค์จึงยกพยุหแสนยากรเป็นกระบวนทัพมา แต่ณวันขึ้นห้าค่ำเดือนแปดถึงเมืองศุโขไทยวันแรมค่ำหนึ่งเดือนแปด เสด็จพระราชดำเนินทัพ

เข้าประตูเมืองทิศพายัพปราบศัตรูหมู่ปัจจามิตร ประหารชีวิตผู้คิดมิชอบเสร็จ เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาที่สวรรคต มุขมนตรีพ่อพราหมณ์ตั้งพระราชพิธีอภิเษก แล้วถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้ากะมะระ เต็งอัตศรี สุริยพงษ รามมหาธรรมิก ราชาธิราช พระองค์เสวยราชสืบพระวงศ์สนององค์พระบรมราชชนก ต่อมาแต่มหาศักราช ๑๒๗๖ ศกมะเมีย มีพระกระมลราชหฤทัยดั่งน้ำในมหาสมุทรแลสาคร พระองค์ทรงพระกรุณาแก่ราษฎรยิ่งกว่าพระราชบุตร มนตรีแลประชา ราษฎร จะเอา วิญญาณ กะทรัพย์ แลอวิญญาณ กะทรัพย์ มาถวายพระองค์ ๆ บมิได้รับ กลับแนะนำชี้แจงแสดงธรรมให้เอาไปทำการกุศลเกื้อหนุนในพระศาสนา ฝ่ายชาวเมืองก็มีศรัทธาเลื่อมใส พากันมานั่งฟังคำสั่งสอนของพระองค์แลปรารถนาจะเล่าเรียนวิปัสนา พระองค์ท่านก็ตั้งพระทัยสั่งสอนสรรพสัตว์ทั่วทุกคน ท่านมิได้ปรารถนายินดีซึ่งอามิสคิดแต่จะแนะนำสัตว์ที่ต้องทุกข์ให้ได้รับความสุขในปรโลก ถึงกาลในปัจยุบันนั้น ถ้าราษฎรในขอบขัณฑเสมาบางพวกที่มีความผิดติดอยู่ในเวรจำจองต้องโทษราชทัณฑ์นั้น ก็ทรงพระกรุณาบริจาคพระราชทานทรัพย์ช่วยไถ่โทษแผ่นดินให้พ้นทุกข์แล้ว ก็โปรดให้ไปทำมาหากินตามภูมิ พระองค์เสด็จเถลิงราชสมบัติ รักษาไพร่ฟ้าประชาราษฎรด้วยพระมหากรุณาปรานีดังนี้ กิตติศัพท์กิตติคุณก็เป็นที่เล่าลือพระเกียรติยศปรากฏขจรระบือไปในนานาประเทศน้อยใหญ่ทั่วทิศานุทิศ ชนทั้งปวงในด้าวแดนทุกทิศก็มีจิตชื่นชมนิยมพระบารมี ชักชวนกันมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารบันดาลฝนตกต้องตามฤดู จนธัญญาหารแลพืชพรรณผลไม้

บริบูรณ์ทั่วหน้า ประชาราษฎรเป็นสุขสโมสรประชุมในเมืองนั้น ฝูงราษฎรมิได้เป็นทาสทาสาหามิได้ เป็นไทยพลเรือนทั้งสิ้นเป็นสุโขทั้งเมือง เหตุดังนั้นนามเมืองจึงปรากฏว่าเมืองศุโขไทย (คือไทยเป็นศุข) กับหมู่ปรปักษ์ปัจจามิตรก็ไม่คิดประทุษฐร้าย เกรงพระเดชานุภาพ ด้วยพระเกียรติยศเป็นที่สรรเสริญทั่วประเทศ ครั้งนั้นมีพระโองการ สั่งให้มุขอำมาตย์สร้างพระราชคฤหเหมปราสาทนพสูรย์ (คือเก้ายอด) แลพระราชมณเฑียรสถานพระพิมานจัตุรมุข แล้วไปด้วยศิลาแลอิฐปูนให้เป็นที่แก่นสารถาวร ประกอบขจิตด้วยสรรพรัตนาเนกโสภาคย์พิจิตรเสร็จสมพระราชประสงค์ พระองค์นำบาตรเต็มไปด้วยมธุปายาศประเคนพระสงฆเถรานุเถรในพระมหาปราสาท พระสงฆ์ทำภัตรกิจเสร็จแล้ว ทรงอภิเษกสมณพราหมณาจารย์ตปศิยติ สงฆ์ทั้งหลายเผดียงให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม แลศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น แลพระองค์ทรงทราบวิธีวันอุฐมีบุรณมีอามาวสีเพ็ญดับแลเดือน อาสาธสำหรับ เข้าพรรษา แลอธิก มาศอธิกวารซึ่งจะมีมา แลมิเป็นปกติก็ดี พระองค์ทรงพระอนุสรคำนึงถึงฤดูกาลที่ไม่ถูกต้องตามลัทธิพระพุทธศาสนา จึงทรงทำตำราหวาทศมาศเป็นเดิม ไม่มีนักปราชญ์ประเทศใดจะเสมอพระองค์ได้ ครั้งหนึ่งมีรับสั่งให้ราชบุรุษไปอาราธนาพระเจดีย์ แลพระมหาเจดีย์มาประดิษฐานในเมือง แล้วโปรดให้สร้างพระมหาธาตุรูปปรางค์ใหญ่องค์หนึ่ง แล้วสร้างพระอารามในที่พระมหาธาตุนั้น พร้อมสร้างอุโบสถวิหารการเปรียญเสนาศนพระสงฆ์บริบูรณ์ แล้วหล่อพระพุทธปฏิมากร

ด้วยทองสัมฤทธิ์บริสุทธิ์เท่าพระองค์ท่านไว้เป็นพระประธานในพระอุโบสถ จึงพระราชทานนามอารามว่า สังฆาวาศอารามวิหาร ทุกวันนี้ชาวเหนือเรียกชื่อว่า (วัดสังกวาด) อธิบาย พระองค์มีพระราชประสงค์พระโพธิญาณในอนาคตกาลแลปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อจะนำสัตว์ให้พ้นจากสงสารวัฏไปสู่พระนฤพานในอนาคตกาล แล้วทรงหล่อรูปพระศรีอาริย์พระองค์หนึ่ง ประดิษฐานไว้ในพระวิหารคตทิศใต้ในอาราม ครั้งหนึ่งตรัสสั่งนายศิลปินายช่างให้หล่อรูปพระนเรศร พระมเหศวร พระวิศณุกรรม รูปพระสุเมธวรดาบศ พระศรีอาริย์ ทั้งห้ารูปนี้ประดิษฐานไว้ในหอเทวาไลยมหาเกษตรพิมาน ไว้เป็นที่นพัทธบูชา ณ ตำบลป่ามะม่วง พระองค์ทรงเล่าเรียนพระพุทธวจนะไตรบิฎกธรรมชำนิชำนาญ พระสูตรพระวินัยพระอภิธรรม โดยโลกาจารย์ทรงทรมาน พระองค์สั่งสอนยะคพราหมณ์ตปศวี ทรงพระราชบัญญัติคัมภีร์สาตราคม เป็นประถมธรรมเนียม ทั้งเนปรไชยาคิราธารคือคติตำราหินปาฏิบทมาศ ศวไรยคราธจันทรคราธยังเสร็จ พระองค์ทรงพระปรีชาไอพาริกวิรคุณานุคุณ ไม่มีผู้ใดในสยามประเทศจะเสมอพระองค์ พระองค์อาจเลือกสรรพิจารณาให้ทราบถนัดแน่ในอธิกมาศทินะปาระนักษัตรสังเกตฤดูโดยกรรมประสิทธิ์ สมเด็จพระบรมบพิตรอาจจะถอนจะลบยกเป็นปีเดือนตามศิลป คณนาอนุสิทธิศักดิ์พระคัมภีร์ทุกมาตรามิได้เคลื่อนคลาดเลย เสด็จเสวยราชสมบัติในกรุงศรีสัชชนาไลยศุโขไทยราชธานีได้ ๒๒ ปี ถุมหาศักราช ๑๒๘๓ ศกฉลู สมเด็จพระบรมบพิตร ตรัสใช้บัณฑิตย์ไปอาราธนาพระมหาสามิสังฆราช

อันกอบด้วยศีลาจริยานุวัตรทรงพระไตรปิฎกจบ มีศิลปศาสตร์รอบรู้กระบิลตำหรับฉบับโบราณาจารย์ครบทุกประการอันประเสริฐ ซึ่งสถิตย์อยู่นครจันทรเขตร ในประเทศเกาะลังกาทวีปสิงหฬภาษา มาสู่กรุงศรีสัชชนาไลย พระองค์จึงมีรับสั่งให้ศิลปีนายช่าง ปลูกกุฎีวิหารระหว่างป่ามะม่วงอันมีในทิศประจิมเมืองศุโขไทย นายช่างได้ทำที่ราบคาบปราบภูมิภาคเสมอแล้วเททรายเกลี่ยตามที่ตามทาง ราวกับพระวิศณุกรรมมานฤมิตก็ปานกัน เมื่อได้สมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นมหาเถรกับพระภิกษุสงฆ์หลายองค์มาแต่ลังกาทวีปนั้น พระองค์ก็รับสั่งใช้ให้อำมาตย์มุขมนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อย แลราชตระกูลทั้งหลายแต่ล้วนเป็นชาย นำเอาดอกไม้ธูปเทียนหมากข้าวตอกธงต่าง ๆ ไปรับ ทำสักการบูชาตลอดชลมารคสถลมารค ตั้งแต่เมืองท่าเรือทะเลมาทางบกแต่เมืองเชียงทอง เมืองจันทร์ เมืองพราน เมืองวาน ตลอดถึงเมืองศุโขไทย ครั้งนั้นพระองค์รับสั่งให้อำมาตย์นักการ กวาดพระราชมรรคาสถลมารค ตกแต่งพระทวารทิศบูรพาไปจนพระทวารทิศประจิมต่อป่ามะม่วง ซึ่งปลูกกุฎีวิหารมโหฬารเกษมไว้รับพระสังฆราชนั้น ครั้งนั้นพระองค์ทรงบริจาคพระราชทรัพย์จะนับมิได้ ประดับประดาราชมรรคาเป็นที่เกษมสำราญไพบูลย์เสร็จแล้ว จึงอาราธนาพระมหาสามิสังฆราชจำพรรษาสิ้นไตรมาศ ครั้นออกพรรษาแล้วพระองค์ทรงตั้งมหกรรมการฉลองพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ที่หล่อเท่ากับองค์นั้น ทรงประดิษฐานไว้กลางเมืองศุโขไทยโดยบุรพทิศด้านพระมหาธาตุนั้น พระองค์ทรงฟังพระธรรมเทศนาทุกวัน ตั้งแต่ขึ้นค่ำ ๑ ถึง ๑๕ ค่ำ คิด

พระราชทรัพย์ที่บริจาคถวาย บูชาธรรม วันหนึ่งทองคำชั่งสิบตำลึง เงินชั่งสิบตำลึง อุพารภัณฑ์เครื่องราชูประโภคต่าง ๆ อย่างละสิบ สลาจีวรเกศหมากประจำกัณฑ์สี่บาทเงิน แลเครื่องกระยาหารไทยทานทั้งหลายนานาอเนกประการ เมื่อออกพรรษาฤดูเหมันต์พุฒวาร ปุนัพพสุฤกษ์ณค่ำวันนั้นพระองค์สมาทานศีลเป็นดาบส บวชเฉพาะเนตรพระสุวรรณปฏิมากรอันประดิษฐานบนพระมณเฑียร ซึ่งเสด็จทำสักการบูชาเป็นเนืองนิตยแล้ว จึงอาราธนา พระมหาสามีสังฆราช แลภิกษุสงฆ์เถรานุเถรทั้งปวง ขึ้นบนเหมปราสาทราชมณเฑียร พระองค์ละราชสมบัติออกบรรพชาเป็นสามเณร เมื่อจะรอศีลนั้นพระองค์เสด็จยืนขึ้นยกพระหัตถ์อัญชลีนมัสการพระพุทธสุวรรณปฏิมากรแลพระไตรปิฎกกับพระเถรานุเถร แล้วทรงตั้งสัตยาธิษฐานว่าเดชะกุศลแต่หนหลังแลผลบุญที่อาตมบรรพชาอุปสมบทต่อพระบวรพุทธศาสนาคราวนี้ อาตมไม่ปรารถนาสมบัติอินทร์พรหม แลจักรพรรดิสมบัติหามิได้ ปรารถนาเป็นองค์พระพุทธเจ้านำสัตว์ข้ามไตรภพนั้นเทอญ

อธิษฐานดังนี้แล้วจึงรับสรณาคมต่อพระอุปัชฌาย์ ขณะนั้นแผ่นดินไหวทั่วทุกทิศเมืองศุโขไทย ครั้นทรงผนวชแล้วเสด็จลงมาจากพระมหาสุวรรณ เหมปราสาททรง ไม้เท้า จรดจรดล ด้วยพระบาท เสด็จ พระราชดำเนินไปป่ามะม่วง ขณะประดิษฐานฝ่าพระบาทลงยังพื้นธรณีปฐพีก็หวั่นไหวใหญ่ยิ่งทั่วทุกทิศ ทินสายเข้าพรรษาวันนั้น จึงเสด็จออกเสวยพระโชรส ขณะนั้นไม่ควรเลยสรรพไม่เสบยเสพยนานาอากาศดาษสุริยเมฆา จันทร์ปราบดีกับดาราฤกษ์ทั้งปวงยิ่งกว่าทุกวันด้วย

ฉะนั้น จึ่งเสด็จบรรพชาเปนภิกษุในระหว่างพัทธสิมานั้น ขณะนั้น นาคราชหนึ่งอยู่โดยบุรพทิศเมืองศุโขไทยนั้น ยกพังพานขึ้นสูงพ้นคน แปรตาไปเฉพาะบ้านะม่วงนั้น เห็นรอยผุดพลุ่งกลางอากาศลงต่อแผ่นดิน อนึ่งเวลานั้นได้ยินเสียงระฆังดนตรีดุริยางค์ไพเราะไกล้ไสตของชนเปนอันมาก จะพรรณนานับมิได้ แต่บรรดามหาชนที่มาสโมสรสันนิบาตในสถานที่นั้น ย่อมเห็นการอัศจรรย์ประจักษ์ทุกคน เหตุด้วยเสด็จออกทรงบำเพ็ญพระบารมี เมื่อทำอัษฎางคิกศีล เมื่อฤดูคิมหันต์ไม่มีฝน ด้วยอำนาจศีลและความอธิษฐานพระบารมีด้วย ปถวีก็ประวัติกัมปนาทหวาดหวั่นไหว เทพธาราวิรุณหกก็ตกลงมาในฤดูแล้ง แสดงอัศจรรย์สรรเสริญในการสร้างพระบารมี นักปราชญ์ราชบัณฑิตย์จึ่งจดหมายโดยวิจิตรจารึกลงไว้ให้ถ้วนถี่ ในเสาศิลาเพื่อจะให้เปนพระเกียรติยศปรากฏต่อไปภายภาคหน้า ลำดับนั้นบรรดามนตรีอำมาตย์โหราราชบัณฑิตย์วิทยาจารย์เศรษฐี มหาศาลราชประยูรวงศานุวงศ์จำนงจิต พร้อมกันประชุม เชิญพระองค์ให้ลาผนวช สมเด็จพระบรมบพิตรตรัสให้ประชุมนุมพระสงฆ์เถรานุเถรทั้งปวง ปฤกษาพร้อมกับพระราชประยุรวงศานุวงศ์ แลเสวกามาตย์ ในสันถาคารสถานชื่อสันทศศาลา เห็นพร้อมยอมแล้ว พระองค์ทรงพระกรุณาแก่สรรพสัตว์บรรพชิตเพื่อจะให้รู้ธรรมเนียมลาผนวช แล้วพระองค์ก็ออกพระโอฐเปนพระคาถาเปล่งพระวาจาลาผนวช ผลัดผ้ากาสาวพัสตร์ทั้งปวงแล้ว พระองค์ก็ทรงเครื่องราชกกุธภัณฑ์อนันตราไชประโภคสำหรับกษัตริย์ เสวกามาตย์ราชกระวี

มนตรีทั้งหลายตั้งการอภิเษกอีกครั้งหนึ่ง แล้วถวายพระนามใหม่ว่า พระ
บาทสมเด็จพระเจ้ากะมะระเตงอัดศรี มหาธรรมิก ราชาธิราชเจ้าแผ่นดิน
กรุงศรีสัชชนาไลยศุโขไทย ครั้งนั้นสาธุชนทั้งหลายบรรดาที่มีจิตเลื่อม
ใสศัทธาต่อทางธรรม ก็มาวิงวอนให้พระองค์ท่านช่วยแนะนำสั่งสอน
ในทางธรรมที่จะเป็นคุณเป็นประโยชน์ในอนาคตกาล ภายหลังพระ
มหาสามิสังฆราช ถวายพระนามเพิ่มเข้าอีกว่า พระบาทสมเด็จ
พระเจ้ากะมะระเตงอัดศรีตรีภพธรณีชิตสุริยโชติมหา ธรรมิกราชาธิราช
เจ้าศุโขไทย ในกาลนั้นพระองค์ทรงระลึกถึงพระเชษฐาเมืองสัชชนา
ไลยจะเสด็จนำพยุหพลไป ครั้งนั้นราษฎรเมืองศุโขไทยสยบแสยงเสียใจ
ด้วยพระองค์จากพระนคร เมื่อราษฎรเป็นดังนั้นท่านจึงอัญเชิญพระ
พุทธรูปทองคำมาแต่เมืองนันรเชตร มาประดิษฐานไว้ในเมืองศุโข
ไทยสนองพระองค์พระชนก ถวายพระนามพระพุทธรูปทองคำนั้นว่า
พระบาทสมเด็จพระเจ้ากะมะระเตงอัดเลไทย ผู้เป็นพระบรมราชชนก
อภิเษกให้เป็นอธิบดีอยู่ณเมืองศุโขไทย มอบเวนราชสมบัติแลราชการ
ทั้งปวงให้อำนาจท่านบำรุงราษฎร แล้วพระองค์เสด็จดำเนินพลไป
ปราบปรามเมืองหนึ่ง ชื่อศรีจุธามลราชมหานครตั้งอยู่ทิศพายัพเมือง
ศรีสัชชนาไลย เสด็จทอดพระเนตรตามระยะสถลมารคไป เห็นว่า
ทางลำบากยากแก่ราษฎรไปมาค้าขาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้รี้พล
ขุดคลองทำถนนหนทางหลวง ตั้งแต่เมืองศุโขไทยมาจนตลอดถึงเมือง
ศรีสัชชนาไลย แลเมืองน้อยเมืองใหญ่ ทำทางน้ำทางบกแวะเวียนไป
ตามหว่างทางใหญ่ เป็นการบุญสนองคุณพระราชบิดา แล้วทรง

NATIONAL LIBRARY

พระกรุณาตั้งขุนด่านหมื่นด่าน คุมไพร่พิทักษ์รักษาอย่าให้คนต่างด้าวชาวต่างแดนหลบหนีข้ามเขตแดนไปได้ แลอย่าให้เป็นทางเปลี่ยวมิโจรผู้ร้ายมาทำอันตรายแก่ราษฎรที่ไปมาค้าขาย เหตุการต่าง ๆ ที่อัศจรรย์ ก็ให้จดหมายจารึกลงไว้ในเสาศิลา เพื่อให้คนภายหลังรู้แจ้งประจักษ์พระบารมีแลพระเกียรติยศ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้ากะมะระเดงอัตศรีภพธรณีชีตสุริยโชติมหาธรรมิกราชาธิราชเจ้าแผ่นดินเมืองศุโขไทย หนึ่งเราท่านทั้งหลายไม่เคยเห็นการประจักษ์อัศจรรย์ดังนั้น ครั้นมายลภพเห็นแล้วต่อหูต่อตาคนทั้งบ้านทั้งเมือง

อนึ่งพระสังฆราชมหาเถรเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกมาแต่ ลังกาทวีปสถิตอยู่พระสีโทลโดยทักษิณป่ามะม่วง ไว้คำสรรเสริญพระเกียรติยศซึ่งเสด็จทรงผนวชบำเพ็ญพระบารมีนั้น ได้เห็นอัศจรรย์หลายประการจึงจดหมายเหตุจารึกลงไว้ในเสาศิลาในระหว่าง พัทธสีมา ณ ป่ามะม่วงโดยประจิมทิศเมืองศุโขไทยนี้

เรื่องความในหนังสือเขมรซึ่งจารึกอยู่ที่เสาศิลานั้น สิ้น เนื้อ ความแต่เท่านี้

จารึกแผ่นศิลา

อักษรไทยย่อที่เมืองกำแพงเพชร

(คัดจากวชิรญาณรายเดือน เล่ม ๑ ฉบับที่ ๒ ปี ๑๒๕๒ หน้า ๑๖๐)

คำจารึกนี้ได้คัดมาจากตัวจำลอง ที่ในหอพระสมุดวชิรญาณ แต่แผ่นศิลานั้นกระเทาะเสียบ้างแล้ว อ่านไม่ได้ความ จึงได้ .ฯ. ไว้ แผ่นศิลานี้จารึกในสมัยเดียวกับหลักที่ ๒ มีความดังนี้

ศักราช ๑๒๓๙ ปีระกาเดือน แปด ออก ห้าค่ำ วัน ศุกร หน ไท กัด เรา บู่ .ฯ. สกุณินักสัตว เมื่อยามอนนสถาปนานั้นเปนหกค่ำแล้ พรญาฦๅไทยราชผู้เปนลูกพรญาเลือไทยเปนหลานแก่พรญารามราช เมื่อได้เสวยราชในเมืองศรีสัชนาไลย ศุโขไทย ได้ ราชาภิเศกอนนฝูง ท้าว พรญา ทั้งหลายอนนมีศหาย อนนมีในสี่ทิศนี้ แต่งกรยาดงวายของฝาง หมากมาถามาให้ บนนยดดยญอภิเศกเปนท้าวเปนพรญา จึงขึ้น ชื่อศรีสุริยพรมมหาธรรมราชาธิราช หากเอาพรศรีรัตนมหาธาตุอันนี้ มาสถาปนาในเมืองนครปุ้นปีนั้น พระมหาธาตุอนนนี้ใช่ธาตุอนนสามาน คือพระธาตุแท้จริงแล้ เอาลุกแต่ลงกาทวีปพู้นมาดาย เอาทั้งพืชนั้น พระศรีมหาโพธิอันพระพุทธเจ้าเราเสด็จอยู่ใต้ต้นแล .ฯ. หลขุนมารา

ธิราชได้ปราบแก่สรรเพชญเดญญาณเปนพระพุทธ มาปลูกเบื้อง หลังพระมหาธาตุนี้ ผิผู้ใดไหว้นบคำนบุชาพระศรีรัตนมหาธาตุแล พระศรีมหาโพธิอันนี้ อาไสมีผลอานิสงสพร่ำไส คือดงงได้นบ องค์พระเปนเจ้าบ้างแล้ ความดังนี้ เราบมิหากถลายคำพระพุทธเจ้า เราหารงงบอกไว้เอง ไส้มเมื่อพระเปนเจ้าได้เปนพระพุทธอนนฉนี้ พชนมายุพี่เราคนยังในเอย .ฉ. แต่เมื่อนั้นน .ฉ. มาถึงบดคืน อา ไสชนเราคนคลาจากร้อยนี้แล บดคืนถอยบี่ลงไปแล ยังแต่สิบเก้าบี่ .ฉ. มีคนถามว่านี่แต่คลาร้อยบี่นั้นน แลยงงคงแต่เก้าสิบเท้นั้น ได้คืบี่แลสิ้น ให้แก้ว่าดังนี้ เมื่อบี่นั้นนพรญามหาธรมมราชเอา พระธาตุนี้ ชนคนถอยจากบี่นั้นนได้ร้อยสามสิบเก้าบี่ แลอนนนี้ ฉถอยนั้นนอาไสในบี่โถะแต่บี่นั้นนมา แลฝูงเจ้าขุนพราหมณ เสรสถิ ถอยจากเปนมลากเปนดีเราแลนั้นนแล้

ญงงฝูงรู้ชาถวกกโหรทายอยาอยูกถอยแต่นั้นนแล้ .ฉ. อย่าเลย ผิมีคนถามดังนี้โสตแดวนั้นน พระเจ้าเราได้เปนพระพุทธในใต้ต้นพระ ศรีมหาโพธิมาเถิงวนนสถาปนาพระศรีรตนธาตุนี้ไว้ .ฉ. ให้แก้ว่า ดงงนี้ ผิจกกนบบด้วยบี่ ได้พันเก้าร้อยสี่สิบแปดบี่นั้นน พระได้เปน พระพุทธนั้นนในบี่วอก ผิจกกนบบด้วยเดือนได้ยี่สิบหมื่นสี่หนนหกสิบ เดือน เดือนอันพระได้เปนพุทธนั้นนในเดือนหกบุรณมี ผิจกกนบบ ด้วยวนนได้เจ็ดแสนหมื่นสี่ร้อยหกสิบแปดวนน พระได้เปนพระพุทธนั้นน ในวนนพุทธ วนนบานไท วนนเตาญี ผิมีคนถามสาสนาพระเปน เจ้ายงงเท่าใดจกกสิ้นธนน ให้แก้ว่าดงงนี้ แต่บีอนนสถาปนาพระ

ศรีรัตนธาตุนั้นเมื่อหน้าได้สามพนนเก้าปี จึงจกกสิ้นสาสนาพระพุทธเจ้า อนนอนึ่งโสดนบบแต่ปีสถาปนาพระมหาธาตุนี้ไป ๑. เก้าสิบเก้าปีเถิงในปี กุร อนนว่าพระปิฎกไตรนี้จกกหาย .๑. จกกรู้แท้แถมิได้เลย ญงงมีคน รู้คนถเถกตะน้อยใสธรมมแท้สาสนา อนนเปนต้นว่าพระมหาชาติหาคน สวดแถมิได้เลย ธรมมชาฎกอนนอื่นไส้มีต้นหาปลายมิได้เลย มีปลาย หาต้นมิได้เลย ฅนวกพระอภิธรมมไส้ พระปัฏฐานแลพระยมกจะหาย เมื่อนั้นนแล .๑. ได้พนนปี โสด ฝูงภิกษุสงอนนจำศีลคงสิกขาบทสีอนน ญงงมีสิกขาบทสีอนนหนักหนาหามิได้เลย

แต่นั้นเมื่อหน้าได้พนนปี โสด อนนว่าฝูงชีจกกทรงผ้าจีพร หามิได้เลย เท่าญงงนี้ผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บ ในหูแล รู้จกกสาสนาพระเปนเจ้าดาย แต่นั้นนเมื่อน่าได้พนนปีโสด อนนว่ารู้จกกผ้าจีพรจกกรู้จกก สรมณน้อยหนึ่งหามิได้เลย ก็พระเปนเจ้าทนกดแห่งคนกเดียงง .๑. เมื่อปีอนนจากสิ้นสาสนาพระพุทธเปนเจ้า .๑. เดือนหกบุรณมี .๑. สารวนน .๑. ไพสาข .๑. ถึงเมื่ออนน ดังนั้นนแล้ พระธาตุทั้งหลายอันมี ในแผ่นน ก็ดี ในเทพ โลกก็ดี ในนาค โลกก็ ดี ให้ไปกลางหาวแล ไปผชึกนน ในลง กาทวีป เข้า ไป ใน คลองเตนมา สิด พระสถูปแล้ว จึงโหะไปอยู่ ในต้นพระศรีมหาโพธิ ที่พระพุทธเปนเจ้าตรศศ แก่สรรเพชญเดชญาณ เปนพระพุทธเมื่อก่อนอนนจึงจกก ลาถไฟ ไหม้ พระธาตุทงงอนนสิ้น แลเปลวพุ่งขึ้นคุงพรหมโลก สาสนาพระพุทธ จกกสิ้นในวนนดงงกล่าวนั้นนแล้ แต่นั้นนเมื่อหน้าฝูงคนอนน จะได้ รู้ บุนยธรมมหามิได้เลย ญ่อมกะทำบาปกรมมแลจกกเอาฅนไปเกิด ใน

นรกไส้ .ถ. ฝูงสารสตบุรุษทั้งหลายจงเร่งทำบุนยธรมมในสาสนาพระ พุทธเมื่อญงง .ถ. ช่ววเราบั้ดนมีบุนยหนักหนา จึ่งจะได้มาเกิดทนน สาสนาพระเปนเจ้าไส้ จงทงงหลายหมั่นกะทำบูชาพระสถูปเจดีย์พระ ศรีมหาโพธิอนนเสมอดงงต้นพระเจ้าเรา ผิผู้ใดได้ .ถ. ด้วยใจ สรัทธาดงงอนนชื่จกกปรารถนาไปเกิดในเมืองฟ้า พระศรีอริยไมตรีถึงมา เปนพระพุทธิยมาเกิดในเมืองดินนี้ คาบตยวดได้ตาย ผิมีคนถามดงงนี้ โสด ดงงรื่แถ ไปรู้รบบบปี่เดือนวนนคืนอนนถอยเข้า ดงงอนนผู้ใด หารงงพิจารณาสังขยาครูดู แถรู้แท้ดงงอจนสิ้นไท้ทนจำดั่งนี้ ผู้ครู สังขยาพิจารณาดูอนนคื่ต้นพรญาศรีสุรยพระมหาธรมมราชาธิราช แถ พรญามหาธรมมราชนั้นยังมีคุณอนนรู้ดงงรีบ้าง อนนให้ขานว่าดังนี้ พรญาธรมมราชนั้นนคงเบญจศีล

บานแพนกเดิม

๑ ศุภมัสดุศักราช ๑๒๓๑ สัปสังวัจฉรบุษยมาศกาฬปักษ เอกาทศมีดิถีศุกรวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทร มหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงษ์ วรุตมพงษบริพัตร วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราช สังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้เถลิงถวัลยราชบรมราชาภิเศก ผ่านพิภพกรุงเทพมหานคร อมร รัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน เสด็จออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มไหสูรยพิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วยพระบรมราชวงษานุวงษ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย เฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ จึ่ง พระบาทสมเด็จบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการ มานนพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรม หมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมพระอาลักษณ์แลกรมอักษรพิมพ์ ให้จัดหาหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดาร ลำดับกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ สร้างไว้สำหรับทรงทอดพระเนตร เป็นเครื่องประดับพระปัญญา แล สำหรับแผ่นดินสืบไป จึ่งพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมหมื่นอักษร สาสนโสภณ ได้จัดอาลักษณ์จำลองเรื่องพระราชพงศาวดาร ลำดับ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

กษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหลายภาษา แลเรื่องพระราชพงศาวดารฝ่ายประเทศสยาม แลประเทศจีน แลประเทศมอญ คือเรื่องราชาธิราชนั้น นักปราชญ์แลผู้มีบรรดาศักดิ์ ได้ฟังได้รู้เรื่องด้วยกันเป็นอันมาก แต่เรื่องราชพงศาวดารเขมรนี้ เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งขุนสุนทรโวหารในกรมพระอาลักษณ์ และพระยาธรรมาธิบดี ๑ พระเสนาพิจิตร ๑ หมื่นมหาสมุท ๑ รวม ๓ นาย เป็นล่ามเขมรอยู่ในกรมมหาดไทย แปลเรื่องราชพงศาวดารเขมร เมื่อจุลศักราช ๑๒๑๗ ปีเถาะสัปตศก เดือนแปดบุรพาสาฒแรมหกค่ำ ณ วันพฤหัศบดีเสร็จแล้วเจ้าพนักงานเก็บรักษาไว้ในหอหลวง ยังไม่ใคร่จะแพร่งพรายรู้เรื่องทั่วกันไป ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าในประเทศเขมรนี้ ก็มีเรื่องลำดับกษัตริย์ต่อ ๆ กันมาหลายชั่วจนถึงทุกวันนี้ ควรที่นักปราชญ์แลผู้มีบรรดาศักดิ์จะรู้ไว้ในเรื่องลำดับกษัตริย์แห่งประเทศต่าง ๆ เป็นเครื่องประดับบัญญาให้รอบรู้โดยธรรมเนียมที่ประพฤติการ แลมีอุบายต่างกันทุก ๆ ภาษา ได้ตีพิมพ์ ณ โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง กล่าวความแต่ต้นดังนี้

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พงศาวดารเขมร

๑ ครั้งแผ่นดินสมเด็จเสด็จพระเจ้าบรมนิพันธบทพระองค์ทรงราชย์อยู่ในพระนครหลวง เมื่อจุลศักราช ๗๐๘ ศกปีจอนักษัตรทศมีศกบุษย มาสำพฤฒวาระสำรศัพทมโหรคิง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตรตั้งแต่พระองค์ทรงราชย์ ถุศักราช ๗๑๒ ศกปีขาลนักษัตรได้ ๕ ปีพระองค์สุรคต. ถุเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงสมเด็จพระศรีธารผู้เป็นพระอนุชาได้เถลิงทรงราชย์สนองสมเด็จพระเรียม ในปีขาลนั้นได้ ๓ เดือน พระองค์สุรคต ถุเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงพระบรมลำพงษ์ราชาผู้เป็นพระราชบุตรเป็นประถมเถลิงทรงราชย์อยู่ในพระนครหลวงในปีขาลนั้น พระองค์ทรงราชย์ ถุศักราช ๗๑๔ ศกปีมะโรงนักษัตรได้ ๓ ปี จึงพระเจ้ารามาธิบดีที่หนึ่งกรุงไทยยกทัพมาล้อมเมือง ถุศักราช ๗๑๕ ศกปีมะเส็งนักษัตรได้ปีหนึ่ง พระเจ้ารามาธิบดีจึงได้เมือง พระเจ้าลำพงษ์ราชาก็สุรคต พระเจ้ารามาธิบดีจึงตั้งพระราชบุตรของพระเจ้าลำพงษ์ให้ทรงราชย์อยู่ในพระนครหลวง ทรงพระนามพระเจ้าปาสัตรในปีมะเส็งนั้น ถุศักราช ๗๑๗ ศกปีมะแมนักษัตร พระเจ้าปาสัตรทรงราชย์ได้ ๓ ปีสุรคต จึงพระเจ้าปาอัศผู้เป็นพระอนุชาขึ้นทรงราชย์ได้ ๓ ปีแล้ว สุรคตในปีระกานั้น จึงพระเจ้ากะดมบองทีสผู้เป็นพระราช

บุตรผู้น้อย ขึ้นทรงราชย์ในพระนครหลวงได้เดือนหนึ่ง นับแต่ปีมะโรงจัตวาศกมาถึงศักราช ๗๑๙ ศกปีระกานักษัตรได้ ๖ ปี พระเจ้ารามาธิบดีกรุงไทย กลับยกกองทัพไปกวาดต้อนครัวเขมร ๙ หมื่นไปกรุงศรีอยุธยา จึงพระศรีสุริโยปวงษ์ราชาผู้เป็นพระเจ้าหลานขึ้นทรงราชย์สนองสมเด็จพระบิตุลาในพระนครธม ในปีระกานพศกนั้น พระองค์ทรงราชย์มา ถึงศักราช ๗๒๘ ศกปีมะเมียนักษัตรได้ ๑๐ ปีสุรคตถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว จึงพระบรมรามาเถลิงทรงราชย์สนองสมเด็จพระบิตุลาในพระนครธมนั้น ถึงศักราช ๗๓๒ ศกปีจอนักษัตรได้ ๕ ปี พระองค์สุรคต ถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว พระเจ้าธรรมาโศกราชผู้เป็นพระอนุชาได้ทรงราชย์สนองสมเด็จพระเชษฐาในพระนครหลวงนั้น พระองค์ทรงราชย์มา ถึงศักราช ๗๓๔ ศกปีชวดนักษัตรได้ ๓ ปี พระเจ้าบรมราชาที่หนึ่งกรุงศรีอยุธยายกทัพมาล้อมเมืองอยู่เจ็ดเดือน ครั้นถึงศักราช ๗๓๕ ศกปีฉลูนักษัตรจึงตีได้พระนครธม พระเจ้าธรรมาโศกราชสุรคต พระเจ้าบรมราชาจึงตั้งพระราชบุตรของพระเจ้าธรรมาโศกราช ชื่อพระยาแพรกขึ้นทรงราชย์ตั้งพระนามพระอินทราชา พระบรมราชาเจ้าพระยาญาติใช้ให้มหาดทั้งสอง ไปลอบฆ่าพระอินทราชาในปีฉลูนั้น แล้วพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติทรงราชย์อยู่ในพระนครธม ถึงศักราช ๗๔๖ ศกปีชวดนักษัตรได้ ๑๒ ปีจึงได้ราชาภิเศก พราหมณ์ถวายน้ำสังข์สรงพระเกษทรงพระนารายน์ทรงพระธรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสุริโยปพันธ์ธรรมิกราชา ถึงศักราช ๗๕๐ ศกปีมะโรงนักษัตรทรงราชย์ได้ ๕ ปีพระ

องค์เสด็จมาสถิตอยู่ ณ เมืองพนมเพ็ญจัตุรมุขจะราบเชียม ฤศักราช ๗๙๕ ศกปีฉลูนักษัตรพระชนมพรรษาได้ ๔๖ ปี พระองค์มอบเวนราชสมบัติให้พระนารายน์รามาธิบดี ๆ ทรงราชย์ในพระนครพนมเพ็ญมา ฤศักราช ๗๙๙ ศกปีมะเส็งนักษัตรได้ ๕ พระองค์สุรคต ฤเลิกพระศพเสร็จแล้ว จึงพระเจ้าศรีราชาพระองค์เถลิงทรงราชย์ในปีมะเส็งสัปตศกนั้น ครั้นมาถึงแผ่นดินพระสุริโยไทยราชาพระองค์ทั้งสองนี้เกิดศึกรบกัน แล้วต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จเจ้าพระยาธรรมราชา ผู้เป็นพระราชบุตรพระบรมราชาเจ้าพระยาญาติ เจ้าพระยาธรรมราชานั้นพระมารดาชื่อนักนางศรีเส็งยม เป็นบุตรออกคุณทรงพระอินทร์ เป็นพี่น้องกันกับพระยาเดโชที่อยู่กรุงศรีอยุธยา ฤศักราช ๘๓๐ ศกปีชวดนักษัตรพระชันษาได้ ๒๒ ปี พระองค์จึงได้เถลิงทรงราชย์อยู่ในเมืองพนมเพ็ญได้ปราบดาภิเษก ทรงนำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระธรรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ตั้งพระวงศ์ใหญ่เป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีศรีเทพธิดา พระองค์ทรงราชย์มา ฤศักราช ๘๓๕ ศกปีมะเส็งนักษัตรพระชันษาได้ ๒๗ ปี มีพระราชบุตรกับสมเด็จพระอัครมเหสีองค์หนึ่ง ทรงพระนามสมเด็จเจ้าพระยางามขัตติยราชา ฤศักราช ๘๓๘ ศกปีวอกนักษัตร พระองค์ทรงราชย์ได้ ๙ ปีพระชันษาได้ ๓๐ ปีพระองค์แต่งให้พระเดชะไปขอกองทัพไทย พระเจ้ากรุงไทยเร่งยกทัพมาถึงตั้งสู้รบ จับได้สมเด็จพระเรียมกับสมเด็จพระภคินีโยนำไปกรุงศรีอยุธยา ฤศักราช ๘๔๘ ศกปีมะเมียนักษัตรพระชันษาได้ ๕๐

ปี มีพระราชบุตรกับพระแม่นางนักนางเทพบุบผาพระองค์หนึ่ง ชื่อเจ้าพระยาจันทราชา แล้วพระองค์เสด็จไปประดับพระสารีริกธาตุที่ภูเขาสันธุก สมเด็จเสด็จกลับคืนยังจัตุรมุขพนมเพ็ญ ครั้งนั้นมีพระยาช้างเผือกช้างหนึ่งเป็นมงคลของบรมบพิตร พระองค์ทรงราชย์มาถุศักราช ๘๖๖ ศกปีชวดนักษัตรได้ ๓๗ ปี พระชัณษาได้ ๕๘ ปีพระองค์สุรคต ถุเถิกพระศพเสร็จแล้ว สมเด็จเจ้าพระยางามขัติยราชาเกิดปีมะเส็งเบญจศกมาถึงปีชวดนศกพระชันษาได้ ๓๒ ปี พระองค์ทรงราชย์สนองพระบวรราชบิดาในเมืองปาสาณ ได้อภิเษกทรงน้ำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามสมเด็จเสด็จพระศรีสุคนธบทราชาธิราชรามาธิบดี เมื่อถุศักราช ๘๗๐ ศกปีมะโรงนักษัตรได้ ๕ ปี พระชันษาได้ ๓๖ ปี จึงขุนหลวงพระเสด็จชื่อเจ้ากันเดิมเป็นบุตรมนตรีในเมืองปาสาณ มีจิตกำเริบตั้งตัวเป็นกษัตริย์ในเมืองปาสาณ ครั้นพระเจ้าศรีสุคนธบทราชาธิราชทรงราชย์ ถุศักราช ๘๗๕ ศกวอกนักษัตรได้ ๙ ปี พระชันษาได้ ๔๐ ปี มนตรีของพระองค์นั้นลอบฆ่าพระองค์เสียที่แม่น้ำชอสะตึงแสน พระเจ้าจันทราชาผู้เป็นพระอนุชาพระเจ้าศรีสุคนธบทเกิดปีมะเมียอัฐศก เมื่อถึงปีมะโรงพระชันษาได้ ๒๓ ปี หนีไปกรุงศรีอยุทธยา ถุศักราช ๘๗๘ ศกชวดนักษัตรได้เก้าปีพระชัณษาได้ ๓๑ ปี พระองค์ถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ๆ โปรดให้พระองค์เสด็จมาถึงเมืองโพธิสัตว พระองค์ให้ตั้งค่ายอยู่ ณ เมืองอมราบดีรันทบูร ชาวเมืองยอมเข้ากับพระองค์ทั้งสิ้น พระองค์ครองราชสมบัติถุศักราช ๘๘๒ ศกมะโรงนักษัตร

ได้ ๕ ปี พระชันษาได้ ๓๕ ปี มีพระราชบุตรกับสมเด็จพระอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชา พระองค์บรมบพิตรทรงราชย์มา ศุศักราช ๘๘๘ ศกจอนักษัตรได้ ๑๑ ปี พระชันษาได้ ๔๑ ปี พระองค์จึงยกทัพไปรบกับเจ้ากัน ๆ ตายกลางศึกแล้ว พระองค์กลับคืนมาเมืองโพธิสัตว บรรดาไพร่พลเมืองใหญ่น้อย ก็ยอมเข้ากับพระองค์ทั้งสิ้น พระองค์จึงให้ตั้งชื่อค่ายที่พระองค์เคยสถิตอยู่ ให้เรียกว่าค่ายบรรทายมีไชย แล้วพระองค์สร้างพระพุทธรูปอัฐรัศองค์หนึ่งอยู่ ณ เมืองถมราบดีรันทบูร ศุศักราช ๘๙๐ ศกชวดนักษัตรได้ ๑๒ ปี พระชันษาได้ ๔๓ ปี จึงพระองค์ออกจากค่ายบรรทายมีไชยมาสถิตอยู่ณเมืองลงแวก พระองค์ให้ก่อค่ายด้วยศิลาข้างล่างแล้วพูนดินบนศิลาเสร็จแล้ว สร้างพระพุทธรูปอัฐรัศ ๔ องค์ องค์หนึ่งทำด้วยไม้จริง พระบาทพระพุทธรูปนั้นทำด้วยศิลา ผินพระปฤษฎางค์เข้าหากัน ผันพระพักตร์ออกทั้ง ๔ ทิศ แล้วสร้างพระวิหารมีมุขเด็ดทั้ง ๔ ด้าน มียอดอยู่กลาง ฝาผนังประดับกระจกปิดทอง แล้วให้สร้างพระพุทธไสยาศน์นิพพานด้วยศิลา และพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๆ ทำด้วยศิลาไว้ที่บนเนินเขาพระราชทรัพย์ พระองค์ทรงราชย์ ศุศักราช ๙๐๒ ศกชวดนักษัตรได้ ๒๕ ปี พระชันษาได้ ๕๕ ปี พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจึงยกทัพมาถึงพระนครหลวงในปีชวดนั้น พระองค์ยกทัพไปถึงพระนครหลวงรบชะนะพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาหนีไป พระเจ้าจันทราชาจับได้เชลยไทยเป็นอันมาก แล้วเสด็จกลับเข้ามาครองราชสมบัติ ศุศักราช ๙๑๕ ปี ศกฉลูนักษัตร บุษยมาสพฤหัศบดี

วาระสาระศัพทมโหรติง ในสมเด็จบรมนารถบพิตรพระชันษาได้ ๒๘ ปี อภิเษกทรงน้ำสังข์สรงพระเกศ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสุริโยปพันธุธรรมิกราชา จึงตั้งสมเด็จพระราชเทพขึ้นเป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีศรีท้าวธิดา พระองค์ทรงราชย์มา ฤศักราช ๙๑๗ ศกเถาะนักษัตรพระชันษาได้ ๗๐ ปี จึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้เจ้าพระยาโอง ผู้เป็นสมเด็จพระเรียมของพระเจ้าจันทราชายกทัพไทยไพร่พล ๙ หมื่น มาถึงเมืองโพธิสัตวแล้วพระองค์เสด็จไปรบกับสมเด็จพระเรียมซึ่งอยู่ณกรุงไทย เมื่อเสด็จไปสถิตอยู่ที่เมืองโพธิสัตว มีนิมิตอุบัติเหตุให้เห็นปรากฏเป็นชัยมงคล มีต้นโพธิต้นหนึ่งตายไปหลายปีแล้ว มีลำต้นกิ่งก้านกลับสดใส แตกยอดแลใบเป็นขึ้นเหมือนแต่ก่อน พระองค์จึงให้เอาธูปเทียนหมากพลูเครื่องสักการไปบูชาสมโภชพระศรีมหาโพธิต้นนั้น แล้วพระองค์จึงนำพระราชบุตรกับไพร่พลออกรบมีชัยชะนะเจ้าพระยาโองราชาๆ สุรคตณปีเถาะนั้น พระองค์ให้ปลงพระศพเสร็จแล้ว จับไทยไว้เป็นชเลยเป็นอันมาก แล้วพระองค์ ให้จัดตกแต่งบูชาต้นศรีมหาโพธินั้นให้ เรียกว่า พระโพธิ มีบุญ จึงได้เรียกว่าเมืองโพธิสัตวแต่นั้นมา แล้วพระองค์จึงให้สร้างพระวิหารเสร็จแล้ว จึงให้เอาพานพระศรีของพระองค์กับของพระเรียม มาสร้างเป็นพระพุทธรูปสองพระองค์ไว้ในพระวิหารนั้น แล้วพระองค์ให้บรรจุพระอัฐิของพระเรียมไว้ในพระวิหารนั้น แล้วเสด็จกลับคืนมาณค่ายลงแวก เมื่อแผ่นดินของพระองค์นั้นทรงพระสพักยาว ๗ ศอก

บรรดามุขมนตรีใหญ่น้อยล้วนแต่ห่มผ้าสไบยาว ๘ ศอก ถือพัดใบตาล ซึ่งแคร่กั้นกรรชิง แต่บรรดามุขมนตรีใหญ่น้อย ถ้าจะทูลแลขานให้ว่าพระบาทอะมะจัด แปลว่าพระบาทพระเป็นเจ้า ฤๅศักราช ๙๒๘ ศก ขาลนักษัตรได้ ๕๐ ปี พระชันษาได้ ๘๑ ปี พระองค์สุรคต ฤๅเถิก พระศพเสร็จแล้ว สมเด็จพระบรมราชาเกิดปีมะโรงโทศก ๘๗๒ พระชันษาได้ ๔๗ ปี พระองค์เถลิงทรงราชย์สนองสมเด็จพระบวรราชบิดาอยู่ในค่ายลงแวกนั้น ฤๅศักราช ๙๒๘ ศกขาลนักษัตรขึ้นห้าค่ำกรรติกมาส อาทิตยวาระสาระศัพทมโหรติง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตร อภิเษกทรงน้ำสังข์สรงพระเกศ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ทรงตั้งพระวงศ์ใหญ่เป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระภัควดีศรีจักรพรรดิราช มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง ฤๅศักราช ๙๐๓ ศกฉลูนักษัตรพระชันษาได้ ๒๒ ปี สมภพสมเด็จพระสัฏถา แล้วพระองค์หนึ่งมีแม่นางหนึ่งชื่ออนักนางเกสร เกิดพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง ศักราช ๙๑๘ ศกมะโรงนักษัตรพระชันษาได้ ๓๗ ปี สมภพพระศรีสุพรรณ พระองค์มีแม่นาง ๆ หนึ่งอนักนางวงษ์ มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อฤๅศักราช ๙๒๗ ศกฉลูนักษัตรพระชันษาได้ ๔๖ ปี สมภพเจ้าพระยาอ่อน เมื่อพระองค์ทรงราชย์ ฤๅศักราช ๙๓๒ ศกมะเมียนักษัตรได้ ๕ ปี พระชันษาได้ ๕๑ ปี พระองค์เสด็จไปสถิต ณ เมืองกุมพงกระสัง พระองค์ให้ไปตีเมืองนครราชสีมาแขวงกรุงไทยได้เชลยเป็นอันมาก แล้วเสด็จกลับคืนมา เมื่อปีมะเมียนั้น

เจ้ากรุงลาวให้ขุนนางสองคนกับไพร่พันหนึ่งนำช้างใหญ่ช้าง หนึ่ง สูง ๘ ศอกมาชวนชนพนัน ถ้าช้างข้างไหนแพ้จะเอาเมืองข้างนั้นเป็นเมืองขึ้นแต่ช้างของพระองค์สูงได้ ๗ ศอก พระองค์ให้ชนชนะช้างกรุงลาว จึงได้ให้ยึดไพร่พลลาวไว้ ให้แต่ช้างนั้นกลับไป เจ้ากรุงลาวก็โกรธ เมื่อศักราช ๙๓๓ ศกมะแมนักษัตรพระองค์ทรงราชย์ได้ ๖ ปี พระชันษาได้ ๕๒ ปี จึงเจ้ากรุงลาวยกทัพเรือทัพบกมา เจ้ากรุงลาวมาทางบก ให้อุปราชมาทางเรือ เจ้ากรุงลาวนั้นมาถึงแดนเมืองสันธุก จึงพระองค์ออกไปสู้รบกับเจ้ากรุงลาวนั้น พระองค์ชนะเจ้าลาว ๆ หนีไปได้ จับได้แต่เชลยเป็นอันมาก พระองค์กลับมา พระองค์ทรงราชย์ ถุศักราช ๙๓๔ ศกวอกนักษัตรได้ ๗ ปี พระชันษาได้ ๕๓ ปี อุปราชลาวยกทัพมาถึงเกาะเจ้าราม พระองค์ทรงเรือประดับกระจกกับเรือนุภาพเป็นอันมากออกรบกับอุปราชลาว ได้ไชยชนะอุปราชลาวในเกาะเจ้าราม ณ ปีวอกนั้น แล้วจับพวกลาวนั้นมาเป็นเชลยเป็นอันมาก แล้วให้เรียกลาวนั้นว่า อ้ายลาวเรือหัก พระบรมราชาพระองค์ทรงราชย์ ถุศักราช ๙๓๘ ศกชวดนักษัตรได้ ๑๑ ปี พระชันษาได้ ๕๗ ปี จึงสุรคต ถุเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงสมเด็จพระสัตถาเกิดปีฉลูพระชันษาได้ ๒๔ ปี ขึ้นทรงราชย์สนองสมเด็จพระบวรราชบิดาอยู่ ณ ค่ายลงแวก เมื่อศักราช ๙๓๘ ศกชวดนักษัตรขึ้น ๘ ค่ำเชฏฐมาสวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตรอภิเษกทรงน้ำสังข์สรงพระเกศ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ยกพระวงศ์ใหญ่

พระยัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีศรีจักรพรรดิราช พระราชบุตรสองพระองค์ แต่ครั้งศักราช ๙๓๖ ศกจอนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๒ ปี สมภพสมเด็จพระไชยเชษฐา ถึงศักราช ๙๔๑ ศกเถาะนักษัตรได้ ๕ ปีพระชัณษาได้ ๒๗ ปี สมภพสมเด็จเจ้าพระยาตน ถึงศักราช ๙๔๒ ศกมะโรงนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๘ ปี สมภพเจ้าพระยาราม พระมารดาชื่อแพงลาวผู้เป็นแม่สาว เมื่อปีมะโรงนั้นพระองค์ได้ยกกองทัพไปตีเขตแดนกรุงไทยชนะได้ครอบครัวบ้างแล้ว เสด็จกลับมา พระองค์ทรงราชย์ ถึงศักราช ๙๔๖ ศกวอกนักษัตร แต่พระองค์ทรงราชย์มาได้ ๙ ปี พระชันษาได้ ๓๒ ปี พระองค์สับพระราชหฤไทยด้วยสมเด็จพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ ให้ทรงราชย์เป็นเสด็จกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ พระราชบุตรผู้พี่นั้นปีวอก พระชันษาได้ ๑ ปี ได้อภิเษกทรงน้ำสังขสรงพระเกศ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี พระราชบุตรผู้น้อยนั้นปีชวดพระชัณษาได้ ๖ ปี อภิเษกทรงน้ำสังขสรงพระเกศ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี แต่พระบาทบรมบพิตรทั้ง ๓ พระองค์ทรงราชย์ ถึงศักราช ๙๕๕ ศกปีมะเส็งนักษัตรได้ ๒ เดือน พระองค์บรมบพิตรบวรราชบิดาทรงราชย์ได้ ๑๙ ปี พระชัณษาได้ ๔๑ ปี สมเด็จพระราชบุตรองค์ใหญ่ ทรงราชย์แต่ปีวอกมาถึงมะเส็งได้ ๑๐ ปี พระชัณษาได้ ๒๐ ปี พระราชบุตรองค์น้อยทรงราชย์แต่ปีวอกมาถึงปีมะเส็งได้ ๑๐ ปี พระชัณษาได้ ๑๕ ปี จึงสมเด็จพระนเรศวร

พระเจ้ากรุงไทย ยกกองทัพไพร่พล ๕ หมื่นมารบกับพระองค์ ๆ พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับสมเด็จพระราชบุตรทั้งสองหนีไปอยู่ ณ เมืองศรีส่อชอ ดุศักราช ๙๕๖ ศกปีมะเมียนักษัตร สมเด็จพระราชบิดาพระชันษาได้ ๔๒ ปี สมเด็จพระราชบุตรองค์ใหญ่พระชันษาได้ ๒๑ ปี พระราชบุตรองค์น้อยพระชันษาได้ ๑๖ ปี พระองค์บรมบพิตรเห็นสมเด็จพระรามเชิงไพร ไปขอพระเทพ็ของพระองค์แล้ว พระองค์พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ไปเมืองลาว

๏ ฝ่ายพระองค์บรมบพิตร เมื่อดุศักราช ๙๕๗ ศกปีมะแมนักษัตร พระชันษาได้ ๔๓ ปี พระไชยเชษฐาพระราชบุตรใหญ่ เมื่อดุศักราช ๙๕๘ ศกวอกนักษัตร พระชันษาได้ ๒๓ ปี พระองค์บรมบพิตรทั้งสองพระองค์สุรคตอยู่ที่เมืองลาว ยังแต่พระบรมราชาธิราชผู้เป็นพระอนุชา พระชันษาได้ ๑๘ ปี อยู่เมืองลาว เมื่อครั้งแผ่นดินพระบรมราชาจะทูตจะขานจะทรงพระสพัก บรรดามุขมนตรีกับนายมหาดนายพลจะห่มผ้าสะไบ พระองค์บัญญัติตามเยี่ยงอย่างสมเด็จพระไอยกาไอยกีสมเด็จพระบวรราชบิดา กล่าวเรื่องราวพระมหากษัตริย์ทรงราชย์อยู่ ณ ค่ายละแวกนั้นสิ้นความแต่เท่านี้

๏ ฝ่ายสมเด็จพระศรีสุพรรณผู้เป็นพระอนุชาพระบรมราชาไปอยู่เมืองลาวนั้นพระองค์เป็นพระมหาอุปโยราช พระองค์ยกสมเด็จพระชาติสตรีผู้เป็นพระราชบุตรีเจ้าพระยายศราชา ผู้เป็นพระกนิษฐาพระทวดเดียวกันกับพระองค์มาเป็นพระอัครชายา ดุศักราช ๙๕๑ ศกเถาะนักษัตรพระชันษาได้ ๒๓ ปี สมภพพระราชบุตรกับสมเด็จพระราชเทพี

พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามสมเด็จพระไชยเชษฐา ณศักราช ๙๕๑ ศกฉลูนักษัตร พระชันษาได้ ๓๔ ปี สมภพพระอุทัยตั้งแต่พระองค์ยังเป็นพระมหาอุปโยราช จนศุศักราช ๙๕๕ ศกมะเส็งนักษัตร พระชันษาได้ ๓๗ ปี สมเด็จพระไชยเชษฐาประสูติในปีมะเส็งนั้น พระชันษาได้ ๑๕ ปี สมเด็จพระอุทัยประสูติ ณ ปีมะเส็งพระชันษาได้ ๕ ปี ครั้งนั้นจึงพระนเรศวรเป็นเจ้าได้พระองค์กับพระราชเทพีพระราชบุตร แล้วกวาดต้อนครัวเขมรไปเป็นอันมาก ณศักราช ๙๕๖ ศกมะเมียนักษัตรเดือนสาม จึงพระนเรศวรเป็นเจ้านำพระองค์ไปกรุงศรีอยุธยา ให้แต่พระมหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่รั้งอยู่อุดงฦาไชย

๑ จะกล่าวถึงนักพระรามเชิงไพร เมื่อศักราช ๙๐๗ ศกมะเส็งสมภพนักพระรามเชิงไพร ณ ปีมะเมียนั้นครั้นพระชันษาได้ ๕๐ ปี ขึ้นครองราชสมบัติ ณ เมืองศรีสอชอ ณศักราช ๙๕๗ ศกมะแมนักษัตรนักนักพระรามเชิงไพรนั้นพระชันษาได้ ๕๑ ปี ครั้งนั้นพระองค์ยกทัพมาไล่กองทัพ พระมหา มนตรี กำจัดจาก เมือง อุดงฦาไชย หนีกลับไป กรุงศรีอยุทธยา พระองค์กลับไปเมืองศรีสอชอ พระองค์เสวยราชสมบัติมาณศักราช ๙๕๘ ศกวอกนักษัตรได้ ๓ ปี พระชันษาได้ ๕๒ ปี มีฝรั่งคนหนึ่งชื่อดะวิศเวโลพระบรมราชาเสด็จไปเมืองลาวได้ชอมาเป็นบุตรบุญธรรม ครั้นฝรั่งนั้นมาถึง พระรามเชิงไพรจะต่อส่วงฆ่าฝรั่ง ๆ รู้ตัวลอบฆ่าพระองค์สุรคต ณ ปีวอกอัฐศกนั้น ถเลิกพระศพเสร็จแล้ว ฝรั่งนั้นไปเชิญพระบรมราชาผู้เป็นพระราชบุตรน้อยของพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีมาจากเมืองลาวเมื่อศักราช ๙๕๙ ศกรกานักษัตรได้ ๕ ปี พระชันษาได้ ๑๙ ปี

พระองค์มาทรงราชอยู่ ณ เมืองศรีส่อชอ ฤศักราช ๙๗๑ ศกกุนนักษัตร ได้ ๓ ปี พระชัณษาได้ ๒๑ ปี พระองค์ยกทัพไปจับเจ้าเมืองตะบงคะมุม จึงมีจามชื่อโปรัตกับแขกชื่อพะสะมะนาถอบฆ่าพระองค์สุรคต ฤเถิก พระศพเสร็จแล้ว จึงพระยาอ่อนผู้เป็นสมเด็จพระบิดุลาเกิดปีฉลู ขึ้นทรง ราชย์สนองสมเด็จพระภาคิไนย ณ เมืองศรีส่อชอ เมื่อปีกุนนั้นพระชัณษา ได้ ๓๕ ปี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชา พระองค์ทรงราชย์ ฤศักราช ๙๗๒ ปี ศกชวดนักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๓๖ ปี จึงพระองค์ให้หานางท้าวภรรยาพระสเถร์มาเป็นแม่นาง นางท้าวหายอม ตามราชหฤทัยไม่ จึงพระองค์ทรงกริ้วให้เอาตัวนางท้าวไปจำชื่อไว้แล้ว พระสเถร์หนีไปอยู่บ้านแก้วพระเพ็ลิง แล้วกลับมาลอบฆ่าพระองค์สุรคต ณ ปีชวด ฤเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงเจ้าพระยาโยมเกิดปีมะโรงผู้เป็น พระภาคิไนยขึ้นเสวยราชย์ ณเมืองศรีส่อชอณปีชวด พระชัณษาได้ ๒๑ ปี ทรงพระนามสมเด็จพระแก้วฟ้า พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๙๖๓ ศก ฉลูนักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๒๒ ปี สมเด็จพระแก้วฟ้าพระองค์ ไม่ดำริราชกิจการศึกการแผ่นดินสิ่งใด พอพระทัยแต่จะเที่ยวไป ประพาศป่าต้อมมฤคชาติ ไม่ทรงประพฤติตามโบราณราชธรรม เที่ยว ไปขึ้นเย่าเรือนหาบุตรสาวชาวเมือง ทำการทุราจารอยู่ดังนี้ จึงสมเด็จ พระเทวกษัตร์เป็นสมเด็จพระไอยกี พระองค์ให้ราชสาส์นไปขอสมเด็จ พระศรีสุพรรณผู้เป็นพระภาคิไนยแต่กรุงศรีอยุธยา ครั้งเมื่อแผ่นดินพระ บรมราชา นักพระราม สมเด็จพระบรมราชา สมเด็จพระแก้วฟ้า ทั้งสี่ พระองค์นั้นหาบริบูรณ์ไม่ บรรดาราษฎรเมืองใหญ่น้อยเกิดการกำเริบ

ตั้งตัวเปนใหญ่ ใส่จับกันไปขายกิน เมืองนั้นเสื่อมสูญไปได้ ๗ ปี แต่ปีมะเส็งจนกรุงไทยยกมาถึงปีฉลูได้ ๙ ปี จึงพระเจ้ากรุงไทยปล่อยให้สมเด็จพระศรีสุพรรณมาจากกรุงไทย มาทรงราชสนอง สมเด็จพระเรียม ณ เกาะสำเกด ในปีฉลูนั้นจึงสมเด็จพระเทวีกษัตร ผู้เปนพระมาตุจฉา ถอดสมเด็จพระแก้วฟ้าออกจากราชสมบัติ แล้วพระองค์นำสมเด็จพระภัคินี โยกับพระราชนัดโตพระราชนัดดานี กับบรรดาพระวงศ์ใหญ่น้อยให้ไปพร้อมกันอยู่ ณ เกาะสำเกด จึงให้บ่าวร้องตามบรรดาเจ้าใหญ่น้อยมาเข้ากับพระองค์บ้างยังบ้าง ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามภูมิลำเนาแล้ว พระนางให้ไปขอสมเด็จพระไชยเชษฐาเปนพระราชบุตรผู้น้องแต่พระเจ้ากรุงไทย จึงพระเจ้ากรุงไทยโปรดพระราชทาน ให้มาแล้วพระองค์ให้สมเด็จพระราชบุตร ทั้งสอง พระองค์ปราบบรรดา หัวเมืองใหญ่น้อยราบสิ้นแล้ว พระองค์ ไปสถิตอยู่ ที่ละวาเอมแขวงเมืองพนมเพ็ญ เมื่อศักราช ๙๗๓ ศกฉลูนักษัตรพระชัณษาได้ ๔๖ ปี อภิเษก ทรงน้ำสังขสรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี จึงยกสมเด็จพระชาติสัตรียกขึ้นเป็นอัครมเหษี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีศรี โสชาติชาดา พระองค์ทรงราชย์ลุศักราช ๙๗๔ ศกชาลนักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๔๗ ปี สมเด็จพระแก้วฟ้าเกิดปีมะโรง ครั้นมาถึงปีชาลพระชัณษาได้ ๒๓ ปี ออกเปนศัตรูจะลอบฆ่าสมเด็จพระมาตุลา พระองค์ทราบให้จับได้พิฆาตเสียในปีนั้น พระองค์บรมบพิตร ให้ทำพระภูษาเสื้อครุยเอาอย่างไทย แล้วทรงบัญญัติให้บรรดามุขมนตรีใหญ่น้อย นายมหาด

นายพลทำเสื้อครุยสวม ไม่ให้ห่มผ้าสไบเหมือนเมื่ออยู่เมืองถงแวก แล้ว พระองค์บัญญัติให้ทูลให้ขานว่าพระศรีสรรเพชรสมเด็จนรนารถ แล้ว พระองค์บัญญัติให้บรรดาขุนนางผู้หญิงขานว่าพ่อ ให้ขานสมเด็จพระอัครมเหสีว่าแม่ ตามบรรดาพระองค์เจ้านอกจากทรงราชย์ว่าพระบาทอะมะจัด แปลเป็นคำไทยว่าพระบาทผู้เป็นเจ้า พระองค์ทรงราชย์ถุ–ศักราช ๑๕๕๐ สัมฤทธิศกมะเมียนักษัตรได้ ๑๗ ปี พระชัณษาได้ ๖๓ ปี พระองค์เวนราชสมบัติให้สมเด็จพระไชยเชษฐาผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ ครั้นถุศักราช ๙๘๑ ศกมะแมนักษัตรขึ้น ๘ ค่ำ อาสำพหมาศยังเป็นเชฎฐมาศพฤหัศบดี พระชัณษาได้ ๖๔ ปี พระองค์สุรคต ถุเถิกพระศรีเสร็จแล้ว จึ่งสมเด็จพระไชยเชษฐาเสด็จมาทรงราชย์สนองสมเด็จพระบวรราชบิดาอยู่ณอุดงฦาไชย เมื่อศักราช ๙๘๐ สัมฤทธิศกมเมียนักษัตรขึ้นค่ำหนึ่งเจตรมาสายังเป็นคุณมาศ จันทวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระชัณษาได้ ๔๐ ปี ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี พระองค์จึ่งยกพระราชบุตรีเจ้าองญวนผู้เป็นพระชายานั้นขึ้นเป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีพระบวรกษัตรี พระองค์มีแม่นางคนหนึ่งชื่อนักนางศุธ มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง เมื่อครั้งศักราช ๙๖๖ ศกมะโรงกษัตรพระชัณษาพระองค์ได้ ๒๖ ปี สมภพเจ้าพระยาตัว แล้วพระองค์มีแม่นางคนหนึ่งชื่อนักนางทอง มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อครั้งศักราช ๙๗๕ ศกฉลูนักษัตรพระชัณษาพระองค์ได้ ๓๕ ปี สมภพเจ้าพระยาหนู มีแม่นางลาวหนึ่งชื่อนักนางบุษป์ มีราชบุตรองค์หนึ่ง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ฤศักราช ๙๘๒ ศกวอกนักษัตรพระชัณษาได้ ๔๒ ปี สมภพเจ้าพระยาจันท์ พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๙๘๓ ศกระกานักษัตรได้ ๔ ปี พระชัณษาได้ ๔๓ ปี พระเจ้ากรุงไทยยกกองทัพมาถึงพนมจังกาง พระองค์ยกทัพไปสู้รบกับทัพกรุงไทย ๆ หนีไป จับได้เชลยเป็นอันมากแล้ว พระองค์ให้เรียกไทยว่าเสียมจังกาง ฤศักราช ๙๘๕ ศกจอนักษัตรได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๔๕ ปี จึงพระมหาอุปราชกรุงไทยยกทัพเรือมาถึง พระองค์ให้ยกทัพไปสู้รบ พระมหาอุปราชกรุงไทยต้านทานไม่ได้ จึงยกทัพถอยกลับคืนไปยังกรุงไทยแล้ว พระองค์สร้างพระเจดีย์ใหญ่ชื่อพระเจดีย์ไตรตรึงษ์ บนเขาพระราชทรัพย์แล้ว พระองค์บัญญัติให้บรรดามุขมนตรีใหญ่น้อยกับบรรดานายมหาดนายพล จะทูลขานให้ว่าสมเด็จพระนารายนนรนารถ พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๙๘๙ ศกเถาะนักษัตรขึ้นสามค่ำมิคสิรมาสพฤหัศบดีได้ ๑๐ ปี พระชัณษาได้ ๔๙ ปี พระองค์สุรคตฤเถิกพระศพเสร็จแล้ว สมเด็จพระอุทัยผู้เป็นพระอนุชา เมื่อสมเด็จพระเชษฐายังมีพระชนม์อยู่นั้น ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระบรมราชา เมื่อศักราช ๙๘๙ ศกเถาะนักษัตรพระชัณษาได้ ๓๙ ปี พระองค์ไม่ทรงราชย์ พระองค์ขึ้นเป็นมหาอุปโยราช ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระบรมราชา พระองค์บัญญัติให้บรรดามุขมนตรี ทูลแถขานให้ว่าพระภูธรนรนารถ พระองค์มีแม่นางคนหนึ่งชื่อนักนางสน เกิดพระราชบุตรด้วยแม่นางนั้นองค์หนึ่ง เมื่อครั้งศักราช ๙๘๒ ศกวอกนักษัตรพระชัณษาพระองค์ยังได้ ๓๒ ปี สมภพนักนอน พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางสวดเกิดพระราชบุตรสององค์ด้วยแม่นางนั้น เมื่อฤศักราช ๙๙๖ ศกจอนัก

ษัตรพระชัณษาได้ ๔๖ ปี สมภพนักโส ฤศักราช ๙๙๙ ศกฉลูนักษัตร พระชัณษาได้ ๔๙ ปี สมภพนักตน พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางอิน ได้มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่งด้วยแม่นางนั้น ครั้นฤศักราช ๑๐๐๐ สัมฤทธิศกขาลนักษัตรพระชัณษาได้ ๕๐ ปี สมภพนักอิ่ม

๏ ฝ่ายเจ้าพระยาตัว ทรงพระนามสมเด็จพระศรีธรรมราชา เกิดในปีเถาะนั้น พระชัณษาได้ ๒๔ ปี พระองค์ทรงราชย์สนองสมเด็จพระบวรราชบิดาไปสถิตอยู่ในเกาะโค่ถก (ว่าเกาะน้ำเต้า) ได้อภิเษกทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระศรีธรรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๙๙๒ ศกมะเมียนักษัตรได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๒๗ ปี พระองค์ให้ยกทัพไปจับชาวกรุงไทยในเขตรแดนเมืองนครราชสีมา ได้ครอบครัวมาบ้าง พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๙๙๖ ศกจอนักษัตรเดือนสามได้ ๘ ปี พระชัณษาได้ ๓๑ ปี พระองค์เกิดรบกับพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชผู้เป็นพระมาตุลา พระมาตุลาให้พิฆาฏพระองค์สุรคต เมื่อครั้งแผ่นดินของ พระองค์บัญญัติให้มุขมนตรีใหญ่น้อย ทูลขานว่าพระราชสมภารบารมีพิเศษ จึงเจ้าพระยาหนูทรงพระนามสมเด็จพระองค์ทองนั้นเกิดปีฉลู ฤศักราช ๙๘๗ ศกฉลูนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๓ ปีพระองค์ขึ้นทรงราชย์อยู่ ณ อุดงฦๅไชย ทรงน้ำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระองค์ทองราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ บัญญัติ ให้มุข มนตรี ใหญ่ น้อย จะทูล ขาน ให้ ว่าพระกรุณา พิเศษ พระองค์ทรงราชย์ฤศักราช ๑๐๐๐ สัมฤทธิศกขาลนักษัตรได้ ๕ ปี พระ

ชัณษาได้ ๒๖ ปี จึงตะเถิงอยู่เมืองระลังเครินคิดการกำเริบ พระองค์ให้จับได้ พระองค์ทรงราชย์ถุศักราช ๑๐๐๑ ศกเถาะนักษัตรได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๒๗ ปี เสด็จสุรคต ถุเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงนักนอนทรงพระนามสมเด็จพระ ประทุมราชา เป็นพระราชบุตรพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช พระองค์ขึ้นทรงราชย์สนองสมเด็จพระเรียม ณ อุดงฦๅไชย เมื่อศักราช ๑๐๐๑ ศกเถาะนักษัตรขึ้น ๗ ค่ำ ลำวนมาลำยังเป็นอาลำชมาลำ ศุกรวารลำรศัพทม โหรติง ในสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตร พระชัณษาได้ ๒๐ ปี ทรงนำลังข์สรงพระเกษทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระประทุมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ทรงตงนักยาผู้เป็นพระราชบุตรีสมเด็จพระไชยเชษฐา และเป็นพระภคินีพระอัยกาเดียวกับพระองค์ เป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามเรียกสมเด็จพระภควดีพระบวรกษัตรี เกิดพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๐๒ ศกมะโรงนักษัตร สมภพสมเด็จพระศรีไชยเชษฐ แล้วพระองค์บัญญัติให้ทูลให้ขานตามอย่างพระองค์ผู้เป็นพระเจ้าพี่ พระองค์ทรงราชย์ ถุศักราช ๑๐๐๓ ศกมะเส็งนักษัตรได้ ๓ ปี พระชัณษาได้ ๒๒ ปี พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์เป็นมหาอุปโยราช ถุปีมะเส็งนั้นได้ ๑๕ ปี พระชัณษาได้ ๕๓ ปี จึงเจ้าพระยาจันทร์พระนามเป็นสมเด็จพระสัตถา พระองค์ออกเป็นศัตรู ถอบพิฆาฏสมเด็จพระมาตุลากับสมเด็จพระอนุชา ทั้งสองพระองค์สุรคตเมื่อปีมะเส็งนั้น จึงสมเด็จพระสัตถาพระชัณษาได้ ๒๒ ปี ขึ้นทรงราชย์อยู่ ณ อุดงฦๅไชย ทรงนำลังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์

ทรงพระชรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระรามาธิบดี จึงพระองค์บัญญัติให้ทูลให้ขานสมเด็จพระมาตุลา สมเด็จพระบวรมาลา สมเด็จพระภคินีโย สมเด็จพระภคินียา สมเด็จพระราชนัดโด สมเด็จพระราชนัดดานี้ ให้ว่าพระกรุณาพิเศษเหมือนพระองค์บรมบพิตร เมื่อครั้งแผ่นดินพระองค์ทั้งหกนั้นจะขานทูล บรรดาพระองค์เจ้านอกจากทรงราชย์นั้นว่าพระบาทอะมะจัด เหมือนพระองค์สถิตอยู่ ณ เมืองลงแวกนั้น พระองค์ทรงราชย์ศุศักราช ๑๐๑๐ ศกระกานักษัตรได้ ๑๗ ปี พระชัณษาได้ ๓๗ ปี พระองค์กับนักอิ่มพระนามเรียกสมเด็จพระแก้วฟ้าเกิดรบกับนักโส พระนามเรียกสมเด็จพระประทุมราชา นักตนนั้นพระนามเรียกสมเด็จพระอุทัย เนื้อความนอกไว้ก่อน

๑ ฝ่ายสมเด็จพระแก้วฟ้า พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางจันทร์ลาว มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๑๗ ศกมะแมนักษัตร พระชัณษาได้ ๑๘ ปี สมภพนักโนนพระรามาธิบดีกับสมเด็จพระแก้วฟ้า ศุศักราช ๑๐๒๑ สัมฤทธิศกจอนักษัตรพระชัณษาได้ ๓๙ ปี สมเด็จพระแก้วฟ้านั้นเกิดปีจอ พระชัณษาได้ ๒๑ ปี จึงสมเด็จพระราชมารดาญวน ให้ไปขอกองทัพญวนมารบพระองค์ จับได้ใส่กรงไปไปสุรคตที่เมืองญวนณปีจอนั้น พระแก้วฟ้านั้นหายไปกลางรบทัพเรือเมื่อปีนั้น แล้วญวนกลับรบด้วยสมเด็จพระประทุมราชา กับสมเด็จพระอุทัย ศุศักราช ๑๐๒๓ ศกกุนนักษัตร จึงพระองค์ทั้งสองชนะญวน ๆ หนีไปเมืองญวน พระองค์จึงขึ้นทรงราชย์ณอุดงฦาไชย สมเด็จพระประทุมราชา ปีจอถึงปีกุนพระชัณษาได้ ๒๖ ปี พระองค์

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ยกนักถผู้เป็นพระภคินี พระบวรบิดาเดียวกับพระองค์มาเป็นพระราชเทพี พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางไทย มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๒๓ ศกฉลูนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๘ ปี สมภพเจ้าพระยาโส พระองค์มีพระราชบุตรด้วยแม่นางชื่อนักนางเภาองค์หนึ่ง ฤศักราช ๑๐๑๖ ศกมะเมียนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๑ ปี สมภพนักชีพระองค์ครองราชย์มา ฤศักราช ๑๐๒๘ ศกขาลนักษัตรขึ้นสิบค่ำเดือนมาฆยังเป็นผคุณมาส จันทวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตร พระชัณษาได้ ๒๙ ปี พระองค์ขึ้นทรงราชย์ทรงน้ำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดี จึงยกนักถขึ้นเป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภัควดีพระจอมกษัตรี แล้วพระองค์มีช้างเผือกงาเดียวช้างหนึ่งเป็นมงคล ครั้งนั้นเมืองบาเรนเป็นขบถ พระองค์ให้ยกทัพไปตีได้แล้ว ทรงตั้งสมเด็จพระอุไทยผู้เป็นพระอนุชาธิ์นเป็นมหาอุปโยราช ฤศักราช ๑๕๘๒ ศกมะโรงนักษัตรแรม ๑๔ ค่ำกรรติกมาส ศุกรวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตร เมื่อพระชัณษาได้ ๒๘ ปี ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์ทรงราชย์ ฤกศักราช ๑๐๓๕ ศกชวดนักษัตรขึ้น ๕ ค่ำบุศยมาสยังเป็นมิคสิรมาสวันศุกร ได้ ๑๔ ปี พระชัณษาได้ ๓๙ ปี สมเด็จพระศรีไชยเชษฐ์ทรงพระนามสมเด็จพระประทุมราชา ผู้เป็นพระราชบุตรเขย ออกเป็นประจามิตรคิดลอบฆ่าพระองค์ ๆ สุรคต พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี พระองค์เป็น

มหาอุปโยราช แต่ปีมะโรงมาถึงปีชวดนั้นได้ ๙ ปี พระชัณษาได้ ๓๒ปี พระองค์หนีไปเมืองญวน จะไปขอกองทัพญวนมารบกับสมเด็จพระประทุมราชาผู้เป็นพระภาคิไนย แล้วนักโนนนั้นไปกับพระองค์ สมเด็จพระประทุมราชาเกิดปีมะโรงขึ้นทรงราชย์อยู่ณอุดงฦาไชย เมื่อปีชวดนั้นพระชัณษาได้ ๓๓ ปี จึงพระองค์ยกสมเด็จพระท้าวกษัตรีผู้เป็นพระอัครมเหสีพระรามาธิบดีมาเป็นพระชายา พระองค์ครองราชย์มาจุลศักราช ๑๐๓๕ ศกฉลูนักษัตรได้ ๕ เดือน พระชัณษาได้ ๓๐ ปี จึงสมเด็จพระท้าวกษัตรีให้แขกลอบฆ่าพระองค์สุรคต จึงนักชีทรงพระนามสมเด็จพระแก้วฟ้า ขึ้นทรงราชย์อยู่ในอุดงฦาไชย ในปีนั้นพระชัณษาได้ ๒๐ ปี พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางเภา มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง จุลศักราช ๑๐๓๙ ศกเถาะนักษัตรพระชัณษาได้ ๒๒ปี สมภพเจ้าพระยายอง ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีผู้เป็นพระมาตุลาพาญวนมารบกับสมเด็จพระแก้วฟ้า ผู้เป็นพระภาคิไนยเมื่อปีฉลูนั้น จุลศักราช ๑๐๓๖ ศกขาลนักษัตร พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีพระชัณษาได้ ๓๗ ปีพระองค์สุรคต จึงนักโนนเกิดปีมะแมผู้เป็นพระราชบุตรสมเด็จพระแก้วฟ้า เมื่อปีขาลนั้นพระชัณษาได้ ๒๐ ปีขึ้นทรงราชย์สนองสมเด็จพระรามาธิบดี แต่ครั้งญวนมารบกับสมเด็จพระแก้วฟ้า พระองค์ทรงราชย์มาจุลศักราช ๑๐๓๘ ศกมะโรงนักษัตรมิคสิรมาสได้ ๔ปี พระชัณษาได้ ๒๓ ปี พระองค์สุรคตอยู่ณเมืองปรัมคำถึง จุเถิกพระศพเสร็จแล้ว จึงเจ้าพระยาโสทรงพระนามสมเด็จพระศรีไชยเชษฐาเกิดปีฉลู ผู้เป็นพระอนุชาขึ้นครองราชย์สนองสมเด็จพระเรียม เมื่อ

ศักราช ๑๐๓๗ ศกมะโรงนักษัตรขึ้นเจ็ดค่ำมาฆมาสพฤหัสวาร แต่ครั้งพระชัณษายังได้ ๑๖ ปี พระองค์สถิตอยู่อุดงฦาไชย จึ่งนักโนนกับพระองค์เกิดรบกันแล้วพระองค์ให้ไปขอกองทัพกรุงไทย จึ่งพระนารายน์เจ้ากรุงไทยให้ยกกองทัพบกกองทัพเรือมาช่วยรบกับนักโนน เมื่อศักราช ๑๐๔๑ ศกมะแมนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๕ ปี นักโนนหนีไปเมืองญวนแล้ว นักโนนมีแม่นางบุตรจีนคนหนึ่งชื่อนักนางเอม มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อครั้งศักราช ๑๐๔๓ ศกระกานักษัตรพระชัณษาได้ ๒๗ ปี สมภพนักอิ่ม ถุศักราช ๑๐๔๔ ศกจอนักษัตร จึ่งนักโนนให้ไปเกลี้ยกล่อมจีนจงกดมาอยู่ณเมืองจาม จีนจงกดยอมเข้ากับพระองค์ ๆ ให้ยกทัพมารบได้เมืองโกรมนายแล้ว ตีล่วงเข้ามาถึงเมืองพนมเพ็ญจนถึงเมืองอุดงฦาไชย ครั้งนั้นพระองค์ไปสถิตอยู่เมืองทรนมจะริง เมื่อปีจอนั้น พระองค์ให้เกณฑ์กองทัพไปรบกับจีนพวกจีนหนีถอยไปตั้งอยู่เกาะแตง ถุศักราช ๑๐๔๕ ศกกุนนักษัตรพระองค์กลับมาสถิตอยู่อุดงฦาไชย ถุศักราช ๑๐๔๖ ศกชวดนักษัตร นักโนนมาแต่เมืองญวนมาสถิตอยู่เมืองศรีส่อชอ ให้พวกจีนมารบกับพระองค์อีก ถุศักราช ๑๐๔๙ ศกเถาะนักษัตร สมเด็จพระศรีไชยเชษฐาทรงราชย์ได้ ๑๒ ปี พระชัณษาได้ ๒๗ ปี พระองค์ทรงประชวรไข้ทรพิษ จึ่งมอบเวรราชสมบัติถวายพระราชมารดา ครั้นพระองค์หายประชวรแล้วออกทรงผนวชได้เจ็ดวันแล้วลาผนวช ถุศักราช ๑๐๕๐ สัมฤทธิศกมะโรงนักษัตร จึ่งสมเด็จเจ้าพระยาอยู่เมืองกันจงเอียเป็นขบถคิดร้ายต่อพระองค์แล้วหนีไปเข้ากับนักโนน พระองค์จึ่งรับครองราชสมบัติ เมื่อปี

มะโรงนั้นพวกจีนยกมารบกับพระองค์ๆมีชัยชนะพวกจีนได้สำเภาสองลำ จึงพระองค์รับนักอีผู้เป็นพระราชบุตรสมเด็จพระประทุมราชา แลเป็นพระภัคินีโยพระไอยโกเดียวกับพระองค์มาเป็นพระอัครมเหสี ถุศักราช ๑๐๕๑ ศกมะเส็งนักษัตร จึงนักโนนไปขอกองทัพญวนมาทำศึกกับพระองค์ๆมีชัยชนะพวกญวน ๆ กลับไปเมืองญวน ถุศักราช ๑๐๕๒ ศกมะเมียนักษัตรขึ้นหกค่ำบุษยมาส์ายังเป็นมิคสิรมาส์า พฤหัสวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตร พระชัณษาได้ ๓๐ ปี พระองค์ขึ้นทรงราชย์ ทรงน้ำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระไชยเชษฐา บรมสุรินทราชาธิราชรามาอิศวร จึงยกนักอีขึ้นเป็นอัครมเหสีทรงพระนามพระภัควดีศรีบรมจักรพรรดิกษัตรี มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๕๓ ศกมะแมนักษัตร พระชัณษาได้ ๓๑ ปี สมภพพระศรีธรรมราชา นักโนนนั้นเกิดปีมะแมพระชัณษาได้ ๓๗ ปี พระองค์สุรคต

๏ ฝ่ายเจ้าพระยายอง พระนามเป็นสมเด็จพระอุไทยนั้นยกสมเด็จพระองค์สุทรกษัตรี ผู้เป็นพระราชบุตรีพระบรมราชาผู้เป็นพระมาตุจฉาเป็นพระชายา มีพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๕๔ ศกวอกนักษัตรพระชัณษาได้ ๑๘ ปีสมภพนักตน ในปีวอกนั้นพระวงษ์จามนำไพร่พลมาขึ้นกับพระไชยเชษฐาแล้ว พระองค์ทรงราชย์ถุศักราช๑๐๕๗ศกกุนนักษัตรได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๓๕ ปี จึงพระองค์มอบเวนราชสมบัติไปให้สมเด็จพระอุไทยผู้เป็นสมเด็จพระภัคินีโยอยู่ในอุดงฦาไชย เมื่อศักราช ๑๐๕๗ ศกกุนนักษัตรขึ้นสามค่ำ วิศาขมาศุกรวารสารศัพท

มโหรทึก ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตร พระชันษาพระองค์ได้ ๒๑ ปี เสด็จขึ้นทรงราชย์ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระรามาธิบดี

๏ ฝ่ายพระไชยเชษฐา เมื่อปีกุนนั้นพระองค์ออกทรงผนวชได้ ๕ วัน แล้วพระองค์ลาผนวช

๏ ฝ่ายพระรามาธิบดี พระองค์ทรงราชย์ จุลศักราช ๑๐๕๘ ศกชวดนักษัตรขึ้น ๑๕ ค่ำวิศาขมาสวันจันทร์ได้ปีหนึ่ง พระชันษาได้ ๒๒ ปี พระองค์สุรคต ถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว จึงสมเด็จพระไชยเชษฐาพระองค์รับเอาราชสมบัติคืน เมื่อปีชวดนั้นพระองค์ได้ช้างเผือกพังช้างหนึ่งเป็นมงคล จึงพระองค์ให้ไปรับนักอิ่ม พระชันษาได้ ๑๖ ปี ผู้เป็นราชบุตรนักโนนมาจากเมืองญวนในปีชวดนั้น จุลศักราช ๑๐๕๙ ศกฉลูนักษัตร แรม ๙ ค่ำอาสาฬหมาสศุกรวารสารศพทมโหรทึกในสมเด็จพระมาตุลา ตั้งพระนามนักอิ่มเป็นสมเด็จพระแก้วฟ้า แล้วพระองค์ยกพระราชบุตรของพระองค์ ทรงพระนามสมเด็จพระมหากษัตรีให้เป็นชายาสมเด็จพระแก้วฟ้า ก็มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๖๕ ศกมะแมนักษัตรพระชันษาได้ ๒๓ ปี สมภพนักชีทรงพระนามสมเด็จพระสัตถา แต่พระบาทบรมบพิตรพระองค์ทรงราชย์มา จุลศักราช ๑๖๒๓ ศกเถาะนักษัตรได้ ๔ ปี พระชันษาได้ ๓๖ ปี จึงอ้ายอิ่มนเรนทร์บุตรพระยาบัญญาเสนาเมญ เป็นศัตรูขบถต่อพระองค์ อ้ายอิ่มนเรนทร์ให้ไปนำเจ้าเมืองญวนยกทัพมารบกับพระองค์ พระองค์ถอยไปอยู่ณเมืองโพธิสัตว แล้วพระองค์ให้ยกทัพไปจับได้ตัวอ้ายอิ่ม

นเรนทร์เอาไปฆ่าเสีย พระองค์ทรงราชมาจุศักราชย์ ๑๐๖๒ ศกมะโรงนักษัตรได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๕๐ ปี พระองค์มอบเวรราชสมบัติให้สมเด็จพระแก้วฟ้า ๆ เกิดปีมะโรงพระชัณษาได้ ๒๐ ปี สมเด็จพระแก้วฟ้าทรงราชย์สนองสมเด็จพระมาตุลา

๑ ฝ่ายพระไชยเชษฐา เมื่อจุศักราช ๑๐๖๓ ศกมะเส็งนักษัตรพระชัณษาได้ ๕๑ ปี พระองค์ออกทรงผนวชอยู่ณวัดโพธิ์มีบุญได้ ๓ วันลาผนวช จึงสมเด็จพระแก้วฟ้ายกราชสมบัติถวายพระองค์ ๆ รับครองราชสมบัติคืนในปีมะเส็งนั้นพระองค์ทรงราชย์ จุศักราช ๑๐๖๔ ศกมะเมียนักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๕๒ ปี จึงพระองค์มอบเวนราชสมบัติให้สมเด็จพระศรีธรรมราชา ผู้เป็นราชบุตรครองราชย์สนองพระองค์ในเมืองโพธิสัตว ในปีมะเมียนั้น พระศรีธรรมราชาพระชัณษาได้ ๑๒ ปี พระองค์ครองราชย์ จุศักราช ๑๐๖๔ ศกมะเมียนักษัตรได้ ๒ ปี จึงสำเรอ (ว่ากะเหรี่ยง) อยู่เมืองคุลามจิตรกำเริบตั้งตัวเป็นใหญ่ พระองค์ให้ไปปราบได้แล้ว เสด็จมาสถิตอยู่อุดงฦาไชยณปีมะแมนั้น พระองค์ครองราชย์ จุศักราช ๑๐๖๖ ศกวอกนักษัตรได้ ๓ ปีพระชัณษาได้ ๑๔ ปี พระองค์ยกราชสมบัติถวายคืนสมเด็จพระราชบิดา จุศักราช ๑๐๖๙ ศกระกานักษัตร สมเด็จพระไชยเชษฐาพระชัณษาได้ ๕๖ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้ ๓ วันแล้วลาผนวช จึงพระวงษ์ลาวนำไพร่พลหนีมาพึ่งพระองค์อยู่เป็นอันมาก แล้วพระองค์ให้นักตน ทรงพระนามสมเด็จพระองค์ทองผู้เป็นพระภาคิไนยสมเด็จพระอนุชาติกษัตรผู้เป็นพระราชบุตรของพระองค์ ผู้เป็นพระ

กนิษฐาพระอัยกาเดียวกันมาเป็นพระชายา พระองค์ทั้งสองเกิดพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อจุศักราช ๑๐๗๑ ศกฉลูนักษัตร พระชัณษาได้ ๑๘ ปี สมภพนักโส

๑ ฝ่ายสมเด็จพระไชยเชษฐา พระองค์ครองราชย์ จุศักราช ๑๐๖๙ ศกกุนนักษัตรได้ ๔ ปี พระชัณษาได้ ๔๗ ปี พระองค์มอบเวรราชสมบัติให้สมเด็จพระราชบุตรขึ้นทรงราชย์ สนองพระองค์ในอุดงฦาไชย เมื่อศักราช ๑๐๖๙ ศกกุนนักษัตร ขึ้น ๑๑ ค่ำอาสาธมาสายังเป็นเดือนเจ็ดศุกรวารสารศัพทมโหรดิง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตรพระองค์ขึ้นทรงราชย์ ทรงนำสังข์ตรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระศรีธรรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางชาติสัตรี มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๗๘ ศกมะโรงนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๒ ปี สมภพเจ้าพระยาจันทร์ แถมแม่นางหนึ่งชื่อนักนางศรีบุปผา มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง เมื่อศักราช ๑๐๖๘ ศกจอนักษัตร พระชัณษาได้ ๑๖ ปี สมภพนักอิ่ม จุศักราช ๑๐๗๒ ศกขาลนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๐ ปี สมภพนักสงวน พระองค์ทรงราชย์เมื่อปีขาลนั้นได้ ๔ ปี พระองค์ให้พวกถาวยกมาแต่เมืองบาที จะให้ไปอยู่ที่เกาะรามกับพระยาราชาเศรษฐี พวกถาวไม่ไป ถาวกลับหนีไปกับสมเด็จพระแก้วฟ้าผู้เป็นพระเรียม แล้วพระศรีสุคนธบทผู้เป็นพระวงษ์ไม่ได้ช่วยรบกับถาว ตกใจหนีไปเข้ากับชาวป่า

๏ ฝ่ายพระศรีธรรมราชา พระองค์ทรงราชย์ ฉุศักราช ๑๐๗๖ ศกมะเมียนักษัตรได้ ๘ ปี พระชัณษาได้ ๒๔ ปี

๏ ฝ่ายสมเด็จพระองค์ทองผู้เป็นพระอนุชา เมื่อปีมะเมียนั้น พระชัณษาได้ ๒๓ ปี จึงพระองค์ทั้งสองทำศึกรบกับสมเด็จพระแก้วฟ้าผู้เป็นพระเรียม ๆ ให้ไปพาญวนกับพระศรีสุคนธบทกับชาวป่ากับลาว มาตั้งสกัดชิดทัพเกลียกล้อมบรรดาชาวเมือง ๆ ทั้งปวงก็ยอมเข้ากับพระองค์ แล้วยกมาล้อมค่ายพระองค์ทั้งสองได้ ๓ เดือน จึงพระองค์ทั้งสองกับนักอิ่มพระชัณษาเกิดเมื่อปีมะเมียได้ ๙ ปี จึงพระองค์หลีกหนีไปกรุงศรีอยุธยา แลสมเด็จพระแก้วฟ้า เมื่อปีมะเมียพระชัณษาได้ ๓๙ ปีขึ้นครองราชย์ในอุดงฦาไชย สนองสมเด็จพระอนุชาพระองค์ครองราชย์ฉุศักราช ๑๐๗๙ ศกมะเมียนักษัตรได้สองปี พระชัณษาได้ ๓๕ ปี จึงพระศรีธรรมราชากับสมเด็จพระองค์ทอง พระองค์ทั้งสองเสด็จไปกรุงศรีอยุทธยาเมื่อปีมะแมนั้น สมเด็จพระองค์ทองพระชัณษาได้๒๔ปี จึงสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยารับสั่งให้เจ้าพระยาพลเทพกับพระยาราชสุภาวดีกับไพร่พล ๑๕๐๐ นำพระองค์มาเป็นทางไมตรี ครั้นถึงเมืองบัตบองสมเด็จพระแก้วฟ้าพระองค์ไม่รับเป็นทางไมตรี ฉุศักราช ๑๐๗๘ ศกวอกนักษัตรเดือนหก จึงพระยาไทยทั้งสองนำพระองค์กลับไปกรุงศรีอยุทธยา

๏ ฝ่ายพระไชยเชษฐา เมื่อถึงเดือน ๗ ปีวอกนั้น พระชัณษาได้ ๕๖ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้ ๕ วัน แล้วลาผนวช

๏ ฝ่ายสมเด็จพระแก้วฟ้า เมื่อปีวอกนั้น พระชัณษาได้ ๓๖ ปี พระองค์มอบเวนราชสมบัติให้สมเด็จพระอัครมเหสี พระองค์ออกทรงผนวช เมื่อเดือน ๑๒ ขึ้น ๖ ค่ำวันพฤหัสบดีได้ ๓ วันแล้วพระองค์ลาผนวช

๏ ฝ่ายพระศรีธรรมราชา พระองค์ทูลลาพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ๆ ให้สมเด็จพระองค์ทองมาตั้งรักษาสกัดเมืองก่อนกองทัพไทย เมื่อปีวอกนั้นพระชัณษาได้ ๒๕ ปี พระองค์มาตั้งสกัดขัดด่านเมืองบัตบองกับเมืองโพธิสัตว ชาวเมืองทั้งสองยอมอยู่กับพระองค์ จึงสมเด็จพระแก้วฟ้าให้ยกกองทัพญวนมารบกับพระองค์ ๆ ต้องปืนญวนแล้วพระองค์ถอยมาสถิตอยู่กับคนป่าที่บ้านรซีสัน รอคอยกองทัพมาแต่กรุงศรีอยุทธยา

๏ ฝ่ายพระศรีธรรมราชา พระองค์ทรงราชย์ จุศักราช ๑๐๗๙ ศกระกานักษัตรได้ ๔ ปี พระชัณษา ๒๗ ปี จึงพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ให้พระยาโกษากับพระยาเดโชนำกองทัพเรือเกณฑ์ไพร่พล ๕๐๐๐ มารบ

๏ ฝ่ายทัพบกให้เจ้าพระยาจักรีเป็นใหญ่ กับนายทัพนายกองเป็นอันมาก เกณฑ์ไพร่พลหมื่นหนึ่ง พระองค์นำกองทัพไทยยกมา จึงสมเด็จพระองค์ทองจากป่ารซีสันนำบรรดาชาวป่าเข้ามารบ

๏ ฝ่ายทัพเรือนั้นพระองค์ให้ตั้งรับอยู่ ณ ค่ายบันทายมาศ ก็ปั่นรั่วถอยกลับคืนไปกรุงศรีอยุธยา

๑ ฝ่ายพระศรีธรรมราชา กับพระองค์ทองพระองค์ทั้งสองนำกองทัพไทยมาถึงเมืองบาโบ เดี๋ยวนี้เรียกว่าเมืองบริบูรณ์ ลุศักราช ๑๐๘๐ สัมฤทธิศกจอนักษัตร พระศรีธรรมราชาพระชัณษาได้ ๒๘ ปี สมเด็จพระองค์ทองพระชัณษาได้ ๒๗ ปี นำกองทัพไทยเข้ามาถึงอุดงฦๅไชย สมเด็จพระแก้วฟ้าเมื่อปีจอนั้น พระชัณษาได้ ๓๘ ปี พระองค์นำไพร่พลเขมรกับญวนออกมารบกับสมเด็จพระอนุชาทั้งสองพระองค์ กับนายทัพนายกองไทย พระองค์จึงให้ไปขอให้ถอยทัพกลับไปกรุงศรีอยุทธยา แล้วจะให้นำดอกไม้เงินทองไปถวายเป็นเมืองขึ้นพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา เจ้าพระยาจักรีไทยกับแม่ทัพแม่กองนำพระองค์ทั้งสองกลับไปกรุงศรีอยุทธยา สมเด็จพระแก้วฟ้าพระองค์ครองราชย์ลุศักราช ๑๐๘๕ ศกขาลนักษัตรได้ ๙ ปี พระชัณษาได้ ๒๒ ปี พระองค์มอบเวนราชสมบัติให้สมเด็จพระสัตถาผู้เป็นพระราชบุตรครองราชย์สนองพระองค์อยู่อุดงฦๅไชย เมื่อปีขาลนั้นพระชัณษาได้ ๒๐ ปี พระองค์ยกสมเด็จพระศรีสุชาดาผู้เป็นพระราชบุตรีพระไชยเชษฐาผู้เป็นพระมาตุจฉาเป็นพระอัครมเหสีสมเด็จพระสัตถา พระองค์ครองราชย์ในปีขาลนั้นจึงตะเถิงอยู่ณเมืองนางแผอกคิดขบถ พระองค์ให้ไปปราบได้แล้วพระไชยเชษฐาผู้เป็นพระไอยกาพระองค์ยังสถิตอยู่เป็นอุปโยราชใหญ่ ลุศักราช ๑๐๘๗ ศกมะเส็งนักษัตรขึ้น ๑๓ ค่ำอัสสยุชมาสวันศุกรได้ ๑๙ ปี พระชัณษาได้ ๖๕ ปี พระองค์สุรคต ถเลิกพระศพเสร็จแล้วสมเด็จพระสัตถาพระองค์ครองราชย์ ลุศักราช ๑๐๙๑ ศกระกานักษัตรได้ ๘ ปี พระชัณษาได้ ๒๗ ปี พระองค์ยกราชสมบัติถวายสมเด็จพระ

บวรราชบิดา ๆ รับเอาราชสมบัติคืน จึ่งสมเด็จพระแก้วฟ้าพระองค์ขึ้นทรงราชย์อยู่ในอุดงฦาชัย เมื่อศักราช ๑๐๙๑ ศกระกานักษัตร แรม ๗ ค่ำวิศาขมาสพุฒวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตร พระชัณษาได้ ๕๙ ปี ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระไชยเชษฐาธิราช รามาอิศรวภรรม์ภูตโลกีย์ตรีไตรภาวนารถ พระองค์ทรงราชย์ได้ ๗ เดือน พระองค์มอบเวนราชย์ให้แก่สมเด็จพระสัตถาผู้เป็นพระราชบุตร ขึ้นครองราชย์สนองพระองค์อยู่ในอุดงฦาไชย เมื่อศักราช ๑๐๙๑ ศกระกานักษัตร แรมสองค่ำกรรติกมาสพุฒวารสารศัพทมโหรติง ในสมเด็จบรมนารถบรมบพิตรพระชัณษาได้ ๒๗ ปี ขึ้นทรงราชย์ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จบรมราชาธิราชรามาธิบดี พระองค์ทรงราชย์ ฤศักราช ๑๐๙๒ ศกจอนักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๒๗ ปี จึ่งลาวอยู่ณเมืองพะสูตบาพนม ตั้งตัวเป็นนักบุญธรรมมีชัน ไปฆ่าพั้นญวนถึงเมืองไซ่ง่อน แล้วฆ่าพั้นญวนอยู่ที่เมืองบาพนมข้างนี้ด้วย จึ่งพระองค์ทั้งสองให้ไปปราบนักบุญได้แล้ว ฤศักราช ๑๐๙๓ ศกกุนนักษัตร เจ้าเมืองญวนโกรธให้ยกกองทัพมารบกับพระองค์ทั้งสอง ๆ จึ่งถอยทัพไปสถิตอยู่เบี่ยมแตรงแขวงเมืองสันธุก ครั้นญวนกลับไปแล้ว พระองค์ทั้งสองเข้ามาสถิตอยู่อุดงฦาไชย ฤศักราช ๑๐๙๕ ศกชวดนักษัตร จึ่งเจ้าเมืองญวนยกกองทัพมาอีกครั้งหนึ่ง เสด็จทั้งสองถอยไปอยู่เบี่ยมกะเบาแขวงเมืองสันธุก ครั้นญวนกลับไปแล้ว พระองค์ทั้งสองก็เข้ามาสถิตอยู่ณเมืองละแวก

๏ ฝ่ายพระไชยเชษฐา พระแก้วฟ้าพระองค์เป็นอุปโยราชใหญ่ได้ ๗ ปี ฤศักราช ๑๐๙๗ ศกเถาะนักษัตร พระชัณษาได้ ๕๕ ปี พระองค์ได้ช้างเผือกพังช้างหนึ่ง ฤศักราช ๑๐๙๗ ศกมะโรงนักษัตร ขึ้นห้าค่ำวิศาขมาส่าวันอังคาร พระชัณษาได้ ๕๖ ปี พระองค์สุรคตเมื่อปีมะโรงนั้น

๏ จะกล่าวเรื่องพระศรีธรรมราชา กับสมเด็จพระองค์ทองซึ่งเสด็จไปอยู่กรุงศรีอยุทธยา

๏ ฝ่ายพระศรีธรรมราชานั้น ครั้นฤศักราช ๑๐๘๓ ศกฉลูนักษัตร พระชัณษาได้ ๓๓ ปี พระองค์สร้างพระเจดีย์หุ้มด้วยดีบุกปิดทองสูง ๙ วา ฤศักราช ๑๐๘๗ ศกมะเสงนักษัตร พระชัณษาได้ ๓๕ ปีพระองค์ออกทรงผนวชได้สองเดือนแล้วลาผนวช ฤศักราช ๑๐๙๕ ศกฉลูนักษัตรได้ ๗ ปี พระชัณษาได้ ๔๓ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้เดือนหนึ่งแล้วลาผนวช

๏ ฝ่ายสมเด็จพระองค์ทองผู้เป็นพระอนุชา เมื่อศักราช ๑๐๙๓ ศกฉลูนักษัตรเดือนห้า พระองค์สร้างพระเจดีย์หุ้มด้วยดีบุกปิดทองสูง ๗ วา เมื่อปีฉลูเดือนแปดได้ ๓๐ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้ ๘ เดือนแล้วลาผนวช ฤศักราช ๑๐๙๑ ศกระกานักษัตรเดือนหกพระองค์สร้างพระวิหารผูกพัทธสีมา ฤเดือนแปดพระชัณษาได้ ๓๘ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้ ๘ ปีพระองค์ลาผนวช

๏ ฝ่ายนักอิ่ม ฤศักราช ๑๐๘๘ ศกมะเมียนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๑ ปี พระองค์ออกทรงผนวชได้ ๓ ปีแล้วลาผนวช ฤศักราช

๑๐๙๓ ศกกุนนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๖ ปี พระองค์ทรงผนวชได้ ๕ ปีจึงลาผนวช ฤศักราช ๑๐๙๗ ศกปีเถาะนักษัตร พระชัณษาได้ ๓๐ ปี จึงสมเด็จพระราชบิดาให้พระนามเรียกสมเด็จพระศรีธรรมราชา แล้วพระองค์ถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ๆ ให้มาเป็นไมตรีกับพระบรมราชา ๆ หายอมเป็นไมตรีไม่ แล้วสมเด็จพระศรีธรรมราชาค้างอยู่ ณ เมืองนางรองแขวงเมืองนครราชสีมา

๏ ฝ่ายพระบรมราชา พระสัตถา ทั้งสองพระองค์เสวยราชย์ ฤศักราช ๑๐๙๘ ศกมะโรงนักษัตรได้ ๗ ปี พระชัณษาได้ ๓๔ ปีพระองค์ออกทรงผนวชได้ ๓ วันแล้วลาผนวช ฤศักราช ๑๐๙๙ ศกมะเส็งนักษัตร พระองค์ทรงราชย์ได้ ๙ ปี พระชัณษาได้ ๓๕ ปี พระองค์ไม่วางพระทัยในสมเด็จพระศรีสุชาดา ซึ่งเป็นพระอัครมเหสี กับนักโสซึ่งเป็นสมเด็จพระอุไทย นักสงวนซึ่งเป็นสมเด็จพระไชยเชษฐา กับเจ้าพระยาจันท์ซึ่งเป็นสมเด็จพระประทุมราชา ผู้เป็นพระอนุชาทั้งสามพระองค์ จึงพระองค์เสด็จไปสถิตอยู่เมืองพนมเพ็ญ แล้วพระองค์จะให้คนมาล้อมฆ่าพระองค์ทั้งสี่ จึงพระองค์ทั้งสามผู้เป็นพระอนุชาคิดกำเริบ เที่ยวเกลี้ยกล่อมบรรดาครอบครัวอยู่ในเมืองถงแวก ชาวเมืองเข้ากับพระองค์สิ้นแล้ว จึงพระบรมราชาแลพระสัตถาทราบเหตุ ยกทัพมารบกับสมเด็จพระอุไทย ๆ พระองค์รบมีชัยชนะตั้งสกัดบรรดาครอบครัวทางเรือได้กับพระองค์ทั้งสิ้น สมเด็จพระศรีไชยเชษฐานั้น พระองค์ไปสกัดขัดทัพเมืองบาพนมฟากตะวันออก ซึ่งยอมอยู่กับพระองค์ทั้งสิ้น สมเด็จพระประทุมราชา พระองค์สกัดขัดทัพข้าง

ฟากตะวันตก ซึ่งยอมอยู่กับพระองค์สิ้นแล้ว จึงพระองค์ทั้งสองให้ยกไป ตามพระบรมราชา พระสัตถา กับอนักอิ่ม ผู้เป็นพระอนุชาทั้งสามพระองค์ ซึ่งหนีไปเมืองญวนเมื่อปีมะเส็งนั้น

๏ ฝ่ายสมเด็จพระศรีธรรมราชา ซึ่งมาแต่กรุงไทยนั้น พระองค์เกลี้ยกล่อมชาวป่าได้มากแล้ว พระองค์ยกมาตีเมืองนคร ๆ จึงยอมอยู่กับพระองค์เมื่อปีมะเส็งนั้น

๏ จะกล่าวเรื่องพระศรีธรรมราชา กับสมเด็จพระองค์ทอง เมื่อปีมะเส็งนั้น พระองค์ทั้งสองถวายบังคมลาพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ๆ เบิกให้พระองค์เสด็จมาทัพเรือ เมื่อปีมะเส็งพระชันษาได้ ๔๗ ปี พระองค์มาถึงเมืองจันทบุรี เข้าไปถึงเมืองกำปอดกะพงรโสม

๏ ฝ่ายสมเด็จพระองค์ทอง เมื่อปีมะเส็งพระชันษาได้ ๔๖ ปี พระองค์เสด็จมาอยู่เมืองนางรอง รวบรวมชาวป่ายกมาตามสมเด็จพระศรีธรรมราชา มาถึงเมืองนครแล้วพระองค์พามาสถิตอยู่ใกล้เกาะสำโรงแสน จึงสมเด็จพระมาตุจฉากับสมเด็จพระอนุชา พระราชบุตรา พระราชบุตรี พระภัคินีโย มารับพระองค์เข้ามาอยู่ในแพรกสำโรงแสนนั้นแล้ว

๏ ฝ่ายสมเด็จพระศรีธรรมราชา พระองค์ยกมาแต่เมืองนครไปเมืองสันธุก พามาอยู่พร้อมเพรียงกับพระองค์อยู่แพรกสำโรงแสนแล้ว สมเด็จพระองค์ทองพระองค์นำบรรดาคนซึ่งมาด้วยพระองค์ เข้ามาสถิตอยู่อุดงฦาไชยเมื่อปีมะเส็งนั้น จึงพระองค์ให้เอาช้างม้ากับไพร่พลมารับพระศรีธรรมราชา ผู้เป็นสมเด็จพระเรียมเสด็จมาจากเมือง

กะพงโสม เข้ามาสถิตอยู่เมืองตรัง ตุศักราช ๑๑๐๐ สัมฤทธิศก มะเมียนักษัตร จึงสมเด็จพระองค์ทองผู้เป็นพระอนุชา ให้สมเด็จพระอุไทยผู้เป็นพระราชบุตร กับสมเด็จพระศรีไชยเชษฐา เป็นภาคิโย กับสมเด็จพระภัคินียาไปรับพระองค์ถึงเมืองเชิงกรรชุม จึงพระองค์เสด็จมาสถิตอยู่เมืองพนมเพ็ญ แล้วสมเด็จพระมาตุจฉากับสมเด็จพระอนุชา แลสมเด็จพระศรีธรรมราชา สมเด็จพระประทุมราชา สมเด็จพระราชบุตรีบรรดาซึ่งเป็นพระภัคินียา ไปรับพระองค์พร้อมกันอยู่พนมเพ็ญนั้น จึงสมเด็จบรมบพิตรเสด็จเข้ามาสถิตอยู่อุดงฦาไชย พระองค์ขึ้นทรงราชย์อีก เมื่อปีมะเมียนั้นพระชัณษาได้ ๕๘ ปี ทรงพระนามพระบาทสมเด็จเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชรามาธิบดี พระองค์ยกอนักนางชาติกษัตรีเป็นพระอัครมเหษี พระนามเป็นสมเด็จพระชาติกษัตรี

๏ ฝ่ายสมเด็จพระองค์ทอง ผู้เป็นพระอนุชานั้นขึ้นเป็นมหาอุปโยราช ตุศักราช ๑๑๐๐ สัมฤทธิศกมะเมียนักษัตรแรม ๕ ค่ำผคุณมาสพุฒวารสารศัพทมโหรทึง ในสมเด็จพระเรียมบรมนารถบรมบพิตร ถวายพระนามเมื่อชัณษาได้ ๔๘ ปีเรียกสมเด็จพระรามาธิบดี แล้วพระองค์ประสมสมเด็จพระศรีธรรมราชาผู้เป็นพระราชบุตร ยกอนักแบนพระนามสมเด็จพระเอกกษัตรี เป็นพระราชบุตรีของพระอนุชาผู้ร่วมพระบิดาเดียวกันมาเป็นพระชายาสมเด็จพระศรีธรรมราชา แล้วพระองค์ถวายพระนามสมเด็จพระประทุมราชา กลับเรียกเป็นสมเด็จพระแก้วฟ้า พระองค์ประสมให้ยกอนักองค์บดทรงพระนามสมเด็จพระอนุ

ชาติสัตรี ผู้เป็นพระภคินียาเป็นพระราชบุตรีสมเด็จพระรามาธิบดี เป็นพระชายาสมเด็จพระแก้วฟ้า มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระนามอนักองค์อาจ ถวายพระนามอนักองค์ทองแล้ว พระองค์ทรงประสมสมเด็จพระอุไทยราชาผู้เป็นพระภคินีโย ให้ยกอนักองค์เภาทรงพระนามสมเด็จพระมหากษัตรี ผู้เป็นสมเด็จพระภคินีพระสัตถามาเป็นพระราชเทพี มีพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามอนักองค์ตน เมื่อปีมะแมศักราช ๑๑๐๓ สมเด็จพระอุไทยราชาพระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่ออนักนางรด มีพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามอนักองค์ปาง มีพระราชบุตรีองค์หนึ่งทรงพระนามอนักองค์มี อนึ่งเมื่อครั้งสมเด็จพระศรีธรรมราชาเสด็จไปอยู่ ณ กรุงศรีอยุทธยานั้น พระองค์มีแม่นางไทยหนึ่งชื่ออนักนางรอด มีพระราชบุตรสององค์ทรงพระนามอนักองค์หิงหนึ่ง อนักองค์ด้วงหนึ่ง แล้วมีพระราชบุตรีกับสมเด็จพระชาติสัตรีองค์หนึ่งชื่ออนักองค์แก้ว ทรงพระนามเรียกสมเด็จพระโสภากษัตรี ผู้เป็นที่รักใคร่ชอบพระราชหฤทัยในสมเด็จพระราชบิดา

๏ ฝ่ายสมเด็จพระแก้วฟ้า ได้อยู่กับสมเด็จพระอนุชาติสัตรีได้ห้าปีแล้วพระองค์ทรงประชวรสุรคต จึงพระองค์ถวายพระนามอนักองค์หิงเรียกสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ แล้วพระองค์ประสมให้ยกสมเด็จพระอนุชาติสัตรีผู้เป็นพระราชเทพีสมเด็จพระแก้วฟ้า มาเป็นพระชายาสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ แล้วพระองค์ถวายพระนามอนักองค์ด้วงเป็นพระราชบุตร เรียกสมเด็จพระแก้วฟ้าอีก พระองค์ทรงประสมให้ยกอนักองค์มี ผู้เป็นพระราชบุตรีสมเด็จพระอุไทยราชา แล้วเป็นพระภคินี

ยาพระไอยกาเดียวกันมาเป็นพระราชเทพี ฤๅอนักองค์มีทรงครรภ์สมภพพระราชบุตรสุรคต จึงสมเด็จพระแก้วฟ้าพระองค์มีแม่นาง หนึ่งชื่ออนักนางทา เป็นบุตรพระยากระลาโหม (มั่น) มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงสมภพเมื่อปีจอศักราช ๑๑๑๖ ทรงพระนามอนักองค์อี กับพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงสมภพเมื่อปีชวดศักราช ๑๑๑๘ ให้พระนามอนักองค์ธรรม

๏ ฝ่ายสมเด็จพระศรีไชยเชษฐา พระองค์ไม่มีพระราชเทพี มีแต่พระแม่นาง มีพระราชบุตรสองพระองค์ ทรงพระนามอนักองค์โนนหนึ่ง อนักองค์ชีหนึ่ง

๏ ฝ่ายอนักองค์โนนนั้นสมภพในปีวอกศักราช ๑๑๐๒ ถวายพระนามเรียกสมเด็จพระราม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายสมเด็จพระศรีธรรมราชาบรมบพิตรพระองค์ทรงราชย์ ภายหลังให้สมเด็จพระอุไทยราชาขึ้นเป็นพระมหาอุปโยราช เมื่อศักราช ๑๑๐๐ สัมฤทธิศกมะเมียนักษัตรมาถึงปีกุนศักราช ๑๑๐๕ ได้ ๕ ในปีนั้นเกิดน้ำมาก ครั้งนั้นสมเด็จพระมหากษัตริเกิดวิวาทกับสมเด็จพระอุไทยราชาผู้เป็นสมเด็จพระเรียม เพราะสมเด็จพระเรียม ชอบพระราช หฤทัยนางห้ามคนหนึ่ง ชื่ออนักเหมา สมเด็จพระมหากษัตริบรมบพิตรจะห้ามปรามมิได้ไม่สบายในพระทัย พระองค์เสด็จออกไปอยู่ปลายเขตรแดนเมืองสันธุก (เรียกว่าเมืองจำปรัง) จึงเจ้าลาวรู้ข่าวแล้วให้มาเชิญพระองค์ไปอยู่เมืองลาวแต่ปีกุนมาถึงปีเถาะศักราช ๑๑๐๙ ปี พระองค์

สุรคตอยู่เมืองลาวในปีเถาะนั้น พระยานเรนทร์ตกเจ้าเมืองป่าสักเป็นคนเก่งกาจ คิดกำเริบฆ่าญวนตั้งตัวเป็นใหญ่เกลี้ยกล่อมไพร่ยกไปถึงเกาะโฮ่งเปี่ยมเม่ล่อ สู้รบกับทัพญวนในปีเถาะนั้น ภายหลังสมเด็จพระศรีธรรมราชาพระองค์ทรงราชย์ได้ ๑๐ ปี พระชันษาได้ ๕๗ ปี พระองค์ทรงพระประชวรสุรคตดับพระชนม์ในปีเถาะนั้น จัดแจงทำพระเมรุยกพระศพเสร็จแล้ว จึงบรรดาพระมหาสังฆราชพระครูกับเจ้าฟ้าทะละหะเอก แลมุขมนตรีทั้งหลาย ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ครองราชย์ในปีเถาะนั้น ถึงปีมะโรงศักราช ๑๑๑๐ ปี จึงเจ้าเมืองญวนโกรธ ให้แม่ทัพญวนพาพระสัตถายกมารบชนะพระยานเรนทร์ตก แล้วเผาเรือรบแตกขึ้นไปถึงบันทายสะแดก แตกไปถึงค่ายบันทายพนมเพ็ญ ค่ายเจ้าฟ้าทะละหะเอก แตกไปถึงค่ายบันทายมุขกำพูลจนถึงพระยาฦๅ จึงสมเด็จพระรามาธิบดี กับสมเด็จพระราชบุตร กับพระภัคินีโย พระภัคินียา ยาตราออกจากบันทายเพชรเสด็จไปกรุงศรีอยุทธยาในปีมะโรงนั้น

๏ ฝ่ายกองทัพญวนส่งสมเด็จพระสัตถา มาอยู่บนตำหนักสมเด็จพระอุทัยราชา ณ บ้านข้างตวันตกบึงปลาม้าได้ ๖ เดือน จึงพระยากระลาโหมอก พระยาสุวรรคาโลกอก กลับมาจากสมเด็จพระรามาธิบดีซึ่งไปอยู่กรุงศรีอยุทธยา พระยาทั้งสองมาถึงเมืองโพธิสัตว คิดอ่านนำไพร่พลยกทัพมาสู้รบกับญวนที่ทุ่งสำปองกาม (แปลว่าทุ่งร้านแกลบอิฐ) ยกตามไล่ญวนมาถึงบันทายเพชร

๏ ฝ่ายนักองค์เอง ผู้เป็นพระอนุชาสมเด็จพระสัตถานั้น พระองค์ประชวรสุรคต ณ เมืองกะพงชะนัง จึงกองทัพญวนนำสมเด็จพระสัตถาถอยกลับลงไปเมืองญวน พระองค์ไปสุรคตที่เมืองญวนนั้น

๏ ฝ่ายพระยากระลาโหมอก พระยาสุวรรคาโลกอก ยกมารบชนะญวนแล้วอยู่เป็นใหญ่ในเมืองบันทายเพ็ชร จึงให้หนังสือไปกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ กับสมเด็จพระรามาธิบดีได้ทรงทราบเนื้อความทุกประการแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ ตรัสใช้ให้สมเด็จพระศรีไชยเชษฐาออกมาถึงบันทายเพ็ชร เสด็จไปครองราชย์เมื่อศักราช ๑๑๑๑ ศกมะเส็งนักษัตร ทรงพระนามสมเด็จพระศรีไชยเชษฐาราชาธิราชบรมบพิตร แล้วพระองค์ตั้งพระยาสุวรรคาโลกอกขึ้นเป็นเจ้าฟ้าทะละหะ ถึงศักราช ๑๑๑๒ ศกมะเมียนั้น แต่บรรดามุขมนตรีเกลียดชังเจ้าฟ้าทะละหะอก แล้วเอาเนื้อความขึ้นกราบทูลสมเด็จพระศรีไชยเชษฐ หาเหตุยุแยงว่าเจ้าฟ้าทะละหะอกคิดขบถ จึงพระศรีไชยเชษฐ ตรัสใช้ไปที่มีนกับบรรดาแขกจามยกไปล้อมจับเจ้าฟ้าทะละหะอก

๏ ฝ่ายเจ้าฟ้าทะละหะอกรู้ตัวก็หนีไปถึงกรุงศรีอยุทธยา แล้วพระศรีไชยเชษฐ ตั้งพระยาจักรีเภาขึ้นเป็นเจ้าฟ้าทะละหะ ถึงศักราช ๑๑๑๓ ศกมะแมนักษัตร จึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศรับสั่งโปรดให้สมเด็จพระรามาธิบดี กับบรรดาเจ้าเขมรทุกองค์ออกมาอยู่เมืองพม่าเก่า

๏ ฝ่ายเจ้าฟ้าทะละหะเอก เป็นพระกระเษตร กับเจ้าฟ้าทะละหะอก ก็ได้แห่สมเด็จพระรามาธิบดี มาอยู่เมืองพม่าเก่าด้วย

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอุไทยราชา พระองค์ลาสมเด็จพระรามาธิบดีผู้เป็นพระบวรราชบิดา ยาตราไปสถิตอยู่เมืองนครวัด คิดสร้างพระราชกุศล ลุศักราช ๑๑๑๔ ศกวอกนักษัตรนั้น เจ้าฟ้าทะละหะเอกเป็นพระกระเษตร หาเหตุอยากได้เป็นใหญ่ คิดกำเริบใช้หมื่นพรหมบุตรไปชักชวนสัดสวดอยู่ ณ เขาจะโซด ให้ยกกองทัพไปล้อมจับพระศรีไชยเชษฐ เหตุอยากได้ราชสมบัติถวายนักองค์ตน สมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์ทรงทราบแล้ว กริ้วว่าพระกระเษตรเอกเป็นขบถต่อแผ่นดิน พระองค์ให้ล้อมจับฆ่าพระกระเษตรเอกที่เขากำแรงพนมชรอง

๏ ฝ่ายสัดสวดนั้นตั้งตนเป็นองค์ยอง (ว่าเป็นเจ้า) แล้ว สัดสวดได้คนผู้หนึ่งมือขาดเท้าขาด ตั้งให้เป็นองค์ตุลราช ให้ชี้แคร่กันสัปทนยกไพร่พล ๓๐๐๐ เศษ เข้ามาถึงบ้านศีศะกระบือข้างตะวันตก ณ อุดงฦาไชย พระศรีไชยเชษฐาตรัสใช้พระยาพิศณุโลกบี้ให้เป็นแม่ทัพคุมไพร่พลยกไปสู้รบกับทัพสัดสวดกับองค์ตุลราช ต้านทานทัพสัดสวดกับองค์ตุลราชนั้นไม่ได้ จึงตรัสใช้พระยาโพวิสาละราชองค์ยกไปช่วยรบรั้งทัพไว้ หมื่นพรหมรู้ข่าวว่าสมเด็จพระรามาธิบดีล้อมจับพระกระเษตรเอกผู้เป็นบิดาของตัวฆ่าตายแล้ว หมื่นพรหมพากองทัพสัดสวดยกหนีกลับไปเมืองพม่าเก่า ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีพระศรีสุริโยพันธุพระแก้วฟ้าพระองค์ทองยกไพร่พลออกมารบมีไชยชนะ จับได้สัดสวดกับองค์ตุลราชใส่กรง พระองค์นำออกมาถึงบันทายเพ็ชร ถวาย

พระศรีไชยเชษฐาผู้เป็นพระภัคินีโย ๆ ให้ฆ่าสีตสวดองค์คุลีราชเสีย แล้วพระองค์มาสถิตอยู่บันทายเพชรในปีวอกนั้น

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอุไทยราชาพระองค์สถิตอยู่นครวัด คิดสร้างพระราชกุศล ถึงศักราช ๑๑๑๕ ศกระกานักษัตรได้ ๒ ปี พระชัณษาได้ ๔๕ ปี พระองค์ประชวรพระยอดที่ข้างขวาบรรธมในพระปัฤษฐี แพทย์รักษาไม่หายพระองค์สุรคตในเดือน ๔ ปีระกา จึงสมเด็จพระรามาธิบดีผู้เป็นพระบวรราชบิดา พระองค์ตรัสใช้มุขมนตรีให้นำพระศพสมเด็จพระอุไทยราชาผู้เป็นพระราชบุตร แต่เมืองนครวัดมาถึงบันทายเพชร จึงตรัสสั่งให้ยกพระศพในปีจอนั้น ศักราช ๑๑๑๖ สัมฤทธิศกแล้วจึงตั้งพระนามอนักองค์ตน ผู้เป็นพระราชนัดโตเรียกว่าสมเด็จพระอุไทยราชาเหมือนพระนามสมเด็จพระบวรราชบิดา แล้วพระองค์ให้ตั้งสมเด็จพระศรีสุโยพันธุ์เป็นพระมหาอุปราช ถึงศักราช ๑๑๑๗ ศกกุนนักษัตรสมเด็จพระศรีไชยเชษฐาพระองค์ทรงราชย์ได้ ๗ ปี พระชัณษาได้ ๔๖ ปี พระองค์ทรงพระประชวรสุรคตดับพระชนม์ ถึงเลิกพระศพเสร็จแล้ว จึงพระมหาสังฆราชพระราชครูปุโรหิต กับบรรดามุขมนตรีคิดพร้อมกัน ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระรามาธิบดี ๆ พระองค์ครองราชย์เมื่อศักราช ๑๑๑๘ ศกชวดนักษัตร ถึงศักราช ๑๑๑๙ ศกฉลูนักษัตรจึงสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ผู้เป็นพระมหาอุปราช ให้มาลอบฆ่าสมเด็จพระอุไทยราชา

๏ ฝ่ายพระวรอักษรทอย พระเสน่หายันชิตตน พาพระองค์หนีไปในเพลากลางคืน เดินทางบกไปเมืองเปี่ยม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายพระสัตรีอันชิตอวง พาพระแม่นางกับหญิงพระสนมลงเรือหนีไปถึงเมืองตระนมเสก แปลว่าบ้านนกแก้วจับ ครั้งนั้นสมเด็จพระโสทัตอยู่เมืองเปี่ยม มีความยินดีรับเอาสมเด็จพระอุไทยราชาไปถึงเมืองเปี่ยม แล้วสมเด็จพระอุไทยราชาขอเอาสมเด็จพระโสทัตเป็นพระบิดาเลี้ยง จึงสมเด็จพระโสทัตใช้พระยาโกษาลำ พระยาโนเศรษฐีคอกับพระยศ เป็นแม่ทัพครองไพร่พลยกมาถึงรบได้เมืองตรังเมืองบันทายมาศ เมืองไพรกะบาด เมืองนครสับติน เมืองบาที เมือง-ลำโรงทอง ตลอดเข้าไปถึงสู้รบกับทัพสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ ซึ่งเสด็จสถิตอยู่เมืองบันทายเพชร

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอุไทยราชา กับสมเด็จพระโสทัตคิดเกณฑ์ไพร่พลสกลโยธายาตราออกจากเมืองเปี่ยม ตามกองทัพมาต่อภายหลัง ถึงเมืองกระพงกระสังลง เรือพระที่นั่งเป็นการเร็ว มาพบกับทัพพระสัตรีอันชิตอวง นำเสด็จกลับขึ้นมาตามแม่น้ำเปี่ยมมัจรุก ตีขึ้นมาตามลำแม่น้ำเปี่ยมมัจรุก บรรดาชาวนาชาวไร่ก็ตีได้เป็นอันมาก ตีไปถึงบ้านแพรก บ้านอำเปิ่น บ้านตึกวิน บ้านอันลงสาร ได้มาเป็นเมืองขึ้นทุกตำบล ยกทัพมาถึงพนมเพ็ญ

๏ ฝ่ายทัพสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ ล่าถอยเข้ามาถึงค่าย พวกพลหนีกระจัดกระจายจากกัน

๏ ฝ่ายสมเด็จพระแก้วฟ้า พระองค์ตกใจกลัวว่าเขาจะคิดทำร้ายเสด็จหนีไปอยู่วัดสะแบงแปลงตัวเป็นสงฆ์ สมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ผู้

เป็นพระมหาอุปราช ตกใจกลัวหนีไปเมืองโพธิ์กระดี จึงบรรดามุขมนตรี นายทัพนายกองตามจับมาได้ ฆ่าเสียที่เมืองกะพงชะนัง

๏ ฝ่ายนักองค์โนนนักองค์ชีนั้น หนีไปทรงผนวชบนพระวิหารไตรยในพระราชวังของสมเด็จพระรามาธิบดี จึงบรรดามุขมนตรีสมเด็จพระอุไทยราชาขึ้นไปจับสมเด็จพระแก้วฟ้ามาจากพระวิหารวัดสะแบง ให้ถามนวชออกแล้ว นำไปฆ่าเสีย ณ วัดวังกระดาน สมเด็จพระอุไทยราชาเสด็จดิลายาตราขึ้นไป ถวายบังคม สมเด็จ พระรามาธิบดี ผู้เป็นพระไอยกาบรมบพิตรพร้อมมูลอนุกูลด้วยกัน คิดสร้างพระตำหนักข้างเหนือวัดเจดีย์ทะมี (ว่าเจดีย์ใหม่) เป็นที่สำหรับพัก พระองค์เสด็จอยู่ได้สองเดือน จึงสมเด็จพระอนุชาติสัตร ผู้เป็นพระอัครมเหษีสมเด็จพระศรีสุริโยพันธุ์ไม่สบายพระหฤไทย ด้วยคิดพยาบาทสมเด็จพระอุไทยราชา จึงเรียกมนตรีรวมใจ ไปคิดกันกับเจ้าฟ้า ทะละหะเภาพระยาวงษาธิราชโสม ยกไปจะลอบฆ่า สมเด็จพระอุไทยราชา ๆ รู้พระองค์จึงเสด็จล่าถอยลงมาถึงกระพงหลวง ลงเรือพระที่นั่งให้จัดเป็นกองทัพให้กวาดบรรดาครอบครัวเขมรจีนจามแขกฝรั่ง แต่บรรดาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำซึ่งเข้าเกลี้ยกล่อมยอมเป็นข้าพระองค์ทั้งสิ้น ถอยลงมาอยู่ ณ เกาะโพพระบาท ฟากข้างตะวันตก จึงทรงพระราชทานพระสัตรอันชิตองให้ว่าที่เจ้าฟ้าทะละหะ พระวรอันษาทอยให้ว่าที่ยมราช พระเสนหาอันชิตตนให้ว่าที่จักรี ยกทัพออกจากโพพระบาทไปรบ ชนะทัพ เจ้าฟ้าทะละหะเภา กับบรรดาขุนนางอยู่ข้างสมเด็จพระอนุชาติสัตรแตกกระจัดกระจาย จะสู้รบไม่ได้ จึงสมเด็จพระรามาธิบดี กับสมเด็จพระ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

อนุชาติสัตร์ สมเด็จพระองค์ทอง นักองค์โนน นักองค์ชี่ ถอยจากบันทายเพชร์ เสด็จออกไปอยู่เมืองโพธิสัตว ตั้งทัพระวังรักษาพระองค์ ในปีฉลูศักราช ๑๑๑๙ นั้น สมเด็จพระรามาธิบดี ผู้เป็นสมเด็จพระอัยกา พระชัณษาได้ ๖๖ ปี พระองค์ทรงประชวรสิ้นพระชนม์อยู่ ณ เมืองโพธิสัตว ถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว จึงบรรดานายทัพนายกองสมเด็จพระอุไทยราชา ยกมารบชนะสมเด็จพระอนุชาติสัตร์ สมเด็จ พระองค์ทอง ๆ เสด็จถอย ไปอยู่ ปลายเขตร แดน เมืองโพธิ สัตว ชื่อบอระวิด ข้างตะวันออกไพรระลือชัน

๏ ฝ่ายนักองค์ โนนกับนักองค์ชี่หนีจากเมืองโพธิสัตว ข้าม ไปอยู่เมืองสันธุกพึ่งพระยาเดโชโสมอยู่ จึงแม่ทัพนายกองข้างสมเด็จพระอุไทยราชา ยกขึ้นไปล้อมจับได้สมเด็จพระอนุชาติสัตร์ กับสมเด็จพระองค์ทองนำมาฆ่าเสียที่เมืองกะพงชะนังเสร็จแล้ว จึงสมเด็จพระอุไทยราชาให้พระชนะสงครามมูเป็นพระยาเดโช ยกไปรบกับทัพพระยาเดโชโสม จับพระยาเดโชโสมได้ ให้ฆ่าเสียแล้ว ล้อมจับ นักองค์ชี่คุมมาถวายพระอุไทยราชา ๆ ให้ฆ่าเสีย

๏ ฝ่ายนักองค์โนนผู้เป็นพระรามราชา นั้นยังต้องขังอยู่ ในกรง ขุนนางคนหนึ่งชื่อพระปาง ลอบเข้า ไปแหกกรงพาหนี ไปกรุงศรีอยุทธยา จึงสมเด็จพระอุไทยราชาพระองค์ ขึ้นทรงราชย์เมืองบันทายเพ็ชร เมื่อศักราช ๑๑๒๐ สัมฤทธิศกขาลนักษัตร พระชัณษาได้ ๒๐ ปี ทรงน้ำสังข์สรงพระเกศทรงพระนารายน์ทรงพระธรรค์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระนารายน์ราชาธิราชรามาธิบดี พระศรีสุริ โยพันธุ์บรม

สุรินทรา มหาจักรพรรดิราช บรมนารถพระบาทบรมบพิตร เสด็จสถิตเป็นอิศรกำพูลรัตนราช โอภาสชาติวรวงษ์ ดำรงกรุงกัมพูชามหาอินทปัตนคร บวรวิวัฒนวิเวก เอกราชาธิราชมหารบดินทร์ นรินทรอิศโรดม บรมราชวิสุทธวิสุทธชาติวงษ์ ทรงพลานุภาพองค์อัครราชา มหามหินทรนฤนารถ พระบาทบรมบพิตร วิชิตวิไชยไกรอุดม บรมถเกิงถะการ เสด็จมีพระราชหฤทัยประกอบโดยโสภณเจตสิก เตรกตรึกนึกเนาในเจตปัจจัยไทยทาน มีเมตตากรุณามุทุตาอุเบกขากุศล ธรรมจำศีล อดอัน บำเพ็ญเนา ในพระสมถะวิปัสนากรรมฐาน เว้นสถานอกุศลเว้นจากเวรทั้งห้าบาปธรรมทั้งสิบสี่ให้สิ้นจากพระองค์ เสด็จทรงพยายามตามทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ บังเกิดในพระไตรเหตุกปฏิสนธิศรัทธา จ่ายพระราชทรัพย์ประดับบูชาพระมหารัตนไตรทั้งสาม พระองค์ทรงพระราชศรัทธาพระราชทานแก่สมณะพราหมณาจารย์ยาจกกำสรดทุรคตทุกประเทศ กำพร้าทุกข์ยากลำบากจากที่ดำเนามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารบารมีนั้น เป็นอเนกอนันต์จะคณนาไม่ได้ แล้วมีพระราชหฤทัยทรงพระกรุณาโปรดให้ โอวาทสั่งสอน บรรดามุขมนตรีเสนาบดีใหญ่น้อย อาณาประชาราษฎรให้พ้นจากทุจริตกรรมให้ได้นำตนออกจากไภยจตุราบาย ให้พ้นจากทุกข์ ถึงบรมสุขด้วยผลกุศลของตนต่าง ๆ พระองค์ทรงพระกตัญญูกะตะเวที มีพระกระมลเจตนาปรารถนาในอนาคต ให้ได้ตรัสแจ้งบัญญาสรรเพชญสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง โปรดสัตวเหมือนสุวรรณเภตรามหารัตนรงค์อุดงอุดมใหญ่แจ่มแจ้ง หากลัวเกรงซึ่ง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ระลอกในสาครนั้นไม่ ฤๅศักราช ๑๑๒๑ ศกเถาะนักษัตร จึงเจ้ากรุงลาวให้นำพระอัฐิสมเด็จพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นพระบวรราชมารดามาถวาย พระองค์เสด็จทรงสร้างพระราชกุศล ตั้งพระอัฐิบนปราสาท ทำบุญสนองคุณสมเด็จพระบวรราชมารดาเสร็จแล้ว จึงแห่พระอัฐิไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ใหญ่บนเนินเขาพระราชทรัพย์ ประดับการพระราชกุศลจนสำเร็จแล้ว ฤๅศักราช ๑๑๒๒ ศกมะโรงนักษัตรวาระศุกร์แรมค่ำหนึ่งกรรติกมาส ทรงพระเมตตาตั้งนามนักนางวองเรียกว่านักนางมาลาบุบผาวดี เป็นที่รักร่วมราชหฤทัยในพระบาทบรมบพิตร ฤๅศักราช ๑๑๒๓ ศกมะเส็งนักษัตร พระวงษ์ลาวชื่อกวันอยู่เมืองสทึงแตรงเดี๋ยวนี้เรียกว่าเชียงแตรง ได้เป็นพระศรีไชยเชษฐ เหตุอยากไกร่ได้ความชอบ จึงจัดสำอางนักนางแก้วประทุมาผู้เป็นบุตรี นำลงมาจากเมืองสทึงแตรงเข้ามาถวายพระบาทบรมบพิตร สถิตย์อยู่เฝ้าแหนพระองค์ได้สามเดือน เสด็จไม่พอพระทัยบุตรีพระวงษ์ลาวกวันนั้น พระองค์จึงให้ส่งกลับไปเมืองลาว ฤๅศักราช ๑๑๒๔ ศกมะเมียนักษัตร พระองค์ทรงพระราชศรัทธากับพระมหาสังฆราชรูปหนึ่ง ทรงพระนามสมเด็จพระสุคนธาธิบดีๆ นั้นเดิมชื่อเปม สถิตอยู่วัดพระวิหารสะแบง รู้แจ้งอรรถแปลในคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งสามไม่ขัดข้อง เสด็จทรงนับถือนักหนา ให้เอาราชนามาเทศนาถวายทุกวันอุโบสถศีลแล้ว ให้จ่ายพระราชทรัพย์ประดับจตุปัจจัยไตรจีวรบูชาพระธรรมเทศนา แลบูชาพระสงฆ์ บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองประไพในแผ่นดินสุริโสภณ ฤๅศักราช ๑๑๒๕ ศกมะแมนักษัตร พระองค์ออกทรงผนวชจำพรรษาอยู่

ณวัดเกาะจินได้สามเดือน ขุนนางมุขมนตรีบวชตามเสด็จ เสด็จทรงบิณฑบาตรอุทล่าห์สั่นโดษโปรดสัตว์ บรรดาฝรั่งชวาจามย่อมประพฤติตามโอวาทใส่บาตรพระองค์ทุกทินทิวา จนปวารณาออกพรรษา จึงเสด็จลาพระสิกขาบทเสวยราชสมบัติดังก่อน ตุศักราช ๑๑๒๗ ศกระกานักษัตร นักนางมาลาบุบผาวดีมีครรภ์ได้สิบเดือน สมภพพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามนักองค์เมน จึงพระบาทบรมบพิตรทรงพระเมตตายกนางมาลาบุบผาวดีขึ้นเป็นเอกอัครมเหสี ทรงพระนามสมเด็จพระภควดีพระเอกกษัตรีศรีจักรพรรดิ รัตนราชวรลักษณ์ องค์อัครกัลยาณี ศรีวิสุทธิอุดม บรมบพิตร บรรดาปโรหิตราชบัณฑิตย์มนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อย ถ้าจะกราบบังคมทูลแลขาน ให้ว่าพระกรุณาพิเศษ ฝ่ายบรรดาท้าวนางข้างใน แลภรรยาขุนนางกับหญิงทั้งหลายให้ขานว่าแม่

๏ ตุศักราช ๑๑๒๙ ศกกุนนักษัตร พระแม่นางหนึ่งชื่อนักนางแมนผู้น้องพระยาบวรนายกชู มีครรภ์ได้สิบเดือนสมภพพระราชบุตรองค์หนึ่ง พระองค์พระราชทานให้ชื่อนักองค์อี ในปีกุนนั้นพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา จับเอาพระเจ้าดอกมะเดื่อไปได้

๏ ฝ่ายพระเจ้าเสสังออกรบแพ้พม่าหนีมาถึงกรุงกัมพูชาธิบดี พึ่งพระบารมีพระบาทบรมบพิตร ตุศักราช ๑๑๓๐ ศกชวดนักษัตร พระบาทบรมบพิตรพระองค์ยกนักองค์อี ผู้เป็นพระราชบุตรีสมเด็จพระแก้วฟ้า อภิเษกเป็นพระอัครมเหสี ทรงพระนามเรียกสมเด็จพระภควดีพระศรีสุชาดา มหากษัตรีบรมบพิตร มีพระราชบุตรองค์

หนึ่งสมภพเมื่อปีมะโรงศักราช ๑๑๓๔ ปี ทรงพระนามนักองค์เภา ฤปีนฤศักราช ๑๑๓๑ ปี พระเจ้าตากเป็นบุตรจีนไหหงอยู่ในกรุงศรีอยุทธยาตีพม่า พม่าหนีกระจัดกระจาย จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าในกรุงศรีอยุทธยา ใช้ข้าหลวงนำศุภอักษรมาทูลพระบาทบรมบพิตรให้ทรงคิดทำดอกไม้เงินทองไปถวายพระเจ้าตาก ให้เป็นทางพระราชไมตรีตามจารีตเหมือนแต่โบราณ พระบาทบรมบพิตรพระองค์ทรงพระจินดาว่าพระเจ้าตากนี้เป็นราษฎรบุตรจีนไหหง ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์จะให้เรานำดอกไม้เงินทองไปถวายอย่างไร เห็นจะไม่สมควร พระองค์ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้น แล้วบรรดาข้าหลวงทั้งนั้นกราบถวายบังคมลาพากันกลับไปทูลพระเจ้าตากตามถ้อยความนั้น พระเจ้าตากกริ้วนัก จึงตรัสใช้พระเจ้าอยู่หัววังหน้า เมื่อยังเป็นที่เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพใหญ่ให้นำสมเด็จพระราม กับบรรดาแม่ทัพแม่กองครองไพร่พลยกมาถึงเมืองพระมหานครวัด จึงพระบาทบรมบพิตรผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยากระลาโหมปาง สนองต่างพระเนตรพระโอษฐเป็นแม่ทัพใหญ่นำไพร่พลออกไปต่อสู้ ๆ รบมิได้ พระยากระลาโหมปางก็ตายในท่ามกลางศึกไพร่พลแตกหนีกระจัดกระจายไป จึงกองทัพไทยมีชัยชนะแล้วกลับคืนไปยังกรุงศรีอยุทธยา ครั้งนั้นพระบาทบรมบพิตรทรงพระเมตตานักองค์ธรรม ผู้เป็นสมเด็จพระราชบุตรสมเด็จพระแก้วฟ้า ยกขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาอุปราชบรมบพิตร

๏ ฤศักราช ๑๑๓๒ ศกขาลนักษัตร สมเด็จพระโสทัตผู้เป็นใหญ่ในเมืองเปี่ยม คิดตามอำเภอใจด้วยความโลภเจตนา เหมือนตั๊กกะแตน

เข้าดับเพลิงละเลิงใจ เกณฑ์ไพร่พลในแขวงเมืองบันทายมาศ เมืองตรังยกเป็นกองทัพไปจับคนเมืองทุ่งใหญ่เมืองจันทบุรี จึงพวกกองทัพไทยยกออกมาสู้รบชนะ แม่ทัพแม่กองสมเด็จพระโสทัตหนีกระจัดกระจายถอยทัพกลับมาเมืองเปี่ยม เมื่อศักราช ๑๑๓๓ ศกเถาะนักษัตรพระเจ้าตากคิดจัดเกณฑ์ไพร่พลให้เจ้าพระยายมราชเป็นแม่ทัพใหญ่ ยกมาถึงเมืองบางคารตามทางบก ถึงเมืองนครวัดบัตบองเข้าถึงเมืองโพธิสัตว์

๏ ฝ่ายพระเจ้าตากจึงจัดทัพเรือจัดเครื่องสำหรับศึก ใช้สำเภาเภตรานาวาใหญ่น้อย นำสมเด็จพระรามมาถึงเมืองเปี่ยม มารบไล่พระโสทัตหนีกระจัดกระจายไปอยู่เมืองตึกเขมา จึงคนนำข่าวเข้าไปกราบทูลพระบาทบรมบพิตร ๆ ทราบความทุกประการแล้ว พระองค์ก็พาพระอัครมเหสีกับบรรดาหญิงพระสนมกับบริวารชายหญิง ออกจากพระราชมนเทียร มาถึงท่าขึ้นอยู่บนพระที่นั่งนาวา ถีถายาตราออกจากค่ายบรรดาครัวราษฎรทั้งหลายหนีลงเรือตามแห่พระองค์ลงไปถึงเมืองตะโถงโรลบดอันเจียน แต่ครัวบางพวกก็แวะเวียนซ่อนอยู่ในเกาะมักสะอันถงระสื่อ (ว่าวังไผ่) ก็มาก ชวนกันตัดไม้ไผ่ปักทำเป็นรั้วประชุมอยู่ล้อมเปี่ยมตะแอก

๏ ฝ่ายพระเจ้าตากกับสมเด็จพระราม ตีเมืองเปี่ยมแตกสำเร็จแล้ว จึงพระองค์ยกทัพเรือเข้าถึงเมืองพนมเพ็ญ ออกไปทะเลจะราดเซียมยกตามเข้าไป จับเอาลูกสาวกับทาสชายหญิง เอาทรัพย์สิ่งของบรรดาครอบครัวที่เข้าซุ่มซ่อนอยู่ ณ บึงมักสะ บรรดากองทัพไทยบ้างก็ยกลงไปตามครัวหลวงถึงเปี่ยมเบญจพรรณในเพลากลางคืน พบกับ

ทัพพระยายมราชทอยต้อนครัวอยู่ภายหลัง ที่ตัดไม้ทำค่ายเรือแง่สาย เรือแง่ทราย พอได้บังรบรับกับกองทัพไทย ณ เบี่ยมเบญจพรรณพอได้ประทะประทังอยู่ ครั้งนั้นเจ้าเวียดนามทรงเมตตาตรัสใช้องญวนเป็นแม่ทัพใหญ่ยกขึ้นมาถึงทัพพระยายมราชทอยช่วยรบมีชัยชำนะ

๏ ฝ่ายกองทัพไทยแพ้ถอยทัพกลับคืนไปกรุงศรีอยุทธยา ไว้แต่ไทย ๕๐๐ ให้รักษาสมเด็จพระรามค้างอยู่เมืองกำปอด เกลี้ยกล่อมบรรดาราษฎรเมืองบันทายมาศเชิงกรรชุมได้พร้อมมูล จัดเป็นทัพยกมาถึงเมืองเบี่ยมระกา จึงพระยายมราชทอยให้จัดไพร่พลยกไปรบกับทัพสมเด็จพระราม

๏ ฝ่ายทัพเจ้าพระยายมราชไทย ยกไพร่พลมาทางบกถึงเมืองนครวัดบัตบอง ต่วงมาถึงเมืองโพธิสัตว กวาดบรรดาครอบครัวราษฎรเขมรหนุ่มเขมรลาวนำไปกรุงศรีอยุทธยาประมาณ ๑๐๐๐๐ เศษ ที่ตายที่อดข้าวบ้าง สิ้นคนจากบ้านเมือง เกิดกลีใหญ่ในปีเถาะเดือนอ้ายเดือนยี่ ถึงเดือนสามนั้นพระเจ้าเสด็จสุรคต พระบาทบรมบพิตรถาเจ้าเวียดนามยาตราออกจากบดอันเจียนตะโลงโซด เลยเข้ามาสถิตอยู่แพรกมัดรันโด (ว่าคลองปากหนู)

๏ ฝ่ายเจ้าเวียดนามตรัสใช้องโดยจินเป็นเบาฮอ มา อยู่ ประจำ รักษาพระบาทบรมบพิตร ลุศักราช ๑๑๓๔ ศกมะโรงนักษัตร พระบาทบรมบพิตรเสด็จไปสถิตอยู่แพรกบักปรัด (ว่าคลองบางเชือกหนัง) พระองค์ทรงพระจินดาเมตตากรุณาบรรดา อาณา จักร ประชา ราษฎร พลัดพรากจากที่อยู่ เพราะด้วยเกิดรบกับกองทัพไทยยกมาทำทุกข์ให้ทุกเมือง

ฟากข้างตะวันตก จึงสมเด็จบรมนารถพระบาทบรมบพิตร ทรงพระราชดำริใช้พระองค์นักดวงผู้เป็นสมเด็จพระองค์แก้ว ให้ไปเป็นทางพระราชไมตรีพูดจากับแม่ทัพแม่กองไทย ให้งดเสียอย่าให้รบกัน เอ็นดูกับอาณาประชาราษฎรด้วย แม่ทัพแม่กองไทยก็ยินยอมพร้อมใจแล้ว นำพระองค์แก้วเข้าไปถึงกรุงศรีอยุทธยา ขึ้นกราบทูลแก่พระเจ้าตากตามสมควร จะขอเป็นทางพระราชไมตรีตามธรรมเนียมแต่บุราณ ครั้งนั้นพระเจ้าตากไม่ไว้ใจไม่เชื่อ แล้วให้ทำโทษองค์แก้วใส่คุกทนทุกขเวทนาอยู่ในโซ่ตรวน ฤศักราช ๑๑๓๕ ศกมะเส็งนักษัตร พระบาทบรมบพิตรพระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางไชย มีครรภ์ได้สิบเดือนสมภพพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระนามนักองค์เอง จึงพระองค์เปลี่ยนชื่อแพรกปักปรัดเรียกว่าแพรกเมียนเตียก ฤศักราช ๑๑๓๖ ศกมะเมียนักษัตร พระบาทบรมบพิตรพระองค์ไปสถิตอยู่ที่เกาะจีน ครั้งนั้นพระเจ้าตากสงสัยในพระหฤทัย ไม่ไว้ใจ พระองค์ แก้ว เกลือก ไม่ซื่อตรง จึงพระองค์แก้วให้คนมากราบทูลพระบาทบรมบพิตร ขอมารดากับภรรยาบุตรเข้าไปถึงกรุงศรีอยุทธยา ครั้งนั้นพระเจ้าตากเชื่อว่าซื่อตรงจริง ให้ถอดองค์แก้วออกจากโทษ ทรงพระเมตตาโปรดให้ขึ้นเฝ้าโดยปรกติ

๏ ฝ่ายพระบาทบรมบพิตรเสด็จทรงพิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระรามทำสงครามทั้งนี้ด้วยอยากได้ราชสมบัติ แต่บรรดาอาณาประชาราษฎรวินาศฉิบหายล้มตายเป็นอันมากถึงเพียงนี้ ควรเราจะมอบเวนราชสมบัติถวายสมเด็จพระรามตามใจประสงค์ เอ็นดูอาณาประชาราษฎรทุกประเทศ

จะได้ความสุข ไม่เกิดทุกข์ภัยสืบไป ทรงพระจินดาเห็นอย่างนั้นเสร็จ จึ่งเสด็จให้บรรดาพระ มหาสังฆราช พระราชครูปโรหิต มนตรีใหญ่น้อย มาชุมนุมพร้อมกัน เหมือนอย่างพระองค์ทรงพระจินดาแล้ว ฤๅศักราช ๑๑๓๗ ศกมะแมนักษัตรจึ่ง พระบาท บรมบพิตรทรง พระดำริคิดให้ พระมหาสังฆราชพระมหาพรหมมุนีเดิมชื่อหลง นำพระราชไมตรีไปแต่เมืองกำปอดเข้ามาถึงเมืองบันทายเพ็ชร แล้วถวายพระพรสมเด็จพระราม จึ่งเสด็จมอบเวนราชสมบัติถวายสมเด็จพระรามผู้เป็นพระอนุชา พระหวดเดียวกันขึ้นเสวยราชสมบัติ ทรงพระนารายน์ทรงพระขรรค์ ทรงพระนามเรียกพระบาทสมเด็จเสด็จพระรามราชาธิราชบรมบพิตร

๑ ฝ่ายพระบาทบรมบพิตร ผู้เป็นสมเด็จพระเรียมนั้น พระองค์สถิตอยู่เป็นมหาอุปโยราช พระองค์แบ่งบรรดาขุนนางสำหรับที่ทรงราชย์มากน้อยเท่าใดนั้น ถวายพระรามราชา

๑ ฝ่ายขุนนางสำหรับที่มหาอุปราชนั้น พระองค์แบ่งไปให้สมเด็จพระมหาอุปราช

๑ ฝ่ายขุนนางสำหรับที่สมเด็จพระมหาอุปโยราชนั้น พระองค์เอาไว้ให้อยู่เฝ้าแหนรักษาพระองค์โดยปรกติ พระองค์ทรงราชย์มาแต่ปีขาลถึงปีมะแม พระองค์เวนราชสมบัติถวายสมเด็จพระรามราชานั้นได้ ๑๘ ปี พระชัณษาได้ ๓๗ ปี ฤๅศักราช ๑๑๓๘ ศกวอกนักษัตร พระองค์ตรัสสั่งให้ช่างหล่อปืนบะเรียมเบญจรงค์กับเครื่องทำศึกไว้ ให้ตำดินดำหล่อลูกกระสุนโดยเร็ว ให้ตัดไม้ทำค่ายที่เมืองพนมเพ็ญมุขกำพูล พระองค์ไม่ยอมขึ้นแก่เมืองญวน ด้วยเมืองญวนชวนเกิดศึกกับนักไพรไก

เซิน ตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่เกลี้ยกล่อมบรรดาราษฎรพร้อมแล้ว ญวนสองคนพี่น้องนั้น ผู้พี่ชื่อติกองอัน ผู้น้องนั้นชื่อติกองเอม อยู่เมืองไกภู ชวนชวายเกณฑ์ไพร่พลเข้าเป็นกระบวนทัพยกไปต่อรบกับเจ้าเวียดนามที่เมืองเว้

๏ ฝ่ายองจะแจ้เป็นใหญ่อยู่เมืองไซ่ง่อน ตั้งกองพิทักษ์รักษาบรรดาราษฎร ให้มากราบทูลสมเด็จพระรามราชาขอเสบียงกับไพร่พลให้ไปช่วยรบกับไกเซินนั้น พระองค์หาให้เสบียงกับไพร่พลไม่ จึงองจะแจ้โกรธพระรามราชา ยกบรรดาเสนาไพร่พลมาถึงค่ายจะโรยจังวา (ว่าแหลมทำเคย) บังอาจข้ามฟากพนมเพ็ญยิงระดมรบกับทัพเขมร สมเด็จพระมหาอุปโยราชบรมบพิตร พระองค์คิดจะถอยไปสถิตอยู่แพรกลำโรงแสน พระรามราชาทูลแห่สมเด็จพระมหาอุปโยราช ผู้เป็นสมเด็จพระเรียมไปถึงแพรกลำโรงแสน แล้วพระองค์ลากลับมาสถิตอยู่พระราชมณเฑียร

๏ ฝ่ายทัพญวนรบกับทัพเขมรในเดือนยี่ปีวอก ตั้งสู้รบไม่แพ้ชนะกัน กองทัพญวนก็กลับคืนไปเมืองญวน ฤๅศักราช ๑๑๓๙ ศกระกานักษัตร พระยาบวรนายกชู ได้เป็นพระยาวิบุลราชคิดคดทูลสมเด็จพระมหาอุปราช ว่าจะคิดลอบฆ่าพระรามราชา ปรารถนาจะเอาราชสมบัติถวาย สมเด็จพระมหาอุปราชหายอมไม่ แล้วพระยาวิบุลราชตกใจกลัวด้วยตัวคิดผิดแล้ว กลับไปทูลสมเด็จพระรามราชาว่าสมเด็จพระมหาอุปราชคิดขบถต่อพระองค์ จึงตรัสใช้พระยาวิบุลราชลอบฆ่าสมเด็จพระมหาอุปราช ครั้งนั้นพระยาวิบุลราชรับพระบัณฑูร

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

วิเศษ แล้วไปคิดใช้พระยาศรีอรรคราชชวนเล่นหมากรุกอยู่ในโรงเตียง (ว่าทิมในพระราชวัง) สมเด็จพระมหาอุปโยราชบรมบพิตร ผู้เป็นพระเรียมพระองค์ทรงพระประชวร สถิตอยู่ พระโรงที่นั่งข้างใต้เปี่ยมชำนิด(ว่าปากคลองขุด) พระยาศรีอรรคราชลอบฆ่าสมเด็จพระมหาอุปราช สุรคตในข้างขึ้นเดือนยี่ปีระกาพระชันษาได้๒๒ปี ถุเลิกพระศพเสร็จแล้ว

๑ ฝ่ายสมเด็จพระมหาอุปโยราช ทรงพระประชวรเป็นกำลัง พระองค์สุรคตสิ้นพระชนม์ในข้างแรมเดือนยี่ปีระกา พระชันษาได้ ๓๙ ปี ถุเลิกพระศพเสร็จแล้ว ถุศักราช ๑๑๔๐ ศกจอนักษัตรเดือนอ้ายนั้น พระเจ้าตากตรัสให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวง เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาจักรี กับสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหน้าเมื่อยังเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ ให้นำไพร่พลไทย ๑๐๐๐๐ ยกเป็นกองทัพไปตีเมืองลาวตลอดไปจนถึงเมืองเวียงจันทร์ เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ยกไพร่พลมาถึงเมืองบันทายเพชร ทูลสมเด็จพระรามราชาขอไพร่พลกับเสบียง สมเด็จพระรามราชายอมให้ไพร่พลเมืองกะพงสวาย กับเจ้าเมืองศรีสุนทร เมืองไพรแวง เมืองตะบงคะมุม ประสมให้ได้ครบ ๑๐๐๐๐ กับเสบียงให้เจ้าพระยาจักรียกทัพบกเดินทางไปเมืองกะพงสวาย

๑ ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์นั้น ยกทัพเรือขึ้นไปทางทะเลธมถึงเมืองสมบุกสมบูรณ์ ร้อศิลาซึ่งขวางลำน้ำนำเรือแง่ทรายแง่โอขึ้นไป ๆ ถึงเมืองลาวสีทั้งแตรง คิดหามเรือแง่ทรายข้ามถนนศิลาขวางลำน้ำเลยไปถึงเมืองโขง เมืองจำปาศักดิ์ เมืองแจละแม หัวเมืองทั้งนั้นก็ยอม

อยู่เป็นเมืองขึ้น กองทัพไทยก็งดไว้ไม่ได้รบ ยกเลยไปถึงค่ายเมืองเวียงจันทร์ ๆ สู้รบกับทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์

๑ ฝ่ายสมเด็จพระรามราชา พระองค์ตรัสใช้พระยาพระคลังธรรมไปตั้งกองสีข้าวสารส่งเสบียงอยู่ณเมืองกระพงธม เกณฑ์บรรดาราษฎรชายหญิงแขวงเมืองกะพงสวาย เฆี่ยนตีเร่งให้สีข้าวสารทั้งชายหญิง

๑ ฝ่ายบรรดาไพร่พลเขมรเมืองกะพงสวายหนีกลับมาจากกองทัพนั้น พระรามราชาพระองค์แต่งคนให้เที่ยวจับบรรดาราษฎร ๆ ก็เข้าคุมกันยกมาไล่ฆ่าฟันพระยาพระคลังธรรมกับข้าหลวง จึงสมเด็จพระรามราชาให้ไปเอาพระยาเดโชแทน พระยาแสนข้างฟ้าเบี่ยง พระยามนตรีเสนหาโส เข้ามาถึงบันทายเพชร์ให้ทำโทษทั้ง ๓ คน แล้วให้ฆ่าพระยามนตรีเสนหาโส ให้เฆี่ยนพระยาแสนข้างฟ้าเบี่ยง ๕๐ ที แล้วให้ถอดจากที่

๑ ฝ่ายพระยาเดโชแทนนั้น ทรงพระเมตตาไว้ให้คงที่ แล้วพระองค์โปรดให้คืนกลับไปเมือง ฤศักราช ๑๑๔๑ ศกกุนนักษัตรพระยาเดโชแทน พระยาแสนข้างฟ้าเบี่ยง พาอาณาประชาราษฎรไปเป็นอันมาก พระรามราชาให้ไปเอาเจ้าฟ้าทะละหะมูยกมาจากเมืองปาสัก แล้วตรัสใช้ให้ไปตามสกัดพระยาเดโชแทน พระยาแสนข้างฟ้าเบี่ยงผู้น้องทั้งสอง กับบรรดาราษฎรเมืองกะพงสวายแลโคกแซะ เจ้าฟ้าทะละหะมูถวายบังคมลาออกไปถึงน้องทั้งสอง กับบรรดาราษฎรญาติพี่น้องได้พบคบคิดกันว่า เมื่อครั้งก่อนเราคิดเอาแผ่นดินถวายสมเด็จพระเรียม ได้ยิงพระรามราชาถูกลูกปืนใต้ยอดพระทรวง แล้วเราจับได้เอามาใส่กรง แหกกรงหนีไปได้ผูกพยา

บาทเรา ถ้าเราคิดยอมอยู่ด้วยแล้วเห็นจะให้ฆ่าเราเสียสิ้น ควรเราจะคิดรบด้วยสู้ตายแต่ครั้งเดียว เจ้าชายทะละหะมู พระยาเดโชแทน พระยาแสนข้างพ้าเบี่ยง ร่วมคิดพร้อมใจกัน ให้เร่งเกณฑ์ไพร่พลโดยเร็วตั้งทำค่ายรายทัพลาดตระเวนมาถึงเบี่ยมแสน สมเด็จพระรามราชายกบรรดาเสนาไพร่พลไปถึง ต่อรบแต่เบี่ยมแสนตลอดขึ้นไปถึงกะพงธม ภายหลังนั้นพระยาวิบุลโส้ค้างอยู่บันทายเพ็ชรกลับกลายคิดใช้พระยาเทพอรชุนหลงลงไปถึงองเฮาผู้ใหญ่ ขอกองทัพญวนกับทัพพระยาอธิกะวงษาสวดผู้เป็นเจ้าเมืองปาสัก ยกขึ้นมาพนมเพ็ญจะโรยจังวา จึงพระยาวิบุลโส้นำไพร่พลรีบเร็วไปถึงบันทายเพ็ชร เชิญสมเด็จพระราชบุตรของสมเด็จพระมหาอุปโยราชทรงพระนามนักองค์เอง พระชัณษาได้ ๗ ปี นำลงจากพระตำหนักมาวางลงบนเรือพระที่นั่งแงโอ จึงขึ้นไปค้นแต่บรรดาพระราชทรัพย์ จึงเอาพระราชบุตรสมเด็จพระรามราชาทั้ง ๔ พระองค์นำมาพิฆาฏ แลเผาพระราชมณเฑียรให้วินาศ บรรดาราษฎรตกใจแตกตื่นหนีซ่อนตัวอยู่

๑ ฝ่ายทัพญวนไล่ตามยื้อแย่งเอาทรัพย์ สิ่ง ของ คฤหัสถ์ พระสงฆ์เป็นอันมาก ส่วนพระปฏิมาคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นทิ้งลงในน้ำผุเปื่อยอันตรธาน จึงบรรดาข้าเฝ้าหนีไปทูลพระรามราชาอยู่ ณ เมืองกะพงธม ได้ทราบความทุกประการแล้ว พระองค์เสด็จถอยทัพกลับมาถึงกะพงชะนังพบทัพญวนทัพเขมรอยู่แพรกบาพัง (เดี๋ยวนี้เรียกว่าแพรกฝรั่ง) ได้สู้รบโต้ตอบกัน พระองค์ปราชัยหนีขึ้นบกทิ้งเรือแงสาย เรือแงทราย เรือแงโอ ไปอยู่พนมจำแรงจัดแจงทัพมาทว่าอาจารย์มีวิชา ให้ออก

มารบพ่ายแพ้แก่กองทัพญวนทัพเขมรข้างต่าง ๆ ยกไปล้อมจับได้สมเด็จพระรามราชาใส่กรงนำมาฆ่าเสียที่บึงชยอง เมื่อเดือนสิบปีกุนเอกศก พระองค์ทรงราชย์แต่ปีมะแมมาถึงปีกุนได้ ๕ ปี พระชัณษาได้ ๔๐ ปี พระองค์สุรคต ครั้งนั้นเจ้าฟ้าทะละหะมูตั้งตัวขึ้น ชื่อว่าเจ้าฟ้าทะละหะมหาราชบพิตร คิดให้พระยาศรีธิกอินชาปก ผู้เป็นพระบิดาเลี้ยงที่รักษาสมเด็จพระราชบุตรพระมหาอุปโยราช ทรงพระนามนักองค์เองขึ้นเป็นพระยาวัง

๏ ฝ่ายพระยาวิบุลโส ขึ้นเป็นพระยากระลาโหม ฝ่ายพระยาแสนข้างฟ้าเบี่ยง ขึ้นเป็นพระยาจักรี

๏ จึงบรรดามุขมนตรีปโรหิตคิดมอบเวนราชสมบัติถวายนักองค์เอง พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อศักราช ๑๑๔๑ ศกกุนนักษัตร

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายพระยายมราชแบน เป็นขุนเก่าสมเด็จพระรามราชา เป็นเกลอกับพระยากระลาโหมโสนั้น เจ้าฟ้าทะละหะมูให้ไปอยู่กับพระยาเดโชแทนผู้น้องณเมืองกะพงสวาย ทราบความไปถึงพระเจ้าตากว่าพระยายมราชแบนรอดอยู่นั้น พระเจ้าตากรับสั่งให้หาพระองค์แก้วเข้าไปเฝ้าในเพลากลางคืน มีรับสั่งบอกว่าเขมรว่าญวนยกกองทัพมารบจับเจ้าองค์รามฆ่าเสียแล้ว ยังรอดแต่พระยายมราชแบน กูจะใช้เองออกไปเอาตัวอ้ายพระยายมราชแบนเขมรเข้ามา จึงตรัสสั่งให้ทำท้องตราใช้พระองค์แก้วนำออกมาถึงเจ้าฟ้าทะละหะมู กับพระยากระลาโหมซู ว่าให้มอบพระยายมราชแบนมาแก่พระองค์แก้ว ๆ จะนำเข้ามาถวาย เจ้าฟ้าทะละหะมูกับพระยากระลาโหมซูได้ทราบท้องตรา

จึงมอบพระยายมราชแบนให้พระองค์แก้วนำเข้าไป กราบทูล ถวายพระเจ้าตาก ๆ มีรับสั่งด่าพระยายมราชแบนว่า เป็นขุนนางผู้ใหญ่ทำให้เสียพระเกียรติยศ แล้วรับสั่งให้เอาพระยายมราชแบนไปทำโทษจำคุกไว้ จุลศักราช ๑๑๔๒ ศกชวดนักษัตร ครั้งนั้นเจ้าฟ้าทะละหะมู กับพระยากระลาโหมซู คิดถวายพระนามสมเด็จพระเรียมกระษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์

๑ ฝ่ายสมเด็จพระเรียมที่ทรงพระนามนักองค์เมนนั้น ให้ทรงพระ-นามว่าสมเด็จพระมหากระษัตริย์

๑ ฝ่ายสมเด็จพระเรียมกลาง ที่ทรงพระนามนักองค์อีนั้น ให้ทรงพระนามเรียกสมเด็จพระศรีวรราชธิดาบรมบพิตร จุลศักราช ๑๑๔๓ ศกฉลูนักษัตร เมื่อเดือนอ้ายนั้นพระเจ้าตากได้ทรงทราบข่าวว่า บรรดาขุนนางเมืองเขมรคิดเข้ากับญวน ตรัสใช้พระราชบุตรชื่อพระเจ้าน้อยกับเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ นำไพร่พล ๒๐๐๐๐ แยกยกไป ๓ ทาง

๑ ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี ให้ยกไปทางนครวัด ฝ่ายพระเจ้าน้อยนั้นให้ยกไปทางบันทายเพชร ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์นั้น ให้ยกมาทางเมืองกะพงสวาย ครั้งนั้นเจ้าฟ้าทะละหะมูรู้ข่าวแล้ว แต่งให้ไปกวาดบรรดาครอบครัวที่มีอยู่แต่เมืองนครวัด บัตบอง สะโทง กะพงสวาย เข้ามาอยู่บันทายเพ็ชร แล้วให้พระยาเดโชแทนจัดเตรียมไพร่พล ตั้งราย เป็นกองทัพระวังรักษาเมืองกะพงสวาย

๑ ฝ่ายเจ้าฟ้าทะละหะมู แต่งคนให้เก็บไพร่พลทำค่ายรายทัพระวังรักษาอยู่กะพงหลวง และเบียมชำนิดกับกะพงระเตะ (ว่าท่าเกวียน)

๏ ฝ่ายพระยากระลาโหมซูนั้นยกทัพเรือขึ้นไปเมืองทเลธม คอยระวังรักษากวาดบรรดาครอบครัวราษฎรลงเรือมาแต่เมืองกะแจะ เมืองสมบุกสมบูรณ์พร้อมแล้ว นำลงมาจอดอยู่ ณ เมืองเกียนสวาย แต่งให้ไปขอกองทัพญวนมาช่วยรบกับกองทัพไทย

๏ ฝ่ายทัพพระเจ้าน้อยมาโดยทาง เมืองบัติบอง เมืองตะคร้อ เมืองขลุง เมืองตรอง เมืองบริบูรณ์ เข้ามาถึงบ้านตรังบรรไดย บรรดาราษฎรตกใจอุตลุด จูงบุตรหลานขนทรัพย์สิ่งของลงเรือมาถึงพนมเพ็ญไปจอดอยู่ฟากเกาะตะว้าเอม ฝ่ายพระบาทบรมบพิตรนั้นพระองค์ไปสถิตอยู่ ณ เกาะเกิด ฝ่ายพระยากระลาโหมซูนั้น ตั้งตัวขึ้นเป็นสมเด็จเจ้าพระยา ให้พระยาวิบูลราชปาขึ้นเป็นพระยากระลาโหมตั้งค่ายรายทัพอยู่จะโรยจังวา

๏ ฝ่ายเจ้าเวียดนามตรัสใช้องผอมาเป็นแม่ทัพใหญ่ นำไพร่พลกับเรือแง่ส่ายเรือแง่ทราย ยกขึ้นมาตั้งอยู่จะโรยจังวา

๏ ฝ่ายทัพเจ้าพระยาสุรสีห์นั้น ยกขึ้นมาถึงเมืองกะพงสวาย ตีทัพพระยาเดโชแทน ณ โคกปะ (แปลว่าสีเสียด) แตกกระจัดกระจายหนีเข้าป่า จึงเจ้าพระยาสุรสีห์นำไพร่พลยกมาถึงตั้งค่ายรายทัพอยู่เปียมซีดอง คิดจะข้ามไปฟากตะวันออก องผอมาใช้องกวางหนำนำทัพญวน ใช้พระยากระลาโหมปานำกองทัพเขมรยกขึ้นไปตั้งอยู่เกาะแดก (ว่าเกาะลอย) คอยรบรับกับทัพเจ้าพระยาสุรสีห์ แล้วองผอมาใช้พระยายมราชปางกับทัพญวนทัพเขมร ยกเข้าไปตั้งอยู่เกาะจิน คอยรบกับทัพพระเจ้าน้อย ณ เปียมชำนิต แต่เดือนยี่ปีฉลูมาถึงเดือนสี่ ครั้งนั้นพระเจ้าตากเสียพระจริต

แล้ว ให้ถงพระราชอาญาเฆี่ยนตีเร่งรัดเอาทรัพย์แต่ราษฎรแลขุนนาง ครั้งนั้นเจ้ารามลักษณ์ผู้เป็นพระราชบุตรกราบทูล ว่าบรรดาราษฎร ร้อนนัก ตรัสให้เฆี่ยนเจ้ารามลักษณ์ ๑๐๐ ที ว่าเจ้ารามลักษณ์เข้ากับราษฎร ยิ่งคลั่งเป็นอันมาก ตรัสให้เฆี่ยนบรรดาราษฎรแลขุนนางทั้งกลางวันกลางคืน

๏ ฝ่ายบรรดามุขมนตรีกับราษฎรในกรุงศรีอยุทธยา ลือขจรร้อนเป็นอันมาก บ่นให้เกิดศึกมาแต่ทิศใด ๆ แล้วจะได้พ้นทุกข์

๏ ฝ่ายบรรดาเมืองนอก หนีออกไปประชุมกันเป็นกองทัพฆ่าพันเจ้าเมืองแล้ว พระเจ้าตากตรัสใช้พระยาสรรค์ยกไพร่พลออกไปสั่งกัดทัพโจรทั้งปวงนั้น ครั้งนั้นขุนแก้วผู้น้องพระยาสรรค์ มาพูดจากับพระยาสรรค์ผู้พี่ว่า พระเจ้าตากเป็นบ้าอย่างนี้เราจะไม่เข้าด้วยแล้ว จึงพระยาสรรค์ว่าถ้าน้องคิดกำเริบอย่างนี้ว่าไม่ยอมเข้าด้วย ฝ่ายตัวเรานี้เห็นพระเจ้าตากจะไม่ไว้ชีวิตแล้ว คิดอย่างนั้นแล้วพระยาสรรค์ก็ยอมพร้อมใจกับขุนแก้วผู้น้อง กลับยกทัพมา บรรดาขุนนางกับราษฎรก็มีจิตรยินดีทั้งพระสงฆ์คฤหัสถ์ชายหญิง ถึงเพลาสามยามเศษ พระยาสรรค์ ขุนแก้วยกกองทัพเข้าไปให้ร้องยิงปืนข้างทิศอิสาณ พวกฝรั่งนอนเฝ้าปืนอยู่บนศีรษะค่ายยิงโต้ตอบกันจนสว่างขึ้น บรรดาฝรั่งหนีลงมาจากค่ายแล้ว พระยาสรรค์ยกเข้าไปทูลพระเจ้าตากว่า บรรดาขุนนางกับอาณาประชาราษฎรคิดพร้อมกันกำเริบทั้งสิ้นแล้ว พระเจ้าตากว่ากูปรารมภ์แต่ศัตรูมันจะมาแต่ประเทศอื่น บัดนี้บรรดาลูกกูใหญ่น้อยมันว่าพ่อคิดคดเป็นบ้าแล้ว จะให้พ่อบวชก็ตาม จะใส่โซ่ตรวนพ่อก็ดี พ่อจะรับตามลูกบังคับนั้นพระยาสรรค์จึงบังคับเจ้าพนักงานให้หาโซ่ตรวนมาใส่พระเจ้าตาก กับ

เจ้ารามลักษณ์ด้วย แล้วให้บวชอยู่ในพระวิหารวัดแจ้ง แต่งให้คนอยู่เฝ้ารักษาแล้ว พระยาสรรค์เข้าไปอยู่ในตำหนักพระเจ้าตากอยากได้เป็นเจ้า จึงเจ้าพระยานครราชสีมา มีหนังสือให้มาตามเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ แต่เขมรยกกองกลับไปกรุงศรีอยุทธยา ให้เอาพระเจ้าตากกับเจ้ารามลักษณ์ พระเจ้าน้อย กับพระยาสรรค์ ไปพิฆาตเสียสิ้นแล้ว เจ้าพระยาจักรีผู้พี่ขึ้นเสวยราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวง เจ้าพระยาสุรสีห์ผู้น้องเป็นพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหน้า เมื่อเดือน ๕ ปีขาล ศักราช ๑๑๔๔

๏ ฝ่ายทัพญวนไกเซินยกมารบกับเจ้าเวียดนาม ๆจึงให้คนมาขอกองทัพเขมรไปช่วยรบกับไกเซินนั้น เจ้าฟ้าทะละหะมู สมเด็จเจ้าพระยาซูใช้พระยากระลาโหมปาเป็นแม่ทัพคุมไพร่พล ๕๐๐๐ ยกไปช่วยเจ้าเวียดนาม ครั้งนั้นพระยากระลาโหมปารบแพ้ไกเซินตายในทุ่งป่ายุง เสียไพร่พลเขมรเป็นอันมาก จึงไกเซินรบชนะได้เจ้าเวียดนามลงเรือสมุทหนีเข้าไปพึ่งพระบารมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุทธยา

๏ ฝ่ายองผอมาหนีขึ้นมาถึงบันทายเพ็ชร ขอทางจะไปตามเจ้าเวียดนาม เจ้าฟ้าทะละหะมู สมเด็จเจ้าพระยาซู ให้คนส่งองผอมาเข้าไปถึงเมืองบัตบอง ล่วงไปถึงไพรตุก บรรดาเขมรที่ใช้ไปส่งองผอมานั้นฆ่าองผอมากับพวกญวนตายสิ้น แล้วเก็บเอาทรัพย์สิ่งของทั้งสิ้นแล้วกลับมา ครั้งนั้นพระบาทบรมบพิตรพระองค์ออกจากเกาะเกิด เข้าไปสถิตย์ข้างใต้คลังสะแบกเพียงแพรกมีลาภแห่งหนึ่ง กับสมเด็จพระท้าวทั้ง ๓ กับสมเด็จพระเรียมกระษัตรีย์ทั้ง ๓ พระองค์

๏ ฝ่ายพระยาวังปก เป็นพระบิดาเลี้ยงขึ้นเป็นพระยากระลาโหม รักษาพระบาทบรมบพิตร ถึงเดือนแปดปีขาลนั้น สมเด็จเจ้าพระยาซู มีหนังสือไปถึงพระยายมราชแบนผู้เกลอซึ่งอยู่ณกรุงเทพฯ เอาเนื้อความขึ้นกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ขอพระยายมราชแบนมาช่วยคิดราชการเมืองเขมร จะฆ่าเจ้าฟ้าทะละหะมู กับพระยาจักรีเบี้ยง ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็พระราชทานให้ แล้วตรัสใช้พระยายมราชแบนออกมา ถึงเมืองบัตบอง ครั้งนั้นสมเด็จเจ้าพระยาซูเข้าไปรับนำออกมาถึงบันทายเพ็ชร พูดจายินยอมพร้อมใจกันยกทัพไปจะลอบฆ่าเจ้าฟ้าทะละหะมู กับพระยาจักรีเบี้ยง ส่วนพระยาจักรีเบี้ยงรู้ตัวหนีลงเรือเล็ก ไปซ่อนอยู่ในป่าได้สามวัน เขาจับได้แล้วนำมาฆ่าเสียก่อน

๏ ฝ่ายเจ้าฟ้าทะละหะมูอยู่โพกำบอหนีขึ้นบกไปถึงเมืองปาสัก พระยาวังสอดจับได้เอามาส่งสมเด็จเจ้าพระยาซู กับพระยายมราชแบน ให้ฆ่าเสียณข้างขึ้นเดือนสิบเอ็ดปีขาล ถึงณวันเดือนสิบสองแรมสิบห้าค่ำปีขาลนั้น พระยายมราชแบนลอบฆ่าสมเด็จเจ้าพระยาซูตาย เก็บเอาทรัพย์สิ่งของกับบรรดาทาษชายหญิงช้างม้าสิ้นแล้วให้ฆ่าบรรดาขุนนางพวกพ้องข้างสมเด็จเจ้าพระยาซูแล้ว พระยายมราชแบนขึ้นว่าที่เจ้าฟ้าทะละหะมู เลี้ยงบรรดาขุนนางหมื่นมุขมนตรีตามสมควรแล้ว จึงใช้พระยาจักรีแกบให้ยกทัพไปจับพระยาเดโชแทนที่เมืองกะพงสวาย พระยาเดโชแทนหนีขึ้นไปเมืองจำปรังรบกับพระยาจักรีแกบ ครั้งนั้นพระยามหาเทพที่สมเด็จเจ้าพระยาซูใช้ไปรักษาเมืองตะบงคะมุม กับพระยา

อรขุนเป็นเจ้าเมืองตะบงคะมุม กับบรรดาโปพระวงษ์จาม ควบคุมคิดกันตั้งค่ายรายเป็นทัพเรือเข้ามาถึงพนมเพ็ญ ไล่ทัพพระยายมราชผู้ว่าที่เจ้าฟ้าทะละหะ

๏ ฝ่ายแขกเจ้าพระพุฒชื่อตวนเซดอะปะทัลละรามานสะเกา กับบรรดาพวกแขกพากันกำเริบขึ้น ยิงปืนถือเครื่องสาตราวุธยกออกไปไล่พระยายมราชผู้ว่าที่เจ้าฟ้าทะละหะ กับพระยากระลาโหมปก นำพระบาทบรมบพิตรกับสมเด็จพระท้าวทั้งสอง กับสมเด็จพระเรียมกระษัตรีย์ทั้งสามพระองค์ ลงทรงพระที่นั่งนาวาลีลาเข้าไปถึงเมืองโพธิสัตวเมืองบัตบอง ล่วงเข้าไปถึงกรุงศรีอยุทธยา ครั้งนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหน้า รับสั่งให้สมเด็จพระเรียมกระษัตรีย์ทั้ง ๓ พระองค์ไปอยู่ในพระราชมณเฑียร ตั้งขึ้นเป็นพระอัครชายา

๏ ฝ่ายพระยากระลาโหมเป็นพระบิดาเลี้ยง ให้รักษาพระบาทบรมบพิตรอยู่คอกกระบือแห่งหนึ่ง กับสมเด็จพระท้าวทั้งสอง

๏ ฝ่ายพระยายมราชแบนซึ่งเรียกว่าเจ้าฟ้าทะละหะนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์วิเศษสงครามรามนรินทรบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ ดุศักราช ๑๑๔๕ ศกเถาะนักษัตร ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงพระเมตตา ตรัสใช้เจ้าฟ้าทะละหะ ผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ออกมาคิดราชการเมืองเขมรนั้น เจ้าฟ้าทะละหะผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์กราบถวายบังคมลาออกมาถึงเมืองบัตบองแล้ว คิดใช้พระยา

NATIONAL LIBRARY

จักรีแกบมาอยู่รักษาเมืองโพธิสัตว ใช้พระยายมราชกันไปรักษาเมือง นครวัด คอยระวังเกลือกกองทัพแขกจามจะยกไป

๏ ฝ่ายแขกเจ้าพระพุฒชื่อตวนเซดอยู่เมืองบันทายเพ็ชร บรรดาครัวเรือถอยมาอยู่เกาะละว้าเอมระลือสะรด (ว่าไม้ไผ่ซุก) คิดยกตัวขึ้นเป็นใหญ่เก็บเอาบรรดาจามแขกเลี้ยงให้เป็นขุนนางมุขมนตรี

๏ ฝ่ายพระยาเดโชแทนผู้น้องเจ้าฟ้าทะละหะมูนั้น ขึ้นเป็นเจ้าฟ้าทะละหะ ให้พระยาไกรครอกว่าที่พระยาเดโชผู้รักษาเมืองแล้ว เจ้าฟ้าทะละหะแทนออกมาอยู่เมืองละว้าเอม เลี้ยงขุนนางใหญ่น้อย เก็บเอาบรรดาราษฎรเขมรไปเป็นอันมาก แล้วยกไปลอบฆ่าตวนเซดแขกผู้เป็นเจ้าพระพุฒตายณเดือนสิบเอ็ด ฤดูศักราช ๑๑๔๒ ศกมะโรงนักษัตร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรัสใช้พระเจ้าหลานเธอนำเจ้าเวียดนามยกกองทัพมาตามเรือถึงเมืองปาสัก แล้วตรัสใช้เจ้าพระยานครสวรรค์ เจ้าพระยาอภัยรณฤทธิ์ เจ้าพระยาฤทธิอัคเน ข้างฝ่ายทางบกยกไปถึงเมืองบัตบอง เป็นแม่กองตักเตือนทัพเจ้าฟ้าทะละหะ ผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ กับบรรดามุขมนตรีนายทัพนายกอง ให้เร่งรีบยกไพร่พลออกมาถึงค่ายรายทัพ ยกไปเก็บเอาบรรดาทรัพย์สิ่งของแขกจามอยู่ณเมืองโรงดำรี อนึ่งให้ไปช่วยทัพพระเจ้าหลานเธอกับเจ้าเวียดนามณเมืองปาสัก อนึ่งเจ้าพระยานครสวรรค์นำทัพไทยทัพเขมรยกไปเมืองเบียมจอซาแดก ถึงแพรกพระยามันสู้รบญวนไกเซินหลายครั้ง ยกเลยเข้าไปเบียมบาราย ยกไปตีค่ายบ้านบ่ายุง ฉุยโคลนฉุยเลนไล่แทงฆ่าฟันแม่ทัพแม่กองไพร่พล

เขมรหนีกระจัดกระจาย แต่ทั้งเรือขึ้นบกเดินป่า ๒๐ วันถึงเมืองพนมเพ็ญ จึงญวนได้เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ถอยจากค่ายลงแวกเข้าไปเมืองบัตบอง บรรดาทัพไทยกลับไปกรุงศรีอยุทธยา ฤศักราช ๑๑๔๗ ศกมเสงนักษัตรนั้น ญวนไกเซินชื่อองโกอุยกระวินกงเป็นใหญ่ ขึ้นมาอยู่รักษาราษฎรเมืองเขมร เว้นแต่เมืองบาราย เมืองนครวัด เมืองโพธิสัตว เมืองบัตบอง นอกจากนั้นที่เข้าอยู่เป็นเมืองขึ้นกับญวนก็ชวนกันรักษาตัวคอยท่าพระบาทบรมบพิตร ฤศักราช ๑๑๔๘ ศกมเมียนักษัตร ครั้งนั้นองโกอุยกระวินกงกลับลงไปรักษาเมืองไซ่ง่อนบันแงไว้ แต่องผอมา กับองทุงเบน กับเจ้าฟ้าทะละหะแทน และพระยายมราชกุย พระยากระลาโหมอก ให้อยู่รักษาเมืองละว้าเอม โพธิ์พระบาท พนมเพ็ญ

๏ ฝ่ายองทุงเบนก็ยกไปรบตีเมืองบาราย ยิงพระยายมราชควนตาย ทั้งพระยามหาเทพผู้เป็นที่พระยาจักรี กับบรรดาไพร่พลญวนเขมรเป็นอันมากก็ตายด้วย พระยายมราชกุยยกทัพไปตีเมืองบัตบอง ด่วงเลยไปถึงเมืองแพรกโดนท้าว (เรียกว่าเมืองคลองยายท้าว) รบกับทัพเจ้าฟ้าทะละหะผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ ยิงถูกพระยายมราชกุยตาย พวกญวนแลเขมรก็ถอยทัพกลับมาพนมเพ็ญ ฤศักราช ๑๑๔๙ ศกมเมียนักษัตร

๏ ฝ่ายเจ้าเวียดนามซึ่งนำทหารญวนหนีออกจากกรุงไทยนั้น มาถึงเกาะตรัน เกลี้ยกล่อมบรรดาไพร่พลญวนยกทัพมาตีเมืองตึกเขมาประมวนสอ

๏ ฝ่าย เจ้าฟ้าทะละหะ ผู้เป็น เจ้าพระยา อภัยธิเบศร์อยู่ เมืองบัตบองรู้ข่าวจึงจัดแจงยกกองทัพรีบออกไป เจ้าฟ้าทะละหะแทนกับพระยากระลาโหมอกกวาดบรรดาครัวราษฎรจีนเขมร จะเข้าไปไว้ในเมืองบัตบองเสร็จแล้ว เจ้าฟ้าทะละหะผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ ใช้พระยาจักรีแกบเป็นแม่กองใหญ่ กับพระยายมราชกันแลบรรดาแม่ทัพแม่กองยกไพร่พลไปถึงตึกวินอันลงสาร ได้ยินยอมพร้อมใจกันยกลงไปถึงแพรกโกรดเกาะโตกเบี่ยมมัจรุกพระสะทิงจ่าเสดาเลยไปถึงแพรกทะเลิง รบกับทัพญวนไกเซินชื่อตกเซม กับเจ้าฟ้าทะละหะแทนแต่ปลายปีมแมจนถึงปีวอก ฉลุศักราช ๑๑๕๐ มาพบกับทัพเวียดนามก็ชวนกันระดมช่วยรบมีกำลังชนะญวนไกเซินชื่อตกเซมกับเจ้าฟ้าทะละหะแทนเมื่อเดือนสี่ปีวอก ฉลุศักราช ๑๑๕๑ ศกรกานักษัตร พระยาจักรีแกบเป็นแม่กองใหญ่ จับได้เจ้าฟ้าทะละหะแทน กับบรรดาขุนนาง ข้างทัพต่างทำโทษนำขึ้นมาส่งเจ้าฟ้าทะละหะผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ ๆ ให้ฆ่าเสียบ้างเอาไว้รอดบ้าง แต่เจ้าฟ้าทะละหะแทนนั้น เจ้าฟ้าทะละหะผู้เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ให้นำเข้าไปกรุงศรีอยุทธยา ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ๆ จึงทรงพระกรุณาเจ้าฟ้าทะละหะแทนว่าเป็นคนกล้าหาญ พระราชทานให้ชื่อเจ้าฟ้าทะละหะแทนคืนคงดังเก่า

๏ ฝ่ายเจ้าเวียดนามรบได้เมืองนครบันแง บรรดาราษฎรเข้าเกลี้ยกล่อมยอมอยู่ด้วย จับได้ไกเซินชื่อตกเซมแล้วให้ฆ่าเสีย ฉลุศักราช ๑๑๕๒ ศกจอนักษัตร เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ไปอยู่บ้านอุดงฦๅ

ไชย ให้ทำค่ายกรุกะดานรอบแล้ว ให้ทำค่ายปีกกาเหนือรบข้างตะวันออก ณวัดศาลาให้ขุดคูตลอดไป ข้างเหนือถึงโพโคลง ข้างใต้มาถึงวัดสมโพธิ คอยระวังป้องกันรักษาเมือง

๏ ฤศักราช ๑๑๕๓ ศกกุนนักษัตร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงบังคับมา ให้เจ้าฟ้าทะละหะซึ่งเป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ เกณฑ์ไพร่พลเขมร ๑๐๐๐๐ นำเข้าไปทำราชการขุดคลองวัดสะเกษ ครั้งนั้นพระบาทบรมบพิตรผู้เป็นเจ้าเสด็จอยู่กรุงศรีอยุทธยา มีพระแม่นางหนึ่งชื่อนักนางโอดมีครรภ์ได้สิบเดือน สมภพพระราชบุตรองค์หนึ่งทรงพระนามนักองค์จันท์ เมื่อเดือนอ้ายปีกุนตรีศก ฤศักราช ๑๑๕๔ ศกชวดนักษัตร พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ให้รื้อตำหนักพระบาทบรมบพิตรจากคอกกระบือไปปลูกอยู่ที่คลองขุดใหม่ใต้วัดสะเกษ ฤศักราช ๑๑๕๕ ศกฉลูนักษัตร มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางแกมีครรภ์ได้สิบเดือน สมภพพระราชบุตรพระองค์หนึ่งณปีฉลูทรงพระนามนักองค์พิมพ์ ฤศักราช ๑๑๕๖ ศกขาลนักษัตร ครั้งนั้นนักนางโอดมีครรภ์ขึ้นอีกสมภพพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามนักองค์สงวน แล้วพระบาทบรมบพิตรมีพระแม่นางหนึ่งชื่อนักนางรดมีครรภ์ได้สิบเดือน สมภพพระราชบุตรพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามนักองค์อิ่ม เป็นอันดับกันกับนักองค์สงวน เมื่อปีขาลศกพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงพระเมตตาอภิเษกพระบาทบรมบพิตร พระราชทานนามเรียกว่า สมเด็จพระนารายน์ราชาธิราชรามาธิบดี ศรีสุริโยพันธุ์บรมสุรินทรมหาจักรพรรดิ

ราชบรมนารถพระบาทบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิศรกำพูชรัตนราช โอภาษราชวรวงษ์ ดำรงกรุงกำพูชาพระมหานครอินทบัต กุรุรัษฐราชธานีบุรีรมย์ อุดมมหาสถาน แล้วพระราชทานให้พระยากระลาโหมปกเป็นเจ้าฟ้าทะละหะเอกอุมนตรีอภัยพิริยปรากรมพาหุ เป็นพระบิดาเลียงทรงพระกรุณาโปรดให้ออกมาครอบครองรักษากรุงกำพูชาธิบดี เมื่อณวันพุฒขึ่ขาฒแรมสิบสองค่ำ

๑ ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทรงพระกรุณาโปรดให้รักษาเมืองบัตบอง แลเมืองนครวัดแล้ว ทรงตั้งขึ้นเป็นหัวเมืองใหญ่ เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์นำบรรดาครอบครัวซึ่งสมัครอยู่ด้วยนั้นเข้าไปอยู่ณเมืองบัตบอง เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์พาบรรดา ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยออกมากราบถวายบังคม พระบาทบรมบพิตร พร้อมใจกันถวายคำแล้ว กราบถวายบังคมลากลับไปอยู่เมืองบัตบอง พระบาทบรมบพิตรสถิตย์อยู่พระตำหนักกระสือข้างใต้วัดพระวิหารสำนอ (ว่าตะกั่ว) ฤๅณเดือนอ้าย แล้วให้ทำพระราชวังด้วยกระดานปลูกพระราชมณเฑียรมุข ลดข้างทิศ อาคเณย์ แห่ง พระวิหาร วัดวังกระดานแล้ว ตรัสใช้พระยาเดโชแทนให้ไปนิมนต์ต้นมหาโพธิในพระราชวังออกไปประดิษฐานปลูกไว้ข้างตะวันตกแห่งพระราชวังแล้ว พระราชทานชื่อพระยาเดโชแทนเรียกเป็นโพธิสกุลราช ฤๅศักราช๑๑๕๗ศกเถาะนักษัตรพระบาทบรมบพิตรเสด็จขึ้นสถิตย์อยู่บนพระราชมณเฑียรมุขลดตรัสใช้พระยาวังสอด พระยาวิบุลเอก ไปกราบถวายบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ขอสมเด็จพระเอกกระษัตรีย์

กับสมเด็จพระท้าวแลท้าวมหากระษัตรีย์ผู้เป็นพระมารดาเลี้ยง กับ นักนางโอด นักนางเก นักนางรด กับบรรดาครอบครัวขุนนางที่ซึ่งเคยเป็นข้า ออกมาจากกรุงศรีอยุทธยา เมื่อเดือนเจ็ดปีเถาะนั้นพระองค์บัญญัติจัดการบ้านเมือง ตั้งจตุสดมภ์เอก ๔ นายถือศักดินา ๑๐๐๐๐ ให้กั้นร่มหุ้มแพรแดงมีระบาย ๓ ชั้น สรวมเสื้อคุมแดง ถือถุงเครื่องยศ ๖ เหลี่ยมเข้าเฝ้า ตั้งจตุสดมภ์โทถือศักดินา ๘๐๐๐ ให้กั้นร่มแพรสีตองมีระบาย ๒ ชั้น สรวมเสื้อครุยสีตอง ขุนนางมีศักดินา ๖๐๐๐ ให้กั้นร่มสีม่วงมีระบายชั้นเดียว สรวมเสื้อครุยสีม่วง ขุน นางที่ มีศักดินา ๕๐๐๐-๔๐๐๐ ให้กั้นร่มญวน สรวมเสื้อครุยพื้นเขียว ขุนนางที่มีศักดินาตั้งแต่ ๓๐๐๐ ลงมาให้สรวมเสื้อครุยขาว

๏ แล้วตั้ง พระยามหาเทพ พระยามหามนตรี ขึ้นเหมือน อย่างที่กรุงเทพมหานคร ภรรยาขุนนางที่มีตำแหน่งถือศักดินาตั้งแต่ ๑๐๐๐ ขึ้นไปก็ให้มีชื่อเสียงเป็นยศขึ้นทุกคน ธรรมเนียมเขมรไม่มีเบี้ยหวัด ขุนนางผู้ใหญ่ก็ได้กินเมืองส่วย ขุนนางผู้น้อยลงมาก็ได้ กินบ้านส่วย ที่เป็นพระหลวง ก็มีแต่เลขส่วยหาเลี้ยงนาย ไม่ได้กะเกณฑ์ราชการ เว้นเสียแต่ทัพศึก

๏ ขุนนางเมืองเขมรมี ๔ พวก พวก ๑ เป็นของทรงราชย์คือ เจ้ากรุงกัมพูชา พวก ๑ เป็นของอุปโยราช พวก ๑ เป็นของอุปราช พวก ๑ เป็นของสมเด็จพระท้าว คือมารดาเจ้ากรุงกัมพูชา

๏ ขุนนางในทรงราชย์ คือฟ้าทะละหะเป็นใหญ่ มีเมืองขึ้น ๒ เมือง พระยาเดโชเจ้าเมืองกะพงสวาย ๑ พระยาเพ็ชรเดโชเจ้าเมืองเชิงไพร ๑

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

จตุสดมภ์ทั้ง ๔ คือ พระยายมราช ๑ พระยาวัง ๑ พระยากระลาโหม ๑ พระยาจักรี ๑

๏ พระยายมราชว่าราชการในเมือง พระยานครบาลปลัด พระยายศเกียรติเสมียนตรา มีเมืองขึ้น คือพระยาพิศณุโลก เจ้าเมืองเชิงกรรชุม ๑ พระยาอุไทยธิราชเจ้าเมืองสำโรงทอง ๑ พระยาเสนานุชิตเจ้าเมืองกำปอด ๑ พระยาโยธาธิบดีเจ้าเมืองบันทายมาศ ๑ พระยาธิเบศร์สงครามเจ้าเมืองกระพงโสม ๑

๏ พระยาวังว่าราชการกรมวัง พระยาศรีทิพเนตรเป็นปลัดขวา พระยาเนตรอุไทยเป็นปลัดซ้าย พระเทพเสนาเสมียนตรา มีเมืองขึ้น คือ พระยาสวรรคโลกเจ้าเมืองโปรสาท ๑ พระยาแสนสงครามเจ้าเมืองศรีสุนทร ๑ พระยาแสนเสนาเจ้าเมืองถแวก ๑ พระยายศไชยเจ้าเมืองชลุง ๑

๏ พระยากระลาโหมว่าราชการข้างกรมท่า พระยาเทพประชุนเป็นปลัด พระภักดีนุชิตทเสมียนตรา มีเมืองขึ้น คือ พระยาวรชุนเจ้าเมืองทะโบงคะมุม ๑ พระยาธรรมาเจ้าเมืองสมบูรณ์ ๑ พระยาราชาไมตรีเจ้าเมืองพนมเพ็ญ ๑ พระยานราธิบดีเจ้าเมืองไพรแวง ๑

๏ พระยาจักรีว่าราชการข้างมหาดไทยแลกรมช้าง พระยาราชนิกูลเป็นปลัด พระยาภักดีทเสมียนตรา มีเมืองขึ้น คือ พระยาธรรมาเดโชเจ้าเมืองบาพนม ๑ พระยาแสนท้องฟ้าเจ้าเมืองโคกสะ ๑ พระยาราชาโชเจ้าเมืองสะทึงตรอง ๑ พระยาสือจักรีเจ้าเมืองลำดวน ๑ พระยามโนสงครามเจ้าเมืองสวายทาดเพด ๑

๑ พระยามหามนตรี พระยามหาเทพ เป็นเรือนหลวงทูลฉลอง พระยามหาเสนา พระยาราชสงคราม เจ้ากรมซ้ายขวาว่าที่อาสา ๖ เหล่าทหารหลวง พระยาวงษาสรรเพ็ชญ์รักษาหอไตรพระยาพระเสด็จเจ้ากรมสังฆการี พระยาสุภาธิบดี พระยามนตรีกุศราช เจ้ากรมลูกขุนศาลา พระยาโกษาธิบดี พระยาพระคลัง เจ้ากรมคลังเงิน พระยาบวรนายก พระยาราชนายก เจ้ากรมคลังเสื้อผ้า พระยาภิมุขมนตรี พระยาศรีอรรคราช เจ้ากรมคลังวิเศษ พระยาพหุลเทพสาตราธิบดี พระยาพหุลเทพเกษตรานิยกเป็นที่พระยาพหุลเทพกรมนา พระยามหาธิบดี พระยาศรีสุคนธ์เจ้ากรมราชยานเครื่องสูง พระยาวงษาธิบดี พระยาศรีธิเบศร์ราชา เป็นที่สัศดี พระยาราชาภิแพทย์ พระยาแพทยา เจ้ากรมหมอยาหมอนวด พระยาอุเทน พระยาคุเชนทรนายก เจ้ากรมช้างโรงใน พระยาศรีพิพัฒน์ พระยาสมบัติบาล เป็นที่พระยาศรีวิโรจนายตรา พระยาตุรงคธิบดี พระยาตุรงคเสนา เจ้ากรมม้าโรงใน พระยาบำเรอภักดิ์ พระยารักษ์มณเฑียร เจ้ากรมชาวทีพระยาราชาเศรษฐี พระยามโนเศรษฐี เจ้ากรมลูกค้า พระเพ็ชรสงครามเจ้ากรมดินประสิวดำ ดินประสิวขาว พระรามโยธาเจ้ากรมปืนใหญ่ พระเสนาธิบดี เจ้ากรมปืนคาบศิลาคาบชุดพระมนตรีเสนหา นายน่าไม้ พระเดโชไชย นายหอก พระราชาธิบดีเจ้ากรมอาสาจาม พระยาไชยาธิราช เจ้ากรมคลังเหล็ก พระโชติกเจ้ากรมตีตราเงิน พระสุพรรณทิพราช เจ้ากรมช่าง

ทอง ช่างเงิน พระอินทรเสนา เป็นนายชาววังน่าที่ พระเสนหานายก เจ้ากรมคลังบดผ้า พระรักษาไชยบาน นายอากรน้ำไชยบาน พระรัตนเสนา พระรัตนาธิบดี เจ้ากรมโคระแทะ พระเทศเสนหา พระเสนาอันชิต เจ้ากรมโยงเรือทนั่ง พระราชมณเฑียร เจ้ากรมช่างเขียน พระพิจิตรนาวา พระสำเร็จนาวา เจ้ากรมช่างเรือทนั่ง พระอินทรวิไชย เจ้ากรมอากรปลาแห้ง พระสุรเดช พระเสนาราชคุเชนทร์ พระอันษาราช่า กรมช้างโรงนอก พระเสนหาอันชิต พระภักดีเสนหา นายสดาหตุงพั้น พระบัญญาธิบดี พระอาลักษณ์เจ้ากรมอาลักษณ์

๑ พระมหาอุปโยราชเป็นที่วังหลัง มีขุนนางตำแหน่งที่สมเด็จเจ้าพระยาเป็นผู้ใหญ่อย่างพ้าทะละหะคน ๑ มีเมืองขึ้น คือ พระยามนตรีเสนหาเจ้าเมืองกระพงเสียม จตุสดมภ์ทั้ง ๔ พระยาวงษาอรรคราชเป็นที่ยมราช มีเมืองขึ้น คือ พระยาวงษาอันชิต เจ้าเมืองบาที พระยาธรรมาธิบดีว่าที่พระคลัง มีเมืองขึ้น คือ พระเสนาธิบดีเจ้าเมืองบริบูรณ์ พระยาพิบูลราชว่าที่กระลาโหม มีเมืองขึ้น คือ พระยาราชเสนหาเจ้าเมืองสมบุก พระยาราชเดชะว่าที่จักร มีเมืองขึ้น คือ พระยามนตรีเสนหาเจ้าเมืองไพรกะดี

๑ พระยาธิราชอันษาเป็นเรือนหลวงทูลฉลอง พระยาธรรมอุไทย เจ้ากรมสังฆการี พระยาสุภามนตรี พระยานราธิราช เจ้ากรมลูกขุนศาลา พระยาชนาธิบดี เจ้ากรมคลังเงิน พระยาภักดีนายก เจ้ากรมคลังเสื่อผ้า พระยาธิรณวงษา กรมคลัง

วิเศษ พระยาราชอินทรสุริยกรมอภิรม พระยาศรีสุริยวงษ์เป็นที่พระพหุเทพ พระยาราชาธิเบศร์เป็นที่สัสดี พระยามนตรีเสนหาเป็นกรมม้า พระยาคุเชนทรธิบดีเป็นกรมช้างโรง พระยาเสนหาพิพัฒน์เป็นชาวที่ พระเทพสมุทเป็นนายโครระแทะ พระเทพรจนาเป็นนายช่างเรือน พระสำเร็จธิบดีเป็นนายช่างเรือพระที่นั่ง พระเทพอันชาเป็นนายอากร ผูกปี้ลูกจีน พระอันชาอุเทน พระคุเชนทรา เป็นการช้างโรงนอก พระมนตรีสงครามเป็นนายปืนคาบศิลาคาบชุด พระราชาเสนหาเป็นกรมอาสาจาม

๏ ขุนนางในทำเนียบพระมหาอุปราชเป็นวังหน้า พระเชตเป็นผู้ใหญ่อย่างพ้าทะละหะ มีเมืองขึ้น คือ พระยาเสนาสงครามเจ้าเมืองโฉลง มีจตุสดมภ์ทั้ง ๔ พระยาเอกราชเป็นที่ยมราช พระยาศรีเทพวังเป็นที่พระยาวัง พระยาปุเทศเป็นที่กระลาโหม พระยานรินทราธิบดีเป็นที่จักรี

๏ พระยาเอกราชเป็นที่ยมราช มีเมืองขึ้น คือ พระยาแสนธิบดีเจ้าเมืองสดาพะเวียน พระยาศรีเทพวังเป็นที่พระยาวัง มีเมืองขึ้น คือ พระยาชำนะสงครามเจ้าเมืองตะคร้อ พระยาปุเทศเป็นที่กระลาโหม มีเมืองขึ้น คือ พระยามนตรีเสนหา เจ้าเมืองอุมร พระยานรินทราธิบดีเป็นที่จักรี มีเมืองขึ้น คือ พระยาเสนาราชสงครามเจ้าเมืองตรอง

๏ พระยาราชมนตรีปลัดหลวงทูลฉลอง พระยาธรรมคุระเป็นที่สังฆการี พระยาสุภาธิราช พระยาราชสุภา เป็นเจ้า

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

กรมศาลา พระยาเทพสมบัติเป็นเจ้ากรมคลังเงิน พระยาบวรนายก เจ้ากรมคลังผ้า พระยาเกษรตราธิบดี เป็นพหุลเทพ พระยาสิทพมนตรีเป็นวิเศษ พระเสนหาธิราช เจ้ากรม ราชยาน เครื่องสูง พระยาศรีสิทพราชาเป็นที่สัศดี พระยาการมาธิบดีกรมม้าโรง พระยาคุเชนทรเสนากรมช้างโรง พระเสนาสงครามเป็นนายปืนคาบชุดคาบศิลา พระยาเสนาราชสงครามเป็นนายน่าไม้ธนู พระคุเชนทร์ทศกรรฐ์ พระศรีทศกรรฐ์ เป็นกรมช้างโรงนอก

๏ มารดาของเจ้ากรุงกัมพูชา ซึ่งยกขึ้นเป็นที่สมเด็จพระท้าวนั้นมีขุนนางสำหรับเช้าเฝ้า พระยาวงษาธรรคราชเป็นที่พระยาวัง พระยาราชาบวรราชเป็นที่พระยากระลาโหม พระยาวงษาธิราช เจ้ากรมคลังเสื้อผ้า พระยามนตรีนายกเจ้ากรมคลังวิเศษ พระยามนตรีสงคราม พระยาสุริโยไทย พระยามหาธิราช พระยามนตรีอันชิต เป็นกรมล้อมวัง พระยาเทพนายกเป็นที่พหุลเทพ พระยาฯุริยบัญญาเจ้ากรมสังฆการี พระยาสุภากุศราชเจ้ากรมศาลา

๏ ฝ่ายสมเด็จพระองค์แก้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ไปอยู่รักษาเมืองเบี่ยมได้ปี ๑ แล้ว กลับมาอยู่เมืองบันทายเพ็ชร ถึง ณ วันพฤหัศบดีเดือน ๕ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำปีเถาะนั้น พระบาทบรมบพิตร เสร็จเข้าไปถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ในกรุงศรีอยุทธยา ลุศักราช ๑๑๕๘ ศกมะโรงนักษัตรเดือนหก พระบาทบรมบพิตรพระองค์ถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์กลับมากรุงกัมพูชาธิบดี ครั้งนั้นนัก

นางรดมีครรภ์ได้ ๑๐ เดือน สมภพพระราชบุตรพระองค์หนึ่งพระนามนักองค์ดวง แต่พระองค์ทรงประชวรแต่เดือนเก้าไปถึงณวันพุฒเดือนสิบสองแรมสิบสี่ค่ำพระองค์สุรคตสิ้นพระชนม์ พระชันษาได้ ๒๕ ปี จึ่งเจ้าฟ้าทะละหะใช้พระยาจักรีแกบเข้าไปกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ๆ ทรงทราบแล้ว มีรับสั่งให้เจ้าฟ้าทะละหะนำพระศพเข้าไปกรุงศรีอยุทธยา จุลศักราช ๑๑๕๙ ศกมะเส็งนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะให้จัดพระที่นั่งราชรถเทียมราชสีห์ ทำที่มรรคาแต่งบรรดากระบวนแห่ จุณเดือนยี่จึงเชิญพระศพออกจากพระราชมณเฑียรยกขึ้นบนราชรถ นำลงมาถึงกะพงหลวง วางบนพระที่นั่งนาวาทำเป็นบุษบกเสร็จแล้ว แห่ออกไปโดยทางเรือไปถึงกะพงชะโดข้างเหนือเมืองพะเนียด จึงเชิญพระศพขึ้นตั้งบนพระที่นั่งราชรถ แห่เลยไปถึงโอลำเจกแล้วหยุดพักอยู่คืนหนึ่ง ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้มาบอกเจ้าฟ้าทะละหะว่า ให้นำพระศพคืนกลับหลัง อย่าให้นำเข้าไปกรุงศรีอยุทธยาเลย ด้วยพม่ายกทัพมาวุ่นวายอยู่ ให้แต่พระยาจักรีแบนนำไพร่พล ๕๐๐๐ เข้าไปช่วยทำราชการศึก ฝ่ายเจ้าฟ้าทะละหะจึ่งใช้พระยาจักรีแบนนำไพร่พล ๕๐๐๐ เข้าไปกรุงศรีอยุทธยาแล้ว เจ้าฟ้าทะละหะเชิญพระศพกลับคืนมาเมืองบันทายเพชร จุลศักราช ๑๑๖๐ ศกมะเมียนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะคิดจัดแจงทำเมรุมณฑป ยกพระศพตรงมาหน้าพระราชวังเป็นโอฬาริกอธิกมหิมาในเดือนหกเสร็จแล้ว จึ่งจัดให้ทำอิฐคิดสร้างพระเจดีย์ใหญ่องค์ ๑ ข้างตะวันออกแห่งพระเจดีย์ใหญ่บนเขาพระราชทรัพย์ ปีหนึ่งจึ่งสำเร็จ

บริบูรณ์ ณศักราช ๑๑๖๑ ศกมะแมในเดือนเจ็ดนั้น เจ้าฟ้าทะละหะ ปลูกเมรุ ทำบุญฉลองพระอัฐิพระบาทบรมบพิตรอีกครั้งเดือนเสร็จแล้ว เชิญพระธาตุไปบรรจุในพระเจดีย์ใหม่บนเขาพระราชทรัพย์แล้ว ให้สร้างพระพุทธรูปด้วยทองสำฤทธิ์องค์ ๑ พระพุทธรูปตะกั่วองค์ ๑ เป็นพระฉลองพระองค์ไว้ในพระเจดีย์ใหญ่ เป็นที่นมัสการเสร็จแล้ว นักองค์พิมพ์ทรงประชวรสุรคต ณเดือนพระศพเสร็จแล้ว จึงเจ้าฟ้าทะละหะให้ทำวังด้วยกระดานปลูกพระตำหนัก เชิญสมเด็จพระราชบุตรทั้ง ๔ พระองค์ไปสถิตอยู่ข้างเหนือบึงซาแดก พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้มาถึงเจ้าฟ้าทะละหะบ่า ให้เกณฑ์กองทัพยกไปช่วยเจ้าเวียดนามรบกับองไกเซินที่เมืองไกพู จึงเจ้าฟ้าทะละหะเกณฑ์ไพร่พล ๕๐๐๐ ยกออกไปถึงเมืองสำควนนั้น บรรดาไพร่พลหนีกลับมาทั้งสิ้น เจ้าฟ้าทะละหะให้เอาพระยาจวังหลงไปฆ่าเสียแล้ว จึงใช้พระยากระลาโหมพรหมเป็นแม่ทัพใหญ่ยกพล ๕๐๐๐ ออกไปรบพ้นค่ายไกพูช่วยเจ้าเวียดนามในเดือน ๔ ปีมแมนั้น

๑ ณศักราช ๑๑๖๒ ศกวอกนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะสร้างพระวิหารที่พระราชวังเก่า ก่อฝาผนังอิฐโบกปูนดูละเอรุ่งเรือง มุงกระเบื้องมีช่อฟ้าใบระกาน่าบันลองชาดปิดทอง ณศักราช ๑๑๖๓ ศกรกานักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะใช้สมเด็จเจ้าพระยาเดิมชื่อเยก กับพระยาโกษาธิบดี พระยาพระคลังนอง พระยาธนาธิบดีเพ็ชร พระยาศรีพิพัฒน์นอง พระยาสมบัติบาล กับบรรดาช่างจีนช่างแขกจามทำสำเภาใหญ่ลำ ๑ บรรทุกได้ ๕๐๐๐ หาบเสร็จแล้ว ไปขายแก่จีนได้ราคาเป็นเงิน ๖๐๐๐

เหรียญ ฤศักราช ๑๑๖๔ ศกจอนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะจัดการจำเริญพระเกศาสมเด็จพระราชบุตรผู้พี่ในเดือนหก ครั้นถึงข้างขึ้นเดือนแปดจัดการผูกพัทธสีมาในพระวิหารวังเก่าแล้ว สมเด็จพระราชบุตรผู้พี่ทรงผนวชจำพรรษาอยู่พระวิหารวังเก่าได้ ๓ เดือน ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว พระองค์ลาผนวชออกในปีจอนั้น

๏ ฝ่ายเจ้าเวียดนามว่า พระยากระลาโหมพรหม กับบรรดาแม่ทัพแม่กองซึ่งไปช่วยนั้นเป็นขบถ ให้จับตัวไปทำโทษ ครั้นได้เมืองเว้แล้วจึงโปรดให้พ้นโทษ ให้กลับคืนมาเมืองบันทายเพ็ชร ฝ่ายปืนรูปมังกรทั้งคู่เป็นพระราชทรัพย์สำหรับราชสมบัติหายไป เมื่อครั้งเกิดศึกญวนยกมาทำศึกกับสมเด็จพระรามราชานั้น องเฮาเอาปืนนั้นไปเมืองญวน บัดนี้เจ้าเวียดนามใช้คนนำปืนรูปมังกรทั้งคู่นั้นกลับมาถวาย

๏ ฝ่ายพระยากระลาโหมพรหมกลับมาถึงเมืองบันทายเพ็ชรแล้ว อวดอ้างว่าตัวได้ไปช่วยเจ้าเวียดนามทำศึก แล้วเป็นคนใจกระด้างไม่กลัวเกรงเจ้าฟ้าทะละหะ แต่เดือนสิบสองถึงเดือนอ้ายนั้น เจ้าฟ้าทะละหะให้เรียกพระยากระลาโหมพรหมมาในวังเก่าแล้ว ให้จับทำโทษจำไว้ในวัง ครั้นถึงเดือนยี่เจ้าฟ้าทะละหะเชิญสมเด็จพระราชบุตรผู้พี่เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ณ กรุงเทพมหานคร แล้วคุมตัวพระยากระลาโหมพรหมเข้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ แล้วเจ้าฟ้าทะละหะนำเงิน ๒๐๐๐ เหรียญมูลค่าสำเภาไปถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ๆ ก็ไม่ทรงรับเอาเงินนั้น พระราชทานคืนมา

๑ ฝ่ายพระยากระลาโหมพรหมนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเอาไว้ให้อยู่กรุงเทพ ฯ แล้ว พระราชทานให้หลวงพจนาพิจิตรเมืองมาเป็นพระยากระลาโหม ลุศักราช ๑๑๖๕ ศกกุนนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะกราบถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จ พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง สองพระองค์ เชิญสมเด็จพระราชบุตรผู้พี่กลับมาเมืองบันทายเพชร จึงเจ้าฟ้าทะละหะสร้างพระพุทธรูปใหญ่บนเขาพระราชทรัพย์ ยกเสาผูกรอกชักศิลาใหญ่ ๆ ขึ้นไป ให้พระมหาสังฆราชพระสังฆราชาเมื่ออยู่เป็นพระมหาสังฆราชสุคามมุณีเติมชื่อเพชร สำเร็จเป็นช่างใหญ่ดูแลจัดแต่งศิลาทำปูนเพ็ดสำเร็จแล้ว ลุ ณ วันเดือนสิบสองแรมหกค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหน้าสวรรคต ลุถึงเดือนอ้ายเจ้าฟ้าทะละหะ เข้าไปกรุงเทพ ฯ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวงแล้วอยู่ช่วยพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหน้า ลุถึงศักราช ๑๑๖๖ ศกชวดนักษัตร เจ้าฟ้าทะละหะกราบถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวง กลับมาถึงเมืองบันทายเพชรแล้ว สร้างวัดสร้างพระพุทธรูปใหญ่บนเขาพระราชทรัพย์ จัดก่ออิฐโบกปูนฝาผนังทั้งสองข้างหน้าหลัง ให้ยกชื่อขื่นตั้งแปยกไก่ ให้ติดกลอนระแนงมุงกระเบื้องยังไม่แล้ว ลุศักราช ๑๑๖๗ ศกฉลูนักษัตร นักโอดผู้เป็นพระราชบุตรผู้พี่สร้างพระวิหารหลัง ๑ ในวัดธรรมเก ข้างตะวันออกพระวิหารพระพุทธรูปใหญ่ ลุเดือนสิบสองขึ้นสิบสี่ค่ำปีฉลู เจ้าเวียดนามตรัสใช้องกายโดย ๑ องโดยโบ ๑ องนอกจากนั้น ๑๗ คน ญวนไพร่ ๓๘ คนนำหีบสามใบมีแพร ๖๘ ผืน กับราชสาส์นมาถวายเจ้าฟ้าทะละหะ ๆ

จัดแต่งรับ แล้วให้ปลูกโรงอยู่กะพงหลวง ๕ โรง อยู่พนมเพ็ญ ๕ โรง ให้ปลูกโรงตรงหน้าพระราชวัง ๕ โรง ในโรงนั้นมีเครื่องประดับเทียนใหญ่ ๒ เล่ม เผากฤษณาเป็นเครื่องหอม แห่ขึ้นมามีช้างม้าพิณพาทย์

๏ ฝ่ายบรรดาขุนนางนั้น ล้วนแต่สวมเสื้อตามบันดาศักดิแห่หน้าหลังซ้ายขวา เจ้าฟ้าทะละหะจัดรับบำเรอสินเงิน ๕๐๐ ตำลึง ให้ดำเนินกลับไปเมืองญวน ถึง ณ วันเดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำปีฉลู เจ้าฟ้าทะละหะแห่สมเด็จพระราชบุตรผู้เป็นเจ้า เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงศรีอยุทธยา ถึงศักราช ๑๑๖๘ ณ วันพุฒเดือนหกขึ้นสิบสามค่ำปีขาล เจ้าฟ้าทะละหะป่วย ถึง ณ วันอาทิตย์ปฐมาสาธแรมสี่ค่ำปีขาล เจ้าฟ้าทะละหะป่วยหนักถึงชันษาได้ ๖๕ ปีถึงแก่กรรม ณ กรุงศรีอยุทธยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ยกศพเป็นไอพาริกอธิกมหิมาสำเร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว โปรดอภิเษกสมเด็จพระราชบุตรผู้พี่เมื่อปีขาลเดือนแปดทุติยาสาธขึ้นห้าค่ำวันจันทร์ พระชันษาได้ ๑๖ ปี ขึ้นทรงราชย์ทรงพระนามเรียกสมเด็จพระอุไทยราชาธิราชรามาธิบดีศรีสุริโยพันธุ์ บรมสุรินทรามหาจักรพรรดิราช บรมนารถพระบาทบรมบพิตร สถิตย์เป็นอิศวรกำพูชรัษฐราช โอภาษชาติวรวงษ์ดำรงกรุงกัมพูชาธิบดีศรีโสธร นครอินทบัต กุรุรัษฐราชธานีบุรีรมย์อุดมมหาสถาน พระราชทานเครื่องยศพระพัตรภูษาอันประเสริฐ ให้ดำเนินพระบาทผู้เป็นเจ้าออกมา เมื่อข้างขึ้นเดือนเก้าปีขาลกลางพรรษาเสด็จถึงถายาตรามาถึงบันทายเพ็ชร เสด็จขึ้นบนพระราชมณเฑียร เมื่อ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ณ วันจันทร์เดือนสิบขึ้นสามค่ำปีจออัฐศก ถึง ณ เดือนอ้ายเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ นำบุตรชื่อนักมามาถวายพระบาทผู้เป็นเจ้านั้น สมเด็จพระไอยกาเสด็จออกมาด้วยกันกับเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ มาสถิตอยู่โพกำบอ ฤๅ ณ เดือนสามขึ้นค่ำหนึ่งปีชวดนั้น นักท้าวมหากระษัตรีย์ผู้เป็นมารดาเลี้ยงป่วย ชันษาได้ ๖๗ ปีถึงแก่กรรม ฤๅถึงข้างแรมเดือนสาม เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์กราบถวายบังคมลากลับไปเมืองบัดบอง พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสทรงพระบัญชาให้ทำเมรุในที่ พระราชวังเก่าเสร็จแล้ว ถึง ณ เดือนสี่จึงเชิญศพไปไว้ในเมรุ ทรงทำบุญแต่เดือนสี่เนื่องไปฤๅศักราช ๑๑๖๙ ศกเถาะเดือนห้า ฤๅเพ็ญเดือนหกจึงสำเร็จการพระราชกุศลบริบูรณ์แล้ว ฤๅถึง ณ วันศุกร์เดือนอ้ายขึ้นสิบสองค่ำปีเถาะเจ้าเวียดนามตรัสใช้องจันซององอักบองผอซอกิน นำตราทอง ๔ เหลี่ยมรูปสิงห์โตข้างบนมีน้ำหนักเจ็ดแน่น มาถวายพระบาทผู้เป็นเจ้า ฤๅณเดือนสามปีเถาะนั้นพระบาทผู้เป็นเจ้า ตรัสใช้สมเด็จพระองค์แก้ว กับพระยาจักรีแบน นำเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอสมเด็จพระมหากระษัตรีย์บรมบพิตรผู้เป็นสมเด็จพระท้าวกับสมเด็จพระมาตุจฉาทรงพระนามนักองค์เภา พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้แล้ว

๏ ฝ่ายสมเด็จพระมาตุจฉา ซึ่งทรงพระนามสมเด็จพระศรีวรราชธิดานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหน้ายกเป็นสมเด็จพระราชเทพี มีพระราชบุตร์ ๒ พระองค์ ทรงพระนามพระองค์เจ้ากัมพูชฉัตร ๑ พระองค์เจ้าวงษ์ขัติยา ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า

NATIONAL LIBRARY

อยู่หัวตรัสห้ามไว้ให้อยู่ในกรุงศรีอยุทธยา ฦๅศักราช ๑๑๗๐ ศก มโรงนักษัตรณวันแรมสามค่ำเดือนห้า ไพร่พลทหารปลูกกระท่อมรักษาทวารพระราชวังข้างใต้ทำมักง่ายให้เพลิงไหม้กระท่อม ลูกไฟไปตกไหม้พระตำหนักพระหอไตร ไหม้ทั้งพระราชมณเฑียรทั้งกลางวันกลางคืนประมาณ ๓ ยาม เสียพระราชทรัพย์เปนอันมาก จึงพระบาทผู้เปนเจ้าให้สร้างพระราชวังใหม่ที่อุโลกกสำเร็จแล้ว จึงเสด็จขึ้นสถิตอยู่บนพระราชมณเฑียรใหม่

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอนุชาทั้ง๓ก็ปลูกพระราชมณเฑียรอยู่ข้างเหนือนอกพระราชวังพระบาทผู้เปนเจ้า ฦๅเดือนแปดขึ้นค่ำหนึ่งปีมโรง สมเด็จพระองค์แก้วกับพระยาจักรีแบน แห่สมเด็จพระท้าวกับสมเด็จพระมาตุจฉามาถึงบันทายเพ็ชร ครั้งนั้นพระยาเดโชเมนคอคิดไม่เข้ามาเฝ้า จึงพระบาทผู้เปนเจ้าตรัสใช้เจ้าฟ้าทะละหะกับบรรดามุขมนตรีไปจับไม่ทัน ด้วยพระยาเดโชเมนหนีเข้าไปกรุงเทพมหานครเสียก่อน ฦๅณวันพุฒแรมสิบเอ็ดค่ำเดือนอ้ายปีมโรง พระบาทผู้เปนเจ้าไว้สมเด็จพระท้าวบรมบพิตร ให้อยู่รักษาพระราชมณเฑียรแล้ว เสด็จลีลายาตราเข้าไปถึงเมืองบัตบอง นักนางเทพนิมิตรรภ์ จึงให้อยู่กับเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์แลนักนิ์ผู้เปนบิดามารดาแล้ว พระบาทผู้เปนเจ้าเสด็จเข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ๆ รับสั่งให้ก่อกำแพงพระราชทานให้อยู่

๏ จุลศักราช ๑๑๗๑ ศกมเส็งนักษัตร เดือนหกขึ้นสิบสี่ค่ำ ณ วันพฤหัศบดี นักนางเทพสมภพพระราชบุตรีทรงพระนาม นักองค์แบน ครั้นถึงณเดือนแปด พระบาทผู้เป็นเจ้าถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวกลับออกมา พระองค์ทรงพระประชวรกลางมรรคา มาถึงเมืองโตนด เสด็จลงทรงพระที่นั่งนาวา ถีถายาตรามาถึงเมืองบั๊ตบอง เสด็จลัดลงไปถึงบันทายเพ็ชร ขึ้นอยู่บนพระราชมณเฑียรณวันแปดค่ำเดือนสิบ ครั้นถึงณเดือนสิบเอ็ดพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรสวรรคต จึ่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ขึ้นทรงราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหน้า เมื่อเดือนสิบสองปีมเส็งนั้น เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ป่วยถึงแก่กรรม พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวงซึ่งเสวยราชสมบัติใหม่ ให้พระยาวิบุลยราชแบน เป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ ถึงณวันพุฒเดือนยี่ขึ้นสิบสามค่ำ พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้สมเด็จพระอนุชาใกล้เคียง กับสมเด็จพระอนุชารอง แลสมเด็จพระองค์แก้ว พระยากระลาโหมเมือง พระยาจักรีแบน นำเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายช่วยในการพระบรมศพเมื่อณเดือนสี่ปีมเส็งนั้น จุลศักราช ๑๑๗๒ ศกมเมียนักษัตร การพระบรมศพสำเร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวงซึ่งเสวยราชสมบัติใหม่ ตั้งพระยศพระราชทานพระนามสมเด็จพระอนุชาใกล้เคียงขึ้นเป็นสมเด็จพระไชยเชษฐามหาอุปโยราช

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอนุชารองนั้น พระราชทานพระนามขึ้นเป็นสมเด็จพระศรีไชยเชษฐ พระมหาอุปราช พระราชทานเครื่องยศพระพัตรภูษาสำเร็จแล้ว จึงสมเด็จพระมหาอุปโยราชกับสมเด็จพระมหาอุปราช สมเด็จพระองค์แก้ว กับพระยากระลาโหมเมือง พระยาจักรีแบน ถวายบังคมลาพระเจ้าอยู่หัววังหน้ากลับมา พระยาเดโชเมนกลับมาแล้ว ลาสมเด็จพระอนุชาไปเมืองกะพงสวาย

๏ ฝ่ายสมเด็จพระอนุชาทั้ง ๒ พระองค์ ยาตราออกมาถึงเมืองบันทายเพชรเมื่อเดือนเจ็ด แล้วถวายบังคมพระบาทผู้เป็นเจ้าผู้เป็นสมเด็จพระเรียมบรมบพิตร ๓ ณ วันเดือนสิบแรมสิบสามค่ำพระยากระลาโหมเมือง พระยาจักรีแบน คิดขบถต่อพระบาทผู้เป็นเจ้าจึงพระบาทผู้เป็นเจ้า ตรัสใช้ให้ฆ่าพระยากระลาโหมเมืองกับพระยาจักรีแบนเสีย แล้วรู้ข่าวไปถึงพระยาเดโชเมน ๆ จึงเกณฑ์ไพร่พลมาประชุมกันแล้ว ตั้งเป็นกองทัพอยู่ในเมืองกะพงสวาย

๏ ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์คิดทำค่ายในเมืองบัตบอง จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยามหามนตรีเภา กับพระยามหาธิราชมาด ไปเมืองเว้ ทูลพระเจ้าเวียดนามแล้ว ตรัสใช้พระยาวงษาอรรคราชตั่วาทพระยาจักรี เป็นพระยาเดโชยกไพร่พลไปเมืองกะพงสวาย พระยาเดโชเมนพาบุตรแลภรรยาหนีเข้าไปกรุงศรีอยุทธยา ฤดูข้างขึ้นเดือนอ้ายเจ้าเวียดนามตรัสใช้องลกกับองผอเตือง ยกไพร่พล ๑๐๐๐ กับเรือแง่โอ แง่ซาย แง่ลาย ขึ้นมาตั้งทัพอยู่เกาะจิน ฤดูข้างแรมเดือนอ้ายเจ้าเวียดนามตรัสใช้องติงเกียยกไพร่พล ๑๐๐๐๐ กับเรือ

แง่โอ แง่ซาย แง่ถาย ขึ้นมาตั้งทัพอยู่เกาะจินอีก ฤๅข้างขึ้น เดือนยี่องถ๊วกินเป็นใหญ่ในเมืองไซ่ง่อน กับทุงโงน ยกไพร่พลกับเรือแง่โอ แง่ซาย แง่ถาย ขึ้นมาตั้งอยู่แพรกมีถาภไปถึงปลาย เกาะจิน พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวง วังหน้า ตรัสใช้พระยาสีหราชรองเมือง พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาปลัดเมืองนครราชสีมา ยกไพร่พลเป็นอันมากมาถึงเมืองบัตบอง จึงพระบาทผู้เป็นเจ้า ตรัสใช้พระยาธรรมาเดโชออกไปรักษาด่านอยู่เปี่ยมบันทายมาศแล้ว ตรัสใช้พระยาเสนาอันชิตออกไปรักษาด่านอยู่เปี่ยมแสน ตรัสใช้พระยาบวรนายกสอดไปตั้งรักษาด่านอยู่กะพงชะนัง ตรัสใช้พระยาเทพวรชุนหาบออกไปรักษาด่านอยู่ละทิ้งปรัดกันเดล ระวังราชการศึก ฤๅเดือนยี่ข้างแรมนั้น องถ๊วกิน องติงเกีย เห็นว่าจไม่มีราชการ จึงทูลลาพระบาทผู้เป็นเจ้ายกบรรดาไพร่พลกลับคืนไปเมืองไซ่ง่อน ฤๅข้างขึ้นเดือนสามนั้น พระมหาสังฆราชพระธรรมวิบัสนาผู้ราชครูที่นิมนต์มาแต่เมืองนครวัด มาถวายพระพรเยียมพระบาทผู้เป็นเจ้าเสด็จทรงนับถือเป็นอันมาก ด้วยเป็นพระราชครูแต่สมเด็จพระบวรราชบิดาเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ แลเสด็จทรงผนวชอยู่วัดสมอราย ได้สั่งสอนพระกรรมฐานพระธรรมทั้งหลาย เหตุดังนั้นพระบาทผู้เป็นเจ้า กับสมเด็จพระท้าวกระษัตริย์บรมบพิตรสมเด็จพระราชมารดา ทรงศรัทธานิมนต์พระมหาสังฆราชพระธรรมวิบัสนาไปสร้างพระราชกุศลบนเขาพระราชทรัพย์แล้ว พระบาทผู้เป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาทั้ง ๓ พระองค์ ทรงพระผนวชในสำนักพระมหา

สังฆราชพระธรรมวิบัสนาเป็นประธาน ได้เรียนพระธรรมกรรมฐาน ถึงข้างขึ้นเดือนสี่ พระมหาสังฆราชพระธรรมวิบัสนาถวายพระพรถา พระบาทผู้เป็นเจ้า ๆ ตรัสใช้พระยาพระคลังนอง พระยาศรีภูเบศร์ราชาไชย พระยาธิกวงษาอง พระราชสิทธิแก ให้จัดส่งสมเด็จพระธรรมวิบัสนาไปสร้างพระพุทธบาทศิลาอยู่บนเขาสันธุก ถึงศักราช ๑๑๗๓ ศกมแมนักษัตรเดือนห้านั้น มีฝรั่งใช้ใบกำปั่นลำ ๑ บรรทุกสินค้าของมีราคาเข้ามาค้าขายจอดอยู่กะพงตูก พระบาทผู้เป็นเจ้าพระราชทานที่พระยาราชาภิแพทย์แบบฝรั่ง ให้เป็นพระยาประเทศราช จนเอาบรรดาสินค้าฝรั่งถวายนั้นขึ้น พระบาทผู้เป็นเจ้าพระราชทานข้าวสารกับสรรพสิ่งของเต็มกำปั่นแล้ว ฝรั่งกราบถวายบังคมลา พระบาทผู้เป็นเจ้ากลับไปเมืองฝรั่ง ถึง ณ เดือนเจ็ดสมเด็จพระธรรมวิบัสนาสร้างพระพุทธบาทบนเขาสันธุกลงรักปิดทองแล้ว มาถวายพระพรถวายพระราชกุศล พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้ปลูกกุฎีปลูกศาลาอยู่ข้างตะวันออกเขาพระราชทรัพย์ อยู่ข้างทิศใต้เสร็จแล้ว พระบาทผู้เป็นเจ้า ตรัสนิมนต์สมเด็จพระธรรมวิบัสนาผู้เป็นพระราชครู กับบรรดาพระภิกษุสงฆ์จำพรรษาแล้ว สมเด็จพระมหาอุปโยราชทรงผนวช จำพรรษาอยู่ ณ เขาพระราชทรัพย์ด้วยกันกับสมเด็จพระธรรมวิบัสนา

๑ ฝ่ายสมเด็จพระอนุชา ที่สุดนั้น ทรงผนวช ในสำนัก พระมหาสังฆราชพระมหาพรหมมุนีนองอยู่วัดจัตุรทิศ ถึง ณ เดือนสิบเอ็ด อ้ายไชยตั้งตัวเป็นนักบุญอยู่ เขากะโชน จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัส ใช้พระยายมราชคง กับบรรดาแม่ทัพแม่กองจับอ้ายไชยได้แล้วนำไปฆ่าเสีย

ดุปวารณาออกพรรษาแล้ว พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้พระมหาสังฆราช นอง ๑ สังฆาบวรสัตถาเรือง ๑ สมเด็จหิง ๑ พระยาพระเสด็จคำ ๑ พระยาพระคลังนอง ๑ ไปประชุมกันในศาลาบนเขาพระราชทรัพย์ บัญญัติให้แปลคัมภีร์พระวินัยไตรปิฎกถวายสมเด็จพระธรรมวิปัสนา ดุ ณ เดือนอ้ายนั้นสมเด็จพระองค์แก้วประชวรหนักชัณษาได้ ๗๒ ปีถึงแก่กรรมเมื่อข้างแรมเดือนอ้าย ครั้งนั้นสมเด็จพระมหาอุปโยราชลาผนวชออกแล้ว จะไปคิดจัดแต่งพระศพสมเด็จพระองค์แก้ว ณ บ้านข้างเหนือปากบึงชาแดก ครั้งนั้นเห็นดาวหางขึ้นอยู่ตรงทิศพายัพ ดุ ณ เดือนยี่แรมหกค่ำ สมเด็จพระธรรมวิปัสนา พระมหาสังฆราชถวายพระพรลาพระบาทผู้เป็นเจ้า ไปสร้างพระวิหาร พระพุทธบาทบนเขาส้นธุก ดุถึง ณ วันเดือนสามขึ้นสองค่ำ สมเด็จพระมหาอุปโยราชเสด็จออกจากบันทายเพ็ชรในเพลากลางคืน พระยาสุรภาโลกป่น พระยาเบง พระยามาด พระยาโนบ กับคนเมืองโพธิสัตว มารับแห่พระองค์ไปอยู่เมืองโพธิสัตว พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสนิมนต์พระมหาสังฆราช พระสังฆราชา พระมหาธาตุ ให้ไปตามเชิญให้เสด็จกลับมา พระองค์หาเสด็จกลับมาไม่ จึ่งตรัสใช้พระยาสุรภาโลกมก ๑ พระยาธิราชวงษาแก้ว ๑ พระยาราชอิศรเทียน ๑ พระมนตรีอันชิตทูก ๑ ให้ไปกราบทูลเชิญเสด็จอีก พระองค์หามาไม่ แล้วพระองค์ก็เอาตัวขุนนางซึ่งไปเชิญเสด็จนั้นไว้ทั้งสิ้น จึ่งพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยาบวรราชไปกราบทูลเจ้าเวียดนาม ๆ บอกองลิวกินเป็นใหญ่ ๆ ใช้อง

เจ๊งเกนเทื่องนำพล ๕๐๐ กับเรือแง่โอ แง่ซาย แง่ถาย ขึ้นมาจอดอยู่เกาะจินตั้งกองรักษาพระบาทผู้เป็นเจ้า

๏ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัววังหลวงวังหน้า ตรัสใช้พระยายมราชควนว่าจะมาช่วยยกศพสมเด็จพระองค์แก้วนั้น พระยายมราชมาพบกับสมเด็จพระมหาอุปโยราชอยู่เมืองโพธิสัตว สมเด็จพระมหาอุปโยราชมีพระบัณฑูรให้กราบทูลขอเมืองตะครอ เมืองชลุง เมืองตรอง ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ๆ ตรัสใช้เจ้าพระยายมราชเป็นแม่กองใหญ่ กับพระยาสีหราชรองเมือง พระยาท้ายน้ำ พระยาอภัยรณฤทธิ พระยาสุรสงคราม นำไพร่พล ๕๐๐๐ ยกมาถึงเมืองบัตบอง จึงตรัสใช้พระยาพลเทพกับบรรดาแม่ทัพแม่กองให้รีบยกมาทางสทึงแครง จึงสมเด็จพระมหาอุปโยราชยกไปเอาเมืองสมบูรณ์อีก พระบาทผู้เป็นเจ้าทรงทราบว่ากองทัพไทยยกมาดังนั้น ฤๅ ณเดือนสี่จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยายมราชคงนำไพร่พล ๑๐๐๐ ยกไปตั้งทัพรักษาด่านฉาดตระเวนระวังเมืองระเวแล้ว ตรัสใช้พระยาโยธาสงครามมา พระยามนตรีเสนหามั่น พระยานราธิบดีไชย พระรัษฐเสนาโถ พระอินทรวิไชยนาทเพิ่ม มาอยู่เมืองกะพงชะนังด้วยกันกับพระยาบวรนายกสอด แล้วตั้งแต่งพระยาธรรมเดโชมันเป็นกองใหญ่ทางเรือรักษาระวังราชการ

๏ ฝ่ายสมเด็จพระมหาอุปโยราช ตรัสใช้พระยาภิมุขวงษากุยไปทำให้กำเริบแขวงเมืองตะวันตกพนมเพ็ญเมื่อเดือนห้านั้น ตรัสใช้ควนซอกับพระยาจักรีมาด เป็นแม่กองใหญ่ยกไปเมืองตะวันตก

๏ ฝ่ายองเชืองเกนเทือง ใช้องจันกว้านไปเมืองบัตบองกลับมาถึงเมืองโพธิสัตวแล้ว สมเด็จพระมหาอุปโยราชก็เอาองจันกว้านไว้เสีย

๏ ฝ่ายพระบาทผู้เป็นเจ้านั้น เสด็จลงจากพระราชมณเฑียรมาสถิตอยู่กะพงโพตูก ณวันอาทิตย์เดือนห้าแรมเก้าค่ำพระมนตรีเสนหาตกหนี้มาบอกว่า เจ้าพระยายมราชไทยใช้พระยายมราชควน พระยาจักรีเชด พระยาท้ายน้ำ พระยาอนุรักษ์โยธา พระยาสุรสงคราม พระยาสุรภาโลกมก พระยาวงษาธิราชแก้ว นำไพร่พล ๒๐๐๐ ยกมาทางเรือ

๏ ฝ่ายเจ้าพระยายมราช พระยารองเมือง พระวิเศษสุนทร พระยาสุรภาโลกปน กับบรรดาแม่ทัพแม่กองไพร่ ๓๐๐๐ แห่สมเด็จพระมหาอุปโยราชมาทางบก ยกออกจากเมืองโพธิสัตวณวันอาทิตย์แรมเก้าค่ำเดือนห้า ณวันพฤหัศบดีแรมสิบสามค่ำเดือนห้าเพลาเช้าทัพเรือเข้ามาถึงเมืองกะพงชะนัง พระยาธรรมาเดโชมัน พระยาโยธาสงครามมา พระยาบวรนายกสอด กับบรรดาแม่ทัพแม่กองต้อนครอบครัวพลางสู้พลาง จึงบรรดาแม่ทัพแม่กองไทยปล่อยองจันกว้านออกมาแล้วบอกว่าไทยมามากนัก แล้วองจันกว้านเลยเข้ามาถึงค่ายนั้น จึงพระยาธรรมาเดโชมัน พระยาโยธาสงครามมา พระยาบวรนายกสอด ใช้พระมนตรีสงครามไปเรือพายลำ ๑ เข้ามากราบทูลพระบาทผู้เป็นเจ้าว่า กองทัพไทยยกมาถึงเมืองกะพงชะนังไพร่พลก็มาก พระบาทผู้เป็นเจ้าทรงทราบทุกประการแล้ว ณวันพฤหัศบดีแรมสิบสามค่ำเวลากลางคืน เสด็จลงเรือพระที่นั่งนาคออกจากค่าย

โพทูก กับสมเด็จพระไอยกา สมเด็จพระท้าว สมเด็จพระราชมารดา แลบรรดาหญิงพระสนมบริวารตามเสด็จออกไป

๏ ฝ่ายองเชืองเกนเทืองกับบรรดาญวนทั้งปวง ก็ออกเรือในเวลากลางคืน แห่พระบาทผู้เป็นเจ้ามาถึงพนมเพ็ญ ไปจอดอยู่ที่ศะเกาะกึ่อิดณวันศุกรเดือนห้าแรมสิบสี่ค่ำเพลาเย็น ฤๅเพลากลางคืนนั้นสมเด็จพระมหาอุปราชกับสมเด็จพระอนุชาที่สุดตกใจกลัวญวน นำนักมารดาองกับบรรดาคนซึ่งเป็นข้าขึ้นบกมา

๏ ฝ่ายพระสังฆราชมหาพรหมมุนีนองตกใจกลัว แล้วพาศิษยานุศิษย์ขึ้นบกตามเสด็จพระอนุชาทั้งสองพระองค์ พวกกองทัพญวนรู้แล้วพากันถือดาบหอกหลาวขึ้นตามไปหาทันสมเด็จพระอนุชาทั้งสอง พระองค์ไม่ได้แต่สามเณรศิษย์พระสังฆราชพระมหาพรหมมุนีสาม องค์นำ ลงมา ถึงเรือแง่อ่อ แล้วออกไปโยงเรือพระที่นั่งพระบาทผู้เป็นเจ้าในเพลากลางคืนนั้นครั้นถึงเกาะเจกหยุดพักรอคอยบรรดาเรือมุขมนตรีอยู่

๏ ฝ่ายกองทัพไทยนั้นได้พระยาธรรมาเดโช พระยาโยธาสงครามพระยาบวรนายก ไปถึงเกาะเกียนสวาย เห็นมืดค่ำแล้วกลัวทัพญวนก็ถอยกลับมาตั้งอยู่จะโรยจังวา (ว่าแหลมทำเคย) กวาดต้อนบรรดาเรือครอบครัวนำกลับมาจอดอยู่ที่เมืองพนมเพ็ญแลบันทายเพ็ชร ครั้นถึงณวันอาทิตย์ขึ้นสองค่ำเดือนหกปีวอกศักราช ๑๑๗๕ พระบาทผู้เป็นเจ้าพบเรือพระที่นั่งหอไตร กับเรือพระที่นั่งบันคะเสดสมเด็จพระไอยกากับสมเด็จพระท้าวแลสมเด็จพระราชมารดา กับบรรดามุขมนตรีทั้งปวงพร้อมกันแล้ว องเชืองเกนเทืองก็ให้โยงเรือพระที่นั่งพระบาทผู้เป็นเจ้า เสด็จ

ดีถายาตราไปโดยมหานที ๔ วันถึงแพรกดักเบี่ยง จึงจอดเรือพระที่นั่งหยุดพักอยู่ที่นั้น ครั้งนั้นองลิวกินเป็นใหญ่อยู่เมืองบันแง ใช้องผอเว้ทำหนังสือมากราบทูลพระบาทผู้เป็นเจ้า ให้เสด็จดีถายาตราเข้าไปอยู่เมืองบันแง แล้วใช้องเชืองเกนเทือง กับองทุงโงนนำไพร่พลญวนเขมรซึ่งอยู่ณเมืองพะตะพัง ยกขึ้นมาตั้งอยู่เกาะละว้าเอม ต่อรบกับกองทัพไทยซึ่งอยู่จะโรยจังวา แล้วใช้องเชืองวินทันยกออกไปตั้งอยู่เบียมมัจรูคอยฟังข่าวราชการ

๏ ฝ่ายองผอเว้เชิญพระบาทผู้เป็นเจ้า เสด็จออกจากแพรกดักเบี่ยงณวันอังคารขึ้นสิบเอ็ดค่ำ เข้าไปถึงเมืองบันแงเมื่อเดือนหกขึ้นสิบห้าค่ำวันเสาร์นั้น องลิวกินผู้เป็นใหญ่ ให้ปลูกตำหนักถวายเสร็จแล้ว เชิญพระองค์ขึ้นอยู่บนตำหนักในเมืองบันแง แล้วองลิวกินถวายอีแปะ ๑๐๐๐ พวง กับข้าวสาร ๑๐๐๐ ถัง จึงพระราชทานแจกให้มุขมนตรีใหญ่น้อยแต่บรรดาที่ร่วมทุกข์เสร็จแล้ว จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้พระยาบวรราชอก กับพระยาพหลเทพอวัญ แลตวนผอแรกเป็นเจ้าพระพุฒ ไปเฝ้าเจ้าเวียดนามที่เมืองเว้ กราบทูลแต่ข้อราชการเป็นกังวลด้วยเมืองเขมรเป็นอันมากนั้น เจ้าเวียดนามได้ทราบทุกประการแล้ว มีพระบัณฑูรวิเศษว่าจะช่วยคิดทำนุบำรุงอย่าให้วิตกวิจารณ์เลย พระยาทั้งสองกับตวนผอกราบถวายบังคมลากลับมากราบทูลพระบาทผู้เป็นเจ้า ครั้นถึงณเดือนเก้าเจ้าเวียดนามใช้องเหียบกินนำทองคำกับเงิน ผ้าแพร กับอีแปะ ๕๐๐๐ ตะโนด มาถวายพระบาทผู้เป็นเจ้า กับสมเด็จพระราชมารดา แลสมเด็จพระท้าวผู้เป็นพระ

มาตุจฉา แล้วพระราชทานให้บรรดามุขมนตรีเสนาประชาราษฎรชายหญิงใหญ่น้อยทุกคน ครั้นถึง ณ วันเดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ สมเด็จพระมหาอุปราชกับสมเด็จพระอนุชาผู้น้อยเข้าไปกราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงศรีอยุทธยา ไว้แต่แม่ทัพแม่กองไทยเขมรให้อยู่รักษาค่ายพนมเพ็ญ ครั้นถึง ณ เดือนสิบเอ็ดขึ้นสิบสี่ค่ำ เจ้าเวียดนามใช้องตากุนแม่กองใหญ่ออกจากเมืองเว้ มาถึง ณ เมืองไซ่ง่อน คิดทำสำเภากับเรือแง่ถาย แง่ทราย แล้วเกณฑ์ไพร่พลสำรองไว้จะส่งพระบาทผู้เป็นเจ้าคืนมากรุงกัมพูชาธิบดี ฤๅ ณ วันอังคารเดือนอ้ายขึ้นห้าค่ำ หมอควาญช้างมกอย ณ เมืองโพธิสัตวคล้องได้ช้างเผือกผู้ช้าง ๑ นำไปกรุงศรีอยุทธยาเมื่อเดือนยี่ ฤๅถึงวันศุกรแรมหกค่ำ เจ้าเวียดนามใช้ญวนนำอีแปะ ๑๐๐๐ มาพระราชทานขุนนางกับราษฎรแล้วถวายเงิน ๒๐ แน่น ถวายสมเด็จพระท้าว ๑๐ แน่น ถวายสมเด็จพระราชมารดา ๑๐ แน่น ฤๅถึง ณ วันจันทรเดือนสามขึ้นสิบห้าค่ำ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสใช้พระมหาอำมาตย์ถือหนังสือรับสั่งไปทูลเจ้าเวียดนามด้วยราชการเมืองเขมร ฤๅ ณ วันศุกรเดือนห้าขึ้นเก้าค่ำนั้น มีพระบัณฑูรเจ้าเวียดนามฉบับ ๑ บังคับมาให้องตากุนจัดแจงแห่พระบาทผู้เป็นเจ้ากลับไปเมืองบันทายเพ็ชร แล้วพระราชทานเงิน ๓๕๗ แน่น กับข้าวเปลือก ๒๐๐๐๐ ถัง ถวายมาถึงพระบาทผู้เป็นเจ้า กับอีแปะ ๕๐๐๐ พวง ให้แจกบรรดามุขมนตรีกับบรรดาราษฎรเด็กผู้ใหญ่ได้ทุกคน ฤๅศักราช ๑๑๗๕ ศกรกาเมื่อ ณ วันพุฒเดือนห้าแรมสิบสามค่ำ องตากุนเป็นใหญ่คิดจัดแจงแห่พระบาทผู้เป็นเจ้า ๆ ตรัสใช้ตวนผอเป็น

พระยาราชเดชะกับองทุงโงนยกไพร่พล ๒๐๐๐ ออกจากเมืองบันแงแห่นำหน้ามา ถึง ณ วันพฤหัศบดีเดือนห้าแรมสิบสี่ค่ำ องหินเฮากับองดูทู เป็นเจ้าเมืองทั้ง ๔ กับญวนไพร่พล ๒๐๐๐๐ ขี่สำเภากับเรือแง่ถาย แง่ทราย แง่อ่อ ออกจากเมืองบันแง ถึง ณ วันจันทร์เดือนหกขึ้นสี่ค่ำ องตากุนเป็นใหญ่ กับพระบาทผู้เป็นเจ้า สมเด็จพระท้าว สมเด็จพระราชมารดา นำบรรดาครอบครัวมุขมนตรี ออกจากเมืองบันแง แห่พระบาทผู้เป็นเจ้าเสด็จลีลายาตรา ขึ้นมาถึงค่ายกะพงโพธิ์ โตก (ว่าท่าโพธิ์น้อย) ณ วันพุฒขึ้นสิบสี่ค่ำเดือนหกปีรกา พระพิพัฒโกษา พระยาพิไชยอินทรา พระยายมราชควน พระยาจักรีเชด พระวิเศษสุนทร กับบรรดาขุนนางเขมร ที่ค้างอยู่เท่าใดก็ไม่ได้ติดตาม พากันมากราบถวายบังคมพระบาทผู้เป็นเจ้าพร้อมกัน จึงตรัสให้ไปให้วององตากุนผู้เป็นใหญ่แล้ว มอบถวายปืนกับเครื่องสาตราอาวุธลูกกระสุนดินดำกับข้าวเปลือกข้าวสาร พระราชทรัพย์ที่ตกค้างอยู่เท่าใด ๆ นั้นไม่ได้เหลือเลย จึงเสด็จทรงพระเมตตาพระยาเดโชเมน ให้คงที่เป็นเจ้าเมืองสันธุกเหมือนแต่ก่อน

๏ ฝ่ายบรรดาขุนนางใหญ่น้อยเท่าใดที่ค้างอยู่ค่ายบันทาย มิได้ไปแห่พระบาทผู้เป็นเจ้านั้น พระองค์ทรงพระเมตตายกโทษไว้ให้คงที่ทำราชการเข้าเฝ้าเหมือนแต่ก่อน

๏ ฝ่าย บรรดา ภรรยา ขุนนางที่แห่สมเด็จพระ อนุชา ทั้งสาม พระองค์เข้าไปกรุงศรีอยุทธยานั้น ก็ทรงพระเมตตาเลี้ยงไว้ ส่วนทาษชายหญิงทรัพย์สิ่งของก็ให้คงอยู่กับเจ้าของ พระองค์หาเอาโทษไม่ แล้ว

พระยาพิพัฒโกษา กับพระยาพิไชยอินทรา พระมหาอำมาตย์ พระยายมราชควน พระยาจักรีเชด พระวิเศษสุนทร กราบถวายบังคมลาพระบาทผู้เป็นเจ้า ลาองตากุนเป็นใหญ่ นำไพร่พลไทยเขมรกลับไปเมืองบัตบอง แลกรุงเทพ ฯ พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยาเอกราชแทน พระยาศรีสุริยวงษ์ศุข นำศุภอักษรเข้าไปกราบถวายบังคมเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง สอง พระองค์ ๆ ก็ทรงพระกรุณาโปรดพระยาทั้งสองให้กลับมา แล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ตรัสใช้พระมหาอำมาตย์นำเงินเหรียญ ๑๐๐๐ กับข้าวเปลือก ๑๐๐ เกวียน ผ้าลาย ผ้าแพร มาพระราชทานพระผู้เป็นเจ้า กับสมเด็จพระท้าว สมเด็จพระมาตุจฉา สมเด็จพระราชมารดาแล้ว พระมหาอำมาตย์กราบลากลับไปกรุงเทพ ฯ ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์เดือนเก้าแรมสี่ค่ำ องตากุนเป็นใหญ่เชิญพระบาทผู้เป็นเจ้าออกมาจากค่ายโพธิ์โตกมาสถิตย์อยู่ ณ ค่ายทำใหม่ ข้างใต้พระวิหารพระอุณาโลม ให้เรียกว่าบันทายแก้ว แล้วองตากุนเป็นใหญ่ให้ทำค่าย ๆ หนึ่งอยู่ฟากละว้าเอม ปลูกฉางเข้าเปลือก แล้วให้ถมดินทำที่ปลูกตำหนักสำหรับพระบารมีเจ้าเวียดนามไว้ที่แหลมจะโรยจังวา ครั้นถึง ณ วันขึ้นค่ำหนึ่งแลสิบห้าค่ำ ให้บรรดามุขมนตรีญวนเขมรไปถวายบังคมระลึกถึงพระคุณเจ้าเวียดนาม แล้วองตากุนเป็นใหญ่จึงไว้องเชืองเกนเทืองเป็นเบาฮอ กับองเหียบกิน องเบาทัน กับไพร่พล ๑๕๐๐ ให้อยู่รักษาพระบาทผู้เป็นเจ้าเสร็จแล้ว องตากุนกับองเหียบกิน องเชืองวินทัน องทุนโงน กราบลาพระบาทผู้เป็นเจ้า

นำไพร่พลกลับไปเมืองญวน แล้วองญวนผู้ใหญ่เอาบรรดาช้างพลายพังไปเป็นมาก ถึง ณ วันเดือนสิบเอ็ดขึ้นเก้าค่ำปีรกา เจ้าเวียดนามใช้องเหียบกินนำเงินแน่นมาให้ใช้ค่าช้าง ๘๗ เชือกที่องตากุนนำไปถวายนั้น ช้างพลายใหญ่๗ช้างให้เป็นเงินแน่น๓๕ แน่น ช้างพลายรอง ๕๓ ช้างเงิน ๙๐ แน่น ช้างพัง ๘ ช้างให้เงิน ๑๖ แน่น รวมกันทั้งสิ้นเป็นเงิน ๓๑๓ แน่น ถึง ณ วันเดือนสามแรมสามค่ำปีระกา เจ้าเวียดนามตรัสใช้องเหียบกิน นำหมวกเสื้อกางเกงกับบรรดาเครื่องยศมาถวายพระบาทผู้เป็นเจ้า พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้เจ้าฟ้าทะละหะกับพระทิพาวงษา นำเรือดั้งสองลำพร้อมด้วยเครื่องประโคมพิณพาทย์ไปรับองเหียบกินมาถึงกงก่วนจะโรยจังวา จึงองเหียบกินมอบเครื่องประดับให้เจ้าฟ้าทะละหะนำไปถวายให้เสด็จทรง ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้าเสด็จไปถวายบังคมพระบารมีรับพระบัณฑูรเจ้าเวียดนาม บรรดาขุนนางนุ่งกางเกงใส่เสื้อโพกศีศะตามเพศญวนทุกคน ถุศักราช ๑๗๓๖ ศกจอนักษัตร เมื่อเดือนเจ็ดนั้นคุณยายพระพี่เลี้ยงใกล้เคียงถึงแก่กรรม แล้วพระองค์ให้ทำเมรุเล่นมหรสพ เป็นโอฬาริกอึกกึกมหิมาข้างใต้วัดอุณาโลม แล้วพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยาสุภาขบดีนอง พระยาบวรเทศดำนำของถวายไปถวายตอบพระคุณเจ้าเวียดนาม ณ เมืองเว้นั้น ครั่งหนัก ๕๕ ชั่ง ขี้ผึ้ง ๕๕ ชั่ง งาหนัก ๕๕ ชั่ง รงหนัก ๕๕ ชั่ง ผลกระวาน ๕๕ ชั่ง ผลเร่ว ๕๕ ชั่ง น้ำรัก ๒๐ กละออม ถุ ณ วันจันทร์ขึ้นค่ำหนึ่งเดือนเก้า พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยายมราชตวนผอ พระยาธรรมาเดโชมัน คุมไพร่พล ๓๐๐๐ ออกไปเอาพระยาเดโช

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เมนกับพระยาโซนผู้น้องซึ่งพาบุตรภรรยาหนีออกไปอยู่เมืองโขง แล้วพระยายมราชกับพระยาธรรมาเดโชกลับมา จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าพระราชทานตวนหมัดผู้พี่ที่เป็นพระยายมราชให้เป็นพระยาเดโช ให้พระยาศรีอรรคราชน้องเป็นพระยาปลัดเดโชอยู่รักษาเมืองกะพงสวาย ถุถึงณวันเดือนสิบเอ็ดแรมห้าค่ำปีจอ เจ้าพระยาอภัยธิเบศร์แบนถึงแก่กรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้พระวิเศษสุนทรเป็นเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์ ให้พระยาจักรีเชดเป็นพระกรมวังให้หมื่นเที่ยงบุตรเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์แบนเป็นพระวิเศษสุนทรอยู่รักษาเมืองบัตบอง ถุถึงณวันเดือนสามแรมห้าค่ำปีจอ สมเด็จพระท้าวกับสมเด็จพระมาตุจฉา สมเด็จพระราชมารดา เสด็จลงไปเยี่ยมองเป็นใหญ่อยู่ณเมืองไซ่ง่อน ถุถึงณวันเดือนสี่แรมหกค่ำนั้น เสด็จกลับคืนมาถึงบันทายแก้ว เมื่อณวันพฤหัศบดีเดือนสี่ขึ้นแปดค่ำปีจอฉศก พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสทรงพระบัญญัติใหม่ว่า บรรดาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยนอกในกับบรรดาหัวเมืองทั้งปวง เมื่อครั้งก่อนถ้าขุนนางถึงแก่กรรม แต่ขุนนางนั้นมีบุตรแล้วให้เอามรดกเป็นหลวงตามบรรดาศักดิ ถ้าขุนนางนั้นเป็นหมันไม่มีบุตรให้ยกมรดกเสีย เอาแต่ทรัพย์ที่เป็นหมันตามสิ่งของที่มีมากน้อย ถ้าราษฎรเป็นหมันไม่มีบุตรนั้นถึงแก่กรรมแล้ว จึงเอาทรัพย์ของราษฎรซึ่งเป็นหมันเป็นของถวาย ถ้ามีทาษก็ให้แบ่งถวาย ถ้ามีเครื่องประดับแลทรัพย์อื่น ๆ นั้นก็ให้แบ่งออกไปเป็นของถวาย มีพระราชบัญญัติดังนี้มาแต่ครั้งก่อน จึงบัดนี้พระบาทผู้เป็นเจ้าทรงพระเมตตาปรานีทุก บรรดามุข มนตรี เป็น ข้า ร่วม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ทุกข์ จึ่งมีพระราชบัญญัติใหม่ให้ยกเสียไม่ให้เอา ถ้าได้พระราชทานเครื่องประดับยศแลทาษชายหญิงก็ดี กับดาบปั้นเครื่องประดับทรัพย์อื่น ๆ ถ้าขุนนางถึงแก่กรรมแล้วก็ให้ยกไว้เป็นหลวง แต่หาให้เอามรดกกับทรัพย์หมันนั้นไม่ ราษฎรหมันไม่มีบุตร ถ้าถึงแก่กรรมก็ให้ยกเสียไม่เอาทรัพย์หมันนั้นเลย ถ้าขุนนางผู้ใดขืนเอาไว้เป็นอันรื้อแร่งพระราชบัญญัติเสียมีโทษถึงสิ้นชีวิต ด้วยไม่มีความเมตตา พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้แต่งพระราชบัญญัติ ห้ามปรามทุกหัวเมืองใหญ่น้อยในชนบทราชธานีทั้งปวง บัดนี้บรรดามุขมนตรีแลอาณาประชาราษฎรก็มีความยินดี สรรเสริญพระเดชพระคุณทุกคน ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเสมอ ลุศักราช ๑๑๗๗ ศกกุนนักษัตรณวันเดือนห้าแรมสามค่ำนั้น มีหนังสือพระยาเดโชหมัดให้มากราบทูลว่ามีทัพไทยยกมาแต่เมืองนครราชสีมา จึงตรัสใช้สมเด็จเจ้าพระยาดีเป็นแม่กองใหญ่ พระยาโยธาสงครามมัน กับพระยาเอกราชแทน พระยานรินทร์นอง ออกไปอยู่รักษาเมืองโพธิสัตวระวังราชการศึก แล้วตรัสใช้พระยานเรนทรเสนามา พระอินทรวิไชย กับอาวันแชก ไปทางเรือรักษาครัวณเกาะกำยาน ลุณวันเดือนหกขึ้นสิบสองค่ำนั้น สมเด็จเจ้าพระยาใช้พระยาเอกราชแทน พระยาสุรภาโลกนอง ไปเอาดินมูลค้างคาวที่แขวงเมืองบัตบอง ไทยชื่อพระยารามกำแหง กับพระยาอภัยภูเบศร์ พระวิเศษสุนทร เกณฑ์ไพร่พลยกออกมาห้ามปรามไม่ให้เข้าไป แล้วไล่ยิงฟันแทงถูกพระยาสุรภาโลกนองจับเป็นไปได้ แล้วไล่พระยาเอกราชแทน ๆ หนีกลับมาเมืองโพธิสัตว พวกไทยเมืองบัตบองกวาด

ครอบครัวซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำที่เกาะกำยาน แลครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนบกณบ้านสมอแครงไปเมืองบัตบอง จึ่งพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยายมราชตวนผอ, พระยาวังเหมา, ไปอยู่รั้งเบี่ยมพระสะทึงฤดูวันเดือนแปดขึ้นสิบค่ำปีกุนนั้น เจ้าเวียดนามใช้องฮินโบขึ้นมาถามเอาถ้อยคำสมเด็จเจ้าพระยากับพระยาเอกราชแทนแล้ว นำเอาถ้อยคำนั้นไปเมืองเว้กราบทูลเจ้าเวียดนาม ๆ บังคับองกงดงให้มีหนังสือมาเอาตัวสมเด็จเจ้าพระยาลงไปเมืองไซ่ง่อน ฤดูเดือนสิบขึ้นแปดค่ำปีกุนนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยายมราชตวนผอ พระยากระลาโหมแบนฝรั่งพระยาราชเดชะหลง คุมตัวสมเด็จเจ้าพระยาลงไปถึงเมืองบึงกลมแวะเข้าไปถึงเมืองศรีสุนทร ฤดูวันเดือนสิบเอ็ดแรมสี่ค่ำ ตรัสใช้พระยายมราชตวนผอ กับพระยาจักรีลอด พระยาราชเดชะหลง ไปจับสมเด็จเจ้าพระยาด้วยกันกับคนใช้ของลงญวน ให้ทำโทษแล้วคุมลงไปเมืองไซ่ง่อน พระยายมราชตวนผอ พระยาราชเดชะหลง คุมสมเด็จเจ้าพระยาลงไปส่งองเป็นใหญ่อยู่เมืองไซ่ง่อนแล้ว พระยาทั้งสองก็กลับคืนมา ฤดูวันเดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่ง สมเด็จพระท้าว สมเด็จพระมาตุจฉา สมเด็จพระราชมารดา เสด็จลงไปเมืองไซ่ง่อนจะเสด็จขึ้นไปเมืองเว้ ขุนนางซึ่งแห่ไปนั้น พระยาเชษฐมก พระยาวงษาอรรคราช พระยาราชเดชะหลง พระยาราชวงษาโส พระเสนาราชคเชนทร์หู พระเสนาอันชิตศรี แห่ไปถึงเมืองไซ่ง่อนเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงประชวรค้างอยู่มิได้เสด็จไปเมืองเว้ แล้วเสด็จกลับมา ฤดูเดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำนั้น เจ้าเวียดนามตรัสใช้องยัมทัน

กับองวินทัน กับองผอเทือง นำไพร่พลญวน ๕๐๐๐ กับไพร่พลเขมรณเมืองพระตะพัง ๑๐๐๐ ขึ้นมาตั้งค่ายอยู่เปียมมัจรุกแล้ว ขุดคลองไปประจบกับเปียมนั้นทางไกล ๒๖๕๐๐ วา คิดเป็นเส้น ๑๓๒๕ เส้น แล้วให้ขุดคลองแต่มัจรุกไปต่อกับทางข้างตะวันออก ไกล ๖๘๕๒ วา คิดเป็นเส้นได้ ๓๔๒ เส้นกับ ๑๒ วา เกณฑ์ราษฎรเขมรให้ช่วยทำด้วย แล้วญวนยกข้ามจากเกาะแตง ขึ้นมาตั้งอยู่ด้านฟากตะวันตกเสมอกับคลองขุดแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่เกาะกระดาษแห่งหนึ่ง

๏ ฝ่ายชาวด่านดักเปียงนั้นยกมาตั้งอยู่ด่านเปียมโจ ฤดูวันศุกรเดือนอ้ายแรมหกค่ำปีกุนนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าพระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางจับมีครรภ์ ๑๐ เดือน สมภพพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงจัดบรรดาการจำเริญพระศรี (ว่าโกนจุก) ถวายพระนามเรียกนักองค์มีพวกขุนนางมุขมนตรีสมโภชตามบันดาศักดิ์ทุกคน ฤดูศักราช ๑๑๗๘ ศกชวดนักษัตรเมื่อณวันเดือนห้าแรมห้าค่ำ มีหนังสือพระยาเดโชหมัดบอกเข้ามาว่าโจรผู้ร้ายยกไปจะลอบฆ่าพระยาเดโชหมัด แล้วยิงถูกพระยาปลัดเหมาตาย แล้วไล่พระยาเดโชหมัดกับพระยามนตรีเสน่หาเจ้าเมืองไพรกระดีถอยลงมาตั้งอยู่กะพงแลง ฤดูเดือนห้าขึ้นเก้าค่ำ พระบาทผู้เป็นเจ้าทรงพระเมตตาโปรดตั้ง พระยานะเรนทร เสนามาเป็นพระยาเดโช แล้วตรัสใช้มุขมนตรีเป็นแม่ทัพ ยกไพร่พลรีบออกไปด้วยกันกับพระยาเดโชมา ไล่พวกโจรผู้ร้ายหนีไปสิ้นแล้ว พระยาเดโชมาอยู่รักษาราษฎรเมืองกะพงสวาย ฤดูเดือนสิบขึ้นค่ำหนึ่งปีชวดนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสใช้พระยามหามนตรีตน กับพระยาราชอัศุรอง นำน้ำรัก

๒๐๐ กละออมลงเรือที่เมืองกำปอดไปทางเรือ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงศรีอยุทธยาแล้ว ตรัสใช้พระยาจักรีสอด พระยามหาเสนามาตนำขี้ผึ้งหาบ ๑ กระวานหาบ ๑ ครั่งหาบ ๑ รงหาบ ๑ เร่วหาบ ๑ งาช้างหนักหาบ ๑ นอรมาดสองยอด ไปเมืองเว้ถวายเจ้าเวียดนาม ด้วยเจ้าเวียดนามเก่าจะอภิเษกพระราชบุตรผู้พี่ทรงพระนามติกวังที่เตือยขึ้นเสวยราชย์สนองพระราชบิดา ครั้นถุณเดือนสิบเอ็ดแรมหกค่ำปีชวดนั้นเจ้าเวียดนามใช้องวินทันเจ้าเมืองล่องโห้ ให้นำหมวกกับกางเกงเสื้อ มาพระราชทานให้บรรดาขุนนางเขมรที่มีศักดินา ๑๐๐๐๐ ศักดินา ๘๐๐๐ สำหรับนุ่งห่มตามบันดาศักดิ์ใหญ่น้อยไปถวายบังคมพระบารมีเจ้าเวียดนามที่แหลมจะโรยจังวา เมื่อณวันขึ้นค่ำหนึ่งขึ้นสิบห้าค่ำ เป็นเครื่องยศศักดิ์ ๒๗ สำรับ ถุเดือนยี่แรมหกค่ำปีชวดนั้น พระยาจักรีสอด พระยามหาเสนามาตกลับมาจากเมืองเว้ถึงบันทายแก้ว

๏ ฝ่ายพระราชทรัพย์ที่ถวายไปนั้น เจ้าเวียดนามรับเอาแต่นอรมาดสองยอด งากิ่ง ๑ กระวาน ๑๑ ชั่ง เร่ว ๑๑ ชั่ง ครั่ง ๑๑ ชั่ง รง ๑๑ ชั่ง ขี้ผึ้ง ๑๑ ชั่ง เหลือนอกจากนั้นถวายกลับคืนมา แล้วถวายสำทองแปลว่าแพรลายวงเปนรูปมังกรทอง กับแพรอย่างอื่น แลผ้าขาวแก่พระบาทผู้เป็นเจ้า แล้วพระราชทานเงินกับสำทอง กับผ้าแพรผ้าขาว หมวกกางเกงเสื้อคนละสำรับ ถุณเดือนสามขึ้นสิบค่ำปีชวดเจ้าเวียดนามตรัสใช้องวินทันเจ้าเมืองล่องโห้มาเป็นเบาฮอรักษาพระบาทบรมบพิตร เปลี่ยนองเกเทืองไปจากบันทายแก้วเมื่อณวันเดือนสามขึ้น

สิบสี่ค่ำปีชวด ฤกษ์เดือนสามแรมหกค่ำปีชวดนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสสั่งให้จับพระยากระลาโหมแบนฝรั่งมาทำโทษ ด้วยขุนนางมุขมนตรีประชาราษฎรกราบทูลว่า พระยากระลาโหมแบนฝรั่งเอาสินบนตั้งขุนนางขึ้นมาก กับทาษของผู้อื่นหนีไปอยู่ด้วย ครั้นนายติดตามว่ากล่าวก็ไม่คิดให้ค่าตัวทาษแก่นาย แล้วทำชู้ด้วยภรรยาหลวงแลภรรยาน้อยผู้อื่น ทาษเขาหนีไปอยู่ด้วยไม่ปล่อยให้ทาษเขามา เห็นแต่สินบนชำระความแพ้ให้กลับเป็นชนะ พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้ชำระพระยากระลาโหมแบนฝรั่ง ๆ รับผิด เหมือนถ้อยคำขุนนางนำเนื้อความขึ้นกราบทูล จึงมอบให้พระยายมราชตำรวจผอคุมตัวไว้ พระยากระลาโหมแบนฝรั่งหักตรวนหนีไปได้ ตรัสใช้ให้มุขมนตรีไปหาตัวพระยาธรรมาเตโชมัน ให้ไปตามจับพระยากระลาโหมแบนฝรั่งกับบุตรชายชื่อกุยจับได้ที่เมืองละว้าเอมคุมตัวมาถวาย จึงพระราชทานเงินห้าร้อยตำลึงกับแพรหนังไก่ย่นให้แจกกันครบตัวนาย แล้วตรัสสั่งให้ฆ่าพระยากระลาโหมแบนฝรั่งกับเขมรคน ๑ เป็นเจ้าของเรือพาหนี

๏ ฝ่ายนายกุยบุตรนั้นทรงพระเมตตาโปรดให้พ้นโทษ ฝ่ายสมุห์บาญชีไชย กับสมุห์บาญชีเหมา เป็นคนคู่คิดนั้น ตรัสสั่งให้ตีคนละ ๕๐ ที แล้วให้ส่งไปเป็นตะพุ่นเกี่ยวหญ้าม้าทั้งบุตรภรรยา

๏ ฝ่ายบรรดาเสมียนกับนายกองพลนอกจากนั้น ตรัสสั่งให้จำตรวนให้ตีตามโทษหนักเบา ฝ่ายทรัพย์สินของข้าทาษพระยากระลาโหมแบนฝรั่งให้ริบเป็นของหลวงสิ้น

NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายบรรดาเจ้าพนักงานพระยายมราช ที่ คุม ตัว พระยา กระลาโหม แบนฝรั่งให้หนีไปได้นั้น ตรัสให้ทำโทษตีสั่งสอน

๏ ฝ่ายขุนนางที่ให้สินบนแก่พระยากระลาโหมแบนฝรั่งเป็นที่ตำแหน่งนั้นตรัสให้เอาออกจากที่ทั้งสิ้น ไม่ให้อยู่เป็นขุนนางสืบไป ครั้น ณ วันเดือนสิบสามค่ำปีชวดนั้น สมเด็จพระท้าวบรมบพิตร กับสมเด็จพระมาตุจฉา สมเด็จพระมารดา แห่พระอัฐิคุณยายใกล้เคียงไปทำบุญประจุที่เมืองกระแจะ ครั้นข้างขึ้นเดือนห้าเสด็จกลับลงมา ครั้นศักราช ๑๑๗๘ ศกฉลูนักษัตร ทรงปรึกษากับองเบาฮอบังคับขุนนางบรรดาเมืองขึ้น ให้ป่าวร้องบอกเจ้าเมืองกับราษฎรให้อุตส่าห์ทำนา เรือน ๑ ผัวเมียให้ได้ข้าว ๕๐ ถัง เอาค่านา ๕ ถัง ถ้าได้มากเกินกว่านั้น แต่มีบุตรหลานข้าทาษก็ไม่ให้เอาค่านาให้มากกว่า ๕ ถัง แล้วให้เอาบาญชีในเรือน ๑ มีบุตรหลานข้าทาษชายหญิงใหญ่น้อยเท่าใดให้รู้ จึงพระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสบังคับขุนนางให้คนใช้ออกไปตักเตือนไต่ถามให้รู้ว่ามีฝนหรือแล้ง บรรดาราษฎรได้ทำนาหรือไม่ แล้วให้มีพิกัดให้มาถึงโดยเร็ว ถ้าเกินพิกัดนั้นเอาตัวเป็นโทษ ครั้งนั้นฝนแล้งทั้ง ๓ เดือนทำนาก็ไม่ได้ จึงบรรดาราษฎรอุตส่าห์ทำนาตามบึงตามหนองที่มีน้ำ แล้วทำไร่ข้าวโพดตามริมตลิ่งแม่น้ำ น้ำขึ้นเมื่อ ณ เดือนแปดทุติยาสาธ ท่วมข้าวโพดเสียสิ้นแล้วก็ลดลง ถึง ณ เดือนสิบขึ้นสิบค่ำน้ำมากขึ้นท่วมบันทายแก้ว บรรดาเรือนเจ้าเมืองกับเรือนราษฎรอยู่ริมแม่น้ำ ทั้งโคกระบือก็ลอยไปตามกระแสน้ำ ฝ่ายช้างกระบือเถื่อน ละมั่ง เนื้อ กับเสือป่า หาโคกจะอยู่อาศัยมิได้

NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายมนุษย์เป็นเนลำหยิงแทงจับเอาบรรดาสัตว์ทั้งนั้นเป็นอาหารก็มาก ค่ายละว้าเอมที่กรุไม้นั้นน้ำเชี่ยวเซาะทำลาย ค่ายองเบาฮอนั้นน้ำท่วมทำลายลง ทั้งฉางข้าวเปลือกข้าวสาร จะเก็บจะขนหาทันไม่ ค่ายที่เสด็จอยู่นั้นน้ำท่วมรอบลึกสองศอกคืบ บรรดาขุนนางประชุมกันทั้งกลางวันกลางคืน ยกดินให้หนาให้สูงขึ้นอีกระวังหน้าที่รอบข้างนอนประชุมอยู่ที่ศาลานั้น น้ำมิได้เข้าไปในพระราชวัง

๏ ฝ่ายประชาราษฎรที่มีเรือก็อยู่บนเรือ ที่ไม่มีเรือก็ไปหาโคกที่สูงอยู่ ข้าวในนาที่ทำได้บ้างเล็กน้อยน้ำท่วมมิดปลายข้าวตายเสียสิ้น บรรดาราษฎรอดข้าว กินแต่ยอดไม้ใบไม้ ในปีฉลูนั้นข้าวแพงถังละตำลึงบาท สรรพสิ่งของทั้งปวงก็แพง ครั้น ณ เดือนสิบแรมแปดค่ำน้ำเหนือไหลกลับมาอีกครั้ง ๑ แต่บรรดาตำหนักก็ล้มทะลายเสียสิ้น แล้วมนุษย์เกิดฆ่าฟันกัน บิดาฆ่าบุตร ๆ ฆ่าบิดา อุบาทว์อย่างอื่นนั้นก็บังเกิดมาก เมื่อ ณ วันพุธเดือนเก้าขึ้นสิบห้าค่ำปีฉลูนั้น นักนางจับมีครรภ์ได้ ๑๐ เดือน สมภพพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงให้จัดการจำเริญพระเกศ ถวายพระนามเรียกนักองไชย ครั้น ณ เดือนสิบเอ็ดขึ้นแปดค่ำปีฉลูนั้น เจ้าเวียดนามตรัสให้องผอเทืองตากุนมาเปลี่ยนองทุงแจ้เบาฮอ องทุงแจ้เบาฮอมอบราชการให้องใหม่แล้วลงไปเมืองไซ่ง่อน เมื่อเดือนสิบเอ็ดขึ้นสิบสามค่ำปีฉลูนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าลีลาศยาตราลงไปเยี่ยมองเป็นใหญ่ในเมืองไซ่ง่อนด้วยกันกับองทุงแจ้เบาฮอ ครั้น ณ เดือนสิบสองขึ้นเก้าค่ำปีฉลูนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้ากลับมาจากเมืองไซ่ง่อน

๑ ฝ่ายองทุงแจ้ค้างอยู่ไม่ได้กลับมา องผอเทืองตากุนจึงว่าที่เป็นเบาฮอ ถุณเดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำปีฉลูนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าตรัสให้ปลูกปราสาทในที่พระราชวังบันทายแก้ว มีมุขลดสี่ชั้นยอดเดียวลงรักปิดทองมุงกระเบื้อง พื้นกระดานฝากระดานรอบ ถุ ณ เดือนอ้ายแรมสิบสี่ค่ำปีฉลูนั้น ตรัสใช้พระยาราชเดชะหลง พระพิมุติวงษานำศุภอักษร กับของถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหลวง กับของถวายช่วยการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหน้า กับของถวายกรมหลวงนั้น ไปลงเรือที่เมืองกำปอด เดินทางเรือไปกรุงศรีอยุทธยา พระยาทั้งสองนำศุภอักษรกับของถวายขึ้นไปถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหลวง ช่วยในการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังน่าเสร็จแล้ว พระยาทั้งสองกราบถวายบังคมลากลับมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววังหลวงจึงพระราชทานผ้าลายกับผ้าแพรมาแก่พระบาทผู้เป็นเจ้า ถุศักราช ๑๑๗๐ สัมฤทธิศกขานนักษัตรณวันอังคารขึ้นสิบห้าค่ำเดือนหกนั้น พระบาทผู้เป็นเจ้าอาราธนานิมนต์พระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูปมาสังคายนายในพระมหาปราสาท บรรจงด้วยธูปเทียนดอกไม้บูชาพระศรีรัตนตรัยเสร็จแล้ว พระองค์ทรงประเคนถวายจตุปัจจัยไทยธรรมได้ครบองค์ บรรดาพระสงฆ์ถวายพระพรลากลับไปอารามทุกองค์

ข้าพระพุทธเจ้าขุนสุนทรโวหาร รับพระราชทานแปลพงศาวดารเขมร ลำดับกษัตริย์ กรุง กัมพูชา ธิบดี ออก เป็น สยาม ภาษา ทูล เกล้า ฯ ถวายสิ้นฉบับแต่เท่านี้

พงศาวดารมอญพม่า

ฉบับแปลเก่า

๏ ศุภมัสดุศักราช ๑๒๓๑ สัปตสังวัจฉรบุศยมาศกาฬปักษ เอกาทศมีดิถีครุวารปริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงษ์ วรุตมพงษบริพัตร วรขัติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว อันเถลิงถวัลยราชบรมราชาภิเษกผ่านพิภพกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน เสด็จออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหสูรยพิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วยพระบรมราชวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย เฝ้าเบื้องบาทบงกชมาศ จึงพระบาทสมเด็จบรมนารถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ จางวางกรมพระอาลักษณแลกรมอักษรพิมพ์ ให้จัดหาหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดารลำดับกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ สร้างไว้สำหรับทรงทอดพระเนตร เป็นเครื่องประดับพระปัญญา แลสำหรับแผ่นดินสืบไป จึงพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ กรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ ได้จัดอาลักษณจำลองเรื่องพระราชพงศาวดารลำดับกษัตริย์

ในประเทศต่าง ๆ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายหลายภาษา แลเรื่องพระราชพงศาวดารฝ่ายประเทศสยาม แลประเทศจีนนั้น นักปราชญ์แลผู้มีบันดาศักดิ์ได้ฟังได้รู้เรื่องด้วยกันเป็นอันมาก แต่เรื่องพระราชพงศาวดารพม่ามอญนี้ เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งขุนสุนทรโวหารในกรมพระอาลักษณ แลขุนอักษรรามัญ นายชำเปรียญ นายสุดเปรียญ นายจุ ๑ รวม ๔ นายเป็นล่ามแปลคัดออกจากหนังสือรามัญใบลานเป็นภาษาสยาม เมื่อจุลศักราช ๑๒๑๙ ปีมะเส็งนพศก เดือนเจ็ดแรมสองค่ำวันอังคาร แต่ท่อนปลายนั้นได้เรียงตามจดหมายเหตุเมืองหงษาวดีเมืองอังวะต่อเข้าในท่อนต้น ครั้นเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานเก็บรักษาไว้ในหอหลวง ยังไม่ใคร่จะแพร่งพรายรู้เรื่องทั่วกันไป ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าในประเทศพม่ามอญนี้ ก็มีเรื่องลำดับกษัตริย์ต่อ ๆ กันมาหลายชั่วจนถึงทุกวันนี้ ควรที่นักปราชญ์แลผู้มีบันดาศักดิ์จะรู้ไว้ในเรื่องลำดับกษัตริย์ แห่งประเทศต่าง ๆ เป็นเครื่องประดับปัญญาให้รอบรู้ โดยธรรมเนียมที่ประพฤติการแลอุบายต่างกันทุก ๆ ภาษา ได้ตีพิมพ์ ณ โรงพิมพ์หลวงในพระบรมมหาราชวัง กล่าวความแต่ต้นดังนี้ ฯ

พงศาวดารมอญพม่า

๏ เมื่อจุลศักราชในปฐมปริเฉทได้ ๕๒๒ ปีเดือนห้าแรมเก้าค่ำวันพุธ สมเด็จพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสแล้วแปดพรรษา ในพรรษาเป็นที่ครบแปดนั้น เสด็จเที่ยวจาริกมาถึงภูเขาสุทัศนมรังสิต ซึ่งบัดนี้เป็นที่ตั้งเมืองหงษาวดีในประเทศรามัญ ครั้งนั้นประเทศซึ่งจะเป็นที่ตั้งเมืองหงษาวดี ยังเป็นทะเลอยู่ แต่ภูเขาสุทัศนนั้น เมื่อน้ำแห้งงวดลงไปผุดขึ้นสูงประมาณยี่สิบสามวา แลดูแต่ไกลเหมือนพระเจดีย์ ครั้นน้ำขึ้นเปี่ยมฝั่งเห็นพอกะเพื่อมน้ำอยู่ เพราะเหตุนั้นพวกรามัญจึงเรียกว่าสุทัศนบรรพต ครั้นกาลล่วงมาภายหลัง ไม้รักฟ้างอกขึ้นบนยอดเขานั้นต้นหนึ่ง เรียกว่าเขาสุทัศนมรังสิตผุดขึ้นมา คำที่ว่าผุดขึ้นมานั้น ครั้นนานมาก็เปลี่ยนแปลงไป พวกรามัญทั้งหลายเรียกว่ามุตาวจนทุกวันนี้ เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงประเทศที่จะตั้งเมืองหงษาวดีนั้น พระองค์ผินพระพักตร์ตรงไปข้างทิศตะวันออก ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นหงษ์ทองสองตัวลงเล่นน้ำอยู่ พระองค์จึงทรงทำนายว่ากาลสืบไปภายหน้าประเทศที่หงษ์ทองทั้งสองลงเล่นน้ำนั้น จะเป็นมหานครขึ้น ชื่อว่าเมืองหงษาวดี แลจะเป็นที่ตั้งพระธาตุสถูปเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ พระศาสนาคำสั่งสอนของเราจะรุ่งเรืองตั้งอยู่ในที่นั้น พระองค์ทรงทำนายไว้ดังนี้ ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้านิพพานล่วงไปแล้วได้ ๑๐๐๐ ปี หาดทรายที่ภูเขาสุทัศนมรังสิตนั้น ตื้นขึ้นมาประมาณได้สิบสามวา ข้างทิศใต้นั้นเมื่อน้ำขึ้นเปี่ยมฝั่งแล้วลึกได้แต่สามวา

๏ ครั้งนั้นมีเรือเภตราใหญ่ลำหนึ่งแล่นข้ามมาแต่เมืองพิทยานคร จะไปค้าขายณเมืองสุวรรณภูมิ เมื่อแล่นมาถึงประเทศที่จะตั้งเมืองหงษาวดี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

แขกพวกเรือเภตราได้เห็นหงษ์ทองสองตัว ซึ่งเนื่องมาแต่ตระกูลหงษ์ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นแล้วในกาลก่อนนั้น ลงมาเล่นน้ำอยู่บนหาดทราย ก็พากันพิศวงเชยชมหงษ์นั้น ครั้นกลับไปถึงเมืองพิทยานคร แขกนายเรือขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าบัณฑุราชาๆ ได้ทราบเหตุมหัศจรรย์ดังนั้นแล้วจึงตรัสถามอาจารย์ผู้หนึ่ง ชื่ออาทิตยภารทวาชะเป็นผู้ฉลาดรู้ไตรเพท รู้ฤกษ์ดีแลคัมภีร์ต่าง ๆ รู้จดหมายเหตุน้อยใหญ่ก็มาก อาจารย์อาทิตยภารทวาชกราบทูลว่า ในคัมภีร์จดหมายเหตุมีมาว่า ครั้งพระโคตมพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ เสด็จไปสู่เมืองสุธรรมวดีนั้น ครั้นเสด็จมาถึงประเทศที่หงษ์ทองทั้งสองลงเล่นน้ำนั้น ได้ทรงทำนายไว้ว่า ที่นั้นนานไปภายหน้าจะเป็นที่ตั้งพระนครขึ้นแห่งหนึ่ง แม้ถึงในตำราไตรเพทก็มีความว่าไว้อย่างนั้นด้วย พระเจ้าบัณฑุราชา จึงตรัสว่าถ้าอย่างนั้นจำเราจะให้ข้ามไปกำหนดจดหมายไว้ให้เป็นสำคัญเสียก่อนจึงจะชอบ นานไปภายหน้าจะได้เป็นอาณาเขตของเราสืบไป แล้วจึงให้เอาเสาศิลาท่อนหนึ่งยาวเจ็ดศอกใหญ่ห้ากำ ให้จารึกอักษรศักราชปีเดือนวันคืนขึ้นแรมไว้ว่า ประเทศที่นี้พระเจ้าบัณฑุราชาผู้ครองเมืองพิทยานครได้มาจองไว้เป็นสำคัญ แล้วจึงให้หุ้มเสาศิลาไว้ด้วยแผ่นเหล็กดีทำให้แน่นหนาเสร็จแล้ว ให้อาจารย์อาทิตยภารทวาชะคุมพวกแขกห้าร้อยลงเภตรา ข้ามมาถึงประเทศที่จะตั้งเมืองหงษาวดี พอเป็นเวลาน้ำขึ้นเข้าทอดสมออยู่ริมฝั่งใกล้ภูเขาตำบลหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ข้างทิศใต้แห่งภูเขาสุทศันมรังสิก ภูเขานั้นพวกรามัญเรียกว่าภูเขาซอยกะบัง คำไทยว่าเป็นที่ร่งเรือทะเล อาจารย์

อาทิตยภารทวาชะก็ลงเรือตัดจองคิกันเชียงไปดูที่ชัยภูมิ ซึ่งจะเป็นที่ตั้งพระนครได้ จึงได้เห็นหาดทราย ที่หงษ์ทองทั้งคู่ลงมาจับอยู่นั้น สมควรจะเป็นที่ตั้งราชธานีได้ แล้วให้ปักเสาศิลาลงไว้ในที่นั้น ให้เป็นสำคัญ ครั้นเสร็จการแล้วก็แล่นเภตรากลับมาเมืองพิทยานคร ตั้งแต่พระเจ้าบัณฑุราชา ให้อาจารย์อาทิตยภารทวาชะข้ามมาปักเสาศิลานั้น ครั้นล่วงไปอีกร้อยหกสิบปี หาดทรายที่หงษ์ทองทั้งคู่เคยมาจับอยู่นั้นตื้นดอนขึ้นเป็นแผ่นดิน ในเมืองพิทยานครนั้นเล่า พระเจ้าบัณฑุราชาล่วงไปแล้ว บุตรพระเจ้าบัณฑุราชาชื่อสาคิราชา ได้ครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา ครั้นพระเจ้าสาคิราชาล่วงไปแล้ว พระราชกุมารองค์หนึ่งชื่อว่าบัณฑุราชเป็นบุตรพระเจ้าสาคิราชา ได้ครองราชสมบัติสืบไป เมื่อพระเจ้าบัณฑุราชได้ราชสมบัตินั้น ได้ทราบว่าเสาศิลาซึ่งพระเจ้าปู่ให้ข้ามไปปักไว้นั้น จะมีผลประโยชน์อยู่ จึงให้อำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อสจาตทุโลคุมพวกแขกเจ็ดสิบคน ให้ข้ามมาอยู่รักษาประเทศที่จะตั้งเมืองหงษาวดีนั้นไว้ ตั้งแต่สจาตทุโลข้ามมารักษาอยู่นั้นล่วงไปอีกห้าสิบหกปีประเทศที่จะตั้งเมืองหงษาวดีนั้นดอนขึ้น บางแห่งเป็นที่ไร่นา บางแห่งเป็นป่ารนามรกชัฏอยู่

๑ ครั้งนั้นในเมืองอรินทรบุรีคือเมืองภุกาม พระเจ้าโกวะธรรมได้ครองราชสมบัติในเมืองสุธรรมวดีคือเมืองสเทิมนี้ พระเจ้าอรินธมราชได้ครองราชสมบัติ ฝ่ายข้างทิศใต้ป่าเมาะตมะ มีเมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองรัมวดี คือเมืองร่างกุ้ง พระเจ้าแผ่นดินที่ได้ครองราชสมบัติในเมืองรัมวดีนั้นเจ็ดองค์ ๆ เป็นคำรบเจ็ดนั้น ทรงนามพระเจ้าเสนะ

คงคา ในภูเขาแครงนาคคือภูเขาหงอนนาคนั้น มีพระฤาษีองค์หนึ่งชื่อโสมดาบศอาศัยอยู่ ยังมีนางนาคตัวหนึ่งแปลงเพศเป็นนางกุมารีขึ้นมาเที่ยวอยู่ที่ภูเขาแครงนาค ครั้งนั้นยังมีเพทยาธรคนหนึ่ง เป็นบุตรพระเจ้ากระลิงคราษฎร์เที่ยวมาถึงภูเขาแครงนาค ครั้นเห็นนางนาคกุมารีรูปงามก็มีจิตรักใคร่ ได้ร่วมสังวาสกับนางนาคกุมารีนั้น นางนาคก็มีครรภ์ตกฟอง ๆ หนึ่งสีขาวสะอาดเหมือนสีเงิน เพทยาธรได้เห็นฟองนาค จึงรู้ว่านางกุมารีนั้นเป็นชาตินาค ก็มีจิตรเบื่อหน่ายหลีกหนีไปจากที่นั้น นางนาคก็ทิ้งฟองไว้ในที่นั้น ก็กลับลงไปเมืองนาค เพลาวันหนึ่งพระโสมดาบศเที่ยวหาผลไม้ ได้เห็นฟองนาคก็เก็บมารักษาไว้ ครั้นถึงกาลถ้วนกำหนดสิบเดือน ฟองนั้นก็แตกออกเป็นกุมารีมีรูปศรีอันงาม พระโสมดาบศก็เลี้ยงรักษาไว้ เมื่อนางกุมารีจำเริญขึ้นตั้งอยู่ในปฐมวัยนั้น นายพรานคนหนึ่งเป็นชาวเมืองรัมวดี ได้เห็นนางกุมารีรูปงามประหลาดก็ไปทูลพระเจ้าเสนะคงคาให้ทราบ พระเจ้าเสนะคงคาจึงใช้อำมาตย์คนหนึ่งออกไปขอต่อพระโสมดาบศ ครั้นได้มาแล้วจึงตั้งให้เป็นพระอัครมเหสีทรงพระนามพระวิมลาราชเทวี มีพระโอรสสององค์ พระราชกุมารผู้พี่ประสูติเมื่อเพลามีสุริยคาห จึงให้ชื่อว่าสมละกุมาร พระราชกุมารผู้น้องนั้นประสูติเมื่อพระอาทิตย์เป็นสุริยคาหแล้ว แต่เป็นเพลาโมกขบริสุทธิ จึงให้ชื่อว่าวิมลกุมาร เมื่อพระราชกุมารทั้งสองนั้นจำเริญวัยใหญ่ขึ้นแล้ว พระอัครมเหสีผู้เป็นมารดานั้นก็มีจิตกำเริบด้วยโทษะกล้า เมื่อพิโรธขัดเคืองทาสกาสีนางสนมผู้ใดแล้ว ผู้นั้น

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ก็ตายด้วยกำลังพิษนาค เพราะพระอัครมเหสีนั้นเป็นชาตินาคมาแต่เดิม พระเจ้าเสนะคงคาทราบเหตุนั้น จึงตรัสถามเสนามาตย์ราชปโรหิตว่า นางเป็นอย่างนี้จะมีเหตุประการใด ปโรหิตผู้หนึ่งได้ทราบความมาแต่บิดาของตนได้บอกเล่าไว้ว่า พระราชเทวีเป็นชาตินาค จึงกราบทูลตามเรื่องความที่ตนได้ฟังมาให้พระเจ้าเสนะคงคาทราบ แล้วพระเจ้าเสนะคงคาตรัสสั่งให้ปโรหิตประกอบยาให้พระอัครมเหสีประพรมผัดต่างแป้งนวล พระอัครมเหสีนั้นเป็นชาตินาคจริง ครั้นถูกต้องยานั้นแล้วก็เกิดโรคซูบผอมอิดโรยถอยกำลังไปถึงแก่กรรม คนทั้งหลายจึงรู้ว่านางเป็นชาตินาคจริง อำมาตย์ทั้งปวงได้ทราบเหตุดังนั้นแล้ว ก็ไม่ยอมให้พระราชกุมารทั้งสองอยู่ในพระนคร จึงกราบทูลให้เชิญพระราชกุมารทั้งสองนั้น มามอบให้แก่พระโคมดาบศผู้เป็นพระไอยกาไว้ พระราชกุมารทั้งสองพี่น้องจึงไปถวายตัวทำราชการอยู่ใน พระเจ้า อรินธม ราช ณ เมือง สุธรรมวดีแต่พระราชกุมารทั้งสองนี้รูปงาม กิริยาอาการก็เรียบร้อย แล้วฉลาดในราชกิจน้อยใหญ่ด้วย เป็นคนโปรดสนิทชิดใช้ในพระเจ้าอรินธมราช ๆ ทรงใช้สอยเข้าออกณภายใน นางภัทราราชกุมารีผู้เป็นพระธิดาของพระเจ้าอรินธมราชมาผูกพันรักใคร่กับสะมะลกุมาร ครั้นพระเจ้าอรินธมราชทราบเหตุนั้น ก็ทรงพระโกรธ ตรัสสั่งจะให้จับพระราชกุมารทั้งสองประหารชีวิตเสีย พระราชกุมารทั้งสองนั้นรู้ตัวก็รีบหนีมาหาพระโคมฤาษี แล้วบอกความนั้นให้ทราบทุกประการ พระฤาษีจึงสั่งสอนว่าหลานทั้งสองอย่าอยู่ในที่นี้เลย พระเจ้าอรินธม

ราชทราบแล้วราชภัยคงจะมาถึงตัวหลานทั้งสองเที่ยงแท้ ประเทศที่หงษาวดีมีในที่โน้น คำโบราณเล่าสืบ ๆ กันมาว่าจะเป็นราชธานีใหญ่ขึ้นเมืองหนึ่ง บัดนี้ประเทศที่นั้นดอนขึ้นเป็นแผ่นดินแล้ว แต่ยังไม่เป็นอาณาเขตของผู้ใด หลานทั้งสองจงข้ามไปตั้งอยู่ที่นั่นเถิด จะพ้นภยันตรายแลอยู่เกษมสุขสืบไป พระราชกุมารทั้งสองรับคำพระดาบสแล้ว ก็เที่ยวเกลี้ยกล่อมได้คนร้อยเจ็ดสิบคน จึงเอาไม้ไผ่มัดเข้าเป็นแพสิบเจ็ดแพ ครั้นถึงเทศกาลเดือนสิบสอง ก็พากันลงแพทั้งร้อยเจ็ดสิบคน สิบคนต่อแพ แล้วข้ามมาจากฝั่งภูเขาแครงนาคไปข้างทิศตะวันตกจนถึงประเทศหงษาวดีแล้ว เข้าจอดแพอยู่ข้างริมภูเขาซอยกะบัง ที่ท่าชื่อว่าสะเดชทั้งสิบเจ็ดแพ แล้วพากันขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่สมควรทั้งร้อยเจ็ดสิบคนแล้ว คนทั้งหลายที่อยู่บ้านชายป่าข้างทิศตะวันตกนั้น ครั้นรู้ว่าพระราชกุมารทั้งสองข้ามมาตั้งอยู่ในที่นั้น ก็แตกตื่นพากันมาอยู่ด้วยพระราชกุมารทั้งสิ้น ได้คนประมาณพันเศษ พระราชกุมารทั้งสองจึงคิดปรึกษากันว่า บัดนี้พวกพลของเราก็มากขึ้นแล้ว เราจะสร้างพระนครเป็นที่อาศัยอยู่ในประเทศที่ใรเล่า

๑ ขณะนั้นสมเด็จอมรินทราธิราช ได้ทราบความดำริของพระราชกุมารทั้งสองนั้นแล้ว ก็ทรงระลึกถึงพระพุทธพยากรณ์ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ทำนายไว้แต่ก่อนนั้นด้วย จึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์นครวัฒกี ถือเชือกประดับพลอยเท่าผลมะยมเป็นสายบันทัดวัดที่ ๆ จะสร้างพระนคร เสด็จลงสู่สำนักพระราชกุมารแล้วจึงถามว่า ท่านทั้ง

สองนั่งปรึกษากันด้วยการสิ่งไร พระราชกุมารทั้งสองบอกว่า ข้าพเจ้าทั้งสองนี้คิดปรึกษากันถึงประเทศที่จะสร้างพระนครเป็นที่อาศัย นายนครวัฒกีจึงตอบว่า ถ้าดังนั้นท่านทั้งสองอย่าวิตกเลย การทั้งนี้ไว้เป็นพนักงานของเรา ๆ จะช่วยจัดแจงสร้างให้ได้ดังประสงค์ พระราชกุมารทั้งสองกับคนห้าร้อยเศษได้ยินดังนั้นแล้ว ก็ชื่นชมยินดียิ่งนัก

๏ พระอินทรนครวัฒกีทรงยืนอยู่ในช้างทิศพายัพแล้ว ก็ทอดพระเนตรดูไปเห็นประเทศข้างทิศตะวันออกที่หงษทองจับอยู่นั้น เป็นที่ชัยภูมิสมควรจะสร้างพระนครได้ แต่ประเทศที่นั้นสจาตทุโลกับพวกแขกสิบเจ็ดคนไปตั้งรักษาอยู่ พวกสจาตทุโลเห็นนายนครวัฒกีมาจัดแจงการจะสร้างพระนครดังนั้นจึงห้ามว่า ดูกรอาจารย์ตัวท่านก็เป็นพราหมณ์ ท่านจงประพฤติให้ถูกต้องโดยชอบธรรมเถิด อย่าบังอาจข่มเหงเราไม่ชอบด้วยกฎหมายถิ่นเป็นที่ของเรา พระเจ้าบัณฑุราเยนผู้ครองเมืองพิหยานาครับตรัสให้เราทั้งปวงมารักษาไว้ ท่านจะมาสร้างเมืองลงในที่ของเรานี้ไม่ควร นายนครวัฒกีจึงตอบว่าประเทศที่นี้เราได้สังเกตกำหนดไว้แต่ก่อนแล้ว ว่าจะสร้างพระนคร บัดนี้ท่านว่าเป็นของท่านไม่ชอบ ถ้าเป็นที่ของพวกท่านจริงแล้ว สิ่งของสำคัญที่ท่านจดหมายไว้มีอยู่ฤๅประการใด พวกสจาตทุโลตอบว่า แต่ก่อนประเทศที่นี้ยังเป็นทะเลลึกได้สิบสามวา พระเจ้าบัณฑุราเยนเจ้าของเราได้ให้เอาเสาศิลามาทิ้งไว้ท่อนหนึ่ง ยาวเจ็ดศอกใหญ่ห้ากำ ได้จารึกอักษรศักราชปีเดือนวันคืนขึ้นแรมไว้เป็นสำคัญ มีแจ้งอยู่จนทุกวันนี้ เราจึงว่าเป็นของเรา นายนครวัฒกีจึงตอบว่า ซึ่งท่านทั้งปวงได้จารึกจดหมายอักษรในสิ่ง

ของให้เปนสำคัญ แล้วทิ้งลงไว้เมื่อน้ำลึกได้สิบสามวานั้น เปนการทำในภายหลังเราดอก เราได้จดหมายของไว้แต่เมื่อน้ำยังลึกได้ ๒๓ วาโน้นแล้ว เมื่อประเทศที่นี้ยังเปนทะเลน้ำลึกได้ ๒๓ วานั้น เราได้เอาเสาทองคำท่อนหนึ่งยาวเจ็ดศอกใหญ่เจ็ดกำ ได้จารึกอักษรมาทิ้งไว้เปนสำคัญมีแจ้งอยู่จนทุกวันนี้ เราจึงว่าประเทศที่นี้เปนของเราก่อน สจาตทุโลจึงว่า ถ้ามีจริงอย่างท่านว่านั้นแล้วเพลาพรุ่งนี้ท่านจงเอาของสำคัญมาชี้ให้เราเห็น เราก็จะเอาของสำคัญของเรามาชี้ให้ท่านดู ถ้าสมจริงดังท่านว่านั้นแล้วข้าพเจ้าจะทุ่งเถียงกระไรได้เล่า นายนครวัฒกกับสจาตทุโลได้สัญญากันไว้ฉนี้ ในเพลากลางคืนวันนั้นสมเด็จอมรินทราธิราชจึงนฤมิตเสาทองคำทั้งแท่งท่อนหนึ่ง พร้อมไปด้วยลายลักษณอักษรศักราชปีเดือนวันคืนขึ้นแรมให้มีไว้ ลึกลงไปแต่ใต้เสาศิลาของพวกแขกอีก ๑๐ วา

๑ ครั้นณวันรุ่งขึ้นคนทั้งสองฝ่ายมาประชุมกันพร้อมแล้ว สจาตทุโลจึงให้พวกแขกขุดลงไปลึกสิบสามวา เอาเสาศิลาขึ้นมาชี้บอกแก่นายนครวัฒกก็มีทั้งลายลักษณอักษร ฝ่ายนายนครวัฒกก็ให้พวกมอญขุดแต่ใต้เสาศิลาลึกลงไปอีก ๑๐ วา เอาเสาทองคำขึ้นมาชี้ให้สจาตทุโลกับพวกแขกเห็น พวกมอญทั้งปวงก็ได้เห็นเสาทองคำทั้งศักราชปีเดือนวันคืนขึ้นแรม ประจักษ์แจ้งตามสัญญาที่ได้ว่าไว้แต่ก่อน สจาตทุโลพวกแขกทั้งปวงได้เห็นเสาทองคำทั้งจารึกจดหมายเปนสำคัญ จริงดังนั้นแล้ว ก็กลัวไม่อาจโต้ตอบทุ่งเถียงได้ ก็แพ้นายนครวัฒกไปตามสัญญา ประเทศที่พระอินทรกับพวกแขกวิวาทกันแต่ชี้ของสำคัญแก่กัน

NATIONAL LIBRARY

นั้นเป็นกลางเมือง เรียกว่าอินทจักรเมือง ครั้นภายหลังสร้างพระสถูปลงไว้ในที่นั้น เรียกว่ากยัทเติง คือพระเจดีย์เห็นหลัก ครั้นพวกแขกแพ้นายนครวัฒิ์ก็ตามสัญญานั้นแล้ว พวกรามัญจึงขับไล่พวกแขกเสียจากที่นั้น สจาตทุโลกับบริวารทั้งปวงยกเสาศิลาลงแพแล้วก็ถอยแพออกไปจากที่นั้น ประเทศที่ถอยแพไปนั้น รามัญเรียกว่าตะรางจาเรดะ แปลว่าประตูที่ถอยแพไป เมื่อแพถอยออกไปจากที่นั้นแล้ว แพก็ถอยไปข้างทิศหรดี ครั้นถึงที่ตำบลแห่งหนึ่งเสาศิลานั้นก็ตกน้ำลงไป ประเทศที่เสาศิลาตกน้ำนั้นรามัญเรียกว่าเติงตะโมะ คำไทยว่าหลักศิลา พวกสจาตทุโลถอยแพไปถึงที่ตำบลแห่งหนึ่ง จอดแพไว้ในที่นั้น จึงปรึกษากันว่าเสาศิลาของเราก็ตกน้ำเสียแล้ว เรือใหญ่ที่จะแล่นข้ามไปเมืองเราก็ไม่มี ยากที่เราจะข้ามไปถึงเมืองพิทยานครได้ อนึ่งแม้เราข้ามไปถึงเมืองได้เล่า พระเจ้าบัณฑุราชาคงลงราชทัณฑ์แก่เราทั้งปวงเป็นมั่นคง อนึ่งพระเจ้าบัณฑุราชาเล่า เมื่อทรงทราบเหตุนั้นแล้วคงเคืองแค้นพระทัย แล้วจะยกกองทัพข้ามมาตีเอาประเทศหงษาวดีนี้อีกเป็นเที่ยงแท้ จำเราจะหยุดอยู่ที่นี่คอยท่ากองทัพเจ้าของเราข้ามมาก่อนจึงจะชอบ ครั้นคิดดังนั้นแล้ว สจาตทุโลกับพวกแขกทั้งปวงก็พากันไปตั้งโรงหยุดพักอยู่ในที่นั้น ประเทศที่พวกแขกขึ้นมาตั้งโรงอยู่นั้นรามัญเรียกว่าตายคะลา คำไทยว่าโรงแขก

๏ ฝ่ายพระอินทรก็ให้พวกมอญเอาเสาทองคำนั้นไปฝังไว้ในข้างทิศใต้ ครั้นภายหลังประเทศที่ฝังเสาทองคำไว้นั้น พวกรามัญได้ก่อพระสถูปบรรจุพระเกศธาตุไว้องค์หนึ่ง เรียกว่าพระเจดีย์ไตชนะ ครั้ง

นั้นพระอินทรนครวัฒิกก็เริ่มการจะสร้างพระนคร ทรงจับเชือกประดับพลอยอันมีสัณฐานประมาณเท่าผลมะขาม ก็กระทำประเทศที่ได้เสาทองคำขึ้นมาที่หงษ์ทองทั้งคู่เคยจับอยู่แต่ก่อนนั้น ให้เป็นอินทขีลกลางเมือง แล้วออกไปยืนอยู่ข้างทิศตะวันออก ปักหลักไว้หลักหนึ่ง จึงเอาต้นเชือกผูกไว้กับหลักนั้นให้มั่น ชักปลายเชือกหันไปข้างทิศเหนือเวียนไปข้างทิศพายัพ ปักหลักจึงเชือกไว้อีกหลักหนึ่งในทิศพายัพนั้น แล้วจับปลายเชือกหันไปข้างทิศตะวันออก เลี้ยวไปข้างทิศอิสาณ ปักหลักขึงเชือกไว้อีกหลักหนึ่ง แล้วชักปลายเชือกหันไปข้างทิศใต้เวียนไปข้างทิศอาคเณย์ ปักหลักขึงเชือกไว้อีกหลักหนึ่ง แล้วชักปลายเชือกหันไปข้างทิศตะวันตก เลี้ยวไปข้างทิศหรดี ปักหลักขึงเชือกอีกหลักหนึ่ง แล้วชักปลายเชือกหันไปข้างทิศเหนือ จะไปประจบต้นเชือกในหลักซึ่งมีในทิศพายัพนั้น เมื่อขณะหันเข้าไปในทิศพายัพยังไม่ทันถึงหลัก เชือกพลอยก็ขาดตก พระอินทนครวัฒิกก็หยุดอยู่ในที่นั้น ประเทศที่เชือกพลอยขาดไปนั้นรามัญเรียกว่าพลอยทะกุด คำไทยว่าพลอยขาด ตั้งแต่นั้นมาด้วยเดชยานุภาพผลกุศลของพระราชกุมารทั้งสอง ได้สร้างกำแพงค่ายคูประตูหอรบ ทั้งพระราชวังปราสาททองเรือนยอด เสร็จตามพระพุทธทำนายนั้นแล้ว จึงสมมตินามชื่อว่าเมืองหงษาวดี ได้ราชาภิเษกสมดราชกุมารผู้พี่ด้วยเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งห้า คือพระมหามกุฎหนึ่ง พระขรรค์แก้วหนึ่ง ฉลองพระบาทหนึ่ง ฉลองพระองค์หนึ่ง เศวตฉัตรหนึ่ง เป็นเอกราชได้ครองศิริราชสมบัติในเมืองหงษาวดี สมเด็จอมรินทราธิราชเสด็จลงมาสร้าง

เมืองหงษาวดี เมื่อศักราชในตติยปริเฉทได้ ๕๑๔ ปี เดือนสามแรมค่ำหนึ่งวันจันทร์มฤคศิรฤกษ์ ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานล่วงไปแล้วได้ ๑๑๑๖ พรรษา กษัตริย์ซึ่งได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดี ตั้งแรกเป็นปฐมกษัตริย์นั้นคือ สมดกุมารทรงพระนามพระเจ้าสักรทัต ๑ วิมะละกุมารผู้เป็นอนุชาทรงพระนามพระเจ้าสักรทัตที่สอง ๑ พระเจ้าอะสะผู้เป็นพระโอรสพระเจ้าสะมะละทรงพระนามพระเจ้าสัตรูชินราช ๑ พระเจ้าอริทะมะผู้เป็นโอรสพระเจ้าอะสะได้หอกเพ็ชร ๑ มหิงสะกุมารผู้เป็นโอรสพระเจ้าอรินทะมะทรงพระนามพระเจ้าปติรภัทร ๑ พระเจ้านาคินทราชได้ช้างชะนะ ๑ พระเจ้ามิคาทิปะใหญ่ ๑ พระเจ้าคัชะบียะราช ๑ พระเจ้ากะระวิกะธานีได้นกกะระเวกทองชะนะ ๑ พระเจ้ามัณฑจันทราช ๑ พระเจ้าสาตะติราชได้หอกเพ็ชร ๑ พระเจ้าอนุชาได้ธนูแก้ว ๑ พระเจ้ามิคาทิปะน้อย ๑ พระเจ้าชัคคะสามันต์ได้พระขรรค์เพ็ชร ๑ พระเจ้าอุบลราช ๑ พระเจ้าบุณฑริกราช ๑ พระเจ้าติศราชาได้นางภัทรเทวี ๑ พระเจ้าแผ่นดิน ๑๗ องค์นี้ได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีสืบวงศานุวงศ์มาได้ ๑๕๐ ปี แต่พระเจ้าแผ่นดิน ๑๖ องค์นั้น ล้วนทรงพระราชศรัทธาบำรุงพระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์แลทศกุศลกรรมบถแล้ว ทรงพระอุตสาหะเสียสละพระราชทรัพย์ สร้างพระอุโบสถวิหารการเปรียญกุฎีศาลาอาราม สร้างพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์ ปลูกไม้พระศรีมหาโพธิ ตั้งความเพียรเรียนภาวนารักษาศีลมีเมตตาจิตแก่สัตว์ ตั้งอยู่ในยุติธรรม พระเจ้าแผ่นดินเสวยราช

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สมบัติสืบ ๆ ต่อกันมาถึงพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่สุดวงศ์องค์เป็นคำรบ ๑๗ นั้น ทรงพระนามพระเจ้าติศราชา กลับถือทิฐิไปเลื่อมใสในลัทธิเดียรถี ไม่นับถือพระรัตนตรัย นับถือแต่เทพารักษ์ แล้วตรัสสั่งให้ราชบุรุษเก็บเอาพระพุทธรูปในพระอุโบสถ แล อาราม ทั้งปวงไปทิ้งเสียในแม่น้ำคงคา

๏ ครั้งนั้นยังมีนางกุมารีคนหนึ่ง เป็นธิดาเศรษฐีอยู่ในเมืองหงษาวดี ชื่อนางภัทรา มีจิตศรัทธาเลื่อมใส ไปฟังพระธรรมเทศนากับบิดามารดาในโรงธรรมศาลาเป็นนิตย์ ตั้งแต่นางมีอายุได้สิบปีแล้ว มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดาครูอาจารย์ รู้คุณพระรัตนตรัย ตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์ แลรักษาศีลบำเพ็ญทานมิได้ขาด เพลาวันหนึ่งนางภัทราพาพวกทาสลงไปอาบน้ำในแม่น้ำ คลำพบพระพุทธรูปองค์หนึ่ง จึงยกขึ้นมาก็เห็นเป็นองค์พระพุทธรูปปิดทองอร่ามงามนัก จึงถามทาสว่าเหตุใดพระพุทธรูปจึงมาจมน้ำอยู่ฉะนี้ นางทาสก็บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินตรัสสั่งให้เที่ยวเก็บพระพุทธรูปมาทิ้งน้ำเสียสิ้น ด้วยเชื่อคำอาจารย์ผู้เป็นมิจฉาทิฐิมาสั่งสอน ถ้าผู้ใดเคารพนมัสการบูชาพระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์ แลนับถือคุณพระรัตนตรัยแล้ว พระเจ้าแผ่นดินทราบแล้วจะให้จับฆ่าเสีย นางภัทราได้ฟังดังนั้นจึงว่า ถึงมาตรแม้นพระเจ้าแผ่นดินจะให้ลงพระราชอาญาฆ่าฟันเราเสียให้สิ้นชีวิตก็ตามเถิด เราก็จะสู้เสียสละชีวิตถวายพระรัตนตรัยแล้ว จึงชวนทาสที่เป็นบริวารทั้งปวง งมพระพุทธรูปที่จมอยู่ในน้ำได้หลายองค์ ช่วยกันชำระขัดสีให้หมดมลทินแล้ว จึงยกขึ้นไปตั้งไว้ในศาลา ตำบลที่

นางภัทราคลำถูกพระพุทธรูปนั้น ครั้นกาลล่วงนานมารามัญเรียกว่า กยักสะโปลเดะ แปลเป็นภาษาไทยว่าที่คลำถูกพระ ที่ยกพระพุทธรูปขึ้นมาชำระล้างขัดสีนั้น ครั้นกาลล่วงมาช้านานรามัญเรียกว่าบางกราว คำไทยว่ายกล้าง ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้

๏ ครั้นพระเจ้าติศราชาได้ทรงทราบก็ทรงพระโกรธ จึงตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปจับตัวนางภัทรา ครั้นราชบุตรมาจะจับตัวนางภัทรา ๆ ยังชำระล้างขัดสีพระพุทธรูปไม่แล้ว ปรารถนาจะทำกุศลเสียให้สำเร็จ นางจึงให้แหวนประดับเพชรมีราคามากวงหนึ่งแก่ราชบุรุษ ขอผลัดแต่พอให้ชำระล้างขัดสีพระพุทธรูปแล้วจึงจะยอมไปตามรับสั่ง ราชบุรุษรับแหวนแล้วก็ผ่อนให้นางช้าอยู่ พระเจ้าติศราชาคอยราชบุรุษที่ใช้ไปนั้นยังไม่เห็นกลับมา จึงใช้ราชบุรุษไปอีกพวกหนึ่ง นางขัดไม่ได้ก็ยอมมา ราชบุรุษก็นำนางภัทราเข้าไปเฝ้า พระเจ้าติศราชาตรัสถามนางก็รับเป็นสัตย์ ก็ทรงพระโกรธจะให้ฆ่านางภัทรา จึงตรัสสั่งให้พานางออกไปที่แจ้ง ให้เอาช้างร้ายซับมันมาแทงเสีย นางจึงตั้งสัตยาธิษฐานนมัสการเอาคุณพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง แล้วแผ่เมตตาไปในพระเจ้าแผ่นดินแลควาญช้าง ๆ ร้าย บริกรรมภาวนาว่า พุทธังสรณังคัจฉามิ แต่เท่านี้ ด้วยอำนาจคุณพระรัตนตรัย คุณเมตตา บันดาลให้ช้างร้ายนั้นสะดุ้งตกใจกลัวร้องอื้ออึงแล้วหนีไป ควาญช้างเอาขอเกี่ยวไว้ก็ไม่อยู่ กรมช้างจึงนำเอาเนื้อความขึ้นกราบทูล จึงตรัสสั่งให้พานางไปฝังลงในหลุมเพียงอกเบื้องบน ให้ปกคลุมด้วยฟางข้าวเอาเพลิงจุดเผา นางภัทราก็ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย บริกรรมภาวนา

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

แผ่เมตตาไปเหมือนดังนั้น เพลิงก็ไม่เผากายให้เป็นอันตรายได้ ราชบุรุษจึงเอาเนื้อความเข้าไปกราบทูลอีก จึงตรัสสั่งให้พานางเข้าไปหน้าที่นั่ง พระเจ้าติศราชาจึงตรัสกับนางว่า ถ้ารูปพระของนางประเสริฐแล้ว ทำให้ลอยขึ้นไปในอากาศได้ นางจึงจะได้รอดชีวิต ถ้ารูปพระของนางเหาะขึ้นไปไม่ได้ เราจะให้สับกายเสียให้ได้เจ็ดท่อน ตรัสดังนี้แล้ว จึงสั่งให้ราชบุรุษพานางภัทราออกมา นางภัทรามาถึงศาลาที่ตั้งพระพุทธรูปไว้ นางก็เอาดอกไม้ธูปเทียนจุดบูชาแล้ว ก็นมัสการกราบไหว้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าพเจ้านับถือคุณพระรัตนตรัยเป็นที่ยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง อนึ่งพระรัตนตรัยประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ เดชะความสัตย์ของข้าพเจ้าสองประการนี้ ขอให้พระพุทธรูปแปดองค์นี้จงลอยขึ้นไปในอากาศ ให้ถึงสำนักพระเจ้าแผ่นดิน ให้เห็นประจักษ์แก่ตาโลก ครั้นจบคำอธิษฐานแล้ว พระพุทธรูปแปดองค์ก็ลอยขึ้นไปในอากาศ ที่พระพุทธรูปลอยขึ้นไปนั้น ครั้นนานมาคนทั้งหลายจึงสร้างพระเจดีย์ลงไว้ รามัญให้ชื่อว่าตีละบอเติน คำไทยว่าพระบินขึ้น พระเจดีย์นั้นอยู่ข้างทิศตะวันออกแห่งวัดปะลองซอน ได้เป็นที่นมัสการมาจนทุกวันนี้ พระพุทธรูปแปดองค์นั้นก็ลอยไปทางอากาศเข้าสู่พระราชวัง ลอยอยู่ตรงหน้าที่นั่งพระเจ้าติศราชา เห็นประจักษ์แก่คนทั้งปวง นางภัทราได้เห็นดังนั้นมีความยินดีนัก จึงรับเข้าไปเฝ้าพระมหากษัตริย์แล้วกราบทูลว่า พระองค์ได้เห็นแล้วฤๅ แต่พระพุทธเจ้าเข้าสู่พระนิพพานแล้วยังแต่รูปแทนพระองค์ ยังทำปาฏิหาริย์ปรากฏได้ดังนี้ บัดนี้พระองค์นับถือพวกอาจารย์มิจฉาทิษฐิว่าประเสริฐ

กว่าพระพุทธเจ้า พระองค์จงตรัสสั่งให้อาจารย์พวกนั้นเหาะไปให้เหมือนพระพุทธรูปบ้าง พระเจ้าติศราชาจึงตรัสสั่งให้อาจารย์ทั้งหลายนั้นเหาะไป อาจารย์ทั้งหลายนั้นก็เหาะไปไม่ได้ จึงทรงพระโกรธแล้วให้ขับไล่อาจารย์ออกไปเสีย พระพุทธรูปทั้งแปดองค์เมื่อลอยอยู่ตรงพระพักตร์พระมหากษัตริย์ สำแดงอานุภาพให้ปรากฏแก่คนทั้งปวงดังนั้นแล้ว ก็ลอยออกไปข้างทิศตะวันตก ที่พระพุทธรูปทั้งแปดองค์ลอยกลับออกมานั้น ครั้นนานมาคนทั้งหลายจึงสร้างพระเจดีย์ไว้ในที่นั้น ให้ชื่อว่ากะยัดปอ แปลว่าพระบิน ที่พระพุทธรูปทั้งแปดองค์ลงประดิษฐานนั้น รามัญเรียกว่าตำบลกะยัดซอ คำไทยว่าพระลงตั้งแต่นั้นมา ครั้นพระเจ้าติศราชาได้เห็นคุณของนางประจักษ์ดังนั้น จึงตั้งนางเป็นพระอัครมเหสี ให้ชื่อว่าสมเด็จพระภัทราราชเทวี พระนามของนางนั้นก็ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าติศราชาก็รู้คุณพระพุทธศาสนาจึงให้เที่ยวเก็บพระพุทธรูปซึ่งหักพังมากองไว้ แล้วได้พระเกศธาตุองค์หนึ่ง จึงก่อพระเจดีย์สวมพระพุทธรูปทั้งปวงนั้นลงไว้ แล้วบรรจุพระเกศธาตุไว้ในพระเจดีย์นั้น ให้ชื่อพระเจดีย์ว่า พระไวรตแปลว่ากองแก้ว ได้เป็นที่นมัสการ ครั้นนานมาชื่อพระเจดีย์นั้นเปลี่ยนแปลงไป รามัญเรียกว่ากะยัดกลอมพะไว คำไทยว่าพระร้อยกองครั้นนานมาชื่อพระเจดีย์นั้นเปลี่ยนไปอีก รามัญเรียกว่ากะยัดกลอมปอนคำไทยว่าพระเจดีย์ร้อยอ้อม ชื่อนั้นก็ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ครั้นพระเจ้าติศราชาทิวงคตล่วงไปแล้ว เมืองหงษาวดีสิ้นวงศ์กษัตริย์รามัญร้างเป็นป่าไปครั้งหนึ่ง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ครั้นกาลล่วงมาภายหลัง กษัตริย์พม่าชื่อว่าพระเจ้าอลังคจอสู่ ผู้เป็นใหญ่ในภุกามประเทศ ยกกองทัพลงมาตีเมืองหงษาวดี เมืองสเทิมได้แล้ว เสด็จไปประพาสป่าชื่อตำบลเมาะตมะ เห็นภูมิฐานสนุกจึงให้สร้างเมืองลงในที่นั้น ให้ชื่อว่าเมืองเมาะตมะ แล้วจึงตั้งแขกผู้หนึ่งให้เป็นเจ้าเมือง ให้ชื่อว่าอลิมามาง แล้วพระเจ้าอลังคจอสู่จึงเสด็จลงไปประพาสป่าณชายทะเลฝั่งตะวันออก ถึงตำบลตะแว มีต้นทุเรียนมาก ชาวบ้านป่าจึงนำผลทุเรียนมาถวาย พระเจ้าอลังคจอสู่เสวยชอบพระหฤทัยนัก จึงให้สร้างเมืองลงในประเทศนั้นให้ชื่อว่าเมืองตะแว คือเมืองทวาย ตั้งขุนนางพม่าคนหนึ่งให้เป็นเจ้าเมือง ให้ชื่อตะแววุ่นเจ้าเมืองทวาย กับไพร่พลพอสมควร แล้วมีรับสั่งไว้ว่าถ้าถึงฤดูทุเรียนมีผลแล้ว ให้จัดเอาผลทุเรียนขึ้นไปส่งถึงเมืองภุกามทุกปีอย่าให้ขาดได้ แล้วพระเจ้าอลังคจอสู่จึงเสด็จกลับไป กวาดครัวรามัญเมืองหงษาวดีเมืองสเทิมอพยพขึ้นไปยังเมืองภุกาม เมืองหงษาวดีเมืองสเทิมก็ร้างไป มีคนอยู่น้อยนัก เมืองทวายซึ่งพระเจ้าอลังคจอสู่สร้างไว้ให้พวกพม่าอยู่นั้น คนทั้งหลายในเมืองนั้นจึงพูดเป็นภาษาพม่า ครั้นนานมาภาษานั้นเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ว่าพม่าพอฟังได้ ภาษาทวายนั้นจึงไม่เหมือนกับภาษารามัญ ปรากฏมาจนทุกวันนี้

๏ ลุศักราช ๒๓๐ ปี พระเจ้าอลังคจอสู่สวรรคตล่วงไปแล้ว ครั้นภายหลังพระเจ้าภุกามองค์ใหม่ ตั้งขุนนางพม่าคนหนึ่งชื่อสมิงอะขะมะมอญลงมาสร้างเมืองหงษาวดี รวบรวมพวกรามัญที่แตกกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ นั้นให้เข้าอยู่ในเมืองหงษาวดีให้เป็นปรกติดังเก่า ครั้น

นานมาสมิงอะขะมะมอญคิดขบถต่อพระเจ้าภุกาม แล้วสมิงอะขะมะมอญได้ครองเมืองพะโคคือเมืองหงษาวดี ครั้นอยู่มาจึงลักขะยาพยูเป็นน้องภรรยาสมิงอะขะมะมอญ จับสมิงอะขะมะมอญนั้นฆ่าเสีย จึงตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ได้แปดวัน แล้วอะเขตตะขะมะมอญจับลักขะยาพยูฆ่าเสีย จึงตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินชื่อว่าพระยาตะยาพยา ได้เป็นใหญ่ในเมืองหงษาวดี มิได้ขึ้นแก่เมืองภุกาม เชื้อวงศ์สมิงพม่าสามองค์ได้เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดี เมื่อสมิงตะยาพยาได้เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดีนั้น ศุศักราช ๖๓๕ ปี

๏ ยังมีรามัญคนหนึ่งชื่อมะกะโท เป็นชาวเมืองเมาะตมะ เป็นคนมีวาสนามีทรัพย์มาก มิตรสหายก็มีมาก เข้ามาทำราชการอยู่ในสมเด็จพระร่วงเจ้า ณ เมืองศุโขไทย แล้วหนีกลับมาเมืองเมาะตมะ ศุศักราช ๖๔๓ ปี จึงคิดขบถจับอลิมามางเจ้าเมืองเมาะตมะฆ่าเสีย มะกะโทก็ได้เป็นใหญ่ในเมืองเมาตมะ ครั้นนานมามะกะโทมีอานุภาพมาก หัวเมืองรามัญทั้งปวงก็ยำเกรง แล้วตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามชื่อว่า สมิงวาโร แต่คำไทยเรียกว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว

๏ ศุศักราช ๖๔๒ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วให้สร้างปราสาทในเมืองเมาะตมะ ในวันยกเสาปราสาทนั้นเป็นวันพฤหัศบดีเดือนหกแรมสามค่ำนักขัตฤกษ์ ๒๒ เป็นราชาฤกษ์ จึงมุขมนตรีแลคนทั้งปวงพร้อมกันคอยหาฤกษ์แลนิมิต ครั้นถึงเวลากลางวันพอหญิงมีครรภ์คนหนึ่งเดินมาริมหลุม คนทั้งปวงพร้อมกันว่าได้ฤกษ์แล้ว ก็ผลักหญิงนั้นลงในหลุมเสาเอก แล้วตัดเชือกที่ผูกเสาปราสาทให้ขาด เสาปราสาทนั้น

ก็ลงไปในหลุม ทับสตรีมีครรภ์นั้นตาย โลหิตสตรีนั้นกระเด็นขึ้นมากลายเป็นอสรพิษตัวสองหน อสรพิษเจ็ดตัวนั้นตายอยู่ที่ริมปากหลุม อสรพิษตัวหนึ่งเลื้อยไปข้างทิศตะวันตกแล้วจึงตาย โหราจารย์แต่ก่อนทำนายไว้ว่าในวงศ์กระษัตริย์พระเจ้าฟ้ารั่ว จนถึงกระษัตริย์ทรงพระนามพระยาอู่เป็นแปดองค์ด้วยกัน กษัตริย์เจ็ดองค์นั้นจะสิ้นพระชนม์ในเมืองเมาะตมะ แต่พระยาอู่กษัตริย์ที่สุดเป็นคำรบแปดนั้น จะไปได้เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดีแล้วจึงสิ้นพระชนม์ ครั้นสร้างปราสาทสำเร็จแล้ว พระเจ้าฟ้ารั่วก็ได้เสวยราชสมบัติอยู่ในปราสาท เป็นปฐมกษัตริย์ในเมืองเมาะตมะ

๑ ศักราช ๖๕๕ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วได้ช้างเผือกผู้ช้างหนึ่ง ชาวเมืองทั้งปวงจึงร้องเรียกพระเจ้าฟ้ารั่วนั้นว่า ตะละจึงพะต่าง แปลเป็นภาษาไทยว่าพระเจ้าช้างเผือก แลพระเจ้าตะยาพยากับพระเจ้าฟ้ารั่วนั้น ส่งเครื่องราชบรรณาการไปมาถึงกัน ตั้งสัญญากันไว้ว่าถ้าพม่ายกกองทัพลงมาเมื่อใดให้ยกไปช่วยกัน อย่าให้พม่าย่ำยีรามัญทั้งปวงสืบต่อไปได้

๑ ครั้นอยู่มาพระเจ้าภุกามให้ยกทัพเรือลงมาตีเมืองหงษาวดี พระเจ้าตะยาพยากลัวกองทัพพม่า จึงให้ราชสาส์นมาถึงพระเจ้าฟ้ารั่วให้ยกกองทัพมาช่วย พระเจ้าฟ้ารั่วจึงยกกองทัพมาเมืองหงษาวดีช่วยตีพม่าแตกไปแล้ว จะยกกองทัพกลับมาเมืองเมาะตมะ พระเจ้าตะยาพยาจึงห้ามไว้ว่า บัดนี้พระองค์ยกกองทัพมาช่วยข้าพเจ้าตีทัพพม่าแตกไปแล้ว ข้าพเจ้ายังไม่ได้ถวายเครื่องราชบรรณาการสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย

พระองค์จงหยุดกองทัพพักแรมอยู่ก่อน ข้าพเจ้าจะจัดแจงขันทองใส่ดอกไม้ทอง แลสิ่งของทองเงินเครื่องราชบรรณาการมาถวายก่อน พระเจ้าฟ้ารั่วได้ฟังพระเจ้าตะยาพยาห้ามก็เชื่อถ้อยคำ จึงยั้งทัพอยู่ยังไม่กลับไป ครั้นภายหลังพระเจ้าตะยาพยาคิดคดต่อมิตร จะจับพระเจ้าฟ้ารั่วฆ่าเสีย จะได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศแต่ผู้เดียว จึงคอยดูท่วงที ครั้นเห็นพวกกองทัพพระเจ้าฟ้ารั่วต่างคนต่างไปเที่ยวหาเสบียงอาหารกระจัดกระจายเรี่ยรายกันอยู่ไม่เป็นหมวดเป็นกอง พระเจ้าตะยาพยาจึงยกกองทัพมาล้อมพระเจ้าฟ้ารั่วๆ ครั้นรู้ดังนั้น จึงว่าแก่พระเจ้าตะยาพยาว่า เราได้ยกกองทัพมาช่วยท่านตีทัพเมืองภุกามแตกยับเยินไป ถ้าไม่ฉะนั้นท่านก็อยู่ในเงื้อมมือข้าศึก เราได้มีคุณแก่ท่านเป็นอันมาก ท่านเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักคุณเรา กลับจะมาล้อมจับเราฆ่าเสียอีกเล่า พระเจ้าฟ้ารั่วจึงประกาศแก่เทพยดาทั้งปวงว่า ข้าพเจ้าซื่อตรงต่อมิตรมาช่วยป้องกันเมืองไว้มิให้เป็นอันตราย แลสมิงตะยาพยานี้มิได้รู้จักคุณข้าพเจ้า ยังจะคิดทำร้ายแก่ข้าพเจ้าครั้งนี้ ขอเทพยดาเจ้าทั้งปวงจงช่วยรักษาข้าพเจ้าอย่าให้เป็นอันตราย จงบันดาลให้สมิงตะยาพยาผู้เสียสัตย์ถึงปราชัยแก่ข้าพเจ้าเถิด ครั้นประกาศแก่เทพยดาแล้ว พระเจ้าฟ้ารั่วจึงทรงช้างพระที่นั่งตัวกล้าไล่เข้ามาชนกับช้างพระเจ้าตะยาพยา ช้างพระเจ้าตะยาพยาเสียทีผันแปรไป พระเจ้าฟ้ารั่วได้ท่วงทีจึงจับพระเจ้าตะยาพยาได้ ยังทรงคิดถึงพระราชไมตรีโปรดงดโทษไว้ ภายหลังพระเจ้าตะยาพยาคิดคดอีกจึงให้ฆ่าเสีย แต่นั้นมาเมืองพะโคคือเมืองหงษาวดี ก็อยู่ในอำนาจพระเจ้าฟ้ารั่วๆ ก็ยกกอง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ทัพกลับมาครองราชสมบัติในเมืองเมาะตมะดังเก่า ได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศทั้งปวง

๏ ส่วนตะแววุ่นเจ้าเมืองทวายนั้น เมื่อรามัญมีกำลังแขงเมืองขึ้นดังนี้ ก็ไม่อาจจะมาส่งส่วยผลทุเรียนถึงเมืองภุกามได้ ด้วยเมืองมอญกั้นหน้าอยู่คิดเกรงรามัญจะย่ำยี จึงมาขึ้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่วณเมืองเมาะตมะ

๏ ถุศักราช ๖๗๕ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วก็สวรรคตล่วงไป จึงมะกะตาผู้น้องพระเจ้าฟ้าร่วง ได้ราชสมบัติได้พระนามว่าพระยารามประเดิด

๏ ถุศักราช ๖๗๖ ปี สมิงมังลคิดพิเรยจับพระยารามประเดิดฆ่าเสีย แล้วสมิงมังลคิดให้บุตรชายครองราชสมบัติ ได้พระนามว่าพระยา แสนเมือง ขณะนั้นตะแววุ่นเจ้าเมืองทวาย ครั้นรู้ข่าวว่าพระเจ้าฟ้ารั่วสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไม่มาขึ้นแก่เมืองเมาะตมะสืบไป

๏ ถุศักราช ๖๘๐ ปี พระเจ้าแสนเมืองจึงยกกองทัพไปตีเมืองทวายได้แล้ว ยกกลับขึ้นมา จึงไปตีเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูนได้แล้ว พระเจ้าแสนเมืองจึงให้พระเจ้าเชียงใหม่ ถือน้ำพระพิพัฒสัตยา ถ้าถึงปีแล้วให้นำเครื่องราชบรรณาการไปถวาย แล้วพระเจ้าแสนเมืองจึงยกทัพกลับมาเมืองเมาะตมะ พระเจ้าแสนเมืองนั้นอยู่ในราชสมบัติสิบสี่ปี ถุศักราช ๖๙๑ ปีก็สิ้นพระชนม์ จึงเจ้าชีผู้น้องได้ครองราชสมบัติได้พระนามว่าพระยารามไตย พระยารามไตยเสวยราชสมบัติได้แปดปีขุนนางรามัญชื่อชีปอนฆ่าเสียในศักราช ๖๙๙ ปีนั้น ชีปอนได้ราชสมบัติอยู่เจ็ดวัน จึงเจตสงครามฆ่าชีปอนเสีย แล้วตั้งเชื้อพระวงศ์ชื่ออายกำกองให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ครั้นอยู่มานางจันทรมังคละใส่ยาพิษให้

พระยาอายกำกองเสวยถึงแก่กรรม จึงตั้งเชื้อพระวงษ์ชื่ออายลาวให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระยาอายลาวครองราชสมบัติได้สิบแปดปี

๏ ลุศักราช ๗๐๗ ปี พระยาอายลาวถึงแก่กรรม จึงพระยาอู่ได้เสวยราชสมบัติ แลกษัตริย์ตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารั่วเสวยราชสมบัติในเมืองเมาะตมะสืบวงศ์มาจนถึงพระยาอู่เป็นแปดองค์ด้วยกัน มีช้างเผือกทุก ๆ องค์ ชาวเมืองเรียกว่าพระเจ้าช้างเผือกทั้งแปดองค์ ขณะเมื่อเมืองเมาะตมะเกิดขบถเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินเนือง ๆ วุ่นวายอยู่นั้น เมืองเชียงใหม่ก็ตั้งแข็งเมืองอยู่ มิได้มาขึ้นแก่เมืองเมาะตมะหลายปีแล้ว แลเมื่อพระยาอู่ครองราชสมบัติ มาจนถึงศักราช ๗๑๐ ปี เจ้าเมืองเชียงใหม่จึงยกกองทัพมาตีเมืองเมาะตมะ ครั้นตีไม่ได้ก็ล่าทัพกลับไป เมื่อพระยาอู่ได้ครองราชสมบัติในเมืองเมาะตะมะนั้นได้ ๑๖ ปีแล้ว

๏ ลุศักราช ๗๑๖ ปี พระยาอู่ให้สมิงพะตะบะอยู่รักษาเมือง แล้วเสด็จไปคล้องช้างในป่า ภายหลังสมิงพะตะบะกลับเป็นขบถ ตระเตรียมศาตราวุธรักษาหน้าที่เชิงเทินปิดประตูเมืองไว้จะคอยต่อสู้ พระยาอู่จะเข้าเมืองเมาะตมะมิได้ จึงไปตั้งอยู่ในเมืองพะโค คือเมืองหงษาวดี ในจุลศักราช ๗๒๐ ปี พระยาอู่ได้เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดีได้ ๑๒ ปีแล้ว ในจุลศักราช ๗๓๔ ปีนั้นพระยาอู่ได้ก่อสร้างพระเกศธาตุเจดีย์ในเมืองร่างกุ้งนั้นโตใหญ่สูงขึ้นอีก ๔๐ ศอก ได้สถาปนาการซ่อมแปลงอยู่เป็นนิตย์ พระยาอู่นั้นได้เสวยราชมบัติในเมืองเมาะตมะได้ ๑๖ ปีแล้ว ครั้นภายหลังได้

เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดีอีกสิบเก้าปี รวมปีที่ได้ราชสมบัติได้สามสิบห้าปี พระชนมายุได้หกสิบปี

๏ ศุภศักราช ๗๕๕ ปี พระยาอู่ทิวงคต จึงพระโอรสพระยาอู่ชื่อสีหราชาได้ครองราชสมบัติ เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วรามัญเรียกว่าพระเจ้าราชาธิราช เมื่อครองราชสมบัตินั้นต้องปราบข้าศึกมากนัก จนสิ้นศัตรูแล้วก็ได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศแต่องค์เดียว แล้วได้ทำศึกกับพม่าเนือง ๆ จึงมิได้สถาปนาพระมหาธาตุแลอาราม ได้แต่ทำสักการบูชาบำเพ็ญทานอยู่ได้ประมาณสามสิบแปดปี ครั้นพระชนมายุได้ ๕๔ ปีก็ทิวงคตในศักราช ๗๘๓ ปี โอรสพระเจ้าราชาธิราชชื่อพระยาธรรมราชาได้ราชสมบัติต่อมา เมื่อพระยาธรรมราชาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้น ไพร่พลเมืองได้ความเดือดร้อนนัก ไม่ได้บำเพ็ญกุศลวิเศษสิ่งใด อยู่ได้สามปีก็ทิวงคต ในศักราช ๗๘๖ ปี พระชนมายุพระเจ้าธรรมราชานั้นได้สามสิบสองปี

๏ จึงน้องพระธรรมราชาชื่อพระยารามเกิด แต่เป็นโอรสพระเจ้าราชาธิราช ได้เสวยราชสมบัติในเมืองหงษาวดีต่อไป แลพระยารามเกิดองค์นี้ฉลาดในกลอุบาย เอาชัยชนะราชประจามิตรได้โดยง่ายไม่ต้องทำการสงคราม แล้วก็มีพระทัยกว้างขวาง ได้ก่อสร้างกุศลไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ทรงตระเตรียมการไว้จะก่อพระเจดีย์ร่างกุ้ง ให้สูงขึ้นไป ๖๐ ศอก ในศักราช ๘๑๕ ปี ได้ลงมือก่อพระเจดีย์ยังไม่ทันแล้วก็สิ้นพระชนม์ ได้เสวยราชสมบัติ

สามสิบห้าปี พระชนมายุได้หกสิบห้าปี เมื่อสิ้นพระชนม์นั้นในศักราช ๘๑๘ ปี

๏ ภายหลังพระยาแก่นท้าวได้ราชสมบัติ จึงทรงพระดำริว่า พระเจ้าราชาธิราชผู้เป็นพระเจ้าปู่ของเรา เมื่อได้ราชสมบัตินั้น ต้องปราบปรามข้าศึกมากนัก เพราะบ้านเมืองไม่เป็นสุข พระราชกุศลวิเศษสิ่งใดก็ไม่ได้ทรงก่อสร้างจะมีศัตรูมากนั้นก็เพราะมีความปรารถนาสมบัติของผู้อื่น แลบัดนี้เราได้เป็นใหญ่แล้ว จะไม่ปรารถนาสมบัติของผู้ใด จะตั้งใจอยู่ในยุติธรรมบำรุงบ้านเมืองให้เป็นสุข ตั้งแต่นั้นมาก็ทรงอุตสาหรักษาสุจริต คิดแต่บำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ แลบำรุงสมณพราหมณาจารย์แลราษฎรให้เป็นสุข แล้วตั้งพระราชกำหนดให้หมายประกาศไว้ว่า ถ้าผู้ใดจะเป็นมนุษย์ฤๅสัตวเดียรฉานก็ดีเบียดเบียนกัน แลเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมข่มเหงแย่งลักฉกฉ้อชิงเอาทรัพย์สิ่งของทองเงินของผู้อื่น เราจะให้ประหารชีวิตผู้นั้นด้วยพระแสงเล่มนี้ เสด็จออกขุนนางเฝ้าเมื่อใดตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงกระหยับพระแสงเมื่อนั้น ครั้นอยู่มามหาดเล็กข้าหลวงเดิมคนสนิทคนหนึ่ง ไปลักแหวนของเศรษฐีเศรษฐีเข้าไปกราบทูลจึงโปรดให้พิจารณา มหาดเล็กนั้นรู้ว่าตัวผิด จึงเอาทองคำเข้าไปถวายห้าตำลึง จะขอไถ่โทษตัว พระองค์ก็ไม่ทรงรับ ครั้นพิจารณาเป็นสัตย์แล้ว จึงรับสั่งให้เอาตัวมหาดเล็กนั้นไปประหารชีวิตเสีย ตัดศีรษะเสียบไว้ในหนทางสี่แพร่ง อยู่มาวันหนึ่งบุรุษคนใช้ในวัง ซื้อข้าวเหนียวให้เงินราคาน้อย แย่งเอาข้าวมามาก เจ้าของข้าวเหนียวร้องขึ้น พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงฟัง จึงให้หาตัว

แม่ค้าไปไต่ถาม ได้ทราบเนื้อความก็ให้พิจารณา ครั้นเป็นสัตย์แล้ว จึงรับสั่งให้เอาตัวบุรุษนั้นไปตัดศีรษะเสียบไว้ในหนทางสี่แพร่ง เพราะเหตุพระยาแก่นท้าวนั้นซื่อตรง ที่ควรจะทำโทษก็ทำโทษ ที่ควรจะโปรดก็โปรดตามความชอบ คนทั้งหลายก็เกรงกลัวนัก ชวนกันสอนบุตรแลหลานไม่ให้กระทำความชั่ว บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโจรผู้ร้ายหาอันตรายมิได้

๏ เพลาวันหนึ่ง พระเจ้าแก่นท้าวนั้นแปลงพระองค์เป็นชาวเมือง ทรงม้าไปเที่ยวตามถนน ไม่ทันรั้งม้าไว้ ม้านั้นไปโดนหญิงอันทูนหม้อน้ำคนหนึ่ง หม้อน้ำตกจากศีรษะแตกทำลาย หญิงนั้นโกรธ จึงร้องว่าเราจะเอาเนื้อความเข้าไปกราบทูล พระเจ้าแก่นท้าวทรงพระสรวล แล้วจึงตรัสว่าอย่ากราบทูลเลย เราจะใช้ให้ แล้วพระองค์ไปยืมทองแดงชาวร้านมาใช้ให้แก่หญิงนั้นมากกว่าราคาหม้อ หญิงนั้นดีใจ แล้วก็ไปจากที่นั้น พระยาแก่นท้าวนี้มีพระนามอีกว่าพระยาพะโร มีพระไทยดีตั้งอยู่ในสัตย์ในธรรมยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายแต่ก่อน ซึ่งล่วงไปแล้วนั้น ทั้งได้บำรุงพระพุทธศาสนาก็มาก ได้ทรงบริจาคทรัพย์บำเพ็ญในการก่อพระเจดีย์ร่างกุ้งที่ยังค้างอยู่นั้น ได้ก่อสวมขึ้นไปจนถึงคอระฆัง เพราะมีพระทัยเมตตาเอนดูราษฎรมากไม่เร่งรัด การพระเจดีย์จึงยังไม่ทันแล้วเสร็จพอสิ้นพระชนม์ เมื่อแรกได้ราชสมบัตินั้นพระชนมายุได้ยี่สิบสองปี ครองราชสมบัติได้สี่ปี จุลศักราช ๘๒๒ ปี พระชนมายุได้ยี่สิบห้าปีก็สวรรคต

๏ จึงพระยาทาษราชา เป็นหลานพระยายักขราชา ก็ได้ครองสมบัติต่อมา แลพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ได้ราชสมบัติเพราะข้าไช้ของพระองค์ เหตุดังนั้นคนทั้งหลายจึงเรียกว่าทาษราชา เมื่อแรกได้ราชสมบัตินั้น พระชนมายุได้ยี่สิบสามปี ครั้นถึงศักราช ๘๒๕ ปีทิวงคต

๏ จึงพระยายุตราชา เป็นหลานพระยายักขราชา ก็ได้ราชสมบัติต่อมา แลชื่อเดิมของพระยายุตราชานั้นชื่อว่ามะมุดตาว อนึ่งพระยานั้นได้ความลำบากพลัดพรากจากบิดามารดาแต่ยังเยาว์ ครั้นได้ราชสมบัติแล้วคนทั้งหลายเรียกว่าสมิงกำลัง แปลว่าพระยากำพร้า ๆ นั้นใจร้ายกาจนัก มีแต่จะทำการบาปหยาบช้า มักประพฤติกาเมสุมิจฉาจารเป็นนิตย์ มิได้คิดที่จะทำการกุศลแลบำรุงพระพุทธศาสนา ครองราชสมบัติอยู่เจ็ดเดือนก็สวรรคตในศักราช ๘๒๕ ปี พระราชธิดาของพระเจ้าราชาธิราชยังอยู่องค์หนึ่ง แลนางกษัตรีย์นั้นพวกพม่าเรียกว่าตะแคงจาวปอก ข้างรามัญเรียกว่าวิสัทธราชา ครั้นนานมาจึงเรียกว่าพระยาท้าว ๆ นั้นได้ครองราชสมบัติต่อมา ทรงพระราชศรัทธาได้บำเพ็ญพระราชกุศล แลบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ได้ปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงพระสถูปน้อยใหญ่ สร้างอารามกุฎีพิหารถวายพระภิกษุสงฆ์นับประมาณมิได้ แลพระยาท้าวนั้นเป็นกษัตรีย์ผู้หญิง แต่มีบุญญาธิการมาก กษัตรีย์ต่างเมืองทั้งหลายนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายก็มาก แลนางพระยานั้นทรงพระกรุณาสามเณรองค์หนึ่งรู้พระไตรปิฎก ตั้งไว้เป็นพระราชบุตรเลี้ยง เมื่อสามเณรนั้นอายุครบอุปสมบทแล้ว ครั้นถึงวันฤกษ์ดี จึงตรัส

สั่งให้จัดเครื่องบริกขารมีบาตรแลไตรจีวรเป็นต้นที่อย่างดี พร้อมด้วยเครื่องพิธีสักการบูชา แห่แหนมาตามอย่างธรรมเนียมลูกหลวงออกผนวช ครั้นพร้อมด้วยคณะสงฆ์ มีพระอุปัชฌาย์เป็นต้นแล้ว จึงให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ แลภิกษุบวชใหม่นั้นชำนาญในพระไตรปิฎกนัก ได้บอกอรรถกถาบาฬีแก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวงเป็นอันมาก แลเทศนาไพเราะนัก พระอุปัชฌาย์จึงให้ชื่อว่าพระมหาปิฎกธะระ

๏ ฝ่ายข้างภุกามประเทศนั้น พระเจ้าภุกามให้สร้างเมืองใหม่ แล้วให้ชื่อเมืองอังวะ ๆ นั้นอยู่ริมแม่น้ำเอราวดีฝั่งตะวันออก ตรงเมืองจะเกิงข้าม เหนือเมืองภุกามเก่าขึ้นมาทางประมาณห้าวัน แลเมืองภุกามนั้น พม่าเรียกว่าเมืองปะกัน รามัญเรียกว่าเมืองพะกำ คำไทยเรียกว่าเมืองภุกาม แล้วพระเจ้าภุกามก็ยกขึ้นมาตั้งอยู่ ณ เมืองอังวะ ๆ ก็เป็นเมืองหลวงในประเทศพม่าตั้งแต่นั้นมา เมื่อขณะนางพระยาท้าวได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีนั้น

๏ ฝ่ายพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบว่า ครั้งนี้เจ้าแผ่นดินเมืองรามัญเป็นสตรีกดพระทัยนัก ปรารถนาจะใคร่ได้รามัญประเทศเป็นเขตแดนของพระองค์ จึงตรัสใช้ขุนนางผู้มีสติปัญญา ให้ลงมาคิดอ่านอุบายล่อลวงนางพระยาท้าวนั้นเสด็จออกจากเมืองหงษาวดี แล้วขุนนางพม่าก็จับนางพระยาท้าวขึ้นไปถวายพระเจ้าอังวะ ๆ จึงตั้งนางพระยาท้าวเป็นพระอัครมเหสี ตั้งแต่นั้นมาหัวเมืองรามัญทั้งปวงก็ต้องอ่อนน้อมต่อพระเจ้าอังวะ

๏ ครั้นภายหลังพระมหาบีฎกระระ จึงปรึกษากับขุนนางรามัญทั้งปวง จะคิดอุบายพานางพระยาท้าวกลับลงมาครองกรุงหงษาวดีดังเก่าให้จงได้ พระภิกษุมหาบีฎกระระนั้น ชำนาญในหนังสือพม่าหนังสือรามัญทั้งปวงสิ้น แลพูดภาษาพม่าได้ชัดเจนนัก จึงเที่ยวเทศนาในเมืองทุกตำบล ขุนนางแลราษฎรในเมืองอังวะก็นิยมยินดีนับถือนักจนมีชื่อเสียงปรากฏไป ครั้นภายหลังได้เข้าไปเทศนาในพระราชวัง จึงได้พบปะกันกับนางพระยาท้าว ๆ ยินดีนัก ครั้นภายหลังพระมหาบีฎกระระนั้นจึงพูดกับนางพระยาเป็นความลับ ในการที่จะเชิญเสด็จกลับมาเมืองหงษาวดี ครั้นนางพระยายินยอมด้วยถ้อยคำแล้ว เธอจึงคิดอุบายพานางพระยาท้าวลงมาณเมืองหงษาวดีได้ ตั้งแต่นั้นมาท้าวพระยารามัญทั้งปวง ก็เรียกนางพระยาท้าวนั้นชื่อว่าวิสัทธราชา เพราะเหตุที่นางพระยาสละพระเจ้าอังวะลงมาได้ แล้วรามัญทั้งปวงก็มิได้นอบน้อมต่อพระเจ้าอังวะสืบไป

๏ ครั้นภายหลังพระมหาบีฎกระระนั้น เธอคิดสงสัยตัวด้วยลักพานางพระยาลงไปนั้น จะเกี่ยวข้องในข้ออทินนาทานสิกขาบท เห็นว่าตัวจะไม่บริสุทธิในพระพุทธศาสนา จึงเข้าไปถวายพระพรกับนางพระยา ๆ ก็อนุญาต จึงได้สึกจากพระพุทธศาสนา ครั้นภิกษุสึกออกมาแล้ว นางพระยาท้าวก็ตั้งให้เป็นพระยาอุปราช นางพระยาท้าวนั้นเมื่อกลับลงมาจากเมืองอังวะ แลได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีเมื่อภายหลังนี้ได้เจ็ดปี แล้วจึงมอบสมบัติให้แก่พระยาอุปราช จึงเสด็จลงมาณเมืองร่างกุ้ง ให้ก่อพระอุโบสถในที่ใกล้พระเจดีย์ร่างกุ้ง ให้

ยกฉัตรยอดพระเจดีย์ใหญ่ แล้วให้เอาเงินมาชั่งหนักเท่าพระองค์ คิดเป็นราคาทองหนักยี่สิบห้าชั่ง จึงให้ช่างแผ่หุ้มพระเจดีย์ แต่ยอดลงมา แล้วตั้งราชบุรุษเป็นตัวนายใหญ่สี่คน นายรองอีกสี่คน ไพร่ร้อยคน ให้เป็นข้าพระปฏิบัติพระเกศธาตุร่างกุ้ง แล้วให้หล่อระฆังหนักร้อยเจ็ดสิบชั่งไว้สำหรับตีที่ลานพระเจดีย์ ได้ปักเสาศิลามีแป้นรายรอบพระเจดีย์ ได้เอาเศวตฉัตร ๔ คัน บาตร ๔ ชามทอง ๘ ช้อนทอง ๔ เล่ม ป้วนพระโอษฐทอง ๔ ได้บูชาไว้ ถวายข้าวพระวันละ ๔ สำรับ คนสำหรับจุดประทีปตีคันทุนวันนั้น ๒๗ คน คนเฝ้าของพระเจดีย์ ๕๐ คน ช่างทอง ๔ เตา พิณพาทย์ ๔ วง กลองแขก ๔ วง คนเฝ้าประตู ๔ คน คนกวาด ๔ คน คนเก็บดอกไม้ ๔๐ คน ได้บูชาถวายไว้ ได้ก่อกำแพงไว้เจ็ดชั้น ในระหว่างกำแพงนั้นได้ปลูกต้นตาลต้นมะพร้าว พระยาท้าว ได้ทรงประดับประดาตกแต่งบูชาอย่างนี้เป็นต้น แลได้ทรงสมาทานศีลจำเริญภาวนาอยู่เป็นนิตย์ วันหนึ่งทรงประชวรหนักทอดพระเนตรเห็นพระเจดีย์ร่างกุ้งนั้นให้เป็นอารมณ์ กับทรงจำเริญสมาธิจนสิ้นพระชนม์ นางกษัตริย์พระยาท้าวนั้น เมื่อได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีเมื่อภายหลัง พระชนมายุได้ห้าสิบแปดปี อยู่ในราชสมบัติเจ็ดปี ครั้นถึงพระชนมายุได้หกสิบห้าปีสิ้นพระชนม์ ในศักราช ๘๓๒ ปีนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยายกกองทัพมาตีเมืองทวายได้แล้วกวาดครัวเมืองทวายไปมาก ครั้นภายหลังพระยาอุปราชาก็ได้เป็นใหญ่ในเมืองหงษาวดี มีชื่อว่าพระยาธรรมเจดีย์ เพราะเหตุเธอทรงพระไตรปิฎก พระยาธรรมเจดีย์นั้น ชำนาญทั้งคดีโลกคดี

ธรรม ทรงพระราชศรัทธามาก ไม่อยู่ในพระราชวังเก่าเหมือนพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ออกไปตั้งพระราชวังอยู่ในทิศตะวันตกของพระมุตาว ได้บำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ครั้นภายหลังเสด็จไปณเมืองร่างกุ้ง ให้หล่อระฆังใหญ่ใบหนึ่งทองหนักแสนแปดหมื่นชั่ง ระฆังนั้นปากกว้างแปดศอกลึกสิบศอก สร้างไว้ในบริเวณพระเกศธาตุเจดีย์ แล้วตรัสสั่งให้จัดต้นไม้กัลปพฤกษ์บูชาพระเกศธาตุ เมื่อฤดูออกพรรษาปีละยี่สิบห้าต้นเป็นนิตย์มิได้ขาด เมื่อขณะพระเจ้าธรรมเจดีย์สึกจากภิกษุนั้นอายุสี่สิบปีได้เป็นพระยาอุปราช อยู่ในที่อุปราชเจ็ดปี ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินสิบสี่ปี ศุภศักราช ๘๕๓ ปีกุนพระชนม์ ๖๑

๏ ภายหลังบุตรพระเจ้าธรรมเจดีย์ชื่อว่าหัตถีราชา ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน คนทั้งหลายเรียกว่าพระยาราม ๆ นั้นฆ่าพระราชกุมารพี่น้องทั้งหลายเสียเป็นอันมาก ด้วยกลัวจะชิงราชสมบัติ ครั้งนั้นรามัญประเทศทั้งปวงเกิดความไข้เจ็บมากนัก ครั้นภายหลังพระยารามก็ตั้งอยู่ในราชธรรมสิบประการ

๏ ศุภศักราช ๘๕๔ ปีเดือนยี่ขึ้นสิบสามค่ำ บังเกิดลมพายุใหญ่ ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งหักตก ลมพาไปตกถึงเมืองเสี่ยง ภายหลังพระยารามก็ได้จัดแจงยกขึ้นได้ดังเก่า ครั้งนั้นพระชนมายุได้สี่สิบแปดปี เธอก็สร้างพระเจดีย์ห้าสิบองค์ล้อมพระเจดีย์ใหญ่ในเมืองร่างกุ้ง แลได้บำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ ที่พระเกศธาตุร่างกุ้งนั้น พระยารามแรกได้ราชสมบัติ พระชนมายุยี่สิบหกปี ครองราชสมบัติอยู่สามสิบห้าปี เมื่อสิ้นพระชนม์พระชนมายุได้หกสิบเอ็ดปี จึงบุตรพระยารามชื่อพระธิโร

ราชา เมื่อได้ราชสมบัตินั้นพระชนมายุสิบหกปี เป็นพระเจ้าแผ่นดินตั้งอยู่ในยุติธรรมน้อยนัก

๏ จุลศักราช ๘๙๒ ปี พระเจ้าพะธิโรราชา ยกทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยา ตีล่วงเมืองกาญจนบุรี เมืองสุพรรณบุรี เข้าไปจนเห็นกำแพงกรุงศรีอยุทธยา แล้วเห็นว่าจะทำการต่อไปไม่สะดวก ด้วยขัดสนเสบียงอาหารจะตั้งอยู่นานมิได้ ก็รีบล่าทัพกลับมากรุงหงษาวดี แลพระเจ้าพะธิโรราชานั้นบำรุงพุทธศาสนาก็น้อย ครองราชสมบัติอยู่สิบสองปี เมื่อพระชนมายุยี่สิบแปดปีสิ้นพระชนม์ ในศักราช ๙๐๓ ปี เพราะเหตุที่พระเจ้าพะธิโรราชานั้นพอพระทัยเที่ยวป่าฆ่าสัตว์ ไม่ยินดีในราชธรรม เหมือนคนใบ้คนหนวก พวกรามัญชาวเมืองเรียกว่าพะธิโรราชา ลำดับพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นชาติรามัญนั้น ตั้งต้นแต่พระยาสะมะตะเป็นเดิมได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อศักราช ๕๑๔ ปีต่อ ๆ กันมา ๑๗ พระองค์ จนถึงพระเจ้าติศราชาเป็นที่สุด จึงสิ้นวงศ์พระยาสะมะตะในศักราช ๖๒๕ ปี คิดเป็นปีได้ ๑๑๑ ปี จึงถึงพระเจ้าแผ่นดินพม่าชื่อพระเจ้าอลังคจอสู้ลงมาตีรามัญประเทศได้ ตั้งแต่นั้นมาประเทศมอญทั้งปวง ก็อยู่ในอำนาจพระเจ้าแผ่นดินพม่า

๏ จุลศักราช ๖๔๓ ปี มะกะโทจึงฆ่าอลิมามางเจ้าเมืองเมาะตะมะเสีย ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นในเมืองเมาะตะมะตำบลหนึ่ง

๏ จุลศักราช ๖๔๗ ปี อะขะมะมอญฆ่าพม่าเจ้าเมืองพะโคเสีย ตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ในเมืองพะโคอีกตำบลหนึ่ง

๏ ครั้งนั้นรามัญประเทศแตกกันออกเป็นสองส่วนดังนี้ แต่พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองตำบลนั้นเป็นชาติรามัญเหมือนกัน แต่ข้างเมืองพะโคนั้นตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ได้สามองค์ คืออาขะมะมอญหนึ่ง ลักรยาพยูหนึ่ง พระเจ้าตะยาพยาหนึ่ง แลกษัตริย์สามองค์นี้ได้เป็นใหญ่ในเมืองพะโค คือเมืองหงษาวดี คิดเป็นปีได้เจ็ดปีด้วยกัน ถึงศักราช ๖๕๕ ปี พระเจ้าฟ้ารั่วผู้ครองเมืองเมาะตะมะ จึงมาฆ่าพระเจ้าตะยาพยาเสีย แล้วได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศทั้งสิ้น จึงสืบกษัตริย์มาเป็นสิบห้าองค์ด้วยกัน คือพระเจ้าฟ้ารั่วหนึ่ง พระเจ้ารามประเดิดหนึ่ง พระยาแสนเมืองหนึ่ง พระยารามไตยหนึ่ง ชีปอนไม่เป็นเชื้อพระวงศ์แทรกเข้ามาได้เจ็ดวัน พระยาอายกำกองหนึ่ง พระยาอายลาวหนึ่ง พระยาอูหนึ่ง พระเจ้าราชาธิราชหนึ่ง พระเจ้าธรรมราชาหนึ่ง พระยารามเกิดหนึ่ง พระยาแก่นท้าวหนึ่ง พระยาทาษราชาหนึ่ง พระยายุตราชาหนึ่ง พระยากำพร้าหนึ่ง นางพระยาท้าวหนึ่ง เชื้อวงศ์พระเจ้าฟ้ารั่วเป็นสิบห้าองค์ด้วยกันดังนี้ มาขาดลงเพียงนางพระยาท้าว ครั้งนั้นศักราชล่วงได้ ๘๓๒ ปี รวมพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่พระเจ้าฟ้ารั่วตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่ในรามัญประเทศมาแต่ศักราช ๖๔๓ ปี จนถึงนางพระยาท้าว ในวงศ์นี้เป็นสิบห้าองค์ด้วยกัน จนถึงศักราช ๘๓๒ ปีนั้น สืบวงศ์กษัตริย์มาเป็นสิบห้าองค์ด้วยกัน คิดเป็นปีได้ ๑๘๙ ปี สิ้นวงศ์พระเจ้าฟ้ารั่วเท่านี้

๏ ครั้นภายหลังพระธรรมเจดีย์ ได้เป็นใหญ่ในกรุงหงษาวดีในศักราช ๘๓๒ ปีนั้น สืบวงศ์กษัตริย์มาสามองค์ด้วยกัน คือ

พระเจ้าธรรมเจดีย์หนึ่ง พระยารามหนึ่ง พระยาพะธิโรราชาหนึ่ง เมื่อพระยาพะธิโรราชาเป็นที่สุดวงษ์สิ้นพระชนม์นั้น ศักราชล่วงได้ ๙๐๓ ปี คิดเป็นปีที่ได้เสวยราชสมบัติ ตั้งแต่พระเจ้าธรรมเจดีย์มาจนถึงพระยาพะธิโรราชา ๖๙ ปีด้วยกัน พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นชาติรามัญ ได้เป็นใหญ่ในรามัญประเทศเท่านี้ เมื่อพระยาพะธิโรราชานั้นล่วงไปแล้ว กษัตริย์พม่าองค์หนึ่ง รามัญเรียกว่าฝรั่งมังส่วย ไทยเรียกว่าฝรั่งมังโสดถี ยกกองทัพลงมาตีเมืองหงษาวดีได้แล้ว ให้ราชบุตรชื่อฝรั่งมังตรีผู้เป็นพระยาอุปราชอยู่ครองสมบัติในเมืองอังวะ จึงลงมาเป็นใหญ่อยู่ในเมืองหงษาวดี ได้เสียสละพระมหามงกุฎทรงประดับเพ็ชรมีราคามากถวายพระเกศธาตุร่างกุ้ง แล้วได้ถวายพระอัครมเหสีเป็นทาสพระเกศธาตุ แล้วไถ่พระอัครมเหสีด้วยทองคำสิบชั่ง เสียสละเป็นเครื่องสักการบูชาพระเกศธาตุ

๑ ถุศักราช ๙๐๕ ปี พระเจ้าฝรั่งมังโสดถีผู้เป็นใหญ่ในเมืองหงษาวดี จึงมีรับสั่งขึ้นไปถึงพระเจ้าฝรั่งมังตรีผู้เป็นพระยาอุปราชอยู่ณเมืองอังวะ ให้เกณฑ์พลพม่าทั้งปวงลงมาสมทบกองทัพรามัญณเมืองหงษาวดี แล้วพระเจ้าฝรั่งมังโสดถี จึงยกพลพม่ารามัญทั้งปวงเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยา ไปโดยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ตีล่วงหัวเมืองสุพรรณบุรีเข้าไปถึงชานกรุงศรีอยุทธยา ได้ทำสงครามกันกับพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา พวกพลล้มตายเป็นอันมากทั้งสองฝ่าย ก็ยังไม่ได้กรุงศรีอยุทธยา พวกกองทัพพม่าพวกกองทัพรามัญขาด

เสบียงถง จึงรับสั่งให้ถ่าทัพกลับมาเมืองหงษาวดี โดยทางด่านบ้านระแหงทิศเหนือกรุงศรีอยุทธยา

◎ ลุศักราช ๙๓๐ ปี พระเจ้าฝรั่งมังโสดถีทรงพระดำริที่จะเอากรุงศรีอยุทธยาให้จงได้ จึงให้เกณฑ์กองทัพเมืองหงษาวดี เมืองอังวะ เมืองเชียงใหม่พร้อมกันแล้ว จึงให้อินแซะพระราชบุตรชื่อว่าฝรั่งมังตรีที่พระมหาอุปราชนั้น เป็นแม่กองทัพหน้า พระเจ้าฝรั่งมังโสดถีเป็นทัพหลวง จึงยกเข้าไปกรุงศรีอยุทธยาโดยทางบ้านระแหง แล้วตีล่วงหัวเมืองฝ่ายเหนือลงไปจนถึงกรุงศรีอยุทธยา แล้วตั้งทัพหลวงอยู่ ณ ตำบลทุ่งภูเขาทอง กองทัพพระเจ้าหงษาวดีครั้งนั้นมากนัก ตั้งแผ่กันออกรายล้อมรอบกำแพงกรุงศรีอยุทธยา

◎ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาเห็นจะต่อสู้มิได้ จึงเสด็จออกมาเจรจาความเมืองกันกับพระเจ้าหงษาวดี แลพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองกลับเป็นพระราชไมตรีกัน จึงให้สัญญากันไว้ว่าจะมิได้ทำร้ายแก่กันสืบไป พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาก็จัดเงินทองของดีมีค่าต่าง ๆ แลช้างเผือกแลม้าดีถวายมาครั้งนั้นมาก แล้วพระเจ้าหงษาวดีจึงเลิกทัพกลับมาโดยทางด่านบ้านระแหง

◎ ลุศักราช ๙๑๒ ปี ณ วันพุฒเดือนหกแรมค่ำหนึ่ง พระเจ้าฝรั่งมังโสดถีสิ้นพระชนม์ ครั้งนั้นยังมีพระราชวงศ์กษัตริย์รามัญองค์หนึ่ง จึงคิดกันกับท้าวพระยารามัญทั้งปวง พร้อมใจกันจับขุนนางพม่าในเมืองหงษาวดี แลในหัวเมืองรามัญทั้งปวงฆ่าเสียโดยมาก ที่หนีไปได้นั้นก็มาก จึงท้าวพระยารามัญทั้งปวงตั้ง

พระราชวงศ์กษัตริย์นั้น ทรงพระนามพระเจ้ารอชุกคะดี่ ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีต่อมา พระเจ้ารอชุกคะดี่ทรงพระราชศรัทธา จึงจัดเอาแก้ววิเศษต่าง ๆ ไปประดับฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้ง

๏ ฝ่ายขุนนางพม่าทั้งหลายซึ่งหนีไปได้นั้นจึงขึ้นไปณเมืองอังวะ เอาเนื้อความซึ่งมอญกลับเป็นขบถนั้น กราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังตรีผู้เป็นพระมหาอุปราช ๆ ได้ทรงทราบแล้ว จึงให้จัดกองทัพลงมาตีเมืองหงษาวดี ณ ศักราช ๙๑๓ ปี เดือนห้าแรมสามค่ำเป็นวันสงกรานต์ พระเจ้าฝรั่งมังตรีตีเมืองหงษาวดีได้

๏ ฝ่ายพระเจ้ารอชุกคะดี่นั้น จึงพาพระมเหสี่แลปริวัชของตนหนีออกไปอยู่ในป่า ซ่อนตัวอยู่ในซอกเขาที่ซอบกลแห่งหนึ่ง ครั้นภายหลังจุลศักราช ๙๑๕ ปี เดือน ๑๑ พระเจ้าฝรั่งมังตรีก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินในเมืองหงษาวดี จึงมีรับสั่งให้พระราชบุตรเขยกลับขึ้นไปครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองอังวะ

๏ จุลศักราช ๙๑๗ ปี พระเจ้าฝรั่งมังตรีจะใคร่ได้กรุงศรีอยุทธยามาขึ้นแก่พระองค์ให้สิทธิขาด จึงให้เกณฑ์กองทัพพม่ากองทัพรามัญทั้งปวง มีรับสั่งให้อินแซะนันทุผู้เป็นพระราชบุตรซึ่งเป็นพระมหาอุปราชนั้น เป็นแม่กองทัพหน้ายกเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยาโดยทางด่านแม่ละเมาะบ้านระแหง แล้วเลยมาทางเมืองพิศณุโลก ครั้งนั้นเจ้าเมืองพิศณุโลกเป็นบุตรเขยพระเจ้าช้างเผือก ณ กรุงศรีอยุทธยา ก็กลัวเกรงอานุภาพพระเจ้าหงษาวดี จึงยกกองทัพฝ่ายเหนือทั้งปวงมาบรรจบกับกองทัพพระเจ้าหงษาวดี แล้วตามเสด็จไปตีกรุงศรีอยุทธยาด้วย พระเจ้า

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หงษาวดีจึงตั้งทัพหลวงณทุ่งภูเขาทองฝั่งตะวันตกแห่งพระนคร จึงให้เร่งทำการประชิดติดพระนคร ศุศักราช ๙๑๘ ปีเดือนเก้า พระเจ้าหงษาวดีก็ได้กรุงศรีอยุทธยา แลพระเจ้าช้างเผือก เจ้าพระนครศรีอยุทธยานั้นสวรรคตเสียก่อน เมื่อยังล้อมกรุงศรีอยุทธยาอยู่นั้น แล้วพระเจ้าหงษาวดีจึงอภิเษก เจ้าเมือง พิศณุโลกอันเป็น พระราช บุตรเขยพระเจ้าช้างเผือกนั้น เป็นเจ้าพระนครศรีอยุทธยา ให้ถือน้ำพระพิพัฒสัตยาเป็นเมืองขึ้นแก่กรุงหงษาวดี ถึงปีแล้วให้ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายตามธรรมเนียม แล้วพระเจ้าหงษาวดีก็ยกทัพกลับมาโดยทางด่านบ้านระแหง

๏ ศุศักราช ๙๑๙ ปีเดือนอ้าย พระเจ้าธอชุกคะลีแลพระมเหสีซ่อนอยู่ในป่านั้น ก็ถึงแก่พิราลัยในป่าพะดอย

๏ ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังศรีนั้นมีอานุภาพมาก มีช้างเผือก มีบ่อแก้ว มีบ่อทอง มีบ่อเงิน เกิดขึ้นในแว่นแคว้น แลชนะพระเจ้าแผ่นดินทั้งปวงในประเทศต่าง ๆ ได้เป็นใหญ่ในประเทศทั้งสี่ คือรามัญประเทศ ภุกามประเทศ สยามประเทศ มลาวประเทศ เหตุดังนั้นรามัญทั้งหลายเรียกพระเจ้าฝรั่งมังศรีนั้นว่าตะละพะเนียเธอเจาะ แปลว่าพระเจ้าชนะสิบทิศ ได้เป็นพระเจ้าช้างเผือก มีพระกลดแก้ว อนึ่งครั้งเมื่อศุศักราช ๙๑๔ ปี พระเจ้าชนะสิบทิศแรกได้ราชสมบัตินั้น พระเจ้าลังกาชื่อพระยาวิมะละธรรมสุริยะ เป็นใหญ่อยู่ในเมืองศรีวัฒนะในเกาะลังกา ปรารถนาจะหาพระสงฆ์ที่มีศีลบริสุทธิไปบวชกุลบุตรสืบสมณวงศ์ในลังกา จึงแต่งพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการมา

ณเมืองยะไข่ ครั้งนั้นเมืองยะไข่อยู่ในอำนาจพระเจ้าชนะสิบทิศ เจ้าเมืองยะไข่จึงมีหนังสือบอกขึ้นไปให้กราบทูล พระเจ้าหงษาวดีจึงมีรับสั่งให้เจ้าเมืองยะไข่ จัดพระสงฆ์แลพระไตรปิฎกกับเครื่องราชบรรณาการตอบพอสมควรแล้วให้ส่งออกไป เจ้าเมืองยะไข่ก็ทำตามรับสั่ง ครั้งนั้นทูตลังกาได้พระสงฆ์ออกไปสามสิบสามรูป ครั้นพระเจ้าลังกาได้พระสงฆ์แล้ว ก็ขอบพระคุณพระเจ้าหงษาวดีนัก ปรารถนาเป็นพระราชไมตรีกันยืนยาวไปนาน ครั้นภายหลังจึงจัดพระราชธิดาองค์หนึ่ง กับเครื่องมงคลราชบรรณาการ มอบให้ขุนนางผู้ใหญ่เป็นราชทูตลงเภตราวิถันดามาเข้าปากน้ำเมืองหงษาวดี ราชทูตจึงนำเอาพระราชธิดาแลเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปถวาย พระเจ้าหงษาวดีก็ยินดียิ่งนัก จึงตอบเครื่องราชบรรณาการไปแก่ราชทูตลังกาเป็นอันมาก ครั้นภายหลังพระเจ้าชนะสิบทิศ จึงตั้งนางกษัตริย์มเหสีเดิม ที่เป็นพระราชมารดาอินแซะนันกูนั้น เป็นพระอัครมเหสีใหญ่ ตั้งนางกษัตริย์ลังกาเป็นพระมเหสีขวา ตั้งพระราชธิดาพระเจ้าช้างเผือกณกรุงศรีอยุทธยาซึ่งพระองค์ได้มาไว้ในกาลก่อนนั้น เป็นพระมเหสีฝ่ายซ้าย พระเจ้าฝรั่งมังตรีนั้นครองราชสมบัติมาได้ยี่สิบเก้าปี จนถึงศักราช ๙๒๖ ปี ครั้นถึงเดือนเก้าขึ้นสี่ค่ำวันพฤหัศบดีก็สวรรคต จึงอินแซะนันกู ๆ นี้เรียกตามภาษาพม่า แต่รามัญเรียกว่านานกะยะ ผู้เป็นพระมหาอุปราช ได้ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินในเมืองหงษาวดีสืบมา

๏ ถุศักราช ๙๒๗ ปี พระราชบุตรพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ครั้นรู้ว่าพระเจ้าชนะสิบทิศสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ยกกองทัพขึ้นมาณเมือง

หงษาวดี โดยทางด่านแม่ละเมาะ ว่าจะขึ้นมาช่วยกันทำพระราชสงครามตีเมืองอังวะ ครั้นถึงปลายแดนเมืองหงษาวดี พระราชบุตรนั้นกลับคิดขบถ กวาดครัว หัวเมืองปลายแดนได้แล้วก็กลับคืนไปกรุงศรีอยุทธยา ครั้นพระเจ้านันทบุเรงได้ทรงทราบก็ ทรงพระ โกรธจึงตรัสสั่ง ให้พระราชบุตรผู้ ใหญ่ชื่อมังษาเกียด อันเป็นที่พระมหาอุปราช ยกกองทัพไปตามจับพระราชบุตรกรุงไทยให้จงได้ พระมหาอุปราชก็ยกกองทัพรีบตามมา พอพระราชบุตรกรุงไทยยกข้ามแม่น้ำสิตตองไปแล้ว พระมหาอุปราชเห็นจะตามไปไม่ทัน จึงยกกองทัพกลับมากราบทูลพระเจ้าหงษาวดี ๆ ก็ยิ่งทรงพระโกรธ ทรงดำริจะไปตีกรุงศรีอยุทธยาให้จงได้

๏ ศุภศักราช ๙๒๙ ปี พระเจ้าหงษาวดีจึงตรัสสั่งให้พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพลงไปตีกรุงศรีอยุทธยาโดยทางเมืองกำแพงเพ็ชร ตรัสสั่งให้เจ้าเมืองพสิมยกเข้าไปทางเมืองกาญจนบุรี ให้ถึงพร้อมกันแล้ว ช่วยกันระดมตีกรุงศรีอยุทธยาให้จงได้ พระราชบุตรทั้งสองของพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ก็รับอาสาพระราชบิดามาทำสงคราม ตีกองทัพเมืองหงษาวดีทางเหนือทางใต้แตกกลับมาสิ้น

๏ ศุภศักราช ๙๓๐ ปีเดือนเจ็ดขึ้นค่ำหนึ่ง บังเกิดอัศจรรย์ พระอาทิตย์เป็นสุริยุปราคามืดไปสิ้นวันยังค่ำ ครั้นถึง ณ.วันอังคารเดือนเจ็ดขึ้นเก้าค่ำ บังเกิดแผ่นดินไหว พระเจดีย์เมืองร่างกุ้งทะลายลงมาเพียงชั้นกลาง พระเจ้าหงษาวดี จึงตรัสสั่งให้ขุนนางผู้ใหญ่เป็นนายการกะเกณฑ์กันทำให้ปรกติดังเก่า

๏ ฤศักราช ๙๓๑ ปี พระเจ้าหงษาวดีจึ่งยกกองทัพเข้าไปกรุงศรียุทธยาโดยทางด่านเชียงทอง ยกตรงไปตั้งถึงชานเมืองแล้ว ทำการตั้งค่ายประชิด กรุงศรีอยุทธยาอยู่ถึงหกเดือนก็ยัง ไม่สมความปรารถนา ครั้นถึงเทศกาลฝนก็ยกทัพกลับไปเมืองหงษาวดี

๏ ฤศักราช ๙๓๒ ปี พระเจ้าหงษาวดียกทัพเข้า ไปตีกรุงศรีอยุทธยาอีกครั้งหนึ่ง ครั้นไม่ได้แล้วก็กลับมา ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าหงษาวดีเชื่อขยาดฝีมือพระราชบุตรกรุงไทยทั้งสองพี่น้องนัก ออกพระโอษฐ์ว่าเด็กสองคนพี่น้องนี้ นานไปเบื้องหน้าจะข่มเหงมอญ จะจับเอาพวกมอญไปเป็นเชลยเป็นมั่นคง ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้าหงษาวดีก็มิได้ยกไปทำสงครามสืบไป ครั้นถึงศักราช ๙๔๐ ปี พระเจ้าหงษาวดีได้ฟังข่าวว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ผู้เป็นพระราชบิดาของพระราชกุมารทั้งสองนั้นสวรรคตแล้ว จึงตรัสสั่งพระมหาอุปราชให้ยกกองทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยาอีกครั้งหนึ่ง ให้พระเจ้าเชียงใหม่เป็นทัพหน้า พระมหาอุปราชเป็นทัพหลวง ยกเข้าไปโดยทางด่านกาญจนบุรี

๏ ฝ่ายพระเจ้ากรุงไทยทั้งสองพี่น้อง ครั้นทรงทราบแล้วก็รีบยกทัพออกไป จึ่งพบทัพพระมหาอุปราชณแขวงเมืองสุพรรณบุรี ขณะนั้นรามัญกับไทยได้รบกันเป็นสามารถ พระเจ้า กรุงไทย ผู้เป็นพระเชษฐาไสช้าง เข้าไปชน กับช้างพระมหาอุปราช ช้าง มหาอุปราชเสียทีเบือนไป พระเจ้ากรุงไทยฟันด้วยพระแสงง้าว พระมหาอุปราชก็ถึงแก่กรรมในที่นั้น

๏ ฝ่ายพวกพม่ารามัญทั้งปวง ก็แตกกลับมาณเมืองหงษาวดี แล้วกราบทูลเหตุนั้นให้ทราบ พระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังตกพระทัยนัก มีความโศกาลัยถึงพระราชบุตรเป็นกำลัง ตั้งแต่นั้นมาก็ให้ระอาฝีมือไทย มิได้คิดที่จะมาตีกรุงศรีอยุทธยาสืบไป

๏ ฤๅศักราช ๙๔๒ ปี ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ได้ยินข่าวว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจะยกทัพออกไปตีเมืองหงษาวดี ให้เกรงกลัวพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยานัก จึงแต่งเครื่องราชบรรณาการลงไปถวาย ขอเป็นเมืองขึ้นแก่กรุงศรีอยุทธยา ในศักราช ๙๔๒ ปีนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา จึงให้เสนาบดีออกไปตีเมืองทวายเมืองมะริดเมืองตะนาวได้ พระเจ้าหงษาวดีก็ไม่ได้ตรัสสั่งให้ยกกองทัพมาตีเอาเมืองทั้งสามคืน เมืองทั้งสามนั้นก็เป็นเขตแดนของกรุงศรีอยุทธยาตั้งแต่นั้นมา ครั้งนั้นสงครามมอญกับไทยงดกันไปถึงเจ็ดปี รามัญทั้งปวงกลัวอานุภาพพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาทั้งสองพระองค์นั้น รามัญเรียกชื่อว่าตะละบากาวเตะ แปลว่าเจ้าสองพี่น้อง

๏ ฝ่ายพระเจ้านันทบุเรงผู้เป็นใหญ่ในเมืองหงษาวดี ภายหลังให้บังเกิดความสังเวชพระทัยนัก ด้วยคิดถึงพระองค์ที่ทรงพระชรา จึงตรัสสั่งให้พระยาทะละเป็นแม่กอง เอาทองคำหนักห้าชั่ง เงินหนักห้าชั่งไปแผ่ปิดยอดพระเจดีย์ร่างกุ้ง แล้วให้รัดด้วยลวดเงิน ได้หล่อระฆังทองคำหนักสี่ชั่ง แขวนบูชาไว้แล้ว ทรงพระอุตสาหะบำเพ็ญกุศลเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาหัวเมืองรามัญทั้งปวง เห็นพระเจ้า

นันกูหย่อนกำลังลงแล้ว ก็ชวนกันกระด้างกระเดื่องไม่ปรกติเหมือนแต่ก่อน

๏ ฤศักราช ๙๕๐ ปี พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาได้ทรงทราบว่าหัวเมืองมอญทั้งปวงไม่เป็นปรกติ จึงตรัสสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่กองทัพหน้า พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาทั้งสองพระองค์เป็นทัพหลวง ยกออกไปโดยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ตีออกมาได้จนถึงเมืองเมาะตมะ ขณะนั้นพระเจ้าหงษาวดีประชวรอยู่ จึงมีรับสั่งให้หาเจ้าเมืองตองอูลงมาช่วยป้องกันเมืองหงษาวดี เจ้าเมืองตองอูเห็นว่าจะรับกองทัพไทยในเมืองหงษาวดีนั้นไม่หยุด จึงเชิญพระเจ้าหงษาวดีกวาดครัวชาวเมืองออกจากเมือง เผาเมืองหงษาวดีเสีย พาพระเจ้านันกูไปรักษาไว้ณเมืองตองอู

๏ ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา เมื่อได้เมืองเมาะตะมะแล้ว ก็ยกขึ้นไปณเมืองหงษาวดีณเดือนสาม ครั้นเห็นเมืองร้างอยู่ จึงรู้ว่าเจ้าเมืองตองอูพาพระเจ้าหงษาวดีไป

๏ ฤศักราช ๙๕๓ ปี เดือนอ้ายขึ้นสิบเอ็ดค่ำ ก็รีบเสด็จไปล้อมเมืองตองอู ขณะนั้นกองทัพไทยขาดเสบียงอาหาร เห็นจะทำการไปไม่ตลอด ก็ให้ล่าทัพกลับมาจากเมืองตองอู แล้วให้กวาดครัวรามัญเข้าไปกรุงศรีอยุทธยาครั้งนั้นก็มากนัก พระเจ้านันกูครองราชสมบัติอยู่ในเมืองหงษาวดีสิบปี ฤศักราช ๙๕๔ ปี สิ้นพระชนม์ในเมืองตองอู ครั้งนั้นหัวเมืองมอญทั้งปวงไม่ไปขึ้นแก่เมืองตองอู เข้าไปขึ้นแก่กรุงศรีอยุทธยาโดยมาก ในศักราช ๙๕๔ ปี

นั้น พระยาตองอูจึงแต่งเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายพระเจ้ากรุงไทย ขอเป็นเมืองขึ้นสืบไป ครั้งนั้นรามัญประเทศทั้งปวงไปขึ้นแก่กรุงศรีอยุทธยาทั้งสิ้น

๏ ฝ่ายพระเจ้าอังวะ ก็มิได้ลงมาเบียดเบียนหัวเมืองรามัญทั้งปวง ด้วยเกรงอานุภาพพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา แต่ประเทศรามัญมาขึ้นอยู่กับกรุงศรีอยุทธยาประมาณเจ็ดปี ครั้นภายหลังกรุงศรีอยุทธยาเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นใหญ่ในภายหลังนั้นเพิกเฉยเสีย มิได้ทรงระวังรามัญประเทศ หัวเมืองมอญทั้งปวงก็ตั้งแข็งเมืองเป็นแพนก ๆ อยู่ตามกำลัง ไม่มีเมืองใดเป็นใหญ่กว่ากัน

๏ ลุศักราช ๙๖๒ ปี ยังมีฝรั่งนายกำปั่นคนหนึ่ง ชื่อกัปตันหันชรา เป็นคนมีทรัพย์มาก ก่อตึกค้าขายอยู่ ณ เมืองเสรียง แลฝรั่งนั้นมีสติปัญญามาก รู้จักเอาใจขุนนางแลราษฎรทั้งปวง ขณะนั้นเจ้าเมืองเสรียงร้ายกาจนัก เบียดเบียนขุนนาง เบียดเบียนราษฎรทั้งปวงได้ความลำบาก กับตันหันชราจึงคิดกันกับชาวเมืองทั้งปวงพร้อมใจกันเนรเทศขับไล่เจ้าเมืองเสรียงเสีย แล้วขุนนางแลราษฎรทั้งปวงยกกัปตันหันชรานั้นขึ้นเป็นใหญ่ในเมืองเสรียง แลพระยาฝรั่งนั้นมิได้นับถือพระพุทธศาสนา เป็นแต่ผู้ช่วยดูแลรักษาพระเจดีย์ใหญ่แลอารามทั้งปวง ตามธรรมเนียมเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ครั้งนั้นมีพระมหาเถรสององค์ แลเจ้าอธิการองค์พุทธ แลเจ้าอธิการเตอะละเจได้ชักชวนชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงบำรุงพระพุทธศาสนา ซ่อมแปลง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

อาวาสแลพระมหาธาตุเจดีย์ซึ่งปรักหักพัง แลชักชวนคนทั้งปวงบำเพ็ญทานรักษาศีลตามสติปัญญา พระพุทธศาสนาในประเทศนั้นจึงยังบริบูรณ์อยู่ แลพระเจ้าแผ่นดินสามองค์ คือพระเจ้าฝรั่งมังโสดถีหนึ่ง พระเจ้าฝรั่งมังตรีหนึ่ง พระเจ้านันกูหนึ่ง ได้เป็นใหญ่ในเมืองหงษาวดีตั้งแต่ศักราช ๙๐๓ ปี มาจนศักราช ๙๕๕ ปี แต่พระเจ้าธอชุกคะดี เป็นพระเจ้าแผ่นดินวงศ์รามัญแทรกเข้ามาปีหนึ่ง จึงเป็นห้าสิบสี่ปีด้วยกัน ตั้งแต่นั้นมารามัญประเทศทั้งปวงจึงไปขึ้นแก่กรุงไทยได้เจ็ดปี ครั้งเมื่อเมืองมอญทั้งปวงต่างเมืองต่าง อยู่ตามลำพัง ส่วนเมืองทวายก็ตั้งแข็งเมืองอยู่บ้าง มิได้มาขึ้นแก่กรุงศรี อยุทธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาก็ทรงเพิกเฉยเสีย มิได้ยกมาปราบปราบ ให้อยู่ในอำนาจเหมือนแต่ก่อน ยังขึ้นอยู่แก่กรุงศรีอยุทธยาแต่เมืองมฤดเมืองตนาวสองเมืองเท่านั้น เมื่อพระยาลับตันหั้นชราเป็นเจ้าเมืองเสรียงได้ สิบสองปี

๏ ลุศักราช ๙๖๕ ปี ครั้งนั้นพระเจ้าอังวะองค์หนึ่ง รามัญทั้งหลายเรียกว่า ตะละนันธอกะเติงมณิก คำไทยว่าพระเจ้าปราสาททองกลดแก้ว เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าฝรั่งมังตรี ครั้นรู้ว่าหัวเมืองมอญทั้งปวงไม่เป็นปรกติพร้อมเพรียงกัน จึงยกกองทัพลงมาปราบปรามได้เมืองมอญทั้งปวงตลอดมาจนเมืองทวาย แล้วจึงยกไปตีเมืองมฤดตีเมืองตนาว เจ้าเมืองมฤตเจ้าเมืองตนาว ไม่เห็นกองทัพกรุงศรีอยุทธยาออกมาช่วย ก็ยอมขึ้นแก่พระเจ้าอังวะ แล้วพระเจ้าอังวะจึงตรัสสั่งขุนนางพม่าขุนนางรามัญ ให้เกณฑ์กันสร้าง

เมืองหงษาวดีขึ้นให้คงดังเก่า แล้วพระเจ้าอังวะก็ยกทัพกลับขึ้นไปเมืองอังวะ แลขณะเมื่อพระเจ้าอังวะยกกองทัพมาตีเมืองเสรียงนั้น พระยาทกปตันหันซราเห็นว่าจะสู้พม่าไม่ได้ ก็พาพวกพ้องลงกำปั่นหนีไปณเมืองฝรั่ง ขณะเมื่อพระเจ้าปราสาททองกลดแก้ว ลงมาปราบปรามประเทศรามัญทั้งปวงนั้น

๑ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ได้ทราบข่าวจึงตรัสปรึกษาด้วยแสนท้าวพระยาลาวทั้งปวงว่า บัดนี้พระเจ้าอังวะลงไปย่ำยีหัวเมืองรามัญทั้งปวงให้อยู่ในอำนาจสิ้น จนแต่เมืองมฤตเมืองตนาว ซึ่งขึ้นอยู่แก่พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยานั้น พระเจ้าอังวะก็ตีได้ พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาก็เพิกเฉยเสีย ไม่ยกกองทัพไปช่วยป้องกันเมืองขึ้นของพระองค์ ถ้าแม้นเราจะยังคงไปขึ้นแก่กรุงศรีอยุทธยาอยู่ แม้นพระเจ้าอังวะยกมาตี พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจะไม่ยกมาช่วย พวกเราก็จะได้ความลำบากเป็นมั่นคง จำเราจะแต่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปถวายพระเจ้าอังวะ ขอเป็นเมืองขึ้นจึงจะพ้นอันตราย ท่านทั้งปวงจะเห็นประการใด แสนท้าวพระยาลาวทั้งปวงก็เห็นชอบด้วย ครั้นถึงศักราช ๙๖๒ ปี พระเจ้าเชียงใหม่จึงจัดเครื่องราชบรรณาการ มอบให้ราชทูตคุมขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าอังวะๆ ก็มีพระทัยยินดีนัก แล้วพระราชทานรางวัลแก่ทูตเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมาเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองนครลำปาง ก็ไปขึ้นแก่เมืองอังวะ

๏ ศุภศักราช ๙๗๓ ปี เป็นปลายปี พระเจ้าปราสาททองกลดแก้วจึงจัดให้พระราชวงศ์องค์หนึ่งอยู่รักษาเมืองอังวะ แล้วจึงพาพวกพ้องยกลงมาตั้งอยู่ณเมืองหงษาวดี จึงตั้งราชบุตรชื่อมังรายตูปะเป็นพระมหาอุปราชเมืองหงษาวดี

๏ ศุภศักราช ๙๗๔ ปี ณวันพุธเดือนห้าขึ้นแปดค่ำ พระเจ้าปราสาททองกลดแก้วจึงจัดรามัญสี่สิบสองครัว ถวายเป็นข้าพระเกศธาตุณเมืองร่างกุ้ง ประเจ้าปราสาททองกลดแก้วนั้นไม่ได้กลับขึ้นมาเมืองอังวะอีก เสด็จอยู่ครองราชสมบัติณเมืองหงษาวดี ไม่เสด็จอยู่ในเมืองออกไปตั้งพระราชวังอยู่ณตำบลเกลาะสะเกิบ แปลว่าสวน เหตุดังนั้นชาวเมืองจึงเรียกว่าพระเจ้าเกลาะสะเกิบ คำไทยว่าพระเจ้าสวน ได้ปฏิสังขรณ์ซ่อมแปลงบูชาพระเจดีย์ร่างกุ้งไว้มาก ได้ครองราชสมบัติในเมืองอังวะ ๖ ปี ในเมืองหงษาวดี ๖ ปี

๏ ศุภศักราช ๙๙๐ ปี ณวันพฤหัศบดีเดือนแปดขึ้นสี่ค่ำ พระเจ้าเกลาะสะเกิบก็สิ้นพระชนม์ จึงพระโอรสพระเจ้าเกลาะสะเกิบชื่อมังรายตูปะ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินในวันศุกรเดือนเก้าแรมสี่ค่ำจึงเสด็จเข้าไปอยู่ที่พระราชวังเก่าในเมืองหงษาวดี ครองราชสมบัติอยู่ปีหนึ่ง ศุภศักราช ๙๙๑ ปี ก็สิ้นพระชนม์ ภายหลังเจ้าเมืองสะเทิมเป็นเชื้อวงศ์เจ้าแผ่นดินพม่า ได้เป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองหงษาวดี แต่ในศักราช ๙๙๑ ปี วันเสาร์เดือนสามแรมหกค่ำ เพลาค่ำแล้วนาฬิกาหนึ่ง เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งหักตกลงในทิศอาคเณย์ ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินนั้นได้ยกขึ้น

ได้เป็นปรกติดังเก่า จุลศักราช ๙๙๖ ปี ณ วันอังคารเดือนอ้าย พระเจ้าสะเทิมธรรมราชากลับขึ้นไปครองราชสมบัติณ เมืองอังวะได้สี่ปี

๏ จุลศักราช ๑๐๐๐ ปี ณ วันอาทิตย์เดือนห้าขึ้นแปดค่ำ ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งหักตกลงมาอีก ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบก็ทรงพระวิตกว่าคำบุราณว่าไว้ว่า ถ้าศักราชครบ ๑๐๐๐ ปีแล้วบ้านเมืองจะไม่เป็นสุข จะเกิดกลียุคไปทุกประเทศ แลบัดนี้ก็เกิดเหตุใหญ่ฉัตรยอดพระมหาเจดีย์หักลงมา จำเราจะทำกุศลให้ระงับเหตุร้ายนั้นเสีย ครั้นถึงเดือนหกขึ้นสี่ค่ำจึงให้บวชนาค ๑๐๐๐ รูปสำเร็จ ให้เท่ากันกับศักราช ครั้นถึง ณ วันจันทร์เดือนหกขึ้นแปดค่ำบวชนาคได้ครบ ๑๐๐๐ รูปสำเร็จแล้ว จึงแผ่พระราชกุศลไปให้ทั่วสัตว์ทั้งปวง

๏ ศักราช ๑๐๐๒ ปี ได้ยกฉัตรยอดพระเจดีย์ขึ้นไว้ดังเก่า พระยาสะเทิมธรรมราชานั้นเมื่อแรกได้ราชสมบัติในเมืองพะโค คือเมืองหงษาวดีนั้น จุลศักราช ๙๙๖ ปี จึงกลับขึ้นไปเมืองอังวะอยู่ได้สี่ปี จุลศักราช ๑๐๑๑ ปี พระเจ้าสะเทิมธรรมราชาสิ้นพระชนม์ในเมืองอังวะ บุตรพระยาสะเทิมชื่อนันตะยะ บางทีเรียกว่านันทชยะได้ราชสมบัติต่อมา ในศักราช ๑๐๑๑ ปี ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งนั้นเอนไป จึงมีรับสั่งให้ถอนฉัตรนั้นขึ้นไปเมืองอังวะ ครั้นซ่อมแซมดีแล้วจึงให้เอาลงไปปักไว้ดังเก่า

๏ จุลศักราช ๑๐๑๗ ปี พวกกองทัพเมืองฮ่อยกลงมาติดเมืองอังวะ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๏ ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่กลัวว่า กองทัพฮ่อได้เมืองอังวะแล้วจะยกลงมาตีเมืองเชียงใหม่ จึงใช้ราชทูตลงไปขอกองทัพพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ๆ ก็ให้จัดกองทัพขึ้นไปรักษาเมืองเชียงใหม่

๏ ฝ่ายพระเจ้าอังวะ เมื่อกองทัพฮ่อมาติดเมืองอยู่ครั้งนั้น จึงมีรับสั่งลงมาถึงพม่าซึ่งเป็นใหญ่ในเมืองรามัญทั้งปวง ให้เกณฑ์พวกรามัญขึ้นไปช่วยป้องกันเมืองอังวะ ครั้งนั้นพระราชวงศ์พระเจ้าอังวะองค์หนึ่ง ชื่อมังนันทมิตร ได้มาเป็นเจ้าเมืองเมาะตะมะ จึงเกณฑ์พวกรามัญจะขึ้นไปช่วยเมืองอังวะ แต่รามัญทั้งปวงหลีกหนีเสียมาก มังนันทมิตรจึงให้ตามจับมาได้บ้าง จึงให้เอาพวกรามัญที่หนีตาทัพทั้งหลายนั้นเข้าคอกจุดเผาเสียด้วยเพลิง ขุนนางรามัญทั้งปวงจึงชักชวนกันเป็นขบถ นัดพร้อมกันแล้วก็จุดเพลิงเผาเมืองเมาะตะมะขึ้น แล้วชวนกันจับมังนันทมิตรเจ้าเมืองคุมตัวไว้มั่นคงแล้ว ก็พากันอพยพเข้าไปณกรุงศรีอยุทธยา แต่เอาตัวมังนันทมิตรนั้นเข้าไปด้วย

๏ ฝ่ายกองทัพฮ่อซึ่งมาติดเมืองอังวะอยู่นั้น พอขาดเสบียงอาหารก็เลิกทัพกลับไป

๏ ภายหลังพระเจ้านันตะยะผู้เป็นพระเจ้าอังวะ ได้ทรงทราบว่ามอญเมืองเมาะตะมะเป็นขบถ ก็ทรงพระพิโรธนัก จึงตรัสสั่งให้พระราชวงศ์องค์หนึ่งนามว่ามังสุราชา ให้เป็นแม่ทัพยกตามไปจับมอญให้จงได้ มังสุราชาก็ยกกองทัพลงมาเมืองเมาะตะมะ แล้วรีบติดตามครัวมอญเข้าไปตั้งอยู่ที่ปลายแดนเมืองกาญจนบุรี แล้วมี

หนังสือเข้าไปถึงเจ้าเมืองกาญจนบุรี ให้เอาความไปแจ้งแก่เสนาบดีในกรุงศรีอยุทธยา ว่าจะขอเอาครัวมอญคืนออกไป ครั้นพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาได้ทรงทราบ ก็ไม่ยอมส่งครัวมอญออกไป พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจึงเกณฑ์กองทัพ ให้เจ้าพระยาโกษาเสนาบดีเป็นแม่ทัพออกไปรบกับพวกพม่าณตำบลปลายด่านเมืองกาญจนบุรี กองทัพพม่าต่อสู้ไม่ได้แตกไปหลายครั้ง มังสุราชาแม่ทัพจึงปรึกษากันกับติงจาโบกับเมียนวุ่นทั้งสองซึ่งเป็นทัพหน้า ก็ล่าทัพกลับมาเมืองเมาะตมะ จัดการที่เมืองเมาะตมะให้ราบคาบแล้ว ก็ยกขึ้นไปเมืองอังวะ กราบทูลเหตุนั้นแก่พระเจ้าอังวะทุกประการ พระเจ้าอังวะได้ทรงทราบก็ครั่นคร้ามกองทัพไทย มิได้คิดที่จะให้ยกลงไปตีกรุงศรีอยุทธยาต่อไปอีก

๏ ศุศักราช ๑๐๒๐ ปี วันพุฒเดือนห้าแรมเจ็ดค่ำ เกิดลมพายุใหญ่ ต้นไม้ใหญ่ในป่าหักโค่นไปเป็นอันมาก เลยยอดฉัตรพระเจดีย์ร่างกุ้งเอนไปอีก

๏ ศุศักราช ๑๐๒๓ ปี วันเสาร์เดือนเจ็ดแรมเจ็ดค่ำ พระเจ้านันตะยะสิ้นพระชนม์ จึงพระราชบุตรพระเจ้าสะเทิมอีกองค์หนึ่ง เป็นน้องพระเจ้านันตะยะ ชื่อมังรายกะยอของ ได้ครองราชสมบัติในเมืองอังวะ ในศักราช ๑๐๒๓ ปี ณวันจันทร์เดือนสามขึ้นสิบค่ำเพลาบ่ายสี่โมงเกิดแผ่นดินไหว ฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งตกลงมาข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระเจ้ามังรายกะยอซองได้ทราบเหตุนั้น จึงตรัสถามโหรทั้งปวง ๆ ทูลทำนายว่า ปีหน้าจะเกิดศึกในประเทศพม่ารามัญ แต่ซึ่งฉัตรยอดพระมหาเจดีย์ตกลงในตะวันตกเฉียงใต้นั้น เพราะลมร้าย

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พัดมาแต่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ เห็นว่าข้าศึกจะมาแต่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ พระเจ้าอังวะได้ทรงฟังดังนั้นก็ไม่สบายพระทัย จึงตรัสสั่งให้เอาฉัตรยอดพระเจดีย์ขึ้นไปซ่อมแซมที่เมืองอังวะ

๑ ฤศักราช ๑๐๒๔ ปี พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาได้ทรงทราบข่าวอันขุนนางรามัญทั้งหลายในเมืองเมาะตมะ เมืองจิตตอง บอกเข้าไปว่า บัดนี้พระเจ้าอังวะองค์ก่อนนั้นสิ้นพระชนม์แล้ว พระอนุชาพึ่งได้ราชสมบัติใหม่ หัวเมืองมอญทั้งปวงจะชวนกันแข็งเมืองขึ้น ขอให้กองทัพกรุงศรีอยุทธยายกออกมาเถิด พวกรามัญทั้งปวงจะช่วยเป็นกำลัง พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจึงจัดกองทัพเป็นสองฝ่าย ให้เจ้าพระยาโกษาเสนาบดีเป็นแม่ทัพยกไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ไปยั้งอยู่เมืองเมาะตมะทัพหนึ่ง ให้พระยากำแพงเพชรเป็นแม่ทัพยกไปทางด่านบ้านระแหง ไปบรรจบกันที่เมืองเมาะตมะเป็นแม่ทัพ ให้พระยาสีหราชเดโชขึ้นไปณเมืองเชียงใหม่ เกณฑ์พวกลาวเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองนคร เข้ากองทัพ ยกออกไปข้างด่านเชียงใหม่ให้ถึงเมืองจิตตอง แล้วให้เกณฑ์รามัญเมืองจิตตองเข้ากองทัพ แล้วยกลงไปสมทบทัพหลวงณเมืองเมาะตมะ ครั้นนายทัพนายกองทั้งปวงยกออกมาถึงเมืองเมาะตมะ พวกรามัญทั้งปวงชวนกันมาเข้ากองทัพไทยเป็นอันมาก แม่ทัพใหญ่จึงให้ยกไปตีเมืองหงษาวดี เมืองเสี่ยง เมืองร่างกุ้ง ก็ได้โดยง่าย พม่าซึ่งเป็นเจ้าเมืองทั้งปวง เมื่อเห็นรามัญทั้งปวงเป็นใจด้วยไทยแล้ว ก็พากันหนีกลับขึ้นไปเมืองอังวะ เจ้าพระยาโกษาเสนาบดีจึงจัดพลไทยพลรามัญเป็นทัพเรือทัพบก ขึ้น

ไปจากเมืองร่างกุ้ง ให้รีบยกขึ้นไปตีหัวเมืองรามัญเมืองพม่าทั้งปวงแตกสิ้น จนถึงเมืองปะกันคือเมืองภุกาม อันเป็นเมืองหลวงเก่า จึงให้ตั้งค่ายประชิดเมืองภุกาม แลเมืองภุกามนั้นพระเจ้าอังวะมีรับสั่งให้พระราชบุตรชื่อมังจาเลผู้เป็นเจ้าเมืองจาเล ให้ทิ้งเมืองจาเลเสียถอยขึ้นมาตั้งรับอยู่ที่เมืองภุกาม ด้วยเมืองนั้นกำแพงมั่นคงนัก เจ้าเมืองมังจาเลก็มารักษาอยู่ที่เมืองภุกาม ปิดประตูเมืองขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินไว้มั่นคง กองทัพไทยจะหักเข้าไปมิได้

๏ ขณะนั้นในแว่นแคว้นเมืองอังวะข้าวแพงนัก เกิดอันตรายเจ็บไข้ตายก็มาก พวกกองทัพก็ขัดเสบียงลงจึงช่วยกันล่าทัพกลับไป ครั้งนั้นพวกรามัญทั้งหลายครั้นเห็นพวกไทยไม่ได้เมืองอังวะ ก็ชวนกันอพยพครอบครัวตามกองทัพไทยเข้าไป ด้วยกลัวพม่าจะฆ่าเสียเมื่อภายหลัง ครั้นกองทัพไทยกลับไปแล้ว พระเจ้าอังวะจึงให้ขุนนางผู้ใหญ่หลายคน ยกกองทัพลงมาณรามัญประเทศ ให้เที่ยวเกลี้ยกล่อมรามัญทั้งปวงให้เข้าอยู่ตามภูมิลำเนาเหมือนแต่ก่อน แลห้ามปรามกันสิทธิขาด ไม่ให้ขุนนางพม่าข่มเหงพวกมอญทั้งปวงสืบไป ครั้งนั้นรามัญทั้งปวงค่อยได้ความสุข จึงไม่กำเริบวุ่นวายเหมือนครั้งก่อน แลขุนนางพม่าทั้งปวงก็จัดพลพม่าแบ่งปันกัน แยกย้ายกันไปรักษาหัวเมืองรามัญทั้งปวงไว้ หัวเมืองรามัญทั้งปวงก็กลับไปขึ้นแก่พระเจ้าอังวะเหมือนแต่ก่อน

๏ ลุศักราช ๑๐๒๕ ปี วันอังคารเดือนสิบขึ้นสามค่ำ ได้ยกฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้ง ได้อังคาสเลี้ยงพระสงฆ์สามเมือง คือเมืองเสียง

เมืองพะโค เมืองร่างกุ้ง ได้บูชาพระเจดีย์ด้วยเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก พระเจ้ามังรายกะยอของปรารถนาจะลงมาเยี่ยมเยียนหัวเมืองรามัญทั้งปวง ครั้นณเดือนสิบสอง จึงเสด็จลงมาจนถึงเมืองร่างกุ้ง แล้วสั่งให้ราชบุรุษทั้งปวงไปเที่ยวสอดแนม สืบถาม ปาก ราษฎรทั้งปวงว่าในหัวเมืองมอญจนถึงเมืองทวาย เจ้าเมืองแลขุนนางผู้ใดทำข่มเหงย่ำยีให้ราษฎรได้ความเดือดร้อนบ้าง ถ้าได้ทรงฟังว่าเจ้าเมืองแลขุนนางผู้ใด สงเคราะห์ราษฎร โดย สุจริต แลราษฎร สรรเสริญ ผู้นั้นมาก ก็รับสั่งให้หามาพระราชทานรางวัลแลยศศักดิ์เพิ่มเติมขึ้นไป ถ้าเจ้าเมืองถ้าขุนนางผู้ใดทำให้ราษฎรได้ความเดือดร้อน ก็ให้ลงโทษตามโทษานุโทษ ถ้าทำผิดมากนักก็ให้ประหารชีวิตเสียทีเดียว ครั้งนั้นรามัญทั้งปวง ชวนกันยกมือไหว้สรรเสริญพระเดชพระคุณพระเจ้าอังวะเป็นอันมาก พระเจ้าอังวะจึงให้ยกฉัตรยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งซึ่งหักลงมาในครั้งก่อนนั้นให้เป็นปรกติดังเก่า แล้วจึงเสด็จกลับขึ้นไปณเมืองอังวะ ตั้งแต่นั้นมาหัวเมืองรามัญทั้งปวงก็ราบคาบอยู่เป็นอันดี แต่เมืองมฤตเมืองตนาวสองเมืองนี้ พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาให้ขุนนางมารักษาอยู่ แลเมืองลาวพุงดำ คือเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองนคร พระเจ้ากรุงไทยก็ให้ขุนนางไทยไปกำกับอยู่ พระเจ้าอังวะก็มิได้ให้กองทัพไปตีหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งห้าตำบลนี้ต่อไป ด้วยกลัวจะเกิดวิวาททำสงครามกันไปในภายหน้า ราษฎรทั้งปวงจะได้ความเดือดร้อน ไทยกับพม่าก็งดสงครามกันมาตั้งแต่นั้น

๏ ฤศักราช ๑๐๒๖ ปี เดือนอ้ายขึ้นสิบสี่ค่ำวันจันทร์ แผ่นดินไหวอีกครั้งหนึ่ง ยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งตกลงมาหลายชั้น อินทจักรหักห้าศอกสองกระเบียด ตกลงข้างทิศตะวันตก องค์พระเจดีย์ชำรุดไปมาก

๏ ฤศักราช ๑๐๒๗ ปี วันจันทร์เดือนยี่ขึ้นเก้าค่ำ พระเจ้ามังรายกะยอชอง ตรัสสั่งให้จัดผึ้งอินทจักร ในศักราช ๑๐๒๗ ปี วันศุกรเดือนสามขึ้นสิบสองค่ำ ให้ยกยอดพระเจดีย์ร่างกุ้งอีกครั้งหนึ่ง มีการมหรสพสมโภชต่าง ๆ เมื่อพระเจ้ามังรายกะยอชองแรกได้ราชสมบัตินั้น พระชนมายุสามสิบเก้าปี อยู่ในราชสมบัติสามสิบสี่ปี

๏ ฤศักราช ๑๐๖๘ ปี วันอาทิตย์เดือนห้าแรมสิบเอ็ดค่ำ พระเจ้ามังรายกะยอชอง พระชนมายุ ๗๓ ปีสิ้นพระชนม์ จึ่งอินแซะแมงราชบุตรได้ราชาภิเษก วันอังคารเดือนสิบขึ้นหกค่ำ ชาวเมืองทั้งหลายเรียกเจ้าแผ่นดินนั้นว่าเนมะโยแมง แปลว่าเจ้าอาทิตย์ อยู่ในราชสมบัติยี่สิบเจ็ดปี ฤศักราช ๑๐๙๕ ปี เนมะโยแมงสิ้นพระชนม์ พระราชบุตรพระเจ้าเนมะโยแมงชื่อมังลาวะมิน ได้เสวยราชสมบัติในเมืองอังวะต่อมา

๏ ฤศักราช ๑๐๙๗ ปี พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระเจ้าธรรมิกราช ปรารถนาจะเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้าอังวะ ให้ราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปเมืองอังวะ เสนาบดีนำขึ้นเฝ้า ราชทูตไทยจึงถวายพระราชสาส์นเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้าอังวะได้ทรงฟังพระราชสาส์นซึ่งมาสืบทางพระราชไมตรีนั้น ก็

ยินดีในพระทัยนัก จึงตรัสปราศัยด้วยราชทูตตามธรรมเนียมแล้ว จึงให้แต่งพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการ ตอบลงไป ณ กรุงศรีอยุทธยา ตั้งแต่นั้นมากรุงศรีอยุทธยากับกรุงอังวะก็เปนทางพระราชไมตรีกัน เมื่อพระเจ้าอังวะครองราชสมบัติได้เจ็ดปี

๏ ศักราช ๑๑๐๑ ปี เมื่อจะเกิดเหตุใหญ่ในรามัญประเทศนั้นเทพยดาสำแดงนิมิตให้เห็นประจักษ์ ณ วันพฤหัศบดีเดือนห้าขึ้นสี่ค่ำเพลาเช้าเกิดแผ่นดินไหวสะเทือนอยู่นาน ฉัตรยอดพระเจดีย์มุเตาว ณ เมืองหงษาวดีนั้นหักลงมา

๏ ศักราช ๑๑๐๒ ปี มะยุว่นขุนนางพม่า คือมองซวยตองกะยอซึ่งมาครองเมืองหงษาวดีแต่ศักราช ๑๐๙๙ ปีนั้น รามัญทั้งหลายเรียกว่ามังสาอ่อง ๆ เปนเจ้าเมืองได้สามปี

๏ ศักราช ๑๑๐๒ ปี มังสาอ่องจึงคิดขบถต่อพระเจ้าอังวะ จะตั้งตัวเปนเจ้าแผ่นดินในเมืองหงษาวดี จึงคิดกันกับขุนนางพม่าขุนนางรามัญหลายคน จึงก่อเหตุทำการมงคลเจาะหูบุตร ให้ประชุมพวกกรมการพร้อมกัน ให้มีงานมหรสพต่าง ๆ เจ็ดวัน ให้คนทั้งปวงถือน้ำพระพิพัฒสัตยาบาต แลขุนนางรามัญว่ากล่าวขัดแขงนั้นสี่คน คือสมุหบาญชีหนึ่ง นายกองหนึ่ง พระปลัดหนึ่ง นายบ้านหนึ่ง มังสาอ่องจึงให้ฆ่าคนทั้งสี่นั้นเสีย จึงขุนนางรามัญคนหนึ่งชื่อธอระแซงมู่เปนนายกองช้าง พระเจ้าอังวะตั้งไว้ให้ช่วยราชการเมืองหงษาวดี กับรองปลัด ยกระบัตร เปนสามคนด้วยกัน ครั้นเห็นมังสาอ่องทำวุ่นวายดังนั้น จึงปรึกษากันมีหนังสือลับลอบให้คนสนิทถือรีบขึ้นไปเมือง

อังวะ ให้กราบทูลเหตุนั้นแก่พระเจ้าอังวะ ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบ จึงตรัสสั่งมังมหาราชา แต่รามัญเรียกว่ามังรายกะยอซอง อันเป็นเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่ กับพระอนุชาต่างพระมารดาชื่อมังรายองค์เนิน รามัญเรียกว่ามองซวยเยนะระทา ให้เกณฑ์ไพร่พลหมื่นหนึ่งยกกองทัพมาจับมังสาอ่อง ๆ หนีไปอาศัยอยู่ในหัวเมืองทะละ เจ้าเมืองทะละจับมังสาอ่องได้ แล้วส่งให้มังมหาราชา ๆ ก็เอาตัวมังสาอ่องไปฆ่าเสียที่เมืองหงษาวดี มังมหาราชาจึงตั้งให้มองซวยเยนะระทาครองเมืองหงษาวดีต่อไป มังมหาราชาก็กลับขึ้นไปเมืองอังวะดังเก่า ครั้นอยู่มามองซวยเยนะระทานั้นเป็นคนโลภมาก เบียดเบียนเอาทรัพย์พัสดุเงินทองของราษฎรทำให้ผิดธรรมเนียม แลพวกพ้องของมองซวยเยนะระทานั้นก็เที่ยวข่มเหงราษฎร ฉุดลากบุตรสาวหลานสาวชาวเมืองมาเป็นภรรยา ราษฎรได้ความเดือดร้อนนัก

๏ เมื่อจุลศักราช ๑๑๐๒ ปีเดือนยี่นั้น ยังมีชายผู้หนึ่งเป็นชาติเซมกวยบวชเป็นภิกษุช้านานอยู่ในอารามแห่งหนึ่งข้างทิศอุดรแห่งเมืองหงษาวดีใกล้บ้านอเวิ้ง บ้านนั้นพวกเงี้ยวอยู่ประมาณสามร้อยเศษ แลพระกวยที่บวชเป็นภิกษุนั้น ได้เรียนไตรเพทแลคัมภีร์พยากรณ์ทั้งปวงจนเป็นนักปราชญ์ พิจารณาดูรู้ว่าตัวจะมีโชคชัยได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีเป็นราชธานีใหญ่ แล้วสึกออกจากภิกษุ เจ้าเมืองหงษาวดีเก่าตั้งให้เป็นพระยา ชื่อว่าสมิงธอกวย แลพวกชาติเซมกวยนั้น พูดภาษาไม่เหมือนภาษารามัญ เป็นชาวป่าอยู่นอกเมืองหงษาวดี สมิงธอกวยนั้นเป็นคนมีวิชาเวทมนต์มากเป็นเสน่ห์แก่คนทั้งปวง พวกรามัญ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ชาวเมืองก็รักใคร่มาก สมิงธอกวยนั้นได้คุมพวกเซมกวยประมาณสามพันเศษ อยู่ในประเทศชื่อเนระอุปะสะระกะเพียง ครั้นเห็นมองซวยเยนะระทานั้นข่มเหงราษฎรนัก จึงชวนน้องชายสองคนยกพวกเซมกวยทั้งปวง มาตั้งค่ายอยู่ณตำบลเภานักที่นอกเมืองหงษาวดี ส่วนธอระแซงมูรู้เหตุนั้น จึงมีหนังสือลับออกไปนัดหมายกับสมิงธอกวยจะกำจัดมองซวยเยนะระทาเสีย ครั้นมองซวยเยนะระทารู้ว่าสมิงธอกวยคิดขบถมาตั้งค่ายอยู่ดังนั้น จึงสั่งให้ธอระแซงมูจัดกองทัพยกออกไปจับสมิงธอกวย ธอระแซงมูจึงจัดกองทัพพร้อมด้วยเครื่องสาตราวุธเสร็จแล้ว จึงกลับยกเข้าไปจับตัวมองซวยเยนะระทาฆ่าเสีย ครั้นสมิงธอกวยรู้เหตุนั้นก็ยกพวกพลเข้าไปในเมือง ธอระแซงมูกลัวสมิงธอกวยด้วยสมิงธอกวยมีพวกพ้องคนนับถือมาก จึงยอมให้สมิงธอกวยเป็นเจ้าเมืองหงษาวดี แล้วจึงยกบุตรสาวของตัว ชื่อว่ามียายเส่ม ให้เป็นภรรยาสมิงธอกวย ครั้นภายหลังรามัญทั้งปวง จึงยินยอมพร้อมใจกันตั้งสมิงธอกวยเป็นเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดี มีพระนามว่าพระยาพธิโรราชา บางทีรามัญเรียกว่า พระเจ้าธอพุทธเกษ ๆ จึงตั้งธอระแซงมูผู้เป็นพ่อตาเป็นที่พระยาสลัดแม่กองเลข ให้ควบคุมบรรดาเลขสมพรรคกำลังทั้งปวงในเมืองหงษาวดี ครั้นภายหลังตั้งให้เป็นตะละมหาเสนาบดี คำไทยแปลว่าเจ้ามหาเสนาบดี เป็นผู้สำเร็จราชการสิทธิขาดในรามัญประเทศทั้งปวง จึงตั้งรามัญคนหนึ่งชื่อธอจุให้เป็นพระยานันทสุริยะ ตั้งพระอนุชาทั้งสองเป็นพระยาชื่อท้าวทองสุกหนึ่ง ชื่อท้าวทองอยู่หนึ่ง แล้วตั้งสหายคนหนึ่ง ให้เป็นพระยาชื่อท้าวธุก

พระเจ้าหงษาวดีนั้นได้ตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยอีกเจ็ดสิบเอ็ดคน มีเมืองขึ้น ๓๒ หัวเมือง ขณะเมื่อสมิงธอกวยได้เป็นเจ้าแผ่นดินนั้น จุลศักราชล่วงได้ ๑๑๐๓ ปี ภายหลังพระเจ้าอังวะได้ทราบว่า ธอระแซงมูกับสมิงธอกวยคิดอ่านกัน ฆ่ามองซวยเยนะระทาอันเป็นพระอนุชาเสีย พระเจ้าอังวะจึ่งปรึกษาขุนนางทั้งปวง ว่าจะให้ยกกองทัพไปจับสมิงธอกวยกับธอระแซงมูฆ่าเสีย

๑ ขณะนั้นพวกโหรจึ่งทำฎีกาถวายว่า ในสิบสองปีนี้เป็นคราวชะตาเมืองอังวะตก พวกรามัญทั้งหลายนั้นเป็นคราวชตาขึ้น ถ้าจะยกกองทัพลงไปทำสงครามกับรามัญเห็นจะไม่มีชัย ขอรับพระราชทานให้งดการสงครามเมืองหงษาวดีไว้ก่อน พระเจ้าอังวะได้ทรงฟัง จึ่งรับสั่งให้มังมหาราชา ยกกองทัพลงไปตั้งอยู่เมืองแปร เป็นภาษาพม่าแต่รามัญเรียกว่าเมืองปรอน อันเป็นพรมแดนรามัญกับพม่าต่อกัน ให้ตั้งขัดทัพอยู่เกลือกรามัญจะยกขึ้นมา ครั้งนั้นเจ้าเมืองเมาะตมะชื่อมังนราจอสู่เป็นชาติพม่า ครั้นรู้ว่าเมืองหงษาวดีวุ่นวายด้วยมอญขบถ ก็คิดกลัวพวกมอญเมาะตมะจะฆ่าเสีย ครั้นจะหนีขึ้นไปเมืองอังวะก็ไปไม่ได้ด้วยเมืองหงษาวดีกั้นหนทางอยู่ จึ่งพาบุตรภรรยาพวกพ้องของตัวอพยพหนีลงไปอยู่กับมังลักแว เจ้าเมืองทวายอันเป็นชาติพม่าเหมือนกัน ครั้นอยู่มาพระเจ้าหงษาวดีทราบเหตุนั้น จึ่งให้มีหนังสือลงไปถึงกรมการเมืองทวายทั้งปวง ให้ส่งมังนระจอสู มังลักแว ทั้งสองขึ้นมาณเมืองหงษาวดี ถ้ากรมการไม่ส่งจะให้กองทัพลงไปตีเมืองทวายฆ่าพวกกรมการเสียให้สิ้น

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๑ ฝ่ายกรมการเมืองทวายทั้งปวง ครั้นรู้หนังสือนั้นแล้วก็ตกใจ จึงปรึกษากันจะจับมังนราจอสู มังถักแว ทั้งสองส่งขึ้นไปตามหนังสือ มังนราจอสูกับมังถักแวครั้นรู้เหตุนั้น จึงชวนกันอพยพครอบครัวหนีลงไปณเมืองตนาวศรี อันเป็นเขตแดนพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา เจ้าเมืองตนาวศรีจึงบอกหนังสือเข้าไปณกรุงศรีอยุทธยา จึงมีรับสั่งให้เจ้าเมืองตนาวศรีส่งมังนราจอสู มังถักแว ทั้งสอง รับพวกพ้องทั้งปวงเข้าไปณกรุงศรีอยุทธยา แล้วจึงให้ปลัดเมืองทวายกับเจ้าเมืองตนาวศรีกำกับกันยกกองทัพออกมารักษาเมืองทวายไว้ ส่วนพระเจ้าหงษาวดีกับตะละมหาเสนาบดีรู้เหตุนั้นจึงปรึกษากันว่า ถ้าเราจะยกกองทัพไปตีเมืองทวายบัดนี้ ก็จะเป็นข้าศึกขึ้นกับพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา แม้นพม่าลงมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ ไทยยกมาตีหัวเมืองด้านตะวันออกด้านใต้ เราต้องสู้เป็นสองฝ่าย ภายหลังจะแก้ตัวยาก จำเราจะเป็นไมตรีกันกับกรุงไทยเสียดีกว่า จะคิดสู้พม่าแต่ด้านเดียวเสียก่อน ภายหลังจึงค่อยคิดการต่อไป แล้วพระเจ้าหงษาวดีจึงจัดเครื่องราชบรรณาการมอบให้เจ้าเมืองเรนำลงมาถึงเจ้าเมืองตนาวศรี อันมาตั้งอยู่ณเมืองทวายนั้น ให้นำเจ้าเมืองเรเข้าไปถวายเครื่องราชบรรณาการพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ขอเป็นทางไมตรีกันไปภายหน้า ครั้นแล้วพระเจ้าหงษาวดีจึงให้ตะละมหาเสนาบดี คือเจ้ามหาเสนาบดี เป็นแม่ทัพบก พระเจ้าหงษาวดีนั้นเป็นแม่ทัพเรือ ยกขึ้นไปณเมืองปรอน เพื่อจะตีกองทัพมังมหาราชา แล้วจะเลยขึ้นไปตีเมืองอังวะทีเดียว

๏ ฝ่ายพระเจ้าอังวะครั้นรู้ข่าวว่ามังนราจอสู่เจ้าเมืองเมาะตมะ มังลักแวเจ้าเมืองทวาย หนีไปพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาอยู่ พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาก็ทรงเลี้ยงไว้ให้เป็นสุข พระเจ้าอังวะจึงให้แต่พระราชสาส์นขอบพระคุณพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา กับเครื่องราชบรรณาการ มอบให้ราชทูตลงไปณกรุงศรีอยุทธยา

๏ ฝ่ายราชทูตก็ลงไปกรุงศรีอยุทธยา ได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการแล้ว ก็ยังอยู่ในกรุงศรีอยุทธยาประมาณเดือนหนึ่ง เมื่อราชทูตพม่ากราบถวายบังคมลาจะกลับขึ้นมานั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาจึงทรงจัดราชทูตไทยสามนาย ให้นำพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการตอบขึ้นกับราชทูตพม่า ราชทูตทั้งหลายนั้นพากันออกมาโดยทางด่านเมืองเชียงใหม่ เดินพาดไปทางปลายแดนเมืองตองอู

๏ ขณะนั้นพระยาหงษาวดีขึ้นไปตั้งค่ายประชิดเมืองปรอนอยู่ ทำสงครามกันกับมังมหาราชายังไม่แพ้ไม่ชนะกัน พอขาดเสบียงลง จึงให้พวกรามัญแบ่งกันออกจากค่าย เที่ยวแยกย้ายหาเสบียง กองรามัญพวกหนึ่งเที่ยวหาเสบียงมาจนถึงแดนเมืองตองอู ครั้นราชทูตพม่ารู้ความดังนั้น ก็พาราชทูตไทยออกจากทางใหญ่เดินลัดเข้าไปในป่า

๏ ขณะนั้นพวกรามัญรู้ว่าราชทูตพม่าพากันมาตามทางนั้น ก็พากันรีบตามไปหวังจะจับเอาตัวนายให้ได้ รามัญทั้งหลายตามไปไม่ทันพวกราชทูต จับได้แต่ไพร่พม่าสองคนซึ่งเดือยล้าอยู่ในหนทาง จึงจับเอาตัวมาให้พระเจ้าพุทธเกษๆ จึงให้ไปไต่ถามไพร่พม่าสองคนให้การว่า

พระเจ้าอังวะให้ราชทูตลงไปขอกองทัพไทยขึ้นมาช่วยป้องกันเมืองอังวะ พระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังดังนั้นก็ตกพระทัย พอกองทัพรามัญขาดเสบียงลงด้วย จึงให้เลิกทัพกลับลงไปณเมืองหงษาวดี

๏ ฝ่ายราชทูตพม่า ก็พาราชทูตไทยขึ้นไปถึงเมืองอังวะ ราชทูตไทยได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอังวะ ๆ จึงพระราชทานรางวัลแลเครื่องราชบรรณาการตอบแทนเสร็จแล้ว ก็ส่งราชทูตกลับลงไปโดยทางเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าหงษาวดีนั้นครั้นกลับลงมาถึงเมืองหงษาวดีแล้ว จึงปรึกษากันกับตะละมหาเสนาบดีว่า บัดนี้พระเจ้ากรุงไทย พระเจ้ากรุงอังวะ เป็นไมตรีกัน กองทัพไทยจะยกขึ้นไปช่วยป้องกันเมืองอังวะ จำเราจะทำไมตรีกันกับพระเจ้ากรุงไทย ขอพระราชธิดาออกมาตั้งเป็นพระอัครมเหสี ไมตรีไทยกับรามัญจึงจะสนิทติดพันกันไป พระเจ้ากรุงไทยกับพระเจ้าอังวะจึงจะขาดทางพระราชไมตรีกัน ตะละมหาเสนาบดีก็เห็นด้วย พระเจ้าหงษาวดีจึงให้แต่งพระราชสาส์นแลจัดเครื่องราชบรรณาการ มอบให้ราชทูตรามัญเข้าไปกรุงศรีอยุทธยาโดยทางด่านกาญจนบุรี ถึงกรุงศรีอยุทธยา ครั้นเสนาบดีนำราชทูตรามัญเข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการครั้งนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาได้ทรงทราบก็ขัดเคืองพระทัย ตรัสว่าสมิงธอกวยไม่รู้จักประมาณตัว กำเริบอิสริยยศ ตัวเป็นแต่ชาติกวยชาวป่า ครั้นวาสนาส่งให้ได้เป็นเจ้าแผ่นดิน ทำใจสูงเย่อหยิ่งเอื้อมอาจหาญมาขอลูกสาวเราอันเป็นกษัตริย์ เป็นเจ้าในกรุงไทย มาได้หลายชั่วกษัตริย์แล้ว พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาก็มิได้ตรัสปราศัยด้วยราชทูตมอญ

ตามธรรมเนียม แต่รับสั่งให้เสนาบดีเลี้ยงดูให้รางวัลแก่ราชทูตตามธรรมเนียมแล้ว จึงให้มีหนังสือเสนาบดีตอบออกมา ในหนังสือนั้นว่ากล่าวเปรียบเปรยสมิงธอกวยด้วยชาติด้วยตระกูลเป็นเนื้อความหลายข้อ แล้วจึงให้ส่งราชทูตรามัญกลับออกมา ครั้นพระเจ้าหงษาวดีทราบในหนังสือเสนาบดีว่ากล่าวหยาบช้ามานั้นก็โกรธ จึงปรึกษากับตละมหาเสนาบดีว่าเราจะยกกองทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยา ตละมหาเสนาบดีจึงทัดทานไว้ว่าสงครามพม่ากับเรายังติดพันอยู่ ซึ่งจะเป็นศัตรูกันกับกรุงไทยนั้นยังไม่ได้ก่อน พระเจ้าหงษาวดีจึงงดอยู่

๏ ในศักราช ๑๑๐๓ ปีนั้น เมืองมาตะราเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองอังวะ ตั้งอยู่เหนือเมืองอังวะขึ้นไป เมืองนั้นพวกรามัญอยู่ประมาณหมื่นเศษ มีรามัญคนหนึ่ง ชื่อนายอินท์ อยู่ในเมืองมาตะรานั้น ได้บวชเป็นภิกษุเรียนพระไตรปิฎกแลไตรเพทจบ สึกออกจากภิกษุ แล้วนุ่งผ้าขาว รามัญเรียกว่าสมาตอินท์ ได้บอกหนังสือพระภิกษุแลสามเณรเป็นอันมาก เป็นที่นับถือของชาวเมืองมาตะราทั้งปวง ครั้งนั้นสมิงโตด สมิงแปะกะยอ สองคนพี่น้อง คิดปรึกษากันว่าไม่เป็นข้าเจ้าอังวะต่อไปแล้ว ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนห้าจึงแกล้งทำอุบายให้มีงานมหรสพ ประชุมคนในเมืองมาตะรา สมิงแปะกะยอ สมิงโตด สมิงท้าวของ สมิงท้าวสุริย กับสมิงพวกอื่นเป็นอันมาก ให้ความสัตย์สาบาลแก่กัน แล้วจึงกวาดต้อนคนทั้งหลายที่อยู่นอกเมือง ให้เข้ามาอยู่ในเมืองทั้งสิ้น แล้วให้ขุดคูกว้างสามวาลึกเจ็ดศอก จัดป้อมค่ายคูประตูหอรบหน้าที่เชิงเทินให้มั่นคงเสร็จแล้ว สมิงโตด สมิงแปะกะยอ ปฤกษากับขุน

NATIONAL LIBRARY

นางทั้งปวงว่า เมืองเรานี้ยังไม่มีเจ้าเมือง ควรเราจะไปเชิญสมาตอินท์มาครองเมืองเป็นเจ้าของเรา ปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึงสร้างทำเนียบที่อยู่เสร็จแล้ว จึงไปเชิญสมาตอินท์มาให้ครองสมบัติเป็นเจ้าเมืองมาตะรา สมาตอินท์จึงใช้ให้สมิงโคด สมิงแปะกะยอไปตีเมืองยะไร่ อันตั้งอยู่เหนือเมืองมาตะราขึ้นไป จับได้พวกจีนฮ่อประมาณสามสิบเศษ สมิงทั้งสองนำจีนฮ่อมามอบให้แก่สมาตอินท์ ๆ เลือกได้จีนฮ่อแปดคน แล้วเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสิ้นเจ็ดวันแล้ว จึงลงยันต์ผูกคอจีนฮ่อคนละแผ่นครบทั้งแปดคน ให้ขุดหลุมลงยันต์ปิดพื้นหลุมปากหลุมข้างหลุมทั้งแปดทิศ ฝังไว้เพียงคอรอบเมืองมาตะราห่างออกไปจากเมืองเส้นหนึ่ง หลุมละทิศทั้งแปดทิศด้วยกัน ครั้นสมาตอินท์เอายันต์ผูกคอจีนฮ่อแล้ว ขุดหลุมฝังเป็นอาถรรพ์ทั้งแปดทิศรอบเมืองมาตะราเสร็จแล้ว

๑ ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบว่า พวกรามัญชาวเมืองมาตะรามีสมิงโคด สมิงแปะกะยอเป็นต้นคิดขบถ จึงรับสั่งให้มังมหาราชาเกณฑ์พลพม่าหมื่นหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธยกไปตีเมืองมาตะรา จึงไปตั้งค่ายอยู่ณปากน้ำเมืองมาตะรา พวกพม่าตั้งค่ายแล้วบ้างยังบ้าง สมาตอินท์รู้ข่าวว่าพม่ายกกองทัพมา ก็ให้สมิงโคดสมิงแปะกะยอ เกณฑ์คนห้าพัน ครั้นได้ชัยฤกษ์แล้ว ก็ยกออกไปรบกับกองทัพพม่า มังมหาราชาไม่อาจต้านทานกองทัพรามัญได้ พวกพม่าตายประมาณหกพันเศษแล้วแตกหนีกลับไป ครั้งนั้นชาวเมืองมาตะราเก็บได้เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก สมาตอินท์ใช้ให้ทหารไป

ตัดศีรษะพวกพม่ามาลงอักษรที่ศีรษะ ๆ ละอักษร แล้วให้ไปเสียบไว้รอบเมืองมาตะราทั้งสองฟากแม่น้ำ อยู่มาประมาณเดือนหนึ่ง มังมหาราชาเกณฑ์ไพร่พลสามหมื่นกับม้าพันหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องสาตราวุธยกขึ้นไปรอบเมืองมาตะราอีกครั้งหนึ่ง ในเมืองมาตะรานั้น มีสมิงรามัญสี่คน คือ สมิงโดดหนึ่ง สมิงแปะกะยอหนึ่ง ท้าวของหนึ่ง ท้าวสุริยหนึ่ง เกณฑ์ไพร่พลได้คนละห้าร้อยเป็นสองพันด้วยกัน ไพร่พลที่เหลืออยู่นั้นก็ให้ตั้งกองพิทักษ์รักษาอยู่ในเมืองมาตะรา ฉมาตอินท์ให้ฤกษ์แล้วสมิงรามัญทั้งสี่ก็ยกออกไปจากประตูเมืองทั้งสี่ทิศ รบกับกองทัพพม่าเป็นสามารถ พวกพม่าตายประมาณพันเศษแล้วแตกหนีไป พวกรามัญชาวเมืองมาตะราเก็บได้เครื่องสาตราวุธเป็นอันมาก ครั้นอยู่มาประมาณอีกเดือนหนึ่ง มังมหาราชาเกณฑ์ไพร่พลห้าหมื่นยกขึ้นไปล้อมเมืองมาตะราอีก ตั้งค่ายอยู่ใกล้เมืองประมาณสิบเส้น แต่ล้อมอยู่นั้นได้สามวัน ฉมาตอินท์จึงบังคับให้สมิงแปะกะยอยกพลสองพันออกไปตั้งค่ายอยู่นอกเมืองข้างทิศอุดร ให้สมิงโดดยกพลสองพันออกไปตั้งค่ายอยู่ข้างประจิมทิศ ให้สมิงท้าวของยกพลสองพันออกไปตั้งค่ายอยู่ข้างทิศทักษิณ ให้สมิงท้าวสุริยยกพลสองพันออกไปตั้งค่ายอยู่ข้างทิศตะวันออก ให้อยู่เมืองมาตะราแต่พระภิกษุสงฆ์แลพวกผู้หญิงประมาณพันหนึ่ง ฉมาตอินท์ดูฤกษ์ยามดีแล้วทำนายว่าวันนี้กองทัพพวกเรายกไปรบพม่า จะได้ทหารเมืองหงษาวดีทั้งสองที่พม่าเอามาไว้ ฉมาตอินท์ทำนายแล้วจึงให้ฤกษ์ แล้วให้เปิดประตูเมืองทั้งสี่ทิศให้ยิงปืนใหญ่ ให้ยกกองทัพออกไปรบกับทัพพม่า ๆ ต้านทาน

มิได้ตายลงประมาณพันเศษ แล้วแตกหนีกระจัดกระจายไป พวกรามัญชาวเมืองมาตะราเก็บได้ปืนใหญ่สองบอก ปืนนั้นมีอักษรจารึกชื่อไว้ว่าพระอาทิตย์บอกหนึ่ง พระจันทร์บอกหนึ่ง เรียกว่าทหารหงษาปืนนั้นยาวสามศอกใหญ่รอบห้ากำลูกกระสุนห้านิ้ว ครั้นภายหลังนายทัพพม่าสองคน ชื่อมองรายคนหนึ่ง มองละยอคนหนึ่ง ตั้งอยู่สองฟากแม่น้ำ ไม่อาจขึ้นไปตีเมืองมาตะราได้

จะว่าด้วยเมืองหงษาวดีต่อไป

๏ ลุศักราช ๑๑๐๕ ปี เดือนสิบสอง พวกกะเหรี่ยงร้อยห้าสิบคน ยกลงมาจากปลายแม่น้ำ เข้าปล้นเมืองหงษาวดีในเพลากลางคืน พระเจ้าหงษาวดีตกพระทัยหนีออกไปอยู่นอกเมือง กะเหรี่ยงได้เมืองไว้คืนหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้าพระเจ้าหงษาวดีทรงทราบว่าเป็นพวกกะเหรี่ยง ก็เข้าไปจับพวกกะเหรี่ยงฆ่าเสียสิ้น แล้วพระองค์ก็ได้ครองราชสมบัติดังเก่า ในปีนั้นพวกเมืองมะลุต เมืองตนาว ยกขึ้นไปตีเมืองมรแมนคือเมืองเมาะลำเลิง ไม่ได้เมือง ได้แต่ครอบครัวประมาณพันหนึ่งแล้วกลับไป

๏ ลุศักราช ๑๑๐๕ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีได้ช้างกระดำผู้ช้างหนึ่ง จึงให้ชื่อพระยารัตนฉัททันต์

๏ ลุศักราช ๑๑๐๖ ปี พระเจ้าหงษาวดีรับสั่งให้สมิงห้าวทองสุก สมิงห้าวธุก เป็นแม่ทัพใหญ่ ยกไพร่พลสามพันขึ้นไปตีเมืองอังวะ ให้สมิงห้าวธอระเกณฑ์คนห้าร้อยไปตีเมืองปรอน ให้สมิงธอรายเกณฑ์คนเจ็ดร้อยไปตีเมืองตองอู กองทัพซึ่งยกไปนั้นไม่ได้รบ พวก

พม่าออกมาอ่อนน้อมถวายเครื่องราชบรรณาการยอมเป็นเมืองขึ้น สมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวธุก ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองอังวะครั้งนั้น จึงได้รู้ว่าพวกรามัญเมืองมาตะราเป็นขบถแก่พม่า จึงให้คนถือหนังสือไปถึงฉมาตอินท์ บอกความว่าในเมืองหงษาวดี สมิงธอกวยได้เสวยราชสมบัติแล้ว ฉมาตอินท์ได้ฟังก็มีความยินดี จึงให้คนออกไปรับสมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวธุก กับไพร่พลสามพันเข้าไปในเมือง แล้วเลี้ยงดูกันเป็นอันมาก

๏ ในศักราช ๑๑๐๖ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีปฤกษากันกับตะละมหาเสนาบดี ว่าบัดนี้กรุงศรีอยุทธยาไม่เป็นไมตรีกันกับเราแล้ว จึงให้พวกเมืองมฤตเมืองตนาวมาตีเมืองเมาะลำเลิง เราจำจะทำไมตรีกันกับพระเจ้าหอคำเจ้าเมืองเชียงใหม่เถิด จะได้เป็นกำลังสู้รบกันกับพม่า เราจะให้ไปขอราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่มาตั้งเป็นพระมเหสี ท่านจะเห็นประการใด ตะละมหาเสนาบดีก็เห็นชอบด้วย ครั้น ณ เดือนหก พระเจ้าธอพุทธเกษีจึงจัดเครื่องราชบรรณาการแลพระราชสาส์นมอบให้ราชทูตไป ณ เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าหอคำเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็เกรงอานุภาพพระเจ้าธอพุทธเกษี จึงยอมยกราชธิดามอบมาแก่ราชทูต แลให้ราชทูตลาวนำราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้าธอพุทธเกษี ณ เมืองหงษาวดีด้วย พระเจ้าหงษาวดีจึงตั้งราชธิดาเจ้าเชียงใหม่เป็นพระอัครมเหสี ครั้นถึง ณ วันอาทิตย์เดือนสี่ขึ้นสิบห้าค่ำในศักราช ๑๑๐๖ ปีนั้น พระเจ้าธอพุทธเกษี ได้ยกฉัตรยอดพระเจดีย์มุตาวนขึ้นไว้ ให้เป็นปรกติดังเก่า ครั้นอยู่มาพระเจ้าธอพุทธเกษีก็

หลงรักราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่นัก ไม่เอื้อเฟื้อแก่ธิดาตะละมหาเสนาบดี อันเป็นพระมเหสีเดิม ให้ธิดาตะละมหาเสนาบดีอันเป็นพระมเหสีเดิมนั้น อยู่ในอำนาจราชธิดาเมืองเชียงใหม่ ด้วยเห็นว่าราชธิดาเมืองเชียงใหม่ เป็นเชื้อกษัตริย์ ตะละมหาเสนาบดีก็น้อยใจ คิดจะทำร้ายสมิงธอพุทธเกษอยู่เป็นนิจ

๏ ฤศักราช ๑๑๐๘ ปี ตะละมหาเสนาบดีจึงคิดเป็นความลับกับพวกกรมช้าง ให้บอกหนังสือเข้ามาว่าได้พบปะช้างเผือกอยู่ตำบลราวป่าแขวงเมืองกะเทิง พระเจ้าธอพุทธเกษได้ฟังมีความยินดีนัก จึงจัดให้พวกพลกับกรมช้าง แล้วพาราชธิดาพระเจ้าเชียงใหม่ กับธิดาตะละมหาเสนาบดีซึ่งมียายเลี้ยง ขึ้นช้างพระที่นั่ง แต่ตะละมหาเสนาบดีหนึ่ง เจียระกับนั้นจุหนึ่ง กับเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ยกไป ณ ราวป่าแขวงเมืองกะเทิง ให้สมิงนันทสุรียอยู่เฝ้าเมือง พระเจ้าหงษาวดีเสด็จออกไปเรมอยู่ในป่าถึงสองครั้งสามครั้ง ๆ ที่สุดนั้น เสด็จไปอยู่ในป่าช้านานถึงสามเดือนเศษ สมิงนันทสุรียอยู่เฝ้าเมืองหงษาวดี จึงปรึกษากับเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงว่า พระเจ้าหงษาวดีไม่เอาพระทัยใส่ในราชการ เห็นแต่จะไปเที่ยวเล่นป่าเรมอยู่ช้านานนัก เราจะได้ผู้ใดเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติว่าราชการบ้านเมืองต่อไปเล่า จึงเห็นว่านายจรังคันเป็นคนมีสมบัติมาก แล้วมีอายุสูงกว่าเราทั้งสอง จึงตั้งให้นายจรังคันเป็นสมมุติกษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดีสืบไปได้สองเดือนเศษ ครั้นนายจรังคันได้ครองราชสมบัติแล้ว ตัวเป็นแต่ตระกูลไพร่ไม่รู้จักธรรมเนียมพระมหากษัตริย์ ไม่เข้าใจว่า

ราชการจัดการบ้านเมืองให้ถูกต้องตามเยี่ยงอย่างพระเจ้าแผ่นดิน สมิงนันทสุริยผู้เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ก็จับนายจรังคันฆ่าเสียแล้ว จึงมีหนังสือลับไปถึงตะละมหาเสนาบดี ให้เข้ามาครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดี ตะละมหาเสนาบดีรู้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงใช้ให้ท้าวขอติกแลเจียระกับันจุไปลักพระมเหสีสมิงธอกวย อันเป็นธิดาของตนในป่าได้แล้ว กลับเข้ามากับพวกพลเป็นอันมาก แล้วได้ครองราชสมบัติในเมืองหงษาวดี ครั้นภายหลังตะละมหาเสนาบดี จึงเกณฑ์คนขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินเมืองหงษาวดี ตะละมหาเสนาบดีก็ยกกองทัพจะตามไปจับสมิงธอกวย กับราชธิดาเมืองเชียงใหม่ฆ่าเสีย ส่วนสมิงธอกวยครั้นรู้เหตุนั้นจะกลับมาเมืองหงษาวดีมิได้ จึงพาราชธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่ หนีไปหาพระเจ้าหอคำณเมืองเชียงใหม่

๑ ตุลศักราช ๑๑๐๙ ปีเถาะ สมิงธอกวยจะกลับมาตีเมืองหงษาวดีคืน จึงมอบราชธิดาแก่พระเจ้าเชียงใหม่แล้วก็ขอกองทัพเมืองเชียงใหม่สมทบกันกับพวกรามัญ ยกออกจากเมืองเชียงใหม่กลับเข้ามาในแดนเมืองหงษาวดีอีก ครั้นตะละมหาเสนาบดีรู้แล้ว จึงยกกองทัพออกมาเพื่อจะรบกับสมิงธอกวยนั้นตะละมหาเสนาบดีจึงดำริห์เห็นว่า ถ้าสมิงธอกวยสู้ไม่ได้แล้ว ก็จะหนีกลับไปเมืองเชียงใหม่อีก จะไปขอกองทัพพ่อตาเพิ่มเติมมาอีก การสงครามจะไม่รู้แล้ว จำเราจะให้ยกกองทัพไปสกัดหนทางเสีย อย่าให้สมิงธอกวยกลับไปเมืองเชียงใหม่ได้ แล้วตะละมหาเสนาบดี จึงเกณฑ์กองทัพรามัญพวกหนึ่งให้ยกไปตั้งอยู่ตำบลบ้านเจ้ากิ อันเป็นปากทางจะไปเมืองเชียงใหม่ ให้คอยกั้น

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

กองทัพสมิงธอกวย อย่าให้ตีออกไปทางนั้นได้ แลทางด่านกาญจนบุรี ซึ่งจะไปกรุงศรีอยุทธยานั้น ตะละมหาเสนาบดีมิได้ให้กองทัพมาตั้งสกัดอยู่ ด้วยสำคัญว่าพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาชิงชังสมิงธอกวยอยู่ เห็นว่าสมิงธอกวยจะไม่อาจเข้าไปเมืองไทยได้ แล้วตะละมหาเสนาบดีจึงยกกองทัพมาต่อสู้กับสมิงธอกวยณตำบลคราวป่า แขวงเมืองกะเทิง สมิงธอกวยต่อสู้ตะละมหาเสนาบดีไม่ได้ ก็แตกหนีจะกลับไปณเมืองเชียงใหม่ ครั้นมาถึงกลางทางได้รู้ข่าวว่ากองทัพมาตั้งสกัดอยู่ณตำบลเจ้ากิ สมิงธอกวยตกใจไม่รู้ที่จะไปข้างไหน จึงหนีมาอาศัยอยู่ริมตำบลแม่กลองแม่จาน อันเป็นปลายแดนเมืองกาญจนบุรี พระเจ้าหงษาวดีใหม่ จึงตั้งให้สมิงธอติกเป็นเจ้าเมืองเมาะตมะ ตั้งให้เจียระกึ่นปันจุเป็นพระบาลัดเมือง แล้วพระราชทานเครื่องยศต่าง ๆ เป็นอันมากตามสมควร ตะละมหาเสนาบดีพระเจ้าหงษาวดีใหม่ได้เสวยราชสมบัติแล้ว จึงมีรับสั่งให้หากองทัพสองพวก ที่พระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อนใช้ไปรบพวกพม่านั้น ให้เลิกทัพกลับคืนมา กองทัพทั้งสองนั้นไปค้างอยู่เมืองมาตะรา จะกลับมาไม่ทันด้วยเป็นทางไกลนัก เมื่อจุลศักราช ๑๑๐๘ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีตั้งนายธอลองผู้เป็นพระอนุชาเป็นที่พระอุปราช แล้วมีรับสั่งให้เกณฑ์ไพร่พลหมื่นหนึ่งไปตีเมืองปรอน ให้สมิงนันทสุริยเกณฑ์ไพร่พลหมื่นหนึ่ง ยกไปตีเมืองตองอู กองทัพพม่าต้านทานกองทัพรามัญไม่ได้ ล่าถอยกลับไปเมืองอังวะ พวกกองทัพรามัญตีได้หัวเมืองทั้งสอง คือ เมืองปรอน เมืองตองอูสำเร็จแล้ว

๏ ฝ่ายสมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก ผู้เป็นแม่ทัพสองคน ที่ค้างอยู่ในเมืองมาตะรานั้น มิได้รู้ว่าในเมืองหงษาวดีเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินใหม่ ปรึกษากันกับสมาตอินท์ สมิงโดด สมิงแปะกะยอ ว่าเรามาตั้งอยู่ที่เมืองมาตะรานี้เป็นเมืองน้อย กำลังไพร่พลแลเสบียงอาหารก็น้อยนัก จะป้องกันรักษาเมืองไว้ก็ยาก จำเราจะอพยพไปอยู่เมืองหงษาวดีจึงจะมีกำลังมาก สมาตอินท์จึงแต่งศุภอักษรเสร็จแล้ว จัดดอกไม้เงินทองมอบให้สมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก ไปถวายพระเจ้าหงษาวดี สมิงท้าวทองสุกกับไพร่พลสองพันยกออกจากเมืองมาตะราลงมาทางเรือ สมิงท้าวชุกกับไพร่พลสองพันยกมาทางบก ข้างทิศตะวันออกหลังเมืองอังวะ จึงพบบ้านรามัญแห่งหนึ่ง เป็นพวกพนักงานจับช้างโขลงถวายพระเจ้าอังวะ บ้านรามัญนั้นตั้งอยู่ข้างทิศใต้เมืองอังวะ ทางไกลประมาณวันหนึ่ง คนในบ้านนั้นก็เต็มใจมาด้วย จึงจัดเสบียงอาหารลงบรรทุกเรือไว้ทั้งสิ้น คอยท่าสมิงท้าวทองสุกแม่ทัพใหญ่ ครั้นสมิงท้าวทองสุกมาถึงพร้อมกันแล้ว แม่ทัพทั้งสองก็ออกรบกองทัพพม่า ๆ ต้านทานมิได้ก็แตกหนีไป กองทัพทั้งสองอพยพครอบครัวรามัญลงมา ครั้งนั้นมังมหาราชาตั้งค่ายอยู่นอกเมืองปรอน รู้ว่าสมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก กวาดเอาครอบครัวรามัญมา จึงได้ติดตามลงมารบกับกองทัพทั้งสองพวก กองทัพรามัญเมืองหงษาวดี ที่รักษาเมืองปรอน แลเมืองตองอูไว้นั้น จึงตีกระหนาบขึ้นไป พวกกองทัพมังมหาราชาต้องทัพกระหนาบพวกรามัญ พม่าล้มตายเป็นอันมากก็แตกกระจาย สมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก พบมังรอลอง

ผู้เป็นน้องพระเจ้าหงษาวดีใหม่ในเมืองปรอนแล้ว จึงรู้ความว่าสมิง ขอกวยเจ้านายของตัวหนีไปแล้ว จึงจำใจเข้าไปหาแจ้งข้อราชการ ให้ฟังทุกประการ มังขอดองอุปราชาจึงแต่งหนังสือแจ้งข้อราชการที่ สมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุกได้ครัวรามัญมาเป็นอันมาก จึงใช้ให้ ขุนนางถือหนังสือลงมากราบทูลพระเจ้าหงษาวดี ๆ ทรงทราบแล้ว จึง มีรับสั่งให้หากองทัพสมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก กลับมาเมือง หงษาวดี ครั้นแม่ทัพทั้งสองมาถึงแล้วเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้า หงษาวดี ๆ มีพระทัยยินดีนัก แล้วตรัสสั่งให้แม่ทัพทั้งสองถือน้ำพระ พิพัฒเสร็จแล้ว จึงพระราชทานรางวัลแลเครื่องยศแก่แม่ทัพทั้งสองแล นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก สมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวชุก กราบทูลแจ้งข้อราชการในเมืองมาตะรา ให้พระเจ้าหงษาวดีทรงทราบ ทุกประการแล้ว จึงถวายศุภอักษรที่ตมาตอินท์ให้ถือมา พระเจ้า หงษาวดีได้ทรงทราบในศุภอักษรชาวเมืองมาตะรา มีตมาตอินท์เป็น อธิบดีผู้ใหญ่ จะมาถวายตัวเป็นข้าราชการแผ่นดินในเมืองหงษาวดี ก็มีพระทัยยินดีนัก

๏ ในศักราช ๑๑๐๙ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีมีรับสั่งให้สมิงศรีคุณหนึ่ง สมิงตะละบั้นหนึ่ง สมิงท้าวชออินท์หนึ่ง เกณฑ์คนหมื่นหนึ่ง ขึ้นไป รับชาวเมืองมาตะราลงมา สมิงสามคนยกไปข้างหลังเมืองอังวะข้าง ทิศตะวันออกครั้งนั้นไม่ได้สู้รบกับกองทัพพม่า ไปถึงเมืองมาตะราเดือน สิบ ตมาตอินท์ สมิงโดด สมิงแปะกะยอ รู้ว่าพระเจ้าหงษาวดีมีรับ สั่งให้สมิงสามคนขึ้นมารับก็มีความยินดี จึงรับสมิงสามคนกับไพร่พล

พันหนึ่งเข้ามาในเมือง เดียงดูกันเสร็จแล้ว ก็ทำบาญชีคนในเมืองมาตะราได้หกหมื่นเศษ ก็ตระเตรียมพร้อมเสร็จแล้วยกล่วงลงมาถึงทางใกล้เมืองอังวะ พวกพม่าเกรงฝีมือไม่อาจออกมากั้นกางไว้ได้ แต่เดินทางมาสิ้นสามเดือนถึงเมืองหงษาวดี พระเจ้าหงษาวดี รับสั่งให้พวกรามัญเมืองมาตะราถือน้ำพระพิพัฒเสร็จแล้ว ตั้งสมาตอินท์สมิงโดด สมิงแปะกะยอ ให้เป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ พระราชทานเครื่องยศตามสมควร ครั้งนั้นสมิงท้าวทองสุก สมิงท้าวธุก จึงคิดเป็นเล่ห์กลอุบายว่าจะไปนมัสการพระเจดีย์ร่างกุ้ง จึงพากันเข้าไปทูลลาพระเจ้าหงษาวดี ๆ ก็โปรดให้ไป ครั้นออกจากเมืองจึงคิดปรึกษากันว่า พระเจ้าหงษาวดีองค์นี้มิใช่เจ้าของเรา เราจะต้องไปตามเจ้าของเราจึงจะควร ปรึกษากันแล้วก็ติดตามไป จึงไปพบพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อนผู้เป็นเจ้าของตน มาอาศัยอยู่ที่แม่กลองแม่จาน ในปีนั้นสมิงธอกวยผู้เป็นพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อน เกลี้ยกล่อมพวกละว้าได้สองพันเศษ ยกมาตีหัวเมืองขึ้นแก่เมืองหงษาวดีได้หลายเมือง คือเมืองกลิคหนึ่ง เมืองตองเบาะหนึ่ง เมืองซะเติงหนึ่ง เมืองทาครามหนึ่ง เมืองลังพลอยหนึ่ง เมืองปองหนึ่ง แล้วตีล่วงเข้าไปถึงเมืองเกริน ครั้งนั้นสมิงท้าวธอติกเป็นเจ้าเมืองเมาะตมะ ให้เจ้ยระกับันจุผู้เป็นปลัดเมืองเกณฑ์ไพร่พล ๒๐๐๐ ออกไปรบทัพสมิงธอกวย ผู้เป็นพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อน เจ้าเมืองเมาะตมะจึงแต่งหนังสือแจ้งข้อราชการศึกว่าพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อนยกกองทัพมาตีเมืองเมาะตมะ ให้ขุนนางกรมการถือขึ้นไปถวายพระเจ้าหงษาวดี ๆ ทรงทราบแล้ว จึงรับสั่ง

ให้มะกำสะเกณฑ์คนห้าร้อยไปช่วยรบ ครั้งนั้นเจี่ยระกิบั้นจุยกกองทัพไปรบกับทัพสมิงธอกวยผู้เป็นพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อนที่เมืองเกริน ตั้งค่ายประชิดอยู่ที่เมืองเกริน รบกันเป็นสามารถถึงสิบวัน กองทัพสมิงธอกวยผู้เป็นพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อนแตกพ่ายกระจัดกระจาย จึงจำใจเข้าไปณกรุงศรีอยุทธยาโดยทางพระเจดีย์สามองค์ แล้วตั้งอยู่ปลายด่าน จึงมีหนังสือเข้าไปถึงพระยากาญจนบุรี ว่าจะเข้าไปพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา พระยากาญจนบุรีจึงมีหนังสือเข้าไปถึงเสนาบดี ๆ จึงเอาหนังสือนั้นขึ้นกราบทูลพระเจ้ากรุงไทย ๆ จึงตรัสสั่งให้เจ้าเมืองกาญจนบุรีส่งตัวสมิงธอกวยนั้นเข้าไป แต่เมื่อสมิงธอกวยเข้าไปถึงกรุงศรีอยุทธยานั้นในเดือนเจ็ด

๏ ฝ่ายนายกำสะ ที่พระเจ้าหงษาวดีรับสั่งให้เกณฑ์คนห้าร้อยไปช่วยรบข้าศึกครั้งนั้น ครั้นออกมาจากเมืองหงษาวดีหน่อยหนึ่งถึงเมืองวานหยุดกองทัพอยู่ที่เมืองนั้นสองวัน เกณฑ์คนในหัวเมืองนั้นได้อีกพันเศษ จึงคิดขบถแก่พระเจ้าหงษาวดี จับคนในหัวเมืองนั้นมาฆ่าเสียเป็นอันมาก สมิงท้าวธอติกเจ้าเมืองเมาะตมะยกกองทัพออกไปรบ จับได้มกำสะกับไพร่พลสามสิบเศษซึ่งเป็นคู่ร่วมคิดกันฆ่าเสีย เจ้าเมืองเมาะตมะจึงบอกหนังสือแจ้งข้อราชการ ที่ได้รบกับสมิงธอกวยผู้เป็นพระเจ้าหงษาวดีองค์ก่อน ทัพสมิงธอกวยแตกหนีเข้าไปกรุงศรีอยุทธยาทั้งสิ้น กับเรื่องราวมะกำสะคิดขบถได้ชำระฆ่าเสียเสร็จแล้ว ให้เจี่ยระกิบั้นจุผู้น้องถือขึ้นไปถวายพระเจ้าหงษาวดี ๆ ได้ทรงทราบในหนังสือนั้นแล้วก็มี

พระหฤทัยยินดี จึงพระราชทานเครื่องยศต่าง ๆ ก็ให้เจียระกิ่นจุเป็นอันมาก เจียระกิ่นจุก็ถวายบังคมลากลับไปเมืองเมาะตมะ

๏ ในศักราช ๑๑๐๙ ปีนั้น พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา พระราชทานภูมิฐานบ้านเมืองให้สมิงธอกวยอาศัยอยู่เป็นสุข ครั้นภายหลังเจ้าแลขุนนางไทยไปมาหาสมิงธอกวยมากขึ้น ด้วยสมิงธอกวยนั้นมีความรู้วิชาการแลเจรจาเป็นที่ชอบใจคนทั้งปวง ครั้นนานมาพระเจ้ากรุงไทยทรงทราบไม่ไว้พระหฤทัยสมิงธอกวย จึงตรัสสั่งให้เจ้าพระยายมราช เอาตัวสมิงธอกวยไปจำไว้ ณ คุก แลเมื่อสมิงธอกวยได้เป็นเจ้าแผ่นดินในในเมืองหงษาวดีนั้น ตั้งแต่ศักราช ๑๑๐๓ ปี จนถึงศักราช ๑๑๐๘ ปี จึงได้พลัดไปจากเมือง ได้เป็นเจ้าแผ่นดินอยู่หกปีเท่านั้น

๏ เมื่อศักราช ๑๑๐๙ ปีนั้น พระยารามัญสามคน คือพระยารามหนึ่ง พระยากลางเมืองหนึ่ง พระยาน้อยวันดีหนึ่ง ที่สมิงธอกวยตั้งไว้ให้ชัดทัพอยู่เมืองเจกอง ใต้เมืองปรอนลงมาประมาณสองวันให้คอยป้องกันกองทัพพม่าซึ่งจะยกมาตรามัญประเทศ แลพระยารามัญทั้งสามนั้น ครั้นรู้ว่าสมิงธอกวยวิวาทกันกับตะละมหาเสนาบดี แล้วหนีเข้าไป ณ กรุงศรีอยุทธยาดังนั้น พระยารามัญทั้งสามจึงปรึกษากันว่า ครั้งนี้สมิงธอกวยผู้เป็นเจ้านายของเราก็หนีเข้าไปเมืองไทยเสียแล้ว แลเราทั้งสามนี้ สมิงธอกวยตั้งแต่งไว้ให้มียศศักดิ์ เห็นว่าตะละมหาเสนาบดีจะไม่เลี้ยงเราเป็นปรกติ คงจะคิดร้ายเราเป็นมั่นคง เราจะคิดอุบายหนีไป ณ กรุงไทย ไปตามสมิงธอกวยเจ้านายของเราเถิด ครั้นพระยาทั้งสามคิดดังนั้นแล้ว จึงบอกความแก่คนสนิทที่ไว้ใจได้

ต่างคนก็มีหนังสือลงมาถึงบุตรภรรยา ณ เมืองหงษาวดีว่า เราทั้งหลายมาตั้งขัดทัพอยู่นานแล้ว ได้ความลำบากอดอยากด้วยอาหาร จะใคร่เห็นหน้าบุตรภรรยาบ้าง ให้บุตรภรรยาจัดหาเสบียงอาหารแล้วชวนกันขึ้นมาส่ง พอให้เราทั้งหลายเห็นหน้าบ้าง ส่วนบุตรภรรยานายทัพนายกองทั้งหลายนั้น ครั้นได้รู้ในหนังสือนั้นแล้ว ก็ชวนกันจัดหาเสบียงอาหารของกินต่าง ๆ แล้วพากันขึ้นไป ณ เมืองเจกอง พระยารามัญทั้งสามกับนายทัพนายกองทั้งปวง จึงบอกความลับนั้นแก่บุตรภรรยา ครั้นถึงเดือนสามพระยารามัญทั้งสามกับนายทัพนายกองซึ่งรู้กันนั้น ก็ชวนกันอพยพครอบครัวรีบเดินตัดมาทางตะวันออก มาทางปลายแดนเมืองตองอู ครัวรามัญมาคราวนั้นประมาณสี่ร้อยเศษ

๏ ฝ่ายไพร่รามัญทั้งปวง ซึ่งเหลืออยู่ในเมืองเจกองนั้น ครั้นเห็นพวกตัวนายทั้งปวงยกครัวหนีไปดังนั้น ไม่รู้เหตุผลเป็นประการใด ก็ชวนกันตกใจ ต่างคนต่างก็รีบไปถิ่นฐานบ้านเมืองของตน ลางคนจึงเอาความนั้นมาแจ้งแก่ขุนนางในเมืองหงษาวดี

๏ ฝ่ายพระยารามัญทั้งสามก็เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่จึงแจกเสบียงให้แล้ว ให้ส่งครัวรามัญทั้งปวงลงไปเมืองตาก เจ้าเมืองตากจึงบอกหนังสือลงไปให้กราบบังคมทูลพระกรุณา จึงมีรับสั่งให้ส่งครัวมอญทั้งนั้นลงไปกรุงศรีอยุทธยา จึงตรัสสั่งให้เสนาบดีซักถาม ครั้นทราบความแล้ว จึงตรัสสั่งให้พระยารามัญทั้งสามแลครอบครัวทั้งปวง ไปอยู่ตำบลโพธิ์สามต้น

๏ ฤศักราช ๑๑๑๐ ปีเดือนห้า พระเจ้าหงษาวดี จึงให้แต่ง ราชสาส์นเป็นใจความว่า สมิงธอกวยหนีเข้าไปพึ่งพระบารมีอยู่นั้น เป็นคนอกตัญญู อย่าให้พระเจ้ากรุงไทยเลี้ยงดูไว้ ตัวข้าพเจ้าได้ทำคุณแก่สมิงธอกวยมาก เมื่อสมิงธอกวยจะได้ราชสมบัตินั้นก็เพราะข้าพเจ้าคิดอ่านให้ แล้วข้าพเจ้าก็ยกบุตรสาวให้เป็นภรรยา ครั้นได้เป็นใหญ่แล้วกลับข่มเหงบุตรสาวข้าพเจ้า แล้วกลับต่อสู้จะฆ่าข้าพเจ้าเสีย หากว่ารามัญทั้งหลายช่วยข้าพเจ้ามาก สมิงธอกวยจึงกลับปราไชยไป ให้พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาเห็นแก่ไมตรีเถิด จงจับตัวสมิงธอกวย กับพระยาพระราม พระยากลางเมือง พระยาน้อยวันดี ทั้งสามนั้น จำคุมส่งให้แก่ราชทูตออกมาณเมืองหงษาวดี แล้วจึงมอบราชสาส์น แลเครื่องราชบรรณาการให้ราชทูตเข้าไปกรุงศรีอยุทธยา จึงถวายราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาทรงพระนามพระเจ้าทรงธรรม จึงตรัสสั่งให้เสนาบดีมีหนังสือตอบมาว่า ซึ่งสมิงธอกวยหนีเข้ามาพึ่งพระบารมีนั้น ครั้นพระเจ้าอยู่หัวให้ซักถาม ได้เนื้อความว่าสมิงธอกวยกลับทำร้ายพระเจ้าหงษาวดี จึงเห็นแก่ไมตรีซึ่งเคยมีกันมาแต่ก่อนนั้น จึงให้จำสมิงธอกวยไว้ในคุกจนทุกวันนี้ แลพระเจ้าหงษาวดีจะให้ส่งตัวสมิงธอกวยออกไปนั้น ทรงเห็นว่าไม่ต้อง ด้วยเยี่ยงอย่าง ธรรมเนียม กษัตริย์ผู้ดำรง ราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรม ด้วยสมิงธอกวยหนีความตายมาได้แล้ว ครั้นจะส่งให้กลับออกไปตายเล่าก็จะเป็นบาปเป็นกรรม เห็นไม่ควรนัก แต่ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็รักษาทางพระราชไมตรีไว้ จะให้เนรเทศสมิง

ธอกวยเสียจากกรุงศรีอยุทธยา จะให้โดยสารสำเภาจีนออกไปแล้ว ให้นายสำเภาปล่อยเสียในเกาะแดนเมืองจีนโน้น แลพระยารามัญทั้งสามนั้นทรงเห็นว่าไม่มีโทษผิด เพราะไม่ได้คิดร้ายต่อพระเจ้าหงษาวดี เป็นแต่ไม่สบายแล้วก็อพยพครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบารมี ก็เป็นธรรมเนียมที่พระเจ้าแผ่นดินจะสงเคราะห์ไว้ อย่าให้พระเจ้าหงษาวดีน้อยพระทัยเลย ครั้นพระเจ้ากรุงไทยให้เสนาบดีทำหนังสือตอบฉะนี้แล้ว จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยายมราช นำเอาตัวสมิงธอกวยมาทั้งเครื่องจำให้ผู้คุมสี่คนกำกับไปด้วย ให้ลงสำเภาจีนต่อหน้าราชทูตรามัญ แลมอบให้นายสำเภาว่าถ้าถึงปากน้ำเจ้าพระยาแล้ว ให้ส่งผู้คุมทั้งสี่ขึ้นณเมืองสมุทปราการ แล้วให้นายสำเภาเอาสมิงธอกวยไปปล่อยเสียณเกาะแดนเมืองจีน

๏ ฝ่ายราชทูตรามัญทั้งปวง ครั้นถึงเดือนเจ็ดก็เข้าไปถวายบังคมลารับพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการตอบแทนแล้ว ก็พากันออกมายังกรุงหงษาวดี จึงเข้าไปเฝ้าถวายพระราชสาส์นแลเครื่องราชบรรณาการนั้น พระเจ้าหงษาวดีครั้นได้ทราบพระราชสาส์นแล้วไม่ชอบพระทัย แต่ไม่รู้ที่จะทำประการใด ด้วยกลัวเมืองไทยกับเมืองมอญจะขาดทางพระราชไมตรีกันไป จะเสียทีแก่พม่า

๏ ลุศักราช ๑๑๑๑ ปี จึงพระเจ้าหงษาวดีตั้งนายธอลองน้องชายใหญ่เป็นพระมหาอุปราชา ตั้งน้องชายรองเป็นพระยาทละมหาเสนาบดีฝ่ายขวา ตั้งหลานชายผู้หนึ่งเป็นพระยาตะละปั้นกองทหารมหาเสนาบดีฝ่ายซ้าย

๏ ในศักราช ๑๑๑๑ ปีนั้นถึงเดือนสี่ สมิงธอกวยจึงขึ้นไปได้ถึงเมืองเชียงใหม่อีก

(แต่ข้อความซึ่งสมิงธอกวย กลับขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ได้ด้วยอุบายประการใดนั้น ในเรื่องราชพงศาวดารฉบับรามัญไม่มีความจดหมายไว้ ยกขึ้นว่าแต่เนื้อความไปถึงเมืองเชียงใหม่ทีเดียว)

๏ ขณะนั้นสมิงธอกวยจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ ทูลเล่าความทุกข์แต่หนหลังให้ฟังทุกประการ พระเจ้าเชียงใหม่ก็มีความกรุณาจึงให้สมิงธอกวยไปอยู่กับราชธิดาเหมือนแต่ก่อน

๏ ศุภศักราช ๑๑๑๒ ปีเดือนสาม สมิงธอกวยจึงให้ราชธิดาเจ้าเชียงใหม่เข้าไปกราบทูลพระบิดา จะขอกองทัพให้สามีกลับไปตีเมืองมอญ พระเจ้าเชียงใหม่ก็ไม่จัดให้ตามพระราชธิดาขอ จึงตรัสว่าสมิงธอกวยก็พากองทัพเมืองเชียงใหม่ไปล้มตายพลัดพรายเสียเป็นอันมากครั้งหนึ่งแล้ว บัดนี้ถ้าเราจะให้ไปก็จะพาคนไปตายเสียอีก ครั้นสมิงธอกวยไม่ได้กองทัพแล้วก็ต้องจำใจอยู่ในเมืองเชียงใหม่

๏ ในศักราช ๑๑๑๒ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีจึงเกณฑ์กองทัพให้พระมหาอุปราชาคุมไพร่พล ๒๐๐๐๐ เป็นทัพเรือ ให้พระยาทะละคุมไพร่พล ๒๐๐๐๐ กับสมิงตะละปั้นคุมไพร่พล ๗๐๐๐ เป็นทัพหน้ายกไปทางบก พวกรามัญทั้งทัพบกทัพเรือยกไปตีมังมหาราชา อันตั้งอยู่ณเมืองปรอนนั้น มังมหาราชาก็ต่อสู้เป็นสามารถ ครั้งนั้นเป็นคราวชะตารามัญขึ้น พวกรามัญทั้งปวงจึงมีฝีมือเข้มแข็งนัก มังมหาราชาเห็นเหลือกำลังก็ทิ้งเมืองปรอนเสีย ถอยขึ้นไปตั้งรับอยู่ณเมืองปะกัน จึงให้เจ้า

เมืองปะกันกับเมียนวุ่นคุมพลไปตั้งค่ายอยู่ฟาก ตะวันตก ตรงเมืองปะกันข้าม ตัวมังมหาราชากับปลัดเมืองปะกันนั้น เข้าตั้งมั่นรักษาเมืองปะกันฟากตะวันออกอยู่ แล้วจึงมีหนังสือบอกข้อราชการขึ้นไปเมืองอังวะ

๏ ฝ่ายกองทัพรามัญ ครั้นได้เมืองปรอนแล้ว ก็แยกกันทั้งทัพบกทัพเรือตีหัวเมืองพม่าฟากตะวันออกแม่น้ำเอราวดีขึ้นมา แลกองทัพเรือนั้นพระมหาอุปราชาเมืองหงษาวดีเป็นแม่ทัพ คอยกันหัวเมืองฟากตะวันตกไว้ไม่ให้ข้ามมาช่วยเมืองฟากตะวันออกได้ ขณะนั้นพวกรามัญตีหัวเมืองฟากตะวันออกขึ้นไปได้สิบหัวเมือง คือ เมืองเมยแกะหนึ่ง เมืองตองดวนหนึ่ง เมืองปะตะนะคูหนึ่ง เมืองมินกูนหนึ่ง เมืองมะกวยหนึ่ง เมืองแวกมะจะสอหนึ่ง เมืองแวนนถองหนึ่ง เมืองเปมะหนึ่ง เมืองปกันแงหนึ่ง เมืองจาเลหนึ่ง เป็นสิบหัวเมืองด้วยกัน แลกองทัพเรือนั้น ก็คอยป้องกันทัพเรือพม่าฟากตะวันตกไม่ให้ข้ามมาช่วยกันได้ จึงถึงเมืองจาเลฟากตะวันออก แล้วทัพบก ทัพเรือ พวกรามัญก็ตั้งพักพวกพลอยู่ณเมืองจาเล ทางแต่เมืองจาเลถึงเมืองปะกัน ซึ่งมังมหาราชาถอยขึ้นไปตั้งอยู่นั้นประมาณสามวันถึงกัน

๏ ฝ่ายพระมหาอุปราชา จึงสั่งพระยาทะละ พระยาตะละปั้น ทั้งสองให้อยู่รักษาเมืองจาเลไว้ แล้วก็ยกทัพเรือข้ามไปตีค่ายฟากตะวันตกตรงเมืองปะกันข้าม ซึ่งเจ้าเมืองปะกันข้ามไปรักษาอยู่นั้น เจ้าเมืองปะกันต้านทานไม่อยู่ เห็นเหลือกำลังก็พากันแตกข้ามมาเมืองปะกันสิ้น พระมหาอุปราชาจึงจัดให้สมิงพระรามอยู่รักษากองทัพเรือ แล้วก็ยกขึ้นไปตั้งอยู่ในค่ายบกฟากตะวันตกนั้นแล้ว มีหนังสือลงไปถึงพระยาละ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระยาตะละปั้นทั้งสอง ให้เร่งทัพบกยกขึ้นไปตีเมืองปะกันฟาก ตะวันออกให้ได้

๑ ขณะนั้นพระเจ้ามังถาวะมิน ครั้นได้ทรงทราบในหนังสือบอกว่า เมืองรายทางฟากตะวันออกเสียแก่รามัญทั้งสิบตำบลดังนั้น ก็สลดพระทัยลง จึงตรัสปรึกษาการสงครามกับขุนนางทั้งปวง ขุนนางทั้งหลายพร้อมกันกราบทูลว่า กองทัพรามัญยังกล้าแข็งอยู่ทั้งนี้ เพราะได้ส่งเสบียงกันโดยทางเรือได้ถนัด จำจะคิดตัดกองทัพเรือเสบียงเสีย พวกรามัญจึงจะถอยกำลังลง พระเจ้าอังวะเห็นชอบด้วย จึงตรัสสั่งอะตองวุ่นมหาเสนาบดีอันเป็นพนักงานว่าข้างทิศใต้ ให้เกณฑ์คนหมื่นหนึ่งยกข้ามไปณเมืองจะเกิง แต่เดินทัพทางฟากตะวันตกยกลงไปให้ถึงเมืองจะเปิ้น ตรงหน้าเมืองปะกันแงข้าม แล้วให้ตระเตรียมเรือรบเรือไล่ให้พร้อม คอยตีสกัดตัดฉาเลยกองเสบียงรามัญพวกเรืออันจะขึ้นมาทางนั้น อะตองวุ่นจึงถวายบังคมลามาจัดกองทัพพร้อมแล้ว ก็ยกข้ามไปเดินทางฝั่งฟากตะวันตก ส่วนพระมหาอุปราชาเมืองหงษาวดีซึ่งตั้งอยู่ค่ายฟากตะวันตกนั้น ให้คนขึ้นไปสอดแนมดูข้างบน ครั้นรู้ว่ามีกองทัพบกยกลงมาทางฟากตะวันตกนั้น ก็จัดกองทัพรามัญให้ยกออกจากค่าย ขึ้นไปซุ่มอยู่ในราวป่าสองข้างทางซึ่งพม่าจะยกลงมานั้น ส่วนกองทัพพม่าเมื่อยกลงมานั้นไม่ทันพิจารณา ก็ยกล่วงเลยกองทัพรามัญลงมาประมาณได้กึ่งหนึ่ง พวกรามัญซึ่งซุ่มอยู่ได้ท่วงทีก็ยิงปืนขึ้นเป็นสำคัญ ชวนกันออกตัดกลางกองทัพพวกพม่า แล้วพระมหาอุปราชาก็ยกตีต้านหน้าสวนทางขึ้นไป พวกอะตองวุ่นตกใจ ไม่ทันได้สู้

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

รบก็แตกกระจัดกระจายไปสิ้น ขณะนั้นพระยาทละพระยาตะละบั้นทั้งสองก็ยกทัพขึ้นไปตีเมืองปะกัน มังมหาราชาก็ต่อสู้เป็นสามารถ พวกรามัญยังหักเอาเมืองไม่ได้

๏ ฝ่ายพระมหาอุปราชา ครั้งตีทัพอะตองวุ่นแตกไปแล้วจึงกลับมาค่าย ได้ยินเสียงปืนพวกข้างเมืองปะกันอื้ออึงอยู่ ก็ยกกองทัพเรือข้ามมารบกระหนาบเข้าข้างด้านริมน้ำ แล้วขึ้นบกยกหนุนเข้าไปใกล้เชิงกำแพงเมือง

๏ ฝ่ายข้างพวกรามัญนั้น พระมหาอุปราชาทรงพระแสงดาบไล่ต้อนพลให้เร่งเอาบันไดพาดกำแพงเมืองขึ้นไป พวกรามัญถึงจะตายสักเท่าใดก็ไม่ถอย ด้วยพระมหาอุปราชามีอานุภาพฤทธิเข้มแข็งนัก มังมหาราชาเห็นเหลือกำลังที่จะรักษาเมืองไว้ ก็ชวนเจ้าเมืองปะกันเปิดประตูเมืองด้านเหนือ ตีฝ่ากองทัพรามัญออกไป แล้วรีบหนีขึ้นไปเมืองอังวะ ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบว่า มังมหาราชาแลอะตองวุ่นเสียทัพขึ้นไปดังนั้นก็ตกพระทัยนัก จึงตรัสสั่งให้ปิดประตูเมืองอังวะ แล้วเกณฑ์คนขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินทั้งกลางวันกลางคืน เป็นอันกวดขันนัก ส่วนกองทัพรามัญครั้นได้เมืองปะกันแล้ว ก็พร้อมกันยกขึ้นมาตีเมืองตะลุมะยู ครั้นได้เมืองนั้นแล้วก็ยกขึ้นมาตั้งล้อมเมืองอังวะไว้ ขณะนั้นมอญกับพม่าฆ่าฟันกันตายลงเป็นอันมาก จนศพเกลื่อนไปทั้งนอกเมืองทั้งในเมือง มีกลิ่นอันเหม็นเป็นปฏิกูลหนักหนา เมืองอังวะครั้งนั้นเหมือนป่าช้าผีดิบ ควรจะพึงสังเวชนัก แต่คนทั้งหลายตายด้วยรบกันบ้าง ด้วยเจ็บไข้บ้าง ด้วยอดตายบ้าง ในเมืองอังวะนั้น

ข้าวแพงนัก คิดเป็นราคาเงินไทยทนานละบาทหนึ่งเศษ คนในเมืองอังวะได้ความลำบากนัก แต่กองทัพรามัญตั้งอยู่นอกเมือง ก็จ่ายกันออกเที่ยวหาเสบียงอาหารทั่วทั้งแขวงจังหวัดเมืองอังวะ ก็พอได้มาเลี้ยงกันบ้างแต่ว่าไม่พออิ่มเป็นปรกติ แต่พวกรามัญมาล้อมเมืองอังวะอยู่ได้สามเดือนเศษแล้ว ก็ยังหักเอาเมืองอังวะไม่ได้ แต่พวกรามัญยกขึ้นมาตีเมืองอังวะนั้น ตั้งแต่ศักราช ๑๑๑๒ ปีมาจนถึงศักราช ๑๑๑๕ ปี ได้สามปีแล้วก็ยังไม่ได้เมืองอังวะ ถึงฉะนั้นพระมหาอุปราชาก็ไม่สั่งให้ถอยทัพ มุ่งหมายจะเอาเมืองอังวะให้ได้ มีรับสั่งให้พวกกองทัพเที่ยวขุดมันขุดกลอยในป่า แลฆ่าโคกระบือเลี้ยงชีวิตกว่าจะได้เมืองอังวะ

๏ ขณะนั้นพระเจ้าอังวะให้เศร้าโศกในพระทัยนัก จึงตรัสสั่งให้ประชุมขุนนางพร้อมแล้ว จึงตรัสว่าแผ่นดินภุกามประเทศนี้ คิดตั้งแต่พระเจ้าอะนอระหามังฉออันเป็นใหญ่ในเมืองตะกอง ซึ่งเป็นเมืองหลวงแต่ก่อนนั้น ไม่เคยเสียแก่กษัตริย์องค์ใด ขณะนั้นภุกามประเทศผู้คนก็ยังน้อย บ้านเมืองก็ยังไม่มั่นคงนัก พวกเงี้ยวพวกไทยใหญ่อยู่ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือยกมาเบียดเบียนอยู่เนือง ๆ ถึงฉะนั้นพระเจ้าอะนอระหามังฉอ ก็ยังทรงพระอุตสาหะยกกองทัพไปปราบปรามข้าศึก ไม่ให้ย่ำยีตีเอาแผ่นดินอันเป็นภุกามประเทศไปได้ แล้วสืบพระวงศ์มาหลายชั่วกษัตริย์ ถ้าจะคิดรวมปีก็ได้ร้อยปีเศษ กษัตริย์วงศ์นั้นก็ได้ปราบปรามพวกเงี้ยวพวกไทยใหญ่ต่อ ๆ กันมา จนพวกเงี้ยวพวกไทยใหญ่ราบคาบอยู่ในอำนาจพม่าทั้งสิ้น ครั้นอยู่มาถึงศักราช ๒๕ ปี พระเจ้าอลังคจอสู่ผู้เป็นใหญ่ในเมืองปะกัน อันเป็นเมืองหลวง

ครั้งนั้น ก็ยกทัพลงไปปราบปรามรามัญประเทศทั้งปวง ให้อยู่ในอำนาจพระองค์สิ้น ครั้งนั้นภุกามประเทศก็ไพศาลกว้างขวาง ข้างทิศใต้ตลอดจนทะเล ข้างทิศเหนือกระทั่งแดนจีนเป็นกำหนด ครั้นพระเจ้าอลังคจอสู่สวรรคตล่วงไปแล้ว ถึงศักราช ๖๔๙ ปี มกะโทคิดขบถตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ในรามัญประเทศเข้าสืบวงศ์ มาถึงพระยาสีหราชาธิราช อันเป็นกษัตริย์ในรามัญประเทศเข้มแข็งนัก ก็ได้ยกกองทัพขึ้นมาทำสงครามในภุกามประเทศ ขณะนั้นพระเจ้ามณเฑียรทองอันเป็นใหญ่ในเมืองอังวะนั้น ก็ได้ทำสงครามป้องกันแผ่นดินไว้ ไม่ให้รามัญชิงไปได้ ครั้งนั้นรามัญประเทศไม่อยู่ในอำนาจพม่า ได้เป็นประเทศใหญ่มาจนถึงศักราช ๙๐๑ ปี จึงมีพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นพระอัยกาทวดของเรา ทรงพระนามชื่อว่าพระเจ้าฝรั่งมังโสดถี จึงยกกองทัพลงไปปราบปรามรามัญประเทศได้ทั้งสิ้น ครั้นถึงพระเจ้าฝรั่งมังตรีผู้เป็นพระโอรส ก็ยิ่งมีบุญมากกว่าพระบิดา เที่ยวปราบปรามกษัตริย์ทั้งปวงอยู่ในอำนาจทั้งสิ้นแล้ว ก็เป็นใหญ่ในภุกามประเทศ ในรามัญประเทศ ในสยามประเทศ ในลาวประเทศ ได้มาเป็นเขตแดนเมืองอังวะทั้งสิ้น ขณะนั้นภุกามประเทศมีอำนาจมากนัก ครั้นถึงพระเจ้านานกะยอผู้เป็นพระโอรส ทำสงครามกันกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุทธยา ก็เสียรามัญประเทศกลับเป็นเขตแดนของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุทธยา ถึงฉะนั้นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าฝรั่งมังตรีก็ยังรักษาภุกามประเทศไว้ ไม่ให้ตกไปเป็นเขตแดนกรุงศรีอยุทธยาได้ ครั้นถึงศักราช ๙๖๕ ปี จึงพระอัยกาของเราพระองค์หนึ่งทรงพระนาม

พระเจ้าปราสาททองกลดแก้ว อันเป็นใหญ่ในเมืองอังวะนี้ จึงยกกองทัพลงไปปราบปรามรามัญประเทศทั้งปวงได้แล้ว เสด็จลงไปเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองหงษาวดี สืบวงศ์มาได้สามพระองค์ จึงถึงพระเจ้ามังรายกยอของ ได้ครองราชสมบัติในเมืองอังวะนี้ ครั้นอยู่มาจนถึงศักราช ๑๐๒๔ ปี พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุทธา ให้เสนาบดียกกองทัพมาตีรามัญประเทศได้แล้วล่วงขึ้นมาในภุกามประเทศนี้ ตีได้หัวเมืองขึ้นมาจนถึงเมืองปะกัน พระเจ้ามังรายกะยอของก็ให้พระราชบุตรลงไปรักษาเมืองปะกันไว้ กองทัพไทยจะหักเอาไม่ได้ ก็ถ่าทัพกลับไป ครั้นภายหลังพระเจ้ามังรายกะยอของผู้เป็นพระอัยกาของเราก็กลับคิดอ่านเอารามัญประเทศมาไว้ในอำนาจได้เหมือนแต่ก่อน ครั้นสืบวงศ์มาถึงพระบิดาของเรา ก็ยังรักษาภุกามประเทศ แลยังรักษารามัญประเทศทั้งสองนี้ไว้เป็นปรกติได้ ครั้นต่อมาถึงเราบัดนี้เป็นคราวชตาภุกามประเทศตก รามัญทั้งปวงกลับมีอำนาจขึ้น ตั้งแต่ศักราช ๑๑๐๔ ปี มาจนถึงศักราช ๑๑๑๔ ปีนี้ คิดรวมด้วยกันก็เป็น ๑๒ ปี ต้องดังคำโหรทั้งหลายทำนายไว้แต่ในกาลก่อน แลบัดนี้มาบังเกิดฆ่าฟันกันตายความฉิบหายต่าง ๆ เมื่อขณะเราได้ครองราชสมบัติครั้งนี้ ก็เห็นว่าเราเป็นพระเจ้าแผ่นดินบุญน้อยกว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายแต่ก่อน บัดนี้เราพิเคราะห์ดูก็เห็นว่าวาสนาเราสิ้นแล้ว ทหารพม่าจึงมีฝีมืออ่อนกว่าพวกรามัญนัก ดูผิดประหลาดกว่าแต่ก่อนหนักหนา ถ้าเราทั้งหลายจะปิดประตูเมืองนิ่งซึ่งอยู่ฉะนี้ ไพร่บ้านพลเมืองก็จะพากันฉิบหายตายเสียสิ้น ถึงมาตรว่าเราจะตายผู้เดียวก็ตามเถิด แต่ให้คนทั้งปวงรอดชีวิตอยู่

ความนินทาจึ่งจะไม่มีต่อไปในภายหน้า เราคิดจะเปิดประตูเมืองปล่อยให้ข้าศึกเข้ามาเสียโดยดี แต่เราจะขอสัญญาอย่าให้เบียดเบียนราษฎรทั้งปวงเลย ท่านทั้งหลายจะเห็นประการใด

๏ ขณะนั้นแต่บรรดาราชวงศานุวงศ์ มีมังมหาราชาอันเป็นที่แมงยีอินตอ แปลว่าเจ้าวังใหญ่เป็นต้น แลพวกขุนนางมีมหาเสนาบดีทั้งสี่เป็นต้น แลมหาเสนาบดีทั้งสี่นั้น คือ อะแซวุ่นเสนาบดีว่ากล่าวข้างทิศตะวันออกหนึ่ง อะตองวุ่นเสนาบดีว่ากล่าวข้างทิศใต้หนึ่ง มยอกวุ่นเสนาบดีว่ากล่าวข้างทิศเหนือหนึ่ง อะน้อวุ่นเสนาบดีว่ากล่าวข้างทิศตะวันตกหนึ่ง ครั้นได้ฟังพระเจ้าอังวะตรัสดังนั้นก็กลั้นน้ำตาไว้ไม่ได้ชวนกันร้องไห้แล้วกราบทูลว่า ซึ่งทรงพระกรุณาตรัสดังนี้สมควรแล้ว ถ้านิ่งไว้ชาวเมืองทั้งปวงจะฉิบหายเสียสิ้น

๏ ลุศักราช ๑๑๑๕ ปี ณ วันเสาร์เดือนหกแรมสามค่ำ พระเจ้ามังลาวะมินผู้เป็นพระเจ้ากรุงอังวะ จึงตรัสสั่งให้มังมหาราชาจัดม้าพระที่นั่งทรงประดับด้วยเครื่องประดับสำหรับม้าเสร็จ แลพระกลดขาวอันเป็นเครื่องสูงสำหรับกษัตริย์ แลพวกกรมวังแลพวกชาวมาลาภูษาเปิดประตูเมืองออกมารับพระมหาอุปราชาเมืองหงษาวดี มังมหาราชาจึงออกมา ณ ค่ายประชิด จึงเข้าไปหาพระมหาอุปราชา ๆ ก็ต้อนรับแล้วเชิญให้มังมหาราชานั่งในที่อันสมควรแล้ว จึงถามว่าท่านออกมาหาเราด้วยกิจการอันใด มังมหาราชาจึงตอบว่า บัดนี้พระเจ้าอังวะก็รู้พระองค์ว่าวาสนาของพระองค์สิ้นเสียแล้ว เห็นว่าชะตาเมืองอังวะสูญเป็นแท้แล้ว ถ้านิ่งปิดประตูเมืองต่อสู้อยู่ ไพร่พลเมืองจะ

NATIONAL LIBRARY

พากันฉิบหายเสียสิ้น จึงมีรับสั่งแก่เราให้ออกมาเชิญท่านเข้าไปโดยดี แต่ว่าจะขอความสัตย์อย่าให้ท่านทำอันตรายแก่พระเจ้าอังวะ แลชาวเมืองทั้งปวงให้ได้ความลำบากเลย

๑ พระมหาอุปราชาได้ฟังดังนั้นก็มีความยินดี จึงให้หาพระยาทะละแลตะละบั้นขุนนางรามัญทั้งปวงมาพร้อมแล้ว จึงบอกเหตุนั้นให้ฟังทุกประการ ครั้นขุนนางทั้งหลายเห็นชอบด้วยพร้อมกันแล้ว พระมหาอุปราชาจึงให้สัตย์ปฏิญาณแก่มังมหาราชา เพื่อจะไม่ทำร้ายแก่พระเจ้าอังวะแลชาวเมืองทั้งปวง มังมหาราชาจึงเชิญพระมหาอุปราชาจะให้ขึ้นขี่ม้าพระที่นั่งพระเจ้าอังวะ แลให้ชาวมาลาภูษากางพระกลดขาวยกขึ้น จะคอยรับเสด็จพระมหาอุปราชา ๆ ไม่ขึ้นม้าที่นั่ง แลไม่กั้นพระกลดร่วมพระเจ้าอังวะ ตรัสสั่งให้ลดพระกลดลงเสียแล้ว มอบเครื่องยศสำหรับกษัตริย์ทั้งปวงคืนให้มังมหาราชา แลขณะเมื่อพระมหาอุปราชาจะเข้าไปนั้น จึงตรัสสั่งให้พระยาตละบั้น กับไพร่พลประมาณ ๓๐๐ พร้อมด้วยเครื่องสาตราวุธยกเข้าไปก่อน ขณะนั้นพระเจ้าอังวะเสด็จออกมาจากพระราชวัง เสด็จมานั่งอยู่ณศาลาลูกขุนพร้อมด้วยขุนนางทั้งปวง พระยาตะละบั้นจึงเข้าไปถึงศาลาลูกขุน แล้วให้พวกรามัญรายล้อมวงอยู่รอบศาลาลูกขุน ครั้นภายหลังพระมหาอุปราชาจึงจัดทหารประมาณ ๕๐๐ พร้อมด้วยเครื่องสาตราวุธแล้ว จึงทรงม้าพระที่นั่งของพระองค์ มังมหาราชาทรงม้านำเสด็จเข้าไปในเมืองอังวะ ครั้นใกล้ถึงศาลาลูกขุนซึ่งพระเจ้าอังวะเสด็จออกมาทรงนั่งอยู่นั้น พระมหาอุปราชาก็ลงจากม้าพระที่นั่งแต่ไกล เสด็จ

ดำเนินเข้าไปด้วยพระบาทเปล่า ครั้นใกล้ถึงจึงส่งพระแสงหอกสำหรับพระหัตถ์ให้แก่มหาดเล็ก แล้วเสด็จขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าอังวะบนศาลาลูกขุน ถวายบังคมแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้ามาทำการทั้งนี้ด้วยถือรับสั่งพระเจ้าหงษาวดี ธรรมเนียมอย่างนี้ก็เคยมีมาแต่ก่อน ถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดถึงคราวเมื่อบุญจะสิ้นไปแล้ว ก็ให้บังเกิดความวิบัติต่าง ๆ เมืองอื่นมาทำร้ายบ้าง ขุนนางในเมืองทำร้ายบ้าง กษัตริย์นั้นก็เสียพระนครแลราชสมบัติ วงศ์กษัตริย์ก็สิ้นสูญไป ย่อมเป็นความฉะนี้มาแต่บุราณแล้ว พระองค์อย่าน้อยพระทัยเลย พระเจ้าอังวะจึงตรัสว่าธรรมดาเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ย่อมมีความสองประการ คือสมบัติ คือวิบัติ เหมือนกันทั่วทุกตัวสัตว์ ก็บัดนี้วิบัติมาถึงเราแล้ว แม่ผัวเรานั้นท่านจะเอาไปทำเป็นประการใดก็ตามอัชฌาศัย ขอแต่ราษฎรทั้งปวงนั้นอย่าให้ได้ความลำบากเลย พระมหาอุปราชาจึงถวายสัตย์แก่พระเจ้าอังวะ เพื่อจะมิได้ทำร้ายแก่พระองค์แลราษฎรทั้งปวง แล้วจึงทูลว่า พระเจ้าหงษาวดีมีรับสั่งขึ้นมาว่า ถ้าได้เมืองอังวะแล้วให้เชิญเสด็จพระองค์แลพระญาติวงศ์ แลขุนนางผู้ใหญ่ทั้งปวงลงไปณเมืองหงษาวดี ความประการนี้ข้าพเจ้าจะต้องทำตามรับสั่งพระเจ้าหงษาวดี พระเจ้าอังวะจึงตรัสว่า ท่านว่านี้ควรแล้ว ท่านจงทำตามรับสั่งเถิด แล้วพระเจ้าอังวะ จึงตรัสเรียกขุนนางพนักงานบาญชีพระราชทรัพย์ในท้องพระคลัง แลบาญชีไพร่พลในเมืองอังวะ มอบให้แก่พระมหาอุปราชาแล้ว จึงเสด็จเข้าพระราชวัง ครั้นภายหลังพระมหาอุปราชา

จึ่งเกณฑ์ให้พระยาทะละเป็นแม่กอง ไปตั้งล้อมพระราชวังอยู่ในทิศใต้กองหนึ่ง ให้พระยาตะละบั้นไปตั้งล้อมอยู่ในทิศเหนือกองหนึ่ง ให้สมิงพระรามไปตั้งล้อมอยู่ในทิศตะวันตกกองหนึ่ง ตัวพระมหาอุปราชานั้นตั้งอยู่ในศาลาลูกขุนข้างทิศตะวันออกแห่งพระราชวังกองหนึ่ง แล้วให้เจ้าเมืองเลี่ยงเที่ยวตรวจตราแต่บรรดาศาตราวุธหอกดาบปืน อันเป็นเครื่องสำหรับเมืองนั้น มอบให้ขุนนางรามัญรักษาไว้ ให้เป็นหมวดเป็นกอง แล้วตั้งพวกรามัญกำกับประตูพระราชวังอยู่ทุก ๆ ประตูคอยห้ามไม่ให้พระราชวงศ์ คอยห้ามไม่ให้เสนาบดีผู้ใหญ่ทั้งปวงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าอังวะ ปล่อยให้แต่มหาดเล็กแลคนใช้สอยเข้าออกพอสมควร แลในภายในพระราชสถานข้างหน้าสถานข้างใน ก็ห้ามมิให้พวกรามัญเข้าไปละเล้าละลมวุ่นวาย แล้วตั้งกฎหมาย ประกาศพวกกองทัพไม่ให้เบียดเบียนช่วงชิงสิ่งของ ๆ ราษฎรทั้งปวง แต่พระมหาอุปราชาจัดบ้านจัดเมืองประมาณกึ่งเดือน ครั้นราบคาบเป็นปรกติดีแล้ว จึ่งสั่งให้พระยาทะละ แลพระยาตะละบั้นทั้งสองคุมพลอยู่รักษาเมืองอังวะ แล้วจึงให้เก็บเงินทองสิ่งของพระราชทรัพย์ในท้องพระคลังต่าง ๆ ลงบรรทุกเรือ แล้วสั่งให้พระราชวงศ์ แลเสนาบดีผู้ใหญ่ทั้งปวง อพยพครอบครัวของตนลงเรือให้เสร็จ แต่ขุนนางผู้น้อยจะตามเสด็จลงไป ฤๅจะช่วยราชการเมืองอังวะก็ตามอัชฌาสัย ขณะนั้นพระสังฆราชาถานานุกรมอันดับทั้งปวง ซึ่งจะคิดตามเสด็จพระเจ้าอังวะแลติดตามญาติโยมครอบครัวของตนลงไปนั้น ประมาณสามร้อยเศษ พระมหา

อุปราชก็จัดพระสงฆ์ แลครอบครัวคฤหัสถ์ทั้งปวงลงบรรทุกเรือทั้งสิ้น แล้วจัดเรือพระที่นั่งกระเชียง มีพระมหามณฑปตั้งกลาง สำหรับเป็นพระที่นั่งทรงของพระเจ้าอังวะ พร้อมด้วยเศวตฉัตรพัดโบกจามร ธงชัยธงฉานเสร็จ จึงเชิญเสด็จพระเจ้าอังวะ แลพระมเหสี พระราชบุตรบุตรีภาคิไนยนารถราชประยูรวงศ์ทั้งปวง ลงเรือพร้อมกันแล้ว จึงให้บันลือเสียงแตรสังข์พิณพาทย์ราชดนตรีเสียงอึกทึกกึกก้องโกลาหล พระมหาอุปราชาจึงให้กองทัพเรือสมิงพระรามเป็นกองหน้า ถัดนั้นลงไปจึงถึงเรือพระที่นั่งพระมหาอุปราชา พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาโยธาทหารทั้งปวงป้องกันตามเสด็จพระเจ้าอังวะ ถัดลงไปถึงเรือครอบครัวพระราชวงศานุวงศ์ แลขุนนางผู้ใหญ่ของพระเจ้าอังวะ แลเรือบรรทุกพระสงฆ์ ถ้าจะประมาณพวกครอบครัวพม่ารวมด้วยกันสักหมื่นเศษ กองทัพเรือข้างหลังนั้น เจ้าเมืองเสรียงเป็นแม่กอง จึงเชิญเสด็จประทับ รอนแรมล่วงลง มาตามระยะทางประมาณสิบวันจึงถึงเมืองหงษาวดี พระมหาอุปราชาจึงเชิญเสด็จพระเจ้าอังวะแลพระมเหสี พระราชวงศ์ทั้งปวง ให้อาศัยอยู่ในวังหน้าก่อน แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าหงษาวดี กราบทูลความซึ่งมีชัยได้พระเจ้าอังวะลงมาทุกประการ

๏ พระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังก็มีพระทัยยินดีนัก ตรัสสรรเสริญสติปัญญาพระอนุชาเป็นอันมาก แล้วพระราชทานรางวัลแก่พระมหาอุปราชา แลขุนนางแม่ทัพนายกองทั้งปวงโดยสมควรแก่ความชอบแล้ว พระเจ้าหงษาวดีจึงให้พระเจ้าอังวะ แลราชวงศานุวงศ์ กับท้าวพระยา

นายทัพนายกองพม่าทั้งปวง ถือน้ำพระพิพัฒสัตยาทั้งสิ้น แล้วจึงตรัสสั่งให้พระมหาอุปราชาจัดทำนุบำรุงพระเจ้าอังวะ แลพระญาติวงศ์ทั้งปวงไว้ให้อยู่เป็นสุข แลครอบครัวพม่าทั้งปวงซึ่งได้มานั้นก็มอบให้พระมหาอุปราชาว่ากล่าวทั้งสิ้น พระมหาอุปราชาจึงจัดพระราชวังถวายพระเจ้าอังวะ ให้เสด็จอยู่ในที่ใกล้วังหน้า ทำนุบำรุงพระเจ้าอังวะไว้เป็นอันดี ถ้าว่างราชการแล้วก็อุตสาหะเสด็จไปเยี่ยมเยียนพระเจ้าอังวะเนือง ๆ พระเจ้าอังวะก็พระราชทานโอวาทฉบับธรรมเนียมพระมหากษัตริย์แก่พระมหาอุปราชานั้นทุกครั้ง พระมหาอุปราชาก็มีพระทัยรักใคร่ในพระเจ้าอังวะดุจเป็นพระบิดาของพระองค์

๏ ในศักราช ๑๑๑๓ ปีนั้น พระเจ้าหงษาวดีให้สร้างราชมนเทียรทั้งปราสาท ๙๙ ยอด มีสิงหบัญชรสลักเป็นรูปราชสีห์ บานพระแกลนั้นใส่ลูกล้อ พระแกลแห่งหนึ่งเมื่อเปิดแลปิดเสียงดังเหมือนเสียงราชสีห์ พระแกลแห่งหนึ่งเสียงดังเหมือนเสียงนกการเวก พระแกลแห่งหนึ่งเสียงดังเหมือนเสียงนกกะเรียน พระแกลแห่งหนึ่งเสียงดังเหมือนช้างร้อง แล้วสร้างพระราชบัลลังก์ทั้งสอง คือราชบัลลังก์ชื่อเสลียงแร่ง แปลว่าราชบัลลังก์สูงสุด ๑ แลราชบัลลังก์ชื่อซะเด่อตะวี่ แปลว่าราชบัลลังก์กระดานไม้มะเดื่อ ๑ ราชบัลลังก์ทั้งสองนั้นตั้งไว้กลางพระมหาปราสาท เมื่อจุลศักราช ๑๑๕๕ ปี พระเจ้าหงษาวดีได้ราชาภิเษก ทรงพระนามพระเจ้าอะเนกโตราชามหากษัตราธิราช ในเมืองหงษาวดี ครั้นกาลล่วงมาได้เดือนหนึ่ง เทพยดาผู้รักษาคำภีฉัตร ในเมืองหงษาวดี นฤมิตรเพศเป็นนกตระกรุมกลืนกินวิหารตายตัวหนึ่ง แล้วบินมาจากทิศตวันออก

เข้ามาสำรอกไว้ตรงพระพักตร์พระเจ้าหงษาวดี ๆ ทอดพระเนตรเห็นแล้ว จึ่งรับสั่งให้หาปโรหิตทั้งหลายมาประชุมพร้อมกัน ให้ทำนายซึ่งนิมิตรเหตุอันนั้นว่าร้ายแลดีประการใด ปโรหิตทั้งปวงจึ่งปรึกษากันว่า นกตระกรุมนั้นเป็นธาตุพระเสาร์ วิหารนั้นเป็นธาตุพระจันทร์ พระเสาร์กินพระจันทร์ นิมิตรเหตุอันนี้คงจะมีมงคลลาภอันใหญ่แก่พระมหากษัตริย์เป็นเที่ยงแท้ ปโรหิตพิจารณาตามคัมภีร์โหราศาสตร์ราชนิมิตรจึ่งคิดปรึกษาเห็นพร้อมกันแล้ว จึ่งกราบทูลทำนายว่า ตั้งแต่วันนี้ไปเบื้องหน้าไม่ช้านาน พระยาประเทศราชเมืองอื่น จะให้นำนางกษัตริย์นารีมีรูปศิริอันงาม กับเครื่องมงคลราชบรรณาการมาถวายแต่ข้างทิศตวันออก พระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังมีพระทัยยินดีนัก จึ่งพระราชทานรางวัลแก่ปโรหิตเป็นอันมาก ครั้งนั้นไม่ช้านานเจ้าเมืองลำพูนให้แสนท้าวพระยาลาว นำเอาดอกไม้เงินทองกับธิดาไปถวายแก่พระเจ้าหงษาวดี ๆ ทรงทราบแล้ว จึ่งรับสั่งให้สมิงท้าวทองอยู่ลงไปรับเพียงเขตรแดนเมืองวาน ครั้นมาถึงเมืองหงษาวดีแล้ว พระเจ้าหงษาวดีก็พระราชทานที่อยู่แลยศศักดิทรัพย์สมบัติแก่นางกษัตริย์โดยสมควร

๏ เมื่อจุลศักราช ๑๑๑๕ ปี นิมิตรปรากฎขึ้นในเมืองหงษาวดีอีก แม่ค้าเอาปลาร้าปลาดุก มาเชือด ศีรศะแล้วใส่ ในอ่างวาง ขายไว้ที่ร้านกลางตลาด ปลาร้าปลาดุกนั้นกลับเป็นขึ้นดิ้นอยู่ในอ่าง สมิงนันทสุริยจึ่งนำเอาเหตุนั้นเข้าไปกราบทูลแก่พระเจ้าหงษาวดี ๆ จึ่งรับสั่งให้หาปโรหิตเข้ามาทำนาย ปโรหิตกราบทูลว่า พระองค์เอาพระเจ้าอังวะมา

รักษาไว้นี้ เปรียบเหมือนหางปลาดุกดิ้นอยู่ในอ่างนั้น นานไปเบื้องหน้าพวกพม่าในเมืองอังวะจะเกิดเป็นขบถขึ้น พระเจ้าหงษาวดีได้ทรงฟังไม่สบายพระทัย จึงนิมนต์พระสงฆ์ให้มาสวดพระพุทธมนต์ แล้วถวายไทยธรรมกระทำบูชาทุกวัน หวังจะให้อันตรายเสื่อมหายไป

๏ เมื่อจุลศักราช ๑๑๑๕ นั้น พระเจ้าหงษาวดีให้สร้างปราสาทเสาต้นเดียวทำสำเร็จในปีนั้น จึงรับสั่งให้พราหมณ์ทั้งหลายมารดน้ำสังข์จะให้เป็นมงคลแก่ธิดาของพระองค์ ชื่อว่าพระนางมิยายเส่มเสร็จ ให้พระธิดาขึ้นอยู่ในปราสาทเสาต้นเดียว ขณะนั้นบังเกิดลมพายุใหญ่พัดเอาผ้าสไบกรองทองที่พระธิดาห่มอยู่นั้น ไปพันติดอยู่บนยอดปราสาทที่พระธิดาอยู่ พระเจ้าหงษาวดีทราบเหตุดังนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้หาปโรหิตมาทำนาย ปโรหิตกราบทูลว่าพระธิดาของพระองค์จะได้พระสามีในประเทศที่ไกล ตั้งแต่นั้นมาพระธิดาของพระเจ้าหงษาวดีชื่อว่าพระนางมิยายเส่ม อยู่ในปราสาทเสาเดียวได้ความสุขเป็นอันมาก

๏ ในเพลาวันหนึ่ง พระเจ้าอังวะจึงตรัสแก่พระมหาอุปราชาว่า จงเอาเนื้อความไปกราบทูลพระเจ้าหงษาวดี ด้วยเมืองอังวะนั้นยังไม่ราบคาบ ขณะเมื่อเรายังรักษาเมืองอังวะ แต่ยังทำศึกอยู่กับพวกรามัญนั้น ให้เสนาบดีมีหนังสือขึ้นไปเกณฑ์กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือนั้น บรรดาหัวเมืองที่เกรงกลัวอยู่ก็ลงมาตามรับสั่ง แต่อองไชยะมังลองซึ่งเป็นนายบ้านมุกโชโบนั้นดูท่วงทีจะเป็นขบถอยู่ ไม่เกณฑ์คนลงมาตามรับสั่ง กลับชักชวนนายบ้านลูกบ้านประมาณสิบสี่บ้านสิบห้าบ้านเอาต้นตาลทำเป็นค่าย รวบรวมคนไว้ประมาณห้าพันเศษ ตั้งตัวขึ้น

เป็นใหญ่แข็งอยู่ตำบลหนึ่ง ครั้นเราได้รู้แล้วจะให้ยกกองทัพขึ้นไปปราบปรามก็จนใจ ด้วยกองทัพรามัญติดพันกันอยู่ ถ้าละไว้นานไปองไชยะมังกำลังกล้าขึ้นแล้ว เห็นจะยกมาชิงเอาเมืองอังวะเป็นมั่นคง พระมหาอุปราชาได้ทรงฟังดังนั้น จึงถวายบังคมลามาเฝ้าพระเจ้าหงษาวดีแล้วกราบทูลเหตุนั้นทุกประการ ครั้นพระเจ้าหงษาวดีได้ทรงทราบก็ลดุ้งตกพระทัย จึงมีหนังสือรับสั่งขึ้นไปถึงเมืองอังวะ แจ้งข้อรับสั่งแก่พระยาทะละสมิงตะละบั้นทั้งสอง ให้เร่งจัดกองทัพขึ้นไปปราบปรามองไชยะมังลองเสีย อย่าให้ตั้งตัวในค่ายมุกโซโบได้

๑ พระยาทะละสมิงตะละบั้นแจ้งข้อรับสั่งแล้วจึงเกณฑ์คนสองหมื่น สมิงตะละบั้นเป็นแม่ทัพ ตระเตรียมไว้คอยอยู่ท่วงทีก่อน ครั้งนั้นพวกพม่าแต่บรรดาอยู่ในเขตแดนเมืองอังวะทั้งสิ้น ต้องนำเอาเครื่องบรรณาการต่าง ๆ เข้ามาคำนับพระยาทะละสมิงตะละบั้นผู้รักษาเมืองอังวะ แต่องไชยะมังลองผู้เป็นนายบ้านมุกโซโบมีคนอยู่ห้าพันเศษ มิได้นำเครื่องบรรณาการเข้ามาคำนับแก่พระยาทะละสมิงตะละบั้น ๆ จึงให้ขุนนางคนหนึ่ง กับไพร่ห้าสิบคน ให้ไปหาตัวองไชยะมังลองผู้เป็นนายบ้านมุกโซโบ ๆ อ้อนวอนว่ากล่าวว่า ข้าพเจ้าจะขอผัดแต่พอได้จัดเครื่องบรรณาการสักสิบวันก่อน เมื่อจัดเครื่องบรรณาการเสร็จแล้ว ก็ได้ไปคำนับแก่พระยาทะละสมิงตะละบั้น ขุนนางกับไพร่ห้าสิบนำกลับไปแจ้งความแก่พระยาทะละสมิงตะละบั้น ครั้นถึงกำหนดสิบวันไม่เห็นองไชยะมังลองเอาเครื่องบรรณาการมาส่ง แต่ผัดอยู่ดังนี้สองครั้ง ครั้นภายหลังพระยาทะละสมิงตะละบั้น ใช้ขุนนางคนหนึ่ง

กับทหารห้าร้อยไปหาตัวองไชยะมังลอง ๆ ก็ว่าข้าพเจ้าจะไป แล้วจึงเชิญขุนนางกับทหารห้าร้อยเข้าไปในบ้าน เลี้ยงดูให้กินสุราแลอาหาร องไชยะมังลองจึงให้สัญญาไว้แก่ชาวบ้านว่า เมื่อขุนนางแลพวกทหารห้าร้อยนั้นเมาสุราสิ้นสติประมาทลงแล้ว จึงช่วยกันฆ่าฟันเสียอย่าให้เหลือแต่สักคนหนึ่ง ครั้นขุนนางแลทหารห้าร้อยเมาสุราเหลือกำลังตั้งสติไว้มิได้ องไชยะมังลองก็ให้ฆ่าฟันขุนนางแลทหารตายสองร้อยหนีกลับไปเมืองอังวะได้นั้นสามร้อยคน พระยาทะละกับสมิงตะละบั้นรู้ว่าองไชยะมังลองคิดขบถเป็นเที่ยงแท้แล้ว พระยาทะละกับสมิงตะละบั้นจึงใช้ให้นายกองคุมไพร่ร้อยห้าสิบคนไปสืบข่าวทัพ พบคนองไชยะมังลองนั่งทางอยู่ที่บ้านบวกลอก ใกล้กันกับบ้านมุกโชโบทาง ๘๐๐ เส้น ได้รบกันเป็นสามารถ พากันแตกกลับไปเมืองอังวะ พระยาทะละอยู่รักษาเมืองอังวะเกณฑ์ให้สมิงตะละบั้นเป็นแม่ทัพ กับกะตุกงุ่นต่อถ่อกะละไปเป็นแม่ทัพหน้า ประมาณคนรามัญ ๕๐๐๐ คน พม่า ๑๕๐๐๐ เป็น ๒๐๐๐๐ ยกทัพขึ้นไปล้อมค่ายมุขโชโบไว้สิบห้าวัน ได้รบพุ่งกันตายลงด้วยกันทั้งสองฝ่ายเป็นอันมาก แต่กองทัพรามัญนั้นขาดเสบียงลง ฆ่าโคกระบือกินอดอยากเป็นอันมาก องไชยะมังลองจึงยกกองทัพออกตีกองทัพรามัญ สมิงตะละบั้นก็แตกหนีถอยลงไปเมืองอังวะ องไชยะมังลองจึงเกณฑ์กองทัพให้ติดตามไปแต่เช้าจนเที่ยง ได้เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ครั้นสมิงตะละบั้นแตกถอยลงมาถึงเมืองอังวะแล้ว จึงเข้าไปแจ้งความแก่พระยาทะละทุกประการ พระยาทะละได้ฟังข่าวฝีมือแลสติบัญญาทำสงครามแห่งองไชยะมังลองดังนั้นก็ครั่นคร้าม

ใจวิตกไปว่าครอบครัวพม่า แลขุนนางทั้งปวงยังตกอยู่ในเมืองอังวะนั้นมากนัก ถ้าหากว่าอองไชยะมังลองยกทัพมาติดเมืองอังวะเข้า พม่าในเมืองก็จะพร้อมใจกันกำเริบขึ้นทำร้ายพวกรามัญทั้งปวง เราจำจะคิดอ่านผ่อนครัวพม่า แลเก็บเครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่ปืนน้อยขุนนางผ่อนลงไปเมืองหงษาวดีเสียอีก จึงจะทำสงครามกับอองไชยะมังลองได้ถนัด จะได้ไม่ต้องระวังข้างในเมือง พระยาทะละคิดการดังนี้แล้วจึงปรึกษากันกับตะละปั้นตามซึ่งได้คิดไว้นั้น สมิงตะละปั้นก็เห็นด้วยพระยาทะละจึงเกณฑ์ไพร่หมื่นหนึ่ง มอบให้สมิงตะละปั้นอยู่รักษาเมืองอังวะ แล้วสั่งว่าท่านจงอยู่รักษาเมืองไว้ให้จงดี เราจะรีบคุมครอบครัวลงไปถึงเมืองหงษาวดี แล้วจะรีบกลับขึ้นมาช่วยรักษาเมืองอังวะ แล้วพระยาทะละก็ต้อนครัวรามัญทั้งปวงลงบรรทุกเรือ เกณฑ์กองทัพรามัญป้องกันมาทางบกทั้งสองฟากน้ำนั้นเป็นอันมาก แล้วพระยาทะละก็เกณฑ์กองทัพเรือรามัญป้องกันพวกครัวรามัญ ล่องลงมาเมืองหงษาวดี

๏ ฝ่ายอองไชยะมังลอง เมื่อกองทัพรามัญแตกถอยไปแล้ว ก็เร่งเกณฑ์กองทัพให้มองระผู้บุตรเป็นทัพหน้า อองไชยะมังลองผู้บิดาเป็นทัพหลวง กองทัพพม่าทั้งทัพหน้าทัพหลวงรวมด้วยกันเป็นคน ๓๐๐๐๐ ยกลงมาล้อมเมืองอังวะ สมิงตะละปั้นก็เกณฑ์กองทัพรามัญต่อสู้อยู่กับอองไชยะมังลองได้ห้าวัน สมิงตะละปั้นแตกหนีออกจากเมืองอังวะถอยลงไปตั้งมั่นอยู่ณเมืองปรอนใต้เมืองอังวะลงมาทางเจ็ดคืน อองไชยะมังลองจึงให้มองระผู้บุตรอยู่รักษาเมืองอังวะ แล้วอองไชยะมัง

ถอยกลับขึ้นไป ณ ค่ายมุกโชโบ ส่วนสมิงตะละบั้นครั้นถอยลงมาตั้งอยู่เมืองปรอน จึงมีหนังสือบอกลงมาให้กราบทูลพระเจ้าหงษาวดี ๆ ได้ทรงทราบรับสั่งให้พระมหาอุปราชาเป็นแม่ทัพบก สมิงตะละบั้นเป็นทัพเรือ ให้รีบยกกลับขึ้นไปล้อมเมืองอังวะ

๏ เมื่อศักราช ๑๑๑๕ ปี เดือนห้านั้น กองทัพรามัญทั้งปวงยกขึ้นมาติดเมืองอังวะอยู่ มองระจึงให้หนังสือไปถึงบิดา อองไชยะมังลองจึงยกลงมาทั้งทัพบกทัพเรือ ได้รบกันกับพวกรามัญเป็นสามารถ ถึงศักราช ๑๑๑๖ ปี ณ วันเดือนหกขึ้นห้าค่ำ กองทัพรามัญซึ่งล้อมเมืองอังวะอยู่นั้นแตกถอยลงไปตั้งอยู่เมืองปรอน ครั้นถึง ณ วันเดือนเจ็ดขึ้นสามค่ำ อองไชยะมังลองจึงให้มองระ เป็นทัพหน้าตัวอองไชยะมังลองเป็นทัพหลวง ยกลงมาทั้งทัพบกทัพเรือ ได้รบกับพวกรามัญที่เมืองปรอน ครั้นถึง ณ วันเดือนเจ็ดแรมสิบสองค่ำ กองทัพรามัญแตกถอยลงไปตั้งอยู่ ณ เมืองร่างกุ้ง อองไชยะมังลองจึงให้มองระเป็นทัพหน้ายกลงมาตีเมืองร่างกุ้ง แต่ตัวอองไชยะมังลองนั้นตั้งมั่นอยู่เมืองปรอน

๏ ขณะนั้นสมิงธอกวยซึ่งอาศัยอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ ครั้นรู้ว่าอองไชยะมังลอง ยกกองทัพลงมาตีเมืองหงษาวดี บัดนี้อยู่เมืองปรอน สมิงธอกวยจึงปรึกษากันกับพระธิดาพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเป็นภรรยานั้นว่า เราบัดนี้เหมือนคนยากจนทนทุกข์อยู่ในเมืองเชียงใหม่หลายปีแล้ว จำจะคิดออกตั้งตัวเป็นใหญ่เสียบ้าง เราทั้งสองจะชักชวนพวกพ้องของเรา หนีพระเจ้าเชียงใหม่ไป จะเข้าหา

อองไชยะมังลอง ณ เมืองปรอน ขออาสาเป็นทัพหน้ายกลงไปตีเมืองหงษาวดี ครั้นได้แล้วจะขอแต่เปลือกเมืองอยู่ ตั้งตัวเป็นใหญ่ในรามัญประเทศสืบไปอีก ส่วนภรรยาได้ฟังก็เห็นชอบด้วยสามีแล้วสมิงธอกวยจึงเข้าไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า ข้าพเจ้าเคยชำนาญในวิชาคล้องช้างมาแต่ก่อน ครั้นตกมาอยู่เมืองนี้ช้านานแล้ว ไม่ได้เที่ยวไปโพนช้างเลย วิชานั้นจะเสื่อมถอยไป ข้าพเจ้าจะบังคมลาพาภรรยาเที่ยวโพนช้าง จะเลือกช้างดี ๆ มาถวายพระองค์บ้าง พระเจ้าเชียงใหม่ไม่รู้เท่ากลสมิงธอกวย จึงยอมให้พาธิดาไปเที่ยวโพนช้าง สมิงธอกวยจึงพาภรรยากับพวกพ้องรามัญพวกพ้องลาวประมาณร้อยเศษ พร้อมด้วยศาสตราวุธเสบียงอาหารเสร็จ จึงพาภรรยาขึ้นช้างคนละช้าง ยกออกจากเมืองเชียงใหม่ในศักราช ๑๑๑๖ ปีเดือนสี่นั้น ตัดทางไปข้างด้านตะวันตก ยกข้ามแม่น้ำกั้นแดนเมืองเชียงใหม่ ข้างพม่าเรียกว่าแม่น้ำสลอน ข้างลาวเรียกว่าแม่น้ำคง จึงเข้าไปในแดนเมืองตองอู

๏ ขณะนั้นพม่าพวกกองทัพอองไชยะมังลอง มาเที่ยวตระเวนตรวจด่าน จึงพบสมิงธอกวยกับภรรยา จึงชวนกันเข้าล้อมจับสมิงธอกวยแลพวกพ้องทั้งปวงไม่ต่อสู้ กองทัพพม่าจึงจับได้ทั้งสิ้นแล้วส่งมา ณ เมืองปรอน ขุนนางพม่าจึงให้คุมตัวสมิงธอกวยกับพวกพ้องไปไว้แล้ว เข้าไปแจ้งความแก่อองไชยะมังลอง ๆ จึงว่าสมิงธอกวยคนนี้เป็นคนดีมีชื่อเสียงปรากฏมานานแล้ว ให้เอาตัวเข้ามา เราจะขอดูสักหน่อย ขุนนางพม่าจึงนำตัวสมิงธอกวยกับภรรยาเข้าไปคำนับ

อองไชยะมังลอง แล้วหมอบก้มหน้าอยู่ อองไชยะมังลองจึงตรัสว่าสมิงธอกวยนี้รูปร่างลักษณะคมสันงดงามนัก สมควรจะเป็นนายทหารได้ แล้วจึงให้ขุนนางพม่า ขุนนางรามัญกำกับกันซักถามสมิงธอกวยดู สมิงธอกวยก็ให้การตั้งแต่ต้น คิดอ่านตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองหงษาวดีแล้วพลัดออกไปถึงกรุงศรีอยุทธยา ต้องเนรเทศลงสำเภาจีน แล้วคิดอุบายกลับขึ้นมาณเมืองเชียงใหม่ได้ จนคิดอ่านพาธิดาเจ้าเมืองเชียงใหม่หนีมา ให้แจ้งแก่ขุนนางพม่าทุกประการ ขุนนางพม่าจึงเอาคำให้การนั้นอ่านถวายอองไชยะมังลองจนจบ อองไชยะมังลองได้ฟังแล้วจึงตรัสว่า สมิงธอกวยคนนี้เป็นคนมีสติปัญญาวิชาดี ถึงที่ตายหลายหนแล้วก็ยังไม่ตาย เราจะเลี้ยงไว้ให้เป็นทหาร สมิงธอกวยจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะขออาสาเป็นทัพหน้า ลงไปตีเมืองหงษาวดีถวาย ด้วยรามัญในเมืองหงษาวดีนั้นที่เป็นพวกพ้องรักใคร่กันกับข้าพเจ้ายังมีอยู่มาก เห็นจะได้เมืองหงษาวดีโดยง่าย อองไชยะมังลองได้ฟังดังนั้นยังไม่ไว้ใจสมิงธอกวย ด้วยเห็นว่าสมิงธอกวยเป็นคนดีมีอุบายมาก จึงแกล้งสั่งว่าท่านพึ่งจะมาถึงยังเหน็ดเหนื่อยอยู่ จงหยุดยั้งเสียก่อนเถิด ถ้าสงครามรามัญยังติดพันกันนานไป ภายหลังจึงจะให้ท่านออกอาสา แล้วจึงสั่งขุนนางพม่า ให้พาสมิงธอกวยกับภรรยาแลพวกพ้องทั้งสองลงเรือแล้ว ให้คุมขึ้นไปส่งณค่ายมุกโซโบ มอบไว้แก่มังลอกบุตรใหญ่ของเราให้เลี้ยงสมิงธอกวยกับพวกพ้องไว้จงดี ขุนนางพม่าก็พาสมิงธอกวยกับพวกพ้องลงเรือคุมขึ้นไปส่งถึงค่ายมุกโซโบ แล้ว

มอบให้แก่มังลอก แจ้งความตามอองไชยะมังลองสั่งมาทุกประการ มังลอกก็รับเลี้ยงดูทำนุบำรุงสมิงธอกวยกับพวกพ้องไว้ให้เป็นสุข สมิงธอกวยก็ได้อยู่ในเมืองมุกโชโบนั้นจนถึงกำหนดสิ้นชีวิต

๏ ฝ่ายมองระบุตรอองไชยะมังลองเป็นกองทัพหน้านั้น ลงมารบกับรามัญอยู่เมืองร่างกุ้ง แต่เดือนสิบเอ็ดข้างแรมในปีนั้น ลุศักราช ๑๑๑๗ ปี เดือนหกแรมห้าค่ำก็ได้เมืองร่างกุ้ง พวกรามัญถอยลงไปอยู่เมืองเสรี่ยง มองระจึงยกลงไปติดเมืองเสรี่ยงไว้แต่เดือนเจ็ดข้างแรม ตั้งรบกันอยู่ถึงสิบเอ็ดเดือนก็ได้เมืองเสรี่ยง มังลองก็ยกกองทัพติดพันลงมาจนถึงชานเมืองหงษาวดี ให้ตั้งค่ายประชิดรบพุ่งหักเอาเมืองหงษาวดีให้จงได้ พระเจ้าหงษาวดีเห็นเหลือกำลัง จึงให้ขุนนางรามัญออกมาเจรจาความเมืองกับมังลองว่า จะขอเป็นไมตรีกัน จะถวายธิดาแล้วยอมเป็นเมืองขึ้นแก่มังลองๆ จึงให้งดการสงครามไว้ ในศักราช ๑๑๑๗ ปี เดือนสี่ขึ้นห้าค่ำ พระเจ้าหงษาวดีจึงให้ขุนนางรามัญนำพระบุตรี แลเครื่องบรรณาการออกมาถวายมังลอง ส่วนพระมหาอุปราชา พระยาทะละ สมิงตะละปั้น สามคนนี้ไม่เต็มใจขึ้นแก่อองไชยะมังลอง ครั้นเวลากลางคืนก็ลอบยกออกมาตีค่ายมังลองแตกประมาณสามส่วนสี่ส่วน มังลองโกรธนัก ว่าเจ้าเมืองหงษาวดีเสียสัตย์แล้ว ให้เร่งยกเข้าหักเอาเมืองให้จงได้ กองทัพพม่าก็เร่งประชิดติดพันเมืองหงษาวดีกวดขันยิ่งกว่าเก่า

๏ ในขณะนั้นพระเจ้าอังวะซึ่งตกมาอยู่ในเมืองหงษาวดีนั้น ครั้นเห็นศึกมังลองมาติดพันรบกันกับพวกเมืองหงษาวดีครั้งนั้น ก็ทรงทราบ

ด้วยพระปัญญาว่ารามัญจะสู้พม่ามังลองไม่ได้แล้ว ทรงดำริว่าเราเกิดมาครั้งนี้เป็นกษัตริย์ว่าสนานัยอาภัพนัก ตกมาเป็นเชลยรามัญอันเป็นบ่าวของตัวครั้งหนึ่งแล้ว ยังจะกลับไปเป็นเชลยมังลองพม่าข้าแผ่นดินของตัวอีกเป็นคำรบสองเล่า เขาได้ไปจะเลี้ยงไว้ฤๅจะไม่เลี้ยงก็ยังไม่รู้ จะดูหน้าคนไปกะไรได้ พระเจ้าอังวะทุกข์ตรอมไปก็ประชวรลง พระเจ้าหงษาวดีจึงให้แพทย์พม่าแพทย์รามัญมาพยาบาล พระโรคนั้นก็ไม่คลาย อยู่ได้สิบวันพระเจ้าอังวะนั้นก็สิ้นพระชนม์ในวันพุธเดือนหกขึ้นแปดค่ำเพลาสองยาม ศักราช ๑๑๑๗ ปี แต่พระเจ้ามังลาวะมินเจ้าอังวะนี้ เมื่อแรกได้ราชสมบัตินั้นศักราช ๑๐๙๕ ปี ครองราชสมบัติได้สิบเก้าปี ครั้นถึงศักราช ๑๑๑๔ ปีจึงเสียเมืองอังวะแก่พวกรามัญ แล้วเสด็จมาอยู่ ณ เมืองหงษาวดีได้สามปีเศษก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าหงษาวดีแลพระมหาอุปราชาก็รับจัดแจงพระเมรุทำเป็นแต่สังเขปพร้อมด้วยเครื่องสักการศพพอสมควรแล้วก็เร่งถวายพระเพลิงเสีย ด้วยข้าศึกยังประชิดติดพันรบกันอยู่วุ่นวายนัก แต่พม่าล้อมเมืองหงษาวดีประมาณได้ปีกึ่ง ไพร่พลเมืองได้ความอดอยากลำบากนัก จึงนัดหมายเป็นใจด้วยพม่า บ้างก็ลอบจุดไฟขึ้นในเมือง บ้างก็หย่อนเชือกใหญ่ลงมารับกองทัพพม่าเข้าไปในเมือง

๑ ถึงศักราช ๑๑๑๙ ปี ณ วันศุกร์เดือนหกแรมห้าค่ำเพลาสองยามเศษ เมืองหงษาวดีแตกแก่อองไชยะมังลอง ครั้นพวกกองทัพอองไชยะมังลองเข้าเมืองได้แล้ว ก็เที่ยวริบราชบาทว์ชาวบ้านชาวเมือง ฆ่าฟันเก็บเอาพัสดุเงินทองสิ่งของต่าง ๆ มารวบรวมไว้เป็น

อันมาก ขณะนั้นทหารอองไชยะมังลอง จึงจับพระยาหงษาวดี พระยาอุปราชา พระยาทะละทั้งสามคนนั้น เข้าไปถวายแก่อองไชยะมังลอง แต่ตะละบั้นหนีไปได้ อองไชยะมังลองจึงไต่ถามถึงพระเจ้าอังวะ ก็ได้ความว่าสิ้นพระชนม์เสียแล้ว อองไชยะมังลองจึงแกล้งตรัสว่า เรายกลำห้องมาทำการสงครามครั้งนี้ ก็เพื่อจะเอาสมบัติคืนถวายพระเจ้าอังวะ แลบัดนี้ก็ไม่สมความปรารถนา พระเจ้าหงษาวดีจับเอาพระเจ้าอังวะลงมาไว้ ทำประการใดพระองค์จึงดับสูญเสียดังนี้ แล้วอองไชยะมังลองจึงให้หาแต่บรรดาขุนนางพม่าซึ่งลงมากับพระเจ้าอังวะเมื่อครั้งก่อนนั้นลงมาไต่ถาม ขุนนางพม่าทั้งปวงก็เบิกความตามสัตย์ว่า พระเจ้าอังวะประชวรลง พระเจ้าหงษาวดีได้จัดให้แพทย์มารักษาพยาบาลโดยสุจริต แต่ว่าถึงกำหนดบุญพระเจ้าอังวะสิ้นเท่านั้น พอครบสิบวันก็สิ้นพระชนม์ เจ้าพนักงานเอาคำพยานขึ้นกราบทูล อองไชยะมังลองก็มิได้ว่าประการใด แล้วตรัสสั่งให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงประชุมกัน ให้ปรึกษาโทษพระเจ้าหงษาวดี พระยาอุปราชา พระยาทะละ ว่าคนทั้งสามนี้เป็นขบถประทุษร้ายต่อพระเจ้าอังวะผู้มีพระคุณ ชวนกันไปชิงราชสมบัติของพระองค์ จนกรุงรัตนอังวะเป็นราชธานีใหญ่พินาศฉิบหายเสียฉนี้ โทษคนทั้งสามจะเป็นประการใด ขุนนางทั้งปวงปรึกษากันพร้อมแล้วกลับทูลว่า โทษคนทั้งสามนี้เป็นมหันตโทษใหญ่หลวงนักควรจะตัดศีรศะเสียบประจานไว้ ณประตูเมืองหงษาวดี อย่าให้ผู้ใดดูเยี่ยงอย่างได้ อองไชยะมังลองจึงตรัสว่า โทษคนทั้งสามนี้ถึงที่ตาย

อยู่แล้ว ก็แต่ว่าคนทั้งสามนี้เป็นแต่ปลายเหตุ เดิมนั้นมะยุว่นมังสาอ่อง เป็นขบถ แซะมูคือเจ้าเมืองหงษาวดีคนนี้ ได้ให้หนังสือลับขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าอังวะ ๆ จึงแต่งแม่ทัพลงมาจับมังจาอ่องฆ่าเสีย แล้วจึงตั้งมังรายองเนินขึ้นครองราชสมบัติ มังรายองเนินก็หยาบช้าเบียดเบียนราษฎรแล้วเป็นขบถขึ้นอีก แซงมูจึงกลับฆ่ามังรายองเนินเสีย ยกสมบัติให้สมิงธอกวย ๆ ตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้วตั้งให้สีสดี แซงมูเป็นตะละมหาเสนาบดี ๆ ก็กำจัดสมิงธอกวยเสีย จึงตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินในภายหลัง จึงได้ขึ้นไปตีเมืองอังวะรับพระเจ้าอังวะลงมาเลี้ยงไว้ด้วยดี ไม่ทำอันตรายแก่พระองค์ เราพิเคราะห์เห็นว่า พระยาสามคนพี่น้องนี้ เป็นแต่ชิงสมบัติของผู้ขบถต่อ ๆ กันมา แต่ว่ามีความผิดที่ไม่ถวายรามัญประเทศแก่พระเจ้าอังวะ แล้วกลับขึ้นไปตีเมืองอังวะอีกเล่า ก็แต่ว่ายังมีอัชฌาศัยไว้ตนเป็นคนมีกตัญญูบ้าง ไม่ทำอันตรายชีวิตพระเจ้าอังวะ ทำนุบำรุงเลี้ยงพระเจ้าอังวะไว้โดยสุจริต ซึ่งข้อผิดนั้นเราจะขอไว้ก่อน แต่คนทั้งสามนี้ทำแก่พระเจ้าอังวะฉันใด เราก็จะทำให้เหมือนฉะนั้นบ้าง จะส่งตัวคนทั้งสามนี้ขึ้นไปไว้ ณ เมืองมุกโซโบ จึงจะควรแก่โทษ แล้วอองไชยะมังลองจึงสั่งให้มองระผู้บุตรนำเอาคนทั้งสามนั้นไปคุมไว้ให้จงดี

๏ ขณะนั้นอองไชยะมังลอง โกรธพระสงฆ์รามัญนัก ว่าพระสงฆ์รามัญทั้งปวง ทำมงคลทำประเจียดทำตะกรุดลงเลขยันต์กันอาวุธให้แก่รามัญทั้งปวง จึงต่อสู้กล้าหาญในการสงคราม ฆ่าพม่ากันตายเสียเป็นอันมาก เพราะพระสงฆ์ทำเครื่องให้จึงเต็มใจทำศึกมาช้านาน

ถึงเพียงนี้ พระสงฆ์เหล่านี้ไม่เป็นสมณะ ขาดจากศีลขันธ์แล้วโดยแท้ อองไชยะมังลองจึงให้ทหารพม่าเที่ยวฆ่าพระสงฆ์เสียประมาณพันเศษ ครั้งนั้นพระสงฆ์รามัญทั้งปวงแตกตื่นหนีไปในทิศต่าง ๆ บางพวกข้ามไปซ่อนตัวอยู่ในป่าแขวงเมืองกะเทิงบ้าง บางพวกก็หนีไปเมืองไทย เมืองเชียงใหม่ เมืองทวาย จึงได้รอดชีวิต

๏ ในศักราช ๑๑๑๙ ปีเดือนแปด อองไชยะมังลองจึงให้คุมพระเจ้าหงษาวดี อุปราชา พระยาทะละ แลญาติวงศ์ทั้งปวง กับพระราชวงศ์ของพระเจ้าอังวะแลขุนนางพม่าขุนนางรามัญทั้งปวง พาครอบครัวชาวเมืองทั้งปวงลงเรือนำขึ้นไปไว้ ณ เมืองมุกโชโบ ครั้นถึง ณ วันศุกร์เดือนเก้าแรมห้าค่ำเกิดแผ่นดินไหว ฉัตรยอดพระเจดีย์มุตาวในเมืองหงษาวดีหักลงมา องค์พระเจดีย์นั้นทลายลงมาเพียงคอระฆัง ครั้นภายหลังพระเจ้าอองไชยะมังลอง จึงจัดให้ขุนนางพม่ากับไพร่พลพม่าพอสมควรอยู่รักษาเมืองหงษาวดี แล้วพระเจ้าอองไชยะมังลองจึงยกกลับขึ้นมาเสวยราชสมบัติ ณ เมืองมุกโชโบ ได้พระนามว่าอลองพะราญี แปลว่าพระเจ้าหน่อพุทธางกูรใหญ่ จึงเลี้ยงพระเจ้าหงษาวดี พระยาอุปราชา พระยาทะละ แลพระราชวงศ์ของพระเจ้ามังลาวะมินทั้งปวงนั้นไว้ในเมืองมุกโชโบ

๏ ลุศักราช ๑๑๒๑ ปี ณ วันเดือนสามแรมสิบค่ำ พระเจ้ามังลองจึงให้มองระบุตรน้อยเป็นทัพหน้า พระเจ้ามังลองเป็นทัพหลวง ให้มังลอกบุตรใหญ่อยู่รักษาเมืองมุกโชโบ แล้วยกทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุธยาตีเข้าไปทางเมืองทวาย เมืองตะนาว เมืองเพ็ชรบุรี เมืองราชบุรี จนถึงกรุง

ศรีอยุทธยา แล้วตั้งอยู่ฝั่งฟากตวันตกแห่งพระนคร ตั้งอยู่หกวัน ไม่ได้กรุงศรีอยุธยา พระเจ้ามังลองเกิดวรรณโรคสำหรับบุรุษจึงให้ถ่าทัพกลับไป แลขณะเมื่อพระเจ้ามังลองมาตีกรุงศรีอยุทธยาอยู่นั้น ให้เที่ยวเก็บริบจีวรแพร ริบบาตรเหล็ก ในอารามทั้งปวงไปมากนัก จีวรผ้านั้นเก็บเอาไปทำฟูกทำหมอน ทำถุงใส่เงิน ทำไถ้ใส่เสบียง แลทิ้งเรี่ยรายไว้ตามทางก็มาก แลเก็บริบเอาสิ่งของเงินทองของราษฎรไปก็มาก ครั้นขึ้นไปถึงบ้านระแหงแล้วออกทางด่านนั้น ครั้นถึงตำบลแม่ประ ลุศักราช ๑๑๒๒ ปี ณ วันศุกรเดือนเจ็ดขึ้นสิบสามค่ำ พระเจ้าอองไชยะมังลองสิ้นพระชนม์ แลพระเจ้าอองไชยะมังลองได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่เจ็ดปี ภายหลังพระราชบุตรชื่ออินแซะตะแคงลอก คือมังลอก แต่รามัญเรียกว่ามังตุกก ได้เป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองมุกโซโบต่อมา ใจความว่ามังลองนั้นเกิดเมื่อศักราช ๑๐๗๘ ปีวอกอัฐศก วันศุกร ได้เป็นเจ้าแผ่นดินอยู่เจ็ดปี เมื่อสิ้นพระชนม์อายุได้ ๔๔ ปี ภายหลังมังลอกราชบุตรใหญ่ได้ครองราชสมบัติต่อมา แลมังลอกนั้นเกิดเมื่อศักราช ๑๐๙๕ ปีฉลูเบญจศกวันอังคาร ได้ราชสมบัติในศักราช ๑๑๒๒ ปีเดือนสี่ปีมะโรงโทศก เมื่อได้ราชสมบัตินั้นอายุได้ ๒๗ ปี ลุศักราช ๑๑๒๕ ปี เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ มังลอกเกณฑ์ให้ติงจาแมงฆองคุมคน ๓๐๐๐ เป็นกองหน้า ให้เอาปะระกามะนีคุมคน ๗๐๐๐ เป็นกองหนุน ยกไปตีเมืองเชียงใหม่สี่เดือนจึงได้ จับเจ้าจันท์ผู้เป็นเจ้าเมืองได้ทั้งบุตรภรรยา กองทัพยังไม่กลับคืนไป มังลอกถึงแก่กรรมในเดือนสี่ ก็ปลงศพตามอย่างธรรมเนียม แลมังลอกได้นั้นได้

เปนเจ้าแผ่นดินอยู่ในเมืองมุกโชโบได้สามปี เมื่อตายนั้นอายุได้ ๓๐ ปี จึงมองระผู้เปนพระอนุชาได้ราชสมบัติต่อมา แลมองระผู้นี้ บางทีพม่าเรียกว่ามองจะวาบ้าง บางทีเรียกว่าสแคงมะเรตุบ้าง แต่รามัญเรียกว่ามังช้างฉอยเยียง มองระนั้นเกิดเมื่อศักราช ๑๐๙๖ ปีขาลฉศกวันอาทิตย์ เมื่อได้ราชสมบัตินั้นอายุยี่สิบเก้าปี แลอาปะระกามนี้เปนนายทัพมาตีเมืองเชียงใหม่นั้น จึงเกณฑ์ให้มังมหานอระทากับคน ๗๐๐๐ คุมเอาเจ้าจันท์กับทั้งบุตรภรรยาไปถวายมองระ แต่อาปะระกามนี้กับคน ๓๐๐๐ อยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ มองระจึงมีนามปรากฏว่า พระเจ้าช้างเผือก เลียงเจ้าจันท์ไว้ ณวันเดือนสิบเอ็ดในปีนั้น มองระให้โยลัดวุ่นลงมาทำเมืองสร้างปราสาทในเมืองอังวะ

๏ ฝ่ายสมิงตะละปั้นทหารพระเจ้าหงษาวดี ขณะเมื่อมังลองได้เมืองหงษาวดีนั้น พาบุตรภรรยาอพยพหนีไปอาศัยอยู่ ณ เกาะปีนแขวงเมืองเมาะตมะ ครั้งเมื่อมังลอกยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้ให้คนมาเกลี้ยกล่อมสมิงตะละปั้น ๆ จึงขึ้นไปอยู่ในเมืองมุกโชโบ ครั้นสมิงตะละปั้นคิดประทุษร้าย ให้นายทุยทาษจุดไฟขึ้นในเมืองมุกโชโบ มองระจึงให้ประหารชีวิตสมิงตะละปั้นเสีย

๏ ณศักราช ๑๑๒๖ ปีเดือนสิบสอง ให้อแซวุ่นกีคงจาโบคุมไพร่หมื่นหนึ่งเปนกองหน้า มองระคุมไพร่สองหมื่นเปนทัพหลวง ไปตีเมืองกะแซในปีนั้น เดือนยี่ข้างขึ้นได้เมือง กวาดเอาเชื้อวงศ์แลเจ้ากะแซมาถึงเมืองมุกโชโบแต่เดือนสาม

๏ ลุศักราช ๑๑๒๗ ปีเดือนหก มองระลงมาจากเมืองมุกโซโบ เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองอังวะ จึงเลี้ยงเจ้ากระแชแลบุตรภรรยาไว้ เดือนเจ็ดแรมห้าค่ำในวันเดียวนั้น บังเกิดพายุใหญ่ฝนตกฟ้าผ่าลงหอกลองที่หนึ่ง ลงยอดปราสาทเป็นเพลิงติดขึ้นเท่าวงกระด้ง ยอดปราสาทหักสะบั้นลงมา ดับเพลิงได้ พายุแลฝนบันดาลหาย มองระจึงถามโหราพฤฒาจารย์พราหมณ์ปโรหิต ๆ จึงทำนายว่า พระราชวงศ์แลอาณาประชาราษฎรในขอบขัณฑเสมาจะอยู่เย็นเป็นสุข ให้ชำระสระเกษปล่อยคนโทษแลสรรพสัตว์ทั้งปวง ซึ่งต้องขังทนเวทนาอยู่นั้น

๏ ในศักราช ๑๑๒๗ ปีเดือนสิบสองนั้น ให้ชับพกุงโบ ยานกวนจอโบ คุมไพร่ ๕๐๐๐ ยกเป็นทัพหน้า ทัพหนุนนั้นให้เมียนวุ่นเนเมียวมหาเสนาบดีคุมไพร่ ๕๐๐๐ ยกมาทางเหนือ ค้างเทศกาลฝนอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ ทางเมืองทวายนั้นให้เมคะราโปคุมไพร่ ๕๐๐๐ เป็นกองหน้า ทัพหนุนนั้นให้มหานอระทาคุมไพร่ ๑๐๐๐ หนึ่งยกมายังทัพอยู่ ณ เมืองทวาย ออกพรรษาแล้ว จึงยกเข้าไปตีได้กรุงศรีอยุทธยาแล้ว จึงยกพวกพลกลับทัพไปเมืองรัตนบุระอังวะ ในศักราช ๑๑๒๙ ปีนั้น อนึ่งในศักราช ๑๑๒๘ ปีนั้นพวกฮ่อยกกองทัพเข้ามาถึงเมืองแสนหวี ใกล้กับเมืองอังวะทางห้าสิบวัน มองระให้ติงจาโบคุมไพร่ ๕๐๐๐ เป็นกองหน้า อะแซวุ่นกี้คุมไพร่ ๑๐๐๐ หนึ่งไปตี ครั้นศักราช ๑๑๒๙ ปี พวกฮ่อยกทัพเข้ามาอีก ถึงตำบลบ้านยองใกล้เมืองอังวะทางคืนหนึ่ง จึงสั่งให้อะแซวุ่นกี้ โยลัดวุ่น เมียนหวุ่น สามนายเป็นแม่ทัพ ถือพลทหารเป็นอันมากยกไป ได้รบ

กับพวกฮ่อสามวัน กองทัพฮ่อแตก จับได้นายทัพฮ่อสี่นาย กับทหารนายแลไพร่เป็นคนหกพัน มองระให้เลี้ยงไว้

๏ ลุศักราช ๑๑๓๑ ปี พวกฮ่อยกทัพมาอีก กวยชวยโบเป็นแม่ทัพคุมไพร่พลเป็นอันมาก ยกมาถึงเมืองกองตุงปะมอ ไกลเมืองอังวะทางสิบห้าวัน มองระให้อะแซวุ่นกี้เป็นแม่ทัพยกไป อะแซวุ่นกี้ให้ปลูกโรงลงในท่ามกลางแล้ว แม่ทัพทั้งสองฝ่ายไปเจรจากันว่าแต่วันนี้ไปขอให้ขาดสงครามเป็นมิตรสันถวะ อาณาประชาราษฎรไพร่พลเมืองจะได้ไปมาซื้อขายถึงกัน อะแซวุ่นกี้ก็ยอมพร้อมด้วยนายทัพนายกองก็เลิกทัพกลับมาเมืองอังวะ

๏ อนึ่งเมื่อขณะกรุงศรีอยุทธยาจวนจะเสียนั้น พระยาตากคุมพวกพลประมาณพันเศษ ตีฝ่ากองทัพพม่าออกไปได้ อาศัยอยู่ ณ เมืองจันทบุรี ครั้นพม่าตีได้กรุงแลกวาดครอบครัวไทยอพยพไปแล้ว ครั้นถึงเดือนสิบสองในศักราช ๑๑๒๙ ปีกุญนพศกนั้น พระยาตากจึงยกกองทัพเรือพร้อมด้วยเสบียงอาหารเข้ามา ณ กรุง ยกไปเที่ยวปราบปรามคนทั้งหลาย ที่ตั้งตัวเป็นเจ้าเป็นนายซ่อง อยู่หลายตำบลให้อยู่ในอำนาจแล้ว ขุนนางแลชาวเมืองทั้งปวงจึงยกพระยาตากนั้นขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินครอบครองกรุงศรีอยุทธยาสืบไป แลพระเจ้าตากนั้นไม่ขึ้นไปอยู่ที่กรุงเก่า ตั้งเมืองธน ณ ตำบลบางกองเป็นเมืองหลวงจึงเที่ยวปราบปรามเมืองนครราชสีมา เมืองพิศณุโลก เมืองสวางคบุรี เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองทั้งสิ้นแต่ล้วนตั้งตัวเป็นเจ้าสิ้น พระเจ้าแผ่นดินก็ปราบให้อยู่ในอำนาจทั้งสี่เมือง แต่

เที่ยวปราบไปสามปีจึงสำเร็จ ส่วนมองระเจ้าอังวะครั้งนั้นไม่เอาพระทัยใส่ในเมืองไทย ด้วยสำคัญว่าเมืองไทยแตกยับเยินไปแล้วที่ไหนจะตั้งขึ้นได้ จึงไม่ระวังสอดแนมดู กองทัพฮ่อก็มาติดเมืองอังวะถึงสามครั้ง พระเจ้าตากจึงได้โอกาศเที่ยวปราบปรามหัวเมืองทั้งปวงถึงสามปีก็สำเร็จตั้งตัวได้

๏ ครั้นศักราช ๑๑๓๓ ปี เจ้าวงษ์ผู้เป็นเจ้าเมืองหลวงพระบางยกมาตีเมืองจันทบุรี เจ้าเมืองจันทบุรีบอกขึ้นไปเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะให้เนมะโยมหาเสนาบดี คือโปสุพลา เป็นแม่ทัพหลวงลงมาตีเมืองหลวงพระบางได้ แล้วโปสุพลากลับขึ้นไปพร้อมทัพกัน ณ เมืองจันทบุรี ค้างเทศกาลฝนอยู่ที่นั้น

๏ ลุศักราช ๑๑๓๔ ปี โปสุพลาจึงยกกองทัพลงมาตีเมืองลับแลเมืองพิไชย รบกับกองทัพกรุงศรีอยุทธยา กองทัพโปสุพลาแตกหนีถอยทัพไปตั้งอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ ค้างเทศกาลฝนอยู่ ลุศักราช ๑๑๓๕ ปี ออกพรรษาแล้ว ให้พระยาจ่าบาลกับแสนท้าวไพร่ลาวพันหนึ่งยกเป็นกองหน้า ให้เนมะโยกามะนีเฝ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ โปสุพลากับไพร่เก้าพันจะลงมาตีกรุงศรีอยุทธยา ยกออกจากเมืองเชียงใหม่คืนหนึ่งประมาณทางห้าร้อย โปสุพลารู้ว่าพระยาจ่าบาลคิดการประทุษร้าย เข้าด้วยกองทัพไทย กลับจะรบโปสุพลา ๆ จึงกลับทัพเข้าไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ พอกองทัพกรุงศรีอยุทธยาขึ้นมาทั้งกองทัพพระยากาวิละ พระยานคร พระยาจ่าบาล บรรจบกัน

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เข้าล้อมเมืองเชียงใหม่ โปสุพลา เนมะโยกามะนี่ แตกหนีไปอยู่เมืองหน่าย

๏ ฝ่ายภรรยาโปสุพลาซึ่งอยู่ ณ เมืองอังวะนั้น พระเจ้าอังวะให้จำขังไว้ ภรรยานั้นให้คนบอกโปสุพลาว่า อย่าให้ไปเมืองอังวะเป็นอันขาดทีเดียว โปสุพลาจึ่งหลบหลีกอยู่ ณ บ้านซุยเกียน ใกล้กันกับเมืองตองอูทางห้าวัน เมื่อศักราช ๑๑๓๕ ปีนั้นมีตราลงมาแต่เมืองอังวะ ให้ปะกันวุ่นเกณฑ์พวกรามัญหมื่นหนึ่งเป็นแม่ทัพไปตีกรุงศรีอยุทธยา ประกันวุ่นจึ่งเกณฑ์พระยาเจ่ง ตะละเซง พระยาอู เป็นกองหน้ากับไพร่ ๓๐๐๐ ให้แพกิจจาเป็นแม่ทัพยกไปก่อน ตั้งฉางอะคิมฉางแม่กระษัตริย์ ออกพรรษาแล้วปะกันวุ่นกับไพร่ ๗๐๐๐ จึ่งจะยกไปตามลุศักราช ๑๑๓๖ ปี จะยกกองทัพ ปะกันวุ่นผู้เป็นเจ้าเมืองเมาะตมะเก็บเอาเงินเอาทองของภรรยา นายทัพนายกองแลไพร่สมิงรามัญที่ยกไปทำฉางนั้น ไพร่พลเมืองได้ความเดือนร้อน ตะละเกิงจึ่งมีหนังสือไปถึงพระยาเจ่งตะละเซงสมิงรามัญทั้งปวงว่า ให้เร่งคิดยกทัพมา ณ เมืองเมาะตมะเป็นการเร็ว พระยาเจ่งตะละเซงสมิงรามัญทั้งปวง ก็พร้อมกันจับแพกิจจาแม่ทัพฆ่าเสีย แล้วกลับทัพมา ณ เมืองเมาะตมะ ปะกันวุ่น อะคุงวุ่น ลงเรือหนีไปเมืองร่างกุ้ง พระยาเจ่งตะละเซงสมิงรามัญยกติดตามขึ้นไปตีได้ค่ายตัดกะเสริมเมืองร่างกุ้ง พอกองทัพหน้าอะแซวุ่นกียกลงมาแต่เมืองอังวะได้รบกับพระยาเจ่งตะละเซง นายทัพนายกองสมิงรามัญ ๆ แตกหนีลงมาเมืองเมาะตมะ พาครอบครัวอพยพเข้ามากรุงศรีอยุทธยา กองทัพพม่ายกตามมาจับได้บุตรภรรยา

ณแขวงเมืองเมาะตมะส่งขึ้นไปถวาย ครั้งนั้นมองระกับเสนาบดีถึงมา ยกฉัตรอยู่ณเมืองร่างกุ้ง จึงได้ถามตะละเกิงว่า ตัวคิดการประทุษร้ายทั้งนี้ใครรู้เห็นเป็นใจด้วย ตะละเกิงให้การว่า พระยาหงษาวดี พระยาอุปราชา มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้ากับพระยาเจ่ง ให้ชักชวนกันแต่สมิงรามัญทั้งปวง ให้จับพม่านายไพร่ที่อยู่ในเมืองเมาะตมะฆ่าเสีย แล้วให้ยกทัพไปตีเมืองร่างกุ้งขึ้นไปจนถึงเมืองอังวะ มองระจึงให้เอาพระเจ้าหงษาวดี กับพระยาอุปราชา พระยาตะละเกิง ไปประหารชีวิตเสีย

๏ ฦศักราช ๑๑๓๖ ปี อะแซวุ่นกี้ยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุทธยา กองทัพหน้ากี้ยกมาถึงเมืองราชบุรี กองทัพไทยล้อมไว้ อะแซวุ่นกี้จึงบอกขึ้นไปถึงมองระเจ้าอังวะ ๆ จึงให้อะคุงวุ่นมังโยกับไพร่ ๓๐๐๐ อันรับอาสาจะมาตีเอาคนสามพันในค่ายล้อมเขานางแก้วให้ได้ ให้พลพม่าล้อมค่ายเป็นอันมาก ยะแซวุ่นกี้จึงบอกไปถึงเจ้าอังวะว่า ถ้าจะเอาคนสามพันให้ได้จะเสียคนกว่าสามหมื่น เพราะจวนเทศกาลฝน ไพร่พลอดเสบียงอาหาร จะขอถอยทัพมาแรมค้างอยู่เมืองเมาะตมะ ต่อรุ่งขึ้นปีหน้าข้าพเจ้าจึงจะยกกองทัพเข้าไปตีกรุงศรีอยุทธยา พระเจ้าอังวะว่าชอบด้วยราชการอยู่แล้ว

๏ ฦศักราช ๑๑๓๗ ปี มองระกลับขึ้นไปเมืองอังวะ ครั้นณเดือนสิบเอ็ดในปีนั้น อะแซวุ่นกี้ให้แมงยางู กับนายกองผู้น้อยแดปั่นยีแยฆ่องจอ ปั่นยีตะจอง สามนาย คุมไพร่สามหมื่นยกไปทางระแหง อะแซวุ่นกี้กับไพร่หมื่นห้าพันเข้าล้อมเมืองพิศณุโลก

อะแซวุ่นกี้จึงแยกกองทัพลงมารับทัพกรุงศรีอยุทธยา ซึ่งขึ้นไปช่วยปากน้ำพิง ครั้นเมืองพิศณุโลกเสียแล้ว อะแซวุ่นกี้บอกหนังสือขึ้นไปถึงเจ้าอังวะ พอเจ้าอังวะสิ้นพระชนม์ จิงกุจา รามัญเรียกว่าเจนปูชา บุตรมังระ ขึ้นเป็นเจ้า ให้ข้าหลวงมาบอกให้เลิกทัพเมืองมฤด เมืองตนาว เมืองทวาย แลอะแซวุ่นกี้กลับขึ้นไป จิงกุจาก็ปลงศพบิดาตามอย่างธรรมเนียม แลมังระนั้นได้เป็นเจ้าแผ่นดินอังวะอยู่สิบสองปี เมื่อสิ้นพระชนม์นั้นในศักราช ๑๑๓๗ ปีมแมสัปตศก อายุได้ ๔๑ ปี จิงกุจาบุตรมังระนั้นเกิดเมื่อศักราช ๑๑๑๗ ปีกุญสัปตศกวันจันทร์ เมื่อได้ราชสมบัตินั้นอายุ ๒๐ ปี ลุศักราช ๑๑๓๙ ปีรกานพศก จิงกุจาให้อำลอกวุ่นยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่อพยพครอบครัวหนีลงมา อาศัยอยู่ ณ เมืองสวรรคโลก ครั้นถึงเดือนสี่พม่ายกกลับขึ้นไปเมืองอังวะ ครั้นถึงศักราช ๑๑๔๒ ปี จิงกุจาเจ้าอังวะให้ถอดอะแซวุ่นกี้ออกจากราชการ

๏ ลุศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลูตรีศก พระเจดีย์ชุยจิกุงในเมืองแปงยะใกล้เมืองอังวะทาง ๓๐๐ เส้นพังลง แลพระพุทธรูปในเมืองจะเกิงอยู่ฟากแม่น้ำข้างหนึ่งตรงเมืองอังวะบันดาลให้มีน้ำพระเนตรไหลออกมา ในปีนั้นจิงกุจาพาพระอัครมเหสีพระราชบุตร ลงเรือพระที่นั่งขึ้นไปไหว้พระเจดีย์สีห์ ต่อใกล้กันกับเมืองอังวะทางห้าคืน ภายหลังมังมองบุตรมังลอกนี้ รามัญเรียกว่ามังตุกกี้ กับพวกเพื่อนเป็นอันมากยกเข้าปล้นเอาเมืองอังวะได้ แลมังมองผู้นี้ เกิดวันพฤหัศบดี

ปีขาลสัมฤทธิศกศักราช ๑๑๒๐ ปี เมื่อได้เมืองอังวะนั้นอายุได้ ๒๓ ปี ขณะเมื่อมังมองยังบวชเป็นภิกษุอยู่นั้น ฝันเห็นว่าแยกเท้าคร่อมแม่น้ำทั้งสองฟาก มิสะวะถอยไปใต้เท้าคร่อม จึงไปแก้ฝันกับอาจารย์ ๆ ทำนายไว้ว่าจะได้เป็นใหญ่ข้างหน้า จึงลาอาจารย์สึกออกมาแล้ว คิดขบถได้เมืองอังวะในครั้งนี้ จึงตั้งอะแซวุ่นกี้ลงที่อะแซวุ่นกี้ แลพรรคพวกมังมองซึ่งตั้งเป็นเสนาบดีขึ้นใหม่ ข่มเหงฉุดคร่าบุตรหญิงเก็บริบเอาพัสดุเงินทองของอาณาประชาราษฎรซึ่งไม่มีความผิด ไพร่พลเมืองได้ความเดือดร้อนนัก ปะดุงจึงปรึกษาด้วยญาติวงศ์แลเสนาอำมาตย์คนเก่าว่า มังมองได้เป็นเจ้าห้าหกวัน ราษฎรได้ความเดือดร้อนดังนี้ ไม่ควรที่จะให้เสวยราชสมบัติ เสนาบดีไพร่พลเมืองก็เป็นใจด้วยปะดุงเข้าล้อมราชวัง รบกับมังมองแต่เช้าจนเที่ยง ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก จับตัวมังมองได้ประหารชีวิตเสีย มังมองได้ราชสมบัติอยู่หกวันครึ่ง แลปะดุงผู้นี้เป็นบุตรมังลอง เป็นน้องมองระ แต่ต่างมารดากัน ชื่อเดิมนั้นชื่อมังแวง ได้กินเมืองปะดุง จึงเรียกชื่อปะดุงสะแคง เมื่อเกิดนั้นศักราช ๑๑๐๐ ปี วันจันทร์ ได้ราชสมบัติเมื่ออายุได้ ๔๓ ปี ในศักราช ๑๑๔๔ ปี ขาลจัตวาศก ครั้นปะดุงได้เป็นเจ้าแผ่นดินอังวะแล้ว จึงให้มหาศิละวะอำมาตย์ขึ้นไปเกลี้ยกล่อมจิงกุจา ครั้นได้ตัวแล้วเอาลงมาฆ่าเสีย จิงกุจานั้นได้เป็นเจ้าแผ่นดินอังวะอยู่เจ็ดปี เมื่อตายนั้นอายุได้ ๒๗ ปี

๏ เมื่อปีขาลจัตวาศกนั้น ฝ่ายข้างกรุงไทยก็เปลี่ยนแผ่นดินใหม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติในกรุงเทพมหานครบวรราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชมหาสถาน ครั้นถึงเดือนสิบสองในปีขาลจัตวาศกนั้น ปะดุงให้สร้างเมืองใหม่ ที่ตำบลผ่องกา เหนือเมืองอังวะทาง ๓๐๐ เส้น ให้ชื่อเมืองอะมะระบุระ

๏ ลุศักราช ๑๑๔๕ ปีเถาะเบญจศกเดือนเจ็ด ปะดุงยกไปอยู่เมืองสร้างใหม่ ครั้นถึงเดือนสิบสองในปีนั้น จึงให้ราชบุตรสององค์ คือ จะกุ คือกามะสะแคงยกกองทัพไปตีเมืองยะไข่ได้ จับเจ้าเมืองยะไข่กับครอบครัวทั้งปวงมาไว้ในเมืองอะมะระบุระ เจ้าเมืองยะไข่มาอยู่ไม่นานก็ถึงแก่กรรม

๏ ลุศักราช ๑๑๔๗ ปีมะเส็งสัปตศกเดือนเก้า ปะดุงเจ้าพม่าคิดจะเข้ามาตีกรุงไทย จึงจัดให้แกงวุ่นเป็นแม่ทัพทางเมืองมฤตทิศใต้ ลงไปตีเมืองถลาง เมืองชุมพร เมืองไชยา ทางเมืองทวายนั้นให้อนอกแพกตีคะวุ่นเป็นแม่ทัพยกเข้ามาตีเมืองราชบุรี ทางเมาะตมะนั้นให้เมียววุ่นเป็นแม่ทัพที่หนึ่ง เมียนวุ่นเป็นแม่ทัพหน้าที่สอง กามะสะแคงบุตรชายน้อยเป็นแม่ทัพที่สาม จะกุสะแคงบุตรชายกลางเป็นแม่ทัพหน้าที่สี่ ปะดุงคุมพอเป็นทัพหลวง ให้บุตรชายใหญ่อันเป็นที่อินแซะมหาอุปราชอยู่เฝ้าเมือง ทางระแหงนั้น ให้จอมองนอระทาเป็นแม่ทัพ ทางเชียงใหม่นั้น ให้เสดาะมหาศิริอุจะนาเป็นแม่ทัพ ทางเรหุมนั้น ให้อาประระกามนีเป็นแม่ทัพ แลกองทัพเจ้าอังวะนั้นยกเข้ามาทางพระเจดีย์สามองค์ก่อนกองทัพทั้งปวง ถึงในเดือนสิบสองข้างแรม

๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระเจ้าอยู่หัว ครั้นได้ทรงทราบข่าวศึก จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ ยกกองทัพไปตั้งรับกองทัพพม่าณตำบลลาดหญ้าเหนือปากแพรกทางสองวัน ที่เมืองราชบุรีนั้นให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เจ้าพระยายมราช คุมกองทัพไปตั้งรักษาอยู่ ทางฝ่ายเหนือนั้น ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ กรมพระราชวังหลังไปตั้งรับอยู่ณเมืองนครสวรรค์ แต่ข้างปากใต้นั้นไม่ได้เกณฑ์กองทัพออกไปด้วยจะรักษาแดนอันใกล้พระนครไว้ก่อน ส่วนสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร ฯ เมื่อสู้รบกับพม่านั้น ก็ทรงคิดกลอุบายแต่งกองโจรให้ไปตั้งลอบสกัดตัดลำเลียงพม่า จนกองทัพหน้าพม่าขาดเสบียงลงก็แตกถอยไปจากลาดหญ้า เจ้าประดุงเห็นกองทัพขัดสนด้วยเสบียงอาหารจะทำการไม่สำเร็จ ก็ล่าถอยไปณเมืองเมาะตมะ สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร ฯ ก็มีพระราชบริหารให้กองทัพหน้ายกลงมาเมืองราชบุรีโดยทางบก เสด็จล่วงลงมาโดยทางชลมารค ทัพบกลงมาพบค่ายพม่าอันตั้งอยู่นอกเขางูแดนเมืองราชบุรี ก็เข้าตีค่ายพม่า ๆ แตกหนีไปสิ้น แล้วเสด็จกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ จึงตรัสสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ ยกกองทัพเรือทะเล ออกไปช่วยหัวเมืองปากใต้แล้ว พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกพยุหโยธาทัพหนุนขึ้นไปณทางฝ่ายเหนือ ครั้งนั้นหัวเมืองฝ่ายเหนือเสียแก่พม่าสิ้น ด้วยเจ้าเมืองกรมการน้อยตัวก็อพยพครอบครัวหลีกเข้าป่าเสีย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสสั่งให้รีบขึ้นไป กอง

ทัพพม่าฝ่ายเหนือแตกกลับไปสิ้น ครั้งนั้นเมืองเชียงใหม่ร้างอยู่แต่ครั้งพม่ามาตีเมื่อแผ่นดินพระเจ้าตาก กองทัพพม่าจึงเลยล่วงมาตีเมืองนครลำปาง พระยากาวิละเจ้าเมืองเข้มแข็งนัก ต่อรบอยู่ถึงสี่เดือนรักษาเมืองไว้ได้ พอกองทัพไทยขึ้นไปช่วยตีกระหนาบเข้า พม่าก็แตกไปสิ้น แลทางข้างปากใต้นั้น พม่าตีได้เมืองชุมพร เมืองไชยาเมืองนคร แต่เมืองถลาง เมืองพัทลุง เมืองสงขลา ยังไม่เสีย พอสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกออกไปถึงได้รบกันที่เมืองไชยา พม่าแตกหนีกลับไปสิ้น แล้วเสด็จลงไปตีเมืองตานีได้แล้วเสด็จกลับเข้ามากรุงเทพ ฯ ในศักราช ๑๑๔๗ ปีมเมียอัฐศกนั้นครั้นถึงเดือนสิบสอง ปะดุงให้อินแซะมหาอุปราชคุมพลลงมาตั้งค่ายท่าดินแดงได้เสบียงอาหารณค่ายบลสามสบอีกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ยกทัพออกไปตีพม่าแตกอยกไปสิ้นในเดือนสี่ศักราช๑๑๔๘ปีมแมนพศก ครั้นภายหลังสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จขึ้นไปทรงจัดเมืองเชียงใหม่ ตั้งให้พระยากาวิละเป็นเจ้าเมืองนครลำปาง ครั้นถึงเดือนยี่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกไปตีเมืองกลิอ่องได้ แล้วไปตีเมืองทวายไม่ได้ทัพหลวงเสด็จกลับมายังกรุงเทพ ฯ

๏ ครั้นถึงศักราช ๑๑๕๓ ปีกุญตรีศก ปะดุงให้ขุนนางลงมาผลัดเจ้าเมืองทวาย ๆ ไม่ขึ้นไปเมืองอังวะ กลับคิดจะฆ่าขุนนางซึ่งมาผลัดนั้นเสียจึงมีหนังสือเข้ามาขอกองทัพกรุงไทยให้ออกไปช่วยรักษาเมืองทวายไว้ใน

เดือนสี่ปีนั้น ตรัสสั่งให้เจ้าพระยารัตนาพิพิธ เจ้าพระยากลาโหมยกทัพออกไปก่อน แลเจ้าพระยาทั้งสองไปตั้งค่ายโอบเมืองทวายไว้

๏ ฤศักราช ๑๑๕๔ ปีชวดจัตวาศก เดือนยี่ กองทัพเมืองอังวะยกลงมากระหนาบ พวกทวายในเมืองมีหนังสือออกมาถึงแม่ทัพพม่าสัญญากันให้ตีเข้ามา ข้างในเมืองจะตีออกไป กองทัพพม่าก็ตีเข้าไปตามสัญญา ข้างในเมืองก็ตีออกมา กองทัพไทยต้านทานไม่ได้ ก็พาพระยาทวายอพยพครอบครัวเข้ามากรุงเทพฯ

๏ ฤศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก ปะดุงให้อุบากองเป็นแม่ทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จยกขึ้นไปช่วยจับอุบากองลงมาได้

๏ ฤศักราช ๑๑๖๐ ปีมะเมียสัมฤทธิศก อุบากองกลับหนีออกไปได้

๏ ฤศักราช ๑๑๖๔ ปีจอจัตวาศก มีรับสั่งให้เจ้าพระยายมราชยกทัพขึ้นไปตีเอาเมืองเชียงแสน ตีไม่ได้กลับลงมา ภายหลังเจ้าเมืองเชียงใหม่ไปตีได้

๏ ฤศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยพระเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติ ครั้นถึงเดือนสิบสองปะดุงเจ้าอังวะให้กองทัพลงมาตีเมืองถลาง เดือนยี่เมืองถลางเสียแก่พม่า แม่ทัพพม่าจึงกวาดครัวเมืองถลางบรรทุกเรือไป ให้จิกแกปลัดทัพอยู่รับหลัง ครั้งนั้นเกิดลมพายุใหญ่พัดมาแต่ทิศตะวันตก เรือจิกแกซัดเข้ามาฝั่งที่กองทัพไทยตั้งอยู่ กองทัพไทยจับจิกแกกับไพร่ได้เป็นอันมาก แล้วส่งเข้ามากรุงเทพฯ

๏ ศุภศักราช ๑๑๗๓ ปีมะแมตรีศก มีพราหมณ์เทศมาแต่ทิศตะวันตก เอาหนังสือเรื่องพงศาวดารเมืองพราหมณ์มาแปลถวายเจ้าอังวะ ว่าศาสนาพระสมณโคดมสิ้นเสียแล้ว ซึ่งกุลบุตรบวชเป็นสงฆ์ทุกวันอุปสมบทหาขึ้นไม่ ให้ไปไหว้บูชาถวายทานแก่พระพุทธรูปเท่านั้นจึงจะควร ปะดุงก็เชื่อถือ จึงให้ศึกพระสงฆ์พม่าพระสงฆ์รามัญเสียครั้งนั้นมาก ครั้นถึงเดือนอ้ายให้กองทัพยกมาตั้งค่ายทำยุ้งฉางณตำบลท้องชาตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งให้กรมหลวงพิทักษมนตรียกกองทัพออกไปตีค่ายพม่า ล้อมจับได้ตัวนายแลไพร่เข้ามาได้มาก ที่เหลือนั้นก็แตกหนีไปสิ้น

๏ ศุภศักราช ๑๑๗๗ ปีกุนสัปตศกเดือนห้า พวกรามัญเมืองเมาะตะมะมีพระยารัตนจักรเป็นต้นเป็นคน ๕๐๐๐ เศษ เห็นเจ้าอังวะถือวิปริตแลพม่าก็ข่มเหงนัก จึงชวนกันอพยพเข้ามาพึ่งพระบารมีโพธิสมภารณ กรุงเทพ ฯ ส่วนอินแซะมหาอุปราชราชบุตรของปะดุงถึงแก่กรรมก่อนปะดุงผู้เป็นบิดา ปะดุงจึงตั้งบุตรของอินแซะชื่อมองนานยะอันเป็นราชนัดดานั้น เป็นที่อินแซะมหาอุปราชแทนบิดาสืบไป ด้วยเข้าใจว่าบุตรอินแซะนั้น คือจิงกูจาเจ้าอังวะเก่าที่ตนให้ฆ่าเสีย พระกุมารนั้นมีอาการกิริยาเจรจาพาทีคล้ายกันกับจิงกูจา แลของวิเศษสิ่งใดที่จิงกูจาซ่อนไว้ไม่มีผู้ใดรู้ กุมารนั้นไปเอามาได้แล้วกล่าวว่าเป็นของ ๆ ตัวในก่อน เพราะเหตุดังนี้ ปะดุงจึงให้ที่อุปราชแก่บุตรอินแซะแล้วตรัสแก่ราชวงศานุวงศ์ทั้งปวงว่าอย่าน้อยใจเลย เจ้าของเขายัง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

อาลัยในสมบัติของเขา จึ่งมาเกิดเป็นหลานของเรา ควรเราจะมอบสมบัติให้เขาเสีย จึ่งมอบที่อุปราชให้แก่มองนานยะแต่นั้นมา

๏ ฝ่ายปะดุงเจ้าอังวะครองราชสมบัติมาได้ ๓๗ ปี ลุศักราช ๑๑๘๑ ปีเถาะเอกศก อายุได้ ๘๑ ปีถึงแก่กรรม จึ่งมองนานยะมหาอุปราช ผู้เป็นพระราชนัดดาได้ราชสมบัติ ชื่อจักกายแมง แต่รามัญเรียกว่าจักเกยตะเคียง แลจักกายแมงผู้นี้เกิดวันศุกรศักราช ๑๑๕๕ ปีเถาะเบญศก เมื่อได้ราชสมบัตินั้นอายุ ๓๒ ปี

๏ ลุศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉศก ณวันเดือนแปดแรมสิบเอ็ดค่ำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติ

๏ ฝ่ายข้างเมืองอังวะเมื่อเดือนห้า ในศักราช ๑๑๘๖ ปีนั้น มีรับสั่งเจ้าอังวะให้หาเจ้าเมืองยะไข่ ๆ มีความผิดอยู่ไม่มา จึ่งให้มหาบัณฑุละเสนาบดี ยกกองทัพไปจับเจ้าเมืองยะไข่ ๆ หนีไปอยู่ในแดนเมืองเบ้งกะหล่า มหาบัณฑุละเสนาบดีมีหนังสือไปให้เจ้าเมืองเบ้งกะหล่าส่งตัว อังกฤษเจ้าเมืองเบ้งกะหล่าไม่ส่ง มหาบัณฑุละยกกองทัพไปตีปลายแดนเบ้งกะหล่าเข้าไป แลแต่ก่อนนั้นอังกฤษก็คิดจะทำสงครามกับพม่าอยู่แล้ว ได้เตรียมเรือกลไฟเรือรบไว้ที่เมืองเกาะหมาก เมืองมละกา พร้อมอยู่แล้ว ครั้นเกิดเหตุมหาบัณฑุละตีปลายแดนเข้าไปดังนั้น เจ้าเมืองเบ้งกะหล่า จึ่งมีหนังสือให้เรือกลไฟรีบไปบอกทัพณเมืองเกาะหมาก เมืองมละกา ให้เรียกมาตีหัวเมืองพม่าชายทะเลโดยเร็ว เรือรบก็รีบยกมาตีได้เมืองร่างกุ้ง เมืองเมาะตมะ เมืองทวาย เมืองมฤต ได้ในเดือนหกปีวอกศกนั้น แม่ทัพอังกฤษจึ่ง

ยกทัพเรือกลไฟตีขึ้นไปตามลำแม่น้ำเมืองอังวะ จักกายแมงครั้นรู้เหตุนั้น ก็จัดกองทัพลงมารบอังกฤษ แล้วมีหนังสือไปถึงมหาบัณฑุละให้เลิกกองทัพกลับมาช่วยกันรบกองทัพอังกฤษ อย่าให้ขึ้นมาถึงเมืองอังวะได้ มหาบัณฑุละจึงล่าทัพกลับมาจากแดนเมืองเบ็งกะหล่า มารบกับอังกฤษที่ขึ้นมาตีเมืองอังวะ วันหนึ่งพวกกองทัพอังกฤษจับคนในกองทัพมหาบัณฑุละมาได้ แม่ทัพอังกฤษจึงพาคนนั้นขึ้นไปบนหอรบที่สูง ให้พม่าคนนั้นชี้ตัวมหาบัณฑุละให้ เพลานั้นมหาบัณฑุละนั่งกินข้าวอยู่ในค่าย แม่ทัพอังกฤษเอากล้องมาส่องดูเห็นชัดแล้ว จึงให้ทหารแม่นปืนยิงปืนมาถูกมหาบัณฑุละแม่ทัพตาย พวกพม่าก็แตกไปสิ้น อังกฤษก็เร่งเรือขึ้นไปไม่มีผู้ใดต่อต้านได้ อังกฤษตีขึ้นมาได้ถึงเมืองตะลุมะอยู่ทางสองวันจะถึงเมืองอังวะ จักกายแมงเจ้าอังวะตกใจนัก จึงปรึกษาด้วยขุนนางทั้งปวงเห็นพร้อมกันแล้ว จึงให้ขุนนางมาเจรจากับแม่ทัพอังกฤษ จะขอเสียเงินให้ๆ อังกฤษถอยทัพเสีย อังกฤษก็ยอมแล้วปันเขตแดนกัน ข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือเมืองอังวะนั้น อังกฤษเอาไว้สี่เมือง คือเมืองยะไข่ เมืองเวสาลี เมืองกระแซ เมืองอะลิมะ ข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้นั้นอังกฤษเอาไว้หกเมือง คือ เมืองเมาะลำลึม เมืองละเมง เมืองเร เมืองทวาย เมืองมฤต เมืองตนาวศรี เป็นสิบหัวเมืองด้วยกัน

พงศาวดารล้านช้าง

ตามถ้อยคำในฉบับเดิม

บริเฉทที่ ๑

อันนี้จักจารึกด้วยวงษา อันเป็นพระยายักษ์ผุดแต่เมืองลังกามาเป็นใหญ่ในนครศรีสัตนาคนหุตนั้นแต่ปฐมหัวที ยังมีพระยายักษ์ตนหนึ่งชื่อว่านันทา เมียชื่อพระมหาเทวี ลูกชื่อนางกางรี (คือเมรี) เขาเจ้าผัวนางตายก่อนเมีย จึ่งไปเป็นพระยาอินทปัตเกิดลูกชื่อเจ้าพุทธเสน (พระรถ) มาเอานางกางรีเป็นเมีย มีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่า ท้าวพิศีมีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อว่านางพิไลย เขาเจ้าเอากันเป็นผัวเมียกัน จึงมีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าอ้ายชะเลิกเอิก ลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อเอือยชลีมฟ้า เขาเจ้าพี่น้องเอากันเป็นผัวเมียกัน จึงมีลูกชายผู้หนึ่งชื่ออ้ายเจตไห มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อนางเกล้าใหญ่ปากกว้างหูรี เขาเจ้าเอากันเป็นผัวเมียกัน เขาฝูงนั้นหากเป็นวงษานันทามหาเทวีแต่นางกางรีพู้นมาแล เขาฝูงนั้นฉิบหายไปแล้ว ยังมีเจ้าฤาษีสองตนน้องพี่มาเทศนาธรรมสอนสั่งฝูงปีศาจยักษ์ร้ายนาคา แถมพระยางูเหลือมอยู่ถ้ำภูช่อง มีนางพระยาเงือกอยู่ภูข้างฟากน้ำถานกำเหนือทั้งศพเซหลวงปากอุ่นก็มา นาคใหญ่แก่งหลวงก็มา งูหลวงแก่งวังใหญ่ก็มา กับทั้งตัวอยู่ในผาแนบน้ำก็มา กับทั้งนาคตัวอยู่ผาสองเสือก็มา ไหว้บาทฟังธรรมเจ้าเจ้าฤาษีเทศนาสั่งสอนคนทั้งหลายว่าไผอย่ายาดบ้านชิงเมืองเพื่อน อย่ายาดลูกชิงเมีย

อย่ายาดข้อยชิงไพร่เพื่อนองค์เป็นเจ้าก็เป็นการลำบากดังนี้แล ยามหนึ่งหนาวคราวหนึ่งร้อน หนาวมีหอมีฮ่งหามายังปมน้ำอุ่นแลน้ำเย็นช่วยผ่อแทนหากันกินบ่างนั้นแล แล้วเจ้าฤาษีพี่น้องจิ่งแปงเมืองบ้านล้านช้างเป็นปฐมก่อน เจ้าก็จิ่งมาตั้งเสาอินทขิณ คือว่าหลักมั่นไว้ตวันออกอันหนึ่ง อันถ้วนสองไว้ข้างนาไร่เดียว อันถ้วนสามไว้สุพโฮม เมืองอันนี้ลวดได้ชื่อว่าเชียงทอง เหตุเอาต้นทองเป็นนิมิตร ชื่อว่าเชียงดง เหตุเอานามดงเป็นนิมิตร ชื่อว่าล้านช้าง เหตุเอาภูช้างเป็นนิมิตร แลเมืองอันนี้จิ่งเรียกชื่อว่า ศรีสัตนาคนหุต เหตุเอานาคทั้งเจ็ดเป็นนิมิตร จิ่งเรียกศรีสัต-นาคนหุตราชธานีศรีเชียงดงเชียงทองเพื่ออั้น แล้วเจ้าฤาษีก็เสด็จหนีตามฤทธิ์ แต่นั้นจิรกาลล่วงมายังมีผู้หนึ่งอยู่เวียงจันทรพานิชซา จิ่งขึ้นมาค้าในเชียงดงเชียงทอง ในคืนวันหนึ่งนั้นท่านก็ฝันว่ามือขวาป่ายพระอาทิตย์ มือซ้ายป่ายพระจันทร์ สองคืนยันกังรถพระสุริยาปรากฏออกมา พานิชจิ่งไปหาพ่อค้าแก้คำฝันอันเป็นอัศจรรย์ พ่อค้าผู้นั้นว่าผู้น้อยฝันใหญ่จักได้กินขี้เพื่อน พ่อค้าพานิชซาจิ่งเมือไหว้มหาเถรเจ้าแก้คำฝัน มหาเถรเจ้าจิ่งให้พานิชซาคืนมาหมกขี้ฮ่ากินแล้วสะหัวเสียแล้วมาหาเฮาทอญมหาเถรว่าดังนั้นมันก็ตามคำมหาเถรเจ้า แล้วมหาเถรจิ่งทำนายทายว่าอุบาสกขึ้นเมือเงินคำจักติดสันถ่อขึ้นมา อุบาสกอย่าได้เอาเมือฮวดเชียงทองเงินกำจัดเนืองนองมามาก แก้วแหวนหากเหลือตรา ช้างม้ามากมูลมาถวายบูชาอุบาสกดีหลีแล เมื่อนั้นพานิชซาก็ไหว้มหาเถรเจ้าแล้วก็ขึ้นมาเงินคำติดถ่อขึ้นมา พานิชซาก็บ่เอา มาฮวดเชียงทองเห็นเงินคำหลายหลากสองฝั่งฟากน้ำของ เท่าเอามาให้ทานยาจกคนขอเป็นอันมาก ชาว

เมืองเหนหลากแก่ตา ก็จิ่งอุศยาภิเศกเปนพระยาในเชียงคงเชียงทอง สร้างบ้านแปงเมืองสืบแนวเนื่องราชวงษาชั้นนั้นแล้ว

ยังมีผู้หนึ่งชื่อขุนชวาจิ่งมาสร้างบ้านแปงเมือง ในเชียงคงเชียงทอง ลวดว่าเมืองชวาตามวงษา ขุนชวาจิ่งไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อยี่บา ขุนชวาตายไว้เมืองแก่ยี่บา ๆ ไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่าวิริยา ขุนวิริยาตายไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อกันฮาง ขุนกันฮางไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อลกกลิง ขุนลกกลิงไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อระวัง ขุนระวังไว้ลูกผู้หนึ่งชื่อยี่ผง เมื่อขุนกันฮางอยู่สร้างบ้านแปงเมืองชวา ลูกมันผู้ชื่อลกกลิงก็ยัง หลานมันผู้ชื่อระวังก็ยัง เหลนมันผู้ชื่อยี่ผงก็ยัง เขา ๔ กันพ่อลูกหลานเหลน ยังเปนขุนใหญ่อยู่กินบ้านล้านช้างทันมาก่อนแล ปฐมนิทานํ นิฏฐิตํ

บริเฉทที่ ๒

ดูราสัปรุริสทั้งหลาย ดังเราจักรู้มามีในกาลเมื่อก่อนเถ้าเก่าเล่ามาเปนคำปรำปราสืบ ๆ มาว่าดังนี้

กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เปนดินเปนหญ้าเปนฟ้าเปนแถน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด

เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ ๓ คน ผู้หนึ่งชื่อขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่ม กินปลาเฮ็ดนาเมืองลุ่มกินเข้า เมื่อนั้นแถนจิ่งใช้ให้มากล่าวแก่

คนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้กินเข้าให้บอกให้หมาย กินแลงกินงาย ก็ให้บอกแก่แถน ได้กินชิ้นก็ให้ส่งขาได้กินปลาก็ให้ส่งรอยแก่แถน เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็บ่อฟังคามแถน แม้นใช้มาบอกสองที่สามที ก็บ่ฟังหั้นแล

แต่นั้นแถนจึงให้น้ำท่วมเมืองลุ่ม ลิดเลียงท่วมเมืองเพียงละลาย คนทั้งหลายก็ฉิบหายมากนักชะแล

ยามนั้นปู่ลางเชิงแลขุนเด็กขุนคาน รู้ว่าแถนเคียดแก่เขา ๆ จึงเอาไม้ซาแรงเฮ็ดแพเอาไม้แปงเรือนเฮ็ดพวง แล้วเขาจึงเอาลูกเอาเมียเข้าอยู่ในแพนั้น แล้วน้ำจึงพัดเขาขึ้นเมือบน ขึ้นเอาเมือเมืองฟ้าพุ้นแล

พระยาแถนจึงถามเขาว่า สูจักมาเมืองฟ้าคูพ่เฮ็ดสัง เขาจึงบอกเหตุการณ์ทั้งมวญ พระยาแถนจึงว่าคูใช้ให้ไปกล่าวแก่สูสองสามที ให้ยำแถนยำผีเถ้ายำเจ้ายืนกาย สูสั่งบ่ฟังคำกูจึงเท่าสูแล้ว

ที่นั้นพระยาแถน จึงให้เขาไปอยู่ที่บึงดอนแถนลอหั้นแล แต่นั้นน้ำจึงแห้งจึงบกเป็นพื้นแผ่นดิน เขาจึงไหว้ขอพระยาแถนว่า ตูข้อยนี้อยู่เมืองบนบ่แกว่นแด่นเมืองฟ้าบ่เป็น ตูข้อยขอไปอยู่เมืองลุ่มลิดเลียง เมืองเพียงพักยอมพุ้นเทอญ เมื่อนั้นพระยาแถนจึงให้เอาลงมาส่ง ทั้งให้ควายเขาลู่แก่เขา จึงเอากันลงมาตั้งอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูก่อนหั้นแลแต่นั้นเขาจึงเอาควายนั้นเฮ็ดนากิน นานประมาณ

๓ ปี ควายเขาก็ตายเสีย เขาละซากควายเสียที่นาน้อยอ้อยหนูหั้นแล้วอยู่บ่นานเท่าใด เครือหมากน้ำก็เกิดออกฮูดังควายตัวตายนั้นออกยาวมาแล้วก็ออกเป็นหมากน้ำเต้าปุง ๓ หน่วย แลหน่วยนั้นใหญ่ประมาณเท่าริน เขาปลูกเข้านั้น เมื่อเครืองหมากนั้นแก่แล้ว คนทั้งหลายก็เกิดมาอาไศรยซึ่งหมากน้ำ เป็นดังนางอาสังโนเกิดในท้องดอกบัวเจ้าฤาษีเอามาเลี้ยงไว้ คนทั้งหลายฝูงเกิดในผลหมากน้ำเต้าฝูงนั้นก็ร้องก้องนี่นั้นมากนัก ในหมากน้ำนั้นแล

๏ ยามนั้นปู่ลางเชิงจึงเผาเหล็กชี้แดงชี้หมากน้ำนั้น คนทั้งหลายจึงบุเบียดกันออกมาทางฮูที่ชี้นั้น ออกมาทางฮูที่นั้นก็บ่เบิงคับคั่งกัน ขุนคานจึงเอาสิ่วไปสิ่วฮู ให้เป็นฮูแควนใหญ่แควนกว้าง คนทั้งหลายก็ลุไหลออกมานานประมาณ ๓ วัน ๓ คืนจึงหมดหั้นแล คนทั้งหลายฝูงออกมาทางฮูชี้นั้นแบ่งเป็น ๒ หมู่ ๆ หนึ่งเรียกชื่อไทยลม หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยลี ผู้ออกทางฮูสิ่วนั้นแบ่งเป็น ๓ หมู่ หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยเลิง หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยลอ หมู่หนึ่งเรียกชื่อไทยควางแล

๏ แต่นั้นฝูงปู่ลางเชิง จึงบอกสอนเขาให้เฮ็ดไฮ่ไถนา ทอผ้าทอสิ้นเลี้ยงชีวิตรเขา แล้วก็ปลูกแปงเขาให้เป็นผัวเป็นเมีย มีเย่ามีเรือนก็จึงมีลูกหญิงลูกชายมากนักแล เมื่อนั้นปู่ลางเชิงเล่าบอกให้เขา รักพ่อเลี้ยงรักแม่เลี้ยง เคารพยำเกรงผู้เถ้าผู้แก่กว่าตนเขาแล อยู่หิงนานไปพ่อแม่เขาก็ตาย ท่านปู่ลางเชิงเล่าบอกให้เขาไหว้พ่อแม่เขาแล้วให้ส่งการเมี้ยนซากฝูงออกมาทางฮูสิ่วให้เผาเสีย เก็บถูกด้างสร้อยสี่แล้วให้แปงเถียง ใส่ถูกไว้ ให้ไปส่งเข้าส่งน้ำชุมื้อ ฝูงออกทาง

ฮูชั้นนั้นให้ผั่งเสียแล้วแปงเถียงกวมไว้เล่า ให้ไปส่งเข้าน้ำชุวัน คันเขาไปบ่ได้ปู่ลางเชิงบอกให้แต่งเพื่อน เข้าเหล้าไว้ห้าห้องเรือนเขาแล้วให้เขาเรียกพ่อแม่เขาฝูงตายนั้นมากินหั้นแล

๏ แต่นั้นคนทั้งหลายฝูงเกิดมาในน้ำเต้า ฝูงออกมาทางฮูสี่วนั้นเป็นไทย ฝูงออกมาทางฮูชั้นนั้นเป็นข้า คนฝูงนั้นลวดเป็นข้อยเป็นไพร่เขาเจ้าขุนทั้งสามนั้นแล เมื่อนั้นคนแผ่พวกมามากนัก มากอย่างทรายหลายอย่างน้ำ ท่อว่าหาท้าวหาพระยาบ่ได้ ปู่ลางเชิงทั้งขุนเด็กขุนคานบอกสอนเขาก็บ่แพ้ แม้ว่าใดเขาก็บ่เอาคำ ขุนทั้งสามก็จึงขึ้นเมือขอหาท้าวพระยากวนแถนหลวง พระยาแถนจึ่งให้ขุนครูแลขุนครอง ลงมาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่เขาหั้นแล

๏ เมื่อขุนทั้งสองลงมา สร้างบ้านก็บ่เปลือง สร้างเมืองก็บ่กว้าง สูกินเหล้าชุมื้อชุวัน นานมาไพร่ค้างทุกข์ค้างยากก็บ่ดูนา

๏ เมื่อนั้นขุนเด็กขุนคาน จึงขึ้นเมือไหว้สาแก่พระยาแถน ๆ จึ่งถกเอาทั้งสองหั้นเมือบนหนเมือฟ้าดังกล่าวเล่าแล พาหิระนิทานนิฏฐิตํ

๏ปางนั้นพระยาแถนหลวงจึ่งให้ท้าวผู้มีบุญ ชื่อว่าขุนบูลมมหาราชาธิราช (บรมมหาราชาธิราช) อันได้อาชญาพระยาแถนแล้ว ก็จึ่งเอารี้พลคนทั้งหลายลงเมือเมืองลุ่มลัดเลียงเมืองเพียงคักค้อย มาอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูอันมีลุ่มเมืองเพียงคักค้อย มาอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูอันมีลุ่มเมืองแถนหั้นก่อนแล

๏ หั้นนั้นคนทั้งหลายฝูงออกมาแต่น้ำเต้าปุงนั้น ผู้รู้หลักนักปราชญ์นั้นเขาก็มาเป็นลูกท่านเบ่าเธอขุนบูลมมหาราชา แลผู้ใบ้ซ่านั้นเขาก็อยู่เป็นไพร่ไปเป็นบ่า สร้างไฮ่เฮ็ดนากินแล

๏ เมื่อนั้นขุนบูลมมหาราชา ก็เจรจากับเจ้าขุนทั้งหลายฝูงลงมาพร้อมตนนั้นว่า แรกแต่นี้เมื่อหน้าเราจักเฮ็ดสิ่งใด ให้มีอันนุ่งอันกินแก่คนทั้งหลายนี้จา แต่ก่อนพู้นพระยาแถนเจ้าให้ขุนคองลงมาปกห้อมคนทั้งหลายดังนั้น สองเขามาสร้างบ้านก็บ่เปลือง สร้างเมืองก็บ่กว้าง แถนจิ่งถกเขาหนีเมือเมืองบน ชนเขาหนีเมือเมืองฟ้าพู้นแล้ว ในทีนี้แถนเล่าให้เราพี่น้องลงมาปกมาฮ่วมเขานี้แลมาดูคนทั้งหลายนี้ มากดังหรายหลายดังน้ำ เราจะคิดการอันใดให้มีอันห่มอันปกเขา ให้มีอันจักกินแก่เขานี้จา มาเราเป็นพี่น้องให้ขุนเสดิงเมือไหว้สาพระยาแถนเจ้าทอญ ยามนั้นขุนเสดิงก็เมือไหว้เมือสาเล่าแก่พระยาแถนชุประการหั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระยาแถนหลวงจิ่งให้แถนแต่ง แลพิศณุกรรมลงมาแต่แปงแก่เขา แถนแต่งจิ่งมาแต่ยามให้ทำไร่ทำนา ปลูกเข้าปลูกผักปลูกลูกไม้หัวมันทั้งมวญอันจักควรกิน เล่าบอกยามอันทอผ้า หาทีหากเป็นเชื้อชาติพืชพรรณยา แถนชื่อ แถนกรม แถนตรา เกลางกเกลางา ตับค้ายเกิดเมืองคนมาเอาปฏิสนธิด้วยโอปปาติกะชาติองอาจนักหนา ทั้งอรรคชายานางนาฏ โฉมพิลาศชื่อนางแอกแดงทั้งนางยมพาลาแฝงฝ่ายข้าง ทั้งให้ช้างงาแดงกอดกลงมาทั้งกองฮ่างเงินฮ่าง ง้าวกับตั้งตาวฮ่างกร แลดาบเหล็กพวนฝักหวาย ทั้งง้าวปายชายด้ามาศ ทั้งเกิบแลดาบฝักคำ ทั้งคันธนูกับแล่งหอกละมังแมงคันคำทั้งให้ไถกลอนมาสอนคำแปงคำ ให้จำนำแห่แหน

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เข้าเจ้าทั้งสามแถนปลงความว่า ให้ขุนเสดิงลงถือแถนคำ ให้ขุนคานลงมาถือศรคำ ให้ขุนคองลงฮ่างถือง้าว ให้ขุนเมืองลงมาถือดาวฮ่างกร ให้ขุนทอนเลาถือดาบผักหอย ให้ขุนแวนลงถือง้าวปลายไชย ให้ขุนพึ่งลงถือเกิบผักคำ ให้ขุนพดลงถือมุกคันคำ ให้ขุนพานลงถือธนู

๏ เมื่อนั้นขุนบูลมจึ่งชัดได้แสง สพายแวงสลิคันไชย ถือดาวแมว้ กับมีดน้อยสวยเรียม แล้วก็จึ่งขึ้นขี่ช้างงาเกี่ยวงากอด จึ่งเอานางแอกแดงขี่ถัดขุนบูลมนั้น แถเอานางยมพาลาขี่ตาม แล้วแถนจึ่งให้ขุนสารขี่คอนช้างขุนบูลมลงมา แถนเล่าให้ขุนค้ายถือเสี่ยมลงมาตามหลัง ขุนยี่ให้ถือพ้าถือมีดมา ขุนอุ่นให้ถือขวานถือแอกลงมา ขุนคำให้ถือไถ่ถือเปิดลงมามวญ ขุนทั้ง ๘ นี้จึ่งมาตามหลังขุนบูลมราชาแล ส่วนพิศณุกรรมจึ่งบอกคุณอันเข่นพร้ามีดจกเสี่ยมเครื่องเวียกการช่างเขาทั้งมวญ เล่าบอกคุณอันทำหูกทอฝ้าย แพรเขมฝ้ายด้ายไหมทั้งมวญ อันควรนุ่งควรกินทั้งมวญหั้นแล

๏ แถนจึ่งสั่งสอนขุนบูลม ผู้เป็นท้าวเป็นพระยาในลุ่มฟ้านี้ว่า ไทยควางให้ออกหาขุนควาง ไทยวี่ให้ออกหาขุนวี่ ไทยเลิงให้ออกหาขุนเลิง ไทยเลนให้ออกหาขุนเลน ไทยลอให้ออกหาขุนลอ แถนแต่งเล่าจึ่งว่ากับขุนบูลมดังนี้ ตั้งแรกแต่นี้เมื่อหน้า ชาวเมืองลุ่มนี้ได้กินชิ้นให้ส่งขาแก่แถน ได้กินปลาให้ส่งรอยแก่แถน ให้เฮ็ดแหวนเฮ็ดหัวส่งแก่ด่าม ใช้แถนแต่มื้อลวงคะลำแก่ผู้ชาย มื้อรวายให้คะลำแก่ผู้หญิง เดือนเจี๋ยงให้คะลำพื้น มื้อกดมื้อกาบเดือน

๏ ให้กะถำพื้น มือเต้ามือระวาย พักบาทอย่าราน พักบาทขวานอย่าป้ำ พื้นหาบน้ำอย่าตัก ถากอย่าตำอย่าร่อน ได้จิ่งจะดีก็สู่ตาย

๏ เมื่อนั้นแถนแต่งแล้ว พิศณุกรรมคันว่าสั่งสอนมวญขุนบูลมราชากับอำมาตยแลคนทังหลายดั่งนี้แล้ว ก็จิ่งเมือบอกเมือเถ้าแก่พระยาแถนว่า มือขวาให้ห้ามผู้ชาย มือซ้ายให้ห้ามผู้หญิง เผือข้อยทังสองก็ไปแต่ง แปงบอกสอมเขาชุประการแล้ว เมื่อนั้นพระยาแถนเถ้าถามว่าเครื่องอันจักเล่นจักหัว แถเส้พร่ำคำขับทังมวญนั้นยังได้แต่งแปงให้แก่เขาใบ่ ยามนั้นแถนแพนจิ่งว่าเครื่องฝูงนั้นข้อยใบ่ได้แต่งแปงกาย เมื่อนั้นพระยาแถนหลวงจิ่งให้ศรีคันธพะเทวดา ถาถงมาบอกสอนคนทังหลายให้เฮ็ดฆ้องกลองกรับ เจแวงปี่พาทยพิณเพียะเพลงกลอนได้สอนให้ดนตรีทังมวญ แถเถ้าบอกส่วนครูอันขับฟ้อนฮ่อนนะสิ่งส่วาง ระเมงละมางทังมวญถ้วนแล้ว ก็จิ่งเมือเถ้าเมือไหว้แก่พระยาแถนหลวงชุประการหั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระยาแถนหลวงจิ่งกล่าวว่า แต่นี้เมือหน้า อย่าให้เขาขึ้นมาหาเฮ่าซ้ำสองที่ทอญ แม้นเราก็อย่าลงไปหาเขาซ้ำสองที่ทอญแถนหลวง จิ่งให้ตัดข้อหลวง อันแรงกายหลายหลวง อันแรงเรียวนั้นเสียแต่นั้นผีแลคนลวดบ่เที่ยวไปมาหากันได้หั้นแล

๏ เมื่อนั้นขุนบูลมราชา อันเป็นท้าวพระยาในเมืองลุ่มนี้สร้างบ้านก็บ่ทันเปลือง สร้างเมืองก็บ่ทันกว้าง ยังมีเครือเขากาด (แกลบ) เกิดเป็นอุบาทว์ในห้องกวาทานนั้นแล แถนดินสูงขึ้นได้แลโยชน์

มีกิ่งเง่าแดปกรกกวมเมืองแถนทั้งมวญ อยู่สัพพรั่มเงาเอื้อมเมืองแมนพุ้นแด คอยฟ้าก็บ่เห็น หนาวเย็นจักผิงแดดก็บ่ได้ ทั้งหลายเฮ็ดไร่ไถนากินก็บ่ดี

๏ เมื่อนั้นขุนบูลมจึ่งให้ไผ่ไปตัดไปพั้นเสีย ก็ว่าเซ็ดแล้วนักบ่อาจจักไปตัดได้ ยามนั้นยังมีเถ้าแก่สองคน ผู้หนึ่งเรียกว่าเถ้าเย่อ ผู้หนึ่งชื่อว่าเถ้ายา ทั้งสองเขาจึ่งขึ้นไปพั้นเครือเขากาดต้นนั้น เขาจึ่งว่าเมื่อใดเผือข้อยหากตายไปแท้ ให้คนทั้งหลายได้ถือเวรทางเผือข้อยครั้นจักเฮ็ดจักกินอันใดก็ดี ให้ได้เรียกพาเผือข้อยก่อนจึ่งเฮ็ดจึ่งกินทอญ ยามนั้นเขาทั้งหลายว่า เออดีแล้ว ดูทั้งหลายหากจักเรียกหาเชื่อปู่ก่อน แล้วช่างเฮ็ดช่างกินชอบแด เมื่อนั้นเขาสองเถ้าก็แบกขวานเข้าไปพั้นชุวัน ๆ นานประมาณ ๓ เดือน ๓ วัน จึ่งขาดเครือเขากาดก็ล้มท่าวไป สองชายเฒ่าก็ตายไปหั้นแด ปางนั้นคนทั้งหลายก็พอกพลีกรรมสองเขา จึ่งเรียกว่าเย่อกิน ยามนั้นเขาเกิดเป็นอารักษเทวดา ก็ลวดกินเครื่องพอกเครื่องพลี ตามวิถีวิญญาจิตรอันคิดหั้นแดด้วยแท้จิ่งถีการนานนัก แต่นั้นมาภายน่าฝูงชาวล้านช้างเฮานั้นล้วนเอาความอันนั้นเป็นนิมิตร ลวดว่ามาเย่อเป็นโวหาร เรียกกันในกาลเมื่อจักเฮ็ดเวียกก็ดีจักกินก็ดี ฐานที่นั้นก็จึ่งเป็นบ้านเป็นเมืองกว้างว่างใหญ่คนทั้งหลายจึ่งหมายชื่อว่าเมืองแถน เหตุฟ้าแถนลงมาแต่งแปงให้ จึ่งเป็นบ้านเมืองเมืองแล

๏ เมื่อนั้นขุนบูลมราชาธิราช สร้างบ้านก็จึ่งเปลือง สร้างเมืองก็จึ่งฮุ่ง ฝูงไพร่ก็อยู่ไถนาตกกล้า ข้าก็อยู่พางพั้นไร่เฮ็ดนากินแล

ภายหน้าแต่นั้นอยู่หึ้งนาน ท้าวบูลม จิ่งมีลูกชาย ๗ คน ได้ด้วยนางแอก แดงก่อนผู้พี่อ้ายชื่อว่าขุนลอ ผู้ยี่ว่ายีผาลาน ผู้สามชื่อว่าสามจูสง ถัดนั้นจิ่งได้ลูกด้วยนางยมพาลา ๓ คน ผู้อ้ายชื่อว่าไสผง ผู้หนึ่งชื่อว่างั่วอิน ผู้หนึ่งชื่อว่าลกกลม แล้วก็ได้ด้วยนางแอกแดงผู้ถ้วน ๗ นั้นเรียกชื่อว่าเจ็ดเจิงแล เมื่อลูก ๗ คนนั้นก็ดี เมื่อลูกขุนบูลมนี้ใหญ่ขึ้นมารู้หลักนักปราชญ์แล้ว ขุนบูลมจิ่งรำพึงว่าลูกกูนี้ก็หนาใหญ่กล้าขึ้นมารู้หลักพอสร้างบ้านแปงเมืองเป็นชะแล ปานนี้พอควรกูแผ่แม่ปลงลูกกูไปก่อบ้านแปงเมืองให้กว้างขวางกินทอญ ครั้นขุนบูลมคิดดังนี้แล้ว ก็จิ่งกล่าวบอกลูกทั้งหลายว่า กูก็จักปลูกแปงลูกเจ้าให้ไปสร้างบ้านแปงเมือง กินทิกว้างหว่างพุ้นแล เมื่อขุนบูลมกล่าวเท่านั้นแล้วจิ่งมาปันเครื่องให้เขาพี่น้อง คือว่าให้ฆ้องราง ง้าวดาว แม่งิ่งแก่ขุนลอ ให้หอกมังคละละคันคำแก่ยีผาลาน ให้เกิบกับดาบฝักคำแก่สามจูสง ให้น่าซองคำแด่งชายคำไสผง ให้ง้าวปากไชยด้ำมาศแก่งั่วอิน ให้ดาบท่อพวนฝักถักหวายแก่ลกกลม ให้ดาวรางกวนแก่เจ็ดเจิง

๏ เมื่อนั้นช้างเขียวงากอม (กรอม) แต่ปู่เจ้าแถนหลวงแบ่งมาคอมพ่อเขานั้น ครั้นตาย ขุนบูลมจิ่งให้เลื่อยงาช้างกำขวานั้นเป็น ๔ ท่อน ๆ กกนั้นให้แก่ขุนลอท่อน ๑ ถัดนั้นให้แก่ยีผาลานท่อน ๑ ถัดปลายนั้นให้สามจูสงท่อน ๑ ปลายนั้นให้แก่เจ็ดเจิง ๔ คนเขานี้ลูกนางแอกแดงแล แล้วให้เลื่อยงากำซ้ายนั้น เป็น ๓ ท่อน ๆ กกนั้นให้แก่ไสผง ๑ ท่อนกลางให้แก่งั่วอิน ๑ ท่อนปลายนั้นให้แก่

ลกกลม ๓ คนนี้ลูกนางยมพาลาแล

๏ ขุนบูลมเล่าจักปั้นแก้วแหวนแก่ลูกทั้งหลาย จิ่งกล่าวว่า อัน แหวนธำมรงค์เลื่อมแสงใส่มณีโชติแก้ว ปู่เจ้าแถนกันแต่งมานั้น ให้ไว้แก่เจ้าขุนลอ หน่วยปัทมราช โชติแสงสิงตาวัน แถนคำ ก็ใส่ถุงมาพร้อมนั้น ให้ไว้แก่ยี่ผาลาน หน่วยมุกตั้งเลื่อมผิวเงิน เลี่ยงส่องนาคราชน้อมนำมาส่งส่วยแถน ให้ไว้แก่จูสง หน่วย เพ็ชรเชิดตั้งแผ้วแผ่นบาดาล ใคร ๆ แหงะหน้าคอยมิได้นั้น ไว้แก่เจ้า ไสผง หมากนิลเลื่อมผ่านส่องแสงส่องแถนลูบไลลมนั้วส่งมานั้น ไว้ แก่เจ้างั่วอินอัมพาผ่องผายงามบัตลอดลิงลำไว้ห้า พากแพบนนั้น ให้ไว้แก่เจ้าลกกลม มีหน่วยบัดคำแสงเลื่อมหลาย หลากแก้วแต่ฟ้า ตนเจ้าปู่แถนนั้น ให้ไว้แก่เจ็ดเจิงทอญ ครั้นว่าขุนบูลมราชาแบ่งปัน ของแก่ลูกชายทั้งหลาย ๗ คนนี้แล้ว จิ่งบอกชี้ที่บ้านเมืองให้แก่เขา พี่น้องว่าขุนลอให้ไปสร้างเมืองชวา เป็นท้าวเป็นพระยาแก่คนทั้งหลาย เทอญ ยี่ผาลานให้ไปสร้างเมืองหัวแต สามจูสงให้ไปสร้างเมืองแถว ช่องบัว ไสผงให้ไปสร้างเมืองยวนโยนก งั่วอินไปสร้างเมืองชาวใต้ อโยทธยา ลกกลมให้ไปสร้างเมืองเชียงคม ยอสามเจ็ดเจิงให้ไป สร้างเมืองพวน ครั้นชี้บ่อนให้แก่เขาแล้ว จิ่งให้คำสอนอธิษฐาน ไว้ดังนี้

๏ เจ้าพี่น้องหากแม่นลูกกูผู้เดียวดาย เมื่อกูตายไปอยู่ลูกหลังกู พ่อสูเจ้าก็บ้านแปงเมือง บุญผู้ใดมีหากได้นั่งบ้านสร้างเมือง อัน กว้างขวางว่างใหญ่ บุญผู้ใดมีบ่มีหลาย หากจักได้ที่แคบขันอันซะแล

กูปั้นให้สูเจ้าแล้วดังนี้ ภายน่าผู้ใดอย่าโลภตัณหาอิจฉามักมาก แล เอารี้พลช้างม้าไปตกแดน เอาหอกดาบเขนแพนไปตกท่ง แล้วรบเลวเอาบ้านเมืองกันดังนั้น ให้ผู้นั้นวินาศฉิบหาย ทำอันใดอย่าให้เป็นเช่นอันใดอย่าให้ได้ ปลูกไม้อย่าทันตาย ปลูกหวายอย่าทันถ่อน ข้อม่อนอย่าให้รี ปี่มั่นอย่าให้กว้าง เที่ยวทางให้ฟ้าผ่า เมื่อป่าให้เสือกิน ไปทางน้ำให้เงือกท่อเรือฉก ไปทางบกให้เสือท่อม้ากินมันแล

๏ เมืองอ้ายไว้แก่อ้าย เมืองน้องไว้แก่น้อง อย่าทำร้ายเบียดเบียนกัน อย่าผิดช่องชมเหงเอาก็พ่อทอญ

๏ เมื่อขุนบูลมสั่งลูกปลูกแปงลำแดงบ้านเมือง ให้แก่ลูกตนดังนั้นแล้วอยู่บ่นานเท่าใด ก็ถึงอนิจกรรมตายไปตามกรรมท่านแล ถัดนั้นนางแอกแดงก็ดี นางยมพาลาก็ดี ก็ถึงอนิจกรรมตายตามกรรมแห่งคนชุคนหั้นแล เมื่อนั้นเขาพี่น้องก็สั่งสการเลิกทรากพ่อแม่เขาแล้วก็จึงให้ปฏิญาณแก่กันว่าตั้งแรกแต่นี้เมื่อน่า เราพี่น้องไปสร้างบ้านแปงเมืองที่พ่อแม่เราปั้นให้นั้นเทอญ เราหมั่นให้ส่งข่าวสารการสนิทมิตรไมตรีต่อกันอย่าขาด ตามอาชญาพ่อแม่เราสั่งไว้นั้นทอญ ครั้นเขาพี่น้องสั่งกันแล้ว ส่วนเจ้าขุนลอจึงเอินสั่งชาวเมืองทั้งหลายว่า

ปู่เย่อแถนถ่องบ้าน เปาถา
จักจากเจี่ยรไกลตา ก่อนแล้ว
สิ่งโสมสอดโสภา แพงโพด พู้นพี่
ขกพี่ให้บุญแผ้ว แผ่นพื้นนครชวา (หลวงพระบาง)

ยี่ผาลานเอิ้นสั่งว่า

ปู่เย่อนาบ่อนน้อย แถนแถง
เรียมจักจากจอมแพง พากข้าง
จักเดินผ่ายผันแสวง ชมเพื่อน พู้นพี่
ไปแต่งบ้านเมืองกว้าง แห่งห้องหอแต (หนองแส)

ถัดจูลงเล่าเอิ้นสั่งว่า

ปู่เย่อแม่นบ่อนบ้าน บูรี
จักจากไปจุดนี้ ก่อนแล้ว
สมภารพี่ยังมี เมื่อชม เขาพู่น
องอาจขึ้นปางแก้ว โกฐแห้แท่นบัว (อานามประกัน)

ถัดนั้นไสผงเล่าเอิ้นสั่งว่า

ปู่เย่อน้ำเต้าปุ่ง เติมตน
จักจากไปเดินหน ห่างหั้น
โดยคองที่ทางชน เชียงใหม่
บุญหากมีดังนั้น อาจสร้างเสวยเมือง (ว้านนา)

ถัดนั้นงัวอินเล่าเอิ้นสั่งว่า

ปู่เย่อพระพ่อเจ้า บูลม ลูกเอย
ลูกเกิดมาสายสม สืบเชื้อ
จักจากเจียรจอมชม ชาวอื่น ละพ่อ
ไปเสพศุขเสวยเกื้อ เกิบก้าอโยทธยา (สยาม)

ถัดนั้นลกกลมเล่าเอ็นสั่งว่า

บู่เยอแม่เชื้อชาติ ชาวแถง
ลูกเกิดมีเผื่อแฝง ฝ่ายข้าง
จักไปสืบบุญแปง เป็นเพื่อน ผาบพู่น
เอ็ดหมู่เมืองมอญกว้าง เกิดท้าเชียงคม (คำเกิด)

๗ เจืองเล่าเอ็นสั่งกันแล้วดังนี้ ก็หนีไปสู่วิไสยบ้านเมืองแห่งตนชุคนนั้นแล เมื่อนั้นขุนลอก็เอารี้พลตนต่องมาทางน้ำฮวดน้ำอูก็ลต่องมาฮวดน้ำของ ขอนมาติงสบอู แล้วก็ตั้งทัพฮาวคาวจอดอยู่หั้นก่อนแล้ว เมื่อนั้นขุนชวา ผู้เป็นใหญ่ในเมืองชวาแต่ก่อน เรียกชื่อขุนชวานั้นมันอยู่สร้างบ้านแปงเมืองชวานี้แต่ก่อนแล ขุนชวาตายไว้เมืองแก่ยี่บาผู้ลูก ยี่บาได้ลูกคนหนึ่งชื่อวรียา ยี่บาตายไว้เมืองแก่วรียา ๆ ได้ลูกผู้หนึ่งเรียกอ้ายกันฮาง วรียาตายไว้เมืองแก่อ้ายกันฮาง ขุนกันฮางได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่าลกกิง ๆ ได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่าระวัง ขุนระวังได้ลูกผู้หนึ่งชื่อว่ายี่ผง เมื่ออ้ายกันฮางเป็นขุนอยู่เมืองชวา ลูกมันชื่อลกกิงก็ยังหลานมันผู้ชื่อระวังก็ยัง เหลนมันผู้ชื่อยี่ผงก็ยัง เขาสามคนพ่อลูกบู่หลานนี้ยังเป็นขุนใหญ่อยู่กินเมืองชวาหั้นแล ยามนั้นขุนลอต่องมาฮวดน้ำของ ก็นองรี้พลเข้ามาเมืองชวารบฆ่ากันแพ้ เขาพ่อลูกบู่หลานเหลนก็อยู่บ่ได้ลวด พ่ายหนีเมือตกเมืองผาน้ำทาพุ้นแล เมื่อนั้นขุนลอก็จึงได้ตั้งเมืองเป็นท้าวเป็นพระยา แก่ลาวทั้งหลายก่อนท้าวพระยาลาวทั้งหลายมวญ ลวดได้ปรากฏว่าขุนชวาตามวงษาบู่เขาแต่ก่อนนั้นมาแล ขุนบูลมอพันธะนิฏฐิตํ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

๑ เจ้าขุนท้าวพระยาในเมืองชวาล้านช้าง สืบราชวงษากันมาดังนี้ เมื่อขุนลอลูกบรมราชาธิราชมารบฆ่ากันฮ่างแพ้ ลวดได้เป็นเจ้าเป็นขุน ลาวอยู่ในเมืองชวานี้ก่อนแล

๑ เมื่อนั้นขุนลอมีลูกชายผู้หนึ่ง ลวดใส่ชื่อว่าขุนชวาตามวงษา บ่ เขาผู้กินเมืองแต่ก่อนหั้นแล เมื่อขุนลอตายก็ไว้เมืองแก่ขุนชวาแทนหั้นแล เมื่อนั้นขุนชวาได้ลูกผู้หนึ่งชื่อขุนชวาเลา ขุนชวาเลามีลูกชื่อว่าขุนสุง ขุนชวาตายไว้เมืองแก่ขุนสุง ๆ มีลูกชื่อขุนเค็ก เมื่อขุนสุงตายก็ไว้เมือง แก่ขุนเค็กเล่าแล เมื่อนั้นขุนเค็กก็มีลูกผู้หนึ่งใส่ชื่อว่าขุนคุมเล่าแล เมื่อ นั้นขุนคุมมีลูกผู้หนึ่งใส่ชื่อว่าขุนคมแล เมื่อนั้นขุนคมมีลูกชายผู้หนึ่งใส่ ชื่อว่าขุนคัว เมื่อขุนคมตายก็ไว้เมืองแก่ขุนคัวเล่าแล ขุนคัวมีลูกชาย ผู้หนึ่งใส่ชื่อว่าขุนคาน เมื่อขุนคัวตายไว้เมืองแก่ขุนคาน ขุนคานมีลูก ชื่อว่าขุนแพง เมื่อขุนคานตายไว้เมืองแก่ขุนแพง ๆ มีลูกชายคนหนึ่งชื่อ ว่าขุนเพ็ง เมื่อขุนแพงตายไว้เมืองแก่ขุนเพ็ง ๆ มีลูกชายใส่ชื่อว่าขุนพี เมื่อขุนเพ็งตายไว้เมืองแก่ขุนพี ๆ มีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าขุนคำ เมื่อขุนพี ตายไว้เมืองแก่ขุนคำ ๆ มีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าขุนฮุง เมื่อขุนคำตายไว้ เมืองแก่ขุนฮุงเล่าแล เมื่อขุนฮุงกินเมืองปางนั้นบ่อยู่ตามบุราณจารีต มักถืดม้างคองผู้เถ้าผู้แก่แต่ก่อนเสีย แลอวดอ้างยอตน มักยกรี้พล ไปบละเหตุ เหตุดังนั้นลวดให้บ้านเมืองชาวราชธานีเสร้าสูญเสียสามปีแล้ว จึงจัดตั้งอยู่มั่นเมือภายลูรเล่าแล แต่นั้นคนราชาเขาแปงเป็นโวหารไว้ ว่า ขุนแลฮวมฝูงเป็นขุนลาวทั้งมวญ มีขุนลอเป็นเก้ามาตามต่อเท่าถึง

ขุนฮุ่งนี้ได้ ๑๕ ขุนแล แต่นั้นมาภายหน้าราชาเชาแปงว่าท้าวเลาแล เมื่อนั้นขุนฮุ่งมีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวแทนโม ขุนฮุ่งตายไว้เมืองแก่ท้าวแทนโมกินแทนแล เมื่อนั้นท้าวแทนก็มีลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวยุง ท้าวแทนตายไว้เมืองแก่ท้าวยุง ๆ มีบุตรชื่อว่าท้าวเยิก ท้าวยุงตายไว้เมืองแก่ท้าวเยิกเล่าแล เมื่อนั้นท้าวเยิกมีลูกชายคนหนึ่งชื่อว่าท้าวพิณ ท้าวท้าวเยิกตายไว้เมืองแก่ท้าวพิณ ๆ มีลูกชายคนหนึ่งชื่อท้าวผาด ท้าวพิณตายไว้เมืองแก่ท้าวผาด ๆ มีลูกชายคนหนึ่งชื่อท้าวหว่าง ท้าวผาดตายไว้เมืองแก่ท้าวหว่างเล่าแล

๑ ด้วยแต่ราชาเชาแปงว่าท้าวมีท้าวแทนเป็นเก่า ตราบต่อเท่าถึงท้าวหว่างได้อยู่กินเมืองสืบ ๆ กันมาในเมืองชวาล้านช้างนี้แล ภายหน้าแต่นั้นราชาเชาแปงว่าพระยาเล่าแล ท้าวหว่างมีลูกชายคนหนึ่งชื่อท้าวลัง เมื่อท้าวหว่างตายไว้เมืองแก่ท้าวลัง จึงขึ้นชื่อว่าพระยาลังแต่นั้นมา พระยาลังมีลูกชายผู้หนึ่งชื่อคำผง เมื่อพระยาลังกินเมืองปางนั้นก็บ่ประกอบชอบธรรมบุราณจารีต แต่นั้นเขาลวดปลงพระยาลังเสีย เอาไปใส่ทับไว้ที่เชียงแพดสบอูหั้นแล เขาก็เอาคำผงผู้เป็นลูก แทนเล่าแล ลวดใส่ชื่อพระยาคำผงแล เมื่อนั้นพระยาคำผงมีลูกชายผู้หนึ่งจักใส่ชื่อลูกตน จึ่งให้หอหลวงเมือเล่าแก่พระยาลังว่า หลานพระยาเจ้าเกิดมาแล้ว จักชื่อสิ่งใด ลูกพระยาเจ้าให้เผือข้ามาถามพระยาเจ้าดาย ยามนั้นพระยาลังตนนั้นเคียดแก่เขา เหตุว่าปลงตนเสียดังนั้น พระยาลังลวดบ่ปากสักคำ ที่นั้นเขาจักหนีกจึงซ้ำถามพระยาลังว่า พระยาเจ้าใส่ชื่อหลาน

NATIONAL LIBRARY

พระยาเจ้าชื่อใดจา ยามนั้นพระยาลังจึงว่าสู่ว่ากูบ่ดี ฮ่ะกูหนีจากเมืองแล้ว บัดนี้สูเท่ามาถามกูสังจา เยียวว่าผีฟ้าบ่สู้สูนา พระยาลังว่าท่อนั้นแล้ว ข้าผู้ใช้ก็รู้ว่าพระยาเคียดแก่เขา เขาก็ล่วงหนีมาไหว้พระยาคำผง ว่าพ่อพระยาเจ้าเคียดกล่าวเยียวผีฟ้าบ่สู้สูนา พระยาลังว่าท่อนั้นตาย ยามนั้นพระยาคำผงว่าพ่อพระยาก็หากว่าผีฟ้าก็ว่าผีฟ้าหั้นหอญ แต่นั้นคนทั้งหลายลวดเรียกกุมารนั้นว่าท้าวผีฟ้าเพื่อหั้นแล เมื่อท้าวผีฟ้าใหญ่มากล้าสูงมาแล้วก็มีลูกชาย ๖ คน ผู้หนึ่งชื่อว่าฟ้างุ้ม ผู้หนึ่งชื่อว่าฟ้าเงี้ยว ผู้หนึ่งชื่อว่าฟ้ายาน ผู้หนึ่งชื่อว่าคานคำ ผู้หนึ่งชื่อว่าฟ้าก่า ผู้หนึ่งชื่อว่าฟ้าเขียว

๏ เมื่อนั้นท้าวผีฟ้าเล่นชู้ด้วยนางสนมพ่อตน ชื่อว่านางคำนั้น พระยาคำผงจึงขับท้าวผีฟ้าลูกตนหนีจากเมืองลาวทั้งมวญ บ่ให้อยู่ให้เซาที่ใดสักแห่ง ดังนั้นท้าวผีฟ้าลวดบ่ได้เป็นพระยาแทนพ่อเพื่ออั้นแล

๏ ด้วยแท้ตำนานผีฟ้าพ่อลูก ตกเมืองเฮ่ายังจักกล่าวภายหน้าพุ้นกว้างนักแล

๏ ส่วนฟ้างุ้มลูกผีฟ้าหลานพระยาคำผงนั้น เกิดมาปีระวายศักราชได้ ๖๗๘ อายุได้ ๓๗ จึงได้เป็นพระยาแทนปู่ในปีกาไซ้ศักราช ๗๑๕ เป็นพระยาได้ ๔ ปี ก็ละธรรมคำสอนพระมหาเถระเจ้าปาสมันตนลูกแต่พระนครหลวงมาเป็นครูตนหั้นเสีย ลวดกระทำผิดทุจริต เสนาอำมาตย์พร้อมกันแล้ว เล่าขับพระยาฟ้างุ้มหนีจากเมืองลาวในปีกาเป้า ไปอยู่ดอมพระยาคำที่เมืองน่านพุ้น อายุท่านได้ ๕๘ ปีตายปีกาบยี่ศักราช ๗๓๖ นั้นแล เมื่อฟ้างุ้มเป็นพระยาได้ ๓ ปี ศักราช ๗๑๘ ปี ก็มีลูกชายผู้หนึ่ง ชื่อท้าวอุ่นเรือน

หนีจากเมืองลาวในปีกาเป้าไปอยู่ดอย ยามนั้นหมอทั้งหลายก็ถวายว่า กุมารผู้นี้จักแพ้พ่อตาย เมื่อนั้นพ้างุ้มลวดให้เอาไปไหลน้ำเสีย ฝูงข้อยเลี้ยงทั้งหลาย ก็เอาไปไหลเสียตามความพยากรณ์นั้น เขาก็บ่ราฏเห็นฉอธงทั้งกางกุมารนั้นไป เขาจึงไปเล่าแก่หอหลวงยามนั้น หอหลวงจึงให้ไปเอากุมารมาเลี้ยงไว้ในเรือนมัน ใหญ่มาได้ ๑๗ ปี เมื่อเขาขับพระยาพ้างุ้มผู้พ่อหนีจากเมืองแล้ว เขาจึงเอากุมารมาตั้งราชาภิเศกเป็นพระยาแทนในปีนั้นแล เมื่อเป็นพระยาได้ ๓ ปี ก็จึงให้จัดตราดูหน่อยเบยคนทั้งหลายฝูงเป็นไทยเป็นลาวอันเรือนปองกองชนทั้งมวญได้ ๓๐๐๐๐๐ เบย เส้นศึกคนทั้งหลายฝูงเป็นชาวต่างบ้านต่างเมืองมาอยู่ก็บ่นับ ข้าเก่าเจ้ากูทั้งหลายก็บ่นับ เหตุดังนั้นคนทั้งหลายจึงหมายชื่อไว้ว่า สามแสนเมืองไทยเพื่ออันแล แต่เป็นพระยามาได้ ๕๓ ปี มีความกรุณาไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลายศุขเกษม ด้วยบุญสมภารคราวนั้น เหตุท่านตั้งอยู่ตามบุราณจารีตคองท้าวพระยาแต่ก่อนแล สมบัติตามคำสอนพระยามหาเถรเจ้าปาสมันตนเป็นครูพระยาพ้างุ้มตนเป็นพ่อนั้นแล อายุทั้งมวญท่านได้ ๖๐ ทัศตายปีระวายสันศักราชได้ ๗๑๘ ตัว ถัดนั้นพระยาสามแสนไทยก็มีลูกชาย ๖ คน ผู้หนึ่งชื่อหมื่นบาน ผู้หนึ่งชื่อลานคำแดง ผู้หนึ่งชื่อท้าวไส ผู้หนึ่งชื่อท้าวคำเติม ซุ่นมีกับนางแก้วยอดพ้าลูกพระยาอโยทธยาชาวใต้ ผู้หนึ่งชื่อท้าวกองแก้ว มีกับนางน้อยออกส่าลูกพระยาเชียงใหม่ ผู้หนึ่งชื่อท้าวภาไชย มีลูกหญิง ๕ คน ผู้หนึ่งชื่อนางแก้วพิมพาผู้หนึ่งชื่อนางอนุชา ผู้หนึ่งชื่อนางมโนรา ผู้หนึ่งชื่อนางสุพัทรา ลูกชาย

NATIONAL LIBRARY

๖ คนนั้นท้าวลานคำผงใหญ่มาได้ ๔๑ ปี ได้เป็นพระยาแทนพ่อ เขาก็หมายชื่อไว้ว่าพระยาลานคำแดง เป็นพระยาได้ ๑๑ ปี มีอายุได้ ๕๒ ปี จึงตายปีเบิกสันศักราชได้ ๗๙๐ ตัวนั้นแล เมื่อนั้นพระยาลานคำแดงมีลูกชาย ๕ คน ผู้หนึ่งชื่อท้าวพรหมทัต ผู้หนึ่งชื่อท้าวยุคล เมื่อพระยาลานคำแดงตาย เขาจึงเอาท้าวพรหมเป็นพระยาแทนพ่อเสวยเมืองได้ ๑๐ เดือน เขาก็ว่าไม่ดีลวดฆ่าเสียที่ผาเดียวต่อแง่สบคานหั้นแล ที่นั้นเขาจึงเอาท้าวคำเต็มลูกพระยาสามแสนไทย ผู้ไปพ้นเมืองห้วยหลวง เป็นพระยา ลวดใส่ชื่อว่าพระยาปากเพื่ออันแล พระยาปากเป็นพระยาได้ ๕ เดือนเขาลวดส่งเสีย ที่นั้นเขาเล่าไปเอาท้าวใสก็หากแม่นลูกพระยาสามแสนไทยชุคนแล ผู้ไปกินเมืองตะบองขอนมาเป็นพระยา ลวดใส่ชื่อว่าพระยาหมื่นเพื่ออันแล เป็นพระยาได้ ๖ เดือนเขาจักฆ่าเสียท่านรู้สึกตัวจึงผูกคอตายในสร้วมอาบน้ำที่เชียงทองหั้นแล

๏ ถัดนั้นเขาเล่าเอาท้าวไคลูกพ้าคื่น หลานพระยาสามแสนไทยผู้ไปกินเมืองเชียงไค มาเป็นพระยา ลวดใส่ชื่อว่าพระยาไคเป็นพระยาได้ ๓ ปี เขาเล่าฆ่าเสียที่สบคานหั้นแล เขาเอาท้าวกอนคำลูกพระยาสามแสนไทยผู้ไปกินเมืองเชียงสาพุ้นมาเป็นพระยา ชื่อว่าพระยาเชียงสา ลูนมาจึงเอาลูกพระยาลานคำแดง มาเป็นพระยาแทนเสวยเมืองได้ ๘ เดือน เขาเล่าจักฆ่าเสียพระยารู้สึกตัวจึ่งเอาบ่าวไพร่หนีไปพึ่งชาวใต้ เขานำทันเขาก็ถามดูช้างม้าข้าคนในโรงทอง มันผู้น้อยก็บอกเล่าแก่เขาชุวัน เหตุพ่อมันหากบอกสอนไว้

แต่ก่อน เมื่อนั้นเขาใส่ใจว่าพระยาสามแสนไทยเจ้ามาเกิดแท้ เขาก็ยกขึ้นให้เป็นพระยา ใส่ชื่อว่าพระยาคำเกิดหั้นแล

๏ เมื่อพระยาคำเกิดเป็นพระยาได้ ๓ ปี ถวดเป็นลมตายเสีย ด้วยคิดอุบายร้ายกินของราชสมบัติมหากระษัตริย์ผู้มีบุญ บาปจึงตัวตายหั้นแล

๏ ด้วยแท้เหตุลาวชาวล้านช้าง ปางนั้นมักฆ่าท้าวพระยาราชวงษาเสีย แต่นั้นก็หากเป็นมหาเทวีผู้หนึ่ง ก็หากแม่นลูกพระยาสามแสนไทยนั้นแล นางเทวีผู้นั้นประกอบด้วยมารยาสาไถยจรรไรร้ายนัก ท้าวพระยาผู้ใดไม่ชอบใจนางผู้นั้น นางเทวีผู้นั้นก็อาณัติบ่าวคนสนิทแลเสนาอำมาตย์ให้ฆ่าเสียสิ้นแล

๏ เมื่อนั้นเสนาอำมาตยราชมนตรีทั้งหลาย จึงมาชุมนุมกันว่าดังนี้ ราชเทวีนี้มักฆ่ามักตีท้าวพระยาวงษาลูกหลานตนจา ไม่ชอบ ไม่ควรดีหลีแท้แล ทีนี้เขาจึงพร้อมกันจึงเอามหาเทวีผู้นั้นไปฆ่าเสียที่บ้าน ผาเดียว หัวหนุนหินตีเลือยน้ำตะเสียหั้นแล เมื่อนั้นเสนาอำมาตยจึงปฤกษากันว่า เราคิดดูเชื้อพระยาเจ้าแห่งเรานี้ เห็นจะไม่มีใครจักคนเสียแล้ว เราจะเอาใครมาเป็นพระยาแห่งเรานี้จา แต่นั้นกุมารทั้งสองจึงว่าให้ไปเอาท้าวลือไชยวันไปกินเมืองซ้ายนั้นมาเป็นพระยาแห่งเราก่อนทอญ กุมารน้อยทั้งสองว่าดังนี้ แต่นั้นคนทั้งหลายก็พร้อมกัน ไปพูดกับเจ้าซายมอย (ซายดำ) แต่นั้นเจ้าลือไชยผู้เป็นเจ้าซายมอยกับทั้งชาว เมืองชาวเสนาทั้งหลาย ก็นำเจ้าลือไชยขึ้นมาถึงเมืองชวาแล้วก็ ราชาภิเศกขึ้นชื่อว่าพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ๆ เกิดมาปีดับเม็ด ศักราชได้ ๗๗๐

ตัว เมื่ออายุได้ ๒๓ ปีจึงได้เป็นพระยาในปีเบิกสง้า ศักราชได้ ๘๐๐ ตัว พระยาไชยจักรพรรดิก็มีลูกชาย ๑๐ คน ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวก้อนแก้ว ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวแท่งทองคำ ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวยวน ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวขวดอ่อน ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวจาง ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวหล้า ชาย ๗ คน ก็มีลูกหญิงผู้หนึ่งชื่อว่านางศรีไวย ผู้หนึ่งชื่อว่านางอิน ผู้หนึ่งชื่อว่านางคาด ผู้หนึ่งชื่อว่านางคำยาด ผู้หนึ่งชื่อว่านางมัง ผู้หนึ่งชื่อว่านางขาว ผู้หนึ่งชื่อว่านางทารา แต่ลูกชาย ๕ คนนั้น ท้าวก้อนแก้วได้เป็นพระยาแสนเมือง ถวดขึ้นชื่อว่าพระเจ้าเชียงลอ ท้าวแท่งคำได้กินเมืองซ้าย เมื่อพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วองค์พ่อกับทั้งลูกเต้าทั้งมวญยังทรมานเสวยราชสมบัติที่ล้านเชียงทอง ด้วยถือคองอันชอบบุราณประเวณี มีประมาณนานได้ ๔๒ เข้า ถึงปีกัดไก๊ศักราชได้ ๘๔๒ ตัว ยามนั้นบั้วขวางขุนแสนกอง ก็เอารี้พลคนศึกเข้ามาเถวเมืองถาวถวดเสียเมืองชวา ที่พระไชยจักรพรรดิอยู่นั้น เหตุว่าแกวเข้ามาสู่บ้านเมือง เสนาอำมาตย์ทั้งหลายไม่มาช่วยเจ้าได้ ต่างคนต่างสกัดรบเถวที่ไผ่ที่มันถวดเสียพระเจ้าเชียงลอ ที่ถาดหลวงลบสนาม เมืองเชียงทองหั้นแล เถ่าเสียหมื่นหลวงหมื่นบุญ กับหมื่นหล้าทีเชียเดือหลักหมั่นถ้ดวังปสกหลวงหั้นแล

๏ เมื่อนั้นพระไชยจักรพรรดิราชก็ละเมืองเมีย ถวดหนีไปเชียงคานพู้นแล ก็ถวดเวนแผ่นดินให้แก่เจ้าชายแทนหากแม่นลูกตนชื่อว่าท้าวแทนคำหั้นแล ที่นั้นเจ้าแทนคำจัดเอารี้พลกำลังแต่เมืองเชียงคาน กับรี้พลฝูงล่องไปนำพระไชยจักรพรรดิองค์พ่อ มารบเถวแกวที่ชายเถาปาก

พูนหั้นแพ้แกวถวด ได้ฆ่าบัวขวางชุนตายเสียหั้นแกว ทั้งมวญฝูงเหลือตายจึงพ่ายขึ้นมาข้ามท่าบ้านเชียงขามหั้น ถางที่ก็มาข้ามที่ตาดน้ำหั้น เจ้าแทนคำก็ได่ไปถึงแดนเมือง คราวนั้นบัวขวางชุนอันอยู่เมืองพวนพู้นก็รีบเอารี้พลฝูงเหลือตายพ่ายเมือเมืองหั้นแล เมื่อบัวขวางชุนพ่ายไปเถิงเข้าเขตรเมืองแกว ๖ คืน ฟ้าก็ผ่าเจ้าบัวขวางชุนตายเสียหั้นแล ไปถึงเมืองเติกองหนึ่งกลับเป็นผีปะโข (ถ้ำเส้า) ตายเสียที่หั้น

๑ เหตุว่าแกวหากเสียความแช่งความสบถ มาแต่ขุนบูลมตนปู่ได้แช่งได้เวนไว้ ด้วยว่าเขาถือดาบลงมาหาแพนลงท่งหั้นแล แล้วศึกแกวนั้นไม่นานเท่าใด ส่วนดังพระยาไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว มีอายุสังขารประมาณได้ ๖๕ ปีก็ถึงอนิจจกรรมที่เชียงคาน ในปีกัดไก้เดือนห้าขึ้น ๑๓ ค่ำหั้นแล ครั้งนั้นเจ้าแทนคำจึงให้ก่อเจดีย์บรรจุธาตุพ่อตนไว้ แล้วให้สร้างพุทธรูปองค์หนึ่ง สร้างวัดกวมไว้เป็นที่ไหว้นบบูชาส่งบุญหาพ่อตน คนทั้งหลายเลยเรียกชื่อว่าวัดสบเชียงคานหั้นแล ครั้งนั้นเจ้าแทนคำลูกพระไชยจักรพรรดิผู้ถ้วนสอง เวลาเจ้าเกิดมานั้นปีดับเป้าศักราชได้ ๘๑๗ ตัวใหญ่มา ๓๔ ปี ได้เป็นพระยาแทนพ่อในปีกัดใจ้ คนทั้งหลายจึงราชาภิเศกขึ้นชื่อว่า พระสุวรรณปาลัง ก็ขึ้นมาตั้งอยู่เชียงคงเชียงทองที่เก่าพ่อตน ก็เอาท้าวของน้องเจ้าแทนคำผู้กินเมืองเชียง มากินเมืองซ้ายแทนพี่ตนหั้นแล คนทั้งหลายจึงเรียกชื่อว่าซ้ายซองเพื่ออันแล

๏ เมื่อพระสุวรรณปาลังเสวยราชย์ได้ ๗ ขวบเข้าปีระวายซง้าอายุทั้งมวญได้ ๔๑ ปี ศักราชได้ ๘๔๗ ก็สิ้นชีวิตรไปตามกรรมแห่งตน ในโรงเชียงทองหั้นแล แต่นั้นคนทั้งหลายจึ่งเอาท้าวแสนไทย ลูกพระยาไชยจักรพรรดิเกิดมาปีกาเม็ดศักราชได้ ๘๕๐ ปี เมื่อใหญ่มาได้ ๒๔ ปี จึ่งได้เป็นพระยาแทนพ่อในปีระวายซง้า แต่นั้นคนทั้งหลายก็ราชาภิเศกขึ้นชื่อว่าพระยาล่ำน้ำแสนไทยไตรภูวนารถแล

๏ เจ้าก็เสวยศิริราชสมบัติได้ ๑๐ ปี อายุทั้งมวญได้ ๖๖ ปี ถึงอนิจกรรมที่โรงเชียงงามพู้น ในปีระวายสีศักราชได้ ๘๕๗ ตัวหั้นแล ครั้งนั้นท้าวชมภู ลูกพระยาล่ำน้ำแสนไทยไตรภูวนารถ เกิดมาปีกัดสันได้ ๙ ปี เขาเล่าเอาตั้งเป็นพระยาแทนพ่อได้ ๕ ขวบ เขาเลยปลงเสียในปีลวงเล้า อายุทั้งมวญได้ ๑๕ ปี เลยตายปีเต่าเส็ดหั้นแล ท้าวลุเพไชยกุมารลูกพระไชยจักรพรรดิราช เกิดมาปีเมืองไก๊ศักราชได้ ๘๒๙ เมื่อใหญ่มาได้ ๓๔ จึ่งได้เป็นพระยาปีลวงเล้าศักราชได้ ๘๖๓ ครั้งนั้นคนทั้งหลายจึ่งราชาภิเศกขึ้นชื่อว่า พระยาวิชุณหราชาธิบดีศรีสัตนาคนหุตแล

๏ เหตุว่าเมื่อกระทำมุรธาภิเศกแล้ว สายฟ้าก็มีแมบเมืองเรืองรุ่งในอากาศทั้งมวญแล เมื่อพระวิชุณหราชาได้เสวยศิริสมบัติแล้ว จึ่งเอาน้องตนชื่อว่าท้าวเทพานั้นให้ไปกินเมืองขาว คนทั้งหลายจึ่งเรียกว่าเจ้าขาวเทพาแล เมื่อพระวิชุณหราชาเสวยเมืองได้ ๒๐ ปี แต่ชาติมาได้ ๕๓ ปี จึ่งถึงอนิจกรรมในปีกดสีศักราชได้ ๘๘๒ หั้นแล เมื่อพระวิชุณหราชาเสวยราชย์สมบัติได้ ๑๕ ขวบเข้าศักราช ๘๖๘ ปีระวายยี่มีลูก

ชายผู้หนึ่ง ชื่อว่าโพธิสาราชกุมาร เหตุว่าเมื่อจะประสูตรนั้นไอยกา มหาเทวีตนย่าฝันเห็นต้นมหาโพธิ แลต้นรุ่งเรืองงามไปด้วยดอกแล ใบ มีหมู่นกทั้งหลายต่าง ๆ บินมาจับอยู่ชมดอกแลใบมากหนักหนา เหตุดั่งนั้นนักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย จึงหมายชื่อว่าโพธิสาราชกุมารหั้นแล

๑ เมื่อโพธิสาราชกุมารใหญ่มาได้ ๑๕ เข้าก็ได้เป็นพระยาแทนพ่อ ตนในปีกดสี คนทั้งหลายก็ราชาภิเศกขึ้นว่าพระโพธิสาราชาธิบดีทัศวร คุณชตะแล เมื่อพระโพธิสาราชเสวยศิริสมบัติได้ ๗ ปี ก็จึงปลงพระ ราชอาชญาไปในอาณาเขตรเมืองล้านช้างทั้งมวญ ให้ม้างรื้อเสียยัง มิจฉาทิษฐีผีเย่าผีเรือนทั้งผีเสื้อ อันอยู่เรือนอยู่ว้านขึ้นแหบที่ลับดั่งหั้น ก็ให้ม้างเสีย ให้รื้อเลิกเสียหมด แล้วให้สร้างแปลงให้เป็นวัดวามหา พิหาร อันใหญ่ก็ใส่ชื่อว่าวัดศรีสวรรคเทวโลก ในปีเมืองไก้ศักราช ได้ ๘๘๙ ตัวหั้นแล จำเดิมแต่นั้นมาพระโพธิสาราชเจ้า ก็มีลูกชาย ๓ คน ผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าเชษฐวังโส ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวท่าเรือ ผู้หนึ่งชื่อ เจ้าวรวังโส (คือวงษ) แลเหล่ามีลูกหญิง ๓ คน ผู้หนึ่งชื่อนาง แก้วกุมารี ผู้หนึ่งชื่อนางคำเหลา มีด้วยนางสนมผู้หนึ่งชื่อนางคำ ใครหั้นแล ส่วนเจ้าเชษฐวังโสเกิดมาปีกาบซง้าศักราชได้ ๘๙๖ ตัว ครั้นใหญ่มาได้ ๑๒ปี นั้น พระโพธิสาราชเจ้าก็ไปยู้ไว้ให้เป็นพระยา ในเมืองเชียงใหม่ ในพงศาวดารเชียงใหม่มีว่า เมื่อพระยาสามปรา แน่ในกินเชียงใหม่ หัวมาตกล้านนามหาเถรชื่อศรีเชษฐวังโสลูก จากลาวมาอยู่แวนแพ่นออกถือความเมือง แต่งพ้าห้อตายพ่ายหนีไป เสียง ก็ราชาภิเศกขึ้นชื่อว่าพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ในปีระวายซง้า

ศักราช ๘๙๑ ตัวนั้นแล เหตุว่าวงษาท้าวพระยาในเมืองลานนาหากฉิบหายเสียแล้ว เสนาอำมาตยราชมนตรีชียามหาเถรเจ้าทั้งหลายพร้อมกันแล้ว ก็มาเวนบ้านเมืองทั้งปวงให้แก่พระโพธิสาราชเจ้า จึ่งได้ไปปลูกลูกตนเพื่ออันแล เมื่อพระโพธิสาราชเจ้าคืนมาอยู่เสวยราชย์ในเมืองล้านช้าง เริ่มตั้งรีตคองบ้านเมืองสืบมาต่อเท่าทุกวันนี้ พระโพธิสาราชคืนจากลานนามาได้ ๓ ปี แต่ชาติมาได้ ๔๒ ปีก็ถึงอนิจกรรม เหตุอันท่านขี่ช้างแม่ช้างไซลงช้างเถื่อน แลล้มทับตนตายไปในสนามหัวยอดนครกลางเมืองชวานั้น ในปีเมืองเม็ดศักราชได้ ๙๐๙ ตัวนั้นแลเมื่อพระโพธิสาราชเจ้าจุติไปปรโลกภาคน่าแล้วนั้น เสนาอำมาตยทั้งหลายทางใต้แต่เมืองจันถึงเมืองของ ก็พร้อมกันเอาเจ้าวรวังโสผู้น้องหล้าตนให้เป็นพระยาราชาภิเศกขึ้น ตั้งพระนามว่าพระเจ้าล้านช้างแล แต่นั้นเสนาบดีทั้งหลายฝ่ายเหนือแต่เมืองเชียงคานมาถึงเมืองชวา ก็เอาท้าวท่าเรือตั้งไว้ให้เป็นพระยา แทนพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า แล้วจึงให้ไปอาราธนาพระไชยะเชษฐาธิราชเจ้า แต่เมืองลานนานั้นมาถึงแล้วก็ชะนะน้องทั้งสองเลยได้เป็นพระยา คนทั้งหลายก็ราชาภิเศกขึ้นชื่อว่าพระอุปภัยพุทธบวรไชยเชษฐาธิราช เหตุว่าได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในเมืองทั้งสอง ในปีปีกสันศักราชได้ ๙๑๐ ตัวนั้นแล เมื่อพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า อยู่เสวยเมืองในศรีสัตนาคนหุตอุตมมหานครราชธานีศรีเชียงคงเชียงทอง ได้สามวรรษาแล้วกลับคืนไปเมืองลานนา อยู่เสวยสมบัติในเวียงเชียงแสนได้ ๙ ปี แล้วก็เลยล่องมาเมืองล้านช้าง อยู่สร้างจันทบุรีให้เป็นราชธานีแล้ว ก็จึงสถาปนาเวียงเชียงคงเชียงทอง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ที่เมืองชวาให้เป็นวิหารสถานที่ทรงพระพุทธศาสนาแล้วสามประการ ในปีกาบไจ้ศักราชได้ ๙๒๖ ตัวนั้นแล เมื่อพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าไปอยู่เมืองจันทบุรีก็ได้สร้างมหาเจดีย์องค์หนึ่งกวมบุราณธาตุ อันพระยาศรีธรรมโศกราช หากให้สร้างแบ่งแต่ก่อนนั้นเล่า (ธาตุพนม) ก็ยังสมติงสปารมีกฎหมาย ๓๐ ทัส ล้อมมหาธาตุลูกนั้นแล ก็สละเข้าของแก้วแสงบูชาพระสารีริกธาตุที่นั้นมากนักแล ไม่อาจจักนับจักอ่านได้แล ที่แท้เมื่อพระไชยเชษฐาธิราชเจ้ายังอยู่เสวยศิริสมบัติด้วยอันประกอบชอบธรรม จึ่งทำเป็นไมตรีมิตรติดต่อท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลายทุกแห่ง แล้วก็ได้ยังราชธิดาพระยาเชียงใหม่มาเป็นนางอรรคมเหษี จึงได้ลูกสาวท้าวเชียงธงมาเป็นบาทบริจาจึงได้ลูกสาวพระยาเขมรัฐ ๓ คน ได้ลูกสาวพระยาเชียงรุ้ง ๒ คน แล้วได้ลูกสาวองจัวกองถานผู้ ๑ แล้วได้ลูกสาวแกวองแสนเมืองอานามผู้ ๑ แล้วได้ลูกสาวเจ้าบัวดีกผู้ ๑ แล้วได้ราชกัญญานี (กัลยาณี) ศรีอโยทธยาชาวใต้ ๒ คน มาเป็นบริจาริก อยู่เสวยสุขสนุกนักในบ้านเมืองแห่งตนคราวนั้นแล

(คราวเดียวกับพระมหาจักรพรรดิ ส่งพระแก้วฟ้าไปแทนพระวิสุทธิกระษัตรีย์ภายหลังจึงส่งพระวิสุทธิกษัตรีย์ไปอีก)

๑ ยามนั้นยังมีอุปัทวะ หากเกิดมีในเมืองลานนาเชียงใหม่นั้นแล คือว่าเจ้าฟ้าหงษาวดีเอารี้พลมาตีเมืองเชียงใหม่เสีย คราวนั้นเสนาบดีในเมืองเชียงใหม่สองคน ผู้หนึ่งชื่อว่าพระยาสามล้าน ผู้หนึ่งชื่อว่า

พระยาจ่าบ้าน ก็เอารี้พลคนทังหลายฝูงเป็นบ่าวไพร่หนีมาพึ่งเมือง ล้านช้างเรานี้

๏ ครั้งนั้นลูกเจ้าฟ้าหงษาเรียกชื่อว่าอิมเถ แถน้องเจ้าฟ้าชื่อว่า พระยาอังวะ เขาก็ขับไล่เอาพระยาสามล้านแลพระยาจ่าบ้าน ก็เข้ามารบ เอาถึงเมืองล้านช้าง แม้ไม่ได้สองเขาก็ได้มหาอุปราชเจ้าทังเมียอันเป็น น้องพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า เลยได้นางแท่นคำกับทังพระราชมารดา ตนเป็นแม่นางแท่นคำนั้น ได้ทังนางคำใครผู้เป็นน้องหญิง ก็เอาหนีไป อยู่กับเจ้าฟ้าหงษาวดี ที่เมืองหงษาวดีหั้นแล ในปีกาบไจ้ศักราชได้ ๙๒๖ ตัวหั้นแล แต่นั้นมาถึงปีมีกดีศักราชได้ ๙๓๐ ตัว ครั้งนั้นเจ้าฟ้าหงษาวดี ก็เอารี้พลม่านเมงเงียวยวนชาวใต้มามากนัก มาถึงเมืองล้านช้าง ว่า จักรบเถวเอาพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าให้ได้แล้ว จักปลูกแปงเมืองล้าน ช้างนี้ไว้ให้เป็นอาณาเขตแห่งตนหั้นแล ถ้าว่าเดชะอานุภาพแห่งพระ ไชยเชษฐาธิราชเจ้ามีมากนัก แม้เจ้าฟ้าไปแวดล้อมอ้อมชิงเอาที่เวียง ป่าถึงมันนั้น ก็ไม่อาจจักได้แล เหตุดังนั้นเจ้าฟ้าหงษาวดีจึงยกเอารี้พล หนีไปบ้านเมืองแห่งตนอยู่นั้นแล

๏ พระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ก็เลยสร้างบ้านแปงเมืองรุ่งเรืองดีดั่ง เก่าอยู่แล ส่วนพระเชษฐาธิราชเจ้าแต่ได้เสวยศิริสมบัติทังมวญนาน ประมาณได้ ๒๔ วรรษา ถ้าจักกล่าวแต่ชาติมา อายุทังมวญได้ ๓๙ ปี ก็ไปกระทำยุทธกรรมสงครามในเมืองรามรักองการ กาลวิปริตผิดกอง เลยถึงแก่พระองค์ ก็หลงเสียในเมืององการนั้น ในปีระวาย เม็ดเดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำศักราชได้ ๙๓๓ ตัวนั้นแล ครั้งนั้นราช

กุมารองค์หนึ่ง อันเป็นลูกพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ประสูตรออกมาในปีถวงเม็ดวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ มื้อดับเล้าเวลาเย็น ตรงปีเดือนกับพ่อตนตายเสียหั้นแล คนทั้งหลายก็จึงหมายชื่อไว้ว่าพระหน่อแก้วกุมาร เหตุว่าเกิดมาแท่นพ่อหน่อแทนถ้านั้นแล แต่นั้นยังมีมหาเสนาสองคน ผู้หนึ่งชื่อว่าพระยาแสนสุรินทรขว้างฟ้า เป็นแสนเมืองล้านช้างเรานี้ ผู้หนึ่งชื่อว่าพระยาจันทสีหราช กินเมืองจันล้านช้างเรานี้แล ครั้งนั้นพระยาทั้งสองนี้ ต่างคนจักชิงเอาราชกุมารไปเลี้ยงไว้ในเรือนแห่งตน แล้วหวังจักแต่งตั้งแผ่นดินใช้กินทั้งมวญ ตามอันชอบแห่งตน ครั้งนั้นเขาก็ววาทผิดเถียงกัน คาดช้างห้างเครื่องรบเลวกันอยู่หั้นแล ครั้งนั้นพระสังฆเจ้าทั้งหลายในเมืองคุกเวียงจัน ทั้งเมืองชองแลเมืองตะบอง มาพร้อมกันแล้วก็ห้ามคนทั้งสอง เขาก็จึงดีด้วยกัน

๏ อยู่มาน้อยหนึ่งแล้วไม่นานเท่าใด อยู่ได้ ๓ เดือน (พระไชยเชษฐาองค์นี้ ซึ่งเป็นที่นับถือของพวกข่าไพร่มาแต่ก่อน) เขาก็กลับรบเลวกันอีก ครั้งนั้นพระสังฆเจ้าทั้งหลายไม่ทันห้าม เขาเลยขี่ช้างรบกันพระยาจันทสีหราชขี่ช้างกงจักรรถมันผายออกมา ครั้งนั้นเสนาฝ่ายพระยาแสนสุรินทร จึงได้ฆ่าพระยาจันทตายกับหัวช้างตัวมันขี่นั้น ในเมืองจันทั้งมวญเลยเป็นชุกลหุกมากนักหั้นแล ครั้นเมื่อพระยาจันทตายเสียแล้ว ดังนั้นเสนาอำมาตยราชมนตรีทั้งหลายเจ้าแผ่นดินทั้งมวญฝูงยัง ก็เลยไล่เข้าไปสู่เมืองหา พระยาแสนสุรินทรหมดแล เขาก็เลยกระทำราชาภิเศกให้เป็นเจ้าแผ่นดินแทนราชกุมาร พระหน่อ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เจ้านั้น พระนามชื่อว่าพระสุมังคละโพธิสัตว์ ไอยการาชาเหตุว่าท่านปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ชื่อว่าสุมังคละ อันว่าท่านให้ท่านเป็นปู่พระหน่อเลยได้ชื่อว่าไอยการาชะแล แต่นั้นมาคนทั้งหลายถวดเรียกว่าพระเจ้าปู่หลาน ในปีเต่าสันศักราชได้ ๙๓๕ ตัวนั้นแล อายุท่านได้ ๖๐ ทัศจึ่งได้เป็นเจ้าแผ่นดินแล ด้วยพระยาแสนตนนี้ เกิดมาในวงษาถวานบ้านหนองคาย ด้วยท่านนี้ฉลาดหลักแหลมเป็นคนแกล้วกล้า จึ่งออกมาปฏิบัติแก่พระโพธิสาราชเจ้าก็เลี้ยงให้เป็นกุมาร แต่นั้นจึ่งให้ไปกินเมืองผาน้ำทานั้นชื่อว่าแสนสี่หมื่นเมืองผา ก็ให้ไปอาสารบศึกยวนเมื่อจักเอาพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า ไปตั้งในเมืองเชียงใหม่นั้นแล้ว แต่นั้นมาเลยให้กินเมืองห้วยหลวงเลยใส่ชื่อว่าพระยายศฦาเกียรติแล

๑ แล้วไปเมืองเชียงใหม่คราวหลังนี้ ฝูงยวนโจรทั้งมวญ ก็เอาเสนาหม่อยเป็นเจ้ารี้พลเขาแล้ว เลยรบเลวรี้พลพระเจ้าล้านช้างไม่ให้ไปเมืองยวนนั้นแล ครั้งนั้นพระไชยเชษฐาเจ้าก็ให้พระยายศฦาเกียรติเป็นหัวหาญแกล้วกล้า ไปรบรี้พลยวนทั้งมวญชนะ ยวนก็กระจัดกระจายไปแล้ว จึ่งได้เวียงเชียงแสนอยู่หั้นแล ที่นั้นก็ยกท่านให้กินเมืองซ้ายที่แคว้นใหญ่นั้นแล จำเดิมแต่นั้นมาเมื่อพระไชยเชษฐาเจ้าเลยกลับคืนมาสร้างบ้านจัดเมืองล้านช้างเราที่เวียงจันโน้นแล คราวนั้นฟ้าอิมเมงวะมาไล่เอาพระยาสามล้านแลพระยาจ่าบ้าน เลยได้มหาอุปราชาล้านช้างหั้นครั้งนั้น พระไชยเชษฐาเจ้าก็มีอาชญาแก่พระยาซาย ให้ถือรี้พลทั้งมวญรบพุ่งรี้พลม่านเม็งทั้งหลายหั้นจาก

เมืองล้านช้าง แล้วก็เลยให้ท่านเป็นแสนเมือง จึ่งเรียกชื่อว่าพระยาแสนสุรินทรขว้างฟ้าตั้งแต่นั้นมา เท่าถึงพระไชยเชษฐาเจ้าไปหลงเสียในองการ ทีนี้ท่านเลยได้แทนศิริสมบัติเป็นเจ้าแห่งตนในเมืองล้านช้างได้ ๕ ปีถึงปีดับใกล้ศักราชได้ ๙๓๗ ตัวนั้นแล เจ้าฟ้าหงษาวดีจึงเอารี้พลม่านเม็งเงี้ยวยวนชาวใต้แลเขมรเข้ามามากนัก รบพุ่งเอาเมืองล้านช้างทั้งมวญฉิบหายไปคราวนั้นมากนัก แต่นั้นเลยได้พระเจ้าปู่หลานหนีไปไว้เมืองหงษาวดีโน้นแล ก็จึ่งตั้งพระมหาอุปราชเจ้าอันไปอยู่เมืองหงษาวดีแต่ก่อนนั้น ให้เป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองล้านช้างเรานั้นแล

๏ ครั้งนั้นเมืองล้านช้างเราเลยได้ส่วยช้าง ๑๐ สาร คำหมื่น ๑ แต่เจ้าฟ้าหงษาวดีโน้น นานประมาณได้ ๕ ปีก็มีจริงแล

๏ เมื่อศักราชได้ ๙๔๑ ตัวปีกดเม้านั้น ยังมีคนอุบาทว์ผู้หนึ่งฉลาดด้วยสาตรศิลป์สำแดงตนว่า แม้นพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าล้านช้างอันไปหลงเสียท้องการนั้น มันก็ปดประโลมเอาข่าส่วยทั้งหลาย ฝ่ายเมืองโสกเมืองชุงน้ำเซกองโน้นให้เข้าในอำนาจอาชญาแห่งมัน แล้วก็ไปตั้งรั้วยกเวียงโรงศาลอยู่ในทุ่งแอกกระบือ ความไทยเราว่าทุ่งคีควาย มูลควาย แล้วเลยไปครอบงำเอาชาวเมืองหมัน (สารวลับ) คำทอง, ของ, ได้ทั้งมวญแล้ว ก็ยกรี้พลไปรบพุ่งรี้พลพระเจ้าเวียงจันนั้นแล ครั้งนั้นพระมหาอุปราชเจ้าจึ่งให้พระยาเชียงใต้ พระยาเชียงเหนือ พระยานครแสนแลเจ้าขุนท้ายพระยาหมื่นแสนทั้งหลาย ขับเอารี้พลไปรบเขาที่นั้น ชาวแอกกระบือเขาก็เอารี้พล

มารบท้าวพระยาฝ่ายเหนืออัน เลยชนะกระจัดกระจายหนีมาคราวนั้น เขาเลยไล่เข้ามาถึงเมืองนครนั้นแล้ว ก็ตั้งเวียงอยู่ในเมืองนครนั้นก่อน เขาจึ่งแต่งรี้พลคนศึกขึ้นมารบเอาถึงเมืองคุกเวียงจันนั้น ก็เลยแตกพังเสียเมืองเวียงจันปีนั้นแล ส่วนพระมหาอุปราชเมืองล้านช้าง ก็พ่ายหนีจากเวียงจันขึ้นมาทางเรือ หวังจักไปพึ่งเจ้าฟ้าหงษาวดีดังเก่านั้นแล ทีนั้นเลยขึ้นมาถึงปู่ยามพังแห่งหั้น เรือก็ล่มจมเสียตัวพระยามหาอุปราชกับราชธิดากุมารีลูกหญิงทั้งสองก็เลยตายตกน้ำเสียทีนั้น ไปตามกรรมแห่งเขาเจ้าพ่อลูกทั้งสามนั้นแล อปรินิทานํ นิฏฐิตํ

๏ ศักราชได้ ๙๔๒ ตัว ปีกดสี พระมหาอุปราชาเมืองหงษาวดีจึ่งตั้งพระยาแสนสุรินทรขว้างฟ้า ให้เป็นเจ้าล้านช้างดังเก่าแล จึ่งกวาดครัวอพยพชาวล้านช้าง หนีไปเมืองหงษาวดี ทั้งพระยาพวนไปได้ ๒๐ วันจึ่งกลับมาแล

๏ ศักราชได้ ๙๔๔ ตัวปีเต่าซง้า พระยาแสนสุรินทรเป็นเจ้าล้านช้างตายเสียแล้ว จึ่งเอาพระยานครน้อยอันเป็นลูกพระยาแสนนั้นเป็นเจ้าล้านช้าง เลยไม่ชอบใจท้าวพระยาทั้งหลาย เขาจึ่งไปไหว้เจ้าฟ้าหงษาๆ จึ่งใช้มาเอาพระยานครน้อยกับทั้งท้าวพระยาทั้งหลาย ไปอยู่เมืองหงษาได้เดือนหนึ่งจึ่งกลับมาแล

๏ ศักราชได้ ๙๔๕ ตัว แต่ปีกาเม็ดนั้นไปได้ ๗ ปี เมืองล้านช้างไม่มีเจ้าแผ่นดินแล

๏ ศักราชได้ ๙๕๖ ตัวปีถวงเม้า พระสงฆเจ้าทั้งปวงในเมืองล้านช้างมีมหาสังราชเจ้าครูโรงคำเป็นแก่ จึ่งพร้อมกันขึ้นไป

NATIONAL LIBRARY

ถึงเมืองหงษาวดี ขอเอาพระหน่อเมืองผู้เป็นลูกพระไชยเชษฐาธิราช ขอกับเจ้าฟ้าอิมแดลงมานั่งเป็นเจ้าล้านช้างดังนั้น เจ้าฟ้าหงษาวดีจึ่งให้เจ้าหน่อเมืองลงมานั่งเวียงจันบีนั้นแล ตั้งแต่ศักราช ๙๕๔ ตัวปีเต่าสี่มา เมืองลาวล้านช้างไปเลวเมืองส่วยทั้งหลายทั้งพระยาพวนก็ไป

๏ ศักราชได้ ๙๖๖ ตัวปีกวงเม็ด พระหน่อเมืองเกิดพุเล ๒๐ ปี ถึงปีกวงเม้าศักราชได้ ๙๖๕ ได้เป็นเจ้าล้านช้างแล มาถึงปีระวายสันศักราชได้ ๙๗๑ ตัว เจ้าเสวยราชย์ได้ ๖ เข้าอายุพระหน่อเจ้าได้ ๒๖ ก็ถึงแก่อนิจกรรมไปในปีนั้น เขาจึงเอาพระวงษาลูกน้าพระหน่อเกิดมาได้ ๑๕ ปีมาเป็นเจ้าล้านช้างนั้นแล เสวยเมืองได้ ๔ ปีอุปยุวจึ่งเกิดพ่อจึงขนชื่อว่าพระธรรมิกราช ลูกชื่อพระอุปยุวราช เขาเจ้าพ่อลูกจึงเป็นเจ้าล้านช้างในเวียงจัน

๏ ศักราชได้ ๙๘๓ ตัวปีลวงเล้า พระธรรมิกราชแลพระอุปยุวราชเขาเจ้าพ่อลูกผิดกัน รบเลวกันด้วยมคนล่อนั้นแล ศักราชได้ ๙๘๕ ปีตัวเต่าเส็ดเดือนสิบขึ้นค่ำหนึ่งวันอาทิตย์ พระอุปยุวราชตนลูกได้เวียงจันแลเดือนเจ็ดแรมห้าค่ำวันเสาร์ พระธรรมิกราชเจ้าตายน่าเชียงแดงทั้งหม่อมไชยทั้งพระยานุชิตลูกท้าวทั้งหลาย เขาฆ่าตายเสียหมดแล พระอุปยุวราชเกิดปีบกเสร็จศักราช ๙๖๑ เดือนสิบสองแปดค่ำวันศุกร์ อายุได้ ๒๕ ปีเสวยราชย์ เป็นเจ้าล้านช้าง ศักราช ๙๘๕ ตัวปีกาไก้ เดือนสิบขึ้นห้าค่ำวันอาทิตย์ พระอุปยุวราชตายแล เดือนห้าขึ้นสามค่ำเสนาทั้งหลาย จึงราชาภิเศกพระยามหานามผู้เป็นพระยานครขึ้นเป็นเจ้าล้านช้าง ขึ้นพระนามว่าบัณฑิตยโพธิสาราชนั้นแล ใน

ปีเตาสันพระบัณฑิตยโพธิสาราช เสวยเมืองได้ ๕ ขวบ ศักราชได้ ๙๓๙ ตัว ปีเมืองเม้าเดือนห้าขึ้น ๑๕ ค่ำ วันอาทิตย์เวลาเย็นพระโพธิสาราชถึงอนิจกรรมไปแล คนทั้งหลายจึงเอาพระหม่อมแก้วลูกพระธรรมิกราชน้องชายพระอุปยุวราชนั้นขึ้นเสวยเมืองปีนั้นแล วันเดียวกับผู้พี่ตายนั้นแล พระหม่อมแก้วขึ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว คนทั้งหลายจึงเอาพระอุปเยาวราช ลูกเจ้าหม่อมแก้ว ขึ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างนั้น พระอุปเยาวราชจึงมีลูกสอง ชายผู้หนึ่งชื่อเจ้าตอนคำ ผู้น้องชื่อเจ้าท้าววิไชย แต่นั้นพระอุปยุวราชองค์พ่ออนิจ-กรรมไปดังนั้นยังกระษัตริย์ ๒ พี่น้องทั้งหลาย จึงเอาขึ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างในเวียงจัน ส่วนเจ้าตอนคำผู้พี่มีลูกสาม ชายผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าชมภู ผู้หนึ่งชื่อเจ้าบุญชู ผู้หนึ่งชื่อสุริยราชกุมารแล ส่วนว่าเจ้าท้าววิไชย อันเป็นน้องเจ้าตอนคำนั้นมีลูกสอง ชายผู้หนึ่งว่าเจ้าปู ผู้หนึ่งชื่อท้าวข้อยหั้นแล แต่นั้นเจ้าตอนคำกับเจ้าท้าววิไชย ก็ถึงอนิจกรรมไปแล้วดังนั้น เจ้าสุริยกุมารลูกหล้าเจ้าตอนคำ ได้เสวยเมืองล้านช้างผาบแผ่นดินลาวทั้งมวญ ทรงนามกรขึ้นชื่อว่า พระสุริยวงษาธรรมิกราชาบรมบพิตรราชะ เจ้าล้านช้างร่มขาวแล แล้วมาใส่บรรพาชนิยกรรมขับพี่อ้ายทั้ง ๔ องค์หนีจากเมือง ส่วนดังเจ้าชมภูผู้เป็นพี่ตน จึงเอาเมียทั้งแสนทิพนาบัวหนีไปอยู่เมืองแวพงแกวนั้นแล ครั้งนั้นเจ้าบุญชูหนีไปบวชอยู่ภูหอภูโฮ่งโน้นแล ท้าวปุนั้นพ่ายมาอยู่เชียงคาน ก็อนิจกรรมเสียหั้นแล ท้าวส้อยผู้น้องนั้น พ่ายไปอยู่สะพือหลวง ก็ถึงอนิจ

กรรมเสียนั้น ดังเจ้าชมภูไปพึ่งอยู่สะพ้อหลวงแกวนั้นมีลูกผู้หนึ่งชื่อพระไชยองค์แว เจ้าชมภูผู้พ่อนั้นตายเสีย แสนทิพนาบัวจึงเอาเจ้าแม่พระไชยองค์แวนั้นแล จึงลูกสองคน ผู้หนึ่งชื่อว่าท้าวนอง ผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าราชวงษ์ ก็ยังเอากันอยู่ในเมืองแวนั้นก่อนแล เหตุว่ายังกลัวเจ้าสุริยผู้อาวนั้นแล ส่วนดังพระยาสุริยชิ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างดังนั้นมีอาณาเขตรกงลาวภายใต้แต่ลีผี ทางเหนือถึงผาได ก้าซ้ายถึงอโยทธยา คู่สองต้นก่ำขวาถึงแกว สารสามงาน้ำมาสามดอน เรือนมีร้านบ้านมีเสาส่วยลาว เรือนบ่มีร้านบ้านบ่มีเสา อยู่พื้นดินกินเข้าเจ้า หม่อยสู่เข้าเป็นแดนแกว ที่ไม่มีร้านส่วยแกว แต่รุนฮุงหลานรุนบูลม (บรมราชา) เท่าถึงเจ้าฟ้างุ้มเท่าถึงเจ้าสุริยธรรมมิกราชนี้แล ส่วนดังช่ายกองแวจุ้มตราผาสาทจันทประเทศ กินบ้านกินเมืองไว้กับหัวจุม (ชุํนุํ) หัวคลังรุนกว้าน แต่พระไชยแผ่นจุมคนทั้งหลายในเมืองหลวงแล้วจึงไปสร้างเวียงจันปางนั้น ถางแผนจุมพระไชยก็มีถางแผนจุมพระหน่อเมืองก็มี ถางแผนพระธรรมิกราชก็มี ถางแผนพระอุปโยราชก็มี ถางแผนพระอุปเยาวราชก็มี ถางแผนท้าวตอนคำก็มี ถางแผนเจ้าท้าววิไชยก็มี ถางแผนเจ้าสุริยวงษ์ก็มี แคว้นมีหลายพวกเทียรกินบ้านกินเมือง แต่พระไชยเชษฐาธิราชไปตั้งเมืองเวียงจันมาแล จุ้มถางอันคอมคำทูลเข้าก็มี ถางอันท้าวโจมจุ้มว่าตราอย่างหนึ่ง ว่าหมู่อย่างหนึ่งในที่นี้ว่าตราตั้งทูลให้ก็มี ถางอันท้าวโกทูลให้ก็มี ถางอันท้าวหมื่นทูลให้ก็มี ถางอันท้าวหมาทูลให้ก็มี ถางอันท้าวบังรอดทูลให้ก็มี ถางอันท้าวบัง

คมทูลให้ก็มี ถางอันกวานเทงทูลให้ก็มี จุมคลังไหม คลังแผ่น คลังผ้า สรรพคลังทั้งหลาย แทนส่าวแทนคำทูลแล

๏ ส่วนดังพระยาสุริยวงษาธรรมิกบรมบพิตร พระมหาราชเจ้าได้เป็นเจ้าแผ่นดินในกงลาว (คือกรุงลาว) ก็สุขเกษมม่ากนัก หาข้าลักขโมยโครบ่ได้ ข้าศึกศัตรูก็บ่มี เจ้าก็เถ้าบังเกิดได้ลูกผู้พี่เจ้าชื่อว่าเจ้าราชบุตร ผู้ถางนั้นชื่อว่ากุมารีลงท่า ผู้น้องชื่อว่านางสุมังสามองค์นั้นแล

๏ ปางนั้นยังมีกกระลียุคเกิดในเมืองศรีฟ้าวาระหัวขาว เจ้าอินทกุมาร อันเป็นเชื้อเจ้าเมืองศรีฟ้าอยู่บ่ได้ จึงพาเอาน้องสาวผู้หนึ่งชื่อว่านางจันทรกุมารี แลข้อยไพร่พ่ายลงมาเมืองพระยาสุริยวงษาธรรมิกราช ในเวียงจันนั้นแล ส่วนว่าเจ้าราชบุตรผู้พี่ อันเป็นลูกชายพระยาสุริยวงษานั้น จึงมีใจประดิพัทธด้วยนางจันทร น้องสาวอาชาลือผู้ไปพึ่งนั้นแล จึงบังเกิดลูกชายสองคน องค์พี่ชื่อว่ากิงกิจกุมาร องค์น้องชื่อว่าเจ้าอินทโฉมกุมารนั้นแล

๏ เมื่อพระยาสุริยวงษาธรรมิกราชตนพ่อ อยู่ศุขเกษมมากนัก ดังเจ้าราชบุตรผู้เป็นพ่อแห่งเจ้ากิงกิจกุมารแลเจ้าอินทโฉมนั้น ก็เฮ็ดมิจฉาจารกับเมียท้าวโกมหาดเล็กพระยาพ่อนั้นแล พระยาสุริยจึงให้ไปฆ่าเสียเจ้าราชบุตรต้องฆ่าตายเสียที่ผาดังหั้น เหตุดังนั้นจึงชื่อ ผาล้างมาตราบเท่าบัดนี้ ยามบ่ล้างเจ้าราชบุตรนั้น เป็นผาเล่มหลวงเปล่าดายแล ถัดนั้นเจ้าอินทกุมารอันเป็นลุงกุมารทั้งสอง เจ้ากิงกิจแลอินทโฉมนั้น จึงเอานางลาว

จึงบังเกิดลูกชายผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าหม่อมน้อย แม่นเจ้าองค์ค่านั้นแล ลูนมาเป็นองค์นกตายสามชื่อแล แม่เจ้าหม่อมน้อยนั้นชื่อสาวคำแล เจ้าอินทกุมารเชื่ออาชญาลอผ่ายพ่อ หัวซาวกับน้องสาวอันเป็นแม่เจ้ากิ่งกิจแลอินทโฉมก็ยังอยู่กับเจ้าสุริยธรรมิกราช ในเวียงจันทน์นั้นแล

๏ ในศักราช ๙๙๕ ตัว ปีรวงเป้านั้น พระยาสุริยวงษาธรรมิกราชบรมบพิตรราชเจ้าเกิดแลอายุได้ ๒๕ ขึ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างศักราชได้ ๑๐๒๐ ปีนั้น แลเสวยราชย์ได้ ๕๖ ปี ศักราชได้ ๑๐๗๘ ถึงอนิจจกรรมไปในปีกาไก๊ นับแต่ชาติเจ้าสุริยมาเท่าได้เสวยเมืองได้ ๘๓ แล

๏ ถัดนั้นอินทกุมารเชื่อเจ้าเมืองศรีพ้าก็ตายเสีย นางจันทรผู้น้องสาวแม่กิ่งกิจอินทโฉมสองพี่น้องก็ตายเสียแล ยังแต่กิ่งกิจอินทโฉมสองพี่น้อง กับทั้งเจ้าหม่อมน้อยยังน้อยนัก บ่รู้จักอะสังแล ยังแต่เจ้านางทั้งสองอันเป็นอาวกุมารีสุงท่าแลนางสุมัง แต่นั้นยังมีมหาเสนาใหญ่ผู้หนึ่งชื่อพระยาจันทน์ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินในเวียงจันทน์ จึงเอานางสุมังเป็นเทวีแล ถัดนั้นพระยานครผู้หนึ่งชื่อว่านันทราช (น่าน) จึงยกทัพมายาดชิงราชสมบัติกำจัดพระยาจันทน์เสียขึ้นนั่งเวียงจันทน์ ว่าดังนั้นพระยาจันทน์ก็นั่งวันตายเสียแล

๏ แต่นั้นพระยานันทราชเป็นเจ้าแผ่นดินแล ถัดนั้นพระไชยองค์แวลูกเจ้าชมภูอันอยู่เมืองแวนั้น จึงประมวญเอาพลโยธามาแย่งชิงเอาศิริสมบัติในเวียงจันทน์ จึงกำจัดพระนันทราชแล้ว ขึ้นนั่งแท่นแก้วเป็นเจ้าแผ่นดินลาวอยู่ช้อย ๆ หั้นแล ดังกิ่งกิจกุมารอินทโฉมกุมาร อันเป็น

หลานแห่งพระยาสุริยวงษาธรรมิกราชเจ้านั้นก็ยังน้อย ยังรักษาตัวอยู่ในเวียงจันทน์นั้น กับทั้งเจ้าองค์คำลูกลุงอยู่ด้วยกันที่หั้นแล แต่นั้นเจ้าทั้งสามก็เห็นพระไชยองค์แว ได้ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินในเวียงจัน เจ้าทั้งสามก็กลัวราชทัณฑ์โทษาแก่ปู่ตา ได้ทำร้ายแก่พระเจ้าไชยองค์แวนั้น จึ่งพาเอาเจ้าหม่อมน้อยกับเจ้าองค์เอกเชื้อเมืองพาน พากันพ่ายขึ้นมาอยู่เมืองหลวงลวดเลยขึ้นไปอยู่หัวอูภูฝาง กิ่งกิจแลหม่อมน้อยเมื่ออยู่เมืองถ้ำเมืองพง เจ้าอินทโฉมกับเจ้าองค์เอกเมื่ออยู่นาซาเชื้ออันว่าแผหั้นแล แต่นั้นพระไชยองค์แวจึ่งแต่งให้ท้าวนองลูกแสนทิพนาบัวมานั่งเมืองหลวงนั้นแล ที่นั้นเจ้ากิ่งกิจแลหม่อมน้อย จัดแจงเอารี้พลกำลังทั้งหลายขอบแขวงเมืองหลวง ได้คน ๖๐๐๐๐ ลงมารบท้าวนองในเมืองหลวงหั้นแล แต่นั้นท้าวนองก็ลัวเดชะแห่งกิ่งกิจแลเจ้าองค์คำดังนั้นจึ่งกวาดเอาครอบครัวข้อยไพร่ทั้งหลาย แลพระแก้ว พระบาง พระแซกคำ ลงไปไว้ในเวียงจันปางนั้นแล

๑ เมื่อนั้นเจ้ากิ่งกิจแลหม่อมน้อย ก็พาข้อยไพร่มาตั้งอยู่เมืองหลวงเจ้ากิ่งกิจลวดขึ้นนั่งเมืองเป็นเจ้าแผ่นดินทรงนามว่า พระธรรมกิจล้านช้างร่มขาวบรมบพิตรราชธานีกรุงศรีสัตนาคนหุต อุดมราชธานีบุรีรมย์ยมจักรพรรดิราชเจ้า ทรงนามกรดังนี้แล

๑ ฝ่ายพระไชยองค์แวก็เสวยศิริสมบัติในเวียงจันหั้นแล

๑ บัดนี้คนทั้งหลายคิดกันพอยเอานิยายบานนี้มาว่า ไผบ่ใส่ข้อยสุริยวงศ์องค์แวจึ่งผิดกันสั่งก็เพื่อดังนี้แล แต่นั้นจึ่งมาปันเขตรปันแดนแก่กันตั้งแต่เมืองเชียงคานไปใต้ถึงลีผีแลพวกช้างทั้ง ๖ บ่อคำทั้ง ๙ ไว้แก่เวียง

จัน แต่เมืองเชียงคานขึ้นไปถึงผาได แล ๑๒ น่าด่านจุไทย แล หัวพันทั้งหก อันเปนพวกแพรขาวแพรแดงทั้งมวญไว้แก่เมืองหลวง แดน แต่นั้นมาแผ่นดินลาวเกิดเปนสองบั้น บั้นเปนสองท่อน เปน ขันธานุขันธ์ดั่งเวรานุเวรรัง เปนยุทธานุยุทธ์ เปนจุลานุจุล์ แก่กัน ไป ๆ มา ๆ เปนมหันตมหาทุกขแก่ไพร่ไทยนักแล

๏ เมื่อเจ้ากิงกิจขึ้นเสวยราชย์เปนเจ้าแผ่นดินแล้วดั่งนั้น พระจึง ให้นำมายังลูกตระกูลทั้งหลาย ๓ นาง ขึ้นเปนบาทบริจาแห่งตนหั้นแล ผู้หนึ่งชื่อว่าหม่อมทุม แม่นแม่เจ้าแทนลาวนั้นแล คนหนึ่งชื่อว่า หม่อมยิ่ง แม่นแม่เจ้าแทนคำนั้นแล ผู้หนึ่งชื่อว่าหม่อมลิ แม่น แม่เจ้าอรรคชายานั้นแล

๏ ตั้งแต่เจ้าพระยากิงกิจราช ขึ้นนั่งเหนือปราสาทเสวยราชย์เปน เจ้าในเมืองหลวงพระบางราชธานีแล้วดั่งนั้น ก็จึงมาบังเกิดได้ยังลูก หญิงสามนางหั้นแล ถัดนั้นเจ้าอินทโฉมแลเจ้าองค์เอกพี่น้อง จึง มีความเกี่ยวข้องกับพระยากิงกิจราชแลเจ้าหม่อมน้อย อันเรียก ว่าองค์คำนั้นแล จึงเมื่อเกลี้ยกล่อมเอาหมู่ขุนห้อขุนแห่ขุนม่า ขุน เหมือไทย เชื้อไทยแลมาเปนพลโยธาแก่ตนแล ก็คุมกองทัพลงมารบ เถวพระยากิงกิจราชองค์พี่ตนหั้นแล ก็บ่อาจปราบแพ้เจ้าพระยากิงกิจ ราชได้แล จึงถดถอยกองทัพขึ้นเมื่อน้ำอูฮอดกิ่วยาง เรือเจ้าองค์เอก หมอลงจึงขึ้นไปก่อนที่นั้น แกล้วหาญทั้งหลายจึงว่าน้ำเจ้าองค์เอกเมือง พานมากิ่งเลี้ยงมาทาย คุณฤทธิ์คุณเกณฑ์ตัวเราว่าจะแพ้ว่าดั่งนี้ เขาจึง แทงเจ้าองค์เอกตกเรือก็ลวดสวาดน้ำไปออก ฟากลบห้วยน้ำพู้น ยังมี

ท้าวหิงห้อยได้ดอกไม้บ่พั้งใต้พั้งเหนือ ถวดถอยไปนำเจ้าองค์เอก ๆ จึ่งเอิ้นสั่งเจ้าอินทโฉมว่า เจ้าอ้ายเอยเอาแต่บุญเราเป็นทอญ ภายน่าบุญอ้ายมักดีบุญน้องมักดี จึ่งส่งเลี้ยนสือหากัน ว่าอันแล้วจึ่งดั้นดอนขอนป่าไปถึงเมืองพาน ก็ได้นั่งบ้านสร้างเมืองอยู่จ้อย ๆ เสียก่อนแล แต่นั้นเจ้าอินทโฉมคึดเมื่อฮอดบ่อนอยู่แห่งตน จึ่งเอาลูกเมียข้อยทั้งหลายเมือตั้งอยู่เมืองลำเมืองพง จึ่งมาแปงง้าว (ดาบ) สองดวงใส่ฝักโตก็แม่นไว้ที่เมืองลาดวงหนึ่ง เจ้าอินทโฉมถือดวงหนึ่งด้วยไมตรีดุงแล แม้หากเป็นเชื้อเจ้าศรีพ้ำแล เมื่อนั้นเจ้าพระยากิ่งกิจราชเสวยราชย์โดยสวัสดิ์แผ่บารมีคงขอบคงแดน สารลำพงงาน้ำมาสามคอน เรือนมีร้านบ้านมีเสา หม่อยส่งข่าววันออกแจงเหนือ ไล่ลอส่อลาเข้ามาน้อมไหว้ถวายหัวพึ่งโพธิสมภาร เจ้าพระยากิ่งกิจธรรมิกราชเมืองล้านช้างก็ศุขเกษมนัก แล้วจึ่งมาบังเกิดได้ลูก ๓ คน เกิดนำหม่อมทุนมาเจ้าแทนลาว เกิดนำหม่อมยิ่งผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าแทนคำ เกิดนำหม่อมดีผู้หนึ่งชื่อว่าเจ้าอรรคชายาคำ บ่หิงนานเท่าใดพระยากิ่งกิจราชเจ้าก็ถึงอนิจกรรมเสียแล เสนาทั้งหลายจึ่งเอาเจ้าองค์คำลูกเจ้าอินทกุมาร องค์พ่ายห้อหัวซาวไปพึ่งอยู่นี้ขึ้นเสวยราชย์แล้ว จึ่งมาเอานางทั้งสองเป็นเทวี แลสบเอกเชียงค้อนำเอานางมาถวายผู้หนึ่ง ชื่อว่านางแก้วดวงบุบผาอันเป็นแม่เจ้าทั้งนั้นแล แต่นั้นเจ้าอินทโฉมรู้ข่าวว่าพระยากิ่งกิจตายแล้ว ก็เกลี้ยกล่อมเอาข่าเจือกลวดเอาเมียผู้หนึ่งนำข่าเจือ มีลูกผู้หนึ่งชื่อเจ้าหน่อเมือง แล้วจึ่งพาข่าเจือแลลือเมืองลำเมืองพงลงมาเถิงเจ้าองค์คำ

จึ่งถอดเอาเครื่องสาตราอาวุธเสียหมดแล้ว จึ่งให้อยู่ข้างวัดวิชุณหินแล ส่วนตังเจ้าองค์คำก็เชื่อน้ำอกใจคอแห่งเจ้าอินทโฉมแท้ ก็เล่าพาเพียแก้วนายช้างผู้หนึ่ง จ่าบ้านผู้หนึ่ง ท้าวบังรอดท้าวบังคมหนึ่ง ท้าวเหิงเห็งร้ายผู้หนึ่ง พลเมืองหลายแหล่ จึ่งไปต่อนกทางนานกแซกชุเมือ แต่นั้นยังมีเมืองซวาใจประดิพัทธแก่เจ้าอินทโฉมตี เส่นาใส่บั้งเมือถวายแก่เจ้าอินทโฉม ท้าวพระยาทั้งหลายถามว่าบั้งบี่สั่งเด่ เมืองซวาว่าบั้งส้มไปให้ทั้งหลายเบิ่ง บังเส่นาบ่ใช่ลูนนั้นบ่นานเจ้าองค์คำไปต่อนกพระยาเมืองซวาขึ้นเมือกราบฉลองเจ้าอินทโฉมแล้ว ลวดมาทางผาเผินมาพลาดส้มผาเผินหินทีหนึ่ง จึงเมือขึ้นหอคำวันนั้นแล ลวดหับประตูเวียงทุกแห่งแล้วลั่นสะบุเสีย แต่นั้นเจ้าองค์คำใช้ท้าวบังรวดมาเบิ่งบ่ได้เข้าเมือง คนึงใจว่ารอยทีเพื่อนยาตรเมืองกูแลร้ายบ่ดีก็จักไปเชียงใหม่เสียแล ว่าดังนั้นแล้วจึงมาเสียเข้าวัดภูมิดแล้วจึงปล่อยหมายชุฉบับแล้วจึ่งไปทางนาหมโคน จึ่งสระสวางท้าวเพียทั้งหลาย ไผจักคืนหาลูกหาเมียก็เอาใจเปน ไผจะไปทุกขไปยาก นำกูก็เอาใจเปน ว่าดังนี้ แต่นั้นยังมีเพียแก้วท้ายช้างคิดฮอดลูกเมียจึงคืนมาผู้เดียว เจ้าอินทโฉมว่าจักฆ่าเสีย ลูกเมียจึ่งไหว้สำหัวครู (ภิกษุ) ทั้งปวง ไปยาด (แย่ง) เอาเพียแก้วท้ายช้างได้ที่น่าวัดแก้วหินแล จึ่งเมือขายเมือคายเจ้าอินทโฉมว่าคืนว่ามันจะบวช จึ่งไว้ชีวิตรว่าดังนี้ จึ่งมาถามเพียแก้วขอบวชเสียแล จึ่งแบ่งลาบลายฮดเป็นสมเด็จเพียคราวปางนั้นแล

๏ ส่วนดังเทวีเจ้าองค์นั้นก็ทั้งสอง ผู้หนึ่งชื่อแทนสาว ผู้หนึ่งชื่อแทนคำ ส่วนดังนางพระดวงบุบผานั้นก็อยู่หั้นแล ส่วนดังเจ้าอินทโฉมเสวยเมือง แล้ว จึ่งยกท้าวหานางทั้งหลายก็อยู่คนแล เชิงนางแทนสาวรู้ข่าวผัวตน หนีก็เข้าเรือพ่ายหนีไปอยู่นำเจ้าองค์ก็ที่เมืองเลียบพู้นแล จึ่งแต่งหัวครูพี่ น้องไปเมตตาเจ้าแทนสาวสองสามทีก็บ่คืน นางจึ่งว่าครั้นว่าข้อยมีลูก ชาย จะให้ลูกข้อยเสวยเมืองป้องจ้างจึ่งคืน นางว่าดังนี้ หัวครูจึ่งคืน มากราบมาทูลเจ้าอินทโฉม ๆ จึ่งว่าก็จักให้เป็นดังความคิดนางนั้นแล ว่า ดังนี้แล้วจึ่งไปแห่เอานางที่เมืองเลียบพู้นมาแล แล้วก็ตั้งให้เป็นสาวดัง เก่าแล นางจึ่งมีลูกผู้กกชื่อเจ้ามังธาตุราช ผู้ถัดชื่อเจ้าพรม ผู้ถัดชื่อ เจ้าวงษ ผู้หล้าชื่อนางสุชาดา แลลูกมเหษีซ้าย เจ้าอินทกุมาร ควาย ชนเสียเจ้าภูมิด ๑ เจ้าราชบุตรโฮงใต้ ๑ นางอุบะมเหษีขวา เจ้าสุระ ๑ เจ้าองค์เอก ๑ เจ้าเชษฐา ๑ เจ้าโรงเท่านั้นแล นางแทนคำมีลูกชื่อ เจ้าโชติกะ ๑ นางแก้วสาวสวรรค์ ๑ เจ้านุทะกุมาร ๑ เจ้านาคเสน กุมาร ๑ นางกอง ๑ นางดวงบุบผามีลูกชื่อเจ้าชุพุด ๑ เจ้าทัด ๑ นาง อุบลวรรณา ๑ ส่วนดังนางแทนสาวนั้นมีเจ้ามังธาตุราชผู้กก ใหญ่มา ได้ ๑๕ ปี่ พระพ่อแลเสนาก็เวนเมืองให้แก่เจ้ามังธาตุราชตามสัจจแม่ นั้นแล เจ้านั้นจึ่งไปส้วงเรือหมากแตกจึ่งหนาวไข้บ่วยลวดนฤพานเสีย แล เจ้าวงษ์จึ่งได้นั่งเมืองภายลูนแล

๏ ทีนี้จักจาถึงเจ้าองค์คำเป็นองค์นั้นก่อนแล เจ้าก็พาน้ำนองกองซ้อย ไปถึงเมืองเหลือกเจ้าจึ่งอธิฐานว่าครั้นว่าบุญตยังมีจักได้เสวยเมืองภายน่า

กูไต่ขัวนี้ไปจงให้ขัวนี้หักทอญ ค็นว่าบุญกูบ่มีอย่าให้หัก อธิฐานดังนี้แล้วจิ่งไต่ไปสามบาทตีนขัวค่ามน้ำเหลือก ไม้แปนหมอนหักไปแล จิ่งไปหาหัวคุณเมืองเหลือกคุณฤกษคูณเกณฑ์ ว่าให้บวชไปจิ่งดีแล แต่นั้นเจ้าก็บวชเป็นสังฆ์แต่นั้นไปแลจิ่งไปอยู่วัดช้างเผือกในเชียงใหม่

๏ ส่วนดังเจ้าเชียงใหม่ก็ถึงแก่อนิจกรรมเสียแล ยังลูกสองชายม่านจิ่งลงมาอ้อมเชียงใหม่ มีม่านแสนเจ็ดหมื่นแล ชาวเชียงใหม่พ้นบ่แพ้ฆ่าบ่ตาย ก็อ่อมเหงาทั้งเมืองนั้นแล

๏ ยังมีอำมาตย์ผู้หนึ่งเป็นมิตรกับพระยาจ่าบ้าน มันจิ่งรู้ว่าอาชญาลาวมาอยู่ที่นี้ควรเลี้ยงดูแล จิ่งชุมนุมทั้งหลายจิ่งมีโอคำ ๓ หน่วย แล้วมาเลียงน้ำแม่บิง อธิฐานว่าย ๓ ที องค์ใดยังจักแพ้ข้าศึกหมู่นี้ บ้านเมืองจักสระสว่างผาบไภยให้อยู่เย็นเป็นสุขย้อนโพธิสมภารองค์ใดให้โอไหลเมือเหนือว่าดังนี้ เอาเทียนติดโอแล้วเอาของลูกเจ้าเชียงใหม่ผู้พี่วางใส่น้ำไหลไปใต้เสีย พักส่วย ๓ ทีดังเก่า วางโอเจ้าผู้น้องใส่เซาอยู่น้อยหนึ่งก็ไหลไปใต้พักส่วาย ๓ ทีวางโอเจ้าองค์นี้ใส่อยู่คาวหนึ่งไหลเมือเหนือ หากบังเกิดด้วยลมตี ชาวเชียงใหม่ตบมือพอผ้าจิบ่เสียบ้านเมืองลูกเมียเราแล ชาวลานนาสมาคมนิยมปางวันนั้นมากนัก ชาวเชียงใหม่ก็นิมนต์มอบอลังการทั้งมวญจิ่งสึกมานั่งหอคำ ๗ วัน เสพตามบุพพาจารีตแล้วออกไปรบม่านๆ ก็แตก น้ำแม่บิงเป็นดังใส่เลือดกมนั้นแล

๏ เจ้าก็เสวยศิริสมบัติในเมืองลานนา ศุขเกษมมากนัก ก็เล่ามีลูกกับนางยวนผู้หนึ่งชื่อเจ้าต้น ผู้หนึ่งชื่อเจ้าวงษ์ ผู้หนึ่งชื่อเจ้าทิศ

มี ๓ คนนี้แล มีไว้ในเมืองหลวง ๑๐ ชายเจ้าสุวรรณ ๑ เจ้าแก้ว ๑ เจ้าฟู ๑ เจ้าชายใหญ่ ๑ เจ้าพรม ๑ เจ้าชายน้อย ๑ เจ้าอโนชา ๑ หนีเมือเชียงใหม่นำพ่อ ๗ องค์ ยังเมืองหลวง ๓ องค์ เจ้าไชยน้อย ๑ เจ้าสาร ๑ เจ้าอโนชา ๑

๏ ส่วนดังเจ้าสารบวชอยู่วัดใหม่ เจ้าอโนชาบวชอยู่วัดเชียงทอง เพี้ยเชียงใต้อยู่หั้นแล้วจิ่งอาณัติกัน ว่าจักพี้นเจ้าอินทโฉมทางวัดใหม่แล เจ้าสารมีกำลัง ๓๐๐ เด่ม เพยคาวก็พร้อมทางวัดเชียงทอง มีกำลัง ๕๐๐ เจ้าอโนชาแลพระยาเชียงใต้ผู้หนึ่ง ท่านเป็นเชียงใต้กับองค์นกหั้นแล

๏ ท้าวอินนำงาผู้หนึ่งพื้นได้ร่วมคิดท่าน จะขอเป็นหมื่นน่า ทิด สุวรรณหมอคงผู้หนึ่ง ครั้นพื้นได้ขอเป็นนาใต้ จิ่งนัดกันเดือนสิบสอง เพ็ญ อยู่มาฮ่วดมือ ๑๔ พระยาเชียงใต้อยากกินเข้าปุ้น (ขนมจีน) หลาดแลงให้ข้าชายไปซื้อบ่ได้กะลาดวายเสีย พระยาคำใต้จับไม้ ค้าโพไล่ตีข้อยชายผู้นั้นมันแล่นเข้าไปในวัง เจ้าขุนเฝียนถามหลาย ประการข้าชายบอกกล่าวระหัศแตกเสียก่อน ก็เลยรบกันตามกำลัง ก็ลวดเสียพระยาเชียงใต้กับทิศสุวรรณนั้นแล ทางเจ้าสารอยู่วัด สุวรรณพรหมก็ลี้เสีย ด้วยว่าบ่แม่นมือผัด ท้าวอินนำงาโจนพึ่ง หัวครูโรงคำคารวะเสียอไภยโทษแล้ว ส่วนดังเจ้าอโนชาพ่ายเมืออยู่บ้าน เกินแตง พระเมืองหลวงนำเมือฆ่าเพี้ยข้าแล้วคืนมา ขี้ทูตแตก ออก ๙ แห่ง ด้วยเหตุฆ่ากระษัตริย์แล ส่วนลูกเจ้าองค์นก ๑๐

ชายนั้นจักได้นั่งเชียงใหม่แทนพ่อเจ้าสุวรรณ ๑ เจ้าจัน ๑ ดังเจ้าสารนั้นถางพ่องว่าเจ้า

๏ เจ้านั้นจักตัดบัญญาเมื่อภายหน้า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ดังนี้

๏ เจ้าจันทราชานั่งเชียงใหม่แทนพ่อองค์นั้นกนั้น มีลูกผู้หนึ่งชื่อนางเทพ ผู้หนึ่งชื่อนางทุม ลูกชายชื่อเจ้าอินท ๑ เจ้าสุภา ๑ เจ้าสุพรรณ ๑ เจ้าคำเครื่อง ๑

๏ เจ้าสุวรรณผู้พี่มีลูกชายชื่อเจ้าอุ่น ๑ เจ้าเทพ ๑ ลูกหญิงนางเทพ ๑ ก็ลวดหนีเมืออังวะแล

๏ เมื่อนั้นเจ้าอินทโฉม ก็เสวยศิริสมบัติในล้านช้างก็หิงนานนักข้อยไพร่ศุขเกษมมากนักแล

๏ ถัดนั้นเจ้าอินทโฉมก็ถึงอนิจกรรมแล้ว เจ้าโชติกะกุมารลูกเจ้าอินทโฉมผู้กเสวยเมืองแทน เจ้าโชติกะอนิจกรรมไปแล้ว ก็เป็นพลาพลังน้อยหนึ่ง แล้วเจ้าองค์ยังเสวยศิริสมบัติ เอานางกองเป็นเทวีเจ้าองค์ยังอนิจกรรมไปปีเมืองเม็ด ปีปีกสันเมืองหลวงพระบางแตกเสีย มาถึงปีรวงไก้ศักราช ๑๑๕๓ ตัวก็อนิจกรรมเสียแล

๏ ตั้งแต่ขุนลอลูกขุนบรมราชา ยกจากนาน้อยอ้อยหนูลงมายังเมืองลาว ลูกขุนลอชื่อขุนชวาลำดับมาฮอดขุนฮุ่ง ลูกขุนฮุ่งนั้นอาจารย์ทั้งหลาย เปลี่ยนนามขุนเป็นท้าวได้ ๑๕ เช่น ตั้งแต่แปงขุนเป็นท้าวมีท้าวแทนเป็นเก่า ทราบต่อท้าวถึงท้าวหว่างได้ ๖ เช่น แต่นั้นเขาแปงท้าวเป็นพระยา ตั้งแต่พระยาลังลูกท้าวหว่างเป็นเก้าสืบมาลูกพระยาลังชื่อพระยาคำผง ติดต่อสืบราชวงษายังในเชียงทองเชียงคง

ได้ ๓๗ เช่น มาถึงพระไชยตูรชื่อว่าเชษฐาวังโส ทรงนามกรว่าพระไชยเชษฐาธิราช จึ่งลงไปตั้งเวียงจันเป็นมหานครราชธานี ติดต่อมาได้ ๑๐ เช่นราชวงษา

๑ กับพระสุริยไพ่บ่นับ พระยาแสนสุรินทร์ก็บ่นับ พระยาจันทรก็บ่นับ พระไชยองค์แวกหลานเจ้าสุริย เจ้ากิ่งกิจเจ้าอินทโฉมก็หลาน เจ้าองค์นกก็หลานพระไชยองค์แวนั่งเวียงจัน ลูกพระไชยองค์แวนั้นแม่นองรองลูกเจ้าองค์รองนั้นแม่นองค์บุญ ลูกองค์บุญนั้นแม่นเจ้าอินเจ้าหันแล.

พิมพ์ที่กองการพิมพ์สลากกินแบ่งรัฐบาล พ. ท. หม่อมเจ้าสมภพ เกษมศรี
ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๔๕๕

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

NATIONAL LIBRARY